

ISSN 1392-0502

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS

METRAŠTIS
XXXIII

VILNIUS, 2010

Projekto kodas: VP1-3.1-ŠMM-05-K-01-008

Lietuvos mokslų akademijos ir
Lietuvių katalikų mokslo akademijos veiklos stiprinimas

LKMA METRAŠTIS, t. XXXIII / LCAS ANNUALS, vol. XXXIII
SERIJA A / SERIES A

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

- LKMA akad. prof. dr. VANDA ARAMAVIČIŪTĖ (Vilniaus universitetas, *edukologija*)
Prof. habil. dr. GRZEGORZ BŁASZCZYK
(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Lenkija, *istorija*)
LKMA akad. doc. dr. vysk. JONAS BORUTA SJ –
redakcinės kolegijos pirmininkas (*fizika*)
LKMA akad. prof. dr. DANUTĖ GAILIENĖ (Vilniaus universitetas, *psichologija*)
LKMA akad. dr. KĘSTUTIS GIRNIUS (Vilniaus universitetas, *filosofija*)
LKMA akad. dr. LIUDAS JOVAIŠA (Vilniaus universitetas, *istorija*)
Dr. kun. ALGIRDAS JUREVIČIUS (Šv. Juozapo kunigų seminarija, *teologija*)
LKMA akad. prof. dr. SOFIJA KANOPKAITĖ (*biochemija*)
Doc. dr. GEDIMINAS KAROBLIS (Vytauto Didžiojo universitetas, *filosofija*)
Prof. dr. kun. TADEUSZ KRAHEL (Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku, Lenkija, *istorija*)
Dr. RASA MAŽEIKA (Archives of Canada, Toronto, Kanada, *istorija*)
LKMA akad. prof. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ (Lietuvos istorijos institutas, *etnologija*)
LKMA akad. prof. dr. kun. ARVYDAS RAMONAS (Klaipėdos universitetas, *teologija*)
Doc. dr. kun. PETRAS SMILGYS (*kanonų teisė*)
LKMA akad. doc. dr. ARŪNAS STREIKUS (Vilniaus universitetas, *istorija*)
LKMA akad. doc. dr. PAULIUS V. SUBAČIUS (Vilniaus universitetas, *literatūrologija*)
LKMA akad. prof. dr. ANTANAS TYLA (*istorija*)
LKMA akad. prof. dr. GIEDRIUS UŽDAVINYS (Vilniaus universitetas, *medicina*)
Prof. dr. ANDRIUS VALEVIČIUS (L'Université de Sherbrooke, Kanada, *filosofija*)
LKMA akad. prof. dr. ZIGMAS ZINKEVIČIUS (*lingvistika*)
DR. ALGIMANTAS KATILIUS (atsakingasis sekretorius)

© LKMA, 2010

ISSN 1392-0502

PRATARMĖ

Baigiantis 2010-iesiems, atiduodamas spaudai ir mieliems skaitytojams Lietuvių katalikų mokslo akademijos Metraščio 33 tomas. 2010 m. minėjome Dievui padedant atgautos mūsų krašto laisvės ir atkurtos mūsų valstybės nepriklausomybės dvidešimtmetį. Ši sukaktis toli gražu neprilygo 2009 m. minėtam Lietuvos vardo tūkstantmečiui. Gal pasaulinė ekonominė krizė ir įtempta politinė situacija neleido valstybės mastu giliau apmąstyti per pastarąjį dvidešimtmetį mūsų krašto pasiektų laimėjimų ir nesėkmių visuomeniniu bei akademinu lygmeniu. Tai atsispindi ir šiame LKMA metraščio tome. Gaila, nors suprantama, jog norint objektyviai apžvelgti nueitą kelią reikia didesnės laiko distancijos, kad nurintų vienadienės politinių partijų diskusijos ir kad jos nedeformuotų akademinų tyrimų išvadų. Tikimės, jog antros atkurtos Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmetis po 10 ar 20 metų susilauks didesnio mūsų mokslininkų dėmesio. Šiame tome spausdinamas LKMA akademikės Vandos Aramavičiūtės straipsnis bent iš dalies atsiliepia į tokį poreikį. Straipsnyje aptariami per pastaruosius dešimtmečius įvykę pokyčiai aukštųjų mokyklų studentų dvasiniame pasaulyje.

Užtat džiaugiamės, kad šiame LKMA metraščio tome skaitytojams galime pateikti keletą straipsnių, kurie turėtų inspiruoti LKMA mokslininkus imtis naujų, rimtų krikščionybės Lietuvoje istorijos tyrinėjimų. Jie pasirodo ypač „laiku“, juk artėja Žemaičių krikšto 600 metų jubiliejus, kuriuo buvo baigta ne tik Lietuvos, bet ir Europos bent jau formali christianizacija. Taip, christianizacija Europos, kurios naujai evangelizacijai skatinti popiežius Benediktas XVI 2010 m. Vatikane įkūrė naują dikasteriją – Popiežiškąją naujojo evangelizavimo tarnybą.

Gilesnę, plačiau argumentuotą mūsų krašto Bažnyčios istorijos, etninės ir krikščioniškosios kultūrų sąveikos analizę skatina šiame tome skelbiamos LKMA akademikės Aldonos Prašmantaitės ir Žilvyčio Šaknio publikacijos.

Kviesčiau skaitytojus perskaityti ir kitų autorių straipsnius jau įvardytųjų autorių publikacijų išvadų kontekste. Štai istorikės Prašmantaitės viena išvada: „Situacija gana paradoksali, nes viešajame diskurse lygiagrečiai funkcionuoja dvi vienos parapiinės bažnyčios [...] istorijos: fragmentinė, grįsta argumentuotais faktais, ir gana nuosekli, bet paremta legendomis. [...] neatmestina, kad Giedraičių bažnyčia šiuo požiūriu nėra išskirtinė“.

Etnologo Žilvyčio Šaknio straipsnio išvada taip pat skatina laisvintis iš vis dar gyvų, „mokslinio ateizmo“ žaidre nukaltų, tačiau laicistinėje mąstysenoje proteguojamų įtampų: „Baigiant reikia pasakyti, kad dauguma kalendorinių papročių glaudžiai susiję su krikščioniškąja kultūra ir retai turi etninį charakterį“.

Manome, kad šis palyginti kuklus LKMA Metraščio tomas pateikia iššūkių ateities darbams ir tyrinėjimams.

Vysk. Jonas Boruta SJ
Redakcinės kolegijos pirmininkas

PREFACE

As the year 2010 is ending the 33rd volume of the "Lithuanian Catholic Academy of Science (LCAS) Annuals" is sent to the printers and its dear readers. This year we celebrated with God's assistance the regained freedom of our land and the twentieth anniversary of the independence of our state. This anniversary by far can not be compared with the 1000th anniversary of the mention of Lithuania's name in 2009. Perhaps the world economic crisis and the strained political situation did not allow directing more attention on a national scale to evaluating our country's achieved victories and failures at social and academic levels. This is also reflected in this volume of the "LCAS Annuals". Unfortunately, although understandably, a greater period of time is needed for an objective evaluation of events so that the one-day disputes of the political parties would settle down, that they would not distort the conclusions of academic research. We hope that the 20 years of Lithuania's second independence will draw greater attention from our scholars after 10 or 20 years. The article by LCAS academician Vanda Aramavičiūtė published in this volume in part responds to such a need. The article discusses what changes have occurred in the spiritual world of university students in the last decades.

We are also glad that in this volume of the "LCAS Annuals" we can present to our readers several articles which should encourage the active efforts of LCAS scholars toward new, serious investigations of the history of Christianity in Lithuania. This is especially relevant as the 600th anniversary of the baptism of the Samogitians, which concluded not only the formal Christianization of Lithuania but also of Europe, is nearing. Yes, the Christianization of Europe the evangelization of which Pope Benedict XVI encouraged in 2010 by founding the new dicastery "Pontifical Council for Promoting the New Evangelization" in the Vatican.

The publications in this volume by LCAS academician Aldona Prašmantaitė and Žilvytis Šaknys encourage a deeper, more argued analysis of the interaction of the Church's history, ethnic and Christian culture in our country.

I invite readers to read the articles of the other authors mentioned in the conclusions of the authors' articles. One of the conclusions of historian A. Prašmantaitė: "the situation is quite paradoxical because in public discourse two histories of one parish are functioning in parallel: one fragmentary, based on argued facts, and the other quite consistent, but based on legends <...> one can not deny that the church in Giedraičiai in this aspect is not exceptional."

The conclusion of the article by ethnologist Žilvytis Šaknys also encourages escaping from the still alive forged in the furnace of "scientific atheism", but still being promoted tensions in lay thought: "Concluding one has to declare that the majority of the calendar customs are tightly tied with Christian culture and only rarely have an ethnic character."

We believe that this relatively modest volume of the "LCAS Annuals" presents challenges for future works and future research.

Bishop Jonas Boruta, SJ Chairman of the Editorial Board

T U R I N Y S

Pratarmė	3
Preface	5
Moksliniai straipsniai	
9	
VAIDA KAMUNTAVIČIENĖ	
Alvito dekanato parapijos XVII a. antroje pusėje	11
The parishes of the Alvitas deanery in the second half of the 17th c.	35
ALDONA PRAŠMANTAITĖ	
Giedraičių bažnyčios raidos peripetijos: tarp faktų ir legendų	37
Unclarity on the development of the church in Giedraičiai: between facts and legend	56
MARTYNAS JAKULIS	
Rokitai: santvarka ir veikla XVIII–XIX a. I pusė	59
The Brotherhood of Saint Roch: Structure and Activities in the 18th and the First Half of the 19th Century	95
ARVYDAS PACEVIČIUS	
Molėtų dekanato bažnyčių bibliotekos: <i>knygų ženklų labirintais</i>	97
The libraries of the churches of the Molėtai deanery: <i>in the labyrinths of book signs</i>	131
REGINA MIKŠTAITĖ-ČIČURKIENĖ	
Kategorija <i>piemuo</i> – socialinis kultūrinis klasifikacijos principas	133
Category <i>shepherd</i> – a social cultural classification principle	154
ŽILVYTIS ŠAKNYS	
„Vietiniai“, „lenkiški“ ir „lietuviški“ papročiai. Šiaurės Lenkijos ir Pietų Lietuvos jaunimo kultūra	155
“Local”, “polish” and “lithuanian” customs. The youth culture in Northern Poland and Southern Lithuania	171
IRMA ŠIDIŠKIENĖ	
Vestuvių apeigų vertinimas lietuviškuose interneto forumuose: tapatumų identifikavimas	173
Tradition and transformation: assessment of wedding ritual in internet forums	191

VANDA ARAMAVIČIŪTĖ	
Vyresniųjų mokinių dvasingumas globalizacijos iššūkių kontekste	193
High school students spirituality in the context of the challenges of globalization	210
VYTAUTAS ALIŠAUSKAS	
Šventosios kalbos ir šventieji raidynai: Pastabos apie jų statusą ir funkcionavimą LDK	213
Sacral speeches and sacral alphabets: Remarks about their status and functioning in the Grand Duchy of Lithuania.	232
JOLITA PALUBINSKIENĖ, ELENA STALIORAITYTĖ, DALIA PANGONYTĖ, REDA ŽIURAITIENĖ, DANUTĖ KAZLAUSKAITĖ	
Kairiojo skilvelio miokardo reakcija į ischemiją: struktūros pokyčiai.	233
Left ventricular response to myocardial ischemia: structural changes	250
	Publikacijos
	241
Parengė KĘSTUTIS ŽEMAITIS	
Penki prelado Mykolo Krupavičiaus laišakai vyskupui Vincentui Padolskiui . .	243
Parengė ALGIMANTAS KATILIUS IR JUSTINAS SAJAUSKAS	
Kun. Juozo Vaičiaičio rašytinis palikimas	253
MŪSŲ JUBILIATAI	303
KRONIKA	305
LKMA 2010 METAIS: TARP PROJEKTŲ, RENGINIŲ IR LEIDINIŲ (<i>Arūnas Streikus</i>)	305
PASAULINĖS GYDYTOJŲ KATALIKŲ FEDERACIJOS EUROPOS ASOCIACIJŲ VALDYBOS POSĖDIS LVOVE (<i>Leonas Laimutis Mačiūnas</i>)	312
PASAULINĖS GYDYTOJŲ KATALIKŲ FEDERACIJOS (FIAMC) XXIII KONGRESAS IR EUROPOS ASOCIACIJŲ (FEAMC) VALDYBOS POSĖDIS LURDE (<i>Leonas Laimutis Mačiūnas</i>)	315
ASMVENVARDŽIŲ RODYKLĖ	317
APIE AUTORIUS	328
ATMENA AUTORIAMS	330

Moksliniai straipsniai

VAIDA KAMUNTAVIČIENĖ

ALVITO DEKANATO PARAPIJOS
XVII A. ANTROJE PUSĖJE

1654 m. prasidėję karai Lenkijos–Lietuvos valstybėje ir jų padariniai atvėrė naują epochą LDK istorijoje. Karo veiksmų nuniokotoje, bado ir maro nualintoje šalyje visuomenė didelį dėmesį skyrė sielos reikalams, sudarydama sąlygas plėtotis Katalikų bažnyčiai. Dėl šaltinių stokos sudėtinga atlikti kompleksinius Vilniaus vyskupijos parapijų padėties tyrimus XVII a. antrojoje pusėje. Archyvuose išlikę pavieniai po XVII a. vidurio karų sudaryti bažnyčių inventoriai ar vizitacijų medžiaga. Tarp jų pavyko rasti tik kelių dekanatų vizitacijų aprašymus. 1662 m. Vilniaus vyskupijos kancleris, Gardino dekanas Jonas Kazimieras Vaišnoravičius vizitavo Gardino dekanatą¹. 1668 m. buvo vizituoti Ružanų, Valkavisko, Slanimo dekanatai², o 1668–1669 m. – Kauno, Alvito ir Simno dekanatai³. Naudojantis šiais (ir kitais) dokumentais, teko tirti Slanimo dekanato bažnyčių padėtį XVII a.⁴, Kauno ir Simno dekanatus XVII a. antrojoje pusėje⁵. Tarp

¹ Gardino dekanato vizitacija, 1662 m., Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 694, ap. 1, b. 3969.

² Ružanų, Valkavisko ir Slanimo dekanatų vizitacija, 1668 m., Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB), f. 57, b. 53–41.

³ Kauno, Simno ir Alvito dekanatų vizitacija, 1668–1669 m., Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – MAB), f. 318–28550 (toliau – 1668 m. vizitacija...). Pirmasis šį ilgai šiuolaikiniams istorikams buvusį neprieinamą vertingą dokumentą pastebėjo W. F. Wilczewski, esu jam dėkinga už informaciją. Žr. plg. Waldemar Franciszek Wilczewski, „Wizytacja diecezji wileńskiej przeprowadzona przez biskupa Mikołaja Słupskiego: czas trwania i zasięg“, in: *Tarp istorijos ir būtovės*. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui, sudarė Alfredas Bumblauskas ir Rimvydas Petrauskas, Vilnius: Aidai, 1999, p. 337.

⁴ Vaida Kamuntavičienė, „Каталіцкія парафіі слонімскага дэканата віленскага біскупства ў XVII ст.“, *Беларускі гістарычны агляд*, Менск, 2004, t. 11, с. 137–156.

⁵ Vaida Kamuntavičienė, „Kauno dekanato parapijų padėtis XVII a. antrojoje pusėje“, *Soter*, Kaunas: VDU leidykla, 2009, Nr. 30 (58), p. 127–140. Idem, „Simno dekanato parapijų

šių tyrimų įsikomponuoja straipsnyje pristatomas Alvito dekanato parapijų būklės tyrimas, kuris ateityje galbūt leis pamatyti apibendrintą Vilniaus vyskupijos situacijos XVII a. antrojoje pusėje vaizdą.

Vilniaus vyskupijos dekanatai galutinai susiformavo tik XVII a., o jų statusą įtvirtino 1669 m. įvykęs Vilniaus vyskupijos sinodas, paskelbęs dekanatų ir jiems priklausiusių parapijų sąrašus⁶. Sinodo duomenimis, 1669 m. Alvito arba Paširvinčio dekanatą sudarė: Alvitus arba Paširvin-tys (*Olwita alias Poszyrwinty*), Gražiškiai (*Grazyszki*), Vižainis (*Wizayny*)⁷, Lankeliškiai (*Lankieliszki*), Pajevonys (*Poiewonie*, Alvito filija), Bartninkai (*Bartniki*), Vištytis (*Wisztyniec*), Prieraslis (*Przerosl*), Pilypavas (*Filipow*), Bakalariava (*Bakalarzow*), Račkos (*Raczki*), Janauka (*Janowka*), Vilkaviškis (*Wilkowiszki*), iš viso 13 bažnyčių, kurios yra šio darbo tyrimų objektas. Šiuo metu septynios senojo Alvito dekanato bažnyčios yra Lietuvos Respubli-kos (Alvitas, Vilkaviškis, Lankeliškiai, Pajevonys, Bartninkai, Gražiškiai, Vištytis), o šešios – Lenkijos Respublikos (Vižainis, Prieraslis, Pilypavas, Bakalariava, Račkos, Janauka) teritorijoje, nors nagrinėjamu periodu jos priklausė Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei. Alvito dekanatas buvo įsikū-ręs miškais apaugusioje teritorijoje, nuo gretimo Simno dekanato rytuose skyrė Šešupės upė, Vygrių ežeras ir Juodosios Ančios upė. Vakaruose dekanatas ribojosi su liuteroniškąja Prūsijos kunigaikštyste, pietuose – su Vilniaus vyskupijos Gardino bei Augustavo dekanatais, o šiaurėje – su Žemaičių vyskupija.

1668 m. gruodžio mėn. Alvito dekanatą Vilniaus vyskupo Aleksandro Sapiegos pavedimu vizitavo Vilniaus kanauninkas, Žemaičių dekanas, Kauno prepozitas Benediktas Žuchorskis⁸. Kitaip nei lankytuose Kauno ir Simno dekanatuose, Alvito dekanate pirmiausia buvo aprašyta visų bažnyčių padėtis, o vizitacijos teksto pabaigoje pridėti visų dekanato baž-

padėtis XVII a. antrojoje pusėje“, *Lietuvos istorijos metraštis 2010/1*, Vilnius: LII leidykla, 2011 (spaudoje).

⁶ *Acta synodi diaecesis Vilnensis praesidente Illustrissimo ac Reverendissimo Domino D. Alexandro in Macieiw Sapieha Dei et Apostolicae Sedis Gratiae Episcopi Vilnensi*, Vilnae: Typis Academicis impressum, 1669.

⁷ Šiandienėje Lenkijos teritorijoje esančių vietovių pavadinimų lietuviška forma rašoma remiantis: *Lietuviški tradiciniai vietovardžiai Gudijos, Karaliaučiaus krašto, Latvijos ir Lenkijos*, sudarė Marija Razmukaitė, Aistė Pangonytė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.

⁸ 1668 m. vizitacija... l. 143–167.

nyčių *decreta reformationis*. (Paprastai *decreta reformationis* būdavo dedami po kiekvienos parapijos vizitacijos.) Lankeliškių parapijos *decretum reformationis* sudaryta gruodžio 1 d., Gražiškių – gruodžio 4 d., Pajevonio – gruodžio 5 d., Bartninkų (pavadinti Alvito filija) – gruodžio 7 d., Vižainio ir Prieraslio – gruodžio 12 d., Vištyčio – gruodžio 14 d., Račkų – gruodžio 16 d., Bakalariavos ir Janaukos – gruodžio 17 d., Vilkaviškio ir dekanato centro Alvito – gruodžio 20 d.

1673–1676 m. Gracianopolio vyskupas, Vilniaus arkidiakonas Mikalojus Slupskis, padedamas notaro Jokūbo Kleino, atliko Vilniaus vyskupijos vizitaciją, kurios medžiaga, deja, neišliko. Apie ją žinome tik tiek, kiek XX a. pradžioje nuo originalaus dokumento spėjo nurašyti tuometinis istorikas Vilniaus kapitulos dvasininkas Janas Kurczewskis⁹, šių duomenų pagrindu 1912 m. parengęs publikaciją periodiniame leidinyje *Litwa i Ruś*¹⁰. Alvito dekanatas aplankytas 1674 m. rugpjūčio ir rugsėjo mėnesiais. Rugpjūčio 26 d. vizituota Janauka, rugpjūčio 27 d. – Račkos, rugpjūčio 29 d. – Bakalariava ir Pilypavas, rugpjūčio 30 d. – Prieraslis, rugpjūčio 31 d. – Vižainis, rugsėjo 1 d. – Vištytis ir Alvitas, rugsėjo 3 d. – Virbalis (ši Alvito dekanatui nepriklausiusi Žemaičių vyskupijos parapija vizituota Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco leidimu), Vilkaviškis, rugsėjo 4 d. – Lankeliškiai, rugsėjo 5 d. – Pajevonys, rugsėjo 6 d. – Bartninkai ir rugsėjo 7 d. – Gražiškiai¹¹. Kai kurie šios vizitacijos metu sudaryti ir atskirai surašyti inventoriai išliko kartu su septintojo dešimtmečio keliais inventoriais. Turime Alvito, Bakalariavos, Lankeliškių, Pajevonio, Vilkaviškio, Vištyčio ir kt. atskirus inventorius¹².

Darbe naudojoms 1700 m. Alvito dekanato vizitacija, kuri sėkmingai papildė 1668 m., 1674 m. duomenis ir leido retrospektyviai geriau suvokti Alvito dekanato raidą. 1700 m. kovą – balandį Vilniaus vyskupo

⁹ Jan Kurczewski, Vyskupo Mikalojaus Slupskio 1674–1676 m. Vilniaus vyskupijos vizitacijos santrauka, MAB, f. 318–26479. (Toliau – Kurczewski...)

¹⁰ Jan Kurczewski, „Stan kościołów parafjalnych w djecezji wileńskiej po najściu nieprzyjacielskiem 1655–1661 r.“, in: *Litwa i Ruś. Miesięcznik poświęcony kulturze, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu*, pod red. Jana Obsta, Wilno: Drukarnia wydawnicza Józefa Zawadzkiego, 1912, t. 1–4.

¹¹ Jan Kurczewski... l. 72–82.

¹² Vilniaus vyskupijos bažnyčių inventoriai 1662–1674 m., LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 217–230, 8–9, 154–155, 257–261, 373–375, 376–377.

Konstantino Kazimiero Bžostovskio pavedimu vizitaciją vykdė Alvito dekanas Jonas Kazimieras Sobolevskis¹³. Kovo 8 d. aplankyta Janauka, kovo 10 d. – Račkos, kovo 12 d. – Bakalariava, kovo 14 d. – Pilypavas, kovo 16 d. – Prieraslis, kovo 18 d. – Vižainis, balandžio 2 d. – Vilkaviškis, balandžio 4 d. – Lankeliškiai, balandžio 6 d. – Alvitas, balandžio 16 d. – Gražiškiai, balandžio 21 d. – Vištytis, balandžio 22 d. – Pajevonys ir balandžio 24 d. – Bartninkai.

Vizitacijų medžiaga yra vienas turtingiausių šaltinių parapijų istorijai tirti ir visos Katalikų bažnyčios padėčiai tiriamuoju laikotarpiu pažinti. Vizitatorius domino tiek parapijų materialinė padėtis, tiek dvasininkų atliekamos sielovados kokybė, todėl vizitacijų medžiagoje aprašomi bažnyčių pastatai, vidaus įranga, altoriai, liturginiai reikmenys, domimasi fundacinėmis privilegijomis ir jų turiniu, aprašomos valdomos žemės ir valstiečiai, ūkiniai pastatai, apibūdinami dvasininkai ir jų atliekami patarnavimai, fiksuojamos bažnytinės brolijos, mokyklos ir prieglaudos. Iš tokių duomenų galime susidaryti išsamų vaizdą apie XVII a. antrosios pusės visuomenės gyvenimą. Šalia šių šaltinių naudojamos Lietuvoje saugomų Vilniaus vyskupijos parapijų fundacinių dokumentų rinkiniais¹⁴ ir kitais dokumentais.

Straipsnio tikslas – remiantis 1668 m., 1674 m. ir 1700 m. vizitacijų išlikusiais duomenimis, nustatyti Alvito dekanato bažnyčių padėtį XVII a. antrojoje pusėje: aprašyti bažnyčių būklę, dvasininkus, atskleisti jų sielovados darbus.

Alvito dekanato bažnyčiomis yra domėjęsi nemažai kraštotyrininkų, istorikų ir menotyrininkų. Vienas pirmųjų buvo kanauninkas Pranciškus Augustaitis, parašęs Seinų vyskupijos bažnyčių monografiją¹⁵. Petras Akiras-Biržys monografijoje „Lietuvos miestai ir miesteliai“ aprašė kai kurių Alvito dekanato bažnyčių istorijas¹⁶. Alvito apylinkės tirtos Jono Totoraičio

¹³ Alvito dekanato vizitacija, 1700 m. kovo – balandžio mėn., LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3972 (toliau – 1700 m. vizitacija...)

¹⁴ MAB, f. 43–204; VUB, f. 57, B–53, nr. 44. Vienas Vilniaus vyskupijos bažnyčių fundacinių dokumentų rinkinys saugomas Krokuvos Čartoriškių bibliotekoje BCz. 1777. Nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje galima pasinaudoti šio dokumento mikrofilmu nr. 11649.

¹⁵ Kun. A. P. [Pranciškus Augustaitis], „Seinų Dijecezijos bažnyčių Monografija“, in: *Vadovas*, Seinai, 1911–1912. T. VIII–XIII. Nr. 32, 34–50.

¹⁶ [Petras] Akiras-Biržys, *Lietuvos miestai ir miesteliai*, I tomas, Alytaus apskritis. Dzūkų kraštas, Kaunas, 1931.

bendrame Sūduvos – Suvalkijos regiono kontekste.¹⁷ Informacijos apie Alvito dekanato parapijas galime rasti Broniaus Kviklio enciklopedinio pobūdžio darbuose¹⁸ bei Kazio Misiaus ir Romualdo Šinkūno leidinyje apie Lietuvos bažnyčias¹⁹. Naudotasi profesionalių istorikų Katalikų bažnyčios padėties Lietuvoje tyrimais, Jerzio Ochmańskio²⁰, Mečislovo Jučo²¹, Mindaugo Paknio²² darbais, kurie ypač pasitarnavo nustatant bažnyčių fundacijų datas. Menotyrininkai ištyrė senojo dekanato Lietuvos pusėje likusių parapijų – Alvito, Bartninkų, Gražiškių, Lankeliškių, Pajevonio, Vilkaviškio ir Vištyčio bažnyčių sakralinės dailės palikimą²³.

FUNDACIJOS IR BAŽNYČIŲ BŪKLĖ

Jerzy Ochmańskio monografijoje minimos trys anksčiausiai regione įkurtos parapijos: Bakalariave (apie 1520 m.), Račkose (apie 1558 m.) ir Janaukoje (apie 1556 m.). Pirmųjų dviejų fundatoriai – turtinga Račkų giminė, trečiosios – valdovas Žygimantas Senasis (arba karalienė Bona)²⁴. Žygimantas Augustas fundavo šias tris bažnyčias: Vištyčio (1566 m.)²⁵, Prieraslio (1571 03 21)²⁶ ir Pilypavo (1571 07 29)²⁷.

¹⁷ Jonas Totoraitis, *Sūduvos Suvalkijos istorija*, 1 dalis, Marijampolė: Piko valanda, 2003 (pirmasis leidimas Kaunas, 1938).

¹⁸ Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. 2, Vilkaviškio vyskupija, Chicago, 1982.

¹⁹ Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*. Žinynas, Vilnius: Pradai, 1993.

²⁰ Jerzy Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań: Wydawnictwo uniwersytetu im. A. Mickiewicza, 1972.

²¹ Mečislovas Jučas, *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius: Aidai, 2007.

²² Mindaugas Paknys, *Mecenatystės reiškinyje XVII a. LDK. Bažnytinės architektūros užsakymai*, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2003.

²³ *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, I tomas, Vilkaviškio vyskupija, II knyga: Vilkaviškio dekanatas, Vilnius: Kultūros ir meno institutas, 1997. Straipsnių autoriai: Algė Jankevičienė, Regimanta Stankevičienė, Marija Rupeikienė, Algimantas Miškinis.

²⁴ Jerzy Ochmański, *op. cit.*, s. 68–69.

²⁵ Jonas Totoraitis, *op. cit.*, p. 551.

²⁶ 1700 m. vizitacija... l. 54–55; MAB, f. 43–204, nr. 268, l. 232v–233; VUB, f. 57, B–53, nr. 44, l. 29–30.

²⁷ 1700 m. vizitacija... l. 61–62; MAB, f. 43–204, nr. 267, l. 231v–232v.

Pajevonyje bažnyčią pastatė Teodoras Skuminas, o jai fundaciją 1589 m. rugsėjo 27 d. suteikė Stepono Batoro žmona Ona Jogailaitė, patvirtino Zigmantas Vaza 1600 m. kovo 12 d.²⁸

Gražiškių bažnyčiai pirmąją šaltiniuose fiksuojamą privilegiją suteikė Zigmantas Vaza 1596 m. balandžio 30 d.²⁹. Jis patvirtino Sebastijono Jurevičiaus ir jo žmonos Barboros Janavičiūtės Gražiškių bažnyčiai suteiktas valdas: 3 valakus, 14 margų, 16 prentų – *rykščių / virbų* žemės prie Gražių kaimo. 1614 m. birželio 25 d. Vaitiekus (Albertas) Gintautas Gražiškių bažnyčiai užrašė 6 valakus žemės Gražių kaime bei malūną su užtvanka. Zigmantas Vaza 1614 m. birželio 27 d. patvirtino šiuos abu Jurevičiaus ir Gintauto užrašymus Gražiškių bažnyčiai³⁰. Gintautas minimas pastatęs Gražiškiuose bažnyčią,³¹ o 1620 m. balandžio 24 d. sudarytame testamente dar kartą pakartojo ir papildė užrašymus Gražiškių bažnyčiai³².

Zigmanto Vazos fundacinės privilegijos padėjo įtvirtinti bažnyčių veiklą Lankeliškiuose (1609 07 18, iniciatoriai Baltramiejus Bardovskis, Jonas Scipijonas de Kampo)³³, Alvite (1617 10 17, iniciatorė Ona

²⁸ MAB, f. 43–204, nr. 289, l. 246v–247v; VUB, f. 57, B–53, nr. 44, l. 221–223.

²⁹ Mečislovas Jučas, *op. cit.*, p. 55.

³⁰ Gražiškių bažnyčios dokumentų registras, sudarytas 1795 m., VUB, f. 57, B–53, nr. 1378, l. 164–164v.

³¹ M. Paknys Lietuvos Metrikos knygoje (LM 86, l. 950–950v) surado Alberto Gintauto 1614 06 27 fundacinę privilegiją savo pastatytai Gražiškių bažnyčiai, tik klysta šią bažnyčią pavadindamas Graužiškių. (Mindaugas Paknys, *op. cit.*, p. 160.) LM 86 esančios privilegijos tekste taip nusakyta ši vietovė: *wieś Grążą w Leśnictwie Niemonoyckim*, tekste taip pat rašoma, kad suteiktas malūnas ant Dotamo upės. Šie ženklai rodo, kad tai neabejotinai yra Gražiškiai.

Jučas taip pat klysta, minėdamas Žygimanto Senojo privilegiją Gražiškių bažnyčiai, supainiodamas ją su Graužiškėmis Ašmenos dekanate. (Mečislovas Jučas, *op. cit.*, p. 55.) 1507 m. gruodžio 3 d. Mikalojus Butrimas fundavo Šv. Jurgio altariją Graužiškiuose, ne Gražiškėse. Žr. MAB, f. 43–204, nr. 115, l. 89–89v; Grzegorz Błaszczuk, „Registry dokumentów diecezji wileńskiej z lat 1507–1522 Jana Fijałka i Władysława Semkowicza“, *Lituanio – slavica posnaniensia*. Studia historica IX, Poznań: Wydawnictwo uniwersytetu im. A. Mickiewicza, 2003, s. 251.

³² Albertas Jonas Gintautas 1620 m. balandžio 24 d. testamentu užrašė Gražiškių bažnyčiai Gražiškių kaime 10 valakų žemės, dovanėjo valstiečių ir t. t. Žr. 1700 m. vizitacija... l. 14v.

³³ 1668 m. vizitacija... l. 145v; VUB, f. 57, B–53, nr. 1378, l. 163. Pirmąją dovanojimą Lankeliškių bažnyčiai – 4 kaimus – valdovas Zigmantas III Vaza užrašė 1604 07 19, tų kaimų priklausomybės bažnyčiai patvirtinamą privilegiją išdavė 1606 06 02.

Ketlerytė Radvilienė)³⁴ ir Vilkaviškyje (1623 04 20, Steponas Pacas)³⁵.

Taigi stambiausios fundacijos buvo suteiktos XVI a. antrojoje pusėje – XVII a. pradžioje. Per šį periodą sustiprėjo Katalikų bažnyčia ir susiformavo Alvito dekanatas. Seniausiai funduotos parapijos XVII a. dažnai buvo perfunduojamos, joms būdavo skiriamos naujos dotacijos bei patvirtinami senieji užrašymai. Račkų Švč. Trejybės, Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo, Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčiai 1599 m. birželio 21 d. privilegiją suteikė Marina Stanislovaitė Račkaitė ir jos vyras Grigalius Masalskis³⁶, Bakalariavos Šv. Mikalojaus Išpažinėjo bažnyčiai – 1609 m. rugpjūčio 22 d. Mikalojus Volskis³⁷, Janaukos – 1623 m. lapkričio 22 d. Stanislovas Rudamina Dusetiškis³⁸, Vištyčio – 1623 m. Zigmantas Vaza³⁹ ir pan.

1652 m. rugpjūčio 26 d. valdovo Jono Kazimiero Vazos privilegija skirta iš reformatų atimtai Vižainio bažnyčiai⁴⁰, kuriai, kaip minima vizitacijoje, dovanojimą vestuvių proga suteikė Vilniaus vaivada, Vižainio seniūnas Jonušas Radvila.⁴¹ Paskutinę dekanate 1663 m. lapkričio 22 d. Jokūbas Zitovičius fundavo Bartninkų bažnyčią.⁴²

Esminis Alvito dekanato požymis yra tas, kad jis susikūrė valdovo domeno žemėse, todėl valdovas buvo daugelio bažnyčių fundatorius ir koliatorius. Tačiau realiai tomis bažnyčiomis rūpinosi vietiniai karališkųjų žemių laikytojai. Jie finansuodavo bažnyčių statybas, suteikdavo žemių ir kitų gėrybių klebonui išsilaiykėti. Šių laikytojų sprendimus privilegijomis patvirtindavo valdovas.

Dekanato centro Alvito Šv. Onos bažnyčia XVII a. buvo medinė, tačiau dailios konstrukcijos, išpuošta, tinkamai prižiūrima. 1668 m. aprašymo

³⁴ MAB, f. 43–204, nr. 389, l. 342–342v; Mečislovas Jučas, *op. cit.*, p. 52.

³⁵ MAB, f. 43–204, nr. 418, l. 365v–366.

³⁶ MAB, f. 43–204, nr. 320, l. 275–276; VUB, f. 57, B–53, nr. 44, l. 219–221; Mindaugas Paknys, *op. cit.*, p. 175.

³⁷ MAB, f. 43–204, nr. 358, l. 311v–312v; 1700 m. vizitacija... l. 69–70; VUB, f. 57, B–53, nr. 44, l. 55v–57.

³⁸ MAB, f. 43–204, nr. 414, l. 362v–363v; 1700 m. vizitacija... l. 84–85v.

³⁹ 1700 m. vizitacija... l. 47–48v.

⁴⁰ 1700 m. vizitacija... l. 17–17v. Istoriografijoje kartais teigiama, kad Vižainyje pirmoji katalikų bažnyčia atsirado apie 1571 m., tačiau nagrinėti šaltiniai šio fakto nepatvirtina. Reiktų nuodugnesnių tyrimų šiai problemai atskleisti.

⁴¹ 1668 m. vizitacija... l. 149v.

⁴² *Ibid.*, l. 147v.

liudijimu, nekonsekruotoje bažnyčioje buvo trys altoriai. 1674 m. ją konsekrovo Gratianopolio vyskupas Mikalojus Slupskis⁴³. 1700 m. aprašymo duomenimis, 1681 m. Alvito bažnyčia buvo perstatyta. Naujai įrengtame didžiajame altoriuje buvo pakabinti Kristaus Atsimainymo ir (virš pastarojo) Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu paveikslai. Antrajame altoriuje (evangelijos pusėje) buvo senas Loreto Švč. Mergelės Marijos paveikslas, trečiajame – Šv. Mykolo, kovojančio su drakonu, atvaizdas. Ketvirtasis Šv. Onos garbei paskirtas altorius buvo įrengtas medinėje koplyčioje (paveikslas vaizdavo Šventąją šeimą: Oną, Joakimą, Mariją, Juozapą ir Kūdikelį Jėzų).⁴⁴

Alvito inventoriuose minimas stebuklingasis Loreto Švč. Mergelės Marijos paveikslas, kurį bažnyčiai dovanojo popiežius Klemensas VIII Onos Radvilienės rūpesčiu XVII a. pradžioje⁴⁵. 1668 m. minima mūrinė klebono Adomo Pukeno Starkevičiaus rūpesčiu kairėje bažnyčios pusėje neseniai pristatyta be fundacijos Švč. Mergelės Marijos koplyčia (*sine dote manet*)⁴⁶, skirta stebuklingajam paveikslui pakabinti. Vizitatorius liepė koplyčią iš išorės pagerinti, o iš vidaus išpuošti⁴⁷. Klebonas paklausė šių nurodymų, nes 1674 m. ji buvo tinkamai prižiūrima, spalvomis išpuoštais altoriais, tviskėjo auksu ir sidabru⁴⁸. Koplyčios centrinio alto-

⁴³ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958, p. 388.

⁴⁴ 1700 m. vizitacija... l. 1v, 13.

⁴⁵ 1668 m. vizitacija... l. 144; Kurczewski... l. 77–78; Vilniaus vyskupijos bažnyčių inventoriai 1662–1674 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 217; Bronius Kviklys, *op. cit.*, p. 109. Regimanta Stankevičienė suabejojo faktu, kad popiežius Klemensas VIII padovanojo paveikslą Radvilienei, nes šis popiežius mirė 1605 m., o Radvilienė keliones į Italiją, iš kurių veikiausiai ir parsivežė paveikslą, pradėjo tik 1606 m. Žr.: *Lietuvos sakralinės dailės katalogas...* p. 66; Regimanta Stankevičienė, „Kai kurie Lietuvos XVII–XIX a. religinės dailės sąlyčio su Europos krikščioniškąja kultūra aspektai“, in: *Europos dailė: lietuviški variantai*, Vilnius, 1994, p. 150–151. Tačiau tokiu atveju lieka įdomus klausimas, kodėl 1668 m. žmonės norėjo sieti su popiežiumi Klemensu VIII Loreto Švč. Mergelės Marijos paveikslo atsiradimą Alvite. Plačiau apie šį Alvito stebuklingąjį paveikslą žr.: Vaida Kamuntavičienė, „Stebuklo laukimas Vilniaus vyskupijos parapijose XVII a. antrojoje pusėje – XVIII a. pradžioje“, in: *LDK dovasingumas: tarp tradicijos ir dabarties*, sud. Vaida Kamuntavičienė, Aušra Vasiliauskienė, Kaunas: VDU leidykla, 2010.

⁴⁶ 1668 m. vizitacija... l. 144–144v.

⁴⁷ *Ibid.*, l. 156.

⁴⁸ Vilniaus vyskupijos bažnyčių inventoriai 1662–1674 m, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 229v; Kurczewski... l. 78.

riaus įrengimu rūpinosi LDK kancleris Kristupas Zigmantas Pacas⁴⁹, pats jaunystėje šiam paveikslui paaukojęs votą⁵⁰. 1700 m. duomenimis, vėliau altorių prižiūrėjo Vitebsko kaštelionas Kristupas Chrapovickis. Koplyčioje buvo du šoniniai altoriai. Vieną jų – Šv. Antano Paduviečio altorių (t. y. altariją) – 1677 m. lapkričio 1 d. fundavo Vitebsko vaivada Jonas Antanas Chrapovickis. Po altoriumi išmūrijęs rūsį, jis norėjo ten kartu su žmona būti palaidotas.⁵¹ Trečiąjį mūrinės koplyčios altorių 1700 m. puošė iš medinės koplyčios perkeltas Švč. Mergelės Marijos, laikančios miegantį Jėzų, paveikslas⁵². Alvito bažnyčia, kaip ir dera dekanato centrui, buvo viena turtingesnių regione.

Medinė didelė elegantiška Janaukos bažnyčia fundatoriaus nuopelnu buvo labai gražiai įrengta, turėjo tris puikius altorius, tačiau 1668 m. ją reikėjo visapusiškai remontuoti, dėl aplaidumo buvo apgriuvus.⁵³ Netrukus padėtis pasitaisė. 1674 m. vizitatorius teigė, kad tarp medinių bažnyčių geresnės už Janaukos nėra visoje Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje (*ligneam meliorem MD Lithuaniae non habet*). 1700 m. bažnyčia laikoma puikia, patikslinama, kad visus tris viduje buvusius altorius pastatė minėtasis kancleris Pacas⁵⁴.

Vilkaviškio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia buvo medinė, bet iš esmės visą amžių gerai prižiūrima (neabejotinai tai bažnyčią globojusios Pacų giminės nuopelnas), viduje įrengti trys altoriai. Bažnyčią 1675 m. konsekrovo Gracianopolio vyskupas Mikalojus Slupskis⁵⁵.

Gražiškių Šv. Mykolo Arkangelo vidutinio dydžio bažnyčia 1668 m. pavadinta sena. Stogas buvo geras, tačiau reikėjo pataisyti langus, chorą, grindis ir bažnyčios apdailą, pastatyti varpinę⁵⁶. Bažnyčioje per visą amžių

⁴⁹ Alvito dekanato vizitacija, 1700 m. kovo – balandžio mėn., LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3972, l. 1v, 13.

⁵⁰ Vilniaus vyskupijos bažnyčių inventoriai 1662–1674 m., LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 220v, votas nr. 211.

⁵¹ 1700 m. vizitacija... l. 1v, 13.

⁵² *Ibid.*

⁵³ 1668 m. vizitacija... l. 154–155.

⁵⁴ Jan Kurczewski... l. 72–73; 1700 m. vizitacija... l. 83–83v.

⁵⁵ 1668 m. vizitacija... l. 145; 1700 m. vizitacija... l. 89v–90.

⁵⁶ 1668 m. vizitacija... l. 146–146v.

išliko trys altoriai. 1674 m. ja rūpinosi Gražiškių laikytojas LDK kancleris Pacas⁵⁷.

Bartninkų Šv. Martyno bažnyčia buvo medinė, kryžiaus formos, šiaudais dengta, turėjo tris altorius⁵⁸. 1674 m. ši bažnyčia pavadinama nauja. 1700 m. taip pat minimi trys altoriai⁵⁹.

Vištyčio Švč. Trejybės medinė bažnyčia irgi turėjo tris altorius. 1674 m. duomenimis, buvo gerai pastatyta, tačiau nedidelė⁶⁰. 1700 m. inventorius byloja, kad bažnyčia buvo sudegusi, jos vietoje stovėjo laikinas pastatas⁶¹.

Lankeliškių bažnyčia 1668 m. buvo labai prastos būklės: neapkalta lentomis, pamatai nebaigti, stogas kiauras, langai išdaužyti. Nors buvo trys altoriai, bet du iš jų neišpuošti⁶². 1674 m. padėtis geresnė, tačiau užsimenama apie būtinybę pataisyti stogą⁶³. 1679 m. rugsėjo 8 d. vyskupas Mikalojus Slupskis bažnyčią konsekrovo Švč. Mergelės Marijos, Šv. Jurgio Kankinio, Šv. Petro Apaštalo titulu. Amžiaus pabaigoje bažnyčioje jau buvo keturi altoriai. 1699 m. klebonas restauravo keturių balsų vargonus⁶⁴. Galime daryti išvadą, kad Lankeliškių bažnyčia po XVII a. vidurio karų buvo suremontuota tik aštunto dešimtmečio pabaigoje.

Pajevonio Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia buvo medinė, kryžiaus formos, turėjo tris altorius. 1668 m. jos būklė buvo gera. Nors pastatas neturėjo pamatų, tačiau buvo pastatytas naujas bokštelis (*copula*), turėjo akmenines grindis, laiptai ir langai buvo geros būklės, altoriai išpuošti⁶⁵. 1674 m. bažnyčia laikyta apleista, nors ir turėjo didelę fundaciją. 1700 m. ji pavadinta labai sena⁶⁶.

⁵⁷ Jan Kurczewski... l. 80–81; 1700 m. vizitacija... l. 14–15v.

⁵⁸ 1668 m. vizitacija... l. 147v.

⁵⁹ Jan Kurczewski... l. 81–82; 1700 m. vizitacija... l. 40–43v.

⁶⁰ 1668 m. vizitacija... l. 148v–149; Kurczewski... l. 77.

⁶¹ *Lietuvos sakralinės dailės katalogas...* p. 267 (Marija Rupeikienė); 1700 m. vizitacija... l. 44.

⁶² 1668 m. vizitacija... l. 145v.

⁶³ Jan Kurczewski... l. 78–79.

⁶⁴ 1700 m. vizitacija... l. 33–33v.

⁶⁵ 1668 m. vizitacija... l. 148.

⁶⁶ Jan Kurczewski... l. 79–80; 1700 m. vizitacija... l. 38–39v.

Iš kalvinistų atkovota Vižainio medinė bažnyčia taip pat turėjo tris altorius. 1668 m. reikėjo pataisyti stogą ir apgriuvusią varpinę, chorą. Tačiau pažymėta esant tvirtus pamatus ir konstrukciją, o viduje gerus vargonus, gražiai išpuoštą paauksuotą sakyklą⁶⁷. 1674 m. minima, kad bažnyčia buvo išpuošta piešiniais. 1700 m. sena bažnyčia buvo tvarkingai prižiūrima, iš viso įrengti penki altoriai⁶⁸.

Prieraslį Švč. Mergelės Marijos gimimo bažnyčia konsekruota vyskupo Eustachijaus Valavičiaus 1618 m. 1668 m. reikėjo pataisyti bažnyčios stogą, langus ir grindis. Bažnyčioje buvo trys altoriai, didžiajame puikavosi stebuklingasis Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Paminėti geros būklės vargonai⁶⁹. 1674 m. minima puošyba piešiniais ir ornamentais⁷⁰.

Pilypavo bažnyčia buvo labai sena, tačiau gana didelė, dailios sąrangos, turėjo du bokštelius (*copula*). 1668 m. viduje buvo įrengti trys altoriai, naujai klebono lėšomis pastatyti vargonai. Reikėjo sutaisyti bažnyčios stogą ir varpinę⁷¹. Tačiau šie remonto darbai nebuvo atlikti. 1674 m. bažnyčia stovėjo apgriuvusi beveik be stogo, vizitatorius liepė pirmiausia juo pasirūpinti. Nepaisant šių nurodymų, ir 1700 m. vizitacijos laikotarpiu bažnyčia buvo labai apleista, nors, kaip pažymėta, kadaise buvo didelė ir puiki. Dešinėje koplyčioje paminėtas neapbruotas stebuklingasis Švč. Mergelės Marijos paveikslas⁷².

Bakalariavos Šv. Mikalojaus Išpažinėjo medinę bažnyčią (didysis altorius konsekruotas 1620 m. kovo 1 d. Metonos vyskupo Abraomo Vainos) 1668 m. reikėjo remontuoti, ypač stogą⁷³. 1674 m. bažnyčia įvardyta kaip didelė, tačiau griuvo. Padėtis pasikeitė amžiaus pabaigoje. 1700 m. vizitatorius džiaugėsi matydamas suremontuotą bažnyčią su nauju stogu, kurioje buvo trys seni altoriai. Koliatorius Vitebsko pastalininkis Bazilijus Chlevinskis buvo pastatęs naują varpinę, kurioje kabojo du varpai⁷⁴.

⁶⁷ 1668 m. vizitacija... l. 149–149v.

⁶⁸ Jan Kurczewski... l. 76–77; 1700 m. vizitacija... l. 16–31v.

⁶⁹ 1668 m. vizitacija... l. 150–151.

⁷⁰ Jan Kurczewski... l. 75–76.

⁷¹ 1668 m. vizitacija... l. 151–151v.

⁷² Jan Kurczewski... l. 75; 1700 m. vizitacija... l. 58–58v.

⁷³ 1668 m. vizitacija... l. 152–152v.

⁷⁴ Jan Kurczewski... l. 74; 1700 m. vizitacija... l. 64.

Račkose Švč. Trejybės garbei pašvęsta bažnyčia, 1668 m. duomenimis, buvo neseniai išmūryta, stogas dengtas čerpėmis, įrengti trys altoriai⁷⁵. 1674 m. bažnyčia apibūdinta kaip iš dalies mūrinė, tačiau apleista, ypač reikėjo pasirūpinti jos stogu ir bokšteliu. 1700 m. tiksliausiai įvardijamas bažnyčios statybos būdas. Pasienyje su Prūsija buvusiame regione statyta bažnyčia buvo „prūsiško tipo“, t. y. fachverkinės konstrukcijos, tarp medžio surišimų – mūro (molio) intarpai. Po zakristija buvusiame mūriniame rūsyje ilsėjosi Simono ir Katarinos Kurovičių kūnai. Didžiajame altoriuje 1700 m. minėtas stebuklinguoju vadintas (*miraculosa dicitur*) Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu paveikslas⁷⁶.

Apibendrinami galime pastebėti, kad didesnioji dalis Alvito dekanato bažnyčių buvo tinkamai prižiūrimos, kai kurios dėl lėšų trūkumo, iniciatyvos stokos, klebonų aplaidumo ir parapijiečių abejingumo ilgesnį laiką stovėjo neremontuotos. Visos bažnyčios buvo medinės, tik Račkų bažnyčia išsiskyrė fachverkine konstrukcija. Tai į dekanatą prasiskverbiosios kaimyninės Prūsijos įtaka. Medis kaip pagrindinė bažnyčių statybinė medžiaga galbūt pasirinktas dėl to, kad vietinėse giriose buvo nesunku gauti kokybiškos medienos. Daugelį bažnyčių puošė vienas arba du bokšteliai. Paprastai bažnyčios turėjo tris altorius (1668 m. visos bažnyčios be išimties turėjo tris altorius, o amžiaus pabaigoje kai kuriose altorių skaičius padidėjo), retai pasitaikydavo išmūrytas rūsys, kuriame amžinojo poilsio atguldavo fundatoriai ar bažnyčios geradariai. Dekanate karališkųjų valdų laikytojai buvo XVII a. antrojoje pusėje galios viršūnę LDK pasiekusi Pacų giminė. Jos pagrindinis atstovas LDK kancleris Kristupas Zigmantas Pacas pasirūpino net keliomis dekanato bažnyčiomis, statydino altorius, vadovavo bažnyčių remontui. Iš medinių dekanato bažnyčių visoje LDK gražiausia buvo Janaukos bažnyčia.

DVASININKAI IR SIELOVADA

Apie dekanato dvasininkus XVII a. antrojoje pusėje vizitatoriai pateikia nedaug žinių. Jiems daugiausia rūpėjo, ar dvasininkai priėmę reikiamą šventimus ir ar tinkamai darbavosi parapijose. Beveik visi XVII a. antrosios pusės dvasininkai buvo priėmę reikiamus šventimus, išsilavinę. Antai

⁷⁵ 1668 m. vizitacija... l. 153–153v.

⁷⁶ Jan Kurczewski... l. 73–74; 1700 m. vizitacija... l. 75.

Lankeliškių klebonas Simonas Monkevičius mirdamas parapijai paliko 24 įvairių autorių knygas – tais laikais išties nemažą biblioteką⁷⁷. Asmeninės klebonų savybės ar išsamesni klebonavimo niuansai šaltiniuose aptariamai retai. 1674 m. vizitatoriui buvo apskųstas Bartninkų kamendorius Stanislovas Jeronimas Breuteltas dėl ūmaus charakterio ir storžieviškumo, nepagarbos kitiems žmonėms. Šiam dvasininkui liepta susiprotėti ir atsiprašyti įžeistųjų, o jei nesitaisys, vizitatorius pagrasino jį suspenduoti⁷⁸.

Sudarėme dekanato dvasininkų lentelę.

Parapija	1668 m.	1674 m.	1700 m.
Alvitas	Adomas [Jonas] Pukenas Starkevičius (<i>Pukien Sterkiewicz</i>) (nuo 1628 m.), dekanas	Adomas [Jonas] Pukenas Starkevičius (76 m. amžiaus)	Andrejus Mažeika (<i>Możeyka</i>) (nuo 1682 m.) Vikaras Andrejus Vidimontas (<i>Widimont</i>) Altarista Kazimieras Domanovskis (<i>Domanowski</i>) (nuo 1686 05 28)
Vilkaviškis	Adomas [Jonas] Pukenas Starkevičius	Adomas [Jonas] Pukenas Starkevičius	Teodoras Vežbickis (<i>Wierzbicki</i>) (nuo 1680) Vikaras Mykolas Januševičius (<i>Januszewicz</i>)
Lankeliškiai	Simonas Monkevičius (<i>Monkiewicz</i>) (nuo 1647 m., žemaitis)	Augustinas Jokūbas Pirsksis (<i>Pyrski</i>) (nuo 1674 m.)	Jurgis Liskovskis (<i>Liskowski</i>) (nuo 1678 m., moka lietuviškai) Vikaras Augustinas Jokūbas Pirsksis
Gražiškiai	Jonas Jurgis Trizevskis (<i>Trizewski</i>) (nuo 1657 m., įšventintas 1643 03 24, lietuvis)	Jonas Jurgis Trizevskis (<i>Tryzewski, Fryzewski</i>)	
Bartninkai	Kamendorius Stanislovas Jeronimas Breuteltas (<i>Breutelt</i>) (nuo 1665 m., įšventintas 1659 10 19, 34 m. amžiaus)	Kamendorius Stanislovas Jeronimas Breuteltas	?
Pajevonys	Kamendorius Kazimieras Slovinskis (<i>Słowinski</i>) (iki 1669 m., mirė) Kamendorius Augustinas Jokūbas Pirsksis (nuo 1669 08 04, lietuvis, apie 55 m. amžiaus)	Klebonas Petras Pilypas (<i>Philippes</i>) (nuo 1656 m., gyveno Alvite, turėjo vikarą)	Klebonas Vilniaus kanauninkas Martynas Bialozoras Kamendorius Jonas Vorlovskis (<i>Worłowski</i>) (nuo 1693 m.)

⁷⁷ Vilniaus vyskupijos bažnyčių inventoriai 1662–1675 m., LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 155v.

⁷⁸ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3/1, s. 57.

Vištytis	Jonas Lechavičius (<i>Lechowicz, Lachowicz</i>) (nuo 1654 m., lenkas, 55 m. amžiaus)	Romanas Antanas Dostojevskis (<i>Dostoiowski</i>) (nuo 1673 m.)	Danielius Beržanskis (<i>Beržanski</i>) (nuo 1689 m.)
Vižainis	Jonas Mirkevičius (<i>Mirkiewicz</i>) (minimas 1657 m.) Jonas Šczesnavičius (<i>Szczesnowicz, Szczenowicz</i>) (maždaug iki 1668 m., mirė) Zigmantas Bartoševskis (<i>Bartoszewski</i>) (nuo 1668 rugpjūčio mėn., išventintas 1658 m., 44 m. amžiaus)	Zigmantas Bartoševskis	Stanislovas Vežbovskis (<i>Wierzbowski</i>) (maždaug nuo 1680 m.)
Prieraslis	Aleksandras Vroblevičius (<i>Wroblewicz</i>) (nuo 1658 m., išventintas 1652 m., prieš tai buvo stačiatikis, tik 1644 m. atsivertė į katalikybę)	Augustinas Jonas Pirskis	Motiejus Mykolas Pupkevičius (<i>Pupkiewicz</i>) (nuo 1698 m., išventintas 1691 m., lietuvių tautybės, kilęs iš Ašmenos regiono Kamojų parapijos)
Pilypavas	Albertas Gutovskis (<i>Guttowski</i>)	Augustinas Jonas Pirskis (nuo 1674 m.)	Bonifacas Zigmuntovičius (<i>Zygmuntowicz</i>) (išventintas 1670 m.)
Bakalariava	Aleksandras Vroblevičius (nuo 1663 m., reikalauta atskiro kunigo)	Tomas Karvovskis (<i>Karwowski</i>)	Klebonas Petras Felicijonas Karvovskis (<i>Karwowski</i>) (žemesnieji šventimai 1692 m.) Vikaras Simonas Karvovskis (klebono brolis)
Račkos	Mikalojus Ostrovskis (<i>Ostrowski</i>) (mirė apie 1654 m.) Andrius Kašubskis (<i>Kozubski</i>) (nuo 1662 m., išventintas 1654 m., 40 m. amžiaus, lenkas)	Klebonas Jonas Kasionijus Valkanovskis (<i>Walkanowski</i>) (nuo 1674 06 20)	Klebonas Kazimieras Girskis (išventintas 1686 11 18)
Janauka	Andrius Kašubskis (<i>Koszubski</i>) (nuo 1668 m.)	Administratorius Mikalojus? Kudrevičius (<i>Kudrewicz, Kudrewicki</i>)	Jonas Pranciškus Suchaževskis (<i>Sucharzewski</i>) (geras ganytojas, turėjo vikarą)

Analizuodami lentelę, galime pastebėti, kad 1668 m. ir 1674 m. dar trūko klebonų, todėl kai kurie dvasininkai valdydavo po dvi parapijas. 1668 m. Andrius Kašubskis dirbo Račkose ir Janaukoje, Aleksandras Vroblevičius – Prieraslyje ir Bakalariavoje, Adomas Jonas Pukenas

Starkevičius – Alvite ir Vilkaviškyje. 1674 m. tokių atvejų pasitaikydavo mažiau: Alvite ir Vilkaviškyje ganytojavo Adomas Jonas Pukenas Starkevičius, Prieraslyje ir Pilypave – Augustinas Jonas Pirskis. 1700 m. kiekviena parapija turėjo savo dvasininką, kai kur buvo išlaikomi vikarai. Todėl sielovados kokybės lygis parapijose pakilo. Alvito dekanato veteranu gali būti laikomas pusšimtį metų jame dirbęs Alvito dekanas, Alvito ir Vilkaviškio klebonas Adomas Jonas Pukenas Starkevičius, gimęs apie 1598 m. Alvito klebonu ir dekanu tapo 1628 m. Šia parapija jis rūpinosi iki pat mirties.

Lankydami parapijas, vizitatoriai siekė, kad dvasininkai mokėtų vietos žmonių kalbą, tikėjimo tiesas skelbtų gyventojų gimtąją kalbą. Kartais buvo liepiama balsu skaityti maldas žmonių gimtąją kalbą, kad jas tikintieji geriau suprastų ir įsimintų, suprantama kalba mokyti pamaldaus, dorovingo gyvenimo. Kai kuriose fundacinėse privilegijose pateikti įrašai dėl sielovados gimtąją kalbą. 1617 m. fundacinėje Alvito bažnyčios privilegijoje nurodyta klebonu skirti lietuviškai kalbėti mokantį kunigą (*ktoryby języka Litewskiego był umiejętny*)⁷⁹. To pat reikalauta Pajevonio 1600 m. fundacijos privilegijoje (*linguae Lituanicae aut Samogiticae gnarum*)⁸⁰. Lankeliškių klebonas Augustinas Jokūbas Pirskis nemokėjo lietuviškai, todėl pasirūpinta, kad jį pakeistų lietuviškai mokantis Jurgis Liskovskis, nes, kaip pažymėta 1700 m. vizitacijoje, parapija buvo lietuviakalbė⁸¹. Vizitacijose nurodyta tik kelių klebonų kilmė. Iš šių užuominų galima spręsti, kad dekanate buvo lietuvių, žemaičių, lenkų kilmės kunigų.

Sielovados tradicijos Alvito dekanate buvo tokios pat, kaip ir tirtuose Kauno bei Simno dekanatuose. Klebonams buvo liepiama atlaikyti visas fundatorių nurodytas įpareigotąsias Mišias, neteikti sakramentų viešosiose vietose, nelaikyti Mišių privačiose valdose, neklausyti iš kitų parapijų atėjusiųjų asmenų išpažinčių, santuokos sakramentą suteikti tik po trijų užsakų ir pan.

Tikintiesiems buvo draudžiama ignoruoti savo parapijos bažnyčią ir lankytis gretimose bažnyčiose. Neatvykus be priežasties sekmadienį į bažnyčią, grėsė bauda. Antai Vižainyje sekmadienį ar šventadienį į mišias

⁷⁹ MAB, f. 43–204, nr. 389, l. 342v.

⁸⁰ *Ibid.*, nr. 289, l. 247v.

⁸¹ 1700 m. vizitacija... l. 37.

neatvykę gyventojai privalėjo sumokėti šešių lietuviškų grašių baudą, kuri turėjo būti perduota prieglaudai⁸². Vizitatorius dažnai liepdavo sekmadienio ir šventadienio rytais bei vakarais susirinkti bažnyčioje giedoti. Parapijose minimas Rožinio ir Kursto giedojimas, išskirtinis dėmesys skirtas maldoms Švč. Mergelės Marijos garbei. Kursto giedojimas kiekvieną šventadienį buvo palieptas Janaukos bažnyčiai 1623 m. suteiktoje fundacinėje privilegijoje⁸³.

XVII a. antrojoje pusėje LDK visuomenėje stiprėjo stebuklingųjų paveikslų garbinimo tradicija. Minėjome apie visoje LDK malonėmis garsėjusį Alvito parapijoje specialiai pastatytoje mūrinėje koplyčioje (nors pati bažnyčia liko medinė) garbingai laikytą iš Romos atvežtą Loreto Švč. Mergelės Marijos stebuklingąjį paveikslą. Kiti du stebuklingieji paveiksai buvo Račkose (Švč. Mergelės Marijos, minimas 1674 m. ir 1700 m.) ir Pilypave (Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu, minimas 1700 m.). Nors pastarųjų garbinimas buvo neapbruotas, tačiau vietiniai patirdavo tikėjimą sustiprindavusių stebuklų, Dievo malonės ženklų.

Parapijos turėjo popiežių suteiktų atlaidų, vykdavo gražios metinės šventės. Vilkaviškio parapijai indulgencijų buvo suteikęs Inocentas X (1644–1655)⁸⁴. Apie 1660 m. popiežius Aleksandas VII suteikė atlaidų kelioms dekanato bažnyčioms: Alvito bažnyčiai – Šv. Onos atlaidų metu, Bartninkų bažnyčiai – Šv. Martyno vyskupo, Šv. Pilypo ir Šv. Jokūbo švenčių metu, Prieraslio bažnyčiai – Šv. Kazimiero, Šv. Petro ir Pauliaus švenčių metu. Račkų bažnyčiai atlaidai suteikti 1662 m. Švč. Trejybės ir Šv. Mykolo Arkangelo švenčių metu (galiojo 10 metų). Atlaidų turėjo ir kitos parapijinės bažnyčios.

Dekanate veikė nedaug bažnytinių brolijų. 1668 m. minima Šv. Onos brolija Alvite⁸⁵. Prieraslio ir Pilypavo klebono Aleksandro Zavistovskio (*Zawistowski*) rūpesčiu Angelo Sargo brolija buvo įkurta Prieraslio parapijoje (o gal ir Pilypave?), 1629 m. gruodžio 25 d. gavo jos veiklą patvirtinančias popiežiaus Urbono VIII, Eustachijaus Valavičiaus ir Jurgio Tiškevičiaus privilegijas⁸⁶. Karo metu ši brolija nustojo veikti, tačiau 1674 m.

⁸² 1668 m. vizitacija... l. 160.

⁸³ MAB, f. 43–204, l. 363.

⁸⁴ 1668 m. vizitacija... l. 145.

⁸⁵ *Ibid.*, 144v.

⁸⁶ 1700 m. vizitacija... l. 56v.

fiksuojiama Angelo Sargo brolijos veikla Pilypave⁸⁷, o 1699 m. spalio 2 d. privilegija jos veikla buvo atkurta Prieraslyje⁸⁸. 1674 m. minima Rožinio brolija Bakalariavoje⁸⁹. 1700 m. paminėta Rožinio brolija Vižainyje. Ji veikė prižiūrima dominikonų ordino, tačiau dar nebuvo aprašyta, atsiradusi Livonijos pakamario Sokolovskio iniciatyva⁹⁰. XVII a. antrojoje pusėje brolijos Alvito dekanate nebuvo itin populiaros (per visą laikotarpį jų veikla su pertrūkiais aptinkama tik penkiose parapijose). Labiausiai išplito Rožinio ir Angelo Sargo titulo brolijos.

MOKYKLOS

Tikėjimo tiesoms skleisti ir visuomenei lavinti prie bažnyčių buvo kuriamos parapinės mokyklos. Alvito bažnyčios fundatorė Ona Radvilienė privilegijoje nurodė klebonui įkurti ir išlaikyti mokyklą. Nors 1668 m. vizitacijoje minimas mokyklos rektorius ir keletas kantorų⁹¹, tačiau vizitatoriui veikiausiai jų veikla atrodė nepakankama, nes *decretum reformationis* įrašė klebonui būtinai prie bažnyčios visuomet turėti mokyklą ir bakalaurą. Šis turėjo jaunuomenę mokyti skaityti, rašyti, krikščioniškosios doktrinos, Viešpaties maldos, Angelo pasveikinimo, Apaštalo simbolių, Dekalogo ir Bažnyčios įsakymų, kad taip būtų pasiektas pagrindinis tikslas – išplistų katalikų tikėjimas⁹². 1700 m. vizitacijos duomenimis, Alvito mokykloje mokėsi apie 16 vaikų⁹³.

1668 m. nurodyta, kad Pilypave mokyklą ir jos rektorių išlaikė gyvenytojai savo lėšomis⁹⁴. 1700 m. duomenimis, mokyklos rektoriui ir vargonininkui buvo užrašyta fundacija, tačiau neveikė, valakai buvo užimti. Vizitatorius paliepė surasti, kas juos užėmė, ir išreikalauti sugrąžinti, atkurti mokyklos veikimą, pasamdyti rektorių⁹⁵.

⁸⁷ Jan Kurczewski... l. 74.

⁸⁸ 1700 m. vizitacija... l. 56v.

⁸⁹ Jan Kurczewski... l. 75.

⁹⁰ 1700 m. vizitacija... l. 31.

⁹¹ 1668 m. vizitacija... l. 144v.

⁹² *Ibid.*, l. 156v.

⁹³ 1700 m. vizitacija... l. 8v.

⁹⁴ 1668 m. vizitacija... l. 151v, 159.

⁹⁵ 1700 m. vizitacija... l. 63–63v.

Janaukos bažnyčios fundatorius Stanislovas Rudamina dusetiškis pareikalavo klebono išlaikyti mokyklos rektorių, jam mokant 20 auksinų algą, kantorių ir vargonininką (šiam pragyventi paskirti vieną valaką žemės). Tačiau 1668 m. mokykla neveikė, vizitatorius paragino, kai tik bus imanoma, pasirūpinti mokykla bei rektoriumi taip, kaip nurodė Tridento bažnytinis susirinkimas⁹⁶. 1700 m. mokykla veikė, jos rektorius Mikalojus Ragulskis (*Rogulski*) buvo pakankamai išsilavinęs, vaikus mokė raidžių ir tikėjimo pagrindų⁹⁷.

1668 m. Vištytyje vizitatorius apgailestavo, kad nebuvo nei rektoriaus, nei jokio kito patarnautojo⁹⁸. Iš *decretum reformationis* paaiškėjo, kad jau nuo 1663 m. miestelio gyventojai kartu su klebonu kūrė materialinę bazę mokyklai įsteigti, tačiau ji taip ir nepradėjo veikti. 1668 m. vizitatorius liepė pasamdyti rektorių, vietoj algos jam skirti pragyvenimui 1 valaką bažnytinės žemės ir 7 gyventojų paskirtus valakus miestelio, taip pat paskirti daržą, parinkti mokyklai vietą. Pastatyti mokyklos pastatą bei išlaikyti bakalaurą buvo pažadėję tenykščiai gyventojai bajorai⁹⁹. Galbūt po vizitatoriaus raginimų mokykla Vištytyje atsirado, tačiau ilgai neišsilaikė. 1700 m. pažymėta, jog kadaise mokykla buvo, bet sudegė. Kadangi gyventojams buvo per sunku ją išlaikyti, nebeatstatyta¹⁰⁰.

Vilkaviškyje 1668 m. klebonas vizitatoriui pažadėjo parūpinti mokyklą ir rektorių.¹⁰¹ Nežinome, kada tą pažadą išpildė. 1700 m. mokykla veikė, joje rektoriavo Mikalojus Dambrovskis (*Dąbrowski*)¹⁰².

Lankeliškiuose 1668 m. mokykla neveikė (*decretum reformationis* liepta ją per metus įkurti, pasamdyti rektorių), tačiau mokyklos nebuvimą kiek kompensavo kantorius, veikiausiai mokęs parapijiečius giedojimo¹⁰³. Tokia tradicija išliko ir 1700 m. Tais metais pareigoms tinkamas (*idoneus*) vargonininkas savo namuose mokė tikėjimo pagrindų bei raidžių¹⁰⁴.

⁹⁶ 1668 m. vizitacija... l. 154–155, 167.

⁹⁷ 1700 m. vizitacija... l. 88v.

⁹⁸ 1668 m. vizitacija... l. 149.

⁹⁹ *Ibid.*, l. 145v, 162–163.

¹⁰⁰ 1700 m. vizitacija... l. 44v.

¹⁰¹ 1668 m. vizitacija... l. 145v.

¹⁰² 1700 m. vizitacija... l. 92.

¹⁰³ 1668 m. vizitacija... l. 146, 164.

¹⁰⁴ 1700 m. vizitacija... l. 37–37v.

Prieraslyje mokyklos XVII a. antrojoje pusėje nebuvo, nepaisant vizitatorių raginimų, išsakytų 1668 m. ir 1700 m. vizitacijų metu. (Vizitacijų medžiagoje teigiama, kad valdovas fundacine privilegija buvo nurodęs Prieraslyje turėti mokyklą, nors 1571 m. Žygimanto Augusto privilegijoje tokio nurodymo nėra.) Klebonas motyvavo lėšų stygiumi dėl karo metu nusiaubtų parapijos valdų¹⁰⁵.

Vižainyje vizitatorius 1668 m. ir 1674 m. prašė klebono pastatyti mokyklą, pasamdyti rektorių vaikams mokytį, o kuriant mokyklą laikytis instrukcijų, išdėstytų laiško¹⁰⁶ skyrelyje *De scholaribus*.¹⁰⁷ 1700 m. duomenimis, mokykla jau buvo, vargonininkai mokė vaikus rašto ir tikėjimo¹⁰⁸.

Račkose 1668 m. *decretum reformationis* išdėstytas paliepimas mokyklą su rektoriumi ir kantoriumi išlaikyti¹⁰⁹. 1700 m. klebonas teigė, kad mokykla parapijoje kadaise buvo, bet tuo metu nebeveikė, bei įsipareigojo per pusmetį įkurti mokyklą ir pasamdyti rektorių. Šis pažadas buvo įrašytas į parapijos *decretum reformationis*¹¹⁰.

Gražiškiuose mokykla neveikė, 1668 m. vizitatorius liepė netoli bažnyčios įsteigti mokyklą ir pasamdyti rektorių vaikams mokytį¹¹¹. Bartninkuose mokyklos nebuvo¹¹², tačiau tai nestebina, nes ši neturtinga, palyginti neseniai funduota bažnyčia buvo Alvito filija. Pajevonyje, Bakalariavoje mokykla neminama, nematyti net pastangų, kad ji veiktų, nors 1609 m. Bakalariavos bažnyčios fundatorius Mikalojus Volskis nurodė klebonui pasamdyti bakalaurą jaunuomenei mokytį (*Baccalaureum pro informanda iuventute alere debet, m[a]x[i]me autem laborabit, ut rudes in doctrina Christiana informet et instruat*) bei minėjo parapijai priklausiusį mokyklos

¹⁰⁵ 1668 m. vizitacija... l. 161; 1700 m. vizitacija... l. 56v.

¹⁰⁶ Turimas galvoje Gniezno arkivyskupo Bernardo Maciejovskio ganytojiškas laiškas, kuriuo jis paskelbė Gniezno arkivyskupijai priklausiusioms vyskupijoms Tridento susirinkimo nutarimus. Viena laiško dalių vadinasi *De scholaribus, et scholarum magistris*. Žr. pvz. *Collectanea constitutionum synodaliū dioecesis Samogitiensis*, Vilnae: Typis Acad: Soc: Iesu, 1690, p. 18–19.

¹⁰⁷ 1668 m. vizitacija... l. 160; Kurczewski... l. 77.

¹⁰⁸ 1700 m. vizitacija... l. 31.

¹⁰⁹ 1668 m. vizitacija... l. 165v.

¹¹⁰ 1700 m. vizitacija... l. 81.

¹¹¹ 1668 m. vizitacija... l. 163v.

¹¹² 1700 m. vizitacija... l. 43.

pastatą¹¹³. Nežinia, kodėl šis fundatoriaus reikalavimas XVII a. antrojoje pusėje ignoruotas.

Parapinės mokyklos veikdavo su pertrūkiais dėl sunkios materialinės padėties, mokytų bakalaurų trūkumo ar tiesiog klebono bei gyventojų aplaidumo. XVII a. antrojoje pusėje dar buvo sunku prie bažnyčios išlaikyti mokyklą tokio lygio, kad į ją kiekvieną rudenį susirinktų mokiniai. Paprastai mokymo procesas periodiškai nutrūkdavo, o vėliau vėl būdavo atnaujinamas. Galime konstatuoti, jog XVII a. antrojoje pusėje mokyklos prie bažnyčių dažniau neveikė nei veikė. Nors mėginimų atgaivinti bei užtikrinti parapinių mokyklų veiklą būta, tačiau šių pastangų nepakako. Bažnyčia suprato, kad mokykla parapijoje buvo labai svarbi visuomenės ugdymo ir sielovados dalis, vizitatorius dažnai ragino klebonus įkurti prie bažnyčių parapines mokyklas, tačiau praktiškai tai įgyvendinti dar buvo sudėtinga.

Apibendrinami galime konstatuoti, kad 1668 m. parapinės mokyklos veikė Alvite ir Pilypave. Vizitatorius ragino įkurti mokyklas Janaukoje, Prieraslyje (mokyklos nebuvimą klebonas motyvavo lėšų stygiumi dėl karo metu nusiaubtų parapijos valdų), Vištytyje, Vilkaviškyje, Lankeliškiuose, Vižainyje, Račkose ir Gražiškiuose, t. y. beveik kiekvienos parapijos *decretum reformationis*. Apie tai neužsimenama tik Bartninkuose, Pajevonyse ir Bakalariavoje. 1700 m. mokyklos veikė Alvite, Janaukoje, Vilkaviškyje, Vižainyje ir Lankeliškiuose (čia vaikus mokė vargonininkas). Tarp 1668 m. ir 1700 m. mokyklos veikė Vištytyje ir Račkose. 1700 m. vizitatorius reikalavo, kad mokyklos veiktų Račkose, Prieraslyje ir Pilypave. 1700 m. mokyklų nebuvo Gražiškiuose, Bartninkuose, Pajevonyje, Bakalariavoje. Lygindami 1668 m. ir 1700 m. situaciją, matome, kad per trisdešimtmetį veikiančių mokyklų padaugėjo maždaug du kartus (iki penkių), nors jų vis dar trūko, ir išliko tie patys pagrindiniai mokyklų veiklos trukdžiai.

PRIEGLAUDOS

Karitatyvinė veikla buvo ne mažiau svarbi parapijos veiklos sritis. Vargšų poreikiams tenkinti prie bažnyčių buvo kuriamos prieglaudos. 1668 m. ir 1700 m. Alvito dekanato vizitacijos medžiaga leidžia susidary-

¹¹³ MAB, f. 43–204, l. 312.

ti vaizdą, kaip karitatyvinės idėjos buvo įgyvendinamos šiame regione.

Alvito prieglauda minima 1668 m. *decretum reformationis*. Klebonui liepta žiūrėti, kad vyrai ir moterys prieglaudoje gyventų atskirai, kad vargšai nebūtų apkraunami patarnavimo bažnyčiai darbais¹¹⁴. 1700 m. duomenimis, prieglaudą keturiems vyrams ir keturioms moterims įkūrė Kauno miestietis Valentinas Juchnevičius (*Juchniewicz*). Vargšų pareiga buvo melstis, patarnauti klebonui namuose ir bažnyčioje, skambinti varpais¹¹⁵.

Prieraslio prieglauda buvo viena turtingiausių dekanate. Jai 3000 auksinų vertės fundaciją (*Tołtoczkowsc* valdą Gardino apylinkėse), tik nežinia kada, buvo paskyręs Gardino vėliavininkas Deodatas (Bagdonas?) Talačka (*Deodato Tołoczko*)¹¹⁶, taip pat (?) LDK didysis maršalas Kristupas Wiesiolovskis (*Wiesiolowski*) su žmona (Talačkaite?). 1700 m. duomenimis, fundacija buvo apleista, nors vargšai kasmet gaudavo pragyvenimui 80 auksinų (procentus nuo valdos)¹¹⁷.

Janaukoje bažnyčios fundatorius Stanislovas Rudamina Dusetiškis 1623 m. pasirūpino parapijos vargšais, klebonui nurodydamas pastatyti prieglaudą 12 vargšų (6 vyrams ir 6 moterims) gyventi. Iš Dauspudės ir Janaukos dvarų vargšams išlaikyti kasmet turėjo būti skiriamos 8 statinės rugių, 4 statinės grikių, 1 statinė žirnių, 1 paltis lašinių, pusė statinės druskos, 6 statinės avižų, 2 statinės miežių. Kiekvienais metais klebonas turėjo išskirti vargšams 12 lenkiškų auksinų. Prieglaudai užrašytas vienas valakas žemės. Klebonas įpareigotas rūpintis prieglauda ir prižiūrėti jos vargšus¹¹⁸. 1668 m. šios prieglaudos pastato stogas buvo kiauras. Liepta jį suremontuoti, prižiūrėti, kad prieglaudoje apsigyventų ne jauni ir sveiki, bet seni ir neįgalūs asmenys, vyrus ir moteris nurodyta apgyvendinti skirtinguose hipokaustuose (šildomuose kambariuose), reikalauta neapkrauti vargšų darbais¹¹⁹. 1700 m. vizitacijos duomenimis, klebonas prieglaudai nedavė maisto, todėl joje iš išmaldos gyveno tik penki vargšai. Jie buvo

¹¹⁴ 1668 m. vizitacija... l. 157.

¹¹⁵ 1700 m. vizitacija... l. 8v.

¹¹⁶ 1668 m. vizitacija... l. 150v.

¹¹⁷ 1700 m. vizitacija... l. 56v–57.

¹¹⁸ MAB, f. 43–204, l. 363.

¹¹⁹ 1668 m. vizitacija... l. 166v.

įpareigoti Mišių metu melstis už mirusius geradarius, ėjo velykų išpažinties ir Komunijos¹²⁰.

1668 m. minėta prieglauda Bakalariavoje, kurioje vargšai gyveno be jokios paramos, vien iš išmaldos¹²¹. Vėliau apie prieglaudos veiklą neužsimenama.

1674 m. prieglauda veikė Vižainyje. Vizitatorius prašė klebono pagerinti prieglaudos padėtį, neapkrauti vargšų sunkiais darbais, duoti jiems pavalgyti už atliktus darbus, nerėkti ant vargšų ir jų nemušti¹²². Į prieglaudą liepta priimti Vižainio gyventoją, kadaise buvusį bažnyčios geradarij Albertą Krajewskį (*Krajewski*)¹²³. 1700 m. užsiminta apie prieglaudą, veikusią be leidimo, taip pat nurodyta neapkrauti vargšų sunkiais darbais¹²⁴.

Visos kitos prieglaudos minimos tik nuo 1700 m. Vilkaviškio prieglauda, 1700 m. duomenimis, įkūrė našlė Malickienė (*Malicka*), tačiau prieglauda neturėjo fundacijos, todėl abiejų lyčių vargšai gyveno vien iš išmaldos, patarnavo bažnyčioje ir meldėsi už geradarius, ėjo išpažinties ir velykinės Komunijos¹²⁵. Remiantis 1700 m. duomenimis, Gražiškiuose buvo pastatyta nauja prieglauda (kainavusi 100 auksinų) vargšams¹²⁶.

1700 m. prieglauda įkurta Pilypave, tačiau be fundacijos, abiejų lyčių vargšai pragyveno iš išmaldos, elgetavo namuose, todėl nepatarnavo bažnyčiai, nors meldėsi už jos geradarius¹²⁷. Tais pačiais metais Lankeliškiuose gyvenę vargšai irgi pragyveno tik iš išmaldos ir patarnaudavo bažnyčiai¹²⁸. Analogiška situacija buvo ir Račkose: bažnyčios šone stovėjusioje prieglaudoje gyveno abiejų lyčių vargšai, patarnavo bažnyčioje ir meldėsi¹²⁹. Pajevonyje veikusi prieglauda 1700 m. taip pat neturėjo jokio turto ir išlaikymo, vargšai gyveno iš išmaldos, elgetaudavo namuose, todėl

¹²⁰ 1700 m. vizitacija... l. 88v.

¹²¹ 1668 m. vizitacija... l. 152–152v.

¹²² Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3/1, s. 56.

¹²³ Kurczewski... l. 76–77.

¹²⁴ 1700 m. vizitacija... l. 31.

¹²⁵ *Ibid.*, l. 92–92v.

¹²⁶ *Ibid.*, l. 15v.

¹²⁷ *Ibid.*, l. 63.

¹²⁸ *Ibid.*, l. 37v.

¹²⁹ *Ibid.*, l. 81.

nepakankamai patarnaudavo bažnyčioje¹³⁰. Bartninkuose 1700 m. nebuvo oficialios prieglaudos, vargšai gyveno savo nameliuose, tačiau prirėmus patarnaudavo bažnyčiai. Reformavimo dekrete nurodyta atkreipti didesnę dėmesį į vargšus, kad jie elgtųsi kaip pridera ir kaip nurodyta¹³¹. Vištytyje prieglaudos nebuvo, tačiau 1700 m. nutarta paskirtoje vietoje ją pastatyti¹³².

1668 m. vizitacijos medžiagoje minimos tik Alvito, Prieraslio, Janaukos ir Bakarariavos prieglaudos, o 1700 m. užsimenama apie prieglaudas, veikusias Alvite, Prieraslyje, Janaukoje, Vižainyje, Vilkaviškyje, Gražiškiuose, Pilypave, Lankeliškiuose, Račkose, Pajevonyje; prieglaudą nutarta įkurti ir Vištytyje.

Taigi XVII a. pabaigoje prieglaudos veikė beveik visose Alvito dekanato parapijose. Pagrindinė klebono pareiga buvo sergėti prieglaudoje gyvenusių asmenų moralę, prieglaudos pastatą įrengti taip, kad vyrai ir moterys gyventų atskirai. Paprastai prieglaudų gyventojai patarnaudavo klebono ūkyje ir bažnyčioje, skambindavo varpais. Siekta, kad vargšai nebūtų apkrauti pernelyg didelėmis pareigomis, kad su jais būtų žmoniškai elgiamasi, jie nebūtų mušami ar kitais būdais ujami. Prieglaudos buvo neturtingos, dauguma jų neturėjo specialių fundacijų, tad klebonui tekdavo atiduoti vargšams dalį maisto nuo savo stalo, kad šiems nereikėtų elgetauti. Tačiau iš tiesų klebono skirto maisto nepakako, vargšai elgetaudavo. Prieglaudų gyventojai turėjo būti pamaldūs, eiti velykinės išpažinties ir Komunijos, melstis už bažnyčių fundatorius bei geradarius ir kalbėti Rožinį.

* * *

1667 m. Andrusovo paliaubų sutartimi baigėsi LDK ir Lenkijos karas su Rusija. 1668 m. atlikta Alvito dekanato parapijų vizitacija atskleidė karo padarinius Katalikų bažnyčios parapijoms. Vėlesnės 1674 m. ir 1700 m. vizitacijos byloja, kaip regione klostėsi bažnyčių materialinė padėtis ir vyko sielovada.

Miškingame Alvito dekanate buvo gana daug kokybiškos medienos, tad ji pasirinkta pagrindine bažnyčių statybine medžiaga. Visos dekanato

¹³⁰ *Ibid.*, l. 39.

¹³¹ *Ibid.*, l. 43–43v.

¹³² *Ibid.*, l. 49.

bažnyčios medinės, išskyrus fechverkiniu būdu sumūrytą Račkų bažnyčią. 1674 m. duomenimis, iš medinių bažnyčių visoje LDK gražiausia buvo Janaukos parapiinė bažnyčia. 1668 m. visos be išimties bažnyčios turėjo tris altorius, o 1700 m. kai kuriose bažnyčiose altorių skaičius padidėjo iki penkių, atsirado koplyčių.

1668 m. dekanate trūko dvasininkų. Trys dvasininkai, pažeisdami Tridento reikalavimus, valdė po dvi parapijas, neturėdami pagalbininkų – vikarų. 1700 m. padėtis ženkliai pagerėjo, kiekviena parapija turėjo po kleboną, kai kurie jų išlaikė vikarus. Rūpintasi, kad klebonai mokėtų vietos gyventojų (lietuvių) kalbą, laikytųsi Tridento susirinkimo nuostatų dėl sielovados, atlaikytų nustatytą skaičių mišių, neteiktų sakramentų ir neaukotų mišių viešosiose vietose, privačiose valdose ir pan. Parapijose buvo populiarius Švč. Mergelės Marijos garbinimas, giedotas Rožinis ir Kurstas (Švč. Mergelės Marijos valandos). Dekanate minimi trys stebuklais garsėję Švč. Mergelės Marijos paveikslai. 1668 m. Alvite veikė Šv. Onos bažnytinė brolija, Pilypave ir Prieraslyje po karų savo veiklą atnaujino XVII a. pirmojoje pusėje įkurta Angelo Sargo brolija, minimos Švč. Rožinio brolijos Bakalariavoje ir Vižainyje.

XVII a. antrojoje pusėje ypač daug dėmesio skirta parapiinių mokyklų steigimui ir išlaikymui, nes jos buvo labai svarbios katekizuojant visuomenę. Pagrindinis parapiinių mokyklų tikslas buvo mokyti tikėjimo tiesų bei mokslų pradmenų. Tačiau dėl lėšų stygiaus, klebonų bei gyventojų abejingumo ir kitų priežasčių mokyklų dekanate veikė mažiau nei norėjo bažnytinė vyresnybė. 1668 m. mokyklos veikė tik Alvite ir Pilypave, vėliau su pertrūkiais minimos Vištytyje ir Račkose, o 1700 m. veikė Alvite, Janaukoje, Vilkaviškyje, Vižainyje ir Lankeliškiuose.

Dekanate veikė gerokai daugiau prieglaudų nei mokyklų, nes karo nualintoje visuomenėje buvo stiprus karitatyvinės globos poreikis. Sutvarkytos pagal Tridento susirinkimo nurodymus, 1668 m. prieglaudos veikė Alvite, Prieraslyje, Janaukoje, Bakalariavoje, o 1700 m. – beveik kiekvienoje parapijoje, išskyrus Bartninkus, Vištytį ir Bakalariavą. Reikalauta vargšus tinkamai aprūpinti, neapkrauti sunkiais darbais. Prieglaudų gyventojai pagal išgales patarnaudavo bažnyčioje ir meldavosi už geradarius.

Tyrimas parodė, kad XVII a. pabaigoje po karo atsigavusi visuomenė ir Bažnyčia stiprėjo ir galėjo kokybiškai pasirūpinti parapijomis, tiek jų materialine padėtimi, tiek sielovada.

THE PARISHES OF THE ALVITAS DEANERY IN THE SECOND HALF OF THE 17TH C.

Vaida Kamuntavičienė

Summary

Based on the materials of the visitations to the Alvitas deanery in 1668, 1674 and 1700 and the founding privileges of the churches, the article reveals the situation of the Catholic Church parishes in the Alvitas deanery of the Vilnius diocese in the second half of the 17th c., after the war with Russia (and Sweden) in 1654–1667 and the first occupation in the history of the Grand Duchy of Lithuania (GDL).

Research showed that the first parishes in this wooded region began to be created only at the beginning of the 16th c. The chronological order of the granting of the foundation privileges was the following: Bakalariava (about 1520), Janauka (about 1556), Račkai (about 1558), Vištytis (about 1566), Prieraslis (1571), Pilypavas (1571), Pajevonis (1589), Gražiškiai (1596), Lankeliškiai (1609), Alvitas (1617), Vilkaviškis (1623), Vižainis (1652), Bartninkai (1663). Because the deanery was being founded in the lands of the King of Poland and the Grand Duke of Lithuania, it played an important role in forming and strengthening the churches in this region.

As the region had sufficient quality wood, it was chosen as the main construction material for the churches. All the churches of the deanery are wooden except for the brick in the Prussian manner church of Račkai. According to the data of 1674, the most beautiful of the wooden churches in the deanery was the parish church of Janauka. In 1668 all of the churches without exceptions had three altars, while in 1700 the number of altars in some churches increased up to five and chapels appeared.

In 1668 a shortage of priests was felt in the deanery. Violating the Trent requirements three clergymen ruled two parishes without having a helper – a vicar. In 1700 the situation was considerably better, every parish had its pastor and some of them also supported vicars. There was a concern that the pastor would know the language of the local population (Lithuanian), would adhere to the regulations of the Council of Trent for pastoral ministry, would perform the required number of masses, would not administer the sacraments or offer masses in public places, in private estates, etc. In the parishes the worship of the Blessed Virgin Mary was popular with the singing of the Rosary and the Hours of the Blessed Virgin Mary. In the deanery three paintings of the Blessed Virgin Mary were mentioned as miraculous. In 1668 the Saint Anne Church Brotherhood was active in Alvitas, in Pilypavas and Prieraslis after the wars the Guardian Angel Brotherhood restored

its activities in the first half of the 17th c., the Holy Rosary Brotherhood is mentioned in Bakalariava and Vižainis.

Especially great attention in the second half of the 18th c. was devoted to the founding and maintenance of parish schools because they were important assistants in teaching the catechism. The fundamental goal of the parish schools was to teach the articles of faith and the foundations of science. However, due to the lack of funds, the indifference of the pastors and people, or other reasons there were fewer schools in the deanery than the church authorities desired. In 1668 there were schools only in Alvitas and Pilypavas, later with interruptions also in Vištytis and Račkai, while in 1700 they were active in Alvitas, Janauka, Vilkaviškis, Vižainis, and Lankeliškiai.

There were significantly more shelters in the deanery because there was a strong need for a community shelter in the war exhausted society. Shelters, in accordance with the instructions of the Council of Trent, were active in Alvitas, Prieraslis, Janauka, and Bakalariava in 1668 and in practically every parish except for Bartninkai, Vištytis and Bakalariava in 1700. There were orders that the poor would be suitably sheltered, not burdened by hard work. The residents of the shelters according to their means served in the church and prayed for benefactors.

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

GIEDRAIČIŲ BAŽNYČIOS RAIDOS PERIPETIJOS: TARP FAKTŲ IR LEGENDŲ

Giedraičiai – viena ankstyvesniųjų Vilniaus vyskupijos parapijų. Nors parapijos ribos laikui bėgant kito, per keturiasdešimt kilometrų nuo Vilniaus nutolęs Giedraičių miestelis, buvusi kunigaikščių Giedraičių tėvoni-nė valda, išlaikė parapijos centro statusą. XVII a. Giedraičiai buvo Pabaisko dekanato parapija, vėliau – dekanato centras. Tad XX a. trečio dešimtmečio viduryje įkurtos Kaišiadorių vyskupijos jurisdikcijoje nūnai esančios Giedraičių parapijos įsteigimo peripetijos, pirmosios bažnyčios fundacija, beneficijos, bažnyčios perstatinėjimai, religinio gyvenimo tradicijų ištakos glaudžiai susijusios su Vilniaus vyskupija.

Istoriografijos padėtis. Giedraičių bažnyčios fundacijos aplinkybės iki šiol nėra išsamiau tyrinėtos, nėra publikuoti ir mokslininkams žinomi dokumentai, vienu ar kitu aspektu galintys padėti atskleisti ar plačiau interpretuoti vieną ar kitą šios parapinės bažnyčios istorijos tarpinį. Tačiau pagrindiniai bažnyčios istorijos faktai istoriografijoje atsispindi. Antai prieškarinio Lietuvoje pradėtos leisti enciklopedijos glaustame tekste apie Giedraičius nurodoma, kad pirmoji bažnyčia pastatyta 1410 m., o 1809 m. Juozas Giedraitis išmūrijęs naują¹. Analogiška informacija pateikta ir pokariu Amerikoje leistos enciklopedijos tekste apie Giedraičius. Teigiama, kad pirmoji bažnyčia buvusi medinė, statyta 1410 m. Mykolo Gentvilo, o dabartinę mūrinę 1809 m. pastatęs Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis ir jo brolis Martynas². Po 1990 m. Lietuvoje išleistuose žinynuose, enciklopediniuose leidiniuose bei internetiniuose puslapiuose išlieka tendencija nurodyti konkrečias Giedraičių bažnyčios istorijos, taip

¹ „Giedraičiai“, in: *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 8, Kaunas, 1940, p. 1424.

² „Giedraičiai“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 7, Boston, 1956, p. 208.

pat ir pirmosios bažnyčios, įsteigimo metus bei tiksliai datuoti vėlesnius perstatinėjimus. Tvirtinama, jog pirmoji bažnyčia Giedraičiuose atsirado 1410 m.³, teigiama, kad ją Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto įpareigotas pastatė Mykolas Gintilavičius-Gentvila⁴, rašoma, kad iki šiol stovinčią mūro bažnyčią pastatė Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis ir jo brolis Martynas⁵. Kun. Janas Kurczewskis savo Vilniaus vyskupijos istorijoje, išleistoje XX a. pradžioje, remdamasis 1910 m. vyskupijos žiniomis, rašo Giedraičių bažnyčią buvus įsteigtą ir aprūpintą Mykolo Gintilavičiaus 1410 m., o senosios vietoje stovinčiąją dabartinę esą pastatydinęs Žemaičių vyskupas Juozapas Giedraitis 1809 m.⁶. Nesunku pastebėti, kad cituotuose lietuvių autorių tekstuose šiek tiek „modifikuota“ tik fundatoriaus pavardė, o datos sutampa su Kurczewskio pateiktosiomis. Pirmosios bažnyčios fundatoriaus asmeniu iki šiol nesidomėta. Tad neaišku, ar minimas „Gintilavičius, Gintilavičius-Gentvila“ yra kaip nors susijęs su istoriografijoje identifikuotu Ginvilu, 1398 m. ėjusių Trakų seniūno pareigas⁷. Taip pat neaišku, koks Giedraičių giminės genealogijoje⁸ fiksuoto XIV a. pirmoje pusėje šaltiniuose minimo Ginvilo ryšys su galimu bažnyčios fundatoriumi. Čikagoje XX a. devinto dešimtmečio pabaigoje Broniaus Kviklio parengtame Lietuvos bažnyčių enciklopedinio žinyne tome, skirtame Kaišiadorių vyskupijos bažnyčioms, nurodoma, kad Giedraičių bažnyčia 1445 m. buvo aprūpinta beneficija. Autorius, remdamasis 1983 m. išleisto *Katalikų*

³ Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios [žinynas]*, Vilnius, 1993, p. 56; Antanas Tyla ir kt. „Giedraičiai“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 6, Vilnius, 2004, p. 635; 1410 m., kaip pirmosios bažnyčios pastatymo metai, nurodomi ir internetiniuose Giedraičių bažnyčios istorijai skirtuose puslapiuose, žr. http://lt.wikipedia.org/wiki/Giedraičių_Šv._Baltramiejaus_bažnyčia.

⁴ Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, p. 56.

⁵ *Ibid.* http://lt.wikipedia.org/wiki/Giedraičių_Šv._Baltramiejaus_bažnyčia.

⁶ „[...] założony i upożazony 1410 roku przez Michała Gintylowicza [...]“: Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Wilno, 1912, p. 187.

⁷ Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003, p. 235–236; „Ginewil“ – žr. Adam Boniecki, *Herbarz Polski*, t. 6, Warszawa, 1903, p. 53.

⁸ *Tablice genealogiczne rodziny Giedroyciów*, zebrał Jan Kotczyn, Barton Hall, 1980. [mašinarštis]; *Indeks nazwisk do „Herbarza Polskiego“ Adama Bonieckiego*, opracował Szymon Konarski, do druku podał Sławomir Górczyński, Warszawa, 1993, p. 27.

kalendoriaus-žinyno duomenimis, atkreipia dėmesį į dvi galimo bažnyčios įsteigimo datas – 1410 ir 1443 m. – ir reziūuoja, kad „pirmosios bažnyčios atsiradimo laikas dar nėra tikrai išaiškintas“⁹.

Klausimas, kodėl pristatant Giedraičių bažnyčios istoriją *Lietuvių visuotinėje enciklopedijoje* bei minėtame informaciniame žinyne liko nepastebėtos kitos mokslinėje literatūroje minimos pirmosios bažnyčios fundacijos datos, matyt, ir liks retorinis. O tų „paminėjimų“ ne tiek jau maža. Antai Vilniaus vyskupijos pirmųjų parapijų tinklą tyręs Jerzy Ochmański nurodo Giedraičių bažnyčią buvus pastatytą prieš 1505 m.¹⁰ Mečislovas Jučas savo studijoje apie Lietuvos parapijas XV–XVIII a. nekvestionuoja Ochmański nuomonės dėl pirmosios bažnyčios Giedraičiuose pastatymo metų¹¹. Ochmański datavimas neginčytas ir akademinės Lietuvos istorijos sintezės autorių¹². Žinoma, Ochmański teiginys, kad bažnyčia šioje parapijoje buvo įkurta prieš 1505 m., anaiptol nepaneigia 1410 m. datos, lygiai taip pat kaip jos ir nepatvirtina. Juolab kad istoriografijoje funkcionuoja ir dar viena: XIX a. devinto dešimtmečio pradžioje išleistame Lenkijos Karalystės ir kitų slavų kraštų geografijos žodyne rašoma, kad parapinę bažnyčią Giedraičiuose fundavęs kunigaikštis Juozapas Giedraitis 1445 m.¹³. Aki vaizdu, kad tokios datų įvairovės istoriografijoje nebūtų, jei būtų išlikęs pirmosios bažnyčios Giedraičiuose fundacijos aktas. Deja, kaip ir daugelio kitų XV–XVI a. pirmoje pusėje Vilniaus vyskupijoje įsteigtų parapijų, Giedraičių bažnyčios fundacijos aktas tyrėjams kol kas nėra žinomas.

Remiantis istoriografija bei šiuo metu turimais Giedraičių bažnyčios istorijos šaltiniais, siekiama atsakyti į klausimą, kiek yra pagrįsta nuomonė dėl pirmosios bažnyčios įkūrimo Žalgirio pergalės metais, aptarti Giedraičių bažnyčios raidos tarpinius, atkreipti dėmesį į parapijos religinio gyvenimo elementus, į parapijiečių santykio su savo bažnyčia tradicijas.

⁹ Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. 6, Chicago, 1987, p.170.

¹⁰ Jerzy Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w Średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań, 1972, p. 69.

¹¹ Mečislovas Jučas, *Lietuvos parapijos XV–XVIII*, Vilnius, 2007, l. 43.

¹² Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos istorija. Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, t. 4, Vilnius, 2009, p. 198–199.

¹³ „Giedrojie“, in: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 2, Warszawa, 1881, p. 546–547.

Baigiamoji chronologinė tyrimo riba – XIX a. vidurys. Archyviniai (dauguma jų iki šiol į mokslo apyvartą neįtraukti) dokumentai, kuriais remtasi rašant šį straipsnį, saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA) ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (LMAVB). Tai Giedraičių bažnyčios vizitacijos aktai bei inventoriai (ankstyviausias jų 1743 m.), dekanų raportai, kunigaikščių Giedraičių bylinėjimosi dėl bažnyčios administravimo dokumentai.

Fundacijos ištakų istorinis kontekstas. Vilniaus vyskupija įsteigta per Lietuvos krikštijimo misiją XIV a. devintame dešimtmetyje. Jogaila tuojau po savo krikšto metinių, 1387 m. vasario 17 d., per Užgavėnes, paskelbė, kad „Vilniaus pilyje pastatyta ir esančią bažnyčią, pašvęstą Visagalio Dievo, Garbingosios Mergelės Marijos, visų Šventųjų ir ypač palaimintųjų vyskupo Stanislovo ir išpažinėjo Vladislovo garbei“, skiriaš Vilniaus vyskupo sostui, kai tik bus tam gautas Romos popiežiaus leidimas. Toks leidimas buvo gautas ir kanoniškai Vilniaus vyskupijos įsteigimas įteisintas 1388 m., kai į Romą atvykusiam Jogailos pasiuntiniui Poznanės vyskupui Dobrogostui popiežius Urbonas VI įteikė atitinkamo turinio bulę *Romanus pontifex*¹⁴. Vilniaus vyskupas Andrius iš didžiojo kunigaikščio valdų gavo dalį Vilniaus miesto, Tauragnų pilį su valsčiumi, Labanoro ir Molėtų dvarus, Verkių ir Bokštų valsčius. Vyskupo valdas sudarė apie pusšimtis kaimų. Tyrėjai yra atkreipę dėmesį, kad Jogailos privilegija iš didžiojo kunigaikščio žemių fondo buvo sukurta pirmoji Lietuvoje stambi latifundija¹⁵.

Manoma, kad drauge su katedra Vilniaus vyskupijoje buvo įsteigtos mažiausiai septynios bažnyčios: Maišiagaloje, Medininkuose, Nemenčinėje, Ukmergėje, Merkinėje, Krėvoje, Ainoje, Obolcuose¹⁶. Pirmosios Vilniaus vyskupijos bažnyčios buvo tik valdovo fundacija. Vargu ar Jogaila pats asmeniškai dalyvavo visose savo privilegija įsteigtų bažnyčių fundacijos iškilmėse. Laiške valsčių valdytojams tijūnams 1389 m. pradžioje Jogaila rašė suteikiantis teisę vyskupui visose lietuvių žemėse statyti bažnyčias,

¹⁴ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sud. Vytautas Ališauskas, Vilnius, 2006, p. 61; Paulius Rabikauskas, „Lietuvos krikštas 1387–1410“, in: *Krikščioniškoji Lietuva*, sud. Liudas Jovaiša, Vilnius, 2002, p. 58–62; Jerzy Ochmański, *op. cit.*, p. 10.

¹⁵ Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, *op. cit.*, p. 191; Jerzy Ochmański, *op. cit.*, p. 95–96.

¹⁶ Jerzy Ochmański, *op. cit.*, p. 55–59; Mečislovas Jučas, *op. cit.*, l. 42;

kur tik matys esą reikalinga, ir nurodė, kad kiekvienas tijūnas privalas tam paklusti taip, kaip paklūsta jo, valdovo, nurodymams¹⁷. Šis laiškas, inicijuotas tikriausiai paties pirmojo Vilniaus vyskupo Andriaus, perša prielaidą, kad bažnyčias Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus vardu steigė vyskupas, bet pats fundacijos aktas ir naujai steigiamos parapijos aprūpinimas priklausė Jogailai. Tyrinėtojai linkę manyti, jog Jogaila bus įsteigęs 11 parapinių bažnyčių¹⁸. Giedraičių bažnyčios tarp pirmuoju krikščionybės dešimtmečiu Vilniaus vyskupijoje įsteigtųjų dar nėra. Visos be išimties naujai steigiamos bažnyčios buvo aprūpinamos žemės valdomis ir kitais turtais. Bažnyčios žemės bei jose gyvenę valstiečiai buvo atleidžiami nuo visų prievolių, net nuo karo tarnybos, taip pat nuo mokesčių valdovui bei apsaugoti nuo pasaulietinės valdžios kišimosi į valdymą. Tad Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje nuo pat pradžių buvo užtikrintas ekonominis ir teisminis imunitetas¹⁹.

Vytauto valdymo metais ši naujų parapijų ir bažnyčių steigimo tradicija išliko, t. y. tęsdamas Jogailos pradėtą Lietuvos visuomenės christianizacijos procesą Vytautas taip pat steigė naujas parapijas ir fundavo bažnyčias. Per 38 metus Vilniaus vyskupijoje jis įsteigė 11 naujų parapijų (2 bažnyčios Naujuosiuose Trakuose, benediktinų vienuolynas Senuosiuose Trakuose; Vytauto nurodymu iškilo bažnyčios Dauguose, Dubingiuose, Kernavėje, Kaune (2), Švenčionyse, Gardine, Goniondze, Naugarduke, Valkaviske)²⁰. Išskyrus bažnyčią ir vienuolyną Senuosiuose Trakuose, kurių fundacinė privilegija yra išlikusi, tiksliai visų kitų Vytauto funduotų bažnyčių pastatymo datą nustatyti yra sudėtinga, o neretai ir neįmanoma. Patvirtinimas, kad tai buvo Vytauto fundacijos, paprastai randamas vėlesnio laikotarpio dokumentuose.

Vytauto valdymo laikais Vilniaus vyskupijoje atsiranda ir pirmosios vadinamosios privačios fundacijos, t. y. bažnyčios, pastatytos didikų ir bajorų. Viena pirmųjų tokio tipo fundacijų – Šalčininkuose įsteigta baž-

¹⁷ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. 1, Kraków 1932–1948, p. 29–30; Jerzy Ochmański, *op. cit.*, p. 60

¹⁸ Stanisław K. Olczak, „Rozwój sieci parafialne w diecezji wileńskiej do II poł. XVIII w.“, *Studia Teologiczne*, t. 5–6, Białystok, Drohiczyn, Łomża, 1987–1988, p. 106.

¹⁹ Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, *op. cit.*, p. 191; Jerzy Ochmański, *op. cit.*, p. 96–106.

²⁰ *Ibid.*, p. 61–62.

nyčia, minima jau 1410 m. Kadangi Šalčininkai tuo metu buvo Vytauto maršalo Stanislovo Čupurnos nuosavybė, jis tikriausiai ir buvo pirmosios bažnyčios fundatorius²¹. Paskaičiuota, kad Jogailos ir Vytauto valdymo laikotarpiu Vilniaus vyskupijoje iš viso buvo įsteigtos 27 parapijos, o jų teritorijoje veikė bažnyčios²².

Pirmuoju dešimtmečiu po Vytauto mirties, Švitrigailai ir Žygimantui Kęstutaičiui kovojant tarpusavyje dėl Ldk sosto, Lietuvos visuomenės christianizacija šiek tiek sulėtėjo. Tačiau naujų parapijų steigimas Vilniaus vyskupijoje nenutrūko – 1431–1440 m. vyskupijos parapijų tinklas pagausėjo dar 8 bažnyčiomis, įsteigtomis ir valdovų, ir bajorų iniciatyva²³. Itin palankus Bažnyčios tinklo plėtrai buvo penketa dešimtmečių trukęs Kazimiero Jogailaičio valdymas (1440–1492). Kazimieras ženkliai prisidėjo prie naujų parapijų ir bažnyčių steigimo Vilniaus vyskupijoje, jo fundacijai priskiriamos 24 Vilniaus vyskupijos bažnyčios²⁴. Akivaizdu, kad ne visos jos buvo funduotos paties valdovo, nes apie daugumą žinoma tik tiek, kad atsirado Kazimiero Jogailaičio valdymo metais, – nei Vytauto funduotų bažnyčių, nei Kazimiero Jogailaičio metais daugelio įsteigtųjų bažnyčių fundacinių aktų originalai nėra žinomi, tad steigimo datos nustatomos remiantis vėlesniais dokumentais. Tyrėjai sutaria, kad Kazimiero Jogailaičio valdymo metais Vilniaus vyskupijoje sparčiai daugėjo bajorų įsteigtų bažnyčių ir parapijų. Ši tendencija ilgainiui tik stiprėjo. Žemaitijoje iki pat XVI a. vidurio naujų bažnyčių steigimo iniciatoriai buvo valdovai, o Vilniaus vyskupijoje – atvirkščiai: tolydžio gausėjo bajorų funduotų bažnyčių. Antai 1500 m. valdovų fundacijos sudarė 33%, bajorų – 63%, pačios dvasininkijos – 4%, o XVI a. pirmoje pusėje valdovų fundacijos atitinkamai sudarė 21%, bajorų – 74%, dvasininkijos – 5%²⁵.

Fundacijos ištakos. Duomenų apie pirmąjį Giedraičių bažnyčios istorijos šimtmetį stokojama. Pirmieji šiuo metu žinomi faktai, kurių patiki-

²¹ *Ibid.*, p. 62.

²² *Ibid.*, p. 63; Mečislovas Jučas, *Lietuvos parapijos XV–XVIII*, I. 43; Stanisław K. Olczak, *op. cit.*, p. 107.

²³ Jerzy Ochmański, *op. cit.*, p. 63.

²⁴ *Ibid.*, p. 64.

²⁵ Zigmantas Kiaupa, Jūratė Kiaupienė, Albinas Kuncevičius, *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, Vilnius, 1995, p. 204.

mumas nekelia tyrėjams abejonių, yra iš XVI a. pradžios. Antai žinoma, kad 1505 m. Giedraičiuose buvo du kunigai – klebono pareigas ėjo kun. Leonas, jam talkino kun. Motiejus²⁶. Informacija apie du tuo pačiu metu bažnyčioje tarnavusius kunigus leidžia manyti, jog bažnyčia turėjo nemenką fundaciją ir, ko gero, veikė jau ne vienerius metus. 1528 m. pavasarį tuometis Giedraičių klebonas Stanislovas Mlečkus bylinėjosi su kunigaikščiais Giedraičiais dėl karčemos laikymo: jis prašė, kad valdovas patvirtintų kunigaikščių Giedraičių užrašymą bažnyčiai – tris buvusias jų karčemas. Byla buvo išspręsta klebono naudai²⁷. XVI a. pirmoje pusėje Giedraičių parapija buvo viena turtingesniųjų Vilniaus vyskupijoje – Ochmańskis nurodo jai priklausius 50 dūmų²⁸.

Raidos vingiai. Kiek kartų Giedraičių bažnyčia degė ar natūraliai buvo sunykusi, – taip pat kol kas atviras klausimas. Atrodo, buvo visiškai sugriauta (sudegė) XVII a. pirmoje pusėje – šaltiniuose yra užuominų, kad keletą metų Giedraičių parapijiečiai pamaldoms rinkdavosi į laikinai tam surestą pašiūrę, kol XVII a. viduryje, 1648 m., buvo pastatyta nauja bažnyčia²⁹, taip pat medinė. Po šimtmečio ją jau reikėjo skubiai remontuoti. 1743 m. bažnyčios inventoriaus akte rašoma, kad bažnyčia smenganti žemėn, sienos sukrypusios, sienojai daug kur papuvę³⁰. Tačiau tokia begriūvanti bažnyčia ir toliau parapijiečiams tarnavo kaip maldos vieta. Ir, atrodo, ne vienai Giedraičių parapijiečių kartai. Po daugiau nei trijų dešimtmečių 1779 m. sudarytame bažnyčios inventoriuje vėl kartojama, kad gontais dengtai apgriuvusiai medinei bažnyčiai reikia skubaus remonto³¹. Nepaisant apverktinos būklės, kartais, matyt, vis tik paremontuojama, XVII a. viduryje senosios vietoje atstatyta medinė bažnyčia stovėjo iki pat XIX a. pradžios.

Žinios apie bažnyčios įsteigimą paprastai įrašomos į vizitacijos ar inventorinių aprašymų aktus, remiantis fundacijos akte esančia informacija.

²⁶ Vytautas Ališauskas, Tomas Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius, 2009, p. 218, 296; įrašai nr. 1205, 1702.

²⁷ *Ibid.*, p. 373, įrašas nr. 2255.

²⁸ Jerzy Ochmański, *op. cit.*, p. 102.

²⁹ 1743 m. Giedraičių bažnyčios inventorių, LMAVB, f. 43, b. 8372, l. 1.

³⁰ *Ibid.*

³¹ 1779 m. Giedraičių bažnyčios inventorių, LVIA, f. 694, b. 3279, l. 25.

Giedraičių atveju duomenys apie pirmąją bažnyčią šios grupės dokumentuose įvairuoja: XVII–XVIII a. vizitacijose ir inventoriuose pirmosios bažnyčios pastatymo metai arba nenurodomi (pažymint, kad tai senos fundacijos Šv. Baltramiejaus titulo bažnyčia, nepateikiant žinių, nei kas ją įsteigė ir aprūpino beneficija, kokio ji buvusi dydžio, kaip atrodė³²), arba teigiama, kad ji buvusi įsteigta kunigaikščių Giedraičių 1445 m.³³. Informacija, kad pirmoji bažnyčia įsteigta 1410 m., atsiranda tik XIX a. ketvirto dešimtmečio bažnytinės provincijos dokumentuose. Šiuo požiūriu dėmesio vertas 1832 m. birželio 28 d. raštas, tiksliau – rašto priedas³⁴, kuriame tuometis klebonas kun. Martynas Lukaševičius pateikia duomenis apie Giedraičių klebonijos fundaciją. Nurodoma, kad parapinę bažnyčią 1410 m. gruodžio 25 d. fundavo bajorai Mykolas Gintvilavičius, Jonas Melkovičius su žmona ir Janavičius-Juraha³⁵. Turint omenyje, jog iki tol figūravo kitos datos, dienos tikslumu nurodyta data perša mintį, kad rašant po ranka turėtas pirmosios bažnyčios fundacijos aktas. Tačiau nėra žinoma, kad tuo metu fundacijos aktas būtų buvęs surastas. Argumentavimo stoka netapo kliūtimi įsitvirtinti naujai pateiktajai datai, nes vėlesnėse Giedraičių parapijos vizitacijose jau nurodoma pirmąją bažnyčią buvus įsteigtą 1410 m. Antai 1842 m. bažnyčios inventoriniame aprašyme, sudarytame perduodant

³² 1743 m. Giedraičių bažnyčios inventorių, LMAVB, f. 43, b. 8372, l. 1.

³³ 1784 m. Giedraičių bažnyčios vizitacija, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3488, l. 131; Wizyta dziekańska kościoła giedrojskiego podług modelu z kancelarii zadwornej JO. Księcia JM Ignacego Massalskiego biskupa wileńskiego wydane sporządzone, *Pabaisko dekanato vizitacija 1782-1784 m. atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, parengė Algirdas Antanas Baliulis, Lietuvos istorijos šaltiniai, t. 9, Vilnius, 2010, p. 215.

³⁴ Pažymėjimas raide „A“ leidžia manyti tokių priedų buvus ir daugiau. Duomenys pateikti lentelės forma. Veikiausiai jų paprašė vyskupijos administracija.

³⁵ 1832 m. žinios apie Giedraičių klebonijos fundaciją, „[kościół fundowany] przez szlachtę Michała Gintwiłowicza, Jana Melkowicza z żoną Janowicza Jurhaha roku 1445 [fundusz] pomnożony przez Gaylusa Jana Widmina Gintwiły. Roku 1474 miesiąca września 4 dnia [fundusz] przez J.O. Xiążąt Giedroyciow dostatecznie uposażony. Roku 1533 lipca 12 dnia przez króla Zygmunta aprobowany“, LMAVB, f. 43, b. 8374, l. 1. Asmenų pravarde „Juraha“, yra ir Giedraičių giminėje, tačiau jų kilmės linija nėra aiški – žr.: *Tabelle genealogiczne rodziny Giedroyciów*, zebrał Jan Kotczyn, Barton Hall [Didžioji Britanija], 1980. [mašinarštis]; Adam Boniecki, *Herbarz Polski*, t. 9, Warszawa, 1906, p. 108–109; Kasper Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. 4, Lipsk, 1839, p. 514–516; tačiau šią pravardę turėjo ne tik Giedraičiai, žr.: pvz. Adam Boniecki, *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiem w XV i XVI wieku*, Warszawa, 1887, p. 114; Idem, *Herbarz Polski*, t. 6, p. 109; Idem, *Herbarz Polski*, uzupełnienia i sprostowania do cz.1, Warszawa, 1901, p. 119.

parapijos valdymą naujam klebonui Adomui Stanislovui Krasinskiui, teigiama, kad pirmoji (medinė) bažnyčia buvusi įsteigta 1410 m.³⁶. Krasinskis savo gyvenimo pabaigoje rašytuose atsiminimuose taip pat nurodo, kad bažnyčia Giedraičiuose buvo įkurta 1410 m., pergalės Žalgirio mūšyje metais³⁷. Pirmąkart ši data kvestionuota XX a. ketvirto dešimtmečio pabaigoje. Tuomet Vilniaus vyskupijos ir katedros dokumentus spaudai rengę kun. Janas Fijałekas ir Władysławas Semkowiczius publikavo ir vyskupijos archyve buvusį 1833 m. dokumentų santraukos įrašą, datuotą 1410 m. gruodžio 25 d., kuriame teigiama, kad Mykolas Ginvilovičius ir tolesnieji giminės aprūpino Giedraičių bažnyčią trimis karčėmomis³⁸. Rengėjai buvo įsitikinę, kad tai akivaizdus falsifikatas, ir tai ne tik nurodė anotacijoje, bet ir įrašė prie dokumento eilės numerio, kad jis „padirbtas“³⁹. Kai kurie tyrėjai, kaip matyti iš pateiktos istoriografijos apžvalgos, į tai bus neatkreipę dėmesio, tad istoriografijoje ir toliau lygiagrečiai funkcionuoja mažiausiai dvi pirmosios bažnyčios Giedraičiuose įsteigimo datos. Pastaraisiais dešimtmečiais įsivyravo ankstesnioji, t. y. 1410 m. data. Tiesa, tik lietuvių autorių darbuose.

Iki šiol nebuvo klausama, kodėl 1410 m. Giedraičių bažnyčios istorijoje atsiranda taip vėlai, t. y. tik XIX a. pirmoje pusėje, nenagrinėtas tekstų, kuriuose ši data pirmąkart pasirodo, pobūdis bei atsiradimo aplinkybės. Šiuo metu turimi duomenys leidžia formuluoti prielaidą, kad datos panaikstinimas yra kažkaip susijęs su kunigaikščiais Giedraičiais ir jų pretenzijomis į bažnyčios administravimą. Giedraičių parapija – ir dėl geografinės padėties (netoli Vilniaus), ir dėl iš jos gaunamų pajamų (viena turtingesniųjų) – neabejotinai buvo labai patraukli Vilniaus vyskupijos kapitulos nariams. Kunigaikščiai Giedraičiai taip pat buvo suinteresuoti išlaikyti bažnyčią savo giminės rankose. Tad Giedraičių bažnyčios istoriją ženklina nuolatiniai nesutarimai tarp kunigaikščių Giedraičių ir Vilniaus vyskupiją valdžiusių vyskupų.

³⁶ 1842 m. Giedraičių bažnyčios inventoris aprašymas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1674, l. 1.

³⁷ Adam Stanisław Krasinski, *Wspomnienia*, Kraków, 1900, p. 89.

³⁸ „Michno Ginwilłowicz i dalsi krewni ustanowili fundusz na trzy karczmy kościołowi Giedroyckiemu“, in: *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej, t. 1 (1387–1507)*, wyd. ks. Jan Fijałek i Władysław Semkowicz, Kraków, 1938–1948, p. 732–733.

³⁹ *Ibid.*, p. 732–733.

Kunigaikščių Giedraičių kova dėl bažnyčios administravimo teisės. Vienas aštresnių šaltiniuose užfiksuotų kunigaikščių Giedraičių susidūrimų su Vilniaus vyskupu dėl teisių į Giedraičių bažnyčią vyko XVIII a. aštuntame dešimtmetyje. Giedraičių parapija tuokart parūpo Vilniaus vyskupijoje sufragano Baltarusijai pareigas ėjusiam Feliksui Tovianskiui. Kunigaikščiams Giedraičiams tuomet atstovavo trys broliai Giedraičiai, kuriems bažnyčios administravimas buvo atitekęs pagal paveldėjimo teisę, su Steponu Jonu Giedraičiu, tuomečiu Žemaičių vyskupu, priešakyje⁴⁰. Vyskupas Giedraitis tarp amžininkų garsėjo gebėjimu pasirūpinti ne tik savo, bet ir plačios giminės gerove. Vyskupaudamas Žemaitijoje nepamiršo turtingesnėmis parapijomis ar kapitulos kanauninkų pareigomis ir titulais aprūpinti tolesnių ir artimesnių savo giminaičių. Be kita ko, Steponas Jonas rūpinosi suteikti atitinkamą išsilavinimą ir Juozapui Arnulfui Giedraičiui, kuris vėliau tapo jo pagalbininku vyskupijos valdymo reikaluose⁴¹, o po savo globėjo mirties perėmė Žemaičių vyskupo mitrą ir daugiau nei trejetą dešimtmečių sėkmingai valdė vyskupiją.

Taigi, kilus ginčui dėl Giedraičių bažnyčios priklausomybės ir administravimo, vysk. Giedraitis ėmėsi atstovauti savo ir brolių interesams. Įrodyti, kad patronato teisė Giedraičių bažnyčioje priklauso kunigaikščiams Giedraičiams, tąkart pavyko: 1779 m. buvo surašytas tai patvirtinantis aktas⁴². Tais pačiais metais Giedraičių bažnyčios klebono pareigas pradėjo eiti Žemaičių vyskupo paskirtas kapitulos kanauninkas Jonas Januševskis. Tačiau Giedraičių bažnyčios byla toli gražu nėra baigta – Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis anaiptol neketino atsisakyti savo vyskupijoje esančios neblogai aprūpintos parapijos valdymo ir ėmėsi įrodinėti, jog kunigaikščiai Giedraičiai negali administruoti jo valdomos vyskupijos teritorijoje esančios parapijos. Steponas Jonas Giedraitis vėl apgynė savo ir giminaičių teises ir įrodė, kad Giedraičių bažnyčia ir parapija teisėtai priklauso ne Vilniaus vyskupui, o kunigaikščių Giedraičių giminei. Vyskupas Masalskis visiems laikams atsisakė pretenzijų į Giedraičių parapiją,

⁴⁰ 1809 m. Giedraičių bažnyčios kolicijos teisės aprašymas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 459, l. 10–13.

⁴¹ Aldona Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius, 2000, p. 55, 60–62.

⁴² 1809 m. Giedraičių bažnyčios kolicijos teisės aprašymas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 459, l. 10–13.

sutikdamas, kad Giedraičių bažnyčia ir toliau liks kunigaikščių giminės rankose, t. y. pripažino jų teisę skirti kunigus į šią parapiją, rūpintis jų ir pačios bažnyčios išlaikymu⁴³. Siekdamas sustiprinti kunigaikščių giminės pozicijas Giedraičių parapijoje ir užkirsti kelią panašioms pretenzijoms ateityje, Žemaičių vyskupas apsisprendė parapijos valdas sutelkti vienos rankose – iš savo brolių generolo Antano ir stovyklininko Aleksandro išpirko jų turėtą Giedraičių parapijos valdų dalį ir pridėjęs prie jų savo paveldėtąją, 1787 m. padovanojo broliui Kristupui, Vilniaus pakamariui. Taip Giedraičių parapijos valdymas ir patronato teisė buvo sutelkta vienos šeimos rankose⁴⁴. Vyskupas Steponas Jonas ir toliau jautė pareigą rūpintis bažnyčia. Kadangi ginčo su Vilniaus vyskupu metu medinė bažnyčia jau visiškai baigė griūti, vyskupas Steponas Jonas pradėjo rūpintis naujos, mūrinės bažnyčios statyba. Kol kas nepavyko rasti duomenų, kuriais metais statyba prasidėjo. Tačiau 1803 m. žiemą naujai statomos bažnyčios sienos jau buvo įpusėtos ir žiemai uždengtos šiaudais⁴⁵. Kaip tik tais metais vyskupas Steponas Jonas Giedraitis mirė. Turint omenyje, kad paskutiniuosius porą savo gyvenimo metų sunkiai sirgo – buvo paralyžiuotas – ir vyskupijos valdymą dar prie jo gyvos galvos perėmė tuometis jo koadjutorius Juozapas Arnulfas⁴⁶, labai gali būti, kad pastarasis bus pašventinęs ir naujos bažnyčios kertinį pamatų akmenį.

Tapęs Žemaičių vyskupu, Juozapas Arnulfas Giedraitis, kaip ir jo pirmtakas, buvo pasirengęs rūpintis Giedraičių parapija ir parapijiečiais. Tačiau susidūrė su kunigaikščio Kristupo Giedraičio šeimos pasipriešinimu. Kažin, ar Žemaičių ganytojas to tikėjosi, bet tolesni įvykiai rodo, kad nusileisti neketino. Kristupas Giedraitis naujosios bažnyčios statybų užbaigimo nesulaukė. Prieš mirtį jis testamentu Giedraičių parapijos valdas paliko vienam savo sūnui, kunigaikščiui Martynui. Tačiau bažnyčios statybos pabaigos nebuvo lemta sulaukti ir šiam paveldėtojui – su šiuo pasauliu Martynas Giedraitis atsisveikino 1807 m., užrašęs statybai baigti 20 000 lenkiškų auksinų, o Giedraičių parapijos valdas bei patronato teisę – savo

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ 1803 m. Giedraičių bažnyčios inventorius, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 336, l. 2.

⁴⁶ Tadeusz Turkowski, „Giedroyć Jan Stefan“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 7, Kraków, 1948–1958, p. 428.

broliui kunigaikščiui Antanui Giedraičiui⁴⁷. Žemaičių vyskupui Juozapui Arnulfui teko savo teises įrodinėti ginčijantis su Kristupo sūnumi ir Martyno broliu Antanu Giedraičiu. Šis nebuvo linkęs į kompromisus. 1809 m., kai naujosios bažnyčios statyba buvo baigta, prasidėjo ne vienerius metus trukęs ginčas tarp kunigaikščių Giedraičių. Kunigaikštis Juozapas Arnulfas priklausė kitai Giedraičių genealoginio medžio šakai, ir tai buvo panaudota kaip pagrindinis argumentas bet kokioms naujojo Žemaičių vyskupo teisėms į Giedraičių bažnyčią užginčyti. Cituotasis 1809 m. bažnyčios kolicijos aprašas buvo parengtas siekiant teisme įrodyti kunigaikščio Antano teisę į naujai pastatytą bažnyčią. Po istorinės kunigaikščių Giedraičių ginčų dėl bažnyčios administravimo apžvalgos prieinama prie išvados, kad kunigaikštis Antanas, šambelionas, yra vienintelis teisėtas Giedraičių parapijos valdų ir patronato teisės šioje bažnyčioje paveldėtojas, pabrėžiama, jog nė vienas iš kitos giminės šakos teisės nei į šias valdas, nei į patronatą neturi, tvirtinama, kad Žemaičių vyskupas kunigaikštis Juozapas Arnulfas, priklausantis kitai giminės medžio šakai, kaip ir visi kiti iš šalutinių giminės medžio šakų, neturi ir negali turėti jokios teisės į patronatą ir veltui to siekia⁴⁸. Žemaičių vyskupas savo ruožtu buvo kitos nuomonės. Tad galimas dalykas, kad po mirties 1838 m. į Giedraičių bažnyčią atvežta vyskupo širdis amžininkams liudijo ne tik iš šių apylinkių kilusio Žemaičių ganytojo prisirišimą prie gimtųjų vietų⁴⁹, bet ir kvestionavo kunigaikščio Antano šeimos siekius į Giedraičių parapijos valdymą ir patronatą.

Kunigaikščių Giedraičių kova dėl bažnyčios leidžia manyti, kad nebuvo beatodairiškai paisoma Rusijos imperijoje galiojusio nurodymo, suteikiančio teisę kandidatams į dvasines pareigybes teikti tik vyskupams⁵⁰. Šiuo aspektu patronato teisė buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemėse nėra tirta, tad neaišku, ar tai buvo masinis reiškinys. Rusijos valdžios įvykdyta bažnytinių valdų sekuliarizacija XIX a. viduryje⁵¹, atrodo, galu-

⁴⁷ 1809 m. Giedraičių bažnyčios kolicijos teisės aprašymas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 459, l. 10–13.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Aldona Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, p. 55, 60–62.

⁵⁰ Mečislovas Jučas, *op. cit.*, l. 47.

⁵¹ Liudas Truska, *Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje feodalizmo epochoje (XVIII a. 2-oje – XIX a. 1-oje pusėje)*, Vilnius, 1988, p. 48–50.

tinai išsprendė kunigaikščių Giedraičių tarpusavio ginčus dėl bažnyčios administravimo. Praėjus dar keliems dešimtmečiams, kadaise aštrūs nesutarimai apskritai nugrimzdo į užmarštį, o priešingose stovyklose buvę kunigaikščiai į Bažnyčios istorijos peripetijas besigilinančiųjų valia netikėtai tapo vieno tikslo siekusiais broliais. Ir taip Martynas Giedraitis, kurio sūnūs energingai siekė nušalinti Žemaičių vyskupą Juozapą Arnulfą nuo Giedraičių parapijos tvarkymo reikalų, nūnai dalijasi su vyskupu naujosios bažnyčios pastatymo garbe. O štai Juozapo Arnulfo pirmtakas vyskupas Steponas Jonas, išsirūpinęs, kad Giedraičių parapija ir bažnyčia būtų valdoma kunigaikščių Giedraičių giminės, o ne Vilniaus vyskupijos hierarchų, senosios begriūvančios medinės bažnyčios vietoje inicijavęs mūrinės statybą, šios bažnyčios istorijoje apskritai neminimas. Tad Giedraičių bažnyčios istorija gali tapti nemenku iššūkiu ne tik turintiems aspiracijų jos raidą rekonstruoti, bet ir istorinės atminties ženklų tyrėjams. Antai 1998 m., minint Giedraičių miestelio 650-ųjų metų jubiliejų, bažnyčioje atsirado bareljefinė plokštė su Juozapo Arnulfo atvaizdu ir įrašu: „Vyskupui Juozapui Arnulfui Giedraičiui ir jo broliui Martynui, Giedraičių bažnyčios fundatoriams“. 2010 m., per Šv. Baltramiejų švenčiant pirmosios bažnyčios įsteigimo 600-ųjų metų sukaktį, šventoriuje pastatytas ir iškilmingai pašventintas šią datą žymintis koplytstulpis (aut. Juozas Kanapeckas). Pastarieji pavyzdžiai rodo, kad legendinė šios bažnyčios raidos istorija ne tik turi tąsą, bet ir gerokai gožia tyrimais grįstąja.

Giedraičių bažnyčios dvasininkija. Giedraičių parapijos bendruomenė gali pagrįstai didžiuotis ne tik kelių šimtmečių istorija, bet ir bažnyčioje tarnavusiais iškiliais dvasininkais. Ne vienas Giedraičiuose klebonavęs kunigas vėliau dėvėjo vyskupo mitrą. XVI a. pirmoje pusėje Giedraičiuose yra klebonavęs būsimasis Lucko vyskupas Jurgis Chvalčevskis (1522–1549), karalienės Bonos protežė ir asmeninis Žygimanto Augusto bičiulis⁵². Šaltiniuose yra užuominų, kad Giedraičių parapijos klebonu yra buvęs ir Merkelis Giedraitis. Tas pats Merkelis Giedraitis, kuris nuo XVI a. aštunto dešimtmečio vidurio iki mirties XVII a. pirmo dešimtmečio pabaigoje vyskupavo Žemaitijoje, garsėdamas kaip uolus bažnyčios reformatorius pagal Tridento bažnytinio susirinkimo nuostatus. Žinomas kaip vyskupas,

⁵² Vytautas Ališauskas, Tomas Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, *op. cit.*, p. 187, įrašas nr. 1053.

siekęs Bažnyčią priartinti prie lietuvių kultūros, rūpinęsis lietuvių kalbos vartojimo įteisinimu ir Žemaičių, ir Vilniaus vyskupijose, pats sakydavęs pamokslus lietuvių kalba. Giedraitis globojo Mikalojų Daukšą, savo lėšomis išleido jo išverstą Vujeko „Postilę“. Būdamas Ponų Tarybos narys siekė LDK valstybės savarankiškumo, priešinosi lenkų dvasininkų skyrimui į to meto Lietuvos katalikų parapijas⁵³. XIX a. pirmoje pusėje Giedraičių bažnyčioje yra klebonavęs ir Kazimieras Dmochovskis (1780–1851), Vilniaus vyskupų Jono Nepomuko Kosakovskio ir Jeronimo Stroinovskio kapelionas, Romos katalikų dvasinės kolegijos Sankt Peterburge asesorius, vėliau jos prezidentas. Dmochovskis klebonavo Giedraičiuose iki XIX a. penkto dešimtmečio pradžios, kai buvo paskirtas Vilniaus vyskupu sufraganu Kuršui. Nuo 1848 m. Dmochovskis – Mogiliavo arkivyskupas metropolitas, t. y. aukščiausias Katalikų Bažnyčios dignitorius to meto Rusijos imperijoje⁵⁴. Dmochovskį Giedraičių bažnyčioje pakeitė Adomas Stanislovas Krasinskis, savaip tragiškos lemties būsimasis Vilniaus vyskupas. Vilniaus vyskupo skeptrą gavęs 1859 m., Krasinskis prasidėjęs 1863-ųjų sukilimui buvo išstremtas į Viatką. Tremtyje išgyveno dvidešimt metų, paleistas be teisės grįžti į Vilnių paskutiniuosius savo gyvenimo metus praleido Krokovoje. Klebonaudamas Giedraičiuose, Krasinskis įkūrė parapijos biblioteką skaityklą, pats mokė vaikus katekizmo ir sakė pamokslus, buvo pasirengęs imtis radikalių pertvarkymų ir panaikinti baudžiavą. Gyvenimo pabaigoje rašytuose Krasinskio atsiminimuose yra ir Giedraičiams skirtas epizodas. Krasinskis rašo: „[...] 1842 m. gavau Giedraičių kleboniją, kurios paskutinis klebonas iki manęs buvo vyskupas, o po to metropolitas Kazimieras Dmochovskis. Persikėliau tad į Giedraičius, šešios mylios nuo Vilniaus, bet dar porą metų kas antrą savaitę važinėjau sakyti pamokslų į Vilniaus katedrą [...] Pradėjęs valdyti parapiją, pirmiausia panaikinau visus mokesčius už parapinius patarnavimus. O po metų, perėmęs ūkinius reikalus, sukviečiau visus klebonijai priklausančius žemvaldžius ir pareiškiau, jog žinodamas, kokia varginanti yra baudžiava, norėčiau ją panaikinti ir įvesti

⁵³ *Ibid.*, p. 242–245 įrašas nr. 1369; Zenonas Ivinskis, „Merkelis Giedraitis arba Lietuva dviejų amžių sandūroje“, in: *Rinktiniai raštai*, t. 4, Roma, 1987; Stasys Maziliauskas, *Merkelis Giedraitis*, 2-as pataisytas leidimas, Marijampolė, 1993.

⁵⁴ J. T. Dmochowski Kazimierz (Kazimieras Dmochovskis), *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 5, Vilnius, 2004, p. 34; Czesław Falkowski, Dmochowski Kazimierz, *Polski słownik biograficzny*, t. 5, Kraków, p. 208–210; Jan Wasilewski, *Arcybiskupi i administratorowie archidiecezji mohylewskiej*, Pińsk, 1930, p. 49–57.

činšą – po trisdešimt rublių nuo valako [...]; iškėliau tiktai sąlygą, kad už reguliarų mokėjimą vienas už kitą laiduotų. Dvarininkai paprašė laiko pasitarti. Gerai, sutikau, tarkitės. Koks buvo mano nustebimas, kai po valandos pasitarimo ateina ir sako: sutikti su činšu negalime – keletas iš mūsų sutiktų, bet dauguma negalės išsimokėti; galiausiai mums baudžiava kainuoja kur kas mažiau, nes kiekvienas iš mūsų laiko samdinį, kuris visą baudžiavą ir atlieka, o jam mokame penkis rublius per metus. Jo maitinimas nesiskaito, nes kur šeši septyni valgo, tai prie jų ir vienas bernas prasimaitins. Rūbus gauna nebaigtus dėvėti, o apavą sau pats iš karnų nusipina. Po tokio kategoriško atsisakymo privalėjau juos palikti ankstesnėmis sąlygomis, ekonomui tiktai nurodžiau, kad jokie piktnaudžiavimo nebūtų.”⁵⁵ Taigi galimybę pradėti kitaip tvarkytis Giedraičių parapijiečiai tąkart prarado, bet ir Krasinskio įsteigta parapijos bibliotekėlė, ir sakyti pamokslai – o savo pamokslais garsėjo per kelias parapijas – negalėjo neretėti įtakos parapijos religiniam gyvenimui.

Parapijiečiai ir bažnyčia. Šaltiniuose išlikę duomenys leidžia teigti, kad Giedraičių bažnyčia visais laikais atliko tikinčiųjų bendruomenę telkiančio centro vaidmenį. Visais laikais nestigo parapijiečių, kurie jautėsi atsakingi už savo bendruomenę, už savo bažnyčią. 1725 m. Vilniaus dominikonai Giedraičių bažnyčioje įkūrė Rožančiaus broliją, kurios nariai ne tik uoliai meldėsi, bet ir rūpinosi kaip įmanydami gražinti savo parapijos Dievo namus. Antai 1837 m. Rožančiaus brolija dovanojo bažnyčiai dvispalvę – rausvos ir žydros spalvų – vėliavą, kainavusią brolijos nariams 21 sidabro rublį ir 92,5 kapeikos⁵⁶. Pritvirtinta ant bažnyčioje rastų nebenaudojamų kotų vėliava, reikia manyti, ne kartą buvo brolijos narių nešama procesijose per parapijos iškilmes ir, be abejo, naudojama Brolijos iškilmingesniuose susiėjimuose. Dažną iškilmėms, o neretai ir liturgijai reikalingą reikmenį parūpindavo pavieniai parapijiečiai. Antai 1840 m. metų pradžioje Juozapas Petrulevičius drauge su Mykolu Vitkevičiumi dovanojo bažnyčiai vėliavą, dviejų – žalios ir baltos – spalvų, pritvirtintą prie naujai padarytų ir vėliavos spalvomis nudažytų kotų⁵⁷. Tais pačiais

⁵⁵ Adam Stanisław Krasinśki, *Wspomnienia*, p. 90.

⁵⁶ 1842 m. Giedraičių bažnyčios inventordinis aprašymas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1674, l. 11v–12.

⁵⁷ *Ibid.*

metais Zuzana Trečiakauskienė paaukojo keturių alkūnių (t. y. maždaug dviejų metrų) ilgio atlasinę purpuro spalvos juostą, kurią tikriausiai dėvėjo ne vienas Giedraičių parapijoje tarnavęs kunigas. 1841 m. iš parapijiečių surinktų lėšų Giedraičių bažnyčiai buvo užsakytas laidotuvių liturgijoje naudojamas calūnas. Tai buvo vidutinio dydžio drobės užtiesalas, kurio viduryje – baltos drobės kryžius, o kiekviename kampe – po kaukolę. Calūno kampai buvo apsiūti dantytu tos pačios baltos drobės apvadu ir iš išvirkštinės pusės sutvirtinti grubesnio audimo audiniu⁵⁸. Labai gali būti, kad calūnas buvo Giedraičių parapijos audėjų darbas. 1837 m. kunigaikštis Adolfas Giedraitis parūpino Giedraičių bažnyčiai šviestuvą, kuriame būdavo galima uždegti net šešias žvakes. Kaip tik tais metais vyko naujos špitolės statymo darbai, tad tas pats kunigaikštis Adolfas dar paaukojo špitolės pamatams, dviejų kaminų ir tiek pat krosnių išmūrijimui 6,5 statinės kalkių. Tais pačiais metais Gorskis iš Paširvinčio paaukojo 2000 išdegtų plytų⁵⁹, kurios, reikia manyti, taip pat buvo sunaudotos špitolės statybai.

Kada prie Giedraičių bažnyčios buvo pastatyta pirmoji špitolė, nėra žinoma. Fundacijoje nebuvo numatyta lėšų jos išlaikymui, tad ir paties pastato statymo bei remonto darbai, ir špitolės gyventojų išlaikymas visą laiką gulė ant parapijos klebono ir parapijiečių pečių. Šaltiniuose yra duomenų, kad naujas špitolės namas buvo pastatytas XVIII a. devinto dešimtmečio pradžioje tuomečio klebono Jono Januševskio lėšomis. Tuomet špitolėje gyveno 7 gyventojai – trys vyrai ir keturios moteriškės. Jų pareiga būdavo patarnauti bažnyčioje, pasirūpinti jos švara⁶⁰. Tikriausiai špitolininkams būdavo pavedama tvarkyti ir kleboniją bei vikarų namus, stovėjusius greta klebonijos, bei padėti prižiūrėti klebonijos sodą ir daržus. Špitolės namas galėjo būti naudojamas ir mokyklos reikmėms, – nors lėšų parapinei mokyklai, kaip ir špitolei išlaikyti, fundacijoje nebuvo numatyta, bet žiemos mėnesiais parapijiečių vaikai rinkdavosi mokytis katekizmo tiesų, o kai kuriais metais būdavo mokomi skaityti, skaičiuoti ir rašyti.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ 1784 m. Giedraičių bažnyčios vizitacija, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3488, l. 131–148; Wizyta dziekańska kościoła giedrojskiego podług modeluszu z kancelarii zadwornej JO. Księcia JM Ignacego Massalskiego biskupa wileńskiego wydane go sporządzone; *Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, parengė Algirdas Antanas Baliulis, p. 215–239.

Bažnyčia yra Šv. Baltramiejaus titulo. Ar tai kaip nors susiję su fundatorių valia, klausimas kol kas atviras. Tačiau Šv. Baltramiejaus diena Giedraičių parapijoje visada būdavo viena didžiausių švenčių, sutraukdavusi minias žmonių. Antai XVIII a. antroje pusėje į Šv. Baltramiejų susirinkdavo apie trejetą tūkstančių, o kitose šios parapijos šventėse – per Šv. Petrą ir Povilą, Švč. Mergelės Apsilankymo dienos išskilmėse ar Visų Šventųjų dieną – paprastai dalyvauta labai negausiai⁶¹. Parapijoje nebuvo susiklosčiusi ir tradicija minėti bažnyčios pašventinimo dieną. Tiesą sakant, kada bažnyčia buvo pašventinta, nei parapijoje dirbusiems kunigams, nei juo labiau parapijiečiams, nerūpėjo. XVIII a. pabaigos vizitacijoje rašoma, kad nors bažnyčios pašventinimo ženklų ir galima aptikti, tačiau inventoriuose nėra apie tai jokių žinių, tad neaišku, nei kada, nei kas pašventino.

Pal. Mykolo Giedraičio kulto pėdsakai. XVIII a. pirmoje pusėje tuomet Giedraičių dvarą valdęs kunigaikštis Benediktas Giedraitis, vyskupo Stepono Jono Giedraičio tėvas, dovanojo Giedraičių bažnyčiai XV šimtmeityje gyvenusio ir šventojo šlovės nuo pat atsisveikinimo su šiuo pasauliu apgaubto Atgailos regulinių kanauninkų vienuolio paveikslą ir fundavo jo vardo altorių⁶². Mykolas palaimintuoju pradėtas tituluoti dar XVII a. pradžioje, tačiau popiežiui Urbonui VIII uždraudus šventai gyvenusių ir mirusių asmenų kultą, kol jie bus beatifikuoti ar kanonizuoti Apaštalų Sosto, jo beatifikacijos procesas tuomet liko nebaigtas⁶³. Šio Atgailos regulinių kanauninkų vienuolio vardas nebuvo ir kol kas nėra įtrauktas į šv. Mišių formuliarą, neturi jis savo *officium* Liturginių valandų maldose, tad ir šiandien tebėra *sic dictus* – vadinamasis – palaimintasis, tačiau ir Lietuvoje, ir Lenkijoje (Mykolas gyveno ir mirė Krokuvos vienuolyne) jis

⁶¹ *Ibid.*

⁶² 1743 m. Giedraičių bažnyčios inventorius, LMAVB, f. 43, b. 8372, l. 1–6.

⁶³ Anna Strzelecka, „Giedroyć Michał“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 7, Kraków, 1948–1958, p. 431–432; Paulius Rabikauskas, „Dievo tarnas Mykolas Giedraitis“, in: *Krikščioniškoji Lietuva*, sud. Liudas Jovaiša, Vilnius, 2002, p. 193–2001; Jan Kotczyn, „Szkic Historyczny: Michał Giedroyć zw. Błogosławionym zakonnik Kanoników Regularnych od Pokuty“, *Przegląd Powszechny*, 1982, nr. 3–4, p. 20–23, nr. 5, p. 8–11; Aldona Prašmantaitė, „Kunigaikščių Giedraičių giminės ainis“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1992, nr. 11, p. 17–18; Aldona Prašmantaitė, „Mykolo Giedraičio kulto atšvaitai Krokuvoje“, *Katalikų pasaulis*, 1992, nr. 10, p. 11–13; Darius Baronas, „Pal. Mykolo Giedraičio gyvenimas ir jo kultas Lietuvoje (XVI–XIX a. pr.)“, in: *Šventieji vyrai, šventosios moterys*, Vilnius, 2005, p. 229–315.

yra žinomas kaip ligonių ir zakristijonų (vienuolyno bažnyčioje Mykolas ėjo ir zakristijono pareigas) globėjas. Nors ir nėra pagrindo tvirtinti tarp kunigaikščių Giedraičių Mykolo kultą visą laiką buvus ar esant intensyvu, tačiau akivaizdi tradicija puoselėti savo tolimo ainio, švento gyvenimo Viduramžių vienuolio atminimą⁶⁴. Kulto apraiška laikytina ir altoriaus Giedraičių bažnyčioje fundacija. Žiūrint iš retrospektyvos, altoriaus atsiradimą giminės globojamoje bažnyčioje su į altorių garbę keliamo giminės protėvio paveikslu galima vertinti ir kaip tikrą – sąmoningą ar ne – giminės pretenzijų į jos administravimą išraišką.

1985 m. Krokuvoje buvo labai iškilmingai paminėtas šio XV a. gyvenusio vienuolio 500 metų jubiliejus (mirė 1485 m. gegužės 5 d., palaidotas Šv. Morkaus bažnyčioje prie pagrindinio altoriaus)⁶⁵. Lietuvoje tais sovietiniais metais Giedraičių bažnyčia buvo bene vienintelė vieta, kur ši sukaktis minėta ir ta proga šventoriuje pastatytas koplytstulpis⁶⁶. Atsižvelgiant į čia išlikusius atminties ženklus (altorių ir koplytstulpį) ir turint omenyje, kad Giedraičiai laikomi viena galimų apie 1425 m. gimusio Atgailos regulinių kanauninkų vienuolio Mykolo Giedraičio, nūnai keliamo į altoriaus garbę, gimtųjų vietų (kita versija – apie Videniškius), Giedraičių bažnyčia turi unikalią galimybę tapti viena pagrindinių palaimintojo Mykolo Giedraičio kulto vietų. Tikintieji ir mūsų dienomis prašo jo užtarimo ir neretai sulaukia pagalbos. Prieš keletą metų Krokuvos arkivyskupija ėmėsi beatifikacijos bylos atnaujinimo iniciatyvos. Beatifikacijos procesą remia katalikų Bažnyčios Lietuvoje hierarchai⁶⁷. Solidžios apimties bylos tomai su kruopščiai surinkta medžiaga yra nugabenti į Vatikaną. Ar Lietuva turės dar vieną šventąjį, matyt, tik laiko klausimas.

⁶⁴ Darius Baronas, „Pal. Mykolo Giedraičio gyvenimas ir jo kultas Lietuvoje (XVI–XIX a. pr.)“, in: *Šventieji vyrai, šventosios moterys*, p. 229–315.

⁶⁵ *Serce z krzyżem. Bł. Michał Giedroyc 1425–1485. Materiały z obchodów Jubileuszu pięćsetlecia śmierci Błogosławionego*, zebrał ks. Waław Świerzawski, Kraków, 1988, 159 p.

⁶⁶ „Palaimintojo Mykolo Giedraičio jubiliejaus atgarsiai“, [LKB kronika, nr. 67], *Lietuvos katalikų Bažnyčios kronika*, t. 8, Chicago, 1987, p. 387–394.

⁶⁷ „List konferencji episkopatu Litwy w sprawie procesu kanonizacyjnego Bł. Michała Giedroycia dn. 18 maja 1999 r.“, in: *Anamnesis 18, Biuletyn Komisji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski*, Sandomierz [1999], p. 88–90; dokumento originalo kopija p. 91–94.

Išvados. Dabartinė temos tyrimo padėtis neleidžia nurodyti tikslios ir argumentuotos pirmosios bažnyčios įsteigimo datos ar pateikti nuoseklią raidos analizę. Iki šiol tyrėjams nežinomas fundacijos aktas komplikuoja ir datos, ir fundatorių nustatymą. Neginčytina bažnyčią buvus XVI a. pr., 1505 m., tad labai tikėtina, jog ji buvo funduota XV a. Gali būti, kad XVII–XVIII a. bažnytinės provincijencijos dokumentuose minima fundacijos data 1445 m. ir yra šios bažnyčios istorijos pradžia. Lietuvos istoriografijoje pastaraisiais dešimtmečiais vyraujanti 1410 m. data šaltiniuose atsiranda gana vėlai, XIX a. ketvirto dešimtmečio pradžioje, ir yra mažiausiai pagrįsta.

Bažnyčia Giedraičiuose, manytina, priklauso privačių fundacijų kategorijai. Turint omenyje, jog šalia dabartinio miestelio buvo kunigaikščių Giedraičių pilis ir dvaras, gali būti, kad bažnyčia įsteigta pačių kunigaikščių Giedraičių. Tačiau neatmestina ir versija, kad kunigaikščiai ja rūpintis pradėjo vėliau. Turimi šaltiniai leidžia teigti XVI a. kunigaikščius Giedraičius administravus parapiją bei disponavus patronato teise. Įsiplieskusį ginčą dėl patronato ir administravimo su Vilniaus vyskupijos hierarchais XVIII a. paskutiniaisiais dešimtmečiais giminės naudai sėkmingai laimėjo jos interesams atstovavęs tuometis Žemaičių vyskupijos ganytojas Steponas Jonas Giedraitis. Jo iniciatyva buvo pradėta statyti nauja mūrinė bažnyčia, baigta 1809 m. Bažnyčios istorija XIX a. pirmoje pusėje paženklinta konflikto dėl teisės ją administruoti tarp pačių kunigaikščių Giedraičių. Tuomečio Žemaičių vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio siekiai ginčyti iki pat jo mirties 1838 m. Praktiškai tik Rusijos valdžios įvykdyta bažnytinių valdų sekuliarizacija penkto dešimtmečio pradžioje užbaigė giminės nesutarimus dėl administravimo ir patronato teisės.

Pal. Mykolo Giedraičio, švento gyvenimo vienuolio, kunigaikščių giminės ainio iš XV šimtmečio, kulto ženklai (altoriaus fundacija XVIII a.) pabrėžia giminės ryšį su šia bažnyčia ir, be abejo, liudija aktyvų religinį parapijos gyvybingumą (koplytstulpiai XX a.). Parapijiečių aukas ir dovanas bažnyčiai taip pat tikslinga laikyti parapinės bendruomenės aktyvumo išraiška. Parapija išsiskiria joje tarnavusių iškilių dvasininkų gausa. Pastaroji aplinkybė, reikia manyti, taip pat turėjo įtakos aktyvios bendruomenės, prisiimančios atsakomybę už savo parapiją ir bažnyčią, susiformavimui.

2010 m. per Šv. Baltramiejų, bažnyčios titulo iškilmę, švęsta 600-ųjų metų sukaktis. Ta proga šventoriuje pastatytas koplytstulpis rodo, kad iš dalies dėl nepakankamos šaltinių bazės, ir, be abejo, dėl nepakankamų tyrimų, vienos seniausiųjų Vilniaus vyskupijos bažnyčių istorija sparčiai

užpildoma legendiniais elementais. Situacija gana paradoksali, nes viešajame diskurse lygiagrečiai funkcionuoja dvi vienos parapinės bažnyčios, jau ne vieną šimtmetį atliekančios religinio gyvenimo centro vaidmenį, istorijos: fragmentinė, grįsta argumentuotais faktais, ir gana nuosekli, bet paremta legendomis. Su akivaizdžia pastarosios persvara. Turint omenyje, jog ir parapijų tinklo, ir bažnyčių Lietuvoje istorija akademinėje plotmėje vis dar tebėra menkai tyrinėjama, neatmestina, kad Giedraičių bažnyčia šiuo požiūriu nėra išskirtinė.

UNCLARITY ON THE DEVELOPMENT OF THE CHURCH IN GIEDRAIČIAI: BETWEEN FACTS AND LEGENDS

Aldona Prašmantaitė

Summary

Giedraičiai is among the earliest parishes established in the Diocese of Vilnius during the Baptism of Lithuania mission in the 1380s. The Giedraičiai parish belonged to the jurisdiction of the Bishop of Vilnius until the middle of the 1920's, i.e. until the establishment of the Diocese of Kaišiadoriai.

Just as many other parishes established in the 15th c.– first half of 16th c. in the Diocese of Vilnius, the founding act of the Giedraičiai Church is so far not known to investigators. The history of the church has not been researched in detail. On the basis of the known sources dealing with the history of the Giedraičiai Church and its historiography the article analyzes how substantiated is the claim about the founding of the first church in the year of the victory at Žalgiris, discusses the periods in the development of the Giedraičiai church, draws attention to elements of religious life of the parish and to the traditions of the parishioners' ties with their church.

Historiographical investigations as well as the currently known archival sources allow one to state that the church in Giedraičiai most likely belongs to the category of the privately founded. Keeping in mind that the castle and mansion of the Giedraičiai family are near the current town, it is likely that the church was founded by the Giedraičiai nobles. However, the other version that the nobles began to care for it only later cannot be discarded. In the 16th c. the Giedraičiai nobles administered the parish and held the rights of the patron. In the last decades of the 18th c. a dispute about the patronage and administration of the church erupted between the hierarchs of the Diocese of Vilnius and the then Bishop of the

Diocese of the Samogitians Steponas Jonas Giedraitis. Representing the interests of his relatives, Giedraitis was victorious. On his initiative a new brick church began to be constructed. It was completed in 1809 and a conflict about its administration arose in the first half of the 19th c. among the Giedraičiai nobles themselves. The then ruling Bishop of the Samogitians Juozapas Arnulfas Giedraitis was involved in the dispute until his death in 1838. In practical terms only the secularization of the church properties carried out by Russian government at the beginning of the 1840's ended the disputes in the family about the rights of administration and patronage.

Current investigations on the topic do not allow one to present an accurate fact supported date for the founding of the first church. The lack of the founding act makes it more difficult to set the date or identify the persons who supplied the funds for its construction. The church existed in the beginning of the 16th c. (in 1505), so that it most likely was already built in the 14th c. It is also possible that the founding date of 1445 mentioned in the church province documents in the 17th–18th c. is also the beginning of the history of this church. In Lithuanian historiography the dominating year of 1410 as the date of the building of the first church in Giedraičiai in recent decades emerged quite late, in the early 1830's, and is weakly substantiated.

The 600th anniversary of the church was celebrated in 2010 on the feast day of St. Bartholomew, the church's name. The monument erected in the churchyard on that occasion clearly shows that in part due to the insufficient sources, and of course insufficient research, the history of the development of one of the earliest churches in the Diocese of Vilnius is rapidly filled with elements of legend. The situation is sufficiently paradoxical because two histories of the development of one parish church, playing a central role in religious life for many centuries, have been functioning in parallel in public discourse: fragmented, the facts are substantiated, and quite consistent, but supported by legends. The latter is clearly dominant. Keeping in mind that the history of the development of both parishes and churches in Lithuania is a still little researched field, it is likely that in this sense the Giedraičiai church is not exceptional.

MARTYNAS JAKULIS

ROKITAI: SANTVARKA IR VEIKLA XVIII–XIX A. I PUSĖJE

Įvadas. Vienuolijoms priskirtina daugybė nuopelnų, ypač ryškus jų indėlis į švietimą bei kultūrą. Tačiau ne ką mažiau svarbi jų veiklos sritis buvo ir špitolių, kurios tapdavo prieglobsčiu įvairių gyvenimo negandų kamuojamiems vargšams, nebegalintiems pasirūpinti savimi senoliams bei ligoniams, laikymas ir apskritai įvairaus pobūdžio karitatyvinė veikla, kuria užsiimdavo kone kiekviena vienuolija. Vis dėlto būta ir specialiai šiam tikslui – vargšų slaugai ir gydymui – įsteigtų vienuolijų, kurių nariai tarnystę Dievui derino su aktyvia pagalba vargstantiems ir sergantiems. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) šioje srityje aktyviausiai reiškėsi bonifratrai, šaritės bei rokitai.

Iki šiol istoriografijoje Šv. Roko vienuolijai, arba rokitams, – vienintelei tik LDK teritorijoje veikusiai vienuolijai – skirta nepelnytai mažai dėmesio. Nors rokitai ir minimi, tiesa, labai negausiuose, Lietuvos, ypač Vilniaus, špitolių bei kitų labdaros institucijų istorijos tyrinėjimuose¹, vis dėlto Lietuvos istoriografijoje galime paminėti vos keletą vien rokitams skirtų darbų². Ligšioliniuose tyrinėjimuose tenkinamasi dar XX a. pra-

¹ Władysław Zahorski, „Pierwsze szpitale wileńskie“, *Pamiętnik wileńskiego towarzystwa lekarskiego*, zes. I–II, Wilno: Pogoń, 1925, p. 65–72. Zenonas Ivinskis, „Labdara Lietuvoje“, in: *Rinktiniai raštai IV: Krikščionybė Lietuvoje* (toliau – *Labdara Lietuvoje*), Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1987, p. 481–484. Józef Maroszek, „Wileńskie przytułki-szpitala w XVI–XVIII w.“, in: *Cała historia to dzieje ludzi...: Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej* (toliau – *Wileńskie przytułki-szpitala w XVI–XVIII w.*), pod red. Cezarego Kukli przy współudziale Piotra Guzowskiego, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004, p. 191–218.

² Jan Kurczewski, „Studzy miłosierdzia Chrystusowego“, in: *Z nad Wilii i Niemna: książka zbiorowa pamięci Adama Mickiewicza i Tomasza Zana w 50-tą rocznicę ich zgonu* (toliau – *Studzy miłosierdzia Chrystusowego*), Wilno: Księgarnia K. Makowskiego, 1906, p. 52–66 bei

džioje suformuluotais teiginiais, kurie leidžia daryti tik paviršutiniškas išvadas, neišsiaiškinta, koks buvo vienuolijos veiklos mastas bei pobūdis, lyginant su kitomis špitolinėmis vienuolijomis.

Tyrimo objektu pasirinkta rokitų santvarka bei veikla XVIII–XIX a. Straipsnio tikslas – atskleisti vienuolijos organizacinę struktūrą Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose, nustatyti jos špitolių veiklos mastą ir pobūdį, tad dėmesys pirmiausia ir bus kreipiamas į vienuolijos plitimo Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose aplinkybes, čia susiformavusią organizacinę struktūrą, špitolių ligonių bei globotinių skaičių, dažniausiai pasitaikančias ligas. Taip pat darbe bus aptarta brolių gyvenamoji bei darbo erdvė, ūkiniai špitolių gyvenimo aspektai ir rokitų panaikinimo aplinkybės.

Darbo šaltinių pagrindą sudaro rankraštiniai šaltiniai, saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA), Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (LMAVB RS), Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (VUB RS) bei Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (LNB RKRS). Informacijos apie vienuolijos įkūrimą bei pirmuosius veiklos dešimtmečius teikia dokumentų nuorašų rinkiniai³. Rokitų veiklos mastą bei pobūdį geriausiai atspindi raportai bei kitokios žinios apie špitoles ir ligonius⁴. Specifinis kompleksinių duomenų (nuo pastatų būklės apibūdinimo iki rokitų asmenybių) teikiantis šaltinis yra rokitų vienuolynų ir špitolių vizitacijos⁵. Rankraštinių šaltinių medžiagą papildyti publikuoti šaltiniai, iš kurių šiam darbui ypač svarbios 1713 m. rokitų aprobatos akto

Juozas Vaišnora, „Rokitai“, *Šv. Pranciškaus varpelis*, Nr. 9, Pittsburgh: Tėvai Pranciškonai, 1965, p. 264–268, daug dėmesio Kęstaičių rokitams skyrė Petras Veblaitis monografijoje *Kova su caro valdžia už Kęstaičių bažnyčią: iš XIX šimtmečio Lietuvos bažnyčios kovų istorijos* (toliau – *Kova su caro valdžia*), Kaunas, 1938. Beveik visiškai netyrinėta lieka Kauno (žr. *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, sud. Rūta Janonienė, Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 114–115), Minsko (žr. Aliaksandr Jaraševič, „Rachity“, in: *Vialikae Kniastva Litouskae. Encyklopedyja*, t. 2, Minsk: „Belaruskaja encyklopedyja imia Petrusia Brouki“, 2007, p. 511–512) bei Varnių rokitų padėtis.

³ LMAVB RS, f. 43 – 20598, 21198.

⁴ LMAVB RS, f. 43 – 20590, 9887. LMAVB RS, f. 17 – 162. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 65.

⁵ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 1–3 (Vilniaus, 1790 m.). LMAVB RS, f. 43 – 9889 (Kauno 1797 m.). LVIA, f. 694, ap. 1, b. 944 (Kauno, 1820 m.). LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634 (Varnių, 1827–1828 m.). LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 75–78 (Varnių, 1842 m.). LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 79–82v (Kęstaičių, 1842 m.).

bei įžadų formuluotės publikacijos, geriausiai atspindinčios Vilniaus vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio įvykdytą vienuolijos pertvarką bei rokitų santvarkos detales⁶. Informacijos apie rokitų veiklą 1709–1711 m. maro metu bei Vilniaus kapitulos finansinę pagalbą teikia Jono Kurčevskio sudarytas Vilniaus kapitulos aktų aprašų rinkinys⁷. Labai vertingų žinių apie Vilniaus, Varnių bei Kęstaičių rokitų veiklą, gyvenamąją erdvę ir organizaciją suteikia Pauliaus Rabikausko publikuotos reliacijos Apaštališkajam Sostui⁸.

VIENUOLIJOS ĮSTEIGIMAS

Negasioje istoriografijoje vyrauja dvi nuomonės, kada buvo įsteigta rokitų vienuolija: vieni istorikai⁹ teigia, jog tai įvyko 1705 m., kai Jonas Jarolavičius tapo Šv. Pranciškaus Trečiojo ordino nariu, o po kurio laiko – naujos vienuolijos, kurią pats subūrė, vyresniuoju¹⁰. Kiti įsteigimo data laiko 1713 m. ir rokitų įkūrimą sieja su Vilniaus vyskupu Bžostovskiu¹¹. Nors vienuolijai Šv. Roko gailėstingumo brolių (Fratres Misericordiae sub

⁶ N. N., „O Szpitalach Bonifratelow i Rochitow w Minsku. Przedstawienie kommissyi wyznaczoney do uporządkowania szpitalów mińskich Bonifratelskiego i Rochitańskiego, od członka jey Prałata Szantyr przysłane dla pomieszczenia do Dziejów Dobroczynności“, *Dzieje dobroczynności krajowej i zagranicznej z wiadomościami ku wydoskonaleniu jey służącemi (toliau – O szpitalach)*, t. II, Nr. 3, Wilno: Marcinowski, 1821, p. 256–295.

⁷ *Kościół zamkowy czyli katedra Wileńska : w jej dziejowym, liturgycznym, architektonycznym i ekonomicznym rozwoju na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych*, opracował Jan Kurczewski, Cz. III: *Streszczenie aktów kapituły Wileńskiej* (toliau – *Kościół zamkowy*, Cz. III), Wilno: nakł. i druk Józefa Zawadzkiego, 1916.

⁸ *Relationes Status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae. I. Dioecesis Vilnensis et Samogitiae* (toliau – *Relationes I*), ed. Paulius Rabikauskas, Roma, 1971.

⁹ Jan Kurczewski, *Studzy miłosierdzia Chrystusowego*, p. 57. Idem, *Biskupstwo wileńskie: od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych* (toliau – *Biskupstwo wileńskie*), Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912, p. 359. Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 7. Juozas Vaišnora, *op. cit.*, p. 264. Józef Maroszek, *Wileńskie przytułki-szpitala w XVI–XVIII w.*, p. 206.

¹⁰ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 3. Taip pat nurodoma, kad J. Jarolavičius buvo Jonišio miesto tarėjo Kazimiero Jarolavičiaus vyresnysis sūnus.

¹¹ Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. II, Wilno: Zawadzki, 1840, p. 492. Motiejus Valančius, „Žemaičių vyskupystė“, in: *Raštai*, t. II (toliau – *Žemaičių vyskupystė*), Vilnius: Vaga, 1972, p. 316. Zenonas Ivinskis, *Labdara Lietuvoje*, p. 482.

titulo S. Rochi) pavadinimą 1713 m. suteikė Vilniaus vyskupas Bžostovskis¹², vis dėlto vėlesniuose šaltiniuose įkūrėju vadinamas Jarolavičius. Ryšį tarp didžiojo maro metu veikusių ir vėlesnių (jau rokitais įvardijamų) brolių išvelgė tiek Vilniaus magistrato nariai, 1715 m. sutartyje dėl Šv. Stepono bažnyčios ir prie jos buvusios (Šv. Lozorjaus) špitolės perdavimo rokitams prisiminę pirmųjų brolių veiklą siaučiant epidemijai¹³, tiek Vilniaus vyskupas Karolis Petras Pancežynskis, 1726 m. tuometiniam rokitų vyresniajam Karoliui Liutkevičiui rašytame laiške patvirtinęs, jog pastarasis vėl (po 1726 m. koflikto, apie kurį bus kalbama vėliau) priėmęs senąją abitą, kurį kitados priėmė ir Jarolavičius¹⁴. Galiausiai ir kai kurių istorikų rokitų įkūrėju vadinamas Bžostovskis 1713 m. aprobatos akte minėjo „pirmuosius tos vienuolijos darbininkus“¹⁵ bei aiškiai nurodė įsteigęs ne naują vienuoliją, o tik naują špitolę¹⁶.

Taigi, be jokių abejonių, vienuolijos įkūrėju laikytinas Jarolavičius, o Bžostovskio 1713 m. aktu jau veikianti vienuolija buvo tiesiog pertvarkyta: pasikeitė jos pavaldumas (ypač išaugo vyskupo įtaka), suteiktas naujas pavadinimas. Tiesa, reikia pastebėti, kad turimuose šaltiniuose Jarolavičius kaip vienuolijos įkūrėjas minimas tik pirmaisiais dešimtmečiais. XVIII a. pabaigoje tikrasis steigėjas jau buvo primirštas. Tai rodo, pavyzdžiui, 1790 m. rokitų vienuolyno Vilniuje vizitacija, kurioje teigiama, jog špitolę ir vienuolyną 1713 m. pastatę pranciškonų tretininkai¹⁷.

SANTVARKA

Tiksliai atsakyti į klausimą, kokia buvo rokitų santvarka, trukdo normatyvinių vienuolijos šaltinių trūkumas. Bene vienintelis oficialus dokumentas, kuriame kalbama apie rokitų organizaciją, yra jau minėtas

¹² N. N., *O szpitalach*, p. 280.

¹³ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 24v: „[...] Considerantes Insuper Obsequia praenominatorum Religiosorum Summopere Hujc Civitati necessaria in sepeliendijs mortujs peste Infectis [...]“.

¹⁴ *Ibid.*, l. 25v: „Post Reassumptionem Antiqui habitus, quo olim Religiosus Ioannes Iarolowicz utebatur [...]“.

¹⁵ N. N., *O szpitalach*, p. 279: „[...] pierwsi tego zgromadzenia pracownicy [...]“.

¹⁶ *Ibid.*, p. 280: „[...] na przerzeczonym mieyscu szpital przy katedrze naszey [...] pod tytulem i opieką ś. Rocha [...] fundujemy i [...] erygujemy (kursyvas mano – M. J.)“.

¹⁷ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 1.

1713 m. Bžostovskio aprobatos aktas¹⁸. Taigi turimi šaltiniai leidžia tik iš nedidelių fragmentų bandyti sudėlioti kiek aiškesnius organizacijos kontūrus.

Regula. Kasdienį ir dvasinį rokitų gyvenimą reguliavo Šv. Roko regula, arba rokitų įstatai (*Ustawy Rochitów*). Jos, deja, taip ir nepavyko rasti, tad tenka pasitenkinti menkomis žiniomis XIX a. pradžios šaltinių publikacijoje. Regulos autoriai, kitaip nei teigia Juozas Vaišnora, manęs, jog ją parašė pats vienuolijos steigėjas Jarolavičius¹⁹, buvo Vilniaus kanauninkai Pranciškus Giečevičius bei Aleksandras Žebrovskis. Regula patvirtinta dukart: 1726 m. Vilniaus vyskupo Karolio Petro Pancežynskio ir 1743 m. – Mykolo Jono Zienkovičiaus. 1780 m. regula išspausdinta Vilniuje²⁰. Kaip aiškėja iš trumpų užuominų istoriografijoje bei šaltinių publikacijose, I dalyje buvo aprašyta kasdienė rokitų vienuolynų dienotvarkė: nurodytos pagrindinės pareigos, nustatytos kanoninės valandos, II dalį sudarė rokitų įžadų formulės tekstas, o III ir IV dalyse aprašyta, kaip turi vykti priėmimo į brolius ceremonija bei kiti dalykai²¹.

Pavaldumas. Iš trumpų užuominų, pasitaikančių negausiuose brolių pirmųjų metų veiklą atspindinčiuose šaltiniuose, matyti, jog pirmieji rokitai buvo globojami Vilniaus bernardinų. 1707 m. Vilniaus bernardinų konvento kustodas Bonaventūra Volkas brolių atsiskyrėlį (*Brata Naszego Pustelnika*) Jarolavičių išleido į Žemaitiją, kad pastarasis ten pardavęs keletą vežimų apynių, pagerintų apverktiną bernardinų konvento padėtį²². Todėl visiškai neatsitiktinai po paskutiniojo rokito Jurgio Pabrėžos (*Fabrez*) mirties 1710 m. tretininko abitu Karolis Liutkevičius buvo apvilktas pas Vilniaus bernardinus ir tęsė pirmųjų rokitų pradėtą darbą²³.

¹⁸ N. N., *O szpitalach*, p. 277–285.

¹⁹ Juozas Vaišnora, *op. cit.*, p. 264.

²⁰ N. N., *O szpitalach*, p. 285.

²¹ *Ibid.*, p. 284–285.

²² LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 9. Jan Kurczewski, *Studzy miłosierdzia Chrystusowego*, p. 58.

²³ LMAVB RS, F. 43 – 20598, l. 26.

Tais pačiais 1710 m. rokitus ėmėsi globoti Vilniaus vyskupas²⁴, 1713 m. jų atžvilgiu įgijęs aukščiausią valdžią – tai fiksuojama ir rokitų įžadų formuluotėje²⁵. Vyskupas, gavęs nusiskundimą apie blogą kurio nors rokito elgesį, tai patvirtinus vienuolyno vyresniajam, galėjo tokį prasižengėlį pašalinti²⁶. Lygiai tokia pat nuostata galiojo ir Žemaičių vyskupijoje veikusiems rokitams²⁷.

Vis dėlto vienuolijos priskyrimas vyskupo jurisdikcijai, matyt, kėlė tam tikrą įtampą, nes 1726 m. rudenį rokitai su vyresniuoju Karoliu Liutkevičiumi²⁸ dėl nežinomų priežasčių, paraginti bernardinų, iš jų vėl priėmė tretininkų abitus ir pernešė špitalės išdą į konventą. Rugsėjo 30 d. Vilniaus kapitula sudarė Andriejaus Volodkovičiaus vadovaujamą komisiją, kurioje taip pat darbavosi Pranciškus Giečevičius, Aleksandras Žebrovskis (Šv. Roko regulos autoriai) bei Juozapas Puzyna²⁹. Rokitų buvo pareikalauta arba grįžti prie senosios tvarkos, arba kuo greičiau išsikelti iš špitalės pas bernardinus. Broliams atsisakius³⁰, nepaklusnūs rokitai buvo išvaryti³¹. Vilniaus kapitulos aktai neatskleidžia, kiek buvo tokių brolių. Atrodo, rokitų, kurie taip ir liko bernardinų tretininkais, tebuvo du. Tai mirusių Lietuvos bernardinų sąrašė minimi 1745 m. gegužės 22 d. Vilniuje miręs brolis Liudvikas Kurminas³² bei tretininkas Elzearas Eišmontas, miręs 1753 m. lapkričio 3 d.³³

Konflikto aprašymas nutrūksta ties komisarų atvykimu pas bernardinų provincijolą, kai buvo pareikalauta grąžinti rokitų atsineštus pinigus

²⁴ *Ibid.*, l. 11–11v.

²⁵ N. N., *O szpitalach*, p. 284: „[...] ślubuję i przysięgam P. Bogu [...] ś. Rochowi i WW. SS. i tobie JW. Pasterzu [...] obiecując [...] być posłusznym JW. Pasterzowi [...]“.

²⁶ *Ibid.*, p. 280.

²⁷ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 469, l. 5v.

²⁸ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 26.

²⁹ LMAVB RS, f. 43 – 231, l. 2v.

³⁰ *Ibid.*, l. 3v.

³¹ *Ibid.*, l. 6–6v.

³² LMAVB RS, f. 9–96, l. 72: *Ludwik Kurmin*, 1715 m. rokitų sąrašė (LVIA, F. 694, ap. 1, b. 4418, l. 32) įvardijamas kaip *Ludwik Rurmin*.

³³ LMAVB RS, f. 9–96, l. 154v: *Elzear Eyszmontt*, tame pačiame sąrašė įvardijamas kaip *Elizeusz Eismont*.

ir kitą turtą³⁴. Iš tais pačiais metais rašyto vyskupo Pancežynskio laiško Liutkevičiui aiškėja, kad spalio pabaigoje ar lapkričio pirmosiomis dienomis konfliktas, kuris, vyskupo manymu, kilo dėl „kažkokio Vilniaus kanauninko“³⁵, buvo išspręstas, ir likę rokitai sugrįžo vyskupo valdžion. Liutkevičiui, kuris buvo vienas pagrindinių maišto dalyvių ir kaip vyresnysis nesistengė suvaldyti jo vadovaujamų brolių, atsižvelgus į jo nuopelnus, buvo atleista³⁶. Tame pačiame laiške vyskupas, be abejo, sutirštindamas spalvas, su kartėliu rašė apie visus tuos neleistinus dalykus, kuriuos per kelias maištavimo savaites padarę rokitai: vieni išsivaikščioję, kiti net susituokę, tretį pabėgę su surinkta išmalda³⁷. Po šio konflikto, atrodo, daugiau nebebuvo kilę rokitų lojalumo krizių arba jos buvo tokios menkos ir lengvai išsprendžiamos, kad Vilniaus kapitulos šaltiniuose apie jas nebūdavo nė užsiminama.

Vilniaus vyskupas išlaikė aukščiausią valdžią ir kitų Vilniaus vyskupijoje veikusių rokitų atžvilgiu. Kurį laiką nuo Vilniaus vyskupo buvo priklausomi ir Žemaičių vyskupijoje veikę broliai: atskirti juos nuo Vilniaus vyresnybės nutarta tik 1752 m.³⁸ – praėjus dešimtmečiui po to, kai broliai buvo įkurdinti ir Varniuose. Nuo tol didžiausią valdžią Varnių ir Kęstaičių rokitams įgijo Žemaičių vyskupas, o su Žemaičių vyskupijos rokitų atsiskyrimu susiformavo ir dvi savarankiškos vienuolijos šakos, apie kurių tarpusavio santykius nieko nežinoma.

Kauno rokitus turėjo prižiūrėti ne tik Vilniaus vyskupas, bet ir Kauno miesto klebonai (taip fundaciniame akte nurodęs Petras Paulius Novomiejskis), kurie veikė kaip tarpininkai tarp Vilniaus vyskupo ir rokitų. Kaip 1797 m. rašė vizitatorius, Kauno rokitų vyresnieji visada pasitardavę su Kauno klebonais dėl svarbesnių reikalų ir nieko nedarę be jų žinios³⁹.

³⁴ LMAVB RS, f. 43 – 231, l. 6v–7.

³⁵ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 26: „[...] ex instinctu Cujusdam Canonici Vilnensis [...]“.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*: „[...] alij in varios status Dissipati Sunt, alij matrimonium inijerunt, alij vero Collectis Eleemosinis fugierunt [...]“.

³⁸ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 469, l. 5v: „Non inutile esse Nostrae Diaecesis Rochitas a jurisdictione et dependentia Vilnensium [rochitarum] avellere [...]“.

³⁹ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 8v.

Matyt, panaši situacija buvo susiklosčiusi ir Minsko rokitų vienuolyne, tačiau dėl šaltinių trūkumo daugiau nieko apie tai negalime pasakyti. Tiesa, svarbu paminėti, kad Minsko rokitai buvo pavaldūs Vilniaus vyskupui iki 1798 m., kai buvo įsteigta Minsko vyskupija, tačiau nežinoma, kokie santykiai susiklostė tarp Minsko vyskupo ir rokitų, ir ar Minsko rokitai buvo suvokiami kaip dar viena rokitų šaka.

Vyresnysis. Už atskirų vienuolynų vidaus gyvenimo tvarkos palaikymą buvo atsakingas iš brolių renkamas vyresnysis (šaltiniuose įvardijamas kaip *superior, przełożony, starszy*), pareigas eidavęs iki gyvos galvos⁴⁰. Jis turėjo tvarkyti finansinius vienuolyno ir špitolės reikalus (dalį šių funkcijų Vilniuje perėmė prepozitai)⁴¹, vesti ligonių sąrašus⁴², prižiūrėti, ar broliai deramai elgiasi ir atsakingai eina pareigas (matyt, vyresniajam priklausė jas ir paskirstyti). Be to, vyresnysis turėjo atlikti reprezentacines funkcijas ir atstovauti brolių interesams už vienuolyno ribų⁴³.

Šaltiniuose nėra išsamios informacijos, kaip vykdavo vyresniojo rinkimai. Apie tai užsimenama tik keliuose šaltinių fragmentuose. 1713 m. aprobatos akte nurodoma, jog tuometinis vyresnysis Liutkevičius buvo išrinktas paties vyskupo⁴⁴. Jonas Antanas Šandys-Rimgaila, funduodamas vienuolyną Kęstaičiuose, taip pat išrinko pirmąjį Kęstaičių vyresnįjį⁴⁵. Tačiau nežinoma, ar tokia praktika buvo taikoma ir vėliau. Nors paskutinį žodį šiuo klausimu, šiaip ar taip, tardavo pats vyskupas, tačiau gali būti, kad renkant kandidatus dalyvaudavo ir patys rokitai bei špitolės prepozitas arba kuris nors rokitus prižiūrėjęs dvasininkas. Reikia pastebėti, kad 1715–1744 m.⁴⁶, kai Vilniaus rokitams priklausė Šv. Stepono bažnyčia ir

⁴⁰ N. N., *O szpitalach*, p. 280.

⁴¹ *Ibid.*, p. 284.

⁴² LMAVB RS, f. 17 – 162, l. 139.

⁴³ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 84: 1738 m. tuometinis Vilniaus rokitų vyresnysis Viktoras Siemienovičius dalyvavo steigiant vienuolyną Kęstaičiuose.

⁴⁴ N. N., *O szpitalach*, p. 282: „[...] pobożnym bratem Karolem Ludkiewiczem przez nas [biskupa] obranym [...]“.

⁴⁵ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 84.

⁴⁶ *Synodus Dioeciesana Vilnensis ab [...] D. Michaele Joanne Zienkowicz [...] celebrata [...]*, Vilnae, 1744, p. 38. Tais metais jau neminima, kad rokitams priklausė Šv. Stepono bažnyčia. Datą, kai rokitai nustoja valdyti Šv. Stepono bažnyčią ir špitolę prie jos, manytume,

prie jos esanti Šv. Lozoriusų špitolė, vyresniojo rinkimuose formaliai turėjo dalyvauti ir Vilniaus magistrato atstovai⁴⁷, kurie, pagal špitolės fundatorių Viežbickių valią, dalijosi jos globa su Vilniaus vyskupu⁴⁸. Tačiau, atrodo, šia teise magistratui taip ir neteko pasinaudoti, nes visą laiką, kol rokitams priklausė minėta bažnyčia ir špitolė, nevyko vyresniųjų rinkimai ir broliams vadovavo Liutkevičius.

Nors dokumentų, kuriuose greta būtų minimos vyresniųjų ir brolių rokitų pavardės, pavyko rasti vos keletą, vis dėlto, kalbant apie Vilniaus rokitus, reikėtų atkreipti dėmesį į vieną tendenciją, galinčią atskleisti dar vieną rokitų organizacinės struktūros narį – vyresniojo pavaduotoją ar patikėtinį, kuris, panašu, po vyresniojo mirties tapdavo labiausiai tikėtinu kandidatu šioms pareigoms eiti. Šį reiškinį iliustruoja tai, jog rokitų sąrašuose, mirus vyresniajam, po jo minimi broliai perimdavo vyresniojo pareigas. Pavyzdžiui, 1715 m. po Liutkevičiaus minimas Zachiejus ar Zacharas Antonovičius⁴⁹ 1748 m. įvardijamas kaip vyresnysis⁵⁰. Tame pačiame 1748 m. dokumente po vyresniojo minimas brolis Andriejus Ciechanovičius, kuris pasirašo už vyresnįjį⁵¹. 1753 m. tas pats brolis jau įvardijamas kaip Vilniaus špitolės vyresnysis⁵². Vis dėlto buvimas antruoju vienuolyne vyresniojo vietos anaipol negarantavo. Tai rodo faktas, jog 1738 m. rokitų vyresniuojū buvo 1715 m. rokitų sąrašė nefigūravęs ir tarp 1715 ir 1738 m. į vienuoliją įstojęs Viktoras Siemienovičius (Wiktor Siemenowicz)⁵³.

Svarbu paminėti ir tai, jog tiek Vilniaus, tiek Varnių vyresnieji kartais būdavo įvardijami kaip visų vienoje ar kitoje vyskupijoje veikusių rokitų

galima nukelti ir į 1738 m., kai miršta rokitų vyresnysis Liutkevičius, kuris kartu buvo ir Šv. Stepono bažnyčios klebonas (tais metais jau minimas naujas vyresnysis Viktoras Siemienovičius – Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 84).

⁴⁷ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 24–24v: „Quoties Superiorem Religiosorum 3tij Ord(inis) S(ancti) Fran(cisci) [...] Mutari Contigerit, ut Semper Electioni Superiores Magistratus Vilnen(sis) tanquam Collatores intersint“.

⁴⁸ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, p. 358.

⁴⁹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4418, l. 32. LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 35.

⁵⁰ LMAVB RS, f. 43 – 20587.

⁵¹ „Imieniem Brata Naszego Zacheusza Antoniewiczza Superiora [...] podpisuię się Fr(ater) Andrzej Ciechanowicz [...]“.

⁵² N. N., *O szpitalach*, p. 277.

⁵³ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 84.

vyresnieji⁵⁴. Vis dėlto, nors Vilniaus vienuolynas neabejotinai buvo visų Vilniaus vyskupijoje veikiančių rokitų centras, šaltiniai neatskleidžia, ar Vilniaus vyresnysis turėjo kokią nors realią valdžią Kauno bei Minsko rokitams. Taip pat neaišku, kiek Varnių vyresniajam buvo pavaldūs Kęstaičių rokitai.

Prepozitas. Nors Bžostovskis 1713 m. nurodė, esant reikalui, gali pasirūpinti, jog vienas iš brolių būtų išventintas į kunigus⁵⁵, kad galėtų atlikti dvasinius patarnavimus koplyčioje ir špitolėje (panašiai tvarkėsi bonifratrai, iš kurių vienas ar keli broliai šiam tikslui būdavo išventinami į kunigus⁵⁶), vis dėlto šia galimybe dėl nežinomų priežasčių nebuvo pasinaudota⁵⁷. 1741 m. Vilniaus kanauninkas Kristupas Bialozoras, motyvuodamas tuo, kad tiek patiems broliams, tiek špitolei trūksta tvarkos, fundavo prepozito vietą prie Šv. Roko vienuolyno⁵⁸. Matyt, fundatorius negalėjo pamiršti ir 1726 m. incidento, prie kurio tyrimo jam pačiam teko prisidėti (tiesa, jis nepriklausė komisijai, tačiau su Puzyna vyko pas bernardinų provincijolą)⁵⁹. Prepozitai buvo renkami iš bendro gyvenimo diecezinių kunigų, vadinamųjų komunistų⁶⁰. Šio principo buvo laikomasi iki pat rokitų gyvavimo Vilniuje pabaigos.

⁵⁴ LVIA, f. 604, ap. 1, b. 8710, l. 2: „[...] Superiorowi Rochitow Wilenskich, Kowienskich, Minskich y całej kongregacyi Rochitanskiey [...]“. LMAVB RS, f. 43 – 21198, l. 11v: „[...] Superyorowi XX Rochitow Wilenskich y całej kongregacyi Rochitanskiey [...]“. LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 371, l. 156: „[...] Rocha Wirkuckiego Superyora Rochitow Wornienskich y Kęstayckich [...]“.

⁵⁵ N. N., *O szpitalach*, p. 282.

⁵⁶ Dorota Mazek, „Bonifraterskie zasady opieki nad ubogimi i chorymi psychicznie w XVII–XVIII w.“, in: *Charitas: Miłosierdzie i opieka społeczna w ideologii, normach postępowania i praktyce społeczności wyznawionych w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, pod red. Urszuli Augustyniak i Andrzeja Karpińskiego, Warszawa: Semper, 1999, p. 190.

⁵⁷ Galbūt tokia situacija susiklostė dėl to, kad ilgą laiką (1713–1738(?)) vyresniojo pareigas ėjęs Liutkevičius dar prieš tapdamas rokitu buvo kunigas, tad jam kartu einant ir kunigo pareigas, išventinti kurį nors kitą rokitą kunigu paprasčiausiai nebuvo poreikio.

⁵⁸ LMAVB RS, f. 43 – 21198, l. 4.

⁵⁹ LMAVB RS, f. 43 – 231, l. 2v.

⁶⁰ *Synodus Dioecisana Vilnensis ab [...] D. Michaele Joanne Zienkowicz [...] celebrata [...]*, Vilnae, 1744, p. 33: „[...] Praepositum ex Clericis in Communi Viventibus [...] ad istud Hospitale [...] fundavit.“

Vilniaus rokitų prepozito funkcijos buvo dvejopos. Viena vertus, jis atlikdavo altaristai-kapelionui įprastus darbus: laikydavo mišias už fundatorių Kristupą Bialozorą ir kitus špitolės geradarius, atlikdavo dvasinius patarnavimus tiek rokitams, tiek ligoniams špitolėje⁶¹. Kita vertus, jis perėmė kai kurias administracines funkcijas, iki tol, matyt, priklausiusias tik vyresniajam – turėjo apskaičiuoti pajamas ir išlaidas bei sudaryti ir patvirtinti savaitinius jų registrus. Nors buvo nurodyta, kad prepozitas turi būti paklusnus namų vyresniajam, vis dėlto jis veikė ir kaip kontrolierius: be jo pritarimo rokitai negalėjo disponuoti turtu, be to, vieną raktą nuo vienuolyno archyvo ar skrynios turėjo vyresnysis, o kitą – prepozitas⁶².

Prepozitai veikė ir prie kitų Vilniaus vyskupijoje buvusių rokitų vienuolynų, tačiau dėl šaltinių trūkumo sunku pasakyti, kokios buvo jų pareigos ir įtaka vienuolyno gyvenimui. Kauno rokitų prepozitas, kuris kartu buvo ir Šv. Getrūdės bažnyčios klebonas, nuolat rezidavo vienuolyne, jam buvo skirta atskira celė⁶³. Kaip ir Vilniaus rokitų prepozitas, jis, šalia dvasinių patarnavimų, matyt, turėjo atlikti ir dalį administracinių funkcijų. Apie Minsko rokitų prepozitus žinoma dar mažiau. XIX a. pradžioje Minsko vyskupas Ignatas Jokūbas Dederka špitolės ir pačių rokitų globą pavedė vienam iš Minsko katedros vikarų⁶⁴. Kita vertus, pažymima, kad anuomet (matyt, XVIII a. antrojoje pusėje, kai rokitai dar priklausė Vilniaus vyskupijai) broliams patarnavo diecezinis kunigas⁶⁵.

Jau įkurdinant rokitus Kęstaičiuose, prie vienuolyno ir špitolės turėjo būti vienas kunigas *pro cura animarum*⁶⁶, tačiau apie kitas jo pareigas daugiau nieko nežinoma. 1755 m. reliacijoje užsimenama, jog Varnių rokitai darbuojasi špitolėje vadovaujami špitolės ir vienuolyno tvarką užtikrinančio prepozito, išrinkto iš diecezinių kunigų⁶⁷. XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje tiek Varnių, tiek Kęstaičių rokitų prepozitus pakeitė špitolių rek-

⁶¹ LMAVB RS, f. 43 – 21198, l. 2.

⁶² LMAVB RS, f. 43 – 21198, l. 2–2v.

⁶³ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 2.

⁶⁴ N. N., *O szpitalach*, p. 287.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 288.

⁶⁶ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 86.

⁶⁷ *Relationes I*, p. 357: „[...] omnibus vero praeest presbyter saecularis Praepositus hospitalis, selectus ex dioecesi [...]“.

toriai, atsakingi už finansinius ir kitus administracinius reikalus (Varniuose rektoriumi buvo Pranciškus Jagminas, Kęstaičiuose – Vornilavičius)⁶⁸. Vis dėlto skurdūs šaltiniai neleidžia atsakyti, kiek špitolės rektorių pareigos buvo panašios arba skyrėsi nuo rokitų prepozito pareigų.

Broliai. Rokitai buvo vyrų pasauliečių vienuolija-brolija, kurios pagrindinis tikslas buvo rūpinimasis ligoniais. Broliai duodavo paprastus įžadus, tačiau šalia įprastų – neturto, skaistybės ir klusnumo – jie, kaip ir, pavyzdžiui, bonifratrai, duodavo papildomą ketvirtąjį – rūpinimosi ligoniais įžadą⁶⁹. Tačiau nežinoma, nei kiek ilgai trukdavo, nei kokia tvarka vykdavo noviciatas. Bžostovskis, siekdamas išsaugoti brolių vienovę, nustatė ir aprangos taisykles – rokitai turėjo vilkėti pelenų spalvos abitą, juodą apsiaustą, ant kurio kairiosios pusės pavaizduota kaukolė, turėjusi priminti apie mirtį ir rokitų pareigą laidoti mirusiuosius, o galva turėjo būti pridengta juoda kepure⁷⁰.

Rokitai nebuvo gausi vienuolija. Brolių skaičius nesiekdavo nė 10 – Vilniuje jų buvo 7–8⁷¹. Beveik tiek pat brolių darbavosi ir Varniuose⁷². Tačiau kituose vienuolynuose būdavo daugiausia 5 rokitai: Kaune, kaip ir Kęstaičiuose (nors fundatorius buvo nurodęs, jog brolių turi būti 6⁷³) bei Minske, būta 4–5 brolių⁷⁴.

Išskyrus kelias dešimtis pavardžių, apie pačių brolių asmenybes beveik nieko nežinoma. Kaip aiškėja iš šaltinių nuotrupų, broliais tapdavo tiek kilmingieji (pavyzdžiui, Kauno rokitų vyresnysis Tadas Želna bei infirmarius Mykolas Saldzevičius⁷⁵ ir Varnių rokitas Fabijonas Baublevičius⁷⁶

⁶⁸ VUB RS, F. 4 – (A535a)23037. LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 371, l. 167.

⁶⁹ N. N., *O szpitalach*, s. 280.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 280–281.

⁷¹ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 4–4v, 35. LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v. LMAVB RS, f. 43 – 20590. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4418, l. 32.

⁷² LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 13, 28.

⁷³ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 86.

⁷⁴ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 9. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 944, l. 13v. LVIA, f. 669, ap. 1, b. 257, l. 82v. Ignacy Borejko Chodźko, *Diecezja mińska okolo 1830 roku*, oprac. i wydał Marian Radwan, t. 2: *Struktury zakonne*, Lublin, 1998, p. 180.

⁷⁵ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 9.

⁷⁶ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 297, l. 6–8.

buvo bajorai), tiek miestiečiai (pavyzdžiui, pats įkūrėjas Jarolavičius, kuris buvo Jonišio tarėjo sūnus⁷⁷, Vilniaus miestietis Kazimieras Montvilas, tapęs rokitu Kaune 1816 m.⁷⁸). Iš negausių duomenų matyti, kad žmonės į vienuoliją stodavo gana įvairaus amžiaus. Minėti Želna bei Saldzevičius rokitais tapo būdami atitinkamai 25 ir 26 metų, o kitas Kauno rokitas – Motiejus Fetkevičius – vienuoliu tapo sulaukęs 47 m. amžiaus⁷⁹.

VIENUOLYNAS IR ŠPITOLĖ VILNIUJE

Pirmasis rokitų vienuolynas su špitolė ir koplyčia Vilniuje pradėjo veikti apie 1708 ar 1709 m. ir kone 30 metų (iki 1738 m. įsikūrimo Kęstaičiuose) tai buvo vienintelis rokitų vienuolynas apskrityje, o iki pat 1750 m. (rokitų įsikūrimo Kaune) – vienintelis Vilniaus vyskupijoje. Vilniuje susiklostė rokitų santvarka, buvo sudaryta regula, iš čia toliau plėsta veikla.

1705 m. Šv. Pranciškaus Trečiojo ordino Romos provinciole Liudviko Antonijaus rašte, kuriuo patvirtinta, kad Jarolavičius tapo tretininku, naujam ordino nariui nurodoma gyventi ramų gyvenimą kokiame nors ereme⁸⁰, nes priešingu atveju būtų prarastas tretininko statusas ir su tuo susijusios teisės⁸¹. Atrodo, kurį laiką Jarolavičius ir netrukus kartu su juo tretininkais tapę Stanislovas Stulpinevičius ir Pabrėža iš tiesų gyveno atsiskyrišką gyvenimą. 1705 m. nurodoma, kad Jarolavičius iš Vilniaus miestiečio Kelpšos už 1000 auksinų nusipirko sklypą vargšų špitolėi ir tos pačios regulos brolių, atsivestų iš Verkių girios, vienuolynui⁸². Pagrindinis rokitų vienuolyno ir špitolės pastatų kompleksas iškilo posesijoje Nr. 168, kairėje Pilies vartų pusėje⁸³. 1707 m. vienuolyno ir špitolės teritorija buvo

⁷⁷ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 3.

⁷⁸ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 944, l. 13v.

⁷⁹ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 9.

⁸⁰ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 4: „[...] non Errabundam, sed quietam in aliquo Eremitorio vitam ducat [...]“.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² *Ibid.*, l. 3: „[...] Braci Teyze Reguły Eremitow z Puszczy Werkowskiewy zprowadzonych [...]“.

⁸³ Vladas Drėma, *Vilniaus namai archyvo fonduose*, kn. III (toliau – *Vilniaus namai*, III), sud. Zita Ditauskienė, Vilnius: Savastis, 2000, p. 56.

išplėsta įsigijus dar vieną greta buvusį sklypą iš našlės Pomuiskos⁸⁴.

Koplyčios, špitolės ir vienuolyno statybos darbai vyko sunkiai. LDK paiždininkis Kazimieras Čartoriskis, motyvuodamas sunkia Jarolavičiaus, darančio gerą darbą vargšų labui, padėtimi, 1709 m. suteikė jam raštą, kuriuo šis buvo atleistas nuo maitų ir jam leista kapą medienos plukdyti į Karaliaučių parduoti⁸⁵. Šiaip ar taip, 1709 m., o gal ir anksčiau, koplyčia, vienuolynas bei špitolė jau tikrai turėjo veikti. Vis dėlto finansiniai sunkumai neleido iškilti rimtam špitolės-vienuolyno pastatų kompleksui. Apie tai byloja faktas, jog 1710 m. po paskutiniojo rokito mirties atvykęs į vienuolyną Liutkevičius rado vos keletą varganų pastatų⁸⁶ ir jau 1711 m. turėjo imtis komplekso perstatymo ir plėtimo darbų. Buvo ne tik iš naujo perstatyti špitolės pastatai ir atnaujinta koplyčia, bet ir iš miestiečio Juozapo Ilkevičiaus įsigytas sklypas su namu moterų špitolei bei dar keletas sklypų kitoms reikmėms⁸⁷.

Pagal projektą Vilniaus rokitų vienuolynas ir špitolė mažai kuo skyrėsi nuo kitų špitolininkų vienuolynų, kur bažnyčia ar koplyčia, vienuolynas ir špitolė būdavo tarpusavyje sujungti. Kita vertus, kadangi rokitai ilgainiui pasistatė dar kelias infirmerijas (1788 m. nurodoma buvus keturias⁸⁸, 1790 m. – jau penkias⁸⁹, nors paskutiniame (1799 m.) inventoriuje, kuris buvo sudarytas jau po rokitų veiklos nutraukimo, vėl minimos keturios infirmerijos⁹⁰), jos jau stovėjo atskirai nuo vienuolyno, koplyčios ir vyrų infirmerijos.

1715 m. rokitams buvo perduota ir Šv. Stepono bažnyčia⁹¹ bei prie jos nuo 1612 m. stovėjusi mūrinė Šv. Lozoriaus špitolė. Bažnyčia po paskutiniojo jos klebono Dovydo Baltukavičiaus mirties kurį laiką buvo apleista.

⁸⁴ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 8–9.

⁸⁵ *Ibid.*, l. 10v.

⁸⁶ Vladas Drėma, *Vilniaus bažnyčios: iš Vlado Drėmos archyvo* (toliau – *Vilniaus bažnyčios*), sud. Audronė Lėverienė, Artūras Mickevičius, Rita Mosiejienė, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 872.

⁸⁷ *Vilniaus bažnyčios*, p. 872.

⁸⁸ LMAVB RS, f. 43 – 20590.

⁸⁹ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

⁹⁰ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 104–110v.

⁹¹ Plačiau apie Šv. Stepono bažnyčią žr. *Lietuvos vienuolynai*, p. 397–398.

Tačiau dar varganesnė buvo prie jos stovėjusios špitolės padėtis. Todėl viena iš sąlygų rokitams buvo pagal išgales suremontuoti apgriuvusią špitolę⁹². Netrukus Liutkevičiaus vadovaujamiems rokitams teko imtis tiek špitolės, tiek klebonijos ir bažnyčios remonto⁹³. Kaip rašė pats Liutkevičius, vyskupo ir Vilniaus magistrato susitarimu, prie Šv. Stepono bažnyčios turėjo būti rokitų vienuolynas ir noviciatas⁹⁴. Galbūt apie šią vietą buvo mąstoma kaip apie pagrindinį Vilniaus rokitų centrą, o špitolė ir vienuolynas papilyje būtų atlikę antraeilę funkciją. Šiaip ar taip, apie tokius planus ir bandymus juos įgyvendinti daugiau nieko nežinoma.

Veikla. Apie rokitų veiklą iki 1709–1711 m. maro žinių beveik nėra. Vis dėlto minėti dideli sunkumai bei nuolatinis lėšų trūkumas vien jau statant špitolę ir vienuolyną aiškiai rodo, jog gydytojams samdyti lėšų juo labiau nepakako, tad pirmaisiais metais špitolė papilyje veikė tik kaip prieglauda, beveik nė iš tolo neprimindama net ir labai primityvios gydymo įstaigos.

Be abejo, rokitus labiausiai išgarsino jų veikla 1709–1711 m. maro metu. Šis epizodas minimas visuose apie rokitus rašiusių istorikų darbuose, tačiau vienalaikiuose šaltiniuose galima aptikti vos keletą užuominų, liudijančių rokitų veiklą epidemijos metu. 1709 m. gegužės 24 d. Vilniaus kapitula, matydama nuolat blogėjančią situaciją mieste bei didėjančią bado kamuojamų vargšų skaičių, sumokėjo Jarolavičiui 500 auksinų, kad už tuos pinigus nupirktų maisto vargšams, kuriuos išves iš miesto, idant šie mirdami gatvėse neskleistų ligų⁹⁵. 1711 m. gegužės 28 d. Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštyje rašoma, kad buvo nutarta, surinkus mokesčius išmaldai dalyti, išvesdinti visus užsikrėtusius maru už Žaliojo tilto, į Šnipiškes, kur jais pasirūpintų atsiskyrėliai⁹⁶. Tų pačių metų liepos 29 d. jėzuitas brolis Mioleris mirė nuo maro ir, kaip rašoma, buvo eremitų palaidotas už Žaliojo tilto po kryžiumi⁹⁷. O taip apie rokitų veiklą maro metu rašė

⁹² LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 24v: „Xenodochium antiquum hucusque neglectum [...] manutenant [...] et pro possibilitate Restaurare Dictas Rujnas Curent [...]“.

⁹³ *Vilniaus bažnyčios*, p. 873.

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ *Kościół zamkowy*, cz. III, p. 285.

⁹⁶ *Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis, 1710–1723 m.*, par. Irena Katilienė et al, Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 9.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 19.

amžininkas Andriejus Krizostomas Zaluskis: „Praėjusių [1709] metų liepą vienas rokitas su bendrabroliu pradėjo laidoti mirusiuosius, taip pat iš gailėstingumo papilyje įsteigė špitolę su dviem namais, virš kurių jau iškėlė kryžius. Jis iki šiol renka lavonus (tam turi du vežimus ir du pagalbininkus) ir pilnais [vežimais] po 60 ir 70 veža už miesto. Laidoja juos už miesto, skirtingose vietose. Vien nuo liepos iki Didžiojo Šeštadienio surašė 22862 palaidotuosius. Tačiau per trejetą savaičių jų atsirado dar keli šimtai, apie kuriuos nieko nežinau. Praėjusią naktį rado negyvus 30 elgetų, gulinčių gatvėse prie namų, bažnyčių ir vienuolynų vartų. Surinko juos ir lyg rąstus vežė už miesto. Tačiau to broliuko [rokito] pagalbininkas [Stulpinevičius] nukrito nuo aukšto tilto ir žuvo, tad dabar darbuojasi pats vienas. Prieš savaitę, didžiuoju vežimu vežant 10 lavonų, švedų kareiviai [sustabdę jį] nukinkė ir atėmė abu arklius. Tačiau miestiečiai jam atidavė kitus du ir jis nenustojė dirbti savo švento darbo“⁹⁸.

Epidemijos metu, 1710 m., beveik visi broliai mirė užsikrėtę maru. Tik Stulpinevičius, žiemą vežimu veždamas maro aukas už miesto, nuvažiavo nuo [Žaliojo] tilto ir paskendo⁹⁹. Paskutinis pasaulį paliko brolis Pabrėža¹⁰⁰. Kaip galima numanyti, toliau po nedidelės pertraukos darbą tęsė Liutkevičius, Juozapas Monkevičius ir kiti.

Rokitų veiklą didžiojo maro metu galima palyginti su Gailestingumo brolijos, jėzuitų įsteigtos Varšuvoje paskutiniame XVI a. ketvirtyje, Šv. Nikodemo brolijos, kuri taip pat rūpinosi nedidele špitolė Vilniuje ir laidėjo 1625 m. maro aukas, bei Šv. Benono brolijos Varšuvoje veikla¹⁰¹. Nors siaučiant epidemijai rokitai atliko daugiau sanitarų vaidmenį, vis dėlto po didžiųjų negandų ir vienuolijos reformavimo – bent jau XVIII a. viduryje – matyti aiškus perėjimas prie špitolininkų vienuolijos, kurios veikla ilgainiui įgijo aiškesnę medicinines veiklos pobūdį.

Nors špitolėje pagrindinius slaugos darbus atlikdavo patys rokitai, tuo užsiimdavo tik dalis brolių – kiti tuo metu rinkdavo aukas ir dirbdavo

⁹⁸ Andrzej Chrystostom Załuski, *Epistolarum Historico-Familiarum*, t. III, Brunsbergae, 1711, p. 903–905. Cituota iš Kraszewski J. I., *Wilno*, t. II, p. 86–87.

⁹⁹ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 3v.

¹⁰⁰ *Ibid.*, l. 26.

¹⁰¹ Andrzej Karpiński, „Opieka nad chorymi i ubogimi w miastach polskich w czasie epidemii w XVII–XVIII w.“, in: *Charitas. Miłosierdzie i opieka społeczna w ideologii, normach postępowania i praktyce społeczności wyznawionych w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, pod red. Urszuli Augustyniak i Andrzeja Karpińskiego, Warszawa: Semper, 1999, p. 226.

vo kitus darbus¹⁰². Galbūt špitolės prižiūrėtojo pareigas visą laiką eidavo tas pats rokitas, gal tam tikrą laiką tuo užsiimdavo kiekvienas, išskyrus vyresnįjį. Negalime atsakyti į klausimą, ar rokitai, kaip, pavyzdžiui, bonifratrai, noviciato metu įgydavo tam tikrą medicininį išsilavinimą. Kaip pastebėjo Dorota Mazek, neretai į bonifratrų ordiną buvo priimami jau šokios tokios gydymo praktikos įgiję asmenys¹⁰³. Greičiausiai slaugos pagrindų rokitai įgydavo iš špitolėje dirbusių felčerių, kurie teikdavo ir kvalifikuotesnę medicininę pagalbą. 1790 m. špitolėje darbavosi du felčeriai¹⁰⁴, o 1798 m. rokitai turėjo sumokėti 1000 auksinų už darbą chirurgui Voiničiui (Woynicz)¹⁰⁵. Nuo bonifratrų rokitai skyrėsi ir tuo, jog špitolėje buvo gydomos moterys. Atrodo, patiems broliams buvo draudžiama slaugyti ligones, tad moterų infirmerijose, šalia gydytojų, darbuodavosi slaugės pasaulietės (1788 m. tokių darbuotojų špitolėje buvo dvi¹⁰⁶), kurios rūpindavosi ir pamestinukais¹⁰⁷.

Turint omenyje, kad Liutkevičius, atvykęs į ištuštėjusį rokitų vienuolyną, rado vos vieną net tinkamų pamatų neturėjusį pastatą, skirtą globotiniams¹⁰⁸, iš pradžių rokitai greičiausiai tegalėjo priimti vos keliolika vargšų. Po Bžostovskio įvykdytų pertvarkymų jų nuolat daugėjo. Jau 1711 m. įsigytas sklypas su namu moterų špitolei, kuri tikriausiai netrukus ir padėjo veikti¹⁰⁹. 1733 m. reliacijoje pažymima, kad atskirose infirmerijose rokitai globoja gausų būrį (*magna copia*) vyrų ir moterų¹¹⁰, o 1740 m. nurodoma, jog špitolėje yra jau daugiau nei 30 abiejų lyčių asmenų¹¹¹. Vis dėlto daugiausia duomenų apie rokitų veiklos mastą ir

¹⁰² Pajamų–išlaidų registruose minima kategorija *kwesta mieyska y kwesta polowa* – LMAVB RS, f. 43 – 20589, l. 1; LMAVB RS, f. 43 – 20591, l. 1v (pažymima, kad brolis Jurgis surinkęs 18 auksinų).

¹⁰³ Dorota Mazek, *op. cit.*, p. 189.

¹⁰⁴ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹⁰⁵ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 25.

¹⁰⁶ LMAVB RS, f. 43 – 20590.

¹⁰⁷ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹⁰⁸ *Vilniaus bažnyčios*, p. 872.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ *Relationes I*, p. 123.

¹¹¹ *Vilniaus bažnyčios*, p. 877.

apie jos pobūdį (tiesa, labai nedaug) teikia jau įsigalėjusią situaciją atspindintys XVIII a. devintojo ir dešimtojo dešimtmečių registrai bei 1790 m. vizitacija. 1788 m. birželio 22 d. raporte užfiksuota, kad tą dieną keturiose rokitų špitolės infirmerijose buvo gydomi 68 abiejų lyčių asmenys¹¹². Palyginimui: bonifratrų špitolėje stovėjo vos 14 lovų, kurių skaičių buvo galima padidinti iki 20, o per visus 1788 m. gydyta 219 pacientų, t. y. viso labo šiek tiek daugiau nei triskart tiek, kiek rokitai špitolėje galėjo gydyti vienu metu¹¹³. 1790 m. vizitacijoje pažymima, kad penkiose infirmerijose rokitai prižiūri 64 asmenis¹¹⁴. 1797 m. spalio mėnesį špitolėje iš viso gydyti 63 ligoniai, iš kurių 20 išėjo pasveikę¹¹⁵. Pavyzdžiui, per tą patį laikotarpį bonifratrų špitolėje gydyti 22 ligoniai, įskaičiuojant tuos, kurie liko gydytis spalio mėnesį nuo anksčiau, o pasveikę išėjo 13 ligonių¹¹⁶. Šiaip ar taip, jau 1786 m. vizitatorių buvo pastebėta, jog, esant tokiai menkai fundacijai, ligonių skaičius neturėtų viršyti 40¹¹⁷. Tai rodo, jog rokitų špitolė neretai būdavo perpildyta ir galbūt neteikė tokios pagalbos, kokią būtų galėjusi teikti, jei ligonių būtų priimama mažiau. Todėl 1790 m. Vilniaus vyskupijos konsistorijai skundėsi tuometinis rokitų vyresnysis Uzdoviskis, prašydamas sumažinti ligonių skaičių iki rekomenduojamo, nes tuo metu jis siekė 70 ar net 80¹¹⁸.

Taigi rokitų špitolė XVIII a. vidurio antroje pusėje buvo viena didžiausių Vilniuje, o 1746 m. reliacijoje apie rokitų veiklą atsiliepta itin teigiamai¹¹⁹. Dydžiu ją lenkė tik 1744 m. funduota ir 1749 m. pirmąją ligonę priėmusi šaričių špitolė Savičiaus gatvėje. 1790 m. duomenimis, joje vienu metu dvejose moterų infirmerijose galėjo būti gydomos 33 pacientės (žiemą arba esant ligų protrūkiui – 50), o vyrų infirmerijose – 27 ligoniai

¹¹² LMAVB RS, f. 43 – 20590.

¹¹³ Stefan Rosiak, *Bonifratrzy w Wilnie (1635–1843–1924). Szkic z dziejów opieki społecznej w Wilnie* (toliau – *Bonifratrzy w Wilnie*), Wilno: wydane staraniem konwentu wileńskiego OO. Bonifratrów, 1928, p. 76.

¹¹⁴ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹¹⁵ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 65, l. 1v–2v.

¹¹⁶ VUB RS, f. 4 – A3828, l. 97v–98.

¹¹⁷ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹¹⁸ LMAVB RS, f. 17 – 162, l. 139.

¹¹⁹ *Relationes I*, p. 159: „[...] inter quae primarium et principale Fratrum Rochitarum ad ecclesiam cathedralem [...]“.

(daugiausia buvo galima priimti 36)¹²⁰. Tiesa, tokį mastą šaritės pasiekė neiškart¹²¹.

Žinių apie rokitų valdytos Šv. Lozorius špitolės ligonius nėra. Žinoma tik tiek, kad 1720 m. nupirkta 13 lovų¹²², tad galima spėti, jog pastaroji špitolė nebuvo labai didelė ir joje vienu metu galėjo būti iki 15 ligonių.

Vilniaus rokitų špitolė iš kitų mieste veikusių špitolių (bent iki tol, kol intensyviau pradėjo darbuotis šaritės) išsiskyrė tuo, jog čia buvo gydomi venerinėmis ligomis sergantys žmonės, kurie, išlikusių raportų bei vizitacijos duomenimis, sudarydavo kone pusę visų ligonių¹²³. Šie asmenys (tiek vyrai, tiek moterys) registruose įvardijami kaip sergantys „prancūziška liga“. Jiems buvo skiriamos ir atskiros infirmerijos, kurias paskutinio rokitų vienuolyno ir špitolės inventoriaus sudarytojai aiškiai atskyrė nuo vidaus ar galbūt užkrečiamų ligų infirmerijų (*infirmarz gorączkowy*)¹²⁴. Dviejose venerikų infirmerijose gydyta 13–16 vyrų¹²⁵ ir 16–18 moterų¹²⁶.

Kitose infirmerijose buvo gydomi įvairiomis ligomis sergantys ligoniniai: gana dažnai gydytos žaizdos arba sužalojimai (*na rany*), pasitaikydavo keli džiovos (*hektyka, phtisis*) ar astmos atvejai, taip pat gydytas reumatas, artritas ir angina¹²⁷.

Atsižvelgiant į ligų pobūdį, galima teigti, jog rokitų špitolė veikė iš esmės kaip specializuota venerinių ligų gydymo įstaiga. Vis dėlto išlaikytos ir kai kurios špitolės-prieglaudos funkcijos – čia būdavo priglaudžiamos gimdančios moterys bei pamestinukai. 1788 m. birželį globotos 5 gimdyvės su 3 naujagimiais ir 4 pamestinukai¹²⁸, o 1790 m. – net 27 pames-

¹²⁰ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 4.

¹²¹ Pavyzdžiui, per visus 1776 m. gydytas tik 281 ligonis, 1779 m. – 347 ir tik XVIII a. paskutiniajame dešimtmetyje kasmet špitolėje buvo gydoma vidutiniškai po 1250 ligonių – Stefan Rosiak, *Prowincja Litewska Sióstr Miłosierdzia. Szkic z dziejów martyrologji kościoła katolickiego pod zaborem rosyjskim* (toliau – *Prowincja Litewska Sióstr Miłosierdzia*), Wilno: księgarnia św. Wojciecha, 1933, p. 203, 208.

¹²² *Vilniaus bažnyčios*, p. 873.

¹²³ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v; F. 43 – 20590; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 65.

¹²⁴ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 104, 106, 109, 110v.

¹²⁵ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v; F. 43 – 20590; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 65, l. 1v.

¹²⁶ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v; f. 43 – 20590;

¹²⁷ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 65, l. 1v–2v.

¹²⁸ LMAVB RS, f. 43 – 20590.

tinukai¹²⁹. Anot Alinos Kovalskos-Šmigielskos, Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio į Vilnių pakviestas gydytojas Nicolas Regnier, kuris pirmasis Vilniuje užsiėmė akušerija kaip mokslu, įsteigė akušerių mokyklą ir dešimties lovų skyrių nėščiosioms Šv. Roko špitolėje, kuri vėliau buvo pervadinta Šv. Jokūbo¹³⁰. Be abejo, autorė suklydo teigdama, jog Šv. Roko špitolė buvo pervadinta Šv. Jokūbo – Šv. Jokūbo ir Pilypo, arba generalinei špitolei 1798 m. atiteko rokitų fundacija, taip pat į ją pervesti rokitų špitolėje gydyti ligoniai, o ir minėtas nėščiosioms skirtų lovų skaičius toks buvo generalinėje špitolėje¹³¹. Tad greičiausiai šis skyrius įsteigtas generalinėje špitolėje, tačiau jo pirmosiomis pacientėmis galbūt tapo iš rokitų špitolės pervestos nėščiosios.

Nors rokitų ligonių sąrašai informatyvumu neprilygsta bonifratrų ligonių knygoms, kur buvo nurodomi ne tik pagrindiniai duomenys (vardas, pavardė, amžius, liga), bet ir profesija bei gimimo vieta, vis dėlto iš kai kurių užuominų galima spręsti, kokios socialinės padėties žmonės čia buvo gydomi. 1790 m. vizitatoriai su kartėliu rašė, kad špitolė, nors ir buvo įsteigta vargšams globoti, ilgainiui tapo vieta, į kurią ligoniai patekdavo tik su įtakingesnių žmonių rekomendacijomis. Čia, anot vizitatorių, buvo gydomi daugiausia ponų liokajai, vežikai, durininkai ir virėjai¹³². Panašu, kad gydymas rokitų špitolėje iš tiesų nebuvo visiškai nemokamas. Tai patvirtina Rozalijos Markovskos, už kurios išlaikymą mokėjo Lietuvos špitolių komisija¹³³, bei venerine liga užsikrėtusio siuvėjų cecho mokinio Jono Novickio, už kurio gydymą turėjo mokėti Vilniaus siuvėjų cechas¹³⁴, atvejai.

Materialinė padėtis. Kaip rodo fragmentiški XVIII a. 9–10 dešimtmečių duomenys, dalį rokitų surenkamų lėšų sudarė išmalda. 1713 m. Vilniaus

¹²⁹ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹³⁰ Alina Kowalska-Šmigielska, *Dzieje Katedry anatomii w dawnym Uniwersytecie Wileńskim i Akademii Medyko-Chirurgicznej w latach 1777–1842*, Wilno: Pogoń, 1938, p. 9.

¹³¹ Stefan Rosiak, *Prowincja Litewska Sióstr Miłosierdzia*, p. 255.

¹³² *Ibid.*, l. 3: „[...] iednego chorego w całym szpitalu niema, któryby za Biletem Zwierzchnosci, albo rekomendacyą znacznego pana tam nieprzyszedł. Iest to właściwie mowiąc teraz szpital samych Lokayow, Woznicow, Forsyiw i Kuchtow Pańskich“.

¹³³ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 2, l. 2–2v.

¹³⁴ *Ibid.*, b. 3, l. 28v–29.

vyskupas Bžostovskis rokitams leido rinkti išmaldą ne tik Vilniuje, bet ir visoje vyskupijoje¹³⁵. Išmaldos duodavo tiek miestiečiai ar tie, kurie įvardijami kaip *geradariai*, tiek Vilniaus kapitula¹³⁶. Be to, svarbus pajamų šaltinis buvo nekilnojamojo turto ir paties vienuolyno patalpų nuoma. Vienuolyne 1792 m. minimi gyvenę keturi nuomininkai¹³⁷. Špitolės turto nuomojimas miestiečiams buvo gana dažnas reiškinys. Nuoma ne tik garantuodavo dalį pajamų, bet ir buvo vienas veiksnių, integruojančių uždara špitolės instituciją į miesto organizmą¹³⁸.

Apskritai rokitai turėjo gana nemažai nekilnojamojo turto. Mieste rokitams priklausė namas Mėsinių gatvėje, paliktas Bialozoro¹³⁹, taip pat minimi keli dvareliai – už Rūdninkų vartų, priešais Šv. Stepono bažnyčia¹⁴⁰, Derevnictve¹⁴¹, Sereikiškėse (dovanotas Masalskio¹⁴²) – bei keletas sklypų netoli špitolės¹⁴³. Už miesto ribų rokitams priklausė Žudžiškių (ar Žodžiškių) dvarelis¹⁴⁴, Arionų, Lukovičių bei Vilniaus magistratui įkeisti Tupačiškių kaimeliai¹⁴⁵. Nemenką dalį rokitų pajamų sudarė ir Bažnyčios hierarchų skirtos sumos¹⁴⁶ bei įvairių geradarių testamentu palikti pinigai¹⁴⁷. Taigi, nors rokitai patys surinkdavo nemažą dalį reikiamų lėšų, vis dėlto be įvairių asmenų ir ypač Bažnyčios hierarchų pagalbos būtų buvę kur kas sunkiau išsiversti. Daugiausia lėšų skirta būtiniems poreikiams

¹³⁵ N. N., *O szpitalach*, p. 281.

¹³⁶ *Kościół zamkowy*, cz. III, p. 298, 313, 318, 383, 332.

¹³⁷ LMAVB RS, f. 43 – 20591, l. 1v.

¹³⁸ Andrzej Klonder, „Szpital w dużym mieście wczesnonowożytnym – izolacja czy integracja (zarys prolematyki)“, *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*. t. 1. (*Studia Polonica Historiae Urbanae*. t. 1.), Toruń, 1996, p. 137.

¹³⁹ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2.

¹⁴⁰ LMAVB RS, f. 43 – 20593.

¹⁴¹ LMAVB RS, f. 43 – 20592.

¹⁴² Tadeusz Kasabuła, *Ignacy Massalski, biskup wileński*, Lublin: Red. Wydaw. KUL, 1998, p. 539.

¹⁴³ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v. *Vilniaus bažnyčios*, p. 877.

¹⁴⁴ *Vilniaus bažnyčios*, p. 877. *Volumina Legum*, T. VIII, p. 413.

¹⁴⁵ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹⁴⁶ *Kościół zamkowy*, cz. III, p. 389.

¹⁴⁷ P.vz., LMAVB RS, f. 43 – 26750, l. 4v. LVIA, f. 390, ap. 135, b. 4, l. 95.

patenkinti – maistui bei vaistams (1787 m. buvo įsiskolinta 1800 auksinų; kasmet vaistams vidutiniškai būdavo išleidžiama po 2000 auksinų¹⁴⁸). Taip pat tekdavo atsiskaityti už įvairius atliktus darbus (remonto ir pan.) bei mokėti atlyginimą špitolę aptarnaujantiems pasauliečiams.

ROKITAI KAUNE

1750 m., leidus Vilniaus vyskupui Zienkovičiui, Vandžiogalos klebonas Petras Povilas Novomiejskis Kaune fundavo rokitų vienuolyną ir špitolę¹⁴⁹. Daugiau apie įsikūrimą Kaune (kas tapo pirmaisiais broliais, kas pirmasis ėmėsi vadovauti naujam vienuolynui, kada baigtos vienuolyno ir špitolės statybos) nieko nežinoma.

Visas pastatų kompleksas (vienuolynas, špitolė ir kiti pastatai) stovėjo prie Šv. Gertrūdos bažnyčios, kurią 1785 m., nors ir nelygiomis dalimis, tačiau pasidaliję išlaidas, ėmėsi remontuoti rokitai kartu su tuometiniu klebonu Jurgiu Ulazevičiumi¹⁵⁰. 1795 m. bažnyčia buvo pašventinta. Anot vizitatoriaus, 1797 m. naujai dengta bažnyčia buvo puikios būklės, kuriai nereikėjo jokio remonto¹⁵¹. Tačiau tai truko neilgai. Daug jėgų ir lėšų pareikalavusį darbą sužlugdė pragaištinga prancūzų kariuomenės invazija 1812 m. Bažnyčią kareiviai pavertė sandėliu. Ir iš išorės, ir iš vidaus ji buvo taip nuniokota, kad, tuometinio rokitų vyresniojo Želnos žodžiais tariant, „nuo to laiko buvo nebe bažnyčia, o dykynė“¹⁵².

Bažnyčia, kaip ir Vilniuje, buvo sujungta su vienuolyno ir špitolės pastatais. Vienuolyne įrengtos šešios celės, iš kurių viena buvo skirta klebonui, nuolat gyvenusiam kartu su rokitais¹⁵³. Tame pačiame pastate buvusi ir vyrų infirmerija¹⁵⁴. Moterys buvo gydomos kitoje kiemo pusėje stovėjusiame atskirame pastate, kuriame ne tik veikė moterų infirmerija, bet ir buvo kepykla bei šeimynykščių gyvenamosios patalpos¹⁵⁵.

¹⁴⁸ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹⁴⁹ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 6v.

¹⁵⁰ *Ibid.*, l. 6. Plačiau apie Šv. Gertrūdos bažnyčią Kaune žr. *Lietuvos vienuolynai*, p. 114.

¹⁵¹ *Ibid.*, l. 6.

¹⁵² LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3176, l. 24.

¹⁵³ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 2.

¹⁵⁴ *Ibid.*, l. 2v.

¹⁵⁵ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 2av–3.

Pragaištingaisiais 1812 m. bažnyčia, nors ir nuniokota, liko stovėti. Tačiau iki tol neblogai prižiūrėti vienuolynas, špitolė ir beveik visi kiti pastatai kanonados metu sudegė iki pamatų¹⁵⁶. Dėl menkos fundacijos sudegę pastatai taip ir nebuvo atstatyti, o rokitų padėtis nuolat sunkėjo. 1820 m. vizitacijoje rašoma, kad rokitai kartu su ligoniais vis dar gyveno viename iš likusių pagalbinių pastatų, kuriame buvo vos du kambariai¹⁵⁷. Remiantis 1823 m. duomenimis, tame pačiame menkame pastate glaudėsi patys rokitai, ligoniai, pamestinukai, šeimynykščiai – iš viso apie 70–90 asmenų. Gyvenimas tokioje ankštoje erdvėje atnešė daugybę negandų, o kylančių epidemijų nesugebėjo pažaboti nė gydytojas. Kaip tokios tragiškos padėties įrodymas paminėtas atvejis, kai po ligų protrūkio mirė keletas mokyklą lankančių vaikų¹⁵⁸.

Tarnystė. Apie rokitų veiklą Kaune žinoma labai nedaug. 1767 m. Kauno špitolių sąrašė nurodoma, kad rokitai rūpinosi įvairius sužalojimus patyrusiais ligoniais, kurių tuo metu špitolėje buvę 11¹⁵⁹. Vadinamojoje „miesto špitolėje“, kurią prižiūrėjo magistrato paskirti provizoriai, tuo metu buvo 15 globotinių¹⁶⁰. Tais metais Kaune, šalia minėtų rokitų ir magistrato špitolių, veikė dar dvi – prie parapinės ir prie karmelitų Šv. Kryžiaus bažnyčios¹⁶¹.

Ligonius slaugydavo vienas brolis (1797 m. šias pareigas ėjo Saldzevičius), kuris kartu vykdavo ir felčerio nurodymus¹⁶². 1797 m. rokitų špitolėje darbavosi felčeris Mykolas Paschalskis, iki tol ilgą laiką dirbęs kariuomenėje. Jis ne tik gydydavo špitolės ligonius, bet ir tiekavo vaistus, už kuriuos susimokėdavo patys rokitai¹⁶³ (už vaistus kasmet tekdavo sumokėti apie 700 auksinų¹⁶⁴). Kaip pastebėjo vizitatorius, dažnai špitolėje

¹⁵⁶ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3176, l. 24.

¹⁵⁷ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 944, l. 5.

¹⁵⁸ LVIA, f. 604, ap. 1, b. 583, l. 4.

¹⁵⁹ LMAVB RS, f. 43 – 9887, l. 2.

¹⁶⁰ *Ibid.*, l. 1.

¹⁶¹ *Ibid.*, l. 2.

¹⁶² LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 9.

¹⁶³ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 10v.

¹⁶⁴ *Ibid.*, l. 11.

pagelbėdavo ir šeimynykščiai¹⁶⁵. Moterims slaugyti rokitai samdydavo moterį pasaulietę¹⁶⁶. 1813 m., trūkstant pinigų, rokitams niekas nebedavė kredito vaistams įsigyti, tačiau apžiūrėti ligonių reguliariai atvykdavęs pavieto gydytojas su felčeriais¹⁶⁷.

1797 m. ligonių registro duomenimis, špitolės dviejuose atskirose infirmerijose buvo 30 vyrų ir 18 moterų¹⁶⁸. Didžiausią ligonių grupę sudarė kenčiantieji nuo įvairių skausmų ir sužalojimų. Kaip ir Vilniuje, ligonių dalį (tačiau anaipol ne tokią didelę) sudarė venerinėmis ligomis sergantys žmonės. Kitaip nei Vilniuje, tarp globotinių buvo nemažai psichinių ligonių, senolių ir neįgaliųjų (neregijų, nebylių), taip pat globotos keturios pamestinukės bei neįgali motina su dukra. Pavyzdžiui, nebylys ir luošys Jonas, registro duomenimis, špitolėje gyveno jau 29 metus. Nors Kauno rokitai ir neturėjo atskirų infirmerijų sergantiejiems venerinėmis ligomis, vis dėlto, kaip nurodo vizitatorius, juos mėginta atriboti nuo kitų. Specialių priemonių buvo imamasi ir gydant psichinius ligonius: vyrų infirmerijoje prie jų lovų buvo tvirtinamos grandinės (neramiems ligoniams sutramdyti), o moterų infirmerijoje šiam tikslui skirtas atskiras kambarėlis (viena iš dviejų kambarų)¹⁶⁹. Vizitatorius, remdamasis ligonių sąrašais, nurodė, kad nuo 1794 m. sausio 1 d. iki 1797 m. vasario 8 d. rokitų špitolėje buvo gydyti 719 vyrų ir moterų, iš kurių 458 išėjo pasveikę, tačiau net 213 mirė. 14 asmenų (psichiniai ligoniai, luošiai, neregiai ir senoliai) špitolėje turėjo praleisti visą likusį gyvenimą¹⁷⁰.

Po sugriovimų ir kitų nelaimių 1812 m. rokitai vis dar globojo 16 invalidų ir 1 ligonį, o 1813 m. špitolėje buvo 18 invalidų ir 18 ligonių¹⁷¹. 1820 m., net ir esant labai prastoms sąlygoms, špitolėje gydyti 135 ligoniai, iš kurių 68 išėjo pasveikę, o 17 mirė. Tais pačiais metais gydyti ir 29 kareiviai, iš kurių 2 mirė¹⁷².

¹⁶⁵ *Ibid.*, l. 9v.

¹⁶⁶ *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782*, parengė Vytautas Jogėla, Vilnius: Katalikų mokslo akademija, 2001, p. 49.

¹⁶⁷ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3176, l. 25.

¹⁶⁸ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 9v–10.

¹⁶⁹ *Ibid.*, l. 10v.

¹⁷⁰ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 10v.

¹⁷¹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3176, l. 23v.

¹⁷² LVIA, f. 694, ap. 1, b. 944, l. 16–17v.

Taigi Kauno rokitų špitolėje, panašiai kaip ir Vilniaus, derintos ligoninės (tai patvirtina tas faktas, jog dalis ligonių išeidavo pasveikę) ir prieglaudos (tai įrodo sąrašuose minimi senoliai, luošiai, neregiai, psichiniai ligoniai, kurie špitolėje praleisdavo visą likusį gyvenimą, bei pamestinukai) funkcijos. Tačiau Kauno rokitų špitolės kaip prieglaudos funkcija buvo aiškesnė, lyginant su Vilniaus rokitų veikla. Matyt, tai lėmė ir bendra Kauno špitolių padėtis. 1795 m. Kauno mieste šalia rokitų minimos vos dvi – magistrato prižiūrima miesto ir jau nebeveikianti vadinamoji „šlėktiškoji“ špitolė¹⁷³. Tad natūralu, jog rokitai negalėjo veikti vien kaip ligoninė, jie privalėjo priimti ir dalį senų bei neįgalių miesto gyventojų, kurie galbūt būtų buvę priglauti kitokio pobūdžio špitolėse.

Pragyvenimas. Broliai neturėjo daugiau jokio nekilnojamojo turto, išskyrus sklypą, kuriame patys gyveno. Pagrindinės špitolės pajamos buvo gaunamos iš fundacijos. Iš pradžių ji tesiekusi 8708 auksinus, ilgainiui išaugo iki 35 800 auksinų. Visa ši suma buvo paskolinta įvairiems asmenims (pavyzdžiui, Kosakovskiams arba Kauno pavieto raikytojui Juozapui Fergisui ir kt.), kurie rokitams kasmet turėjo mokėti palūkanas¹⁷⁴. Kitas rokitų pajamų šaltinis buvo išmalda, kuri buvo renkama tiek mieste, tiek apylinkėse. 1797 m. šia veikla iš penkių brolių užsiėmė trys (du aukas rinko apylinkėse, vienas – mieste)¹⁷⁵. Bene daugiausia lėšų būdavo išleidžiama vaistams bei felčeriui ir šeimynykščiams.

MINSKO ROKITŲ VIENUOLYNAS

Minsko rokitų vienuolynas įsteigtas paskiausiai tiek Vilniaus vyskupijoje, tiek LDK. Čia broliai veikė trumpiausiai, labai mažai žinoma apie rokitų veiklą šiame mieste. Viena vertus, mažai dėmesio jiems skiria Baltarusijos istorikai¹⁷⁶, kita vertus, padėtį komplikuoja tai, jog visi Minsko ro-

¹⁷³ LMAVB RS, f. 43 – 9888, l. 1v.

¹⁷⁴ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 6v.

¹⁷⁵ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 9.

¹⁷⁶ Aliaksandr Jaraševič, „Rachity“, in: *Vialikae Kniastva Litouskae. Enciklapedyja*, t. 2, Minsk: „Belaruskaja encyklopedyja imia Petrusia Brouki“, 2007, p. 511–512 (po straipsniu net nepateikta bibliografija).

kitų vienuolyno dokumentai, saugoti Lietuvos valstybės istorijos archyve, buvo išgabenti į Baltarusiją.

Rokitų vienuolyną ir špitolę 1752 m. Minske fundavo kunigas Tomas Stacevičius ir broliai Šiškos¹⁷⁷. Špitolė ir vienuolynas iškilo prie Šv. Roko bažnyčios, netoli Koidunovo (*Kojdanowska*) gatvės vartų¹⁷⁸. Minske taip pat buvo pastatytos dvi infirmerijos – vyrams ir moterims (pastarąją tik 1763 m. fundavo Agota Chodarienė¹⁷⁹). Dviejose infirmerijose penki broliai ir gydytojas globojo ir gydė apie 30 asmenų¹⁸⁰. Tačiau jau paskutinės vizitacijos metu vizitatoriai pastebėjo, jog likusiems trims rokitams taip prastai tvarkantis tvarkinga ir ligoniams naudinga špitolė virto eiline parapine špitole arba nuskurdusių ir neįgalių moterų prieglauda (maždaug nuo XIX a. antrojo dešimtmečio pabaigos vyrai špitolėje jau nebuvo globojami). Be to, nuo 1819 m. rokitams patikėta rūpintis ne tik ligonėmis ir varguolėmis, bet ir keliomis dešimtimis moterų, suimtų dėl įvairių nusikaltimų. Čia jau nebebuvo gydytojo, tinkamų patarnavimo paslaugų, stigo maisto ir net elementarios špitolei priderančios tvarkos bei švaros. Pasak vizitatorių, tai buvusi vieta, kur, nusižengiant fundatorių valiai ir nebe padedant, o kenkiant kenčiantiems, tik švaistomi pinigai. Špitolė buvo prižiūrima visiškai atmetinai, o tuometinis vyresnysis jau nebevedė jokių registrų, nes buvo neraštingas¹⁸¹.

KĖSTAIČIŲ VIENUOLYNAS IR ŠPITOLĖ

1738 m., kaip pats teigė, norėdamas padėti vargstantiems, rokitų vienuolyną ir špitolę Kęstaičiuose (Telšių paviete) fundavo Šandys-Rimgaila¹⁸². Steigiant šį vienuolyną dalyvavo ir tuometinis Vilniaus rokitų

¹⁷⁷ N. N., *O szpitalach*, p. 285.

¹⁷⁸ X. Y. Z. [W. Sułkowski], *Kartka z dziejów kościoła katolickiego w Rosyi: biskupstwo mińskie*, Kraków: nakład i druk Wl. L. Anczyca i spółki, 1889, p. 71.

¹⁷⁹ LVIA, F. SA, b. 12338, l. 64–65 (pats dokumentas yra išgabentas į Baltarusiją, tad remiamės tik anotacija fondo apraše).

¹⁸⁰ Ignacy Borejko Chodźko, *Diecezja mińska około 1830 roku*, t. 2: *Struktury zakonne*, oprac. i wydał Marian Radwan, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1998, p. 180.

¹⁸¹ N. N., *O szpitalach*, p. 288–289.

¹⁸² Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 84–88.

vyresnysis Viktoras Siemieniūčius. Tų pačių metų pabaigoje Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Augustas III patvirtino šią fundaciją¹⁸³. Tiesa, Motiejus Valančius šiuo klausimu laikėsi kitokios nuomonės. Anot jo, rokitai Kęstaičiuose įsikūrė tik 1783 m.¹⁸⁴ Kad tai nėra tiesiog korektūros klaida, rodo Valančiaus teiginys, esą Šandys-Rimgaila špitolę Kęstaičiuose fundavo pamatęs, kiek naudos duoda rokitų špitolė Varniuose¹⁸⁵.

Pats fundatorius nustatė, kad Kęstaičiuose turi būti pastatyta bažnyčia, vienuolynas ir po infirmeriją vyrams ir moterims¹⁸⁶. Šandžio-Rimgailos funduota bažnyčia sudegė 1808 m. ir 1820 m. buvo atstatyta bendromis tuometinio klebono Juozapo Rozgevičiaus ir rokitų pastangomis¹⁸⁷. Špitolė (kartu ir vienuolynas) iš pradžių stovėjo atskirai nuo bažnyčios¹⁸⁸. Fundatoriaus nurodymu, turėjo būti pastatytos dvi infirmerijos – dvylikai vyrų¹⁸⁹ (matyt, turėjo būti tame pačiame pastate kaip ir vienuolynas) ir tokiam pat skaičiui moterų. Moterų infirmerija turėjo stovėti atskirai, priešais vyrų infirmeriją¹⁹⁰. 1820 m. (po perstatymo) bažnyčios, vienuolyno ir špitolės pastatai (tiek vyrų, tiek moterų) sujungti į vieną kompleksą. Vyrų infirmerijos gale buvo dvi celės rokitams infirmarijams. Virš infirmerijos antrajame aukšte buvo įrengtos dar keturios celės broliams¹⁹¹.

Veikla. Kęstaičiuose, fundatoriaus nurodymu, rokitai turėjo rūpintis 24 vargšais, kurie nebegalėjo išgyventi net elgetaudami, be to, visi jie turėjo būti katalikai¹⁹². Anot Petro Veblaičio, špitolėje nuolat būdavo 20–30

¹⁸³ Priedas Nr. 2, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 89–90.

¹⁸⁴ Motiejus Valančius, *Žemaičių vyskupystė*, p. 317.

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 86.

¹⁸⁷ Plačiau apie Kęstaičių rokitų bažnyčią – LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 79–79v.

¹⁸⁸ *Relationes I*, p. 328: [...] est seorsiva capella et hospitale ligneum penes [...]

¹⁸⁹ Dvylikos varguolių skaičius funduojant špitolę būdavo pasirenkamas neatsitiktinai: tai simbolizavo 12 apaštalų – Marek Słoń, *Szpitala średniowiecznego Wrocławia*, Warszawa: Wydawnictwo NERITON, 2000, p. 11.

¹⁹⁰ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 86.

¹⁹¹ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 79v.

¹⁹² Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 86.

asmenų, o 1826 m. – 16¹⁹³. Nežinoma, kokiomis ligomis sirgo ar kokių negalių buvo kamuojami Kęstaičių rokitų globotiniai, tačiau, panašu, jog dalį jų sudarė psichiniai ligoniai (1842 m. vizitacijoje minima – vienintelė – psichinių ligonių salė (*sala waryatow*)¹⁹⁴). Galima teigti, jog Kęstaičių rokitų špitolė greičiausiai veikė kaip prieglauda, kur globotiniai pasitikdavo gyvenimo saulėlydį. Tai patvirtina ir tas faktas, kad tarp išlaidų neminimi nei perkami vaistai, nei atlyginimas gydytojui.

Materialinė padėtis. Funduodamas vienuolyną ir špitolę, Šandys-Rimgaila rokitams užrašė 18 valakų ariamos ir neariamos žemės, miškų, pievų, taip pat pustrečio ežero¹⁹⁵. Iš viso šio nemenko turto 1842 m., po carinės valdžios įvykdyto bažnytinių valdų nusavinimo, rokitams teliko 39 dešimtinės žemės bei nedidelis Lukšelio ežeras¹⁹⁶. Nemažą dalį špitolės pajamų sudarė turtingesnių žmonių paliekamos sumos. Pvz., Ona Mikytienė 1812 m. užrašė 500 rublių¹⁹⁷. Vis dėlto daugiausia užrašymų tekdavo Kęstaičių altarijai, iš kurios gaunamų lėšų dalis tekdavo vienuolynui ir špitolei¹⁹⁸. Dalį lėšų rokitai gaudavo rinkdami aukas. Pagrindinę išlaidų dalį, šalia maisto ir kitų būtinų dalykų, sudarė altarijos priežiūros išlaidos¹⁹⁹.

ROKITAI VARNIUOSE

1743 m. rokitus Varniuose įkurdino tuometinis Žemaičių vyskupas Antanas Dominykas Tiškevičius. Tais pačiais metais Žemaičių kapitulos aktų knygoje fiksuojamas vyskupo nurodymas perduoti rokitams senąją katedros prieglaudą, kur būtų tarnaujama Dievui ir rūpinamasi vargšais²⁰⁰. Daugiau apie rokitų vienuolyno ir špitolės įsteigimo Varniuose

¹⁹³ Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 10.

¹⁹⁴ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 79v.

¹⁹⁵ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 85.

¹⁹⁶ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 80.

¹⁹⁷ Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 11.

¹⁹⁸ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 82v.

¹⁹⁹ *Ibid.*

²⁰⁰ LNB RKRS, PR – 272, l. 304v.

aplinkybes, išskyrus tai, kad prie įkurdinimo prisidėjo iš Vilniaus atvykęs rokitų įgaliotinis Vieževskis, minimas Motiejaus Valančiaus²⁰¹, nieko nežinoma, tačiau iš užuominų vienašaliuose šaltiniuose galima suprasti kai kurias priežastis, kodėl rokitus nutarta įkurdinti Varniuose. 1743 m. nurodyta, kad rokitus reikia įkurdinti „dėl didesnės Dievo šlovės ir ligonių gerovės“²⁰². 1748 m. reliacijoje rašoma, kad Antanas Dominykas Tiškevičius įsteigęs špitolę, kurioje rūpinamasi vargšais, ligoniais bei pasenusiais ir luošais kunigais²⁰³. Tai rodo, kad, nors špitolė prie Varnių katedros veikė ir iki rokitų, vis dėlto joje darbas nebuvo tinkamai atliekamas. Tokia padėtis, žinoma, vyskupijos centrui nebuvo palanki. Tiškevičiaus sprendimui įtakos, matyt, turėjo tai, jog jis pats buvo Vilniaus kapitulos narys²⁰⁴, todėl galėjo stebėti rokitų veiklą Vilniuje, ir sėkmingas Kęstaičių rokitų darbas. Be to, nepastebėtas neliko turbūt ir 1738 m. Šandžio-Rimgailos fundacijos patvirtinimas, kuriame rašoma, kad „[...] Ponų taryba ir kiti valdininkai atkreipė mūsų [karaliaus] dėmesį į rokitų špitolės [...]“²⁰⁵.

Iki 1782 m., kai špitolė ir vienuolynas buvo perkelti toliau nuo miesto centro, rokitai meldavosi Varnių Švč. Trejybės bažnyčioje²⁰⁶. Po 1782 m. rokitai religines apeigas atlikdavo medinėje Šv. Roko koplyčioje, kuri stovėjo Varnių pakraštyje²⁰⁷. Pirmoji vykupo Tiškevičiaus rūpesčiu pastatyta špitolė iš pradžių stovėjo „[...] ant tako, einant iš seminarijos į mūrinę bažnyčią po kairės rankos“²⁰⁸. 1748 m. senoji špitolė prie Varnių katedros jau buvo perstatyta iš naujo (kaip pažymima 1752 m., tai buvusi erdvi ir puiki špitolė²⁰⁹, kuri veikiausiai gerokai skyrėsi nuo stovėjusios prieš tai). Tame pačiame pastate buvo įrengtos celės rokitams ir patalpa nusenu-

²⁰¹ Motiejus Valančius, *Žemaičių vyskupystė*, p. 317.

²⁰² LNB RKRS, PR – 272, l. 304v: „[...] majorem laudem DEI et commoditatem Infirmorum [...]“

²⁰³ *Relationes I*, p. 312.

²⁰⁴ *Kościół zamkowy*, Cz. III, p. 292, 295, 300, 307 ir t. t.

²⁰⁵ Priedas Nr. 2, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 89 (vertimas ibidem, p. 8).

²⁰⁶ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 469, l. 2v.

²⁰⁷ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 1.

²⁰⁸ Motiejus Valančius, *Žemaičių vyskupystė*, p. 316.

²⁰⁹ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 469, l. 5v: „[...] peramplum et magnifico opere Xenodochium [...]“.

siems ir luošiams kunigams priglauti²¹⁰. 1782 m. špitolė perkelta į Varnių pakraštį, nes, anot Valančiaus, vyskupui Jonui Steponui Giedraičiui atrodė nepriimtina, kad bepročiai vaikštinėtų aplink bažnyčią viduryje miestelio²¹¹. Naujoje vietoje špitolė jau 1793 m. buvo suremontuota ir sujungta su koplyčia²¹². Mediniame špitolės pastate buvo dvi didelės infirmerijos (šaltinyje vadinamos *invalidarz*) vyrams ir moterims. Vyrų infirmerijos šone įrengti trys nedideli kambarėliai pamišėliams (matyt, tam atvejui, jei būtų pernelyg neramūs)²¹³. Moterų infirmerija buvo tokia pat, kaip ir vyrų, tačiau dar turėjo nedidelį priestatą²¹⁴. Patys rokitai gyveno mediniame vienuolyne, kuriame buvo penkios celės²¹⁵.

Darbas špitolėje. Globotinais Varniuose rūpinosi tiek patys broliai (du iš jų buvo skiriami infirmarijais²¹⁶), tiek gydytojas²¹⁷. Varnių rokitų špitolėje iš pradžių buvo rūpinamasi ne tik vargšais bei ligoniais, bet ir senais ar luošais kunigais²¹⁸. Vilniuje jau kuris laikas veikė specialūs kunigų invalidų/emeritų namai, o Žemaitijoje ši misija buvo patikėta rokitams. Neaišku, ar šią funkciją rokitai vykdė ir po špitolės perkėlimo į miestelio pakraštį. Tam tikrą laiką prie špitolės veikė ir pataisos namai ydingiems ir prasižengusiems kunigams ir klierikams²¹⁹. Išsamesnių duomenų apie Varnių rokitų veiklą XVIII a. aptikti nepavyko, tad tenka remtis vos keliais XIX a. trečiojo dešimtmečio registrais. 1827 m. vizitacijos duomenimis, špitolėje, kuri vadinama „pagrindine Žemaičių vyskupijos špitolė“ (*Szpital*

²¹⁰ *Relationes I*, p. 312: „Hospitale [...] noviter erectum [...] Extant in eo cellae et reclinatoria pro sacerdotibus invalidis, senio confectis, inibi alendis [...]“.

²¹¹ Motiejus Valančius, *Žemaičių vyskupystė*, p. 317.

²¹² *Relationes I*, p. 453: „Hospitale vero Sancti Rochi [...] antierius erectum, etiam nunc reparabatur“.

²¹³ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 5: „[...] dla zamykanie fixatów“.

²¹⁴ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 5–5v.

²¹⁵ *Ibid.*, l. 1v–2.

²¹⁶ *Ibid.*, l. 13.

²¹⁷ *Ibid.*, l. 23.

²¹⁸ *Relationes I*, p. 296.

²¹⁹ *Ibid.*, p. 312: „Extant [...] reclinatoria [...] pro presbyteris seu [...] clericis, vitiosis et excessivis, corigendis“.

główny w Diecezyji Żmudzkiej), globoti 68 žmonės – 36 vyrai ir 32 moterys²²⁰, 1828 m. buvo 56 globotiniai²²¹. Didžiausią jų dalį sudarė paralitikai, luoši ir kiti panašią negalią turintys žmonės bei psichiniai ligoniai. Būta ir nebylių, aklų, kurčių ir kamuojamų epilepsijos (*S(więteg)o Walentego ma defekt*) bei keletas savimi jau nebegalinčių pasirūpinti senolių²²².

Taigi Varnių špitolė vis dėlto veikė tik kaip prieglauda, nors vaistams kasmet būdavo išleidžiami 65, o gydytojui – 30 rublių²²³. Dauguma globotinių, atsižvelgiant į jų ligas, čia praleisdavo visą likusį gyvenimą ir tik nedaugelis išeidavo pagydyti. Kadangi špitolė įvardijama kaip „pagrindinė“, panašu, kad į ją patekdavo globotiniai ne tik iš pačių Varnių, bet ir iš apylinkių.

Materialinė padėtis. Vienas rokitų pajamų šaltinių, kaip ir kituose vienuolynuose, buvo aukos, kurias rinkdavo pusė ar net didžioji dalis brolių²²⁴. Didžiausią dalį pajamų Varnių rokitai susirinkdavo iš Kapitulos jiems paskirtų Kiereliškių ir Viekšnelių valdų²²⁵. 1782 m., kai špitolė buvo perkelta į Varnių pakraštį, vyskupas Steponas Jonas Giedraitis suteikė dar septynis margus žemės²²⁶. Prie špitolės išlaikymo prisidėdavo ir geradariai (pavyzdžiui, Stanislovas Beinartas, Ignotas Giedraitis)²²⁷. Varnių rokitų taip pat neaplenkė 1842 m. vykdyti bažnytinių valdų nusavinimai. Tų metų vizitacijoje rašoma, jog rokitams jau nebelikę nei fundacinių sumų, nei činšą mokančių valstiečių – visa tai buvę atimta²²⁸. Surinktos lėšos buvo išleidžiamos būtiniams poreikiams patenkinti: pagalbininkų bei gydytojo atlyginimams, vaistams, bažnytiniams reikmenims, kitoms reikmėms²²⁹.

²²⁰ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 5v–6.

²²¹ *Ibid.*, l. 19v–20.

²²² LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 5v–6v; 19v–20v.

²²³ *Ibid.*, l. 23.

²²⁴ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 13, 28v.

²²⁵ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 469, l. 4.

²²⁶ *Ibid.*, l. 1.

²²⁷ VUB RS, f. 4 – (A535a)23037. VUB RS, F. 4 – (A535)22529, l. 1. LVIA, F. 1671, ap. 4, b. 469, l. 2v.

²²⁸ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 78.

²²⁹ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 8v, 23.

ROKITŲ PANAIKINIMAS

Nors visus rokitus, kad ir kur jie besidarbuotų, vienijo ta pati vienuolija, regula ir tikslas, vis dėlto kiekvienas vienuolynas gyveno atskirą gyvenimą, kiekvienos špitolės veiklos pobūdį nulėmė skirtingos sąlygos, nevienodi buvo ir jų likimai.

Aiškinantis Vilniaus rokitų špitolės panaikinimo aplinkybes, svarbu kiek plačiau pažvelgti į pertvarkas, vykusias XVIII a. pabaigoje. 1797 m. įsteigta Lietuvos špitolių komisija (*Komisja Szpitalna Litewska*), turėjusi sutvarkyti ir reorganizuoti visuomeninės globos institucijų darbą²³⁰. Tų pačių metų rugsėjo 7 d. visoms špitolėms buvo įsakyta per šešias savaites raštu pateikti išsamius duomenis apie fundacijų dydį, špitolėje esančių vargšų skaičių²³¹. Rugsėjo 15 d. vykusiame Lietuvos špitolių komisijos posėdyje buvo nutarta, kad dominikonų vienuolynas prie Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčios bus tinkamiausia vieta pagrindinei miesto špitolei, kurioje bus galima apgyvendinti 200 elgetų, o šalia esančiame atskirame pastate – 50 ligonių. Pačius dominikonus planuota perkelti į vienuolyną mieste, o trys iš jų turėjo likti, kad galėtų atlikti religines apeigas. Architektas de Rossi greitai parengė priestato, kuriame ir turėjo būti įsteigta špitolė, planą. Ankstyvą 1798 m. pavasarį prasidėjo statybos, kurias tam tikrą laiką prižiūrėjo tuometinis rokitų prepozitas Kasparas Vrublevskis²³². 1799 m. birželio 16 d. generalinė špitolė buvo iškilmingai atidaryta²³³. Vis dėlto generalinės špitolės įsteigimas kartu reiškė ir daugelio senųjų Vilniaus špitolių pražūtį.

1799 m. Vilniaus rokitų špitolės pajamų-išlaidų registre²³⁴ nurodoma, kad špitolė (t. y. ligoniai ir fundacija) perkelta į generalinę špitolę birželio 16 d. Tą dieną nustojo egzistavusi Vilniaus rokitų špitolė. Po 10 dienų „Lietuvos kurjerio“ priede pasirodė skelbimas, kuriuo kviesta į varžytines, per kurias turėjo būti parduoti Vilniaus rokitų špitolės pastatai²³⁵. Kaip matyti

²³⁰ Stefan Rosiak, *Prowincja Litewska Siostr Miłosierdzia*, p. 250.

²³¹ *Kuryer Litewski*, 1797-09-15, Nr. 100, s. 1.

²³² Stefan Rosiak, *Prowincja Litewska Siostr Miłosierdzia*, p. 251.

²³³ *Ibid.*, p. 252.

²³⁴ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 60, l. 41v–42.

²³⁵ *Dodatek do Kuryera Litewskiego z Wilna*, 1799-06-26, Nr. 77, p. 2.

iš minėto registro, pajamų ir išlaidų būta iki pat rugsėjo 17 d. Galbūt visą tą laiką, kol pastatai nebuvo išparduoti, vienuolyne vis dar gyveno rokitai. 1799 m. rugpjūčio 24 d. „Lietuvos kurjerio“ priede pasirodė žinutė, kad varžytinėse didžiausią kainą už rokitų špitolės pastatus – 4080 auksinų – pasiūlęs kažkoks Mončynskis (Mańczyński)²³⁶. Tačiau špitolės pastatus galiausiai įsigijo Antanas Gžymala (Grzymała), pasiūlęs už juos 5060 auksinų²³⁷, tad rokitams galiausiai teko išsikelti. Neaišku, kur atsidūrė Vilniaus rokitai po vienuolyno uždarymo. Galbūt pasklido po kitus Vilniaus vienuolynus, galbūt išvyko į dar veikiančius vienuolynus Žemaitijoje arba Minske (Kaune rokitų iš Vilniaus tikrai nebuvo). Tokia Rusijos imperijos politika paveikė ne vien rokitų špitolę. Generalinės špitolės fundaciją, šalia rokitų, sudarė ir Švč. Trejybės, Šv. Spaso²³⁸, Šv. Marijos Magdalenos, Šv. Juozapo ir Nikodemo, Šv. Petro ir Povilo špitolių fundacijos²³⁹. Tačiau bonifratrų špitolė liko veikti iki pat 1843 m. (šiuo atveju neaišku, kodėl bonifratrams buvo leista veikti toliau, nors jų prižiūrime špitolėje vienu metu galėjo būti gydoma kur kas mažiau ligonių negu rokitų)²⁴⁰. Taip pat liko veikti ir šaričių špitolė Savičiaus gatvėje, kuri, beje, buvo ne ką didesnė už rokitų. Tačiau šaričių atveju valdžios motyvai šiek tiek aiškesni – šaritės, matyt, buvo laikomos tinkamiausia vienuolija špitolėms prižiūrėti. Tai liudija du faktai. Pirma, pati valdžia siūlė šaritėms didinti lovų skaičių iki 200 ir taip įsteigti „didelę špitolę“ (tai buvo padaryta XIX a. pradžioje)²⁴¹. Antra, 1809 m. šaritėms buvo patikėta ir generalinės špitolės priežiūra²⁴².

Po 1820 m. atliktos generalinės vizitacijos dar buvo mėginama reformuoti Minsko rokitų špitolę (lovų skaičius buvo sumažintas iki 10, ligonius turėjo reguliariai lankyti gydytojas ir t. t.)²⁴³. Vis dėlto tai greičiausiai nedavė vaisių, nes jau 1821 m. Minsko rokitų fundacija buvo perduota

²³⁶ *Dodatek do Kuryera Litewskiego z Wilna*, 1799-08-24, Nr. 94, p. 2.

²³⁷ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 101v–102.

²³⁸ Šv. Spaso špitolės pastatai taip pat buvo parduodami iš varžytinių – *Dodatek do Kuryera Litewskiego z Wilna*, 1799-07-19, Nr. 84, p. 2.

²³⁹ *Vilniaus bažnyčios*, p. 378.

²⁴⁰ Stefan Rosiak, *Bonifratrzy w Wilnie*, p. 88.

²⁴¹ *Idem, Prowincja Litewska Sióstr Miłosierdzia*, p. 207.

²⁴² *Ibid.*, p. 254.

²⁴³ N. N., *O szpitalach*, p. 290–291.

bonifratrams, o špitolė panaikinta²⁴⁴. Neaišku, kur atsidūrė trys paskutiniai Minsko rokitai. Anot Aliksandro Jaraševičiaus, jie išvyko į vis dar veikiančius vienuolynus Lietuvoje²⁴⁵ (tačiau tikrai ne į Kauną).

Po kelerių metų žlugo ir Kauno rokitų vienuolynas. Nors čia, kaip ir Minske, tebuvo likę trys broliai, vis dėlto paskutiniaisiais veiklos metais visomis išgalėmis dar buvo stengiamasi tarnauti vargšams ir ligoniams. Prie to prisidėjo ir tvirtas Želnos būdas. Didžiausią smūgį Kauno rokitams sudavė prancūzų kariuomenės okupacija, kai buvo ne tik nusiaubta bažnyčia, bet ir sudegė vienuolyno bei špitolės pastatai. Po to rokitai jau nebesugebėjo atsitiesti. Kita vertus, ne ką mažiau pakenkė ir procentų laiku nesumokantys skolininkai²⁴⁶. Todėl buvo neįmanoma net pabandyti atstatyti senuosius pastatus ar jų dalį. Be abejo, viena žlugimo priežasčių buvo ta, kad, kaip teigė Valančius, ilgai pritrūko norinčių tapti rokitais²⁴⁷. Tai buvo vienas svarbesnių veiksnių, nes likę rokitai buvo jau gerokai pagyvenę (71, 62 ir 52 metų amžiaus²⁴⁸). Tokiu atveju nesant paiminos, vienuolynas vargiai ar būtų išsilaikęs dar bent dešimtmetį. Taigi, susiklosčius visoms šioms aplinkybėms, rokitai vos bepajėgė tęsti savo darbą (o ir pats vyresnysis Želna jau skundėsi sveikatos silpnumu²⁴⁹), tad jį perėmė 1824 m. į Kauną atvykusios šaritės. Tų pačių metų rugsėjį Želna pats atsisakė vadovauti špitolei²⁵⁰.

Ilgiausiai rokitai išsilaikė Žemaitijoje. Lemtingi Kęstaičių ir Varnių rokitų vienuolynams buvo 1842 m., kai Rusijos imperijos valdžia nusavino didžiąją dalį parapinių bažnyčių bei labdarinių įstaigų žemės²⁵¹. Veblaičio teigimu, Varniuose vienuolynas buvo panaikintas dar 1832 m.²⁵², tačiau 1842 m. įvykdyta vienuolyno vizitacija ir buvo likę dar keturi rokitai. Vis dėlto nei vienuolynas, nei špitolė ilgiau neišsilaikė. 1843 m. vietoj

²⁴⁴ Stefan Rosiak, *Bonifratrzy w Wilnie*, p. 20.

²⁴⁵ Aliksandr Jaraševič, *op. cit.*, p. 511.

²⁴⁶ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 583, l. 4.

²⁴⁷ Motiejus Valančius, *Pastabos pačiam sau*, Vilnius, 1996, p. 145.

²⁴⁸ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 944, l. 13v.

²⁴⁹ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 363, l. 50.

²⁵⁰ *Ibid.*, l. 52–52v.

²⁵¹ Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 11.

²⁵² *Ibid.*, p. 15.

špitolės įsteigti kunigų pataisos namai, kurių pirmuoju rektoriumi tapo Jagminas²⁵³, iki tol buvęs špitolės rektoriumi²⁵⁴. Kęstaičių vienuolynas po valdžios įvykdyto žemės nusavinimo taip pat jau nebeišgalėjo išsilaikyti ir 1842 m. nutraukė veiklą, o vienuolyno pastatuose 1843 m. buvo įsteigti kunigų invalidų namai²⁵⁵. Paskutiniai trys rokitai tik 1886 m. buvo išvežti į Kretingos bernardinų vienuolyną²⁵⁶.

IŠVADOS

Pranciškonų tretininkų eremitų broliją, kuri buvo rokitų pirmtakė, 1705 m. įkūrė Jarolavičius, o Vilniaus vyskupas Bžostovskis 1713 m. ją tik pertvarkė: pakeitė organizaciją ir suteikė Šv. Roko pavadinimą.

Rokitai buvo diecezinio pavaldumo brolija-vienuolija ir priklausė vietos vyskupo jurisdikcijai. Atskirų rokitų vienuolynų valdymas buvo padalytas iš rokitų renkamiems vyresniesiems ir vyskupų skiriamiems prepozitams. Po rokitų įsikūrimo Žemaičių vyskupijoje vienuolija skilo į dvi – Vilniaus ir Žemaičių šakas. Vilniaus rokitų vyresnysis kartu ėjo ir visų Vilniaus vyskupijoje veikiančių rokitų vienuolynų vyresniojo pareigas. Žemaičių vyskupijoje šias pareigas ėjo Varnių rokitų vyresnysis. Vienuoliją sudarė vyrai pasauliečiai, duodavę paprastus įžadus. Šalia visoms vienuolijoms įprastų įžadų (neturto, skaistybės ir klusnumo) rokitai duodavo ir ketvirtąjį – rūpinimosi ligoniais. Rokitai nebuvo gausi vienuolija: narių skaičius atskiruose vienuolynuose neviršydavo dešimties.

Nevienodą atskirų rokitų špitolių veiklos pobūdį lėmė miesto, kuria-me veikė rokitai, dydis bei špitolių skaičius. Kaip rodo brolių veiklą liudijantys dokumentai, Vilniaus rokitų špitolė (bent jau XVIII a. pabaigoje) buvo viena didžiausių mieste, joje vienu metu galėjo būti gydoma iki 70 ar net 80 žmonių (dydžiu ją lenkė tik šaričių špitolė). Špitolė veikė kaip specializuota špitolė-ligoninė venerinėmis ligomis sergantiems žmonėms, nors buvo išlaikytos ir kai kurios špitolės-prieglaudos funkcijos: rokitai

²⁵³ Kazys Misius, „Varniai 1850–1914 metais“, *Žemaičių praeitis*, t. IV: *Varniai*, sud. Adomas Butrimas, Vaclovas Vaivada, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos I-kl., 1996, p. 199.

²⁵⁴ VUB RS, f. 4 – (A535a)23037.

²⁵⁵ Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 11.

²⁵⁶ *Ibid.*, p. 92.

priglausdavo gimdyves bei pamestinukus. Kauno rokitų špitolėje taip pat derintos špitolės-ligoninės ir špitolės-prieglaudos funkcijos, tačiau dėl bendros Kauno špitolių situacijos prieglaudos funkcija buvo gerokai aiškesnė: čia globoti tiek negalintys pasirūpinti savimi seni žmonės, tiek psichiniai ligoniai ar luošiai. Ligonijų-globotinių skaičius čia siekdavo iki 40–50. Varnių ir Kęstaičių špitolės veikė kaip špitolės-prieglaudos, tad daugumą globotinių sudarė seni, neįgalūs bei psichikos ligomis sergantys žmonės. Kęstaičių špitolėje vienu metu galėjo būti globojama apie 20–30 žmonių. Varnių rokitų špitolė – bent iki jos perkėlimo į miestelio pakraštį 1782 m. – veikė ir kaip prieglauda kunigams invalidams/emeritams. Varnių špitolėje, kuri XIX a. tapo pagrindine Žemaičių vyskupijos špitole, vienu metu galėjo būti globojama iki 70 žmonių.

Rokitų špitolių veikla nebuvo chaotiška – špitolėse buvo vedamos ligonių knygos. Vilniaus, Kauno bei Varnių ir Minsko špitolių ligonius/globotinius prižiūrėdavo ne tik rokitai, kurie dažniausiai atlikdavo slaugytojų funkcijas, bet ir felčeriai.

Pagrindiniai rokitų pragyvenimo šaltiniai buvo fundacijos bei geradarių užrašymai, nekilnojamojo turto nuoma, Bažnyčios hierarchų paskirtos sumos bei brolių surinktos aukos.

Rokitų žlugimą lėmė keletas priežasčių. Viena vertus, tai buvo Rusijos imperijos politika: Vilniaus rokitų, kaip ir daugelio kitų senųjų Vilniaus špitolių, fundacija 1799 m. buvo perduota generalinės Vilniaus špitolės, įsteigtos Lietuvos špitolių komisijos, fundacijai. 1842 m. vykę parapinių bažnyčių bei labdarinių įstaigų žemės valdų nusavinimai sudavė lemtiną smūgį Kęstaičių ir Varnių rokitams – nebegalėdamos išsilaikyti špitolės buvo priverstos nutraukti veiklą. Kita vertus, Minsko rokitų špitolės žlugimą 1821 m. lėmė pačių rokitų nesugebėjimas tvarkytis bei sumažėjęs brolių skaičius. Kauno rokitams skaudų smūgį sudavė ypač daug nuostolių atnešusi 1812 m. prancūzų invazija, po kurios broliams jau nebepavyko atsitiesti. Ne ką mažiau svarbi ir kita priežastis – likę broliai buvo pakankamai garbaus amžiaus, o norinčių tapti rokitais jau nebeatsirado.

THE BROTHERHOOD OF SAINT ROCH:
STRUCTURE AND ACTIVITIES IN THE 18TH AND
THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Martynas Jakulis

Summary

The Brotherhood of Saint Roch, founded in 1705 by the Franciscan tertiary Jonas Jarolavičius in Vilnius and reformed by Vilnius Bishop Constantinus Casimirus Brzostowski in 1713, was active only in the territory of the Grand Duchy of Lithuania (GDL). Its activities have been scarcely treated in historiography up to now and the structure of the brotherhood, the scope of its activities and other questions have been meagerly analyzed.

The main attention of the article is devoted to the organizational structure of the brotherhood in the Dioceses of Vilnius, the Samogitians, and Minsk (after 1798) as well as much as possible fragmental sources – the scope and nature of the activities at the former *špitoles* (community hospitals) of the Saint Roch monasteries comparing them with those of other orders (Bonifrats, Sisters of Charity).

Five monasteries with *špitoles* belonged to the Roch Brotherhood: in Vilnius (1708/9–1799), Kęstaičiai (1738–1842), Varniai (1743–1842), Kaunas (1750–1824) and Minsk (1752–1821). The Brotherhood of Saint Roch in Vilnius were in charge of one the city's largest semi-specialized hospitals, devoted to the treatment of venereal and other diseases although expecting mothers and castaways also received shelter. Similar activities were also carried out in Kaunas. On the other hand, the *špitoles* of Kęstaičiai, Varniai, and Minsk were active as only shelters. Moreover, the *špitole* of the Varniai Brotherhood of Saint Roch – at least until 1782, when it was transferred to the outskirts of the town – also worked as a shelter of invalid/*emeriti* priests.

ARVYDAS PACEVIČIUS

MOLĖTŲ DEKANATO BAŽNYČIŲ BIBLIOTEKOS: KNYGŲ ŽENKLŲ LABIRINTAIS*

Įvadas. Molėtų dekanato¹ bažnyčiose saugomos ne tik rankraštinės metrikų knygos ir kiti archyviniai dokumentai. Čia, kaip ir kitose Lietuvos Romos katalikų bažnyčios parapijose, klebonijose, vienuolynuose, per ilgą laiką susikauė bibliotekos², kurių knygų rinkinių ar jų fragmentų, pavienių knygų galima aptikti ir dabartinių bažnyčių zakristijose, palėpėse, klebonijose, bažnyčios chore. Didžiausi knygų rinkiniai saugomi Molėtų (243 knygos³), Giedraičių (apie 50), Suginčių (apie 40), Kuktiškių (apie 150), Labanoro (apie 40)⁴, mažesni – Joniško, Videniškių, Inturkės, Kirdeikių, Saldutiškio, Stirnių ir kt. bažnyčiose. Dažniausiai šie knygų rinkiniai yra sudėti kartu su archyvinėmis knygomis, todėl kalbėti apie

* Publikacija parengta vykdant projektus „Vilniaus bažnytinės provincijos archyvų dokumentų ir knygų metaduomenų informacijos sistemos plėtra, sklaida ir prieiga“ ir „Lietuvos Krikšto įprasminimas ir refleksija: europėjimo šaltinių kritika, sisteminimas, istoriografinis vaidmuo“, remiamus LVMSF.

¹ Molėtų dekanatas, kaip ir Kaišiadorių vyskupija, žvelgiant istoriškai, yra palyginti naujas darinys, sudarytas 1926 m., pertvarkytas 1991 m. Prisimintina, kad XVII–XX a. pradžioje Molėtų krašto bažnyčios priklausė Pabaisko, Brėslaujos, Ukmergės, Giedraičių, Švenčionių, Utenos dekanatams, jėjusiems ne tik į Vilniaus, bet ir į Žemaičių (nuo 1849 m.) vyskupystės sudėtį, o civilinės administracijos požiūriu – į Vilniaus ir Kauno gubernijų sudėtį.

² Konceptualų katalikų bažnyčių bibliotekų raidos ir istoriografijos aptarimą žr.: Marek Zahajkiewicz, „Zarys dziejów i znaczenie bibliotek Kościelnych“, in: *Archiwia, Biblioteki i Muzea Kościelne*, t. 56, Lublin, 1988, s. 133–138. Plačiau apie vienuolynų bibliotekas senojoje Lietuvoje žr.: Arvydas Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje*, Vilnius: Versus Aureus, 2005.

³ Rimvydas Laužikas, Molėtų bažnyčios archyvo dokumentų ir senųjų knygų aprašas (rankraštis saugomas autoriaus archyve).

⁴ Apytiksliai skaičiai pateikti todėl, kad knygų rinkiniuose yra knygų su defektais (be antraštinio lapo), taip pat jos daugeliu atvejų sudėtos skirtingose bažnyčios ir (arba) klebonijos vietose.

dabartinę bažnyčios biblioteką kaip atskirą struktūrinį vienetą bažnyčioje ar parapijoje yra sudėtinga. Tačiau istoriniai šaltiniai liudija, kad Molėtų dekanate būta asmeninių kunigų knygų rinkinių ir institucinių bibliotekų, priklausiusių Bažnyčiai ir (arba) krikščioniškoms draugijoms, taip pat pasaulietinėms organizacijoms, kurias Bažnyčia rėmė ar toleravo. Įdėmesnis skaitytojas daugelyje senųjų knygų pastebi išlikusių rankraštinių įrašų, antspaudų, pastabų paraštėse (marginalijų), kuriuos atitinkamuose tyrinėjimuose priimta vadinti *knygų ženklais*. Šiame straipsnyje juos ir aptarsime. Mėginsime atskirti *institucinius* ir *privačius* knygų ženklus, taip pat sieksime juos sugrupuoti pagal priimtą klasifikaciją (nuosavybės, dovanojimo-donaciniai, atminimo-memorialiniai, marginaliniai). Prisimintina, kad knygų ženklai klasifikuojami ne tik pagal pranešimo, informacijos turinį, bet ir pagal formą (antspaudas, išspaudas, įrašas, piešinys)⁵. Šiame straipsnyje ir aptarsime knygų ženklus tiek formalioju, tiek turinio semantinės informacijos aspektais. Straipsnyje nesiekama išsamiai aptarti Molėtų dekanato bažnyčių bibliotekų istorinės raidos, taip pat jų fondų struktūros ir turinio. Tai būtų atskiro tyrimo objektas ir temos kelioms mokslinėms publikacijoms.

Raida. Vilniaus⁶, kaip ir Žemaičių vyskupijos⁷, bažnyčių bibliotekos minimos jau XVI–XVII a. istorijos šaltiniuose. Ankstyviausi knygų rinkinių paminėjimai bažnyčiose, priklausančiose dabartiniam Molėtų dekanatui, užfiksuoti Pabaisko ir Breslaujos dekanatų XVIII a. vizitacijose. Pabaisko dekanate 1726 m. vizitacijos⁸ metu aprašant Molėtų bažnyčios knygas

⁵ Plačiau apie knygų ženklų tipologiją ir klasifikaciją žr.: Arvydas Pacevičius, „Senųjų knygos nuosavybės ženklų tipologija“, *Knygotyra*, t. 43, 2004, p. 50–57; Domininkas Burbas, Arvydas Pacevičius, „Portretinės graffiti senųjų Lietuvos knygų paraštėse: kūrybinės iškvos mėginant plunksną“, *Knygotyra*, t. 46, 2006, p. 153–176.

⁶ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezji wileńskiej*, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912, s. 321–324.

⁷ Vaida Kamuntavičienė, „Žemaičių vyskupijos parapijų bibliotekos 1675–1677 m.“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, LKMA metraščio priedas, t. 19, kn. 1, Vilnius: Katalikų akademija, 2005, p. 307–324.

⁸ Acta Visitationis Decanalis et Status Totius Decanatus Poboyscensis, ex mandato [...] Caroli Petri Pancerzyński Episcopi Vilmensis, per me Matthiam Petrum Eygierd Decanum et Parochum Poboyscensem, primis Mensi Novembris inchoatus; in Decembri continuatus, 1726, VUB RS, f. 57, B 53, b. 1229.

minimi du Romos katalikų mišiolai, iš kurių vienas suplėšytas ir visiškai netinkamas naudoti, sena agenda (*Agendam Vetustam*) bei evangelijų knygelė (*Libellum Evangeliorum*) ir kt. Tarp atskirai surašytų šventos atminties Konstantino Bžostovskio dovanotų daiktų įrašytas naujojo leidimo Romos mišiolas (*Missale Romanum Novae editionis*⁹). Skudutiškio ir kitų koplyčių knygos neminimos, o štai Inturkėje rasti trys mišiolai (*Mszarów 2. Trzeci Requiálny*), dvi agendas (*Agenda Wielka 1. Agenda mała z ewangelicznymi*) ir breviorius chorui (*Brewiarz do Choru*)¹⁰. Dubingių bažnyčioje būta mišiolo (*Missale*), mažojo gradualo (*Graduale Parvum*), didžiosios agendas (*agenda magna*), mažos evangelijų knygelės (*parvum Liber Evangeliorum*), procesų knygelės (*Procefsuum*), penkių metrikų knygų (*Libri Metricarum quinqvæ*), Pauliaus Kačinskio lenkiškų visų metų sekmadienių pamokslų (*Conciones Polonicæ in D[omi]n[i]cas totius anni Pavli Kaczynski*), visų metų homilijų (*Homiliae totius anni*), seno leidimo veikalo Švč. Mergelės Marijos garbei (*opus in Lavdem B[eatæ] V[irginis] Mariae tipo antyqvo*), Biblijos lenkų kalba (*Biblia idiomata Polonico*), jėzuito Drekselio veikalo, bet suplėšyto ir neparengto [naudotis] (*opus a Drexely Societatis Iesu, fed leceratum et non Comparatum*), sekmadienių ir šventadienių pamokslų (*Sermones in D[omi]n[i]cas et festa*), pamokslų arba paaiškinimų apie laiką ir šventes (*Sermones feu Enarationes de Tempore et Festis*), Petro Paludiečio (Petri de Palude) [nenurodyto veikalo], ganytojiškų laiškų [knygos] (*Epistole pastorales*), [knygos apie] Šventąjį Sinodą (*Sacra Sinodus*), Buseмбаumo Apie dorybes (*De castitis Buzemba[um]*) ir kitų mažiau naudingų knygelėlių (*Alij libelli minus sunt utiles*)¹¹.

1783–1784 m. Breslaujos dekanas kun. Andrius Lenartavičius Kuktiškių bažnyčioje rado 12, o klebonijoje – 53 knygas; Labanoro bažnyčioje aptiktos 3 knygos, o klebonijoje knygų nebuvo, nes ji 1781 m. sudegė¹². XIX a. Labanore klebonijos biblioteka buvo atkurta kun. Juozapo Volskio, turėjusio

⁹ VUB RS, f. 57, B 53, b. 1229, l. 22/2.

¹⁰ *Ibid.*, l. 26/1.

¹¹ VUB RS, f. 57, B 53, b. 1229, l. 30/2.

¹² Wizyty całego dekanatu brasławskiego, 1783–1784, LVIA, f. 694, ap.1, b. 3505, l. 101r.; plg. Breslaujos dekanato vizitacija 1782–1783 m. atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio nurodymu (parengė Romualdas Firkovičius): Lietuvos istorijos šaltiniai, t. 7, Vilnius: LKMA, 2008.

nemažą asmeninių knygų rinkinį, konfiskuotą po 1863 m. sukilimo (plačiau žr. poskyrį apie asmenines bibliotekas). Vizitacijose pastebima tendencija inventorinti bažnytines (liturgines) ir choro knygas ir, ypač antroje XVIII a. pusėje, atskirai surašyti klebonijų knygų rinkinius, kurie šaltiniuose jau vadinami bibliotekomis. Antai Pabaisko dekanate 1782 m. vizitatorius, Pabaisko dekanas ir Livonijos kanauninkas Matas Vilčinskis tokią biblioteką, tvarkomą klebono Luko Vasilevskio ir sudarytą iš 25 tomų, aptiko Joniškyje. O štai vizituojant Giedraičius pažymima, kad „bibliotekos nėra, nes po kun. Jastrembskio, buvusio Giedraičių klebono [mirties], visą jo turta giminaičiai [...] iš klebonijos išsivežė ir knygas, kurios ten buvo, pasiėmė. O dabartinis kunigas klebonas [Jonas Januškevičius] klebonijoje nebūna, todėl ir jokios bibliotekos ten neturi“¹³. Molėtuose minėtos vizitacijos metu bažnyčioje buvo 13 knygų, Inturkėje – 6, Dubingiuose – 17, Joniškyje – 10, Giedraičiuose – 7¹⁴. Videniškių atgailos kanauninkų vienuolyno biblioteka minima 1693–1695 m. kun. Silvestro Rodkevičiaus vizitacijoje¹⁵, taip pat 1766 m. Videniškių¹⁶ ir 1788 m. Vilniaus¹⁷ (atgailos kanauninkų) vienuolynų vizitacijose. Pastarojoje nurodyta, kad svarbesnės knygos iš šio vienuolyno perduotos saugoti į centrinę provincijos būstinę – Videniškius. XIX a. taip pat žinoma vizitacijų, kurių metu buvo sudaromi inventoriai (taip pat ir bibliotekų) bei registruojamos ir (arba) aprašomos knygos Joniškyje (1820)¹⁸, Videniškiuose (1820 m. čia minimi maždaug 125 tomai¹⁹, o

¹³ LVIA, f. 699, ap. 1, b. 3488, l.127r; 148 r.; plg., Jurgis Lebedys, in: *Lietuvių kalba XVI–XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius: Mokslas, 1976, p. 168–169.

¹⁴ LVIA, f. 699, ap. 1, b. 3488, l.105v, 112r, 122v, 130r, 147v.

¹⁵ Urszula Paszkiewicz, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1510–1939)*, Warszawa: Wspólne dziedzictwo, 1998, s. 164, no. 807.

¹⁶ Actus Generalis Visitationis Ecclesiae Praepositurae et Communitatis Videniscensis Fratrum Canonice Regularium Beatorum Martyrum de Poenitentia sub Regula S. Augusti, 1766, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3381, l. 116v–117v.

¹⁷ Inwentarz sporządzony Ru 1778 Konwentu Wilenskiego na Zarzeczcu XX. Kanoników Regularnych BB. MM. od Pokuty, VUBRS, f. 4, b. A 2471 (35807).

¹⁸ Urszula Paszkiewicz, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku*. Supplement 1, Warszawa: Wspólne dziedzictwo, 2000, s. 75, no. 236.

¹⁹ Xięga Wizyt Generalnych wszystkich Probostw zgromadzenia kanoników regularnych De Poenitentia, 1820, *Biblioteka Czartoryskich w Krakowie*, sygn. IV 1979, k. 93; plg., Urszula Paszkiewicz, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do*

apie 1836 m., jau po vienuolyno panaikinimo, – „160 lotyniškų ir lenkiškų knygų, daugiausiai apiplyšusių ir be pradžios“²⁰) ir kt²¹.

Bibliotekų fondai. Vizitacijų medžiaga rodo, kad bažnyčiose daugiausia buvo liturginės, apeiginės knygos. Bažnyčiose metrikų knygų įrašai (pakrikštytųjų, sutuoktųjų, mirusiųjų) buvo atliekami pagal tam tikruose apeigynuose, iki 1633 m. vadintuose agendomis (*Agenda*), vėliau – ritualais (*Rituale Sacramentorum*), pavyzdžius, pateiktus keliomis kalbomis. Ypač dažni mišiolai, agendos, retesnės choro knygos. Dominavo Mišiolas kaip pagrindinė liturginė knyga su mišių apeigų nurodymais, mišių tekstais (tarp išlikusių senesnių mišiolių minėtini Kuktiškių egzemplioriai²²). Dažnai minimos ir agendos (dar vadinamos Romos apeigynais). Jose buvo pateikti nurodymai, kaip atlikti bažnytines apeigas, publikuojami mišių tekstai. Choro knygos (gradualai, antifonalai, psalmynai) minimos rečiau, bažnyčios privalėjo turėti bent po vieną jų. Nenuostabu, kad Molėtų dekanato bažnyčių bibliotekose buvo ir, kaip matysime vėliau, išliko nemažai išvardytų kategorijų knygų. Kitos knygos – tai kunigo, klebono

1939 roku. Supplement 1, Warszawa: Wspólne dziedzictwo, 2000, s. 217, no. 848, kur nėra pateikiamas knygų skaičius.

²⁰ Videniškių bažnyčios vizitacija, fragmentas, apie 1836 m. Saugoma Videniškių bažnyčios archyve.

²¹ Pavyzdžiui, Labanoro bažnyčios knygos buvo aprašytos vizitacijų metu sudarytuose ar patvirtintuose inventoriuose, saugomuose minėtos bažnyčios archyve: 1796 m. perduodant turtą kun. Juozapui Matulevičiui, mirus kun. Jonui Matulevičiui; 1818 m. ir 1820 m. per kanoninę vizitaciją; 1844 m. priskyrus Labanoro bažnyčią Utenos dekanatui ir vizitaciją atlikus Molėtų klebonui kun. Benediktui Bankovskiui; 1883 m., kai buvęs klebonas kun. Aleksandras Rimkevičius perdavė turtą naujam klebonui kun. Antanui Žvilovskiui; 1884 m., kai buvęs klebonas Antanas Žvilovskis perdavė turtą naujam klebonui kun. Aleksandrui Burbai; 1902 m., kai buvęs klebonas kun. Ignotas Šopora perdavė turtą naujam klebonui kun. Juozapui Sadūnui; 1911 m., kai buvęs klebonas kun. Juozapas Sadūnas perdavė turtą naujam klebonui Matui Lajauskui.

²² *Missale Romanum ex Decreto sacrosancti Concilii Tridentini restitutum*, S. Pii V. Pontificis Maximi Jussu editum, Venetiis: Apud Nicolaum Pezzana, 1758, Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 99; *Missale Romanum ex Decreto sacrosancti Concilii Tridentini restitutum*, S. Pii V. Pontificis Maximi Jussu Editum, Venetiis: Ex Typographia Balleoniana, 1736, Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 95; *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum*, S. Pii V. Pontificis Maximi Jussu Editum, Ex Ducali Campidonensi Typographeo: Per Aloysium Galler, 1777, Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 94.

parankinė biblioteka, kartais virsdavusi institucine klebonijos ar parapijos biblioteka. Po bažnytinio Tridento susirinkimo kunigai buvo skatinami kaupti bibliotekėles, kurios turėjo būti nuolat pildomos. Tuo rūpinosi XVII a. pirmojoje pusėje įsteigtų dekanatų dekanai: jiems buvo svarbi kunigų kaip sielovadininkų kvalifikacija, jų teologijos žinių lygis. Dekanatų sinoduose, kurių pavyzdinę darbotvarkę 1607 m. ganytojiškame laiške buvo pateikęs Gniezno arkivyskupas Bernardas Maciejowski, buvo nagrinėjami vadinamieji „kazusai“²³. Minėtosiuose parankinėse (parapijos, klebonijos) bibliotekėlėse dažniausiai buvo homiletinės literatūros, kurią sudarė pamokslai ar jiems rengti reikiama medžiaga²⁴. Tai nereiškia, kad kunigai neturėjo pasaulietinių knygų ir jų neskaitė, nesidomėjo tuo, kas vyksta pasaulyje. Antai Molėtuose iki šiol išlikęs Prancūzijos karaliui Liudvikui XIV dedikuotas *Prancūzijos Mokslų akademijos žodynas* (Paryžius, 1694)²⁵, kuris, išleistas Mokslų akademijos, įsteigtos Paryžiuje kardinolo Rišeljė, atspindėjo to meto naujausius leksikografijos ir prancūzų kalbos norminimo pasiekimus²⁶ (tuo metu Molėtų klebonas buvo Petras Mykolas Ručkevičius). Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma kadaise Videniškių atgailos kanauninkų vienuolynui priklausiusi Aristotelio *Politika* (Bazelis, 1549)²⁷.

Institucinės bibliotekos ir jų knygų ženklai. Išlikusių knygų *instituciniai ženklai* yra neabejotinai retesni nei asmeniniai. Hipotetinės prielaidos, paaiškinančios šią situaciją, būtų tokios: a) knygos su tokiais ženklais okupacijų metu, ypač sovietmečiu, buvo nusavinamos ir naikinamos; b) buvo neišplėtotas katalikų bažnyčių ir parapijų institucinių bibliotekų

²³ Pavadinimas kilęs iš *Casus conscientiae*. Tai trumpasis elementarus moralinės teologijos kursas (kazuistika), paprastai trunkantis dvejus metus. Jo pagrindą sudarė pagal dekalogą dėstoma moralinė teologija ir praktinis pasirengimas išpažinčių klausymui – situacijų, vadinamųjų kazusų, sprendimas.

²⁴ Liudas Jovaiša, *Castus, doctus, diligens, devotus*: tridentinio sielovadininko formavimas(is) Žemaičių vyskupijoje (rankraštis).

²⁵ Dictionnaire de l'Académie Française, Paris: Chez Jean Baptiste Coignard, 1694.

²⁶ Tiesa, Molėtuose išlikęs tik pirmasis tomas, gerokai apiplyšęs, bet dar su originaliu įrišimu.

²⁷ De republica, qui Politicorum dicuntur, libri VIII, Basileae: per Ioannem Oporinum, 1549, VUB Ret. Sp. Sk. II-3956.

tinklas. Ankstesni šaltiniai patvirtina pastarąją prielaidą: XVIII–XIX a. Lietuvoje vadinamoji *klebonijos* ar *parapijos* biblioteka, visuomenei tarnaujanti ir atvira įstaiga, buvo reta, jos veikla neregamentuota (plg. vizitacijų pranešimus šiuo klausimu). Tiesa, aktyviai dekanatų bibliotekas, kėlusias kunigų profesinę kvalifikaciją, Žemaičių vyskupijoje 1850–1863 m. bandė organizuoti vyskupas Motiejus Valančius²⁸, „rekomenduodamas dekanatų bibliotekoms literatūrą, norėjęs pratęsti kunigų studijas, supažindinti su naujausiais teologiniais ir istoriniais veikalais, išleistais Lietuvos dvasininkų vartojama lenkų kalba“²⁹. Antai vyskupo raginamas Utenos klebonas 1853 m. užsisakė 11 tomų Cezario Kantu (Cantu) „Visuotinę istoriją“ (Varšuva, 1853–1857), Gniezno arkivyskupų gyvenimus, žurnalą „Pamiėtnik Religijno-Moralny“ ir kt. knygas³⁰. Utenoje sukaupia dekanato biblioteka, žinoma iš išlikusių knygų ženklų³¹, galėjo naudotis ir Suginčių filijos kunigai. Beje, data „1879 r.“ knygoje rodo, kad dekanatų bibliotekos veikė ir po 1863 m. sukilimo, nors istoriografijoje jų veiklos pabaigą linkstama tapatinti su pralaimėtu sukilimu³². Vilniaus vyskupijoje, ypač XX a. pradžioje, buvo skatinamas parapijų bibliotekų, „reikalingų ne tik švietimo platinimui, bet dar labiau [reikalingų] žmonėms apsaugoti nuo žalingų knygų poveikio“, kūrimas³³. Parapijos biblioteka, rengta klebono Kazimiero Bandzevičiaus, prieš Pirmąjį pasaulinį karą veikė Molėtu-

²⁸ Plačiau žr.: Vaclovas Biržiška, „Iš vysk. M. Valančiaus veiklos“, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 7: *Atgimimas ir katalikų bažnyčia*. Vilnius: „Katalikų pasaulio“ leidykla, 1994, p. 377–380; Antanas Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Kaunas: Šv. Kazimiero Draugijos leidinys, 1922, p. 17–21.

²⁹ Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*. Vilnius: Mintis, 1999, p. 276.

³⁰ *Ibid.*, p. 275.

³¹ „Z bibl[ioteki] Dekanatu Uciańskiego. 1879 r. Ser. I.“. Knyga saugoma Južintų bažnyčios bibliotekoje.

³² Antai Vytautas Merkys teigia, kad dekanatų bibliotekos veikė „vos vieną dešimtmetį“, žr.: Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999, p. 276. Plačiau žr.: Vaclovas Biržiška, „Iš vysk. M. Valančiaus veiklos“, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 7: *Atgimimas ir katalikų bažnyčia*, Vilnius: „Katalikų pasaulio“ leidykla, 1994, p. 377–380; Antanas Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Kaunas: Šv. Kazimiero Draugijos leidinys, 1922, p. 17–21.

³³ *Przewodnik Pracy Społecznej*, zebrał ks. P. Kulwiec, Wilno: Druk Józefa Zawadzkiego, 1910, s. 114.

se³⁴ (minėtas kunigas čia vadovavo ir 1915 m. įsteigtai „Ryto“ draugijos bibliotekai-skaityklai³⁵). O štai Utenoje (Žemaičių vyskupija) nuo 1906 m. veikusi parapijos biblioteka, vadovaujama kunigo Antano Švartelio, 1908 m. buvo sujungta su „Saulės“ draugijos biblioteka³⁶. Blaivybės draugijos, kurios veikloje aktyviai dalyvavo kunigai, biblioteka 1915 m. veikė Giedraičiuose³⁷ (beje, 1908 m. čia negautas leidimas steigti „Vilniaus Aušros“ draugijos bibliotekos³⁸). Labanore ir Linkmenyse (pastarosios parapijos pagrindu vėliau buvo įkurta Kirdeikių parapija) 1913–1915 m. veikė „Ryto“ draugijos bibliotekos-skaityklos³⁹. Taigi XX a. pradžioje ir vėliau tarpukariu Molėtų dekanato parapijose veikė daug draugijų, organizacijų, neabejotinai steigusių ir puoselėjusių bibliotekas, skatinusių skaitymo, raštingumo, muzikinės kultūros sklaidą⁴⁰ (pavyzdžiui, Saldutiškyje savo „knygynėlį“ turėjo bažnyčios giedotojų mokykla, knygas ženklinusi nuosavybės antspaudu *Ex libris Scholae / Cantorum Eccl. / Saldutiškensis No 26/2*⁴¹).

Įrašų, rodančių tiesioginę knygos priklausomybę bažnyčiai, aptikta

³⁴ Genovaitė Raguotienė, *Spaudą atgavus. Knyga ir skaitytojas 1904–1918 Lietuvoje*, Vilnius: STL, 1996, p. 297.

³⁵ *Ibid.*, p. 328.

³⁶ *Ibid.*, p. 300.

³⁷ *Ibid.*, p. 321.

³⁸ *Ibid.*, p. 329.

³⁹ *Ibid.*, p. 328.

⁴⁰ Religinių ir pasaulietinių draugijų, organizacijų ir (arba) įstaigų bibliotekų raida nėra šio straipsnio tyrimo objektas, tačiau pažymėtina, kad bažnyčia rėmė ir skatino jų veiklą. Antai jaunųjų ūkininkų ratelių (veikė 1930–1940 m.) nariai su vėliavomis dalyvaudavo pamaldose, o kunigai yra aukoję knygų jų „knygynėliams ir seklyčioms“, veikusioms, be kita ko, Bijutiškyje, Dubingiuose, Giedraičiuose, Inturkėje, Joniškyje, Kirdeikiuose, Kuktiškėse, Labanore, Molėtuose, Pusnėje, Saldutiškyje, Suginčiuose, Skudutiškyje, Stirniuose, Videniškiuose ir kai kuriuose Molėtų parapijos kaimuose (pavyzdžiui, Čiulėnuose), žr.: Klemensas Sinkevičius, *Jaunųjų ūkininkų ratelių (JŪR) knygynėliai ir seklyčios (1930–1940, 1941–1944)*, Vilnius, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2008, p. 18, 94, 112, 129, 133, 150, 158, 164, 186, 217, 227, 235, 241, 242, 275 ir kt.

⁴¹ *Parrocchiano cantore manuale compilazione di Mgr. G. I. Rostagno*. 9a edizione, Sten: Società Tipografico-Editrice Nazionale Torano, 1935. Knyga saugoma Saldutiškio bažnyčios archyve, be sign.

Suginčiuose. Mišiole⁴² trumpai ir aiškiai parašyta: *Missale Ecclesiae Sugintensis*. Lygiai toks pats įrašas yra ir kitame Suginčių bažnyčios mišiole, leistame 1806 m.⁴³. Sprendžiant iš rašysenos, knygas taip galėjo paženklinti ilgametis Suginčių bažnyčios kapelionas Steponas Vičevskis, turėjęs tokį pat 1806 m. mišiola ir asmeninį knygų rinkinį, kurį aptarsime vėliau. Joniškyje saugomos knygos⁴⁴ viršelyje išliko nuosavybės įrašas „Joniškio bažnyčios savastis“ ir paraginimas skaitytojui: „Naudokis, tik nepaimk“. 1826 m. mišiole⁴⁵ išlikęs Kirdeikių bažnyčios nuosavybės įrašas „Kirdeikių parap[inės] bažnyčios“ bei inventorizacijos ženklas „No. 34“.

Retai klebonai knygose dėdavo „tarnybinių“ antspaudą. Toks atvejis užfiksuotas Kuktiškėse, kur klebonas antspaudu su legenda (bet be rankraštinio įrašo) „Kaišedorių Vyskupija / Kuktiškių bažnyčios KLEBONAS / 194...m.....mėn....d. / Nr...../ Kuktiškiai“ pažymėjo knygas „Didžioji savaitė“ (Kaunas, 1930)⁴⁶ ir *Rituale Romanum* (Kaunas, 1930)⁴⁷ (antspauduota antraštiniame lape ir pirmajame priešlapyje). Saldutiškyje mišiolas buvo paženklintas bažnyčios antspaudu (antraštiniame lape) su tokiu tekstu/legenda: „Saldutiškio R.-Kat. Bažnyčios antspauda[s]“⁴⁸. 1826 m. mišio-

⁴² *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum*, S. Pii V. Pontificis Maximi Jussu editum, Venetiis: Apud Josephum Orlandelli, nomine q[ua]m Francisci ex Nicolao Pezzana, 1800. Suginčių bažnyčios archyvas, be sign.

⁴³ *Missae in Agenda Defunctorum tandem de servientes ex Missali Romano recognito desumptae cum ordinario et canone ut in ipsis servantur ad omnium ecclesiarum usum et commodatem*, Vilnae: In Typographia Diaecesana Ad Domum Montis Salvatoris Congr. Missionis, 1806. Suginčių bažnyčios archyvas, be sign.

⁴⁴ Gegužės mėnuo. Sudėstė Margalis. Antrasis leidimas, Kaunas: Š. Kazimiero Draugijos Leidinys Nr. 562, 1933. Joniškio bažnyčios archyvas, knyga be sign.

⁴⁵ *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum*, S. Pii V. Pontificis Maximi jussu editum, Polociae: Apud Patres Scholarum Piarum, 1826. Knyga saugoma Kirdeikių bažnyčios archyve, sign. 14.

⁴⁶ *Didžioji savaitė*. Lotyniškai ir lietuviškai yra parašęs kun. Adolfas Sabaliauskas, Kaunas: Spindulys, 1930. Kuktiškių bažnyčios archyvas, knyga be sign.

⁴⁷ *Rituale Romanum Parvum (Ritualėlis) Auctoritate et mandato Joseph Skvireckas adornatum Cura et studio Alexandri Dambrauskas Sumptibus vero Societatis S. Casimiri*, Kaunae: In Officina Typographica „Šviesa“, Anno salutis 1930. Kuktiškių bažnyčios archyvas, knyga be sign.

⁴⁸ *Missale Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini restitutum* S. Pii V. Pont. Max. jussu editum, Ratisbonae: Sumptibus et Typis Friderici Puset, be l. m. Saugomas Saldutiškio bažnyčios archyve, be sign.

le⁴⁹, šalia minėtojo nuosavybės įrašo ir inventorinio numerio, išliko antspaudas su įrašu „Kirdeikių R. K. Bažnyčia Kaišiad[orių] Vyskup[ija]“. Sovietinės valdžios išduotu nauju antspaudu su legenda „Giedraičių Katalikų Parapijos / ...“ paženklintas Brevijorius⁵⁰, anksčiau priklausęs kun. Kazimierui Žebriui⁵¹, saugomas Giedraičių bažnyčioje. Šis antspaudas – tai knygos inventorizacijos, priskyrimo „tarybinei tikinčiųjų bendruomenei“ ženklas, taip pat tam tikra (cenzūros) sankcija, leidimas tokią knygą turėti ir naudoti. Institucinę priklausomybę rodo ir įrašai, informuojantys apie knygos įrišimą. Antai Labanoro bažnyčios ritulas, kadaise priklausęs kun. Juozapui Antanui Matulevičiui, buvo įrištas 1862 m.: „Rytuł Kościoła Łabonarskiego / Roku 1862 opraviony“⁵² [II. 1]. Tokiu pat įrašu paženklintas Labanoro bažnyčia priklausęs mišiolas, dabar saugomas Stirnių bažnyčioje: „Mszał Kościoła Łabonarskiego / Roku 1862 opraviony“⁵³.

Įsigijus knygą bendram naudojimui, skirtą visiems kunigams, nepamirštama palikti apie šią auką informuojantį įrašą. Antai Molėtuose saugomo Mišiolio⁵⁴ pirmame priešlapyje dailiai įrašyta: „Hoc Missale De-

⁴⁹ Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum S. Pii V. Pontificis Maximi jussu editum, Polociae: Apud Patres Scholarum Piarum, 1826. Knyga saugoma Kirdeikių bažnyčios archyve, sign. 14.

⁵⁰ Breviarium Romanum ex Dekreto SS. Concilii Tridentini Restitutum S. Pii V. Pontificis Maximi Jussu editum. Pars Aestiva, Mechliniae: H. Dessain, 1889. Giedraičių bažnyčios archyvas, knyga be sign.

⁵¹ Žebrys Kazimieras (1865–1919), kun. (Žemaičių vyskupija), Želvos skyriaus Kauno nukentėjusiems dėl karo šelpti komiteto tarybos pirmininkas, minimas tarp Lietuvos knygnešių ir daraktorių.

⁵² Rituale Sacramentorum, ac aliarum Ecclesiae Ceremoniarum ex Rituali Romano jussu Pauli V. Pontifici Maximi edito autoritate D. Christophori, Andreae Joannis Szembek Episcopi Varmiensis et Sambiensis, Brunsbergae: Typis Collegii Societatis Jesu, 1733. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

⁵³ Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum. S. Pii V. Pontificis Maximi Jussu editum, Venetiis: Ex Typographia Balleoniana, 1770. Stirnių bažnyčios archyvas, be sign. Mišiolio įvadinis tekstas su 1604 m. data ir po jo paliktas rankraštinis įrašas su 1727 m. data rodo, kad knygą įrišant ir tvarkant, galėjo būti įklijuotas kito mišiolio antraštinis lapas.

⁵⁴ Missae in Agenda defunctorum tantum de servientes ex Missali Romano recognito desumptae cum Ordinario et Canone ut in ipsiis servatur ad omnium ecclesiarum usum et accomodatam, Vilnae: In Typographia Diaecesana ad domum Montis Salvatoris Congr. Missionis, 1806. Molėtų bažnyčios archyvas, be sign. Beje, Molėtuose saugomi senesni, neblogai išsilaikę mišiolai be įrašų: Novum Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii

functorum Comparatum / est per me Franciscum / Ignatium Letowicz / Butrym Rectorem Ecclesiae Parochialis Malatensis Anno Domini 1806 Mensis Augusti / 28 Die“ (Pranciškus Butrimas Molėtų bažnyčios rektoriumi ir kuratu buvo iki 1821 metų). Simonas Petras Putiata, Mozyriaus klebonas, „vien iš pareigos“ įsigytame mišiole⁵⁵, dabar saugomame Stirniuose, nepamiršta priminti, kad savininkas mielai leis naudotis šiuo mišiolu visiems, kuriems jo reikės: „Taigi mišiolas vien iš tikros pareigos Švč. Mišių aukojimui atlikti yra nupirktas mano, Simono Petro Puciatos, Smolensko kanauninko, Mozyriaus klebono iš didžiai gerbiamo pono Juozapo Jankovskio; ir ieškantiems [arba: reikalaujantiems] šio mišio lo laisvas ir geranoriškas yra mano nusiteikimas“⁵⁶ (iš lotynų kalbos vertė Vidas Garliauskas). Tarp dovanojimo ir aukos mažas skirtumas, šiuo atveju svarbi donatoriaus intencija, ketinimas. Knygose esama nemažai tokio pobūdžio (dovanojimo, aukojimo) įrašų. Kuktiškių bažnyčioje saugomo Mišio lo⁵⁷ pirmajame priešlapyje užrašyta: „Ten Mszał ofiaruie do Parafialnego / Kukuciskiego Koscioła z tą miłą nadzieją / że i Prob[o]szcz tego Kościoła w dniu drugim / Nowembra każdego roku wspomni w mod- / litwach swoich za dusze zmarłych – / 1857 9bru 2 dnia- / Edward Woynicki Radca Kollegialny“. Taigi šiuo atveju pasaulietis kolegijos patarėjas knygą do vano ja tikėdamasis maldų už mirusiuosius. Panašiai aktyvesni Molėtų parapjiečiai naujos bažnyčios pastatymo proga jai do vano jo Mišio lo la, jau lietuviškai (vietos šnekta) įrašydami: „Šitą knygą paauka[u]ja / dėl Malėtų na[u]lj os Bažny- / čios dienoje pašwentymo. / Molėtų parapijonėj, Jokubas ir Tamošius Šežas iš Gojaus. 1905 metuose 20 d. Ąapkričio“ [II. 2]. Tai sena,

Tridentini restitutum S. Pii V Pontificis maximi Jussu editum, Augustae Vindellicorum et Graecii: Sumptibus Philippi, Martini, et Joannis Veith Haeredum, 1734; Missae in agenda defunctorum tantum deservientes ex Missali Romano ad usum omnium ecclesiarum, Bassani: Sumptibus Remondini Veneti, 1769.

⁵⁵ Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum. S. Pii V. Pontificis Maximi Jussu editum, Venetiis: Ex Typographia Balleoniana, 1770 (gali būti, jog mišio las leistas 1604 m., žr. 52 išn.). Stirnių bažnyčios archyvas, be sign.

⁵⁶ „Iter misale unà cum omni debito ad S[anctissim]ae mis[s]ae Consecration[em] perfiend[am], emptum est p[er] me Simonem Petrum Puciata Canonicum Smolenscense[m] Parochum Mozyrensem à M[agnifico] D[omi]no Iosepho Iankowski, cuius mis[s]alis et requisitor[ibus] libera et arbitraria est mea dispositio. 1727. 15 9bris.“

⁵⁷ Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Consilii Tridentini restitutum, Polociae: Apud Patres Scholarum Piarum, 1826. Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 98.

krikščionybės Lietuvoje ištakas siekianti knygos dovanojimo tradicija ir intencija: dovanojama naujai bažnyčiai, siekiant atlikti auką⁵⁸. Knygas parapijai ir (arba) bažnyčiai aukodavo ir kunigai. Ilgametis Labanoro kunigas (kuratas) Juozapas Matulevičius Ritualą⁵⁹, „iki šiol turėtą savo reikmėms“, 1793 m. paskyrė bažnyčiai ir jame įrašė: „Hoc Rituale Applicatus est Ecclesiae Parochiali Labonarensi donec necesse fuerit mihi ipsi Josephus Matulewicz sacerdos Saecularis. Applicatum est Anno 1793 Mense 7bri 11 Die.“ [Il. 3]. Dovanojimo įrašą primena memorialinis ženklas-autografas Mišiole⁶⁰, kuriame Kuktiškių klebonas M. Daukša įrašė: „Pirktas Kaune 1931 m. spalio mėn. Kuktiškių / Gyvojo Ražančiaus Brolijos aukomis už 135 / litus; pirkimo akciją atlyko Kauno Metropolijos kunigų Seminarijos klierikas Jonas Kaušylas iš Andreikienu / vien[kiemio] / Kun. Kazimieras Daukša, vietos / Klebonas, Saldutiškio Dekanas“. Svarbu, kad iš šio atminimo įrašo sužinome knygos kainą, taip pat Gyvojo Rožinio brolijos gražią iniciatyvą aukoti, nuperkat bažnyčiai knygą. Knygos neretai tapdavo bažnyčios nuosavybe jau po kunigo mirties. Tuomet, vykdant paskutinąją valią ir pagerbiant velionio „šviesų atminimą“, knygoje būdavo padaromas atitinkamas atminimo (memorialinis) įrašas, turintis ir dovanojimo įrašo požymių. Pavyzdžiui, tokiu įrašu mišiole⁶¹ buvo pagerbtas Labanoro klebono Dominiko Januškevičiaus, mirusio 1888 m. birželio 12 d., atminimas: „Ex Dono piaie memoriae Dominici Januszkiewicz / Sacerdotis parochiali Ecclesiae Łabonarensis / defuncti 1888 anni 12 Junii ad usum / ejusdem Ecclesiae / Memento animae“ („Šviesaus atminimo Dominiko Januškevičiaus, Labanoro parapiinės bažnyčios kunigo, mirusio 1888 metais, dovana minėtos bažnyčios naudojimui. Atsimink jo sielą.“).

⁵⁸ Plačiau apie bažnyčios įtaką bibliotekų tinklo klostymuisi Lietuvoje žr.: Arvydas Pacevičius, „Štrichas informacijos įstaigų Lietuvoje genezei: bibliotekos gimimas“, *Informacijos mokslai*, t. 15, 2000, p. 28–43.

⁵⁹ *Rituale Sacramentorum, ac aliarum Ecclesiae Ceremoniarum ex Rituali Romano jussu Pauli V. Pontifici Maximi edito auctoritate D. Christophori, Andreae Joannis Szembek Episcopi Varmiensis et Sambiensis, Brunsbergae: Typis Collegii Societatis Jesu, 1733.* Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

⁶⁰ *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum, Mechliniae: H. Dessain, 1930.* Kuktiškių bažnyčios archyvas, be sign.

⁶¹ *Missale Romanum ex decreto Sacros. Concilii Tridentini restitutum S. Pii V. Pontificis Maximi Jussu editum, Ratisbonae, Neo-Eboraci et Cincinatii: Sumptibus Friderici Pustet, 1875.* Saugomas Saldutiškio bažnyčios archyve, be sign.

Instituciniai knygų ženklai rodo knygų migraciją. Bažnyčiose esama knygų iš kaimyninių parapijų. Antai Giedraičiuose saugomas mišiolas⁶² su įrašu *Ex Libris Congregationis Missionis Ecclesiae Glinciscensis* ir Glitiškio bažnyčios suodžių antspaudu su misionierių vienuolijos, turėjusios čia misijų namus, ženklu-monograma. Suginčiuose saugomas ritualas⁶³ su Varnių (Žemaičių) kunigų seminarijos, kuriai XVIII a. pabaigoje – XIX a. pirmojoje pusėje vadovavo misionierių vienuoliai, bibliotekos nuosavybės įrašu: „*Ex Libris Congr[egationis] Missionis Domus Vornensis / 1818*“⁶⁴. Šis įrašas rodo, kad Žemaičių kunigų seminarijos auklėtiniai į Molėtų dekanato bažnyčias, nuo XIX a. vidurio priklausiusias Žemaičių vyskupijai, atsiveždavo ne tik asmeninių, bet ir pasiskolintų bei negražintų į institucijų bibliotekas, knygų. Taigi vienuoliai misionieriai, vadovavę seminarijoms, aktyviai dalyvavę parapijų sielovadoje, paliko pėdsaką Molėtų dekanato bibliotekose. Kita – atgailos kanauninkų vienuolija, veikusi Videniškiuose, prieš vienuolyno uždarymą 1832 m. galėjo turėti apie 400 tomų knygų⁶⁵. Deja, Videniškių bažnyčioje nepavyko aptikti senosios vienuolyno ir bažnyčios bibliotekos knygų. Tiesa, yra žinoma, kad (dovanojamos) knygos Videniškiuose buvo ženklinamos įrašu „*Applicatus Bibliothecae Videniscensi Ordinis Fratrum BB MM de Poenitentia*“⁶⁶. Saldutiškyje, kur parapija 1938 m. buvo patikėta globoti vienuoliams saleziečiams, išliko atsivežta iš Vytėnų Skirsnemunėje knygelė su antspaudu, kuriame matomas įrašas: „*Saleziečių Aspirandatas Skirsnemunė / Vytėnai*“⁶⁷.

⁶² *Missae Propriae Sanctorum Regni Sveciae Patronorum ad normam Missalis Romani accomodate, Antverpiae: Ex officina Plantiniana, 1680. Giedraičių bažnyčios archyvas, knyga be sign.*

⁶³ *Rituale Sacramentorum as aliarum Ecclesiae caeremoniarum ex Rituali synodi provincialis Petricoviensis depromptum in super aliquibus auctum, Vilnae: Typis Congregationis Missionis ad Dom. SS. Salvatoris, 1815. Suginčių bažnyčios archyvas, knyga be sign.*

⁶⁴ Daugiau apie šią biblioteką žr.: [Arvydas Pacevičius], „Žemaičių kunigų seminarijos biblioteka“, in: *Knygotyra: Enciklopedinis žodynas*, Vilnius: Alma littera, 1997, p. 406–407; Ieva Šenavičienė, *Dvasininkija ir lietuviybė. Katalikų Bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5-7-ajame dešimtmetyje*. Vilnius: LII leidykla, 2005, p. 102-137.

⁶⁵ Arvydas Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje*, Vilnius: Versus Aureus, 2005, p. 153.

⁶⁶ *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*. Katalogas, sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius, Vilnius: VUB ir LLTI, 2003, p. 21.

⁶⁷ *Parrocchiano cantore manuale compilazione di Mgr. G. I. Rostagno*. 9a edizione,

Asmeniniai knygų ženklai, jų atsiradimas ir vartojimas glaudžiai susiję su savininko asmenybės raiška, intencijomis. Antai didelę biblioteką turėjęs, rūpinęsis knygomis, jas įrišdavęs⁶⁸ Kuktiškių klebonas (nuo 1907 m.) Kazimieras Daukša buvo susikūręs gražų vizitinės kortelės ar šiaip reprezentacinį įrašą gotikiniu šriftu: „Ks. Kazimierz Dauksza“⁶⁹. Panašiu, tik spalvotu ekslibrisu-lipde su įrašu „Ks. D. Januszkiewicz“ knygas⁷⁰ ženklino Labanore iki 1888 m. klebonavęs Dominykas Januškevičius. Būta mėginimų knygoje dailiai užrašyti savininko pavardę ir vardą imituojant ekslibrisą. Molėtuose saugomoje „Rusų kalbos gramatikoje“⁷¹ taip meniškai augalinio ornamento fone rusiškai pasirašė Juozapas Kricelis: „ИОСИФЪ КРИЦЯЛИСЪ“ (knyga, galimas daiktas, pirka G. Strakūno knygyne Vilniuje).

Nuosavybės įrašais priimta ženklinti asmeninės bibliotekos knygas. Pažymėtina, kad informacijos apie asmenines bibliotekas ir jų savininkus Molėtų dekanate labai trūksta, tačiau, remiantis išlikusiomis knygomis ir kitais šaltiniais, galima teigti, kad jas turėjo kunigai Adolfas Bielskis⁷², Antanas Ragažinskas (Suginčiai), Juozapas Matulevičius, Juozapas

Sten: Società Tipografico-Editrice Nazionale Torano, 1935. Knyga saugoma Saldutiškio bažnyčios archyve, be sign.

⁶⁸ Rankraštinis įrašas (toliau – RI) Procesionale, įsigytame 1910 m.: „Naujai įrištas 1937. XII. 2 d. / Kun. Daukša“. Kuktiškių bažnyčios archyvas, be sign.

⁶⁹ Akcidenција-skirtukas knygoje: Breviarium Romanum ex Decreto SS. Consilii Tridentini restitutum. Pars Verna, Ratisbonae: Sumptibus et Typis Friderici Pustet, 1891. Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 85.

⁷⁰ Missale Romanum ex decreto Sacros, Concilii Tridentini restitutum S. Pii V. Pontificis Maximi Jussu editum, Ratisbonae, Neo-Eboraci et Cincinnati: Sumptibus Friderici Pustet, 1875. Saugomas Saldutiškio bažnyčios archyve, be sign.

⁷¹ Kurs Russkoj Grammatiki dlia nizšich učebnych zavedenij. Častj pervaja. Etimologija. Izdanije četvortoje, Voronež: Tipografija V. I. Isaeva, 1888 (rusų k.). Molėtų bažnyčios archyvas, be sign.

⁷² Biblioteka, be kita ko, turėjo K. Žitkaus tikybos vadovėlį trečiajam pradžios mokyklos skyriui „Sveika Marija“, Kaunas, 1937; knygą Wykład Obrzędów Kościelnych Historycznych i Duchownych, Warszawa: W Drukarni XX. Missyonarzy, 1828, anksčiau priklausiusią kun. P. Ruškovskiu; Wykład Obrzędów i Religijnych zwyczajów Rzymsko-Katolickiego Kościoła przez Ks. Jana Ludwika Łunkiewicza Pijara. Wydanie szóste, Warszawa: Gebethner i Wolf, 1890; Nowy Słownik Podręczny Łacińsko-Polski przez Łukasza Koncewicza, Warszawa: Nakład i druk S. Orgelbranda, 1867; Słowo Boże we wszystkie Nie-

Volskis, Dominikas Januškevičius (Labanoras) ir kt. Nuosavybės įrašų formulė nevienoda. Išskirtini lakoniški asmenvardiniai įrašai-autografai: „IHołownia“⁷³, „Sac. Joannes Hołownia“⁷⁴, „Joannes Hołownia“⁷⁵, „K[un.] Pr[anas] Venckus“⁷⁶, „Kun. J. Kamarauskas“⁷⁷, „A. Burba“⁷⁸ (1821 ir 1826 m. buvo vikaras Labanore), „Sac.[erdos] C.[asimirus] Liesevičius“⁷⁹ (nuo 1934 m. – Giedraičių klebonas), „Kun. K. Žebrys“⁸⁰; „Ks. Adolf Nałęcz-

dziele Roku w Kościele parafialnym Ś. Krzyża w Warszawie. Wydanie drugie, t. 1, Pelplin: Nakładem księgarni J. N. Romana, 1873 (knyga anksčiau priklausė kun. F. Žukovskiui); Przewodnik dla Spowiedników przez X. J. Gauma, t. 1–2, Wilno: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1860; Kazania Katolickie, Dogmatyczne, Moralne i o Tajemnicach na Wszystkie Niedziele i Uroczystości przez Ks. Marcina Königsdorfera, t. 1–4, Warszawa: Nakład i Druk S. Orgelbranda, 1854; Sacrae Liturgiae Praxis Juxta Ritum Romanum cura P. J. B. De Herdt, t. 1–3. Editio nona, Lovanii: Excudebat Josephus Vablinthout, 1894. Visos knygos saugomos Suginčių bažnyčios archyve, be sign.

⁷³ RĮ knygoje: *Historicae et Criticae Introductionis in U. T. Libros Sacros Compendium auctore Rudolpho Cornely S. J. Editio tertia, Parisiis: Sumptibus P. Lethielleux, 1896.* Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 79.

⁷⁴ RĮ knygoje: *Compendium Juris Ecclesiastici ad Usus Cleri Scripsit Dr. Simon Aichner. Editio Octava, Brixinae: Typis et Sumptibus Wegerianis, 1895.* Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 80.

⁷⁵ RĮ knygoje: *Hermeneutica sacra seu Introductio in omnes singulos libros sacros Veteri et novi Foederis auctore I. H. Ianssens, Augustae Taurinorum: Ex Typis Hyacinthi Marietti, 1894.* Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 81.

⁷⁶ RĮ knygoje: *Synopsis Theologiae Dogmaticae Specialis ad mentem S. Thomae Aquinatis Modernis Moribus Accomodata. Vol. 2. De Deo Sanctificante et Bemuneratore seu de Gratia, de Sacramentis auctore Ad. Tanquerey. Editio Quarta decima, Romae, Tornaci, Parisiis: Typis Societatis Sancti Joannis et Socii, 1914.* Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 76.

⁷⁷ RĮ knygoje: *Rituale Romanum Parvum (Ritualėlis) Auctoritate et mandato Joseph Skvireckas adornatum Cura et studio Alexandri Dambrauskas Sumptibus vero Societatis S. Casimiri, Kaunae: In Officina Typographica „Šviesa“, Anno salutis, 1930.* Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 93.

⁷⁸ RĮ knygoje: *Candidatus abbreviatus Jurisprudentiae Sacrae hoc est Juris Canonici Secundum Gregorii Papae IX Libros V. Decretalium explanati Summa quod collegit R. P. Vitus Pichler S. J. Pars Prior. Editio Quinta, Augustae Vindelicorum et Wirceburgi: Sumptibus Martini Veith, 1752.* Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

⁷⁹ *Ordo Divini Officii Persolvendi Sacrique Peragendi Universalis Ecclesiae Pro Anno Domini 1876, Romae, 1876.* Knyga saugoma Giedraičių bažnyčios archyve, be sign.

⁸⁰ *Breviarium Romanum ex Dekreto SS. Concilii Tridentini Restitutum S. Pii V. Pontificis Maximi Jussu editum. Pars Aestiva, Mechliniae: H. Dessain, 1889.* Giedraičių bažnyčios archyvas, knyga be sign.

Małachowski⁸¹ „Stefanian Łazarz⁸², „A. Makačius⁸³, „C. Trinkunaite⁸⁴, „Possessor Stephanus Wiczewski mp.⁸⁵, „Ex Libris Casimiri Krassowski⁸⁶ (Kazimieras Krasovskis buvo kunigas Skudutiškyje 1876–1879 m.), „X. J. Tomaszewski⁸⁷, „Ex Libris A. Bielski⁸⁸, „A. Vildziunas⁸⁹, „A. Mažeika⁹⁰, „Ex Libris Firmini [...]ński⁹¹ (užrašas užteptas), „Adolf [Melej-

⁸¹ Rachunek Sumienia co do Obowiazków i Grzechów przez Ks. Kolomb'a, Warszawa: Skład główny w Księgarni W. Wodzynskiego, 1900. Giedraičių bažnyčios archyvas, knyga be sign.

⁸² Rok Chrystusowy czyli Rozmyślenia na każdy dzień roku o życiu i nauce Pana naszego Jezusa Chrystusa przez X. M. Awancina. Wydanie nowe, przejrzał i do użytku osób wszelkiego stanu zastosował O. Prokop, kapucyn, Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolfa, 1905. Giedraičių bažnyčios archyvas, knyga be sign.

⁸³ Breviarium Romanum ex Dekreto SS. Consilii Tridentini restitutum, S. Pii V. Pontificis Maximi jussu editum. Pars Hiemalis, Tornaci: Sumptibus et Typis Soc. S. Joannis Evang., 1889. Giedraičių bažnyčios archyvas, knyga be sign.

⁸⁴ Trečiojo pasaulinio šv. Pranciškaus ordeno ritualas ir apeigos. Mažesniųjų brolių leidinys, Kaunas: Šviesos spaustuvė, 1928. Saugoma Saldutiškio bažnyčios archyve, be sign.

⁸⁵ Missae in Agenda Defunctorum tantum deservientes ex Missali Romano recognito desumptae cum ordinario et canone ut in ipsis servantur ad omnium ecclesiarum usum et commodatem, Vilnae: In Typographia Diaecesana Ad Domum Montis Salvatoris Congr. Missionis, 1806. Suginčių bažnyčios archyvas, be sign.

⁸⁶ Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum S. Pii V. Pontificis Maximi Jussu editum, Polociae: Apud Patres Scholarum Piarum, 1826. Knyga saugoma Kirdeikių bažnyčios archyve, sign. 18.

⁸⁷ Zasady wiary katolickiej przykładami historycznymi objaśnione czyli Katechizm historyczny przez X. Jana Schmidą, t. 1–3, Warszawa: Nakładem i Drukiem J. Glückberga, 1855. Knyga saugoma Suginčių bažnyčios archyve, be sign.

⁸⁸ Dictionarium Latino-Polonicum ad usum studiose Juventutis, Polociae: In Privilegiata a Sua Imperatoria Majestate Typographia Coll. Soc. Jesu, 1795; Nowy słownik podręczny łacińsko-polski przez Łukasza Koncewiczę, Warszawa: Nakład i druk S. Orgelbranda, 1867; Przewodnik dla spowiedników przez X. J. Gaumę, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1860 ir kt. Suginčių bažnyčios archyvas, be sign.

⁸⁹ Biblia łacińsko-polska czyli Pismo święte, t. 3, Warszawa: Gebether i Wolf, 1886. Suginčių bažnyčios archyvas, be sign.

⁹⁰ Veni Mecum Sacerdotum sive preces selectae necnon Rituale Parvum cum variis Benedictionum Formulis, Romae-Tornaci: Typis Societatis S. Joannis Evang., 1925. Knyga saugoma Joniškių bažnyčios archyve, be sign.

⁹¹ Quaestiones Theologicae Canonico-Morales, ex materiis de septem Sacramentis, SS. Canonum, Conciliorum, et SS. Patrum autoritate firmatae, per casus factos, non fictos explanatae a R. P. Alexandro Bakanowski Universitate Vilnensi Societatis Jesu, Ordinario Professore, Vilnae: Typis Academicis Societatis Jesu, 1732. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

koj⁹² (rusų kalba, sunkiai įskaitoma). Pieštuku „Bažnytinių giesmių“⁹³ knygoje, saugomoje Labanore, pasirašė daraktorius ir knygnešys Karolis Baužys (1860–1935): „Karolis Baužys“. Zakristijonas Baužys apie 40 metų špitolėje mokė Labanoro parapijos vaikus, o klebonai Kazimieras Bandzevičius ir Ignotas Šopara pritarė jo veiklai⁹⁴. Nurodydamas datą, knygoje pasirašė Kuktiškių klebonas Kazimieras Daukša: „Kun. Daukša 1901 m.“⁹⁵; panašiai Suginčiuose – Smilgevičius: „Smilgiewicz / 1897 / III. 13“, Antanas Ragažinskas: „A. Rogożyński / 1895 / IX. 11“⁹⁶, P. Tomaševskis: „X. P. Tomaszewski / 1890“⁹⁷. Kituose asmenvardiniuose nuosavybės įrašuose nurodoma vieta: „Ex Libris Joannis Leonowicz Parochi Krupensis“⁹⁸, „X. Wolski Wikaryusz Wiłkomierski“⁹⁹ (kun. Juozapas Volskis Labanore minimas 1855 ir 1857–1863 m.; jis turėjo asmeninę biblioteką, kurioje buvo 141 tomas knygų; po 1863 m. sukilimo biblioteka konfiskuota ir 1866 m. perduota Vilniuje kuriamai Viešajai bibliotekai¹⁰⁰). Kiti kunigai nurodydavo

⁹² Szłużba Boża. Wydane nowe. Be antraštinio lapo. Saugoma Inturkės bažnyčioje, be sign.

⁹³ Cationale Ecclesiasticum complectens ea, quae in Ecclesiis per Poloniam ex praescripto synodorum provincialium decantari solent, cum instructione ad cantum choralem, Vilnae: Typis et impensis Josephi Zawadzki, 1878. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

⁹⁴ Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904*, Vilnius: „Diemedžio“ leidykla, 2004, p. 58.

⁹⁵ RĮ knygoje: Cationale Ecclesiasticum ad Normam Ritualis Sacramentorum Petri-coviensis nec non aliorum Antiquorum Librorum Gradualis scilicet, Antiphonarii, Processionalis et Psalterii, Posnaniae: Apud Bibliopolam Jaroslauam Leitgeber, 1892. Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 90.

⁹⁶ Theorema et Praxis, to jest Royważne y sprawne ratowanie chorych, pomaganie umierającym, posilenie konaiących dla informacji kapłanom poczynaiącym koło chorych pracować, Kraków: Nakładem wydawnictwa dzieł katolickich Władysława Jaworskiego, 1871. Knyga saugoma Suginčių bažnyčios archyve.

⁹⁷ Zasady wiary katolickiej przykładami historycznemi objaśnione czyli Katechizm historyczny przez X. Jana Schmida, t. 1–3, Warszawa: Nakładem i Drukiem J. Glückberga, 1855. Greičiausiai knygą perėmė iš giminaičio kunigo, galbūt iš dėdės.

⁹⁸ RĮ knygoje: Biblia Sacra Vulgatae Editionis, Sixti V Pontificis Max. Jussu Recognita, Venetiis: Ex Typographia Remondiniana, 1757. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

⁹⁹ RĮ knygoje: Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Consilii Tridentini Restitutum S. Pii V. Pontificis Maximi Jussu editum, Polociae: Apud Patres Scholarum Piarum, 1826. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

¹⁰⁰ Spisok sočinenijam, sekvestrovannym u Nastojatelja Labonarskago Kostela Ksendza [Josifa] Voljskago (rusų k.), apie 1866. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių

tik luomą ar kunigystės laipsnį: „Ex Libris Josephi Matulewicz Sacerdotis Saecularis“¹⁰¹ [II. 4], „Ex Libris Ignatii Kalinowski Sacerdotis“¹⁰², „Do / Księżdzia Teodora Wobolewicza / Biblioteki ta Książka się należy“¹⁰³ (Teodoras Vabalevičius 1880–1890 m. buvo Molėtų bažnyčios klebonas). Kai kurie šios kategorijos įrašai atspindi bendrą informaciją, atskleidžiančią ir knygos įsigijimo laiką, ir (arba) įrašo datą: „Ex libris C. Walunas / Anno Dni 1895. mense Julii 8 die“¹⁰⁴ (knygos savininkas Kazimieras Valiūnas 1891–1900 m. buvo Kuktiškių bažnyčios klebonas); „Exlibris / Joannis Hołownia / 1897 an./23.IX“¹⁰⁵, „Iz. Steponaitis / Zelva / 1931 m.“¹⁰⁶ (knyga „sankcionuota“ apvaliu sovietinės valdžios instancijų išduotu Giedraičių bažnyčios antspaudu). Žinoma keletas įrašų, susijusių su Molėtų dekanate aktyviai veikusiais vienuoliais, dirbusiais sielovadinį darbą, teikusiais sakramentus. Pamokslų tomelyje¹⁰⁷, saugomame Suginčių bažnyčioje, pasirašė tėvas

skyrius, f. 3, b. 232, l. 1–2; plg., Urszula Paszkiewicz, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1510–1939)*, Warszawa: Wspólne Dziedzictwo, 1998, s. 112.

¹⁰¹ RĮ knygoje: Theologia Moralis universa complectens Omnia Morum praecepta, et principia decisionis omnium Conscientiae casuum ARP. Paulo Gabriele Antoine A.T.D. ad usum parochum, et confessoriorum, Bassani et Venetiis: Apud Remondini, 1770; Exertitia spiritalia ad mentem et normam D. Ignatii conscripta et adaptata usui personarum pro Sacra solitudines singulis annis ineunda R. P. Petro Antonio Maffei e Societate Jesu. Editio secunda, Augustae et Wiceburgi: Sumptibus Martini Veith, 1753. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

¹⁰² Institutiones Theologicae quas ad usum seminariorum contraxit Petrus Collet Sacrae Theologiae Professor et in Sorbona Doctor. Tomus Primus, Culmae in Prussia: Post Quintam Parisiensem editionem Prima, 1765. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

¹⁰³ Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum S. Pii V. Pontificis Maximi Jussu editum, Polociae: Apud Patres Dcholarum Piarum, 1826. Knyga saugoma Kirdeikių bažnyčios archyve, sign. 18.

¹⁰⁴ RĮ pirmajame priešlapyje, knygoje: Missae Pro Defunctis ad commodiorem Ecclesiarum usum, Ratisbonae: Sumptibus, Chartis et Typis Friderici Pustet, 1893. Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 93.

¹⁰⁵ RĮ knygoje: R. P. Clari Vascoti Min. Obs. Reform. Prov. Institutiones Historiae Ecclesiasticae Novi Foederis, t. 1, Editio Quinta, Vindobonae: Sumptibus Mayer et Comp., 1888. Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 78.

¹⁰⁶ Vespare de Confessoribus non Pontificibus. Liturgische Vesper für die Feste der heiligen Bekenner welche nicht Bischöfe waren für Sopran, Alt, Tenor, Bas und Orgel von Oswald Joos. Opus 14, Regensburg: Alfred Coppentrath's Verlag. Be l. m. Giedraičių bažnyčios archyvas, knyga be sign.

¹⁰⁷ Knyga be antraštinio lapo, saugoma Suginčių bažnyčios archyve.

Florijonas Žutautas: „Fr. Florianus Żuttowtt / Habet SIMPLICEM Hujus Libelli Usum Praemissus Superior[um]“. Prieš dovanodamas Videniškių vienuolynui Aristotelio „Politiką“, vienuolis Pranciškus Pranckevičius jame įrašė „Ex Libris Fratris Francisci Pranckiewicz Ordinis Canonicorum Regularium BB MM de Poenitentia“¹⁰⁸.

Nuosavybės įrašai kartais derinami su informacija apie knygos kainą: „Z Książ X. P. Ruszkowskiego Kap[elana] But[rymańskiego] / Cena bez oprawy sr. Rubel 1.“¹⁰⁹ (XX a. pradžioje Vilniaus vyskupstėje buvo dvi Butrimonių bažnyčios – viena Merkinės dekanate (filija), kita – Rodūnios dekanate¹¹⁰). Suginčių bažnyčios kapelionas Steponas Vičevskis nuosavybės įrašė, be kita ko, nurodė ir knygos kainą bei įsigijimo aplinkybes: „Ex Libris Stephani Wiczewski Sacerdotis Saecularis Cleri. / 1828 Mar[tii] 8. die emi Vilnae quinque Flor[enos] pro com[m]oditate mea hoc Missale“¹¹¹. Taigi aiškiai pasakyta, kad knyga nupirkta už asmeninius pinigus, tad nenuostabu, kad Suginčių bažnyčioje būta tokio paties bendro naudojimo mišiolio. Minėto mišiolio paskutiniajame lape Vičevskis dar smulkiau aprašo knygos pirkimo aplinkybes: „Anno Dni 1828 men[sis] Martij 8. die Hoc Missale proprio sumptu comparatum Vilnae apud S. Casimirum per me infra subscriptum Quinque Florenis Polonicis N. 5. Flor. Testor ipse Possessor Stephanus Wiczewski mp“. Taigi Vičevskis siekė apsaugoti savo nuosavybę, tikino, kad knygą tikrai pirko Vilniuje prie Šv. Kazimiero bažnyčios (ten, beje, ji ir buvo išleista) už 5 lenkiškus auksinus. Įrašas rodo, kad Apšvietos laikotarpiu kunigams rūpėjo ne tik bendruomenės reikalai, bet ir asmeninė nuosavybė. Beje, vizitatoriai (pavyzdžiui, vyskupo Juozapo Ignoto Masalskio laikais) dažnai kėlė kunigų, ypač klebonų, turto (taip pat ir bibliotekos) (pa)likimo klausimus, neapibrėžtus bažnytinės teisės. Neretai turtą išsidalydavo giminės, o bažnyčiai nieko nelikdavo... Kartais

¹⁰⁸ *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*. Katalogas, sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius, Vilnius: VUB ir LLTI, 2003, p. 21, nr. 70.

¹⁰⁹ Wykład obrzędów Kościelnych historycznych i duchownych, Warszawa: w drukarni XX. Missyonarzy, 1828. Suginčių bažnyčios archyvas, be sign.

¹¹⁰ Directorium Horarum Canonicarum et Missarum pro Dioecesi Vilnensi in Annum Domini Bissextilem MCMVIII, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1907, p. 186, 195.

¹¹¹ Missae in Agenda Defunctorum tandum de servientes ex Missali Romano recognito desumptae cum ordinario et canone ut in ipsis servantur ad omnium ecclesiarum usum et commodatem, Vilnae: In Typographia Diaecesana Ad Domum Montis Salvatoris Congr. Missionis, 1806. Suginčių bažnyčios archyvas, be sign.

nustatyti, ar knyga priklausė asmeniniam, ar bendruomenės (parapijos, klebonijos) knygų rinkiniui, yra sudėtinga. Antai minėtas Kuktiškių klebonas Daukša „Evangelijų knygoje“¹¹² įrašė, kur, kada ir už kiek knyga pirktą: „1922 m. pirktą Vilniuje ir užmokėta 1100 lenkiškų markių“. Neaišku, ar ji priklausė institucijai ar asmeniui, už kokias lėšas buvo pirktą. O štai įrašai, turintys tarpasmeninį ir bičiulišką naratyvą, liudija buvus asmeninę knygų rinkinį: „Kochanemu Kaziowi Michniewiczowi w dniu przyjęcia 4 m. święceń of. Julek. Wilno 1923“ (knyga saugoma Giedraičiuose); „Z Powinszowaniem / Imienin / Poswięca ks. F. Mieszkow[ski] / Kalwarya 1828 r. 23go Lutego“¹¹³ (knyga saugoma Suginčiuose). Nuosavybės įrašai atskleidžia ir savininkų kaitą, kai senojo knygos savininko vardas užbraukiamas šalia jo įrašant naujojo vardą ir pavardę. Antai Suginčiuose daugiatomiame Jokūbo Vujeko parengtame ir atnaujintame Biblijos leidimo egzemplioriuje¹¹⁴ buvo pasirašę savininkai, Žemaičių kunigų seminarijos alumnai B. Pšybiševskis ir A. Vildžiūnas, tačiau vėliau pirmojo pavardė buvo išbraukta: „Al. Sem. Samog. B. Przybyszewski / A. Wildziunas“. Panašiai kun. Adolfas Bielskis knygoje „Dievo žodis“ pasirašė kartu su kun. F. Žukovskiu: „Ks. F. Żukowski / A. Bielski“, bet knyga liko Bielskiui. Taigi rankraštiniai įrašai rodo ir knygų įsigijimo būdą, taip pat komplektavimo šaltinius, tarp kurių šalia nurodytų pirkimų, dovanojimų minėtina ir prenumerata¹¹⁵.

Kultūrologiniu, raštijos sklaidos požiūriu vieni įdomiausių yra įrašai, rodantys, kaip Lietuvos žmonės buvo „klampinami“ kirilicos pin-

¹¹² Evangelijos visų metų nedėlioms ir šventėms. Skaitomos bažnyčiose iš sakyklos. Parengė spaudai kun. Vincas Zajančkauskas, Vilnius: Syrkino Spaustuvė, 1922.

¹¹³ Dom Boży to jest praktyczne wskazówki budowania, naprawiania i utrzymania Kościołów na wzór dzieła ks. Barbier de Montault napisał ks. A. Brykczyński. Wydanie drugie, Warszawa: Nakładem Teodora Paprockiego i S-ki, 1897.

¹¹⁴ Biblia Łacinsko-Polska czyli Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu podług X. Jakóba Wujka T. J. Wydanie X. S. Kozłowskiego Biskupa Łucko-Żytomiarskiego. Wydanie drugie, t. 1–4, Warszawa: Gebethner i Wolf, 1886-1887. Suginčių bažnyčios archyvas, be sign.

¹¹⁵ Antai Jonišio klebonas Felicijonas Piotrovskis, remiantis knygoje Obowiązki osób stanu duchownego przez X. R. H. Sevoa, t. 4, Wilno: w drukarni Dyecezalnej u XX. Missy-onarzy na Górze Zbawiciel, 1848, paskelbtu prenumeratorių sąrašu, buvo užsisakęs minėtą veikalą. Prenumerata, kaip bažnyčių ir privačių dvasininkijos bibliotekų komplektavimo šaltinis ir būdas, būtų atskira ir aktuali tyrimų tema.

klėse. Apiplyšusiam maldynėlyje (be antraštinio lapo)¹¹⁶ liko lietuviški Karolinos Čižaitės įrašai tiek lotyniškėmis, tiek kirilicos raidėmis: „Sita KNIGA/ KARALINAŠ CYZYCAS KUKTISKIU PARAPIJAS / ISZ WENASEDZA SZIŁAŁIU“; bandyta rašyti ir rusiškai: „Эта Книшка Каралины Чижици“¹¹⁷. Panašiam apiplyšusiam maldynėlyje Kazimieras Lunius nuo „Galiniškio balų“ (kaimas Suginčių parapijoje, į kurį Luniai atsikėlė XIX a. antrojoje pusėje) užašė ir lietuviškai, ir kirilicos rašmenimis (Казимиръ Лунюс). Šalia prierašas, primenantis pagąsdinimą ar užkeikimą: „Šita kniga / Priguli un Kazimeru Łunu / Kas ras situ knigu praszau / Atneszt [...]“ ir kirilica „Кас рас [...]“ (toliau neįskaitoma, knygoje nėra bibliografinių duomenų, saugoma Giedraičiuose). Inturkėje saugomame maldynėlyje, painiojant kirilicos ir lotyniškąjį šriftą, nurodytas savininko vardas: „Ksiąska Адама“. Išliko ir negrabiai įrašyta monograma „UZFG“ (knyga be antraštinio lapo).

Kunigai turėjo asmeninius antspaudus, kuriais ženklino knygas. Pavyzdžiui, Suginčiuose antspaudėliu „Książdz / Antoni Rogożyński / 1926 / III. 02“ kun. Antanas Ragažinskas, naujos bažnyčios statytojas, taip pažymėjo daugiatomį „Turiningų pamokslų rinkinį“¹¹⁸. Prie asmeninių nuosavybės knygos ženklų priskirtini ir antspaudai su monogramomis, pavyzdžiui, keturkampis su nugludintais kraštais antspaudėlis su inicialais (kirilica) „КЖ“ Giedraičių bažnyčioje saugomoje knygoje¹¹⁹. Knygos į Molėtų kraštą įvairiais keliais atkeliavo iš Vilniaus. Pavyzdžiui, Molėtų bažnyčioje saugoma knyga¹²⁰ su knygų prekybininko ir komercinės

¹¹⁶ Kuktiškių bažnyčios archyvas, be sign.

¹¹⁷ Plg. rankraštinį įrašą maldyne „Bašas Bałandeles arba Mažas Szaltinelis Mylistų Dievo“, Vilnius, 1863: „Та кннгеле / пригул Йуле / Дельонтате. / Картаc топигус / памести прашав атнешт / и Акмене“. Кnyга saugoma autoriaus Arvydo Pacevičiaus rinkinyje.

¹¹⁸ Zbiór treściowych przemówień w czasie świąt uroczystych i przygodnych. Przez ks. S. Zychowicza, cz. 2, Warszawa: w drukarni Franciszka Czerwińskiego, 1888; cz. 4, 1894. Suginčių bažnyčios archyvas, be sign.

¹¹⁹ Wielki i Świąty Tydzień czyli nabożeństwo Wielkiego Tygodnia według Mszału i Brewjarza Rzymsko-katolickiego. Wydanie siódme, Wilno: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1908. Giedraičių bažnyčios archyvas, knyga be sign.

¹²⁰ Kurs Russkoj Grammatiki dlia nizšich učebnych zavedenij. Častj pervaja. Etimologija. Izdanie četvortoje, Voronež: Tipografija V. I. Isaeva, 1888 (rusų k.). Molėtų bažnyčios archyvas, be sign.

bibliotekos savininko G. Strakūno (rus. Г. М. СТРАКУН) knygyno ir bibliotekos¹²¹ ovaliu antspaudu, kurio legenda yra tokia: „Магазин Книг и Хот / И Библиотека в Вильне / Г. М. Стракуна“¹²². Suginčiuose saugoma knyga¹²³ su Danutos Podberskos knygrišyklos Kaune antspaudėliu: „Introligatornia / D. Podbereskiej / W Kownie“. Kai kurie kunigai savo asmeninius knygų rinkinius numeravo, taigi turėjo bibliotekos inventorių ar katalogą. Antai Juozapas Matulevičius iš Labanoro knygos „Moralinė teologija“¹²⁴ vidinėje pirmojo viršelio pusėje įrašė „N. 19“; panašiai paženklintas ir „Teologijos klausimų“¹²⁵ knygos antraštinis lapas. Knygos kainą nurodantys įrašai gali būti susiję ir nesusiję su savininko nuosavybės įrašu. Pavyzdžiui, minėtos Jonui Leonavičiui priklausiusios Biblijos¹²⁶ (Labanoras) [II. 5] pirmajame priešlapyje kaina įrašyta greičiausiai ne jo ranka, nes skiriasi rašysena, be to, išblukęs rašalas: „Constat Flor. 12“. O štai paskutinio viršelio vidinėje pusėje įrašas, regis, yra minėto savininko: „Anno 1830. Emptus 2 Rub...“. Bielskis Suginčiuose knygoje (pieštuku) taip pat žymėjo kainą. Antai „Šventosios liturgijos“, leistos 1894 m. Liuvene, parankinės knygos 2 tomas su įrišimu kainavo 1 rublį ir 58 kapeikas. Knygos kainą asmeniniame rinkinyje Juozapas Matulevičius (Labanore) žymėjo pagal

¹²¹ G. Strakūno knygynas ir komercinė biblioteka-skaitykla, netapatintini su Mato Strašūno (1817–1885) įsteigta žydų viešąja biblioteka prie Didžiosios sinagogos, buvo įsikūrę Vilniuje, Didžiojoje gatvėje.

¹²² Žinomi du šio knygininko antspaudų (KA) variantai, o šis neįregistruotas fundamentalioje studijoje ir kataloge: Vincas Kisarauskas, *Lietuvos knygos ženklai*, Vilnius: Mokslas, 1984, p. 121.

¹²³ *Uwielbienia Maryi przez św. Alfonsa Liguorego*. Wydanie piąte, Kraków: Nakład G. Gebhethera i Spółki, 1897. Suginčių bažnyčios archyvas, be sign.

¹²⁴ *Theologia Moralis universa complectens Omnia Morum praecepta, et principia decisionis omnium Conscientiae casuum ARP*. Paulo Gabriele Antoine A.T.D. ad usum parochum, et confessariorum, Bassani et Venetiis: Apud Remondini, 1770. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

¹²⁵ *Quaestiones Theologicae Canonico-Morales, ex materiis de septem Sacramentis, SS. Canonum, Conciliorum, et SS. Patrum autoritate firmatae, per casus factos, non fictos explanatae a R. P. Alexandro Bakanowski* Universitate Vilnensi Societatis Jesu, Ordinario Professore, Vilnae: Typis Academicis Societatis Jesu, 1732. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

¹²⁶ RĮ knygoje: *Biblia Sacra Vulgatae Editionis, Sixti V Pontificis Max. Jussu Recognita*, Venetiis: Ex Typographia Remondiniana, 1757. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

formulę „NB Hic Liber Constat...“¹²⁷. Nenurodant savininko, Mišiolo¹²⁸ kaina (pieštuku) įrašyta ir Giedraičiuose – „Lit[ū] 175“.

Marginalijos. Kiek kitokio pobūdžio yra memorialiniai-marginaliniai įrašai, susiję su artimų žmonių atminimu, fiksuojant svarbesnes jų gyvenimo datas. Labanore saugomoje „Dievo tarnystėje“¹²⁹ savininkas (-ė) užrašė, kad atsimintų: „tėvas Liudvikas atgulė [kapinėse] 1848 m. birželio 5 dieną / Motina [mirė] 1864 balandžio 11 dieną“¹³⁰ [lenkų kalba]. Tokių *remedium memoriae* įrašų, be kita ko, reikėjo užperkant mišias arba užsakant paminklą. Ne veltui jie užrašyti su savimi nešiojamoje knygoje, naudojamoje per pamaldas. Tarp marginalijų yra atmintinių, pavyzdžiui, mušančio laikrodžio Kuktiškėse nustatymo instrukcija, užrašyta *Brevioriaus* pirmajame priešlapyje¹³¹: „Laikrodžio nustatimas / Jei skubino – tai pastumti / prie raidės „S“ / Jei vel[u]oja, tai pastumti prie / raidės „F“ [kalba netaisyta – A. P.]. Knygose yra sentencijų, lakių posakių: pavyzdžiui, „Szczęśliwy ten, który nie zna grzechu“¹³² (gali būti, jog tai Suginčių klebono Bielskio jaunystės, mokyklos laikų įrašas). Dar svarbesni rankraštiniai tekstai, atspindintys raštijos sklaidą, kalbų vartojimą etnokultūriniu požiūriu mišriame regione, įklijuoti (įrišti) spausdintose knygos. Antai Kuktiškėse spausdintoje

¹²⁷ Exertitia spiritualia ad mentem et normam D. Ignatii conscripta et adaptata usui personarum pro Sacra solitudines singulis annis ineunda R. P. Petro Antonio Maffei e Societate Jesu. Editio secunda, Augustae et Wiceburgi: Sumptibus Martini Veith, 1753. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

¹²⁸ Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum S. Pii V Pontificis maximi Jussu editum, Ratisbonae: Sumptibus et Typis Friderici Pustet, 1929. Giedraičių bažnyčios archyvas, knyga be sign.

¹²⁹ Służba Boża czyli Nabożeństwo domowe i Kościelne używane przez Chrześcijan Rzymsko Katolickiego Kościoła. Z przydatkiem nauki...tudzież ze zbiorem Pieśni nabożnych. Zebrane przez X. S. K. [Wilno]: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1865. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

¹³⁰ Ojcie Ludwik Spoczywa w 1848 r. Iunijs 5 dnia. Matka spoczywa w 1864 apryla 11 dnia. Kt. lape, kartojant įrašą, padaryta klaida, nurodant, kad motina mirė vasario (*februarya czyli lutego*) mėn. 11 d.; rašyta senyvo amžiaus žmogaus.

¹³¹ Breviarium Romanum. ex Decreto SS. Consilii Tridentini restitutum. Pars Autumnalis, Ratisbonae: Sumptibus et Typis Friderici Pustet, 1891. Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 83.

¹³² Dictionarium Latino-Polonicum ad usum Studiose Juventutis, Polociae: In Privilegiata a Sua Imperatoria majestate Typographia Coll. Soc. Jesu, 1795.

knygoje¹³³ išliko iš lietuvių į lenkų kalbą versta liaudies mėgstama Antano Strazdo giesmė „Pulkim ant kelių“ (*Pieśń przed zaczęciem Mszy świętej tłumaczona z Litewskiego*¹³⁴). Tekstas užrašytas specialiai švariuose lapuose, įrištuose knygos gale, po knygos turinio. Spėjama užrašymo data – XIX a. vidurys, bet ne anksčiau kaip 1833 m., nes tais metais buvo išspausdintas aptariamas giesmynėlis, kancionalas. Panašiai lietuviškos giesmės surašytos Labanoro bažnyčioje saugomoje knygoje „Dievo tarnystė“¹³⁵ [II. 6], tik šiuo atveju knygos viduryje specialiai įrištuose lapuose [II. 7-8]. Tarp giesmių (Swieykas Jezau, Diewie Gierybiej) yra minėtoji „Pulkim ant kelių“¹³⁶. Natūralu, kad bažnyčiose saugomose knygose esama marginalinių įrašų, priskirtinų maldoms. Tarp jų minėtinos įdomios maldos prieš Švento Rašto skaitymą¹³⁷ ir po Švento Rašto skaitymo¹³⁸, užrašytos, regis,

¹³³ Cationale Ecclesiasticum complectens ea omnia, quae in ecclesiis solent. Editum 3tio, Varsaviae: Typis Congregationis Miss. Ad S. Crucem, 1833. Kuktiškių bažnyčios archyvas, knyga nr. 87.

¹³⁴ Tekstas: „1. Padnijmy na twarz, uderzmy czolem, / Tu Chrześciane zebrani społem- / Z pokorą szczerą płaczem i wiarą / Przed zbawiciela straszna ofiarą.- 2. Błagamy Ciebie Iezu nasz drogi, / Wysłuchaj modły udziel czas błogi. / Błogosław nasze domowstwo całe / Urodzaj w polu plony nie małe. 3. Daj zdrowie, miłość, pokój i zgodę, / a duszom w czyscu wieczną ochłodę. / Niech dobroc Twoja wszystkich obdarza / Przez tę ofiarę świętą Ołtarza. 4. Podamy na Twarz Ty miłosierny, / Iezu najśłodszy w chwale niezmierny/ Przyim Nas w Opiekę skłon serce Swoje. / Przytul strapionych pod skrzydła twoje.- 5. O dobry Iezu, błagamy Ciebie, / Udziel nam łaski w kazdey potrzebie; / Daj tu na Ziemi Ciebie miłować, / A w Niebie wiecznie z Tobą krolować- / Amen...“

¹³⁵ Służba Boża czyli Nabożeństwo domowe i Kościelne używane przez Chrześcijan Rzymsko Katolickiego Kościoła. Z przydatkiem nauki...tudzież ze zbiorem Pieśni nabożnych. Zebrane przez X. S. K. [Wilno]: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1865. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

¹³⁶ Pulkim ant kielu wisi kriksonie / trokszdami Jezou tawa małonies / Su aszaramis pulkim [...] Pabłagasłowik Jezou sald zawsis / Małdomis musu tewe auksciauis / Pabłagasłowik ir musu namus / Dok urodzaiu Gausingus łaukus / Dok zgadu miayly dok ir pakaiu / O duszam Cziscui dangiszku raiu / [...] Łaykik mus wisus apekay sawa / Turek wisadas pa sparnu sawa / Praszomies Jezu sukastu szirdzu / Małonies tawa dok mums datirti / Danguj su tawim wiecznej Giwinte / Amen.

¹³⁷ *Oratio ante lectionem S. Scripturae*: Adorno omnes veritates, quae in legendo capite continentur, volo in me excitare omnes eos sensus et effectus quibus Spiritus S. illos protulit. Obsecro te Domine Iesu Christe, ut eu (santrumpa) praesenti lectione fructum aliquem reportare valeam, da mihi intellectum ut discam mandata tua – Amen.

¹³⁸ *Post lectionem*: Omnes veritates in lecto capite contentas credo ac veneror, utinam illius Spiritus particeps officior, quo dicta et scripta sunt. Quae in hoc capite consilia ha-

Biblijos savininko Jono Leonavičiaus¹³⁹. Giedraičiuose maldynėlyje (be antraštinio lapo) tarp lietuviškų „atsiduksėjimų“ („JEZAU, MARIJA, JUO-ZAPAJ S. Jums atiduodu szirdi ir duszia mano!“) išliko lietuviškos litanijos rankraštinis tekstas (rašytas apie XIX a. vidurį) „Prie S. Kotrinos Pannos“: „Kristau iszgirsk mums / Kristau iszklausik mums / Tiewie isz Dangaus Diewe susimilk / Sunau atpirkejau swieto Diewe / Dwasia Szwinta Diewie / Trajcie Szwincziausia wienas / Szwinta Marija Melskis už mums / Szwinta Diewa gimditoja / Szwinta Panna ant Pannu / Swinta Kotrina Panna ir Muczelnikie / S. Kotrina Szlowies Motinos Diewa / Didzia padaugintoja / K[otrina] Tikra tarnu Diewa Siekiotoja / K[otrina] Leknos iszminties pawejkslas / K[otrina] nog Dwasios S. Mokslu apszwiesta“ [Giedraičiai, be sign.]. Kiti panašūs dažnai bažnytinėse knygose pasitaikantys marginaliniai įrašai yra susiję su kunigų profesine veikla – tai pamokslų fragmentai, naudingos citatos jiems rengiantis, pastabos apie bažnytines ceremonijas ir jų atlikimą pagal bažnytinių sinodų nutarimus, ištraukos iš teologijos veikalų. Tarp pamokslų minėtini tekstai „W człowieku cierpiącym przyplýwa wiary w Boga“ Giedraičių bažnyčioje saugomame Brevijoriuje¹⁴⁰ ir „Externa principia seu adventitia“ Labanoro Bažnyčioje saugomuose „Teologijos pagrinduose“¹⁴¹. Palaiminimo prieš išpažintį lotyniška formulė¹⁴² ir pastaba apie Varnių vyskupijos sinodo, vadovaujamo vyskupo Jurgio Tiškevičiaus, nutarimus krikšto ceremonijos klausimu¹⁴³ išliko minėtame

benur exequi et qua virtutum exempla continentur imitare adiuvante Dei gratia firmiter propono. Amen.

¹³⁹ Rį knygoje: Biblia Sacra Vulgatae Editionis, Sixti V Pontificis Max. Jussu Recognita, Venetiis: Ex Typographia Remondiniana, 1757. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

¹⁴⁰ Breviarium Romanum ex Decreto SS. Consilii Tridentini restitutum. Pars Verna, Ratisbonae: Sumptibus et Typis Friderici Pustet, 1902. Giedraičių bažnyčios archyvas, knyga be sign.

¹⁴¹ Institutiones Theologicae quas ad usum seminariorum contraxit Petrus Collet. Tomus Primus, Culmae in Prussia: Post Quintam Parisiensem editionem Prima, 1765. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

¹⁴² „Dominus sit in corde tuo et in labijs tuis ut digne et competenter confitiaris peccata tua: In Nomine Patris † Et Filij Et Spiritus San.“

¹⁴³ „Synodus Dioecesana Mednicen. sub Antonio Tyszkiewicz prohibited Infantes solemniter baptisare in domibus privates (rxcepto cum urgentissimae necessitates), necnon infants alienate paracciae, sine venia parochi, sub poena suspensionis a Divinis. In necessitate SS. Olea non debe...deferri, sed in ecclesia supplen...Ceremoniae.“

rituale¹⁴⁴. Šie įrašai netiesiogiai susiję su knygos turiniu. Tiesiogiai su knygos turiniu susijusių marginalijų nėra daug. Viena charakteringiausių yra romėnų autoriaus Plinijaus Jaunesniojo (Gaius Plinius Caecilius Secundus, 62 – apie 113 m. po Kr.) „Laiškų“¹⁴⁵ tomelyje [II. 9]: „Stultissimum credo ad imitandum / non optima quaeq[ae] proponere / Plin. L. 2, epist. 5. / [ut] aliae bonae res ita bonus liber melior / est, quisq[ue] qvo major. in fd. L. 1, epist. 20 / dum suppetit vita, enitamur, ut mors / qvam gravissima, quae abolere possit / inveniatur L. 52, epist. 9“ [įrašo autorius neidentifikuotas]. Marginaliniams knygos ženklams galima priskirti ir netipiškus knygos antspaudus (KA), pavyzdžiui, KA su įrašu Kuktiškių bažnyčiai priklausiusio *Brevioriaus* antrajame priešlapyje¹⁴⁶: „1904 r. Nieciecz / 50 Iubileusz ogłoszenia Dogmatu / o Niepokal. Poczęciu Najśw. Maryi Panny“.

Knygoje esama įrašų, panašių į senųjų kalendorių, taip pat ir bažnytinių, parašėse paliktų įrašų, kuriuose esama tikrovės refleksijų, svarbių įvykių fiksavimo. Knygelės *Novum Rituale Minus* (Varšuva, 1906) priešlapyje jos savininkas įrašė: „29 Rugpjūčio 1915 m. vokiečiams užėinant padegtas buvo po Žeimenys“¹⁴⁷ [kalba netaisyta – A.P.]. Kiek tolimesnės, istorinės refleksijos susijusios su kraštui nusipelnusiais žmonėmis, kunigais. Antai greičiausiai kun. Bielskis į knygelę¹⁴⁸ įklijuotame lapelyje įrašė informaciją apie kun. Juozapą Lideikį, „nepaprastą žinovą lietuviškos kalbos“, kuris mirė Suginčiuose 1898 m. būdamas 38 metų. Kun. Bielskis šioje biogramoje pažymėjo, kad Lideikis rašė Aldono slapyvardžiu, daugiausia sakmes.

¹⁴⁴ *Rituale Sacramentorum as aliarum Ecclesiae caeremoniarum ex Rituali synodi provincialis Petricoviensis depromptum in super aliquibus auctum, Vilnae: Typis Congregationis Missionis ad Dom. SS. Salvatoris, 1815. Suginčių bažnyčios archyvas, knyga be sign.*

¹⁴⁵ *C. Plinii Caecillii Secundi Epistolae ex recensione M. Jacobi Thomasi. Editio secunda revisa et emendata, Hallae Saxonae: Sumptibus Simon Johan Hubneri, typis Salfeldianis, 1686. Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.*

¹⁴⁶ *Breviarium Romanum. Pars Autumnalis, Ratisbonae: Sumptibus et Typis Friderici Pustet, 1891. Kuktiškių bažnyčios archyvas, knygos nr. 83.*

¹⁴⁷ *Novus Rituale Minus, Warszawa: Nakładem księgarni M. Szczepkowskiego, 1906. Kuktiškių bažnyčios archyvas, knyga be sign.*

¹⁴⁸ *Preces ante et post Missam pro opportunitate sacerdotis dicendae, Ratisbonae: Sumptibus et typis Friderici Fustet, 1904. Suginčių bažnyčios archyvas, be sign.*

Paratekstai ir intarpai. Knygose gana dažnai pasitaiko vadinamųjų atsitiktinių intarpų, arba akcencijų, kuriuos gausiausiai nusako šventieji paveikslėliai: apiplyšusiam katekizme lenkų kalba¹⁴⁹ rasti Aušros vartų Dievo Motinos, šv. Paulinos paveikslėliai; maldynėlyje „Dievo tarnystė“¹⁵⁰ – Šiluvos Švč. Mergelės Marijos atvaizdas. Inturkėje tarp apiplyšusių knygelių liekanų esama šv. Jono Bosco, Aušros vartų Dievo Motinos, šventųjų paveikslėlių. Minėtieji intarpai – tai ir knygose palikti laiškai, atvirlaiškiai, kiti užrašai atskirais lapais, niekaip nesusiję su knygos turiniu. Stirniuose tarp knygų išliko Suginčių klebono Bielskio rašytas atvirlaiškis (data pašto žymeklyje neįskaitoma) „Jo Garbei Stirnių klebonui“. Jame klebonas (greičiausiai Jonas Kazlauskas, arba Adomas Žemaitis) yra kviečiamas į Suginčiuose vyksiančias bažnytines iškilmes: „Gerb.[i]amas] klebone / Turiu garbes Jus kviesti / Pas save į dideles iškilmes į / Šv. Misijas, kurios Suginčiuose / įvyks Sekminių laike. Prasidės / prieš Sekmines, Šeštadienio vakare. Prašau Jusų ant visų dienų. Noriu žinoti, gal jau / šeštadienį atvažiosi, ar Sekminių / pirmoj dienoj. Prašau parašyti, lauksiu. / Su pagarba Kun. A. Bielskis“ [kalba netaisyta – A. P.]. Giedraičių mišiole¹⁵¹ saugomas 1938 m. gegužės 3 d. laiškas [iš Gegužinės¹⁵²] [Giedraičių] dekanui, kurio autorius yra rašytojas, kraštotyrininkas kun. Nikodemus [Švogžlys-Milžinas] (1899–1985), didžiąją dalį sudėtingo gyvenimo dirbęs įvairiose Kaišiadorių vyskupijos parapijose (tarp jų Molėtų, Dubingių, Bijutiškio). Laiške, be kita ko, minima „sustojusi Neris“ („Neris šiemet sustojo 9/XII, stovi dar ir lauž už savaitės“) („Gegužinė tęsiasi keletą kilometrų palei Nerį“), autoriaus kelionė į Paryžių, taip pat asmenys – Mačiulskis, Liesevičius, Cijūnaitis. Tame pačiame Mišiole išlikęs ir Švogžlio-Milžino pasveikinimas dekanui [klebonui Kazimierui Liesevičiui (1883–1963)] šv. Kazimiero ka-

¹⁴⁹ Knyga be antraštinio lapo. Kuktiškių bažnyčios archyvas, be sign.

¹⁵⁰ *Ślužba Boża czyli Nabożeństwo domowe i Kościelne używane przez Chrześcijan Rzymsko Katolickiego Kościoła. Z przydatkiem nauki... tudzież ze zbiorom Pieśni nabożnych. Zebrane przez X. S. K. [Wilno]: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1865.* Labanoro bažnyčios archyvas, be sign.

¹⁵¹ *Missale Romanum ex Decreto Sacrosantcti Concilii Tridentini restitutum...Ratisbonae, Romae etc.: Sumptibus, Chartis et Typis Friderici Pustet, 1904.* Giedraičių bažnyčios archyvas, knyga be sign.

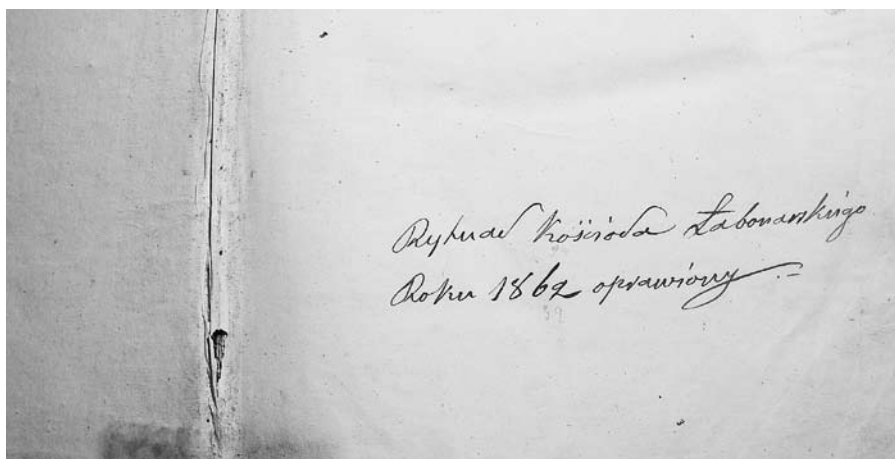
¹⁵² Čia N. Švogžlys kunigavo 1934–1938 m., paskui nuo 1939 m. buvo paskirtas į Onuški.

ralaičio Kazimiero iškilnių proga (be datos)¹⁵³. Laiškelis išsiskiria įdomiu turiniu ir forma: tekstas pajvairintas piešinėliais (Gedimino pilies bokšto Vilniuje eskizas). Taigi išlikęs būsimo tremtinio (Kazimieras Liesevičius 1949 m. suimtas ir nuteistas 10 m. kalėti, į Lietuvą grįžo 1955 m.) ir rašytojo korespondencijos fragmentas atskleidžia tarpukario Lietuvos dvasininkijos ryšius, asmeninio gyvenimo, biografijos detales.

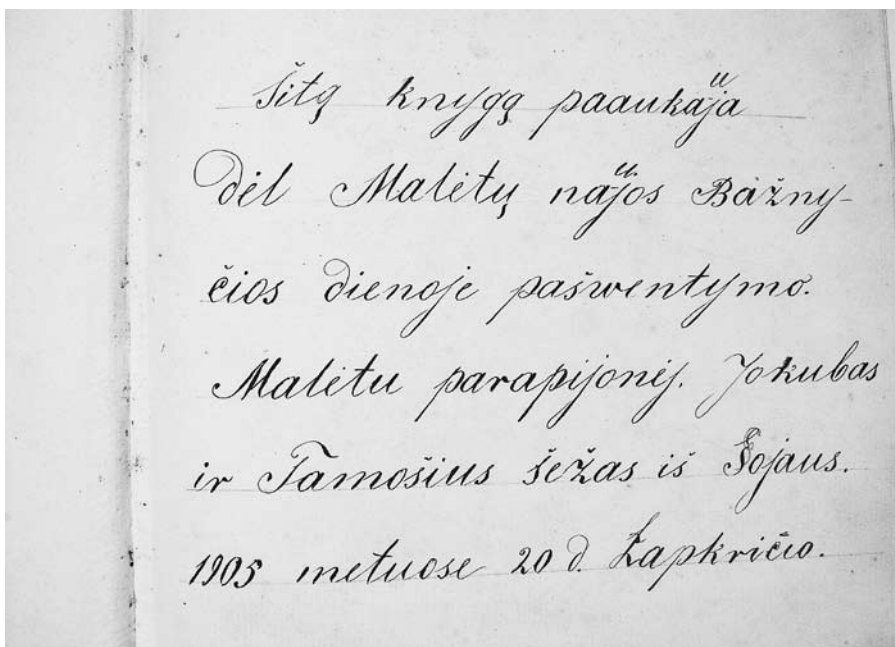
Išvados. Molėtų dekanate veikiančiose bažnyčiose išliko nemažai įvairioms institucijoms, taip pat asmenims, daugiausia kunigams, priklausiusių knygų. Aptartieji knygų ženklai rodo, kad būta ne tik bažnytinių bibliotekų *sensu stricto* su liturginėmis ir apeiginėmis knygomis, bet ir parankinių parapijos, klebonijos, taip pat asmeninių kunigų bibliotekėlių su homiletine literatūra, pamokslų rinkiniais, teologijos veikalais. Institucinėms ir asmeninėms bibliotekoms priklausiusių knygų ženklai atskleidžia labai margą, įvairų ir savitą Molėtų krašto knygos pasaulį. Nuosavybės ženklai (antspaudai, lipdės, įrašai), marginalijos, paratekstai, intarpai knygose pateikti įvairiomis kalbomis (lenkų, rusų, lotynų, lietuvių). Jie atskleidžia sudėtingą krašto etnokultūrinę padėtį, bendruomenių tapatumų kaitą. Ypač svarbu, kad istoriniu požiūriu ryškėja ne tik apibrėžtos bažnyčių ir parapijų teritorijos, bet ir dekanatų bei vyskupijų žinių komunikacijos ryšiai, apimantys plačią diachroninę perspektyvą. Knygų ženklai – tai priemonė tam tikro regiono tradicijoms per knygos kultūrą pažinti. Vienas pamatinių jos sudedamųjų dalių buvo aukojimas ir labdara. Parapijos bendruomenės nariai, įskaitant ir dvasininkus, aukojo knygas, ypač liturgines ir bažnyčios choro, bendram naudojimui. Taip kūrėsi institucinės bibliotekos. Deja, daugeliu atvejų dėl XX a. okupacijų ir ateistinės propagandos jos buvo išblaškytos, sunaikintos, prarado savo pirmąją krikščioniškąją misiją ir ryšį su praeities kartomis. Todėl viso šio knyginio, spaudos ir rankraštinio paveldo inventorizacija, tyrimai, pristatymas bei sklaida visuomenėje šiandien tampa ypač aktualūs.

¹⁵³ „Illustrissime! Geras kunigas Dekanas! Nužemintas Kazimierai! Nekaltas žmogau! Danguis mylėtojau! / Su Širdimi, su siela ir savo sąžine / aš Tave sveikinu Šv. Kazimiero Karalaičio / Iškilnėse. / Sveikinu ir myliu. / Myliu ir gera linkėju. / Linkėju gera ir džiaugiuosi Tavo / nužemintu gyvenimu, širdingom maldom, / šypsančiu veideliu, minkštu balseliu, / jautria širdėle, gražia siela ir lengva sąžine. / Tegul Dievas, Jo Motina ir Jų Šv. Kazimieras laimina Tave.“

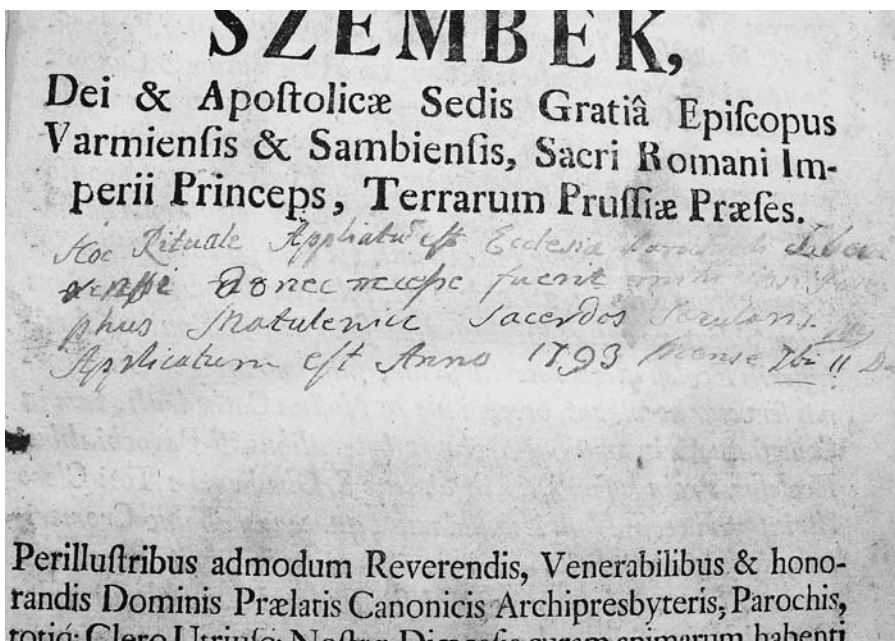
ILIUSTRACIJOS

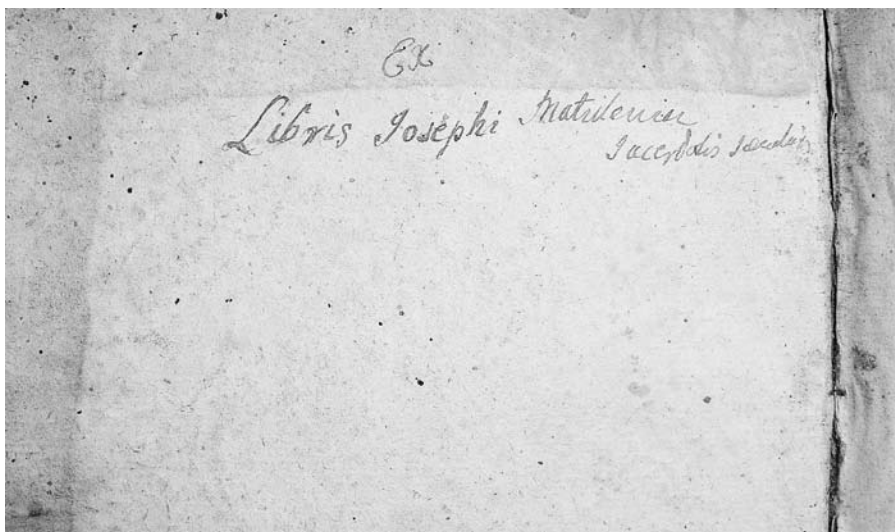
1. Įrašas apie *Ritualo* (Braunsbergas, 1733), kažkada priklausiusio kun. Juozapui Matulevičiui, įrašimą 1862 m. (iki 2009 m. gaisro buvo saugoma Labanoro bažnyčioje)

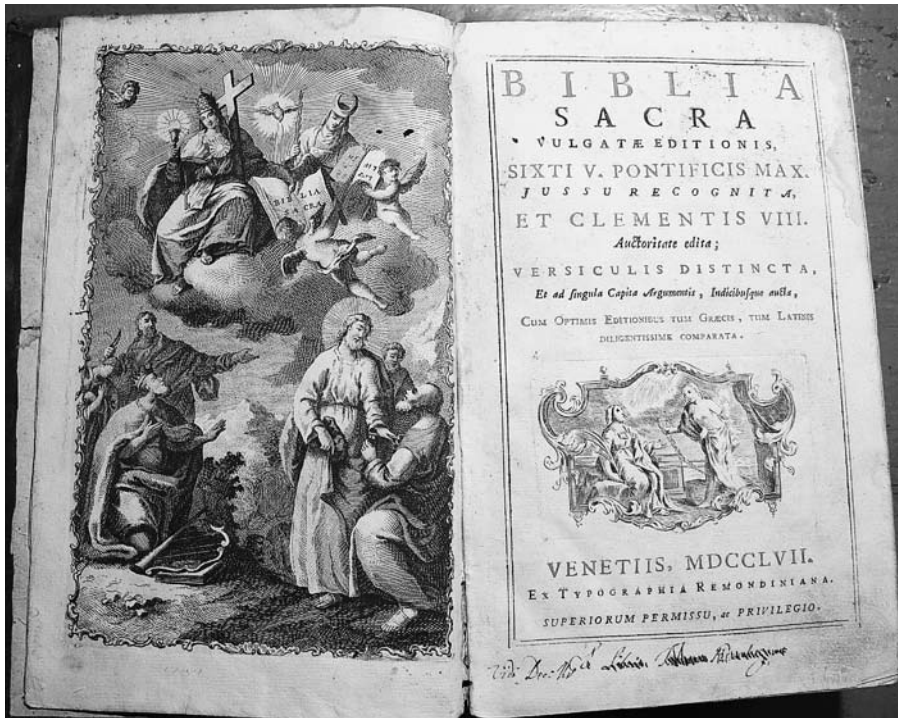
2. Mišiolio paaukojimo Molėtų bažnyčios pašventinimo 1905 m. proga įrašas (Molėtų bažnyčios rinkinys)

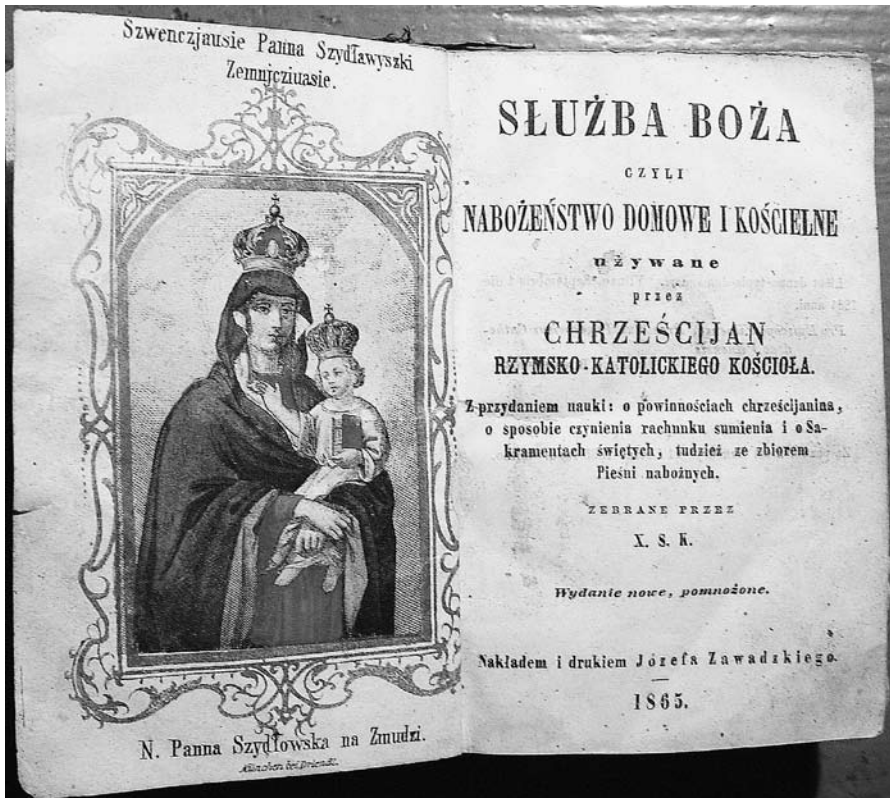
3. Kun. Juozapo Matulevičiaus *Rituale* (Braunsbergas, 1733) perdavimo Labanoro bažnyčiai įrašas (iki 2009 m. gaisro buvo saugoma Labanoro bažnyčioje)

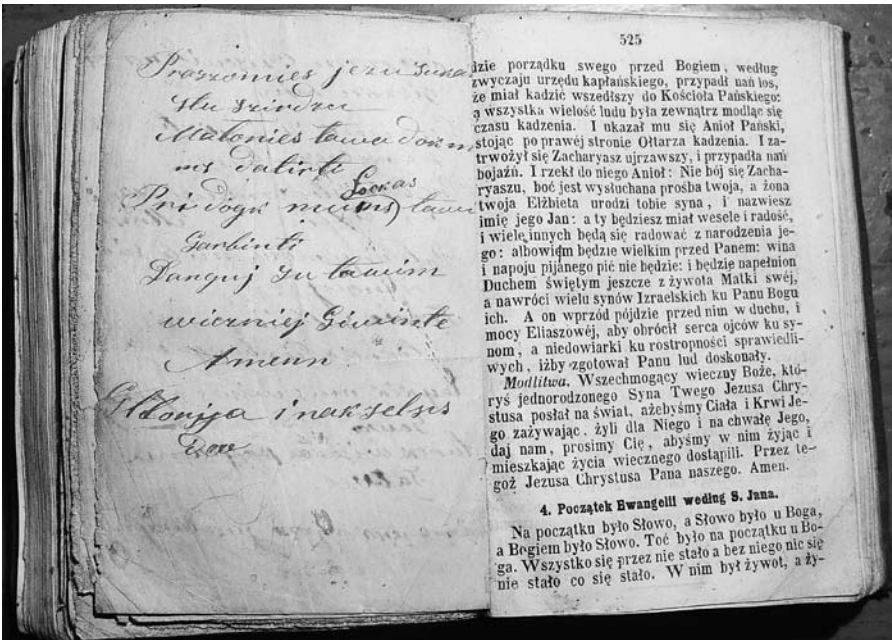
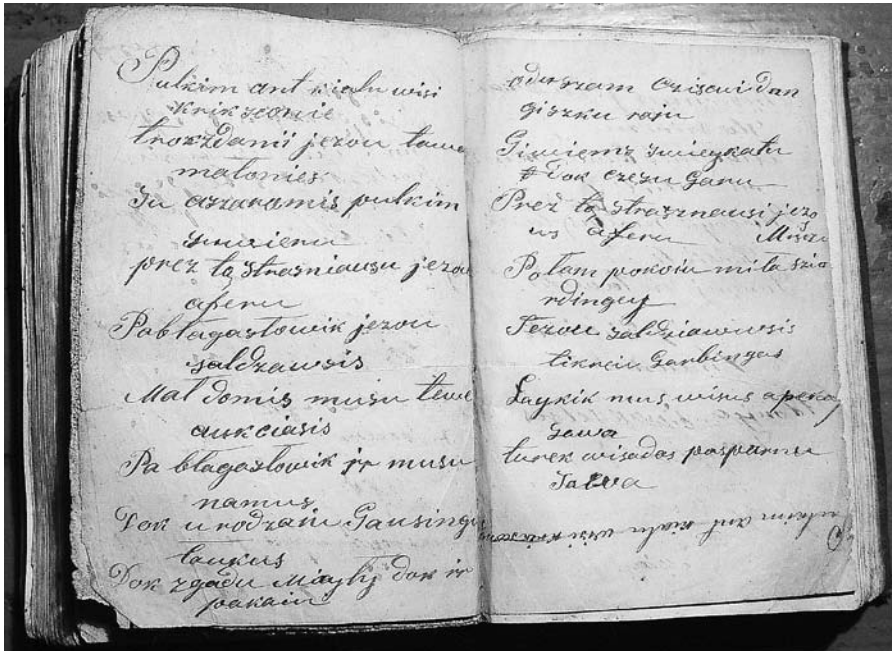
4. Kun. Juozapo Matulevičiaus knygos nuosavybės įrašas knygoje *Moralinė teologija* (Venecija, 1770) (iki 2009 m. gaisro buvo saugoma Labanoro bažnyčioje)

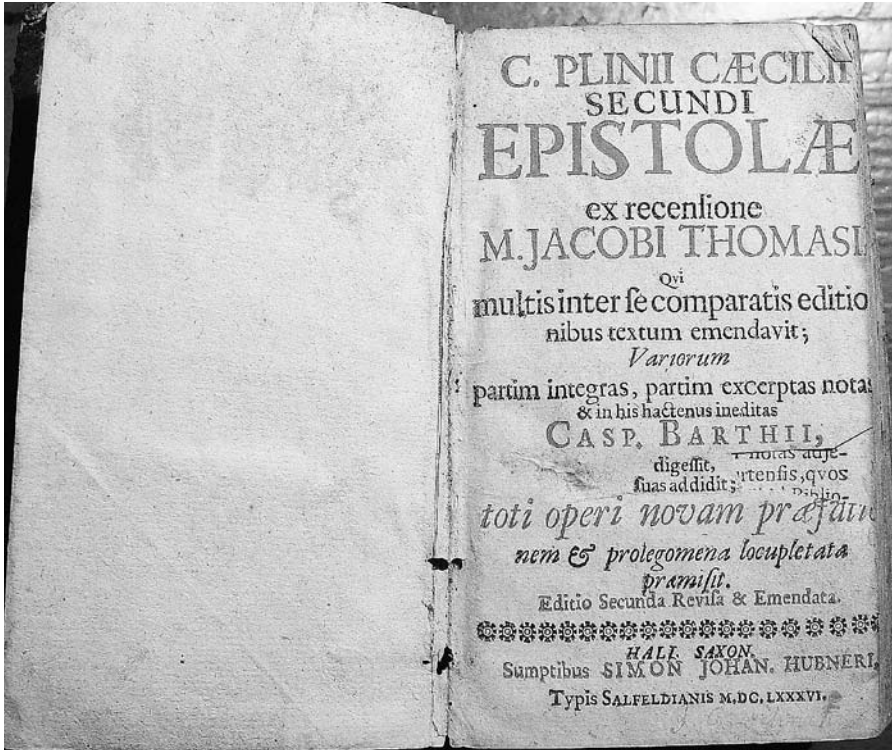
5. Kun. Jonui Leonavičiui priklausiusios *Biblijos* (Venecija, 1757) antraštinis lapas (iki 2009 m. gaisro buvo saugoma Labanoro bažnyčioje)

6. Knygos *Dievo tarnystė* (Vilnius, 1865) priešlapis ir antraštinis lapas (iki 2009 m. gaisro buvo saugoma Labanoro bažnyčioje)

7–8. Giesmės „Pulkim ant kelių“, įrištos knygoje *Dievo tarnystė* (Vilnius, 1865), fragmentas (iki 2009 m. gaisro buvo saugoma Labanoro bažnyčioje)

9. Gajaus Plinijaus Cecilijaus Jaunesniojo (62–113 m.e.m.) *Laiškų* (Halė, 1686) antraštinis lapas (iki 2009 m. gaisro buvo saugoma Labanoro bažnyčioje)

THE LIBRARIES OF THE CHURCHES OF THE MOLĖTAI
DEANERY: IN THE LABYRINTHS OF BOOK SIGNS

Arvydas Pacevičius

Summary

A considerable number of books that belonged to various institutions as well as individuals, mostly priests are preserved in the active churches of the Molėtai deanery. Their book signs indicate that there were not only church libraries *sensu stricto* with liturgical and ritual books, but also small parish, pastor's house, as well personal priest libraries with homily literature, collections of sermons, theological works. The book signs belonging to institutional and personal libraries reveal the very many colored, diverse and original world of the Molėtai territory. Signs of ownership (seals, inserts, inscriptions), marginalia, paratexts, and insertions in the books are written in various languages (Polish, Russian, Latin, Lithuanian) and indicate the complicated ethnocultural situation of the territory, the changes in the identity of the communities.

It is especially important that from a historical perspective not only the communication ties of the territory's churches and parishes become clearer, but also of the deaneries and dioceses, comprising a broad diachronic perspective. Book signs are a means and instrument to recognize the traditions of a particular region, reflected in the book culture. Fundamental component parts were offering and charity. The members of the parish community, including the clergy, donated books, especially liturgical and church choir ones, for common use. In this way institutional libraries were being created. Unfortunately, in many cases because of the 20th c. occupations and atheistic propaganda they were scattered, destroyed, losing their primary Christian mission and ties with earlier generations. Therefore, the inventorization of all this book, press, and manuscript heritage, research, presentation and distribution to society is an especially important goal today.

REGINA MIKŠTAITĖ-ČIČIURKIENĖ

KATEGORIJA *PIEMUO*–SOCIALINIS KULTŪRINIS KLASIFIKACIJOS PRINCIPAS

Įvadas. Tyrinėjant ganymo papročius, išsiskiria kategorija *piemuo*, egzistuojanti šiandienėje visuomenėje ir tradicinėje kaimo bendruomenėje, ir išryškėja šios sąvokos dvejopa reikšmė. Pirmąją žodžio *piemuo* reikšmę paprastai nusakomas amžiaus tarpsnis¹, kuriuo vaikas, iš dalies jau gebėdamas užsidirbti pragyvenimui, galėjo atlikti paprasčiausius didelės kvalifikacijos ir patyrimo nereikalaujančius darbus². Antroji žodžio *piemuo* reikšmė tapatinama su tam tikra specifine asmens veikla, kuri žemdirbiškoje visuomenėje nebuvo prestižinė, bet reikalavo nemažų fizinių ir emocinių gebėjimų, buityje ji dažnai turi neigiamą prasmę. Iki šių dienų žodžiu *piemuo* norime pabrėžti asmens nesubrendimą.

Skirtinguose erdviniuose kontekstuose, šiandienėje visuomenėje ir tradicinėje kaimo bendruomenėje, kategorija *piemuo* išryškėja kaip vertybinė metafora bei simbolinės sąvokos ženkliškumas. Virginijaus Savukyno teigimu, „šiuolaikinis pasaulis yra ženkliškas: jei nori jame egzistuoti, privalai ką nors reikšti, kitaip tariant turėti įvaizdį“³. Tyrinėjant piemenavimo kultūrą⁴ ir joje veikiančių atskirų asmenų *piemenų* kategoriją labai svarbu

¹ XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje ikivedybinis žmogaus amžius buvo skirstomas į vaiko, piemens (piemenės), pusbernio (pusmergės), berno (mergos): Vyšniauskaitė Angelė, „Šeimos butis ir papročiai“, in: *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964, p. 461.

² Žilvytis Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*, Vilnius: Diemedis, 2001, p. 12.

³ Virginijus Savukynas, „Maištininko“ figūros susiformavimo prielaidos postkomunistinėje erdvėje: Lietuvos atvejis“, in: *Dabartinės Lietuvos kultūros raidos tendencijos. Vertybiniai virsmai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, p. 130.

⁴ Pirmą kartą sąvoka apibrėžta: Manfred Klein, Gerhard Bauer (Hg.), *Hirten – Herden – Hütungsbrauch: Hirtenkultur in Litauen*, Münster: Monsenstein und Vannerdat, 2005, S. 7–10.

išsiaiškinti, ar tradiciniame pasaulyje taip pat aptinkama ženkliskumo funkcija. Taigi būtina peržvelgti visuomenės diferenciaciją pagal amžių, taip pat nuo to priklausomus socialinio statuso aspektus. Todėl šis tyrimas bus vienas pirmųjų bandymų aptarti *piemens* kategorijos šiandienės ir tradicinės prasmės ženkliskumą.

Tyrimo objektas – su gyvulių ūkiu susijusioje veikloje dalyvaujanti samdinių kategorijai priklausančių asmenų grupė, t. y. piemenys.

Straipsnio tikslas – nagrinėti *piemens* kategorijos prasmes skirtinguose kontekstuose.

Tyrimo metodika ir šaltiniai – tyrimui atlikti pasirenkami keli etapai. Sukaupta empirinė medžiaga, išanalizuotos Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraščio bylos bei Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto archyvo medžiaga, susipažinta su publikuotais šaltiniais, lokalinio aprašomojo, apibendrinamojo pobūdžio bei naujausiais tiriamaisiais darbais. Pasinaudota lauko kokybinių tyrimų medžiaga (Etnografinės ekspedicijos⁵: „Ritualai gyvulių ūkyje: kalendorinis ciklas“⁶, „Balto ožio ceremonijos Švenčionių rajone“⁷, „Piemenavimo tradicijos Švenčionių rajone“⁸. Rašant darbą taikomi lyginamasis, analitinis bei etnografinis metodai.

Straipsnyje vartojami terminai:

Piemuo – tai asmuo, ganantis savo arba svetimo ūkio gyvulius ganymo sezono metu; kategorija šiandienėje visuomenėje ir kaimo bendruomenėje,

⁵ 2009 m. tyrimus rėmė LR Kultūros ministerija pagal Regionų programos dalinio finansavimo projektą „Regioninės ir lokalsios kultūros sąsajos“ (vadovas Vytautas Tumėnas). Medžiaga papildyta duomenimis, sukauptais 2010 m. lauko tyrimuose pagal Kultūros ministerijos Kultūros rėmimo fondo dalinai finansuojamą projektą „Tradicijos, jų transformacijos ir sklaida Lietuvoje“ (vadovė Regina Čičiurkienė).

⁶ Lietuvos istorijos institutas Etnologijos skyrius (toliau – LII ES), b, 2336. Balto ožio ceremonijos Švenčionių rajone. Medžiagą Švenčionių, Ignalinos, Zarasų, Daugpilio r. surinko Regina Mikškaitė-Čičiurkienė, 2009 m.

⁷ LII ES, b, 2337. Ritualai gyvulių ūkyje: kalendorinis ciklas. Medžiagą Švenčionių, Ignalinos r. surinko Regina Mikškaitė-Čičiurkienė, 2009 m. Duomenys cituojami iš skaitmeninių užrašų, todėl išnašoje bus įvardinti kaip aprašas (toliau ap.).

⁸ Našios muziejaus Etninės veiklos skyriaus mokslinis fondas (toliau – ŠvKM. E. MF.), b. 39. Piemenavimo tradicija Švenčionių rajone. Medžiagą surinko Regina Mikškaitė-Čičiurkienė, 2007 m. Duomenys cituojami iš skaitmeninių užrašų, todėl išnašoje bus įvardinti kaip aprašas (toliau ap.).

išreiškianti stereotipinių vaizdinių metaforą, įprasminanti nevienalytiškumą, simbolinę išraišką, ženkliškumą, amžiaus tarpsnį, lytį.

Piemenavimo kultūra – tai kultūra, integraliai egzistuojanti kitoje kultūrinėje plotmėje, galinti perimti, išsaugoti ir perduoti savo kultūrinius elementus, priklausoma tik nuo tos kultūros, kurioje egzistuoja.

Teoriniai aspektai. Tyrinėjant sąvokos *piemuo* daugiareikšmiškumą gali būti naudingi tapatybių tyrinėjimai ir jų atskleidžiami kontekstai, atskirų kultūros reiškinių ženkliškumo ir stereotipinio funkcionavimo analizės. Svarbiu akstinu tampa kasdienybės išskyrimas iš bendro reiškinių konteksto. Orvaro Löfgreno teigimu, kasdienybės ir jos materialių formų studijos yra vienas nuolatinių Europos etnologijos mokslo bruožų⁹. Analizuojant reiškinių kaip stereotipų funkcionavimą, svarbios yra Thomaso K. Schipperso teorinės išvalgos apie kasdienybėje egzistuojančių daiktų ženkliškumą¹⁰. Reikšmingi Petro Kalniaus darbai apie etnografinius grupių stereotipus, stereotipinių vaizdinių funkcionavimą, jų identifikavimą¹¹, asmenų saviidentifikaciją jų gyvenamojoje aplinkoje¹². Išskiriant *piemens* vyrišką ženkliškumą ir simbolines struktūras, simbolinius aspektus bei amžiaus ir lytiškumo problemas, svarbūs Auksuolės Čepaitienės teoriniai pastebėjimai. Nagrinėdama etninį tapatumą, aptardama jo požiūriu reikšmingas situacijas ir prasmes, ji atskleidžia simbolių struktūrų kultūrinį metaforiškumą¹³. Vytauto Tumėno išvalgos apie gyvenamosios vietos, kilmės bei darbų paklausą¹⁴ suteikia šiam tyrimui teorinį pagrindą, atskleidžia *samdomo piemens* ir kaimo bendruomenės santykius svetimoje

⁹ Orvars Löfgren, „Past and Present in European Ethnology: A Swedish Perspective“, *Lietuvos etnologija*, t. 1, Vilnius: LII, 2001, p. 97.

¹⁰ Thomas K. Schippers, „Nuo daiktų prie ženklų: keičiant materialinės kultūros tyrimo perspektyvas Europoje“, *Lietuvos etnologija*, t. 6, Vilnius: LII, 2006, p. 31–44.

¹¹ Petras Kalnius, „Kitokie“ tarp „savų“: Lietuvos etnografinių grupių stereotipai“, *Lietuvos etnologija*, t. 11, Vilnius: LII, 2002, p. 23–52.

¹² Petras Kalnius, „Aukštaitijos ir Žemaitijos paribio vietinių gyventojų savimonė“, *Lietuvos etnologija*, t. 6, Vilnius: LII, 2006, p. 95–121.

¹³ Auksuolė Čepaitienė, „Atgavinant etninį tapatumą: individas, simbolis, vieta“, *Lietuvos etnologija*, t. 1, Vilnius: LII, 2001, p. 167–198.

¹⁴ Vytautas Tumėnas, „Konvencionalūs, klasifikaciniai ir interpretaciniai regioninės tapatybės aspektai ir sąsajos su tautodaile“, *Lietuvos etnologija*, t. 7, Vilnius: LII, 2007, p. 125–156.

gyvenamojoje erdvėje bei požiūrį į ją šiuolaikinėje visuomenėje. Remiantis minėtais darbais, čia išskiriamas kategorijos *piemuo* daugiareikšmiškumas, atskleidžiamas per stereotipinių vaizdinių metaforiką šiuolaikinės visuomenės bei tradicinės kultūros požiūriais.

Piemenavimas kaimo bendruomenėje: istorinis diskursas. Reikšmingas tyrimo aspektas yra atskleisti piemenavimo kultūros vietą kaimo bendruomenės kultūrinėje terpėje. Svarbu parodyti, kad *piemuo* joje funkcioja kaip darbo jėga ir kaip atskiras individas. Tai padeda atskleisti piemenavimo kultūros istorinę raidą. Bendro gyvulių ganyimo tradicijos Lietuvoje susiklostė XVI a. bendruomeniniame kaime. Veikiant įvairiems sociokultūriniais veiksniams (bažnytinių kalendorių kaita, baudžios panaikinimas ir kt.) kaimo bendruomeninės gyvenimo formos pasiekė XX a. Dar XIX a. Lietuvos kaime vyravusi agrarinė kultūra XX a. pr. peraugo į industrinę. Tačiau kartu tai yra esminė ir kardinali tradicinio gyvulių ūkio bei su juo susijusio gyvulių ganyimo transformacijos pradžia. XX a. pr. pradėta vykdyti žemės reforma, kaimai suskirstyti į vienkiemius, Lietuvoje gyvulių ganymas iš esmės ėmė kisti. Regionuose, išskyrus Vilniaus kraštą, reforma vykdyta be nukrypimų. Vakarinėje Lietuvos dalyje ganymas iš bendruomeninio perklasifikuojamas į dvi grupes. Pirmajai priskiriamas individualus gyvulių ganymas, kai ganoma vieno šeimininko banda (samdomas svetimas piemuo arba gano savi vaikai). Šiomis sąlygomis beveik nelieka vyriausio piemens (kerdžiaus) vaidmens ir laipsniškai atsisakoma būtinybės samdyti jo pagalbininkus piemenis. Antrajai grupei priskiriamas individualus gyvulių rišimas, kai visiškai atsisakoma piemenų. Minėtų aplinkybių pasekmė – nustojama bendrai ganyti gyvulius, nebelieka piemenų, dalyvaujančių su gyvulių ūkiu susijusioje veikloje.

Kitokia padėtis susiklostė Rytų Lietuvoje. Čia Lenkijos okupacijos metais nevyko žemės reforma, todėl dauguma kaimų liko nesuskirstyti į vienkiemius ir ilgai išsilaikė bendruomeninio ganyimo tradicijos. Lyginant su vakarine Lietuvos dalimi, rytinėje poreikis samdyti piemenis ilgainiui tapo būtinybe, kaimo bendruomenė gyvulius ganydavo bendrose ganyklose, o jai prižiūrėti samdydavo piemenis, skirstytinus į dvi grupes: vyresnysis piemuo (kerdžius) ir jo pagalbininkai. Piemenų samdos reikalus tvarkydavo vyresnio amžiaus kaimo vyrai kaimo sueigoje (*sklode*).

Ganyimo tradicijos iš esmės ima kisti XX a. šeštame dešimtmetyje. Įsibėgėjus sovietizacijos procesams, kolektyvizacijos metu Lietuvoje buvo

nacionalizuotas ne tik nekilnojamasis ir kilnojamasis turtas, bet ir gyvuliai, o kaimo gyventojai suvaryti į *kolchozus*. XX a. antroje pusėje daugelyje kaimų sumažėjus bandoms, karves pradėta ganyti *zagaratkosuose* (užtvarese), ima nykti gyvulius ganiusių piemenų sluoksnis. Techninės naujovės kolūkinėje sistemoje pritaikomos ir gyvulių ganymui, tad atsiranda nauja simbolinė piemens reikšmė. Žmogaus *piemens* funkcijas ilgainiui „perima“ vadinamasis *elektrinis piemuo*¹⁵. Beveik nebelieka poreikio samdyti piemenų, tik išskirtiniais atvejais, kai gyvulių savininkai yra senyvo amžiaus, nusamdomas piemuo, vadinamas *padciensku*¹⁶. Tai paskutinė piemens kaip samdinio nunykimo fazė. Piemuo *padziensku* vadinamas dėl darbo pobūdžio. Toks piemuo buvo samdomas ganyti tik esant poreikiui ir padieniui. XX a. po septinto dešimtmečio ganymas įgauna naują pavidalą, jis traktuojamas kaip pagalba. Dažnas pateikėjas teigia, kad parvažiavęs į kaimą seneliams padėdavo paganyti karves. Pramogai pasikviečiami ir vaikai iš miesto – tuomet „jiems ganymas egzotika tapo“¹⁷. Piemens suvokimas tampa tik prasminiu, pagal atliekamo darbo funkciją traktuojamas kaip *paganymas*, kai asmenys nebeganydavo gyvulių visą sezoną ar dieną, o tik pasirinktinai jiems tinkamu laiku. Kaimo bendruomenės nariai į tokius piemenis tik su humoru kreipdavosi *piemuo*.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, kaimo gyventojams buvo išdalytos bendros ganyklos, kiekvienam individualiai po 3 ha. Tuomet ir rytinėje Lietuvos dalyje imamas praktikuoti individualus gyvulių rišimas, bet įstojus į ES, pradėjus mokėti išmokas už atsisakymą laikyti melžiamas karves, jų beveik nebelieka. Nūdienos globalizacijos kontekste kategorija *piemuo* transformuojasi ir įgauna visai naują, tradicinėje kultūroje neegzistavusią formą, kai paisoma vartotojų poreikių tenkinimo ir pelno siekimo. Viena naujausių kategorijos *piemuo* transformacijos pasekmių – siejimas nebe su asmeniu, o su jo interpretacijos prasme, pavyzdžiui, leidyboje – kaip sieninis *piemenėlio* kalendorius, pieno pramonininkų – kaip *piemenėlio* varškė ar sūris, prekybininkų grupėje – kaip *piemenų* salotos bei kultūros srityje – *piemenys* kaip scenos veikėjai.

¹⁵ Regina Mikštaitė-Čičiurkienė, *Piemenavimas Švenčionių krašte XX a.*, Švenčionys: Firidas, 2007, p. 28.

¹⁶ *Ibid.*, p. 34.

¹⁷ ŠvKM. E. MF. b. 39, ap. 12.

Piemuo kaip darbinė kategorija. Daugumoje ikiindustrinių visuomenių socialinis statusas įgyjamas su per amžių įgyjama patirtimi¹⁸. Istoriko Reinhardo Siederio teigimu, Vidurio Europoje valstiečių vaikystė XVIII–XIX a. iš esmės skyrėsi nuo kitų socialinių sluoksnių žmonių vaikystės¹⁹. Panašiai ir XIX–XX a. sandūros Lietuvos kaime, žemdirbių kultūrinėje bendruomenėje ypatingu suaugusiųjų dėmesiu vaikas nebuvo lepinamas, antai jau nuo mažens jis būdavo pristatomas prie ūkio ir kitų darbų. Tokio požiūrio į vaikus motyvacija glūdinti tradicinėje liaudies pedagogikoje, pagrįstoje principu „suformuluoti vaikų fizines ir psichines savybes svarbiausiam gyvenimo tikslui – dirbti, pratęsti šeimą ir sugyventi su supančia aplinka“²⁰.

Vitalis Morkūnas žemės ūkio darbininkus suskirsto į tam tikras kategorijas pagal amžių, lytį bei atliekamą darbą: bernai ir pusberniai, mergos ir pusmergės, piemenys, kumečiai²¹. Bernai ir pusberniai atlikdavę visus vyriškus ūkio darbus, o mergos ir pusmergės – namų ruošos, gyvulių priežiūros darbus. Bendruomeniniu požiūriu žemiausia ir labiausiai menkinama buvo piemenų kategorija. Piemens darbas – ne tik gyvulius ganyti, bet ir kitokio pobūdžio papildomi ūkio darbai, kartais trukdavę ir vieną, du mėnesius, antai kūlimas su talkomis²². Samdomi mažesnio amžiaus piemenys privalėjo savo šeiminkams prirauti kiaulėms žolės, nuskusti bulvių, net prižiūrėti mažus vaikus.

Kategorijos *piemuo* prasmų nevienalytiškumas. Tyrinėjant bendruomeninio gyvulių ganyimo tradicijas klasifikaciniu požiūriu išskiriamos dvi piemenų grupės: *samdomi* (svetimi) ir savi (savos šeimos) piemenys. Visuose Lietuvos regionuose nepalankiausia buvo samdinio piemens padėtis, dar blogiau, jei jis tarnavo ne savo kaime – toli nuo tėvų ar pirmuosius metus. Romano Vasiliausko teigimu, piemenavimas buvo socialinė būtinybė.

¹⁸ Thomas Hylland Eriksen, *Small Places, Large Issues. An Introduction to Cultural and Social Anthropology*, London, Sterling, Virginia: Pluto Press, 2001, p. 134–135.

¹⁹ Рейнгард Зидер, *Социальная история семьи в Западной и Центральной Европе (конец XVIII–XX в.)*, Москва: Владос, 1997, с. 37.

²⁰ Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnias, Rasa Paukšytė-Šaknienė, *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius: Mintis, 2008, p. 142.

²¹ Vitalis Morkūnas, *Nuo tamsos ligi tamsos*, Vilnius: Mokslas, 1977, p. 47.

²² *Ibid.*, p. 45.

Gyvulių ganymas piemenims asocijavosi ir su daugeliu nemalonių aplinkybių: ankstyvu kėlimusi, darbo monotoniškumu, ypač ganant vienam, atšiauriomis gamtos sąlygomis, su užduotimis, kurios ne visada atitikdavo vaiko amžių²³. Daugelis gyvulius ganiusiųjų piemenavimą detalizuoja kaip sunkiausią savo gyvenimo tarpsnį²⁴. Priimtina etnologės Pranės Dundulienės išvada, kad gyvulių ganymas buvo nelengvas darbas, grūdinantis vaikus sunkiam valstiečio gyvenimui²⁵. Irena Regina Merkienė pastebi, kad samdomo piemens gyvenimo sąlygos siejamos su sunkesne nei kitų piemenų padėtimi²⁶. Daugelio samdomų piemenų gyvenimo aplinkybės dažniausiai priklausydavo nuo šeiminių sąlygų: *Šeiminkai buvę pikti, žiaurūs, prastai valgydinę, miegot neduodavę. Dar gaidžiams negiedojus prikeldavę bulvių skusti. Visą dieną kur nors sumigę, o vakarais pristatydavę balanomis žibinti. Žibini, žibini ir užsnūsti, balana užgęsta... Tai kad jau suriks ant tavęs, tai net visos blusos iš išgąščio apmiršta. Tu pašoki, šeiminkas kad patemps tave už ausies, tai net kraujas pasirodo... Paskum dar priskaičiuoja – tu tinginy, miegaliau, dykai duoną ėdi, dar ir algos norėsi, kad mokėčiau.*²⁷ Vien tas faktas, jog reikėjo gyventi ir tarnauti svetimoje šeimoje, samdytam piemeniui buvo išgyvenimo būtinybė.

Kitokia padėtis buvusi *savų* šeimos piemenų, dažniausiai dirbdavusių lengvesnius darbus, jie buvo geriau maitinami ir rengiami. *Savas piemuo* gyveno savoje kaimo bendruomenėje ir jį auginančioje šeimoje, čia galėjo tikėtis šeimos narių palaikymo ir pan. To neturėjo samdomas *svetimas piemuo*.

Piemuo kaip amžiaus kriterijus. *Piemuo* tradicinėje kultūroje siejamas su pirmąja gyvenimo mokykla, varganos, sunkios vaikystės pradžia. XIX a. pabaigoje vaikai piemenauti pradėdavo net nuo 6–7 metų, o ganyti

²³ Romanas Vasiliauskas, „Piemenavimas. Vaiko branda“, *Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas. Papročiai*, t. 1, Kaunas, 2007, p. 155.

²⁴ Žilvytis Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*, Vilnius: Diemedis, 2001, p. 11.

²⁵ Pranė Dundulienė, *Senieji lietuvių šeimos papročiai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999, p. 101.

²⁶ Irena Regina Merkienė, „Gyvulių ūkis. Lokalinės kultūros universalumas ir savitumas“, in: *Lietuvos valsčiai. Muilinkai. Kernavė. Čiobiškis*, Vilnius: Versmė, 2005, p. 873.

²⁷ LII ES, b. 118, l. 378.

Kiaulių piemenys kūrena ugnį. Čižūnų k., Trakų raj. 1950 m. LII ES, b. 6. Angelės Vyšniauskaitės nuotr.

baigdavo kartais net 20–21 metų sulaukę vyrai²⁸. Kaip pastebi Irena Stankuvienė, „įvairios istorinės, socialinės, individualios šeimos sąlygos, kaimo bendruomenės specifika, vaiko lytis, amžius darė ir daro įtaką ugdymui“²⁹. Nors piemens amžiaus vaikai galėjo turėti ir kitų užduočių (pavyzdžiui, mergaitės – prižiūrėti vaiką, abiejų lyčių vaikai – padėti namų ruošoje, atlikti kitus tėvų ar šeiminių nurodymus), tačiau pagrindinis šio amžiaus vaikų užsiėmimas buvo ganyti gyvulius. Pelikso Bugailiško duomenimis, vaikai piemenauti pradėdavę nuo Kalėdų, Trijų Karalių ar Jurginių ir dirbdavę iki Visų Šventųjų dienos³⁰. Analogiškus duomenis pateikė ir prieškarį

²⁸ Pelikso Bugailiškis vėlyvą amžių sieja su pavojumi sutikti vilką: Bugailiškis Pelikso, „Galvijų ganymas ir piemenų būklė“, *Gimtasai kraštas*. 1935, nr. 2(6), p. 268.

²⁹ Irena Stankuvienė, „Tradicinė Lietuvos kaimo dorovinė kultūra bei tradicinis ugdymas: idealusis ir realusis aspektai“, *Tiltai. Priedas. Edukologija: problemos ir perspektyvos*, 2002, nr. 11, p. 149.

³⁰ Pelikso Bugailiškis, *op. cit.*, p. 68.

nagrinęjęs Vitalis Morkūnas. Jo duomenimis, visoje Lietuvoje piemenų samdos laikas, išreiškiant procentais, prasidėdavo nuo Jurginių (61,5) ir trukdavo iki Kalėdų (48,3) arba Visų Šventųjų (47,3)³¹.

Vitalio Morkūno duomenimis, piemenimis tarnauti pradėdavo 5–15 metų berniukai (dauguma 6–9 metų) ir 5–14 metų mergaitės (dauguma 7–10 metų). 11–18 metų vaikai ir paaugliai (dauguma 13–15 metų) jau dirbdavo pusbernio, 9–21 metų (dauguma 12–15 metų) mergaitės ir merginos – pusmergės darbus³². Todėl piemenavimas prasideda gana ankstyvoje vaiko raidos stadijoje³³. Remiantis psichologų išskiriamais vaiko amžiaus tarpsniais, piemenauti pradėdavo pirmojoje (berniukai ir mergaitės, 4–7 metų) ir antrojoje (berniukai 8–12, mergaitės 8–11 metų) vaikystės stadijoje, o baigdavo paauglystės (berniukai 13–16, mergaitės 12–15 metų) tarpsnyje³⁴. Pasak Žilvyčio Šaknio, XIX a. pabaigoje jaunystės pradžia buvo siejama su piemenavimo pabaiga. Į jaunimo būrį piemuo negalėjo patekti, nors juridškai pagal amžių galėjo net tuoktis³⁵.

Taigi piemenavimas prasidėdavęs anksti, samda trukdavusi labai ilgai ir tai reiškė gilų atotrūkį nuo savo šeimos, bendruomenės, kur turėjo prasidėti socializacija. Amžiaus skirtumas piemenų bendravime buvo svarbus ir dažniausiai pasireiškėdavo hierarchiniu principu. Piemenų lyderis dažniausiai būdavo samdomas piemuo – vyresnis, stipresnis, kai kada mokytesnis bei gudresnis. Jaunesnių piemenų padėtis buvo kitokia, o sunkiausia – pirmus metus ganančio piemens. Pirmiausia todėl, kad jis privalėjo klausyti vyresniųjų. Pirmus metus ganantis piemuo būdavo įvesdinamas į piemenų grupę. Vyresni piemenys tikrindavo jo vikrumą, sumanumą ir pan. Silpnesnis vaikas neretai būdavo užgauliojamas, tapdavo patyčių objektu. Tačiau daugeliu atvejų piemens padėtis bendruomenėje bei piemenų grupėje priklausė nuo jo asmeninių charakterio savybių. Asmuo, gebantis atsispirti patyčioms, buvo vertinamas labiau:

³¹ Vitalis Morkūnas, *op. cit.*, p. 46.

³² *Ibid.*, p. 22–23.

³³ Pagal amžių išskiriami žmogaus gyvenimo laikotarpiai – kūdikystė, vaikystė, paauglystė, brendimas, branda, senatvė. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Amžius>. Teisiškai vaikas – pilnametystės nesulaukęs asmuo (Lietuvoje – iki 18 metų). <http://lt.wikipedia.org/wiki/Vaikas>.

³⁴ Alfonsas Gučas, *Vaiko psichologija*, Kaunas: Šviesa, 1981, p. 14.

³⁵ Žilvytis Šaknys, *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 39.

*Apžiūrėjo ir mano maišelį (terbelę) su pietumis. Kai vienas panoro paimti mano sūrį, gavo botagu per blauzdas. Taip buvo mane pamokęs gospadorius. Sakė: „Jeigu užsileisi iš pradžių, tai per visą vasarą visi tave jodinės“³⁶. Amžiaus skirtumas dažnai būdavo piemens privalumas, pastebimas jų atliekamose apeigose. Per rudenį atliekamą žiemos iššaukimo apeigą vyresnis pienuo jaunesnį, dažnai pirmus metus ganantį arba silpną kaip asmenybę vaiką versdavo kasti ožiui į uodegą (tikėta, kad kai jis pradės tuštintis, tada pasnigs ir pasibaigs ganiava), o kerdžius *kartu juokiasi ir net patarinėja, kas reikia daryti*³⁷.*

Lytiškumo aspektas. Piemenavimas daugiausia siejamas su vyriškąja lytimi, nes ganymas laikytas vyrišku darbu. Vacio Miliaus teigimu, Lietuvoje dar XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje „buvo tokių žemės darbų, kuriuose kartu dalyvavo vyrai, moterys ir vaikai, tačiau buvo pasiskirstymas pagal lytį ir amžių“³⁸. Tam tikros aplinkybės lemdavo, kad bandą kartu su berniukais ganydavo ir mergaitės, ypač jei šeimoje nebūdavo piemens amžiaus berniukų. Tačiau čia galime išvelgti ir gilesnę prasmę. Marvin Harris teigimu, „daugelyje kultūrų vyrai tiki esą dvasiškai pranašesni už moteris ir kad moterys esančios pavojingos ir suteršiančios, silpnos ir nevertos pasitikėjimo“³⁹.

Piemenavimo metu santykiai tarp abiejų lyčių būdavo saviti, pasireiškiantys vyriškumo dominavimu, diskriminavimo aspektais. Dažniausiai berniukai, kad ir kokio amžiaus būtų, save laikė tikrais vyrais, galinčiais geriau už mergaites atlikti savo darbą – ganyti bandą. Todėl piemenaičių padėtis tarp piemenų asocijuojasi su dažnu pasityčiojimu, netgi fiksuojami kerdžiaus ar piemenų seksualinio priekabiavimo atvejai: *Teko ganyti prie kerdžiaus Bolesio, kuris mėgdavo sučiupti mergaites per krūtinę. Mes bėgdavome nuo jo*⁴⁰. Ganyimo metu vyresni piemenys iš mergaičių dažnai pasityčiodavo – „ypač nukentėdavo piemenaitės, tos, kurios jau buvo paaugę, nuolat

³⁶ Kazys Varašinskas, „Piemenėlio darbai ir vargai“, *Mūsų kraštas*, 1994, nr. 2 (5), p. 93.

³⁷ Elvyra Glemžaitė-Dulaitienė, *Kupiškėnų senovė. Etnografija ir tautosaka*, Vilnius: Valsstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958, p. 202.

³⁸ Vacys Milius, „Kasdienybės darbų paskirstymas Lietuvos kaime XIX a. antroje pusėje – XX a. pirmoje pusėje“, *Lietuvos etnologija*, t. 5, Vilnius: LII, 2005, p. 28.

³⁹ Harris Marvin, *Kultūrinė antropologija*, Vilnius: Tvermė, 1998, p. 123.

⁴⁰ *Pasakojų kupiškėnai*, Vilnius, 1980, p. 81.

patirdavo prievartą ir pažeminimus⁴¹. Piemenavusių mergaičių atsiminimuose aptinkami tokie pasakojimai: *Lauke užmigus, didesni piemenys nu-
audavo mano vyželes ir paslėpdavo. O kur jas atrasi: gal po akmeniu, gal aukštai
medyje pakabintos? Parbėgu namo, prisipažįstu tetukui, išbučiuoju abi rankas,
jis ir nupina naujas vyželes*⁴². Mergaičių atkaklumas, noras pritapti piemenų
bendruomenėje dažnai versdavo priešintis patyčioms⁴³. Pateikėja prisimi-
nė, kad vieną mergaitę piemenę mušdavę berniukai, bet ji jiems niekada
nenusileisdavusi. Net ant medžių žievės kaime buvo išrašyta peiliu: *Gink
nuo bado, karo i nuo vainos, i nuo Levono Aldonos*⁴⁴. Nesutarimus, peštynes,
kivirčius tarp piemenų, nepriklausomai nuo lyties, išsprėsdavo kerdžius:
*Susikabinus perjuosdavo botagu per blauzdas*⁴⁵, „kai piemenys imdavo peštis,
užtvodavo botagu“⁴⁶.

Su moteriškosios lyties žeminimu siejamas ir vienas žiemos iššaukimo
apeigos momentas. Svarbiausia figūra būdavo labiau patyręs, vikresnis bei
iškalbingesnis, dažniausiai jau ne pirmus metus ganęs, vyresnio amžiaus
piemu, būtinai berniukas. Pati negarbingiausia apeigos dalyvio pozici-
ja – įsikąsti gyvuliui į uodegą, kuri atitekdavo jauniausiam, pirmus metus
ganančiam piemeniui, tam, iš kurio dažniausiai tyčiotasi, ar kartu ganiu-
siai mergaitėi: *kita mergaitė užpakaly šliaužė keliaklūpsta, įsikandus dantimis į
jo uodegą* (Zarasų r.)⁴⁷, *mergaitė aviną stūmė už užpakali*⁴⁸. Balto ožio ar avino

⁴¹ Gerhard Bauer, „Hütung und Hirtenleben – Ökonomische und Sociale Aspekte“, in: Manfred Klein, Gerhard Bauer, *op. cit.*, s. 57.

⁴² *Pasakoja kupiškėnai*, Vilnius: Vaga, 1980, p. 242.

⁴³ Patyčios – tai tyčiniai, pasikartojantys psichologiškai ar fiziškai stipresnio asmens veiksmai, siekiantys ižeisti, įskaudinti kitą žmogų. Patyčių esama ir tarp suaugusiųjų, tačiau reiškinio ypatumai tyrinėjami analizuojant vaikų ir paauglių bendravimą. Tyčiotis – tai pravardžiuoti, priekabauti, erzinti, stumdyti, mušti, atimti pinigų ar daiktus, apkalbėti, ignoruoti, gąsdinti. Pagal: *Būk saugus*, (M. Drevinskienė, J. Lazarenka, R. Sinkevičius), Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos; Viešosios policijos apsaugos tarnyba, 2008, p. 17.

⁴⁴ Regina Mikštaitė-Čičiurkienė, *Piemenavimas Švenčionių krašte XX a.*, p. 94.

⁴⁵ ŠvKM. E. MF. b. 39, ap. 03.

⁴⁶ Augenija Jarašiūnaitė, „Ralio, karvutė, ralio...Aukštaičių ganymo papročiai“, *Liaudies kultūra*, 1993, nr. 3, p. 15.

⁴⁷ Lietuvos tautosakos ir literatūros institutas (toliau – LTA), b. 1722. Zarasų, Utenos apskritys, medžiaga gauta iš Alekso Urbono, ap. 109.

⁴⁸ LII ES, b. 2337, l. 9.

vedantieji būdavo stipresni piemenys, o jaunesnis piemuo ar mergaitė pasodinami ant nugaros, tarsi imituojant jojimą: *tai jau aš kap lengvesnė kai buvau, paci maža buvau, lingvesnie tai mani būdavo į daugiu stumdzydavo*⁴⁹.

Kasdienėje piemenų veikloje pastebimas vyriškosios lyties asmenų polinkis nurodyti moteriškosios lyties atstovių nesugebėjimą pasigaminti elementariausių piemenavimo atributų, ženklinančių jas kaip piemenis. Piemenavusiųjų teigimu, mergaitėms pats *kerdžius* dėdes padarydavęs, nes jos pačios nemokėjusios. Analizuojant ganiusiųjų mergaičių atsiminimus, nepastebime lytinės diskriminacijos sureikšminimo. Tai traktuojami kaip faktai, tarsi atspindintys natūraliai kaimo bendruomenėje susiklosčiusius santykius tarp abiejų lyčių atstovų. Ši teiginį patvirtina Y. Bronfenbrenner teiginys, kad „mergaičių per stipri „socializacija“ – siekimas, kad jos būtų paklusnios – įprastas reiškinys“⁵⁰.

Piemenavimas kaip vargingo darbo metafora. Piemens samdinio gyvenimas traktuojamas kaip vienas sudėtingiausių tarp visų samdinių: jauno amžiaus samdos pradžia, gyvenimas svetimoje šeimoje, kartais ir toli nuo namų, negalėjimas pačiam apsiginti ir pan. Varginga piemens padėtis kaimo bendruomenėje buvo siejama su smurto, patyčių iš kitų pusės patyrimu. XIX–XX a. sandūros pateikėjų duomenimis, gyvenimo sąlygos dažnai tapatinamos su smurtu ir patyčiomis: *piemenėlius skriaudžia šeimininkas, skriaudžia šeimininkė, skriaudžia bernas, merga, pusmergė ir visi šeimininko vaikai*⁵¹. Todėl *samdomo piemens* gyvenimas svetimoje šeimoje siejamas su diskriminacija, kuri piemenims pirmiausia asocijuojasi su fizinėmis bausmėmis. Ypač jos buvo taikytos jaunesniems, mažiau patyrusiems piemenims, dažniausiai dėl gyvulių praganymo, jų susižeidimo ar pasėlių nuniokojimo. Gerhardo Bauerio teigimu, bausmės vykdymas būdavęs negailestingas, vesdavęs prie tyčinių įžeidinėjimų ir pasityčiojimų. Vienintelė galimybė išvengti tokio žiauraus išgyvenimo buvo pabėgimas⁵²: *Vakare mane šeimininkas „pamylėjo“ karėvišku diržu. Tris dienas jie karves ganė patys,*

⁴⁹ LII ES, b. 2337, l. 5.

⁵⁰ Nathaniel Lees, David C. Berliner, *Pedagoginė psichologija*, Vilnius: Alma litera, 1994, p. 154.

⁵¹ LII ES, b. 118. Etnografiniai užrašai įvairiomis temomis. Seredžiaus apylinkės. Surinko Pranas Virakas. 1962 m. l. 312.

⁵² Gerhard Bauer, *op. cit.*, S. 56.

nes aš gulėjau kruvinas tvarte ir negalėjau paeiti⁵³. Tačiau ne visais atvejais piemenį išgelbėdavo pabėgimas. Dažnas piemuo atsimeina patyręs fizinių smurtą ne tik nuo šeimininkų, vyresnių samdinių ar šeimininkų vaikų, bet ir nuo savo pačių tėvų. Bausmės buvo taikomos ne tik svetimiems samdytiems piemenims, bet ir saviems. Ekspedicijos metu užfiksuotas atvejis, kai nebuvo pasigailėta savo vaiko kurčnebylio:

Suprantat, ten jau kurios iš kolūkiečių nupirktos, jos nenori prie tos bandos, nepripranta. Jos bėga namo, kad jos nu, kad jos nepabėgtų, tai pririšdavo skambutį an kaklo ir, bet aš gi negirdžiu, man tas nepadeda, nežinai kur ta karvė yr. Reikdavo tiesiog ir 100 karvių, ir žiūrėk kur ta karvė yra. Ten daug jų būdavo ir 4, 5 ir 7 būdavo nupirktos, va šviežiai nu va ir jos bėga namo, aš gi negirdžiu. Tėvelis, bara. [...] Tėvelis ir bara, ir mūša mane, ir viską. Nu ką aš kuo, aš kalta, kad aš negirdžiu [pravirko] nu kur ta karvė. Taip akim vat man žiūrėt, nežinot kaip žmogus negirdi, jo klausu yra akys ir širdis. Nu ir nepasakysi kaip sakoma, kad ir savam [pravirksta]. (Telšių r.)⁵⁴

Dažnos patyčios, pažeminimai piemenis lydėjo visur ir visada. Vyresnieji kaimo bendruomenės ir šeimos nariai tokį vaiką, užuot kreipėsi į jį vardu, tiesiog šaukdavo *piemeniu*, negailėdavo kandžių žodžių ir užgauliojimų. Todėl dažniausiai samdyto piemens padėtis jį nusamdžiusioje šeimoje versdavo būti pakančiu bei paklusniu. Išankstinis žinojimas, kad nebeturės kam pasiguosti, ugdė tvirtą, gyvenimo užgrūdintą asmenį. Pavieniai prisiminimai apie piemenavimo laikus kartais parodo *samdomo piemens* padėties prošvaistes: *Parginus bandą, pirmasis primilžto pieno puodelis – jam išgerti⁵⁵*.

Ne tik elgesys su *piemeniu* kaimo bendruomenėje, bet ir jo kasdienybė – sunki, kartais nepakeliama. Tyrimų duomenimis, *samdomo piemens* buitis identifikuojama kaip viena prasčiausių, ypač rytinėje Lietuvos dalyje. Morkūno teigimu, piemenys dažnai miegodavę ant krosnies, suolų bei gultų, retai kuriam tekdavo miegoti lovoje, pasiklojus senus drabužius, o apsiklojus tiesiog sernėgomis⁵⁶:

⁵³ Kazys Varašinskas, „Piemenėlio darbai ir vargai“, *Mūsų kraštas*, 1994, nr. 2 (5), p. 94.

⁵⁴ LII ES, b. 2336, ap. 31.

⁵⁵ Vladas Trinka, „Piemenavimas Ramonaičiuose“, in: *Lygumai. Stačiūnai*, Vilnius: Versmė, 2001, p. 538.

⁵⁶ Vitalis Morkūnas, *op. cit.*, p. 109.

Dažniausiai piemenėlis miegodavo kameros lovoje, kur vietoj čiužinio būdavo įmesta šiaudų ir užtiesta marška. Apsiklodavo jie savo drapanėlėmis arba gūnia. Mažesni piemenėliai bijodavo kur atskirai miegoti, tai miegodavo gryčioje ant suolo, po šonu pasitiesdami savo drapanėles; kai jau būdavo labai šalta, užlipdavo miegoti ant krosnies. Kartais, kai piemenėlis būdavo labai išvargęs, sukniubdavo bet kur ir išmiegodavo iki ryto nenusivilkęs.⁵⁷

Dar apie XX a. vidurį samdytų piemenų gyvenimo sąlygos svetimoje šeimoje buvo prastesnės nei savoje. Juos prasčiau maitindavo, blogiau rengdavo, duodavo daugiau papildomo darbo, tekdavo mažiau miegoti. Jie valgydavo ant suolo, palangės, nes dauguma samdinių šalia savęs prie stalo piemenų matyti nenorėdavo⁵⁸. Skurdi buvo ir piemenų apranga. Tai sąlygojo kelios aplinkybės: piemuo tarnavo svetimoje šeimoje, kur užimdavo žemiausią socialinę padėtį; ūkinės naudos sumetimais; kuo mažesnės piemens išlaikymo sąnaudos. Drabužius piemenims dažniausiai persiūdavo iš sudėvėtų suaugusiųjų drabužių, dažnai tekdavo nešioti ir nepersiuodus, per didelius. Ūkininkai, kurie turėdavo piemenų amžiaus vaikų, piemenims duodavo savo vaikų sunešiotus drabužius⁵⁹. Piemenys vilkėdavo senus, suaugusiųjų apnešiotus, persiuodus drobinius drabužius, avėjo dažnai kojų dydžio neatitinkantį apavą: vyžomis, naginėmis, vėliau *medziokais* (medpadžiais), o dažniausiai iki pat vėlyvo rudens ganė basi: *visas tų laikų mūsų, piemenų, apsirengimas buvo ir ne iš labai šiltųjų*⁶⁰. Todėl dažniausiai kategorija *piemuo* siejama su skurdžia padėtimi, t. y. su apiplyšusiu, skarmaluotu, nešvariu asmeniu, iš kurio šaipydavosi ne tik šeimninkai, jų vaikai, bet ir kiti samdiniai. Savų piemenavusių vaikų padėtis šeimoje buvo geresnė, priklausė nuo šeimos finansinės padėties.

Piemenis sunkią padėtį lėmė pirmiausia ganymo trukmė, dažnai sunkiai pakeliama mažam vaikui. Morkūno teigimu, pagal amžių ir fizines jėgas piemenų darbo diena būdavusi nepaprastai ilga ir sunki: tokia pati, kaip ir suaugusių darbininkų, o kartais net ilgesnė. Ganymo dienos trukmė, lyginant su kitais samdiniais, buvo ilgiausia: prasidėdavo labai anksti ryte ir baigdavosi saulei leidžiantis. Tai sąlygojo miego stoka:

⁵⁷ Elvyra Glemžaitė-Dulaitienė, *op. cit.*, p. 177–178.

⁵⁸ Vitalis Morkūnas, *op. cit.*, p. 109.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 136.

⁶⁰ Nalšios muziejus (toliau – ŠvKM), b. 2. Etnografinė medžiaga. Piemenavimai. Antano Bielinio prisiminimai. Ignalinos r. 1978 m. l. 96.

*Vargau visą liepos ir pusę rugpjūčio mėnesio. Labai sublogau. Man trūko poilsio. Miegoti tekdavo tik 5–6 valandas per parą. Maniau, kad neišlaikysiu, bet jie nekreipė dėmesio.*⁶¹

Piemenų padėtis išskirtinė ir dėl laisvų dienų nebuvimo – ganyti reikėjo ir šventadieniais:

*Man tekdavo labai retai kokia dienele tų išėiginių nuo ganymo dienų, o visos kitos, ir sekmadieniai, ir šeštadieniai, ir didesni, ir mažesni kermošiai bei atlaidai vis ganyt ir ganyt, per visą vasarą, per visą gyvulių ganyimo laiką.*⁶²

Skurdi apranga ir darbo vieta gamtoje (už sodybos ribų) piemenims sukeldavo problemų: fizinių negalavimų, prasidedančių nuo ganymo sezono pradžios ir trunkančių iki pat pabaigos. Žodis *piemuo* dažnai asocijuojasi su nuolat sužeistomis, skaudančiomis kojomis. Frazeologizmas *gaideliai pragydo* žinomas visoje Lietuvoje: *kai kraujas bėga, sako „gaidžiai gieda“ arba „skiautė raudona“*⁶³. Ši piemenis varginusi problema atsiradavo dėl gamtinių sąlygų bei pagal amžių netinkamos aprangos nešiojimo. Ji vienodai kamavo abiejų lyčių atstovus. Ankstyvą pavasarį bei lietingą vasarą suskeldėjusios blauzdos, lūpos ir nosys, lietingą vasarą iššutusios kojos, iki kraujo aštrių rugienojų subadytos papadės, grumstų ir akmenų nugramdyti pirštai, stiklų supjaustytos kojos – tik keli esminiai piemens padėties elementai per visą ganyimo sezoną.

Nepakeliama žvarba rudens darganotomis dienomis, ankstyvos šalnos piemenims dažnai buvo be galo sunkūs išmėginimai. Atšalus orams piemenys ilgai kojų nesiaudavo, nes dažniausiai neturėdavo kuo:

*Gaspadorius buvo piktas ir jam nieko nedavė apsiauti. Tad sušalęs alkanas vaikas pabėgo į namus. Čia tėvas gerai atlupo diržu ir liepė grįžti toliau likusį laiką ganyti. Stipriai peršalus jį apstojo votys, o randai nuo jų ir dabar matosi ant veido ir kūno.*⁶⁴ Dažnas ganęs asmuo žino, kokią reikšmę turėjo karvės mėšlas, tai vienas iš šilumos šaltinių. Sustirusias nuo šalčio kojas piemenys, kerdžiaus ar vyresniųjų pamokyti, trumpam susišildydavo įkišę į šiltą karvės mėšlą ar šlapimą:

⁶¹ Kazys Varašinskas, *op. cit.*, p. 93.

⁶² LII ES, b. 1051. Piemenavimas. Antano Bielinio prisiminimai. Ignalinos r. Dietkaučiznos k. 1984 m. l. 17.

⁶³ LII ES, b. 933. Gyvulių ganymas, priežiūra ir šėrimas. Surinko: R. Senkutė. 1980 m. l. 11.

⁶⁴ ŠvKM. E. MF. b. 39, ap. 08.

rytą stengdavausi atsistoti į šiltą karvės mėšlą. O saulei pakilus nusiplaudavau kojas ir sėdėdavau ant žemės, susukęs jas į švarko skvoernus. Nešiojau si ir šieno saują pasidėti po kojomis, vyniojau jas į skudurus. Apsiauti nieko nedavė; aš savo nugarą šildydavausi atsirėmęs į šiltą jaučio nugarą.⁶⁵

Vaikystėje patirti sunkumai, gebėjimas įveikti įvairias problemas traktuotinas kaip vienas jauno asmens socializacijos etapų.

Tikras piemuo – vyriškumo vaizdinys. Dar XX a. pirmoje pusėje kaimo bendruomenės aplinka turėjo didelės įtakos individo kaip asmenybės formavimuisi. Stankuvienės teigimu, „vaikams etninės kultūros vertybės ir dorovinės normos būdavo perduodamos jų pernelyg neakcentuojant, tarsi savaime, dalyvaujant šeimos ir bendruomenės gyvenime“⁶⁶. Tačiau analizuojant *samdomų piemenų* padėtį, pastebima kitokia tendencija – jis dažniausiai savarankiškai ugdomi prisitaikydami prie svetimos kaimo aplinkos. Kas yra *tikras piemuo*? Viena esminių jo ypatybių yra gebėjimas susieti su kaimo bendruomene. Šiame kontekste pasireiškia piemenų individualūs bei grupiniai gebėjimai, atsiskleidžiantys per mokėjimą komunikuoti.

Tapatinamas su gebėjimais gerai/tinkamai atlikti savo darbą. Dar XX a. pradžioje buvo fiksuojama, kad ryškaus skirtumo tarp *samdomų piemenų* ir ūkininko vaikų beveik nebuvo. Jie drauge vykdavo kerdžiaus nurodymus, vieni kitiems padėdavo bėdoje, kartu žaisdavo. Dažnai paskutinius metus ganantis piemuo jau laikytas vyriausiu, sumaniausiu, daugiausia patyrusiu ir galinčiu tinkamai atlikti darbą piemeniu. Jis buvo geriau priimamas bendruomenėje, taip pat labiau toleruojamas kerdžiaus. Tokiam piemeniui kerdžius skirdavo sudėtingus darbus, patikėdavo karves ganyti krūmynuose ar miške. Nuo XX a. ketvirto dešimtmečio, kai daugelyje Lietuvos vietovių nustojama bendrai ganyti bandą, kerdžius nebesamdomas, o jo funkcijas perima sumanesnis piemuo. Dažnai tokiu piemeniu tapdavo ganantysis paskutinius metus.

Tačiau gilinantis į piemenų individualias savybes, akivaizdžiai iš-

⁶⁵ Kazys Varašinskas, *op. cit.*, p. 93, 95.

⁶⁶ Irena Stankuvienė, „Tradicinė Lietuvos kaimo dorovinė kultūra bei tradicinis ugdymas: idealusis ir realusis aspektai“, *Tiltai*, Priedas: Edukologija: problemos ir perspektyvos, nr. 11, 2002, p. 146–152.

siskiria samdomų, o ne savo šeimos piemenų gebėjimai tinkamai atlikti piemens darbą. Todėl dažniausiai kaip *geras piemuo* identifikuojamas samdomas piemuo, atsidūręs tarp kitų piemenų, kitoje erdvėje. *Samdyti piemenys*, palyginti su ūkininkaičiais, būdavo labiau gyvenimo užgrūdinti, kiek gudresni, sąmojingesni, tik jie turėjo mažiau laisvo laiko pramogoms, kadangi privalėjo padėti šeiminkams nudirbti įvairius ūkio darbus⁶⁷. *Samdomas piemuo* – sumanesnis, komunikabilesnis ir vikresnis. Šios ypatybės įgyjamos kartu su gebėjimu tinkamai prisitaikyti svetimoje aplinkoje. Savų šeimų vaikams būtinybės prisitaikyti prie aplinkos nėra, nes jie gyvena savo kaimo bendruomenėje.

Vyriškumo ženklai. Tikro piemens įvaizdis nusakomas ne tik per gebėjimą tinkamai atlikti savo darbą, bet ir per vyriškumą patvirtinančių reikmenų komplektą. Patys reikšmingiausi, be kurių piemuo nebuvo laikomas tikru, buvo botagas (svarbiausias), peilis ir *terbelė* (maišelis). Botagas ir jo valdymas – pagrindinis piemens vyriškumo simbolis ir *tikro piemens įvaizdžio* branduolys. Pirmiausia tam tikrą specifiką diktavo gamybos būdas – paprastai piemenims botagus padarydavo kerdžius. Vyresni piemenys dažnai mėgdžiodavo kerdžiu, norėdami įrodyti savo subrendimą ar vyriškumą prieš jaunesnius piemenis, todėl stengdavosi nusivyti botagą, panašų į kerdžiaus, gyvulius gąsdindami pliaukštelėjimais, *kad tie jų klausytų taip, kaip klausydavo kerdžiaus*⁶⁸. *Tikras piemuo* geba gerai valdyti botagą, kai pliaukštelėjimas ir šuktelėjimas gyvuliui bei pastarojo paklusimas įrodydavo jo meistriškumą bei gebėjimą suvaldyti bandą. Dažnai pradantysis ar jau kelerius metus bandą paganęs piemuo, norėdamas įrodyti esąs tikras vyras, pamėgdžiodavo vyresnius, imdavo iš jų pavyzdį.

Peilio valdymas irgi susijęs su vyriškumo įrodymu ir *gero piemens įvaizdžiu*. Piemuo visada su savimi turėdavo peilį, o tai dažnai būdavo vyriškumo įrodymas prieš silpnosios lyties atstoves. Ganiusios mergaitės veikiausiai neturėdavusios botago ir peilio, tik vyrai ir mokėję juos pasigaminti bei gerai valdyti. Liaudyje dažnai vartotas posakis – „piemuo be peilio – kaip artojas be arklo ar šuo be uodegos“⁶⁹. Šių atributų turėjimas

⁶⁷ Rimas Stankūnas, „Kolektyvinis gyvulių ganymas lietuvis kaime XX a. pradžioje“, *Kraštotyra*, nr. 24, Vilnius, 1990, p. 69–70.

⁶⁸ ŠvKM, b. 2, l. 64.

⁶⁹ Rimas Stankūnas, *op. cit.*, p. 64.

pabrėžiamas iki pat XX a. pabaigos, kai ganydami vyresni piemenys visada su savimi turėję peilius: *Jais duoną raikydavo, lašinius pasipjaustydavo, drožinėdavo botkotį ar žaisdavo*⁷⁰.

Tikras piemuo ir kaimo bendruomenė. Piemuo, žinantis kaimo bendruomenės papročius, turi didesnę galimybę būti nuolat ir brangiau samdomas. Piemuo privalėjo žinoti apeigų, atliekamų gyvulių ūkinėje veikloje, svarbą kaimo gyvenime. Gyvulių ganymo sezonu svarbiausios pirmojo išginimo ir Sekminių dienos apeigos. Romanas Vasiliauskas pirmosios gyvulių ganymo dienos apeigose išskiria kelis piemens veiklą reglamentuojančius draudimus, pirmiausia „reglamentuojančius elgesį su magiškomis priemonėmis“⁷¹. Tai draudimas naudoti aštrius daiktus: *kad gyvulių vilkas neneštų, tai piemeniui ligi šv. Jurginių neduoda peilio ir ugnies kurti*⁷². Ekologiniai draudimai⁷³: negalima laužyti medžių šakų, draskyti paukščių lizdų, teršti vandens. *Per šv. Jurgį piemenėliai saugodavo, kad šakelės nenulaužtų*.⁷⁴ Svarbūs draudimai, susiję su kaimynų nuosavybės saugojimu⁷⁵: negalima leisti paukščių, gyvulių į kito valstiečio žemę. Egzistavo draudimai ir dėl elgesio: *neleisdavo švilpauti, kad nebaidytų gyvulių, kad gyvuliai žinotų tokius, su kuriais eina į ganyklą*⁷⁶. Vienas griežčiausių draudimų buvo mušti gyvulius, nes tikėta, kad tai galėjo labai pakenkti. Karvė galėjusi neapsivaisinti, užtrūkti, melžtis su krauju ir pan. Minėtame kontekste tikro piemens asociacija siejama su draudimų žinojimu ir laikymusi.

Per kitą svarbią šventę – Sekmines piemuo privalėjo elgtis pagal gyvuojančias tradicijas: apeigose dalyvaudavo kaimo bendruomenė ir piemenų bendrija, abiem grupėms sąveikaujant. Sekminių apeigoms būdingas išskirtinis šeiminių dėmesys piemenims; daugiausia dalyvauja moterys. Jos Sekminių rytą gerus piemenis aprenkia naujais (ar persiūtais) rūbais,

⁷⁰ ŠvKM. E. MF. b. 39. ap. 5.

⁷¹ Romanas Vasiliauskas, *Lietuvių liaudies pedagogika – jaunosios kartos socializacijos fenomenas*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2006, p. 148.

⁷² LTA, b. 2237, ap. 115.

⁷³ Romanas Vasiliauskas, *op. cit.*, p. 148.

⁷⁴ Jonas Balys, *Lietuvių kalendorinės šventės*, Vilnius: Mintis, 1993, p. 165.

⁷⁵ Romanas Vasiliauskas, „Piemenavimas. Vaiko branda“, in: *Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas. Papročiai*, t. 1, Kaunas, 2007, p. 148.

⁷⁶ LII ES, b. 118, l. 132.

Piemenys vainikuoja karves per Devintines. Acokivų k. Šiaulėnų vlsč. Šiaulių aps. 1934 m. Kauno dailės muziejus, 5462

skaniau pamaitina, pamalonina meiliu žodžiu. Toks elgesys piemenų atžvilgiu veikiausiai susijęs su kaimo bendruomenėje egzistavusiomis tradicinėmis etikos normomis. Tradicijų išmanymas bei bendruomenės viešosios nuomonės paisymas šeimnininkes skatino prisidėti prie apeigų organizavimo. Tai pasireiškėdavo per *melstuvijų rinkimą*, kai nė viena neatšakydavo piemenims įdėti maisto produktų, o *piemenų baliaus* rengimas buvo kiekvienos šeimnininkės garbės reikalas.

Tačiau Sekminių dienos apeigų iniciatyva turėjusi priklausyti patiems piemenims, mat nykstant institucijai nunyksta ir apeigos. Ganiusiesiems tai buvusi nepaprasta diena, t. y. tik šią dieną jie sulaukdavę ypatingo dėmesio iš savo šeimnininkų: svarbiausia, kad „iki pietų leisdavo nubėgti pas tėvus, bet daugiausiai patys tėvai ateidavo“⁷⁷. Todėl Sekminių diena suteikė ir galimybę pabendrauti su savo šeima, o tai svarbu jauno asmens socializacijai.

Sekminių apeigų išskirtinis momentas – apvainikuotų karvių pargynimas į namus, o kulminacija – *piemenų balius*, *piemenų paucienė*. Tradicinė piemenų *paucienė* (kiaušinienė) – vienas pagrindinių piemenų puotos val-

⁷⁷ LII ES, b. 1105. Kalendorinių švenčių papročiai. Surinko: S. Laučišnytė, R. Bilkštytė, J. Busilaitė, A. Matulevičiūtė. (VVU). Pakruojo apylnkės. 1985 m. l. 27.

gių – žinoma visoje Lietuvoje, rengta priklausomai nuo regiono šeiminių kieme ar ganykloje. Analizuojant piemenų baliaus momentus matyti, kad jame nedalyvauja kitų kategorijų samdiniai ir pačiose apeigose beveik nefigūruoja suaugę vyrai.

Sekminių apeigų metu atsiskleidžia kai kurie stereotipizacijos elementai. Sekminės asocijuojasi su žodžiu „*spirgutis*“, „*miegalius*“. Piemenys griežtai laikėsi tradicijos Sekminių rytą kuo anksčiau atsikelti. Nevalia pramiegoti, tokiam piemeniui užtraukiama gėda visam ganymo sezonui. Jį pramindavo „*spirgučiu*“⁷⁸, žemindavo, pajuokdavo ir vadindavo *paskutiniu*⁷⁹, *apmėtydavo eglį ar alksnių šakomis*⁸⁰. Sekminių diena piemenims buvusi taip pat svarbi ir dėl perėjimo į kitą samdinių kategoriją. Piemenavę asmenys prisiminimuose pabrėžia šios šventės svarbą savo kaip piemenų kategorijoje: *Sekminių popietyje, vyresnio amžiaus nesamdyti piemenys, pretenduoją į pusbernius, jau būdavo atleidžiami nuo ganymo, o juos pakeisdavo jaunesni jų broliukai*⁸¹. Išėjimas iš žemiausios samdinių kategorijos – kiekvieno paaugusio piemens didžiausia svajonė, pasireiškianti noru kuo greičiau baigti ganyti ir tapti tikru bernu. Pirmiausia perėjęs į pusbernius piemuo atsikrato žeminančio statuso kaimo bendruomenėje ir taip pereina į kitą socializacijos etapą – įsijungia į kaimo jaunuomenę. Tai, pavyzdžiui, atveria galimybę dalyvauti kaimo vakaruškose, nes su piemeniu nė viena kaimo mergina neidavusi šokti. Svarbiu socialinės brandos ritualu būdavo piemens iššventinimas į bernus. Tverėčiaus apylinkėse (Ignalinos r.) per gegužines bernai piemenį iššventindavę į bernus. Etnografinėje medžiagoje gana smulkiai aprašomos tokio iššventinimo apeigos, kai piemeniui „nurišamas“ pantis ar jis įrašomas į bernų knygą, kai apeigų kulminacijoje sesuo perriša liemenį savo austa juosta, kuri reiškusi, kad nuo šios akimirkos jis – pilnateisis bernas⁸². Kita vertus,

⁷⁸ Balys Buračas, *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius: Mintis, 1993, p. 246.

⁷⁹ LII ES, b. 681. Darbo, Šeimos, kalendoriniai papročiai. Surinko VVU Kraštotyrininkai. Pasvalio r. Joniškėlis. 1974 m. l. 6.

⁸⁰ ŠvKM. E. MF. b. 39, ap. 08.

⁸¹ LII ES, b. 892. Vėžionys. Surinko: Pranas Juozapavičius. Prienų r. Jiezno ap. 1981 m. l. 144.

⁸² LII ES, b. 1077. Etnografiniai aprašymai. Antano Bielinio prisiminimai. Ignalinos r. Tverėčius. 1985 m. l. 229.

aukštesnis statusas kaimo bendruomenėje pasireiškėdavo ir didesniu darbo apmokėjimu.

Ralio, karvutės, ralio. *Tikras piemuo* asocijuojasi su dainavimu ir muzikavimu. Kaimo bendruomenėje gražiai mokantis giedoti piemuo mieliau buvo kviečiamas ganyti ūkininkų gyvulių ir net gaudavo didesnę atlygį negu nemokantis giedoti. Piemenims grojimas ir dainavimas buvo ne tik pramoga, galimybė bendrauti bei būdas bent iš dalies užmiršti kasdienybės negandas, bet ir vienas profesinės specifikos elementų. Mat piemenys bandą tvarkydavo šūksniais – signalais. Vieni jų ramina karves: *Tpruka tpruka žaloji, tpruka tpruka*, kitais siekiama, kad karvės nustotų vaikščioti ir atsigultų arba sustotų: *Gula galva, drimba koja*⁸³. Dar kitokie – genant karves namo: *Šiuo nama* ar panašūs, kurie skamba raginamai. Piemenys, ypač mergaitės, ganydami daug raliuodavo, tarsi kalbėdavo su karvėmis.

Dūdelės vaizdinys neatsiejamas nuo *piemens*. Pagrindiniai instrumentai buvo aerofonai⁸⁴: švilpukai, birbynės, molinukai. Muzikiniai instrumentai būdavo ne tik bendravimo priemonė, bet ir atlikdavo utilitarinę funkciją – buvo nepakeičiamas darbo įrankis, juo piemenys mokėdavo valdyti bandą. Mokėjimas patiems pasigaminti muzikos instrumentą – *tikro piemens* savybė. Piemenavę pateikėjai pabrėžia: *mes, piemenys, visi mokėdavome patys pasidaryti dūdeles ir visi mokėdavome ant jų dūduoti*.⁸⁵ Nemokėjimas pasigaminti muzikos instrumento buvo laikomas žioplumo išraiška. *Jeį koks žioplesnis piemuo nemokėdavo pats pasidaryti dūdelės, tai jam pastyrius padėdavo pasidaryti, su kuria tas net pasididžiudamas kelias dienas be perstojo dūduodavo*.⁸⁶ Todėl piemeniui muzikiniai gebėjimai būdavę gana svarbūs socializacijos procese.

Išvados. Šiandienėje visuomenėje ir tradicinėje kaimo bendruomenėje į *piemenį* žvelgiant teoriškai ir problemiška kaip į kultūrinį ženklą ir jo prasmes, išryškėja sąvokos dviprasmiškumas, sietinas su amžiaus

⁸³ ŠvKM, b. 2, l. 1.

⁸⁴ Romualdas Apanavičius, „Tradiciniai muzikos instrumentai lietuvių ganymo papročiuose“, in: *Lietuvių liaudies papročiai*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1991, p. 201.

⁸⁵ ŠvKM, b. 2, l. 73.

⁸⁶ *Ibid.*

kategorija bei tam tikra veiklos specifika. Šiuolaikinės visuomenės požiūriu fiksuojame stereotipinius vaizdinius: *svetimas* ir *savas* piemuos, vargo metafora – *gaideliai pragydo*, jaunas amžius, lytis. Tradicinėje kultūroje tai atsiskleidžia per bendruomenėje gyvuojančias reikšmes: *tikro piemens* vaizdinį, vyriškumo ženklus. Todėl ne tik šiuolaikinis pasaulis yra ženkliškas, bet ir tradicinėje kultūroje esama kultūros reiškinių ženkliškumo.

CATEGORY SHEPHERD – A SOCIAL CULTURAL CLASSIFICATION PRINCIPLE

Regina Mikškaitė-Čičiurkienė

Summary

The category *shepherd*, existing both in contemporary society and in the traditional village community, stands out in investigations of the customs of grazing. The double meaning of this concept becomes more evident. After analyzing the works of earlier researchers, this assumption made more relevant the object of the research – the culture of shepherding. The clearly manifest general conformity related to the rapidly changing villages of Lithuania in the second half of the 20th c., the disappearing as well as the newly forming under the circumstances of globalization traditions expand the problematic space of the research. The mentioned assertions provide an opportunity to study the selected topic in several stages. Thus, this research is one of the first attempts to look at the current significance and traditional meanings of the category of the shepherd.

The object of the research – the group of individuals belonging to the category of hired persons participating in animal husbandry – shepherds.

The purpose of the research – to analyze the meaning of the shepherd category in different contexts. Looking at the category *shepherd* from a theoretical problematic viewpoint as a sign of cultural expression and its meanings, the ambiguity of the concept, related to the category of age as well as to some of a person's specific activities, often having a negative meaning in life, becomes clearer.

From the viewpoint of contemporary society the metaphor of stereotype images is revealed: *foreign* and *own* shepherd, the metaphor of a hard life, tied with the phrase “the cocks crowed”, young age, and sex. In a traditional culture this is revealed through the practical meanings existing in the village community: the image of the *real shepherd*, signs of manliness. Thus, not only is the current world significant, but in the traditional culture there exists the significance of culture occurrence, expressing its stereotype meanings first as cultural significance and all its meaning as a cultural completeness.

ŽILVYTIS ŠAKNYS

„VIETINIAI“, „LENKIŠKI“ IR „LIETUVIŠKI“ PAPROČIAI. ŠIAURĖS LENKIJOS IR PIETŲ LIETUVOS JAUNIMO KULTŪRA

Įvadas. Daugelis etnologų sutaria, kad tarp švenčių šventimo ir tapatumo formavimo procesų esama glaudaus ryšio. Olandijos etnologo Robo Van Ginkelio manymu, šventės atveria pačias geriausias galimybes tapatumo formavimui ir etninės grupės tapatumo politikai nacionaliniu, regioniniu ar vietiniu lygmeniu¹. Todėl kalendorines šventes pasitelksime kaip įrankį analizuodami Šiaurės Lenkijos lietuvių gyvenamų vietovių paprotinės kultūros ir tapatumo politikos formavimą. Tačiau tapatumas pagrįstas individo prisiskyrimu ar priskyrimu vienai ar kitai grupei ar kategorijai², o tai neišvengiamai veda prie jų lyginimo. Orvaro Löfgreno teigimu, analizuojant šventės ir tapatumo valdymo sąsajas, svarbu pažvelgti ir į diachroninę perspektyvą³. Todėl išsikeldami tikslą analizuoti Punsko apylinkių kultūrinio tapatumo problemą negalime atsiriboti ir nuo gretimų Lietuvos Respublikos vietovių papročių analizės. Tyrimo objektas yra Šiaurės Lenkijoje esančių Punsko apylinkių ir Lazdijų bei Kalvarijos savivaldybėse jaunimo švenčiamos šventės, o išsikelta tikslo sieksime pasiremami istoriniu geografiniu lyginamuoju metodu, leidžiančiu suderinti sinchroninio ir diachroninio kultūros reiškinių tyrimo galimybes.

Sociologės Jolantos Kuznecovienės duomenimis, daugelis švenčių dabar švenčiama su artimaisiais, giminėmis ar draugais. Bendruomeniš-

¹ Rob Van Ginkel, „Celebrating Localism: The Festive Articulation of Texel’s Identity“, in: *Reframing Dutch Culture. Between Otherness and Authenticity*, editors Peter Jan Margry and Herman Roodenburg, Wiltshire: Ashgate, 2007, p. 37.

² Reginald Byron, Identity, in: *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, London & New York: Routledge, 1996, p. 292.

³ Orvar Löfgren, „The Nationalization of Culture“, *Ethnologia Europea*, 1989, vol. 19, p. 9.

kumas patiriamas kaip šeimyniškumas, o švenčių papročių ir tradicijų atkartojimas bei perdavimas šeimoje reiškia, jog ir tautiškumas perduodamas bei liudijamas daugiausia per giminystę. Tarp artimųjų, giminaičių ir draugų praktikuojami tam tikri lietuviškumo bruožai ir simboliai, leidžiantys *jaustis savu*, dalijantis bendru paveldu, patirtimi ir vertybėmis. Svarbią funkciją atlieka per inkultūraciją įgyti lietuviškumo bruožai ir simboliai⁴. Kita vertus, analizuojant jaunimo papročius, diskusijų keltų papročių ir tradicijų atkartojimo bei perdavimo galimybes. Šiuolaikinėje visuomenėje iškyla žinių perdavimo problema. Juo spartesni ir didesni pokyčiai, juo sudėtingiau perduoti kultūrą iš kartos į kartą. Tėvų išmintis nebūtinai suvokiama kaip aktuali⁵. Modernioje visuomenėje tradicija jau nėra suprantama kaip iš kartos į kartą perduodami bei perimami papročiai. Šiuolaikinių punskiečių Žolinių, Joninių ir Velykų švenčių analizė parodė, kad, pasitelkus lietuviškumo simbolius, tradicija gali būti išrandama, modifikuojama ir net perimama deklaruojant etninio kultūros lygmens prioritetą prieš lokalinį⁶.

XX a. antrojoje pusėje lietuviai skirtingose valstybėse gyveno nevienodomis sąlygomis. Natūralus inkultūracijos procesas Lietuvoje buvo paveiktas ne tik natūralios modernizacijos, bet ir sovietinės okupacijos nulemtų procesų. Dvi žmonių kartos gyveno internacionalizmo, ateizacijos ir naujųjų sovietinių tradicijų kūrimo epochoje. Visokeriopos okupantų pastangos jaunuomenę atriboti nuo „idėjiškai pasenusių“ tėvų ir senelių didino kartų konfliktą. Vardan utopiškos sovietinės ateities bandyta užgniaužti bet koki ryšį su praeitimi, su šaknimis išrauti senąsias tradicijas⁷. Socialistinėje Lenkijoje vietinės administracijos požiūris į religingumą buvo palankesnis (tiesa, galimybes išpažinti religiją gimtąja kalba buvo ribo-

⁴ Jolanta Kuznecovienė, „Šventes švenčiantis lietuvis: bendruomeniškumo diapazonas“, in: *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, sudarytojai Vytis Čiubrinkas, Jolanta Kuznecovienė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008, p. 75–88.

⁵ Thomas Hylland Eriksen, *Akimirkos tironija. Greitasis ir lėtas laikas informacijos amžiuje*, Vilnius: „Tyto alba“, 2004, p. 156–157.

⁶ Žilvytis Šaknys, „Kultūros transmisijos problema Punsko apylinkėse“, in: *Etninės kultūros tradicijų tęstinumas ir iššūkiai šiuolaikinėje visuomenėje. Continuity and challenges of ethnic culture in the modern society*, sudarytoja Andželika Lapinskienė, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009, p. 87–95.

⁷ Žilvytis Šaknys, „Iniciaciniai ir kalendoriniai jaunimo papročiai“, in: *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai*, sudarytojas Žilvytis Šaknys, Vilnius: LII leidykla, 2007, p. 66.

tos)⁸. Irenos Reginos Merkienės atliktų Kalėdų papročių tyrimų duomenimis, pačiame naujausiame kalėdinių papročių klode atsirado pagrindas kultūrinei takoskyrai, kilusiai dėl XX a. antrojoje pusėje Punsko ir Seinų krašte buvusios stipresnės katalikybės įtakos negu Lietuvoje, kuri buvo įtraukta į SSSR sudėtį ir verčiama priimti valstybinius civilinių papročių standartus⁹. Dėl šios priežasties imsiuosi analizuoti su Advento ir Gavėnios laikotarpiu susijusias šventes, per kurias, išankstiniu autoriaus manymu, turėtų plačiau atsiskleisti skirtingų valstybių ideologijų nulemti skirtumai.

Punsko ir Seinų krašto jaunimo švenčiamas kalendorines šventes jau nagrinėjau keliuose straipsniuose. Analizuodamas jaunimo bendravimo formas, Punsko ir Seinų krašto jaunimo tarpukario papročius nagrinėjau straipsnyje „Punsko ir Seinų krašto jaunystė tarpukariu“¹⁰, aptardamas, kaip šių dienų Punsko apylinkių jaunimas suvokia „lietuviškiausias“, „lenkiškiausias“, kartu ir mėgstamiausias šventes. Tam tikrą dėmesį kalendoriniams papročiams skyriau straipsnyje „Lenkijos lietuvių jaunimas: Etninio ir pilietinio tapatumo raiška“¹¹. Šiuolaikinės kultūros perdavimo problemas, kaip jau minėjau, atskleidžiau straipsnyje „Kultūros transmisijos problema Punsko apylinkėse“¹².

Šiame straipsnyje XXI a. pradžios kalendorinės šventės bus nagrinėjamos lyginamuoju aspektu, atskleidžiant situaciją iš teritorijos perspektyvos, punskiečių papročius¹³ lyginant su vienalaikiais Pietų Lietuvoje

⁸ Vitalija Stravinskienė, *Lenkijos lietuvių bendruomenė 1944–2000 metais*, Vilnius–Punkskas: Aušra, 2004, p. 73–76.

⁹ Irena Regina Merkienė, „Punsko ir Seinų krašto lietuvių Kūčios etnokultūriniame kontekste“, in: *Punsko ir Seinų krašto lietuviai. Etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*, sudarytojas Petras Kalnius, Punkskas: Aušra, 2006, p. 190.

¹⁰ Žilvytis Šaknys, „Punsko ir Seinų krašto jaunystė tarpukariu“, in: *Punsko ir Seinų krašto lietuviai: etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*, sudarytojas Petras Kalnius, Punkskas: Aušros leidykla, 2006, p. 78–105.

¹¹ Žilvytis Šaknys, „Lenkijos lietuvių jaunimas: Etninio ir pilietinio tapatumo raiška“, *Lituanistica*, 2008, t. 54, Nr. 2(74), p. 55–68.

¹² Žilvytis Šaknys, Kultūros transmisijos problema Punsko apylinkėse, p. 87–95.

¹³ 1989 m. rugpjūčio 10–20 d. Lietuvos kraštotyros draugijos vykdytoje ekspedicijoje apklaustas 21 respondentas, pasakojęs apie Agurkių, Aradnykų, Burbiškių, Didžiulių, Kampuočių, Klevų, Kreivėnų, Ožkinių, Paliūnų, Punsko, Raistinių, Rašaičių, Šlynakiemio, Vaitakiemio, Valinčių, Vidugirių, Vilkapėdžių kaimų jaunimo bendravimo papročius tar-

atliktais arealiniais lauko tyrimais (atitinkamai vykdytais 2005 ir 2006–2007 m.)¹⁴. Jų ištakų analizei bus pasitelktas pagal analogišką metodiką parengtas XIX a. pabaigos – XX a. antrosios pusės situacijos tyrimas (abiejose valstybėse tyrimai atlikti 1989 m.)¹⁵.

Jaunimo pasilinksminimai. Anot Gerhardo Bauerio, XIX a. pabaigoje – XX a. antrojoje pusėje Lietuvos kaimai sudarė uždaras bendrijas ir gyveno atskirą gyvenimą su savo įstatymais, tam tikromis elgesio normomis, turėdami stiprų narių sutelktumo jausmą¹⁶. Tačiau žvelgiant į kaimo bendruomenę kaip į visumą per jos narių asmeninius interesus, matomi skirtumai pagal amžių. Kaime gyvavo ne tik suaugusiųjų, bet ir neabejotiną autonomiją turinti jaunimo bendrija, kurią vienijo amžius, teritorija ir bendri interesai. Suaugusiųjų bendruomenę siejo bendri ekonominiai ryšiai ir darbas, o jaunuomenės teritorinę bendriją – laisvalaikis, pramogos bei poreikis mokytis suaugusiųjų bendruomeninio gyvenimo. Kaimo

pukario laikotarpiu: Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas (toliau IIES), b. 1319, l. 236–299; dar 8 respondentai pagal šią anketą apklausti 2005 m. Respondentai pasakojo apie Kreivėnų, Pelelių, Punsko, Šlynakiemio, Vaitakiemio, Vidugirių kaimų realijas. Šie tyrimai atskleidė tarpukario situaciją. 2005 m. LR kultūros ministerijos remtoje ekspedicijoje į autoriaus specialiai sudarytos jaunimo etniam tapatumui tirti anketos „Lenkijos lietuvių papročiai. Jaunystė ir Lietuva“ klausimus atsakė 40 respondentų (dar 3 jaunos žmonės apklausė straipsnio autorius). Respondentai gyveno Burokų, Didžiulių, Eglinės, Konstantinuvkos, Kreivėnų (5), Navininkų (2), Ožkinių, Pristavonių, Punsko (17), Rimkežerių, Seinų (2), Skarkiškių, Šlynakiemio (2), Užvidugirių Būdos (2), Vaiponios, Valinčių (2), Vidugirių kaimuose. Absoliuti respondentų dauguma – 2005 m. vidurinę išsilavinimą įgiję 17–19 metų Punsko licėjaus moksleiviai: IIES, b. 2304, l. 1–43. Dar 12 jaunų respondentų 2005 m. buvo apklausti pagal anketą „Paauglių ir jaunimo bendrijų raiška ir tarpusavio sąveika: etninis, subkultūros ir lokalinis aspektai“. Respondentai pasakojo apie dabartinius (XXI a. pradžios) Agurkių, Burbiškių, Kreivėnų, Ožkinių, Pristavonių, Punsko, Rakelijos, Užvidugirių Būdos, Vaitakiemio, Žvikelių kaimų papročius: IIES, b. 2305, l. 1–96.

¹⁴ Žilvytis Šaknys, „Iniciaciniai ir kalendoriniai jaunimo papročiai“, in: *Lietuvos kultūra: Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, sudarytojas Žilvytis Šaknys, Vilnius: LII leidykla, 2009, p. 63–109.

¹⁵ Tyrimų duomenys analizuoti monografijoje: Žilvytis Bernardas Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2001.

¹⁶ Gerhard Bauer, *Gesellschaft und Weltbild im Baltischen Traditionsmeileu*, Heidelberg, 1972, p. 80.

jaunimą vienijo sambūriai šeštadieniais, sekmadieniais, per kalendorines, valstybines, šeimos šventes ir po talkų rengiamuose šokių, dainų ir žaidimų vakarėliuose¹⁷. Sovietinėje Lietuvoje sparčiai nykstant vietinėms jaunimo bendrijoms, kartu nyko ir tradiciniai pasilinksminimai, juos keitė šokiai kultūros namuose. Punsko apylinkėse šis procesas vyko lėčiau. Dar 1995 m. Aldonos Vaicekauskienės rašytoje knygoje minima, kad Punsko ir Seinų apylinkėse „[...] Svarbiausia susipažinimų vieta ir toliau lieka šokiai. Devinto dešimtmečio antrojoje pusėje išgalėjo diskotekos. Pirmi jas pradėjo rengti Punsko pradinės mokyklos mokiniai, vėliau gimnazistai“¹⁸. Punske jos rengiamos mokykloje ir karčiameje, į kurią šeštadieniais susirenka per 50 žmonių, o „jei Velykos – jau nebūna kur šokt“¹⁹. Ilgiau negu Lietuvoje, Punsko apylinkėse iki šių dienų išliko klojimo teatras ir po vaidinimo besitęsiantys šokiai iki ryto²⁰. Kartais pasilinksminimai vykdavo garaže²¹.

Pastaruojų metu Lietuvoje, kiek kitaip negu Punsko apylinkėse, per šventes į šokius susirenkama rečiau, dažnai susiburiama vieno iš draugų namuose, kur rengiamos privačios vaišės ar vakarėlis.

Adventas ir Gavėnia. Advento ir Gavėnios laikotarpis – specifinis laikas jaunimo lokalinei bendrijai. Tarpukariu per Adventą ir Gavėnią katalikų tikėjimą išpažįstančių dzūkų ir suvalkiečių kaimuose buvo draudžiami jaunimo šokiai ir dainos. Dzūkijoje, kur žemės ūkis nebuvo intensyviai plėtojamas, jaunimas pasilinksminimams turėjo gerokai daugiau progų negu Suvalkijoje – šis laikas buvo ypač išimtinis. Ne vienas apie tarpukario laikotarpį pasakojęs respondentas teigė skaičiavęs dienas iki pirmojo Kalėdų ar Velykų vakarėlio. Šiame regione Advento ir Gavėnios metu bendravimo stoką kompensuodavo įprastas vakarėlis (šeštadienį ar sekmadienį), kartais ir kasdieniai žaidimai, kai buvo žaidžiami ir gana

¹⁷ Žilvytis Šaknys, „Kaimo jaunimo bendrija (XIX a. pabaiga – XX a.)“, *Žemės ūkio mokslai*, 2002, Nr. 4 (priedas), p. 104–109.

¹⁸ Aldona Vaicekauskienė, *Punsko ir Seinų krašto vestuviniai papročiai*, Punksas: Aušra, 1995, p. 165.

¹⁹ Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus archyvas (Toliau – LII ES), b. 2305, l. 85.

²⁰ *Ibid*, l. 69.

²¹ *Ibid*, l. 53.

linksmai, triukšmingi, kartais net erotinį atspalvį (išperkant fantus) turintys žaidimai. Suvalkijoje keli draugai šia proga susiburdavo tik pasišnekėti arba net ir šventiniais vakarais likdavo namie²². Punkskiečių susibūrimai Advento ir Gavėnios laikotarpiu panašūs į dzūkų, taigi jų papročiai ar timesni gyvavusiems dabartinės Lazdijų, o ne Kalvarijos savivaldybės ribose.

Sovietinės okupacijos metais Pietų Lietuvoje šiuo laikotarpiu rengdavo šokius, triukšmingas šventes, į Gavėnios laikotarpį nukeldami Žiemos išvarymo (Užgavėnių), Pavasario (Velykų) šventes, organizuodami vasario 23-iosios ar kovo 8-osios minėjimus su šokiais²³. Tiesa, Dzūkijoje šiuo tarpsniu pasilinksminimus rengdavo rečiausiai. Punsko apylinkėse šokiai nevykdavo ir XX a. antrojoje pusėje²⁴.

Pastaraisiais metais atgailos meto tradicija daug kur Lietuvoje vėl atgaivinta. Draudimai linksmintis ypač paplitę Dzūkijoje (Suvalkijoje ir Aukštaitijoje jų laikomasi rečiau)²⁵. Punsko apylinkės kaimuose per Adventą ir Gavėnią nešokama, kaip ir Lietuvoje esančiuose Dzūkijos kaimuose vengiama dainuoti (kai kurių respondentų teigimu, kaip ir Lietuvoje, išimtį sudaro gimtadieniai). Tačiau esminių skirtumų išvelgti sunku (jų esama lyginant su Suvalkija). Tai leidžia daryti prielaidą, kad tradicinius religinio turinio papročius galima atgaivinti.

Šventiniai vakarėliai. Draudimai Advento ir Gavėnios laikotarpiu turėjo reikšmės ir vakarėlių nuotaikai. Tarpukariu po beveik mėnesį trunkančio Advento jaunimas nekantriai laukdavo **Kalėdų** vakarėlio, kuris Punsko apylinkėse vykdavo dažniausiai antrąją Lietuvos pasienyje – pirmąją šventės dieną. Pastaruoju metu abiejose teritorijose pasilinksminimai dažniau rengiami antrąją šventės dieną²⁶. **Naujųjų metų** vakarėliai tarpukariu buvo populiarūs abiejose teritorijose, o Punsko vietovėse šia proga

²² Žilvytis Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai*, p. 38–40; Žilvytis Šaknys, „Kitoks laikas“ lietuvių jaunimo gyvenimo ritme, *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2005, Nr. 5 (14), p. 35–52.

²³ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 70.

²⁴ Žilvytis Šaknys, Punsko ir Seinų krašto jaunystė tarpukariu, p. 87.

²⁵ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 92; *Aukštaitijos papročiai*, p. 100.

²⁶ Žilvytis Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai*, p. 41; *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 93.

kurti laužai. Populiariausi iš visų šiuo metu yra Naujųjų metų vakarėliai. Laužus (atvejis fiksuotas tik Sangrūdoje) keičia visur paplitę naujametiniai fejerverkai²⁷.

Dėl draudimų linksmintis per Gavėnią dar tarpukariu **Užgavėnėms** jaunimas teikė nemažą reikšmę. Net ir galimybę sočiau pavalgyti prieš Gavėnios pasninką neretai nustelbdavo noras paskutinį kartą pasilinksminti. Todėl jaunimas iki pat vidurnakčio (ar net ilgiau) rengdavo vakarėlius. Tarpukariu šis paprotys buvo išsisknijęs visoje tirtoje teritorijoje²⁸.

XX a. antrojoje pusėje šis paprotys išliko tik Punsko apylinkėse. 2005 m. jau visi respondentai – tiek iš Punsko, tiek iš kaimyninių Lietuvos vietovių – teigė dalyvavę Užgavėnių proga rengiamuose šokiuose²⁹ arba pas draugus (tiesa, kitur Lietuvoje didelė dalis jaunimo per Užgavėnes neidavo linksmintis)³⁰. Taigi Advento, Gavėnios ir Užgavėnių papročių analizė rodytų tokį pat rezultatą, nors Lietuvoje esančias vietas teoriškai turėjo būti gerokai labiau paveikusi sovietinė ateizacijos politika, vienur paprotys buvo atgaivintas, kitur – natūraliai tęsimas. Tiesa, pakito jaunimo santykis su bažnyčia. Dauguma jaunų punskiečių tvirtina einą į bažnyčią kas savaitę (tik po vieną atvejį – kas antrą sekmadienį, beveik kas savaitę, tik per Velykas, Kalėdas ir Žolines, tik per šventes)³¹. Lietuvos jaunimas bažnyčią lanko daug rečiau. **Velykų** vakarėlių analizė rodo, kad abiejose valstybės sienos pusėse gyvuojantys papročiai gali ir skirtis. Kaip ir tarpukariu, per Velykas pasilinksminti su draugais Punsko jaunimas daugiausia rinkdavosi tik antrąją šventės dieną. Šalia esančiose Lietuvos vietovėse jaunimas, kaip ir tarpukariu, dažniau linkęs burtis pirmosios šventės dienos vakare (Dzūkijos specifika)³².

Vedybiniai spėjimai. Advento pabaigą žyminčios Kūčios, Pietų Lietuvoje šio laikotarpio pradžią žyminti šv. Andriejaus (punskiečių vadina-

²⁷ Žilvytis Šaknys, Kalendoriniai ir darbo papročiai, p. 42; *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 94, 104.

²⁸ Žilvytis Šaknys, Kalendoriniai ir darbo papročiai, p. 51 (9 žemėlapis).

²⁹ Kai kada ir po vidurnakčio, LII ES, b. 2305, l. 76.

³⁰ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 95.

³¹ LII ES, b. 2305.

³² Žilvytis Šaknys, Kalendoriniai ir darbo papročiai, p. 59; *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 96.

ma Andriaus) diena tarpukariu sietos su merginų vedybiniais spėjimais. Kaip ir Lietuvoje, per Kūčias merginos klausydavosi, iš kur šunys loja (iš ten jaunikis atvažiuos), skaičiuodavo tvoros statinius, malkas (jei pora – ištekės). Punsko apylinkėse gyvavo ir specifinis Kūčių paprotys lieti vašką pro rakto skylutę (Lietuvoje šiam tikslui naudotas žiedas arba lieta paprastai). Dabar Punsko apylinkėse vaškas pradėtas lieti per šv. Andriejaus dieną³³. Lietuvoje vaško liejimas per šv. Andriejaus dieną nežinomas. Dažniausiai ši diena sieta su kanapių sėjimu ir (arba) pasninku, sūraus maisto valgymu, siekiant susapnuoti būsimąjį vyrą. Matyt, tai bendras Europos paprotys. Apie merginų pasninką šv. Andriejaus dieną siekiant susapnuoti būsimąjį vyrą apie 1582 m. mini jau Jonas Lasickis knygoje „Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus“³⁴, o 1557 m. lenkų šaltinyje užsimenama apie vaško liejimą į vandenį³⁵. Tačiau, panagrinėjus artimiausių kaimynų – baltarusių ir vokiečių papročius, galima teigti, kad Centrinėje Europoje žinomi abu spėjimo būdai³⁶.

Pastaruojų metu Andriejaus vedybiniai spėjimai Pietų Lietuvoje jau nebefiksuojami³⁷, šis paprotys žinomas tik tarp Lietuvos lenkų Pabradės ir Paberžės apylinkėse³⁸. Tačiau šiose vietovėse vedybiniai spėjimai buvo populiarūs net mokyklos vakaronių metu. Gali būti, kad paprotys atgai-vintas akcentuojant ne lokalinį, bet etninį kultūros lygmenį³⁹. Lietuvoje šv. Andriejaus papročiai veikiausiai turėjo formuoti lenko etninio tapatumo jausmą⁴⁰.

³³ Žilvytis Šaknys, Punsko ir Seinų krašto jaunystė tarpukariu, p. 88.

³⁴ Jonas Lasickis, *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*, Vilnius: Vaga, 1969, p. 27.

³⁵ Barbara Ogradowska, *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*, Warszawa: Verbinum, 2001, s. 10.

³⁶ Uladzimir Aleksandravich Vasilevich, „Belaruski fal’klor“, in: *Encyklopedyia*, t. 1, Minsk: Belaruskaja encyklopedyia, 2005, s. 61; T. D. Filimonova, „Niemcy“, in: *Kalendarnye obyčaj i obriady v stranach zarubezhnoi Eoropy. Zimnie prazdniki*, Moskva: Nauka, 1973, s. 140.

³⁷ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 108.

³⁸ *Aukštaitijos papročiai*, p. 115.

³⁹ *Aukštaitijos papročiai*, p. 85.

⁴⁰ Tačiau matome ir atvirkštinį reiškinį Punsko krašte. Dalis jaunimo, kaip ir Pietų Lietuvoje, mini Joninių vedybinius spėjimus, kurie XX a. pradžioje Punsko apylinkėse buvo reti ir žinomi tik iš kelių šaltinių: Jonas Balys, *Lietuvių kalendorinės šventės*, Vilnius: Mintis, 1993, p. 250; Aldona Vaicekauskienė, *Punsko ir Seinų krašto vestuviniai papročiai*, Punkskas:

Persirengėliai. XX a. antrojoje pusėje Punsko bendruomenę paveikė ne tik Lenkijos, bet ir Lietuvos kultūra. Tiesa, į Lietuvą plito sovietinė kultūra iš Rytų. Analizuodama kalėdinio vaikų sveikinimo papročius, Merkienė pastebėjo, kad Punsko ir Seinų lietuviai atsidūrė trijų įtakų zonoje. Iš pietų šiaurę pasiekė kalėdinė simbolika – krikščionių vyskupo šv. Mikolojaus personažo arealas, nuo Lietuvos pasienio – iš šiaurės perimtas prieškariniu Lietuvoje diegto Kalėdų senelio arealas. Taip pat susiklostė naujas arealas, – po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje išplito tą pačią funkciją atliekančio rusiško Senelio Šalčio simbolis⁴¹. Sovietinio paveldo reikšmės galima išvelgti ir Užgavėnių persirengimo paprotyje.

Tarpukariu Žemaitijai būdingas **Užgavėnių** sodybų lankymo persirengus paprotys nebuvo žinomas nei Punsko apylinkėse, nei gretimose Lietuvos teritorijose⁴². XX a. antrojoje pusėje, sovietinių ideologų sprendimu, visoje Lietuvoje paplitusias Užgavėnes turėjusi pakeisti Žiemos išvarymo šventė (ji suformuota pagal Žemaitijos Užgavėnių scenarijų). Po 1989–1990 m. ši šventė vėl tapo Užgavėnėmis⁴³. Taip sovietmečiu prigijusios žemaičių Užgavėnės ir persirengimo paprotys paplito visoje Lietuvoje. Ideologiškai nekenksmingos ir religinio turinio neturinčios Užgavėnių persirengėlių vaikštynės (renghamos Gavėnios metu) buvo toleruojamos sovietų Lietuvoje. Jokių abejonių dėl šios šventės reikšmės nekilo ir atkūrus nepriklausomą Lietuvos Respubliką (šventė vėl buvo švenčiama įprastu laiku).

Pastaraisiais metais šis paprotys kaip „lietuviškas“ pradėjo plisti ir Punsko apylinkėse. Tiesa, Lietuvoje persirengęs vaikšto ir jaunimas (14–15 metų paaugliai), o čia tik vaikai⁴⁴. Punsko Užgavėnių persirengėlių

Aušra, p. 19. Vedybiniai Joninių spėjimai tuo metu buvo labiausiai paplitę Šiaurės Lietuvoje: Jonas Balys, *Lietuvių kalendorinės šventės*, p. 247–257.

⁴¹ Irena Regina Merkienė, Punsko ir Seinų krašto lietuvių Kūčios etnokultūriniam kontekste, p. 188.

⁴² Žilvytis Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai*, p. 51 (9 žemėlapis); Tiesa, Suvalkų apylinkėse buvo paprotys piemenims per Užgavėnes lankyti sodybas nešiojant skudurinę ožką: Ol'ga Andreevna Gantskaia, „Poliaki“, in: *Kalendarnye obyčaj i obriady v stranach zarubezhnoi Evropy. Vesennie prazdniki*, Moskva: Nauka, 1977, s. 203.

⁴³ Pavyzdžiui, Liaudies buities muziejuje rengiama šventė Užgavėnėmis pavadinta 1989 m.: Vida Olechnovičienė, „Lietuvos liaudies buities muziejus: Kalendorinių švenčių papročiai. Tradicijos atgaja“, *Gimtasai kraštas*, 2008, Nr. 1, p. 123. Tais metais šventė pradėta švęsti tradiciniu laiku: Juozas Kudirka, *Užgavėnės*, Vilnius: Mokslas, 1992, p. 5.

⁴⁴ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 99.

istorija gana paprasta. Remiantis Aldonos Vaicekauskienės prisiminimais, nuo 1978 m. Punsko mokyklos etnografinis būrelis pradėjo organizuoti jaunimui skirtus mokyklinius Užgavėnių vakarėlius. 1978 m. etnografinis būrelis surengė Užgavėnių vakarą, kuris vyko bendrabučio valgykloje, nes buvo nutarta vakaro dalyvius pavaišinti vėdarais. Vieni šoko, dainavo, būrė ir linksminosi, kiti skuto, tarkavo bulves, kimšo žarnas. Vakaras pavyko⁴⁵. Užgavėnės rengė ir Punsko licėjaus Lietuvių visuomeninis kultūros būrelis. 1981 m. kartu su minėtu etnografiniu būreliu jis surengė Užgavėnės su persirengėlių eiseną, pasivažinėjimu rogėmis, laužu, vaisėmis ir šokiais⁴⁶.

1985 m. per etnografinį būrelį mėginta atkurti ir teatralizuotas Užgavėnės: „Būrelis buvo skatinamas pasirodyti pavasario šventėje Vengožave. Lenkai turi „chodzenie z gaikiem“, o mums reikėjo pasirodyti su savo šventės inscenizacija. Mūsų krašte dar žinomas buvo pasivažinėjimas rogėmis, kad javai gerai augtų, vaisės, kur eina vieni pas kitus ir vaišinasi arba sueina kartu ir ten jaunimo šokiai būna, dar kepimas blynų. Persirengėliai nebuvo mums pažįstami iš krašto tradicijos, todėl pasiruošėme pagal žemaitišką tradiciją“⁴⁷. Be abejo, su žemaitiška Užgavėnių tradicija buvo susipažinta Lietuvoje. Vaicekauskienės teigimu, per būrelio susitikimus atvykdavo kraštotyrininkai iš Lietuvos, jie mokė vietinius naujų liaudies šokių ir žaidimų, padėjo patobulinti ir Joninių scenarijų. Kaunietis Albinas Vaškevičius globojo ir į kraštotyrininkų sąjungą atvedė būrelio narę Ireną Aleknaite. Lietuvoje pramokusi dainų, šokių ir žaidimų, ji to mokė ir Punsko mokinius, Vaitakiemio jaunimą⁴⁸.

Remiantis Juozo Kudirkos duomenimis, Užgavėnės gaivinti pradėtos 1957–1958 m., užsakant straipsnius to meto respublikinėje ir rajoninėje spaudoje. Nuo 1977 m. šventė švenčiama Rumšiškėse⁴⁹. Tačiau pačių

⁴⁵ Aldona Vaicekauskienė, „Gimnazijos etnografinis būrelis“, in: *Punsko Kovo 11-osios gimnazija*, Punkskas: Aušra, 1996, p. 157.

⁴⁶ Aldona Vaicekauskienė, „Iš Punsko Licėjaus LVKD būrelio veiklos“, in: *Punsko Kovo 11-osios gimnazija*, Punkskas: Aušra, 1996, p. 177–182.

⁴⁷ Užgavėnės – mūsų ar ne mūsų krašto šventinė tradicija, iš: <http://www.ausra.pl/2009/0903/uzgavenes.htm>. Matyt, pavasario švenčių festivalyje dalyvauta 1986 m.: Aldona Vaicekauskienė, Romas Vitkauskas, „Lenkijos lietuvių etninės kultūros draugija“, *Gimtasai kraštas*, 2008, Nr. 1, p. 100.

⁴⁸ Aldona Vaicekauskienė, *Gimnazijos etnografinis būrelis*, p. 158.

⁴⁹ Juozas Kudirka, *Užgavėnės*, p. 5.

Užgavėnių plitimo negalime sieti vien su sovietiniu kultūros paveldu. Pasak Kudirkos, Užgavėnių karnavalas su Morės vežiojimu dar 1936 m. buvo surengtas Kaune⁵⁰. Panašu, kad jau tada Užgavėnėms, kaip ir Joninėms, buvo numatyta „bendralietuviškos“ šventės dalia. Šiuo metu taip jos suvokiamos Rytų Lietuvoje. Lenko iš Kalesninkų teigimu, šios šventės metu dominuoja persirengėliai iš lietuviškų mokyklų. Jaunas respondentas iš Bezdonių liudijo, kad atėjus persirengėliams lenkai suglumdavo ir nesuprasdavo, kokia čia šventė⁵¹.

Tačiau **Trijų karalių** persirengimo papročiai Punsko apylinkėse pamiršti, nors dar tarpukariu Šlynakiemyje ir Vaitakiemyje vaikščiodavo karaliais persirengusių vaikų ir net vyrų grupės. Galbūt šio papročio išnykimą lėmė vietinių žmonių įsitikinimas, kad tai lenkiškas paprotys⁵². Lenkijoje jis iš tiesų retesnis negu Lietuvoje⁵³. Tarpukariu jaunimo persirengimo trimis karaliais paprotys buvo paplitęs gretimose Dzūkijos vietovėse (šiaurės vakaruose buvo populiarus ir tarpušvenčio šyvio šokdinimas). Nors šiomis dienomis paprotys vaikščioti persirengus trimis karaliais Pietų Lietuvoje yra labai retas, vis dėlto Seirijuose ir Simne man pavyko užfiksuoti du iš trijų atvejų, kai Dzūkijos jaunimas persirengia trimis karaliais⁵⁴ (Kapčiamiestyje vaikšto ir suaugę, tačiau suaugusiųjų persirengimo paprotys dažnesnis)⁵⁵. Tiesa, ir šiose vietovėse didesnė reikšmė teikiama Užgavėnių persirengėliams. Šventės „lietuviškumas“ ar „lenkiškumas“ galėjo būti pretekstas įsilieti į persirengėlių būrį ar atsisakyti tradicijos Punsko apylinkėse.

Plakimas verba. Dar tarpukariu buvo išlikęs paprotys Verbų sekma dienį šventinta verba paplakti ne tik šeimos narius. Kaip rašo Kudirka, tuo metu Pietų ir Pietryčių Lietuvoje jaunuoliai vieni kitiems suduodavo per

⁵⁰ *Ibid*, p. 4.

⁵¹ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 75.

⁵² Žilvytis Šaknys, Punsko ir Seinų krašto jaunystė tarpukariu, p. 89.

⁵³ Anna Drożdż, *Pomoc wzajemna. Współdziałanie społeczne i pomoc sąsiedzka. Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego*, t. 7, Wrocław – Cieszyn, 2002, s. 276–277.

⁵⁴ Jaunimo persirengėlių grupė tokia, kurioje dalyvauja 14 metų ir vyresnių paauglių.

⁵⁵ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 98.

ranką, galvą, petį šventoriuje, miestelio aikštėje ar grįždami lauko keliuku, taip tikėdamiesi būti gražūs ir sveiki kaip nuolat žalias kadagys⁵⁶. Šis paprotys buvo gyvas ir Punsko apylinkėse. Pasak Merkienės, tradicinis padorumas reikalavo, kad vaikas, norintis parodyti savo susidomėjimą mergina arba atkreipti jos dėmesį, tai daryti turėjo atsainiai, rodydamas priešišumą. Todėl prie bažnyčios šventintomis verbomis vaikinai merginoms skaudžiai čiažė blauzdas, o vienas kitam jie tik nesmarkiai suduodavo per petį⁵⁷.

Kiek kitaip negu Aukštaitijoje ar Suvalkijoje, Dzūkijoje šis paprotys išliko ir iki šių dienų, o toliausiai į vakarus aptinkamas Kapčiamiestyje⁵⁸. Punsko apylinkėse šio papročio nepavyko užfiksuoti. Verba plakama tik uždaroje erdvėje – namuose.

Velykinis laistymasis. Laistymąsi vandeniu Velykų antrąją dieną paliudijo visi Punsko apylinkėse gyvenę respondentai, akcentuodami, kad šis paprotys perimtas iš lenkų. Suvalkijoje (Kudirkos Naumiestis, Virbalis) ir Vakarų Dzūkijoje (Nemunaitis, Daugai, Neravai) gyvuoja Užgavėnių laistymosi papročiai, velykinis laistymasis dažniau aptinkamas lenkų gyvenamosiose vietovėse (Medininkai, Butrimonys, Kalesninkai; Išimtis – Marcinkonys)⁵⁹. Tai leistų daryti prielaidą, kad laistymasis vienos ar kitos šventės metu – etninis lietuvių ar lenkų paprotys. Tačiau šią prielaidą paneigtų Aukštaitijos etnografinio regiono tyrimai, kurie rodo, kad velykinis laistymasis paplitęs ne tik tarp Pabradės lenkų, bet ir tarp Želvos, Šerių lietuvių⁶⁰. Vakarų Aukštaitijoje laistymosi per Užgavėnes tradicija susijusi su persirengėlių papročiais⁶¹. Nastutė Sidarienė rašo: „Iki šiol nežinomas velykinis laistymasis vandeniu kaskart tampa populiariesnis. Šį ne mūsų krašto paprotį, išpropagavo Lenkijos televizija, todėl antrą švenčių dieną galima pamatyti vaikus su pilnais plastikiniais buteliais vandens.

⁵⁶ Juozas Kudirka, *Velykų šventės*, Vilnius: Mokslas, 1992, p. 7.

⁵⁷ Regina Merkienė, „Lietuvių etninės kultūros poslinkiai Seinų ir Punsko krašte“, in: *Etninė kultūra atkurtojoje Lietuvos Respublikoje*, Vilnius: Lygė, 1997, p. 34.

⁵⁸ *Ibid*, p. 100.

⁵⁹ *Ibid*, p. 103.

⁶⁰ *Aukštaitijos papročiai*, p. 110.

⁶¹ *Ibid*, p. 82.

Jie laisto vieni kitus. Praeivių paprastai nelieja“⁶². Taigi, nors laistymosi per Velykas paprotys yra paplitęs daugelyje Europos šalių⁶³, pasak Juozo Kudirkos, šis XX a. pradžioje paprotys buvo plačiai paplitęs Žemaitijoje, Radviliškio ir Kėdainių rajonuose⁶⁴. Nijolės Marcinkevičienės duomenimis, šį paprotį galima aptikti Utenoje, Rokiškyje, Jonavoje, Ukmergėje, Švenčionių r.⁶⁵ Pasak Merkienės, kai kur Pakaunėje palei Nerį net ir XX a. antrojoje pusėje buvo gyvas paprotys vaikus ir merginas laistyti skirtingomis šventės dienomis (vaikinai merginas laistydavo antrąją, o merginos vaikus – trečiąją šventės dieną)⁶⁶. Tačiau apie Punską (kaip ir visoje Pietų Lietuvoje) velykinio laistymosi papročiai XX a. buvo nežinomi. Tarpukariu šiose apylinkėse buvo laistomasi tik rugiapjūtės metu⁶⁷. Tai lėmė, kad bendras Europos paprotys lokaliaje bendruomenėje tapo lenkų etninės kultūros simboliu.

Velykinės sūpuoklės. Kitas velykinis paprotys, praktikuotas ir kitų švenčių metu, buvo supimasis. XX a. antrajame dešimtmetyje 37 sodybų Žagarių kaime prieš Velykas įrengdavo trejas sūpuokles. Jaunimas burdavosi prie vienu, o paaugliai, vaikai – prie kitų⁶⁸. Vyrų supdavosi poromis, stovėdami, merginos sėdėdamos. Juo aukščiau įsisupi, juo „garbingiau“. Net Seinuose sakydavo, kad aukščiau įsisupusi mergina bus gera šeimi-

⁶² Nastutė Sidarienė, „Pavasario tradicijos ir apeigos seniau ir dabar lietuvių gyvenamose vietose, Lenkijos šiaurės – rytiniame pakraštyje“, in: Aldona Vaicekauskienė, *Velykų papročiai ir tradicijos. Wielkanocne obrzędy i tradicje*, sudarytoja Nastutė Sidarienė, Punkskas: „Aušros“ leidykla, 2005, p. 16.

⁶³ Pasak T. D. Filimonovos, laistymosi papročiai daugiafunkciniai. XIX–XX a. Europos šalyse jie buvo atliekami pradėdant Užgavėnėmis ir Velykomis, baigiant Sekminėmis ir Joninėmis: T. D. Filimonova, „Voda v kalendarnych obriadah“, in: *Kalendarnye obyčaj i obriady v stranah zarubezhnoi Evropy*, redaktorius S. A. Tokarev i dr., Moskva, 1983, s. 140.

⁶⁴ Juozas Kudirka, *Velykų šventės*, p. 68.

⁶⁵ *Velykų rytą lelija pražydo. Verbu sekma dienio, Velykų, Jurginių papročiai ir tautosaka*, sudarytoja Nijolė Marcinkevičienė, Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras, 2006, p. 227–229.

⁶⁶ Irena Regina Merkienė, „Velykiniai pavasario ženklai. Baltijos kultūra XX amžiuje“, in: *Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. Etnologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992, 1993, 1995 metais*, sudarė Irena Regina Merkienė ir Vida Savoniakaitė, Vilnius: Mokslo aidai, 1999, p. 195.

⁶⁷ Regina Merkienė, Lietuvių etninės kultūros poslinkiai Seinų ir Punsko krašte, p. 29.

⁶⁸ Juozas Kudirka, *Velykų šventės*, p. 87.

ninkė⁶⁹. Vaicekauskienės teigimu, buvo supamasi ir dėl linų⁷⁰. Tarpukariu šie papročiai gyvavo ir Pietų Lietuvoje⁷¹. Šiuo metu apeiginio supimosi paprotys Punske nežinomas. Pietų Lietuvoje taip pat nustatytas supimosi paprotys tik per Jonines (Kriūkuose, Perlojoje, Dubičiuose) ir per Onines (Simne)⁷². Supimasis per Velykas fiksuojamas tik Aukštaitijoje (Adučiškyje, Kruonyje, Meškuičiuose)⁷³.

Velykų ir Atvelykio margučiai. Velykinių margučių marginimas – vienas etninių kultūros bruožų. Šis paprotys išliko ir sovietinėje Lietuvoje. Labai didelė reikšmė jam teikiama ir Punsko apylinkėse. Kaip rašo Vaicekauskienė, margučių marginimo tradicijos dar gyvuoja visame Punsko krašte, ypač tarp vyresnio amžiaus žmonių. Jaunimą marginti skatina Lenkijos lietuvių etninės kultūros draugijos organizuojami velykinio apeiginio meno konkursai⁷⁴. Šia proga organizuojamos tarptautinės konferencijos, leidžiami leidiniai⁷⁵.

Rečiau pasitaiko Atvelykio margučių tradicija, nutrūkusi sovietmečiu. Pietų Lietuvoje (tiesa, daug rečiau negu Aukštaitijoje) margučius dažo ne tik Velykoms, bet ir Atvelykiui. Punsko apylinkėse šis paprotys nežinomas⁷⁶, kaip ir gretimose Dzūkijos ir Suvalkijos vietovėse (išskyrus Kučiūnus)⁷⁷. Tačiau esama žinių apie šio papročio puoselėjimą tarpukario Dzūkijos (Varėnos, Šalčininkų r., Lazdijų r.⁷⁸) ir Suvalkijos kaimuose (Marjampolės, Šakių r.)⁷⁹.

⁶⁹ *Ibid*, p. 87.

⁷⁰ Aldona Vaicekauskienė, „Punskiečių kalendorinės šventės ir papročiai“, in: *Punska ir Seinų krašto lietuviai: etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*, sudarytojas Petras Kalnius, Punksas: Aušros leidykla, 2006, p. 205–206.

⁷¹ Jonas Balys, *Lietuvių kalendorinės šventės*, p. 152–153.

⁷² *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 103.

⁷³ *Aukštaitijos papročiai*, p. 110.

⁷⁴ Aldona Vaicekauskienė, Punskiečių kalendorinės šventės ir papročiai, p. 198.

⁷⁵ *Velykų papročiai ir tradicijos. Wielkanocne obrzędy i tradicje*, sudarė Aldona Vaicekauskienė ir Nastutė Sidarienė, Punksas: „Aušros“ leidykla, 2005.

⁷⁶ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 102.

⁷⁷ *Ibid*, p. 102.

⁷⁸ Nijolė Marcinkevičienė, *Velykų rytą*, p. 291, 299–300.

⁷⁹ *Ibid*, p. 318.

Lalautojai. Dar tarpukariu didelėje Lietuvos dalyje buvo gyvas lalavimo (Punsko apylinkėse vadino „valavimu“, „volavimu“) paprotys. Jauni nevedę kaimo vyrai Velykų pirmosios dienos naktį (iš pirmosios į antrąją Velykų dieną) lankydamo sodybas. Pagiedoję giesmę, pasakę oraciją⁸⁰, iš kaimo žmonių jie sulaukdavo atlygio (dažniausiai kiaušinių, margučių). Nors kaimyninėse vietovėse Lietuvoje tarpukariu šis paprotys buvo nunykęs⁸¹, Punsko apylinkėse jis vis dar gyvavo, tiesa, jau kiek pakitęs. Sodybas lankė ir vedę vyrai. Agurkių lalautojus aprašiusios 1917 m. gimusios moters teigimu, „vakare pirmą dieną ėjo po kaimus lalauninkai: jais buvo ne tik suaugę vyrai, bet ir bernai. Merginoms nebuvo galima čia dalyvauti“⁸². Tradiciškai dėmesys buvo kreipiamas ir į netekėjusias merginas. Kaip pasakoja Nastutė Sidarienė, jei namų šeimininkė turėdavo netekėjusių dukterų, „dažnai lalauninkus ir į vidų pakviesdavo, kad galėtų pavaišinti pyragu, šeimininkas kartais ir degtinės po stikliuką įpildavo“⁸³. Norėčiau pabrėžti, kad Punsko apylinkėse lalavimo paprotys gyvavo specifinėmis sąlygomis. Kai kuriuose kaimuose lalautojams reikėjo net okupacinės valdžios leidimo. Jį gavę vaikinai giedodavo garsiau, kad būtų girdėti Lietuvos pusėje⁸⁴. Sovietinėje Lietuvoje lalavimo paprotys sparčiai nyko. Punsko apylinkėse XX a. antrojoje pusėje paprotys išliko, tačiau labai keitėsi. Pavyzdžiui, 1958 m. Giluišių kaime gimęs ir iki 1983 m. su lalaunikais vaikščiojęs vyras teigė, kad jau tais laikais galėjo vaikščioti ir vyresnės moterys dainininkės, tačiau jų jo vadovaujamoje grupėje nebuvo, nes reikėjo labai daug vaikščioti, tad jos pavargdavo⁸⁵. Matyt, suaugusiems vyrams vaikščioti jau buvo nedrašu: „Eidavo persirengę, išsipaišę, kad nepažintų, išsiverčia kailinius, skrybėles šiaudines užsideda, ūsus prisiklijuoja, juostas užsiriša. Kartais medinius kardus pasikabina. Vienais metais net šarvus pasidarė“⁸⁶. Tačiau, panašu, jog ši naujovė yra

⁸⁰ Rytų ir Pietų Lietuvoje specialią dar skirdavo tekamo amžiaus merginoms: Žilvytis Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai*, p. 57.

⁸¹ Žilvytis Šaknys, *Kalendoriniai ir darbo papročiai*, p. 57.

⁸² *Punsko ir Seinų krašte. Atsiminimai. Tautosaka*, sudarė E. Urbonas, Panevėžys: Lietuvos maironiečių draugija, 1997, p. 200.

⁸³ Nastutė Sidarienė, *Pavasario tradicijos ir apeigos*, p. 13–14.

⁸⁴ Žilvytis Šaknys, *Punsko ir Seinų krašto jaunystė tarpukariu*, p. 90.

⁸⁵ *Velykų rytą*, p. 197.

⁸⁶ *Idem*, p. 197. Tiesa, autorė fiksuoja ir Kapčiamiestyje 1911 m. gimusios moters pasa-

atsiradusi perėmus tarpukariu Lietuvoje tik dabartinio Lazdijų rajono ribose žinomą velykinio lalautojų – persirengėlių paprotį. Nijolė Marcinkevičienė rašo: „Dabartinio Lazdijų rajono teritorijoje esantys miesteliai, gal tų pačių bažnytinių misterijų įtakoje, mėgo persirengti atitinkamų personažų drabužiais ir improvizuoti biblijinėmis (ir ne visai) temomis. Kapčiamiesčio, Leipalingio apylinkėse į pirkia „namelius palinksmyt“ užeidavo angelas, velnias, „smercis“ (matyt giltinė), karalius, kariai. Juos vadino lalauninkais“⁸⁷. Tiesa, Punsco krašte persirengėlių – lalautojų – paprotys neišplito, tačiau lalauti pradėjo merginos (neretai ir perimti iniciatyvą). Pavyzdžiui, šešiolikmetė iš Agurkių 2005 m. buvo septynių lalautojų grupės vadovė (grupėje buvo tik du vaikinai). Grupė pagieda giesmės „Kristus Dievas mūsų“ pirmąjį posmą, atidarius duris – kitą giesmę, o jei prašo – „raciją“ (oraciją) pasako. Oraciją sako vadovė. Ji oraciją išmoko iš lalautojų grupės vadovė buvusios vyresniosios sesers⁸⁸. Tiesa, dar ir 28 metų lalauti ėjusio pateikėjo iš Užvidugirių Būdos teigimu, jų grupėje eina tik vyrai (beje, jau su magnetofonu)⁸⁹.

Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę (1990 m.), atgaivintas lalavimo paprotys. Kaip ir tarpukariu, labiausiai šis paprotys praktikuojamas Dzūkijoje, tačiau po kiemus paprastai vaikšto paaugliai, vaikai. Lalautojų amžius jaunėja, nes lalauti tampa gėda. Vietoj giesmių neretai padeklamuojamas eilėraštis, kiti nesako visiškai nieko. Suvalkijoje⁹⁰ lalavimo paprotys fiksuotas tik Sangrūdoje, greičiausiai dėl šio miestelio mokyklos palaikomų glaudžių ryšių su punskiečiais⁹¹. Taigi tradiciją gali perduoti ir punskiečiai.

kojimus apie persirengėlius angelu, velniu, karaliumi, Erodu, smerčiu: *Idem*, p. 300. Taip pat tikėtina, kad persirengimo paprotys susijęs ir su Velyknakčio persirenginėjimu: Aldona Vaicekauskienė, Punskiečių kalendorinės šventės ir papročiai, p. 199–200.

⁸⁷ *Velykų rytą*, p. 197. Persirengimo paprotys per Velykas žinomas ir Lenkijoje, tačiau apie šio papročio sąsajas su lalavimu nežinoma: plg. Ol'ga Andreevna Gantskaia, Poliaki, s. 212–213.

⁸⁸ IIES, b. 2305, l. 84–87.

⁸⁹ *Idem*, l. 92.

⁹⁰ Autoriaus lauko tyrimų duomenimis, Suvalkijoje jaunimo lalavimo papročio tarpukariu nebuvo: Žilvytis Šaknys, Kalendoriniai ir darbo papročiai, p. 57; Nijolė Marcinkevičienė užfiksavo kelis iš 1915 ir 1920 m. Marijampolės ir Šakių rajonuose gyvenančių pateikėjų pasakojimus: *Velykų rytą*, p. 317.

⁹¹ *Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, p. 76.

Išvados. Pasitelkiant jaunimo žimos ir ankstyvo pavasario papročius, straipsnyje analizuota Punsko apylinkėse ir Lazdijų bei Kalvarijos savivaldybėse gyvenusių jaunų lietuvių papročiai ir jų kaita nuo XX a. trečiojo dešimtmečio iki šių dienų. Remiantis šiose vietovėse atliktais tarpukario ir XXI a. pradžios draudimų linksminiais per Adventą ir Gavėnią, Kalėdų bei Velykų šventinių vakarėlių, šv. Andriejaus ir Kūčių vedybinių spėjimų, Užgavėnių ir tarpušvenčio persirengimo, viešo plakimo verba per Verbų sekmadienį, laistymosi vandeniui per Velykas, velykinių sūpuoklių, margučių dažymo Velykoms ir Atvėlykiui bei lalavimo per Velykas lyginamaisiais tyrimais, galima teigti, kad tarpukariu šiose vietovėse gyvavo panašūs papročiai. Socialistinėje Lenkijoje ir Sovietų Sąjungoje skyrėsi valdančiosios administracijos požiūris į religingumą ir su juo susijusius liaudiškus papročius. Sovietinėje Lietuvoje tradiciniai jaunimo papročiai nyko arba modifikavosi greičiau. Tautinio atgimimo laikais (1988–1990 m.) daugelis šių papročių Lietuvoje buvo atgaivinti arba perimtos sovietmečiu modifikuotos papročių formos. Abiem atvejais papročiai beveik prarado lokalinį savitumą. Punsko apylinkių lietuviai sovietmečiu perėmė šiuos papročius ir ypač dabar juos praktikuoja, prioritetą teikdami bendriems lietuviškiems, o ne lokaliniais, iš kartos į kartą perduotiems kultūros bruožams. Baigiant reikia pasakyti, kad dauguma kalendorinių papročių glaudžiai susiję su krikščioniškąja kultūra ir retai turi etninę charakterį. Papročio „lietuviškumas“ ar „lenkiškumas“ tėra tik stereotipinė paribio vietovėse gyvenančių žmonių suformuota charakteristika, padedanti tapatintis su viena ar kita etnine grupe.

“LOCAL”, “POLISH” AND “LITHUANIAN” CUSTOMS.
THE YOUTH CULTURE IN NORTHERN POLAND AND
SOUTHERN LITHUANIA

Žilvytis Šaknys

Summary

Looking at the winter and early spring customs of youth, the article analyzes the customs of young Lithuanians living in the district of Punska and the local governments of Lazdijai and Kalvarija and the development of the customs from

the 1920's until today. Comparable investigations in these places in the interwar period and at the beginning of the 21st century were carried out on the prohibitions of merry making during Advent and Lent, the holy celebrations of Christmas and Easter, the marriage prognostication of St. Andrew's Day and Christmas Eve, masked outdoors fete on Shrove Tuesday and during the period from Christmas to the Epiphany, the public lashing with a *verba* (a branch of willow, juniper, or other trees, representing the palms placed before Jesus on his entering Jerusalem) on Palm Sunday, the Easter water sprinkling, the traditions of decorating eggs on Easter and the following Sunday and *lalavimas* (youth parades from farmstead to farmstead singing special songs) during Easter.

The investigations indicated that similar customs were alive in these places in the interwar period. The attitude of the ruling administrations in Socialist Poland and the Soviet Union to religious practices and the folk customs more or less related to them were different. In Soviet Lithuania the traditional youth customs disappeared or changed more rapidly. In the period of National Revival (1988-1990) many of these customs were restored or adapted forms modified during the Soviet period. In both cases the customs lost almost all local originality. During the Soviet period and especially today the Lithuanians in the area around Punks are adopting these customs, giving priority to common Lithuanian and not local cultural traits passed from generation to generation. Finally, one must say that the majority of the calendar customs are closely tied with Christian culture and only rarely exhibit an ethnic character. The "Lithuanian" or "Polish" nature of customs is only a stereotype characterization formed by the people living in the border areas helping to identify themselves with one or another ethnic group.

IRMA ŠIDIŠKIENĖ

VESTUVIŲ APEIGŲ VERTINIMAS
LIETUVIŠKUOSE INTERNETO FORUMUOSE:
TAPATUMŲ IDENTIFIKAVIMAS

XXI a. įvairi informacija ne tik lengvai randama internete per paieškų sistemas, bet ir laisvai sklinda dalijantis tiesioginės aplinkos patirtimi tarpusavyje, išsakant įvairias nuomones. Virtualioje erdvėje nuolat susikuria ir sukuriama vis nauji diskursai¹, taip atsiranda naujas įvairių dalykų suvokimas, kuris pritaikomas tikrovėje. Greta kitų dalykų internete nesunkiai randami ir vestuvių apeigų scenarijai, jų interpretacijos, komentarai – savitas informacinis šaltinis. Svarbu pažvelgti į šį šaltinį ir išsiaiškinti, kaip lietuviškas vestuvių tradicijas ir naujoves įvardija ir taiko forumų dalyvės(-ai), t. y. kaip dabar yra suvokiamos ir kuriamos apeigos, ir ką šis suvokimas atskleidžia.

Internetinių forumų tekstai leidžia pamatyti, kaip kuriamos reikšmės ir kaip jomis mainomasi, t. y. kaip konstruojamos kultūros sistemos, atskleidžiančios žmonių socialinius santykius, kaip išlaikomas ir modifikuojamas tapatumas pasirenkant kultūrines realijas. Tyrimas parodė, kad forumuose informaciją apie vestuves žmonės renkasi pagal savo suvokimą ir pasirenka tokius simbolinius veiksmus, kurie priimtini jų situacijai, dažniausiai priklausomai nuo santykių šeimoje. Vis dažniau forumo dalyviai tradicijas vertina pagal jų reikšmes, perima tas, kurios mano esančios reikšmingos jų gyvenime, realiai atitinka jų nuostatas.

IVADAS

Apeigos yra ir kultūros dalis, ir socialinis reiškiny, per jas bendruomenėms pavyksta įveikti, suderinti įvairius žmogaus gyvenimo poky-

¹ Diskursas suprantamas kaip verbalinio proceso rezultatas – tekstas, kuriame išplėstai išreikšta mintis apie kurį nors dalyką.

čius. Catherine Bell teigimu, daugelis apeigų tyrimų rodo, kad apeigos nėra nekintančios tradicijos esmė. Atvirkščiai, kai kurie antropologai dabar apeigas suvokia kaip pastovumo ir kaitos tarpininką ir perimant kai kuriuos pokyčius, ir išlaikant kultūros tęstinumo jausmą². Vestuvių apeigos bendruomenėje, artimųjų rate rodo, kaip žmogus perima ir kuria vertybes savo aplinkoje, kokie joje susiklostę socialiniai santykiai, kaip konstruojasi tapatumai. Pažymėtina, jog apeigos ne tik padeda perimti (priimti) žmogaus gyvenimo pasikeitimus, bet ir pačios keičiasi priklausomai nuo aplinkos, žmogaus sąmonės. Kaimo kultūroje XIX a. pab. – XX a. pirmoje pusėje vestuvės buvo viena iš žmogaus gyvenimo ciklo perėjimo apeigų, kuomet jaunųjų artimieji, bendruomenė padėdavo jauniems pereiti iš vieno statuso į kitą, išleisdavo iš vienos šeimos, bendruomenės ir priimdavo į kitą. Šios vestuvių apeigos tyrinėtojų vadinamos tradicinėmis. Keičiantis socialiniams ir kultūriniais santykiams, keičiasi ir apeigos, kurios, Lietuvos tyrinėtojų manymu, buvo sparčiai benykstančios³. XXI a. pr. lietuvių vestuvių apeigos neišnyko, nors ir pakito. Bene ryškiausias pokytis yra tas, kad vestuves organizuoja patys jaunieji (kartu su tėvais ar atskirai), o ne artimieji ir bendruomenė. Jaunieji keičia senas tradicijas taip, kad jos tampa reikšmingomis jiems⁴. Tokių apeigų kitimą, transformacijas galima atskleisti panagrinėjus jaunųjų požiūrius. Todėl analizuosime interneto forumų tekstus, iš kurių matyti, kaip jų dalyviai galvoja apie lietuvių vestuvių tradicines apeigas ir naujas praktikas, siekdami nustatyti tapatumo konstravimą. Tyrimas atliktas netiesioginio stebėjimo (slapčia)⁵ būdu, stebint forumus 2009 m. vasario, balandžio ir rugpjūčio mėnesiais. Šiuo atveju buvo skaitomi interneto forumuose esantys tekstai apie vestuvių apeigas ir netiesiogiai stebima, kaip forumo dalyviai kelia mintis, koks minčių diapazonas, kar-

² Catherine Bell, *Ritual. Perspectives and Dimensions*, New York, Oxford: Oxford University Press, 1997, p. 251.

³ Plačiau istoriografiją žr.: Irma Šidiškienė, „Simboliniai veiksmai lietuvių XIX a. II pusės – XX a. I pusės vestuvių apeigose. Kartografinis tyrimas“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2003, nr. 3(12), p. 36–37.

⁴ Tamara Snizek, „Is it our day or the Bride's Day? The Division of Wedding Labor and Its Meaning for Couples“, *Qualitative Sociology*, 2005, vol. 28, nr. 3, p. 232 (cituoja Giddens 1990).

⁵ *Angl.* unobtrusive observation (lurking): Angela Corsa Garcia, Alecea I. Standlee, Jennifer Bechkoff, Yan Cui, „Ethnographic Approaches to the Internet and Computer-Mediated Communication“, *Journal of Contemporary Ethnography*, 2009, nr. (38) 1, p. 58.

tu nustatomi išryškėję akcentai, aktualijos. Ieškodama duomenų tyrimui pirmiausia ieškojau konkrečios informacijos apie vestuvių apeigas, kurią lyginu su paskutiniųjų dešimtmečių vestuvių apeigų etnologiniais savo ir kitų autorių tyrimais.

Žiniatinklio įvairovė leidžia žmonėms nevaržomai ir įvairiomis formomis įsitraukti į jiems rūpimos tematikos diskursus – naršant, skaitant, rašant, tiesiogiai ar „neakivaizdžiai“ diskutuojant – ir (lengvai) rasti sprendimą, kaip jiems elgtis vienu ar kitu atveju realiame gyvenime. Minčių sklaida internete leidžia fiksuoti dalykus, kurie labiausiai rūpi ir yra vertingi, prasmingi suinteresuotiesiems. Diskusijų dalyvių komunikacija ir kita forumuose kaupiama informacija padeda informacijos ieškantiems skaitytojams praktiškai ir emociškai pa(si)rengti vestuvėms. Mane pirmiausia domino tie forumai lietuvių kalba, kuriuose tiesiogiai ir sąmoningai skleidžiama informacija apie vedybų tradicijas, naujoves ir problemas. Bene išsamiausia informacija rasta forume, esančiame portale „*supermama.lt*. Interneto klubas tėvams“⁶ (toliau – *supermama.lt*). Peržvelgta ir svetainės *vestuves.lt*⁷ straipsnių komentarai, reikšmingai papildę *supermama.lt* forumo medžiagą.

Sprendžiant iš pasisakymų, šios tematikos forumuose dalyvauja daugiausia moterys (merginos) iš įvairių Lietuvos miestų ir miestelių, taip pat ir išvykusios į Angliją, Airiją, JAV, matyt, ir kitur. Tai moterys, kurios jau kėlė vestuves, dalyvavo kitų arba dar ruošiasi kelti. Etnografinių lauko tyrimų metu teko kalbėtis su pateikėjomis, besinaudojančiomis internetu arba dalyvaujančiomis forumuose. Vienos jų sakėsi skaitančios viską, ką randa ir atsirenka tai, kas joms atrodo priimtina. Kitos aktyviai dalyvauja pasisakydamos forumuose, patardamos jaunesnėms moterims ar merginoms. Forumuose nemažai pasakojama apie patirtus vestuvėse išpūdžius,

⁶ Daugiausia informacijos imta iš temų: Mergvakaris (86 replikos), Vyro bernvakaris: ar neramina? (109), Kokios Jūsų vestuvės? (71), Kaip švenčiau savo vestuves! (79), Stalo išpirkimas (18), Nuomonė apie savo vestuves (5), Santuoka iš meilės (486), nuotaka dovanoja dovanas (3), Vestuvės penktadienį (157), Svajonių vestuvės (169), Vestuvių scenarijai I-VIII (po 598), Vestuvių tradicijos (72), Lietuviškų vestuvių įpatumai ir papročiai, apie vestuves nerimtai (39).

<http://www.supermama.lt/forumas/lofiversion/index.php/f46.html> (visi žiūrėti 2009 m. vasarį, balandį)

⁷ <http://www.vestuves.lt/vestuviu-planavimas/papročiai-ir-tradicijos/> (žiūrėti 2009 m. vasarį)

išsakomos nuomonės apie tradicijas, naujoves. Beveik kiekviena išsakyta nuomonė suranda tiek šalininkų, tiek priešininkų.

Siekama išanalizuoti interneto forumuose išskylančią vestuvių apeigų problematiką, netiesiogiai stebint individų elgseną ir mąstymą forumuose šiame kontekste ir pagal tai nustatyti: kaip vertinamos lietuvių vestuvių „tradicinės“ ir naujos apeigos; kaip jos koreliuoja su vestuvių kėlimu „sau“ ar „svečiams“. Vestuvių apeigų kaitos sampratos analizę straipsnyje pradėdu nuo mergvakario ir bernvakario apeigų suvokimo nagrinėjimo, o toliau pažvelgsiu į „tradicinių“ ir naujoviškų apeigų vertinimus.

NAUJAS AR TRANSFORMUOTAS: MERGVAKARIS, BERNVAKARIS

Tradicinėje Lietuvos kaimo kultūroje mergvakaris buvo kaimo bendruomenės jaunimo atsisveikinimas su jaunąja (jaunikiu), kai buvo puošiamos patalpos šventei, pinami vainikai ir nuotakos vainikėlis, šukuojami nuotakos plaukai bei prisegamas vainikėlis, ji apdovanojama, po to vykdavo šokiai⁸. Sovietmečiu liko patalpų tvarkymas, puošimas, vainikų pynimas ir pan. vestuvių išvakarėse, kuomet jaunesiems talkindavo jaunimas⁹. Toks susiejimas mergvakariu ar bernvakariu nebevadintas, nes nebemanyta, jog tai šventės dalis. Mano etnografinių lauko tyrimų, atliktų įvairiuose Lietuvos miesteliuose 2004–2008 m., duomenimis, lietuvės XX a. devintame–dešimtame dešimtmetyje mergvakarių sakėsi nedariusios „tokių, kaip dabar girdėjau, daro“, t. y. nešventė naujoviškai. Pateikėjų požiūriai į naujuosius mergvakarius yra tokie pat, kaip ir toliau pateiktieji forumuose, tik pastaruosiuose jie išsakomi laisviau, drąsiau. Internete yra daug pasakojimų, kaip rengiami šie naujoviški mergvakariai. *Supermama. It* forumo dalyvės dalijasi savo patirtimi, tariasi, kaip rengti mergvakarį: „Visokių žmonių yra... aš labai labai nenoriu striptizo... Kai organizuoji mergvakarį žinai kokia jaunoji yra ir ko norėtų (2008)“¹⁰. Aktualiausias

⁸ Angelė Vyšniauskaitė, „Vedybos“, in: *Angelė Vyšniauskaitė, Pertas Kalnius, Rasa Paukštytė, Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius: Mintis, 1995, 305–310.

⁹ Irma Šidiškienė, „Kultūrinio tapatumo gairės. Simboliniai veiksmai vestuvėse“, in: *Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė, Lietuvių etninė kultūra. Aukštaitijos papročiai*, 2007, Vilnius: LII leidykla, p. 129.

¹⁰ Tekstai cituojami nurodant skelbimo metus, be slapyvardžių. Kalba netaisyta, tik įvesti lietuviški rašmenys („š“, „ė“ ir t. t.), kad tekstas būtų lengviau skaitomas.

klausimas – naujoviškų, dažnai ekstremalių mergvakarių ir bernvakarių vertinimas. Vienoms jis yra labai priimtinas, įdomus ir vertas dėmesio, t. y. jos pasipasakoja, kokius žaidimus žaidžia, kokias atrakcijas, išbandymus atlieka būsima nuotaka, ką galėtų pritaikyti kitos ir pan. Nemaža dalis portalo *supermama.lt* forumo dalyvių pasakoja apie savo rengtus ar dalyvautus mergvakarius. Jų nuomone, „pasėdėti draugių būryje ir paplepėti galima bet kada, o tikras mergvakaris bus tik vienas, todėl jį atšvesti reikia kaip reikiant, kad prisiminimai liktų visam gyvenimui (2009)“.

Antai portalo *vestuves.lt* forume nuomonė apie mergvakario šventimą ne striptizo klube, kurią išsakė Vaiva iš salono „Pronupta“, sutikta pakankamai santūriai. Čia drąsiau, kategoriškiau pasisakoma už tai, kad mergvakarį reikia švesti taip, jog jis ilgai išliktų atmintyje. Forume dažniau pasakojama apie drąsius šventimus, jais didžiuojamasi ir netgi pasišaipoma iš nesugebėjusių surengti įdomios šventės. Peršasi išvada, kad šios merginos mergvakarį suvokia kaip dar vieną galimybę padaryti tai, ko nespėjai išbandyti netekėjusi: „gyvenam vieną kartą tai ir išbandykime nors per mergvakary savo viską kas įmanoma, ir neįmanoma, kad ir torto p..... kandimas, kas čia tokio????? tai ir yra ta šventė, kad šėliojama tik vieną kartą gyvenime, ir turi likti atmintij, tik į priekį panos!!!! kuo durniau tuo linksmiau pačioms!!!!!! (2008)“ (*vestuves.lt*). Pasirodo, mergvakaris švenčiamas kelis kartus: „Asmeniškai aš pati turėjau du mergvakarius, tiesiog mes tuokėmės rudenį civiline santuoka, o vasarą bažnyčioje. Abu mergvakariai buvo įsimintini ir abu buvo iki paryčių. Viename buvo striptizas (2006)“ (*vestuves.lt*).

Akivaizdu, kad internetu lengviausiai pasiekiamos ir platinamos naujovės. Žinoma, yra kitai švenčiančių mergvakarius. Joms, pavyzdžiui, kai kurioms portalo *supermama.lt* forumo dalyvėms, priešingai: „priimtiniausia būtų šiaip su mergytėm pasisėdėt, pasipliurpti... tokį alia pižamų vakarėlį apturėti (2008)“, „mano draugės žino, kad nepatinka man jokie striptizo ereliai ir tortai su vyriškais daikčiukais, [...] draugės pasakė, kad puikiai mane pažįsta ir nieko panašaus net neorganizuoja, pridūrė, kad mergvakaris bus be galo romantiškas (2008)“.

Dažnai forumo dalyvė ir pati nenori striptizo šokėjų, ir nepageidauja, kad jaunikis per bernvakarį kvailiotų, jas tai žeidžia. Kitoms merginoms ekstremalūs mergvakariai yra nepriimtini, kaip ir būsimųjų vyrų bernvakariai. Jos švenčia mergvakarius pagal savo įprastus pomėgius, dažnai romantiškai. Yra tokių, kurioms jau atsibodo naujovės: „man tai

tas amerikoniškas mergvakarių bernvakarių šampas nepatinka... limuzinas-klubas striptizas (2008)“. Jauniesiems maloniau prisiminti etišką mergvakarį ar bernvakarį, „nes nepavertė manęs pajuokos objektu, o linksmi atšventėm, prigalvojo man daug staigmenų ir dovanu, abu matėm vienas kito balius nuotraukas ir filmuotą medžiagą ir tik smagiai pasijuokiam žiūrėdami (2008)“. Kartais abu jaunieji kartu švenčia bernvakarį ir mergvakarį.

Taigi yra ir vienokių, ir kitokių mergvakarių šalininkų¹¹. Tai rodo, jog vis dažniau linkstama švęsti mergvakarį, nepriklausomai nuo jo pobūdžio. Kitas momentas, išryškėjęs tekstuose, – draugų santykis su jaunaisiais, t. y. kam draugai rengia mergvakarį (bernvakarį) – sau ar jauniesiems pamaloninti. Forumo dalyvės pasakoja apie pasitaikančius nesusipratimus, kai jaunoji nori paprasto ir ramaus mergvakario, o pamergės jį rengia tarsi sau: „Jaunoji nori a la amerikietiško „bridal shower“, kiek iš filmų esu mačiusi, tokio tipo mergvakaryje susirenka visos mot. lyties atstovės nuo mamos iki jauniausių draugių, apdovanoja dovaneles, būsima nuotaka visas išpakuoja, pasižiūri sumontuotą jos vaikystės filmą, pasėdi, paplepa ir viskas, išsiskirsto kas kur. *Taip norisi kažką pašėlusio, smagaus nuveikti* (2009).“

Kitos forumo dalyvės požiūriu, turi būti švenčiama „*kaip reikiant, kad prisiminimai liktų visam gyvenimui* (2009)“ (kurs. mano – I. Š.). Naujoviškų pramogų mėgėjai, jaunųjų draugai, šventimą taip pat supranta kaip pasilinksminimą: „Mes norėjome ramiai kartu su visais pabūti, bet draugai atrodo rengia baliuką sau, pagal savo norus, visiškai neatsižvelgdami į mūsų... o tos tipinės šventės jau įgrisusios, bet deja, be striptizų ir prisigėrimų (ir merg, ir bern) mūsiškiai net neįsivaizduoja kaip gali ši šventė atrodyti kitaip (2008).“

Nauja praktika, atėjusi iš kitų šalių, – mergvakariai ir bernvakariai, kurie kartais būna ekstremalūs¹², – forume populiarinama intensyviau, todėl labiau žinoma jaunimo. Akcentuojamas jaunystės paskutinė diena, šėliojimas. Taigi, trumpėjant tradiciniams mergvakariams (iš išvardytų

¹¹ Reiktų pabrėžti, jog šalininkų santūriai švęsti mergvakarį pastebėta mažiau, pavyzdžiui, prie temos „Mergvakaris“ yra tik 12% replikų, skirtų pastarojo pobūdžio mergvakariui.

¹² Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė, „Globalizacijos įtaka lietuvių vestuvių papročiams: šiuolaikiniai mergvakariai ir bernvakariai“, *Liaudies kultūra*, 2009, nr. 2, p. 47.

pagrindinių keturių dalių likusi viena – patalpų puošimas, vainikų pynimas, o XXI a. pr. patalpos nuomojamos ir dažniausiai puošiamos floristų pagal užsakymą), šia proga rengiamo jaunimo susiejimo nebeliko. Tačiau per kitų tautų kultūrų mėgdžiojimą grįžo mergvakarių, bernvakarių pavadinimas ir jo šventimas su dovanojimais ir šėliojimais (vietoje anksčiau buvusių nuotakos apdovanojimo ir šokių). Sakyčiau, pasikeitė socialinės kultūrinės sąlygos, kartu ir vakarojimas, t. y. jaunimo linksminimosi ypatumai. Rasos Račiūnaitės-Paužuolienės teigimu, „šiuolaikiniuose mergvakariuose ir bernvakariuose aptinkamos asimiliacijos, kreolozacijos apraiškos bei modernios tapatybės paieškos“¹³. Pažymėtina, kad, viena vertus, tyrėjo požiūriu mergvakaris (bernvakaris) transformavosi į naują formą, kita vertus, forumo dalyvių jie traktuojami kaip nauja, iš kitų šalių perimta praktika. Šiuo atveju išryškėja, kad jaunimas tapatumą konstruoja kitų tautų kultūrinių elementų pagrindu. Manychiau, toks apeigų transformavimasis parodo, kad jos išliko svarbiomis žmogaus gyvenime.

(NE)TRADICINIŲ VESTUVIŲ APEIGŲ IVAIZDIS

Kiekvienas jaunasis (-oji), jų tėvai ar kiti dalyviai gali savaip suvokti vestuvių apeigas. Kaip rodo portalo *supermama.lt* tekstai, pirmiausia ieškoma sutarimo tarp jaunųjų, po to su tėvais. Forumo dalyvės dalijasi savo supratimu apie vestuves, svajonėmis apie tai, kokių norėtų vestuvių. Apytiksliai paskaičiavus pasisakymus, matyti, kad norėjusių švęsti vestuves su „tradicinėmis“ apeigomis yra beveik tiek pat, kiek ir norėjusių švęsti naujoviškai – pastarųjų yra šiek tiek daugiau¹⁴.

Išskirtinumas. Forumo dalyvės, įsivaizduodamos savo būsimas vestuves, siejo jas su uždarumu, intymumu, su vaizdiniais iš romantiškų filmų: „norėjau, kad mane vyras pamatytų tik bažnyčioje kaip rodo filmuose. Svajoju apie baltą suknelę (2004)“. Kitos svajoja švęsti gamtoje: „Va pagalvojau, būtų faina pastatyti gražioje vietoje (kopose prie jūros, sodyboje

¹³ *Ibid.*, p. 49.

¹⁴ Temoje „Kokios Jūsų vestuvės?“ ir „Kaip švenčiau savo vestuves!“ pasisakančių ar šventusių vestuves be „tradicinių“ apeigų apskaityta vidutiniškai apie 60% replikų, o pasisakiusių ir šventusių su „tradicinėmis“ apeigomis (ar bent dalimi jų) – atitinkamai vienoje ir kitoje temose, 43% bei 36%.

gražioje [...] tokia koplytelė iš karkasu[o], gėlėmis puoštu..., ten atvyktų kunigas sutuokti... na viskas vietoje... kaip filmuose (2004)“. „Aš tai svajojau susituokti ant kokio vandenyno kranto, su lengva, vėjo plaikstoma suknele, o mano princas būtų apsirengęs lengvais, baltais lininiais rūbais... Tuoktumėmės basi, plaukai plaikstytųsi vėjyje... Būtų keli artimiausi žmonės ir draugai... Vanduo skalautų mums kojas, kunigėlis laimingų mus... Ach... (2006)“.

Svajojančios apie išskirtines vestuves nestokoja ir ekstremalumo: „mano vestuves irgi teminės bus mums su būsimuoju labai patinka 1920–1930 m. stilius, gangsteriai su automatais ir t. t. paprašysim svečių, kad jei bus galimybė, kad apsirengtų kuo panašiau kaip tais metais buvo, išsinuomosime retro stiliaus mašiniukus ir bus liuks (2005)“. Dažnai nuotakos įsivaizduoja būtent romantiškas vestuves: „O aš noriu labai paprastų vestuvių, neskubant išsiruoti ir nuvykti į bažnyčią, kur manęs lauks jaunikis, *tėvelis nuves prie altoriaus*. bažnyčioje būtų visi svečiai, patys artimiausi giminės ir draugai. Po to į mažą rojaus kampelį gamtoje ant pievos stovėtų apvalūs stalai baltom staltiesėm ir puošti gėlėmis, *švediškas stalas* kai visi vaikšto, bendrauja, nėra jokių priverstinių sėdėjimų prie stalo, gera muzika (tik ne tradiciniai vestuvininkai) geras vedantysis ir *įdomios atrakcijos*. o vidurnaktį išvykti su jaunikiu į viešbutį nakčiai... Deja, maniškis svajoja visiškai kitaip ir nenori kompromisų, nes atseit nuo vaikystės svajoja apie *didelį balių, zaksą būtinai* ir panašiai... (2006)“ (kurs. mano – I. Š.).

Svajojama apie dideles vestuves: „O mano svajonių vestuvės tradicinės. Su daug daug svečių. Aš pvz. noriu, kad tą dieną mus pamatytų visas pasaulis t.y. kuo daugiau artimų žmonių, kad visi žinotų kaip branginame vienas kitą, kaip pasižadame vienas kitam. Paskui noriu šokti ir juoktis visą naktį. Ceremonija dviem ne man. Man labai patinka baliai, tūsai, susibūrimai. Būčiau pati nelaimingiausia, jei tektų tiesiog susirašyti (2005)“.

Iš pasisakymų matyti, kad svajones apie idealias, išskirtines vestuves dažniausiai žadina gražūs romantiškų filmų vaizdai. Pastebėta, kad tokios išsvajotos vestuvės mažai skiriasi nuo modernių naujoviškų vestuvių. Galime indentifikuoti forumo dalyvių tapatinimąsi su medijos kuriamais herojais.

Svajonių vestuvės, žinoma, yra tik preliudija į tai, kas vyksta iš tiesų. Labiausiai mane domino forumo dalyvių pasakojimai apie savo ar kitų vestuves, kuriose jos dalyvavo (dažniausiai kaip sročia ar piršlienė, pa-

mergė). Forume dalintasi tiek teigiamais, tiek neigiamais įspūdžiais. Vestuvių struktūra visuose pasakojimuose nedetalizuojama, daugiau aprašomi vargai kirpykloje ar kiti rūpesčiai. Dažnai akcentuojamos vietos, kur vyko pirmoji vestuvių diena (restorane, kavinėje), antroji (kaimo turizmo sodyboje, sode), ir išvyka po santuokos registracijos į gamtą bei įvairias išskirtines vietas, ėjimas per tiltus. Iš kitų pasisakymų išryškėja tradicinių ir naujoviškų vestuvių apeigų samprata.

Tęstinumas. Forumo dalyvių supratimu, „tradicinės“ apeigos yra tai, kas perimta iš tėvų (ar senesnių laikų), arba tiesiog apeigų atlikimas. Vieni apie jas atsiliepia teigiamai, kaip apie neišvengiamą vestuvių realiją, kiti – neigiamai, kaip apie tam tikrą atgyveną. Teigiami pasisakymai apie „tradicines“ vestuves lakoniški: „Noriu tikrų lietuviškų vestuvių (2008)“; „Mano vestuvės bus tradicinės (2003)“. Forumo dalyvė, save priskyrusi prie tų, kurioms „tradicijų gali būti ir nebūti“, teigia, kad „židinio įteikimas, keliaraištis, puokštės metimas, jaunosios nešimas per tiltą, duona ir druska pasitinkant jaunuosius, stalo užsėdimas, jaunųjų valsas, piršlio polka ir t. t. juk tai ir yra vestuvė! [...] manau, kad kiekvienoje vestuvėje reikia nors trupučio tradicijų, nes jei išvis nėra vadinasi ir baltos sukniš nereikia juk tai irgi tradicija! (2008)“.

Kitos forumo dalyvės tokias vestuves peikia, nes jos yra nuobodžios, negražios. Šiuose pasisakymuose neigiamai vertinamos „tradicinės“ vestuves, išskiriant tam tikrus dalykus: „visiškai tradicinės, su pulku, piršliais, būriu giminių, didelės ir su visais „privalomais dalykėliais“; „graudinomis ceremonijomis, padėkomis tėvams, nuometais (už jo atsisakymą močiutė man iki šiol neatleidžia), stalų „užsėdimais“, „su muzikantais, kurie visas dainas dainuoja pagal vieną melodiją (2003)“; „vaiko vystymas, malkų kapojimas, rūtų vainikas ar piršlio korimas (2008)“.

Tarp reiškinių, kuriuos forumo dalyviai priskiria „tradicijoms“, kaip matėme, yra ir visai naujų, pavyzdžiui, keliaraištis ir gėlių puokštės metimas. „Tradicijoms“ priskiriami net samdomi fotografai. Patvirtinama taisyklė, kad „tradicinių“ vestuvių iniciatoriai dažniausiai būna tėvai. Moters mielai atsisakytų tokių vestuvių, tačiau kartais jas tenka kelti dėl tėvų. Sakoma, kad vestuvės vyko ne pagal jaunųjų, o tėvų norus, nes tėvai finansavo vestuvių puotą: „mama labai kategoriškas žmogus. Tai, deja, viskas buvo tik taip kaip ji norėjo (2003)“. „Kadangi tėvai užprotestavo, tai teko per 3 savaites suruošti netradiciškai tradicinės vestuves. Balių finansavo tė-

vai – užsakovai, o rangovai – tai mudu su vyru. Visus gimines asmeniškai apvažiavom ir sukvietėm į balių; į zaksą susidarė geroka kolona (2004)“.

Nenorom keltos „tradicinės“ vestuvės vadinamos cirku: „1. giminė ne tiek linki tau laimės, kiek suvažiuoja išgerti ir apkalbėti visus, tame tarpe ir jaunuosius. 2. tas kelių dienų balius yra varginantis dalykas. 3. organizuoti reikia beveik metus, viskas įvyksta per 2 dienas, o išlaidos. 4. vestuves dažniausiai organizuoja jaunųjų tėvai, nes jie taip nori, o ne jaunieji. Atseit, jei tik tradiciškai ištekėjus šeimyninis gyvenimas bus sėkmingas. Priešingu atveju giminė tave „suvalgys“ už netradicines vestuves (2005)“.

Pasitaiko, kad tėvai siūlo „tradicijas“, kurios iš tiesų nėra lietuviškos: „aktyviai tariamės ir ginčijamės su mama [...]. Tiesa nori kai kurių tradicijų, tai aš sakau ne [...]. Pvz. norėjo, kad tėtis vestų prie altoriaus – o man tai tik amerikoniškų ir meksikietišκών filmų/serialų detalė, prie altoriaus eisime patys (2008)“. Vis dažniau pasisakoma, kad vestuvių „tradicijos“ turi būti „aktualios [...] gražu visi tie rūtų vainikėliai ir kai tėvas prie altoriaus veda, bet nereikia vaikytis visko, kas gražu (2008)“. Viena forumo dalyvė, aptarusi visus „tradicijų“ nepatogumus, įgrišimą, reziuumuoja: „Kaip nebūtų keista, daug kas vis dėlto nori, ypač gyvenantys užsienyje, tai dabar mąstau, gal ir ne taip jau blogai, kad jaunimas savo tradicijų neišsižada?? (2009)“

Iš tekstų išryškėja, kad tie, kurie norėjo „tradicinių“ vestuvių, sutarė su tėvais ir nekilo jokių netikėtų problemų dėl apeigų, jie inkultūracijos būdu perėmė tėvų puoselėtą tapatumą. Tie, kurie nusileido tėvų (ar atvirksčiai, vaikų) pageidavimams, buvo nusiteikę prieš „tradicijas“, kurias jaunieji suvokė (ar įsivaizdavo) kaip anachronizmą, išsakė visus neigiamus jų požymius. Jų manymu, šios apeigos skirtos kitiems linksminti, o ne jauniems pagerbti ar pamaloninti. Priverstinis vestuvių kėlimas (nusileidžiant tėvams) rodo dar išlikusią nuostatą laikytis tradicijų, jas perimti. Tokiu būdu matosi kintantys tapatumai.

Kitoniškumas. Nenorintys švęsti savo vestuvių „tradiciskai“ siekė jas padaryti kitoniškas, įdomias, elegantiškas ir pan. Dažniausiai tokias vestuves kėlė patys jaunieji. Už netradicines vestuves pasisakančios forumo dalyvės nesureikšmina vestuvių puotos, pabrėžia kitokį požiūrį į šventimą, pavyzdžiui, pragmatinį – kelia pokylį kartu su krikštynomis: „Nesureikšminu ir savęs kaip nuotakos iki tokio lygio, kad norėčiau didelio baliaus, pompastiškos ceremonijos ir pan. Santykiai su giminėm nėra artimi, o ir

nesu kokia vieša persona, kuriai būtinai reikėtų tokiu gyvenimo momentu surengti šou svečiams... Tad mes taip pat pasirinkome tiesiog „susirašyti“. Jei kada pajausime tokį norą – sutvirtinsime santuoką ir prieš Dievą (kol kas nesubrendome religijai) – tai būtų gražu paminint jubiliejinės vestuvių metines, su visais vaikais... tikiu, kad tokia meilė kaip mūsų jau yra Dievo palaiminimas (2008)“. Kita pasidžiaugė savo vestuvių išskirtinumu: „Vestuvės buvo netradicinės, šiaip visi atributai buvo, suknelė, šukuosena, kostiumas ir t. t. tik nebuvo vestuvių puotos. Oėjome mes į kinų restoraną, kur buvo užsakyta VIP salė, tik su tėveliais ir liudininkais (2008)“.

Tekstuose pabrėžiama, kad vestuves jaunieji kėlė taip, kaip norėjo, t. y. rengė šventę „sau“, o ne svečiams. Jaunieji pažymi, kad jų santykiai su giminėmis išskirtiniai: „Patys už viską susimokėjom, ir tėvai bei artimiausi giminės buvo tikri svečiai (o ne darbininkai) mūsų vestuvėse“ (2003), o kita forumo dalyvė prisipažino, jog šie santykiai nėra artimi: „viską organizavom patys ir leidom SAVO pinigais. Bet jai (uošvienei) LABAI nepatiko, kai pasakė, kad jokių išleidimų iš namų nenorim (net apsiašarojo, kad nebus jokių vainikėlių ir t. t. tai šakės, jai buvo šokas ir gėda turbūt, bet... užtat darėm taip kaip mes norėjom (2006)“.

Kitos visiškai nesureikšmino vestuvių iškilmių, todėl jas kėlė kartu su krikštynomis: „Reikia išsisukti su viena švente, nes galų gale ne baliuje esmė [...] Po 10 gyvenimo metų vestuvės mano manymu kaip šventė nebetenka tokios didelės prasmės (2008)“. Dažnai nuotakos manydamos, jog jeigu jų vestuvėse bus tik dalis „tradicinių“ elementų, tai tokios bus nebe tradicinės: „Na mūsų vestuvės nebus tradicinės Bus tik keletas tradicinių elementų. Kiek žinom tas tradicijas tai dažniausiai ir svečiai ir jaunieji stovi sukandę dantis ir daro viską dėl akių. Tai kam taip kankintis ir kitus kankinti. Juk tai turi būti šventė o ne katorga (2008)“. Be to, ne kartą forumo dalyvėms iškilo tradicijų suvokimo ir jų atitikimo realijoms klausimas: „Noriu tiesiog elegantiškos gražios šventės gražioje aplinkoje su brangiais žmonėmis.[...] Nenoriu nei iš savęs nei iš savo brangiausio daryti klouno vien tam, kad svečiam būtų linksmiau. Tam skirta muzika ir gera kompanija (2008)“.

Tokių naujoviškų ir kartu paprastų, kuklių vestuvių svarbiausi akcentai yra: „svajonių suknelė, originali puokštė ir gėlytė plaukuose ar gėlių vainikas, profesionalūs muzikantai, profesionalus fotografas, puiki virtuvė (2003)“; „nuostabus tortas (kurį kepė vienas profesionalas užsienietis) (2003)“. Be minėtų dalykų reikia pažymėti, kad domimasi prigimtinio

tikėjimo „pagoniškomis“ vestuvių apeigomis (jungtvių ceremonija)¹⁵. Modernių simbolių paieška ir apeigų minimizavimas – būdingi naujoviškų vestuvių bruožai. Kuriami kitokie, neįprasti tapatumai.

Sinkretizmas. Perskaičius tekstus apie forumo dalyvių vestuves, matyti, kad dauguma jų buvo sinkretinės vestuvių apeigos, t. y. tik kelios pagrindinės „tradicinės“ apeigos, įtraukiant naujas praktikas. Netradicinėmis vestuvių apeigomis yra laikomos naujai transformuotos apeigos, kaip taikliai viena forumo dalyvė rašo: „Ką reiškia netradicinės? Tiesiog imi tradicinių vestuvių „karkasą“ ir atmeti tai, ko nenori jaunieji: (soriukas) kvailus graudenimus, saldžias eiles (kurių vis tiek niekas neklauso) pasilieki tik esminius priimtinius įdomius dalykus (2008)“. Įsivyravus tokioms sinkretinėms vestuvių apeigoms, pastebima: „Vestuvės, manau, buvo netradicinės, nors jau tampa įprasta taip daryt (2005)“. Todėl ilgai nui „tradicinės“ vestuvės gali tapti naujove, kaip ir kai kurie simboliniai veiksmai, grįžtantys iš „tradicinių“ vestuvių į XXI a. pr. vestuves kaip „naujiena“.

Vieni puotą rengia taip, kaip patys nori: „Niekada nenorėjom tokių vestuvių kaip visos, pagailo tėvų, sesių ir visų giminių. Todėl nusprendėme, kad darysime taip, kaip norėsime. Tėvams apie tai pranešėme gal prieš mėnesį ar daugiau, kad kuo mažiau kištųsi. 1. Jokių tradicinių stalų ir užstalių dainų. Mūsų vestuvių stalas – švediškas: keptas kalakutas, kepti baklažanai su mozarelos sūriu, šv. daržovės, mėsų sūčių sūtinukai ir kita. [...]. Muzikantai. Juos samdėm tik todėl, kad taip pageidavo „senimas“ [...]. Fejerverkai (2003)“.

Kiti jaunieji „prisiderina“ prie artimųjų, draugų: „Norėjom tik su liudininkais susirašyti ir važiuoti į barą, tuo viskas turėjo ir baigtis. Mano mama ant kitos dienos prikvietė giminių, draugų (mūsų vestuves švęsti). Išėjo apie 20 žmonių. dabar jau su visom tradicijom: vainikėlių deginom (3 nėštumo mėn. man sugalvojo nekaltybę deginti), dainas dainavom (2003)“.

Tekstai rodo, kad tėvai turėjo įtakos vestuvių apeigoms arba jaunieji juos patys „pamalonino“ atskirais simboliniais veiksmais. Daugėja manančių, kad reikia „performuoti tradicijas [...] pagalvot, kad būtų „stiliukas“, smagu patiems ir kvailai neatrodytų (2008)“. Jos galvoja: „svarstau, kaip įdomiau apžaisti, kad išvengus skaros ir prijuostės (argi tai siejasi su šiuo-

¹⁵ Šia tema pradėti rašyti postai 2004 m.

laikine emancipuota miestietė karjeriste) (2008)“, kitos matė kaip „įteikė jaunajai plaukų suktukų ir sexi chalačiuką (2008)“, todėl mano, kad per gaubtuves galima būtų panaudoti „gražią skraistę ant pečių kaip moteriškumo simbolį (2008)“.

Iš forumo dalyvių pasakojimų išryškėjo, kad vieni jaunieji labiau linkę paisyti „tradicijų“, kiti mažiau. Kaip rodo tekstų tyrimai, šilti ar normalūs santykiai su tėvais (bent vieno iš jaunųjų) yra sinkretinių vestuvių kėlimo prielaida. Tėvai suinteresuoti, kad jaunieji savo šventę švęstų taip, kaip jie patys nori, t. y. dažniausiai naujoviškai, o jaunieji pagerbia tėvus įtraukdami į apeigas svarbiausius „tradicinius“ simbolinius veiksmus. Šiuo atveju neiškilo vestuvių finansavimo klausimai – apie juos neužsimena forumo dalyvės, vadinasi tai buvo išspręsta sutartinai. Tokiu būdu atpažįstame perimtus, kartu prisitaikančius prie besikeičiančios aplinkos, kupinos įvairių kultūrų elementų, tapatumus.

Panagrinėjus konkrečiau simbolinius veiksmus, kuriuos mini (akcentuoja) forumo dalyviai, įvardindami juos kaip „tradicinius“ ar būtinus vestuvėse, matyti, kad visi jie buvo dažniausiai žinomi iš tėvų pasakojimų ar patarimų (t. y. ne visi tradiciniai ar archetipiniai etnologiniu požiūriu). Be to, jie laisvai interpretuoti pagal to laiko aplinkoje matytus pavyzdžius. Pagrindiniais simboliniais vestuvių veiksmis 1990–2008 m., kaip dažniausiai minima forumo dalyvių, išlieka tėvų palaiminimas, tėvų sutikimas su duona, druska ir vandeniu (ar degtine ir pan.) atvykus jauniems ir šeimos židinio perdavimas. Minėtina, kad pastarasis veiksmas buvo pradėtas per civilinės metrikacijos ceremoniją sovietmečiu kaip šeimos židinio simbolis. Buvo rekomenduota civilinės metrikacijos biure ar skyriuje „įrengti aukurą (židinį), nuo kurio jaunųjų pora gali pridegti deglą. Deglą jauniems gali dovanoti piršlys ir sročia, kai santuoka jau užregistruota [...]. Jaunieji deglą prisidega ir išsineša iš aktų salės. Deglas vėliau uždegamas prie vestuvinio vaišių stalo“¹⁶. Jis prigijo, nors kiek kitokia forma: tėvai (kartais piršliai) namuose (ar šventimo vietoje) atneša židinėlių (žvakę) ir įteikia jį jauniems (ar uždega su juo jaunųjų židinį).

Pastebėtina iki XX a. pabaigos egzistavusio papročio tėvams nevykti į santuokos ceremonijas transformacija. Buvo įprasta, kad tėvai lieka na-

¹⁶ Irena Čepienė, „Santuokos registravimas“, in: *Civilinės apeigos*, Vilnius: Mintis, 1979, p. 25–26.

muose, kai jaunieji išvyksta tuoktis, nes, kaip sakydavo pateikėjai, jaunuosius reikia sutikti namuose, esą jauniems nesiseks, jei tėvai vyks kartu. Dabar, atvirkščiai, dauguma mano panašiai, kaip aprašyta šioje citatoje: „Mūsų abiejų tėveliai taip pat dalyvavo ceremonijoje bažnyčioje, abiem mums tai buvo labai svarbu (2008)“. Tekstuose labai dažnai pabrėžiami šilti santykiai su tėvais.

Interneto tekstuose taip pat akcentuojamas keliavimas per vestuves po įvairias vietas pramogauti, žaisti, fotografuotis. Kartais vykstama, pvz., į Rumšiškės, kur mokomasi liaudiškų šokių, į farmacijos ar kitą muziejų, įdomesnę vietą.

Forumo dalyvių postuose minimi simboliniai jauniko sutikimo veiksmai, atliekami iki išvykstant į bažnyčią ir (arba) civilinės metrikacijos biurą: įeinant jauniko pulkui ir pačiam jaunikiui reikia atlikti tam tikras užduotis, mesti pinigų, sakyti gražius žodžius, rasti taurėje paskandintą raktą nuo nuotakos kambario ar užrištomis akimis pažinti nuotaką. Įdomi seno simbolinio veiksmo, kai jaunikis dovanodavo nuotakai ir jos motinai ar krikšto motinai batus, transformacija. Tačiau tai gali būti iš medijos perimta nauja praktika – atvežti batelį ant pagalvėlės: „buvo batelio matavimas, jį jaunasis atsinešė ant l. gražios pagalvėlės, bet prieš tai buvo jauniko ekstremalus išbandymų metas: dėjo pinigėlių, kiek gyvens su savo jaunąja [...], paskui rinkosi ar saldus bus gyvenimas ir į mįslės atsakinėjo, po jaunosios atpažinimo veiksmas persikėlė į kambarį (2008)“.

Kita akivaizdžiai per mediją atsiradusi nauja praktika Lietuvoje – kai tėvas atveda nuotaką prie bažnyčios altoriaus. Sprendžiant iš forumo dalyvių pasisakymų, tai vis labiau populiarėjanti praktika: „mane ir prie altoriaus atvedė tėvelis“. Tokią praktiką kunigai kartais siūlo keisti ir eiti prie altoriaus lydimiems abiejų tėvų: „Man labai patinka toks variantas, kai jaunikį palydi abu tėvai prie altoriaus, o paskui nuotaką vėl abu tėvai. Labai gražu ir labiau atitinka senovės lietuvių papročius. O tėčio lydėjimas tai kaip pas musulmonus kokius – vienas vyras perduoda daiktą kitam. Tik labai prašau nieko neįsižeisti, čia ne mano mintis, o Liškiavos kunigo. Jei neveda tėveliai, tai jis pats eina iki durų ir pats palydi abu jaunuosius prie altoriaus. Taip pat gražu ir prasminga (2008)“.

Kun. Antanas Saulaitis viename savo tekste iš internete skelbtų straipsnių ciklo apie šį epizodą rašo: „Filmuose bažnytinių apeigų dalyviai sėdi tol, kol užgroja vestuvinis maršas ir tėvo lydima nuotaka artinasi prie

altoriaus. Tai reiškia, visi ramiai sėdi, kai dvasininkas su palyda ateina. Atrodo, kad visi kiti dalyviai – jaunas su pabroliais, jaunųjų motinos – čia neverti jokios pagarbos. Visi sustoja, akis įbedą į nuotaką ir jos gražią suknelę. Tai labiau primena spektaklį nei dviejų tikinčiųjų sandoros šventę. [...] Žinoma, geriausias įėjimo būdas – lietuviškasis: palydos lydimi abu sužadėtiniai ateina prie altoriaus. Šis simbolis labai aiškiai byloja tai, kas iš tikrųjų vyksta: jaunieji laisva ir džiugia širdimi ištyrė viens kitą ir nusprendė sudaryti šventą sandorą Dievo ir žmonių akyse“.¹⁷

Etnografinių lauko tyrimų duomenimis, Lietuvoje vyrauja tradicinis abiejų jaunųjų ėjimas prie bažnyčios altoriaus (kaip ir civilinės metrikacijos biure).

Remiantis forumo dalyvių pasakojimais, kiti XX a. pab. – XXI a. pr. populiarūs vestuvių apeigų simboliniai veiksmai (nebūtinai atliekami visi) yra šie:

Pirmoji diena

- Po santuokos ceremonijos išeinantys jaunieji apiberiami žiedlapiais, ryžiais, po to jie paleidžia balandžius (kartais juos leidžia namuose ar šventimo vietoje).
- Einama (ar nešama nuotaka) per tiltus, o prie vieno jų kabinama spyna arba metamos į upę surakintos širdelės, paskutiniu metu metami akmenėliai.
- Išlieka populiarūs išbandymai: pvz., „rengiu, ne, vystau lėliuką, vyras skuta bulves“.
- Stalo išpirkimas.
- Jaunavedžių šokis (valsas).
- Samdomi šokėjai (dažnai pilvo), fakyrai, rodomi filmai (ar skaidrės) apie jaunųjų gyvenimą.
- Fejerverkai ir (arba) balionai su šaltosiomis ugnelėmis.
- Nusegamas šydas, rišama skarelė, bet dažniau dedama skrybėlaitė, o jaunikiui skrybėlė. Nuotakai rišama prijuostė ir pan.
- Metama puokštė ir keliaraištis (arba pastarasis parduodamas aukcione).
- Pjaunamas (baltas) tortas.
- Išlydimi jaunieji nakvynei su įvairiomis šmaikščiomis ar seksualiomis dovanomis.

¹⁷ Antanas Saulaitis, „Santuoka bažnyčioje – ne TV filmas“ (skelbta: 2004-04-15), <http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=article&sid=743> (žiūrėta 2009 m. vasarį.)

- Vagiama nuotaka, kartais ir jaunikis: „Dar spėjo pagrobti ir mane, ir jaunikį (2006)“¹⁸.

Antroji diena

- Kariamasis piršlys.
- Vaišinama sūriu.
- Dažniausiai būna pirtis, baseinas, pramogos be specialios programos.

XX a. antrojoje pusėje pasikeitė ne tik vedybų ciklas, bet ir vestuvių vieta. Tradicinės vestuvių apeigos dažniausiai vykdavo abiejų jaunųjų tėvų namuose. XX a. antrojoje pusėje vestuvės vis dažniau vykdavo vienuose (dažnai nuotakos) namuose ar neutralioje vietoje. XXI a. pr. tampa įprasta vestuves kelti nuomojamose patalpose – rengti iškilmingą, specifinę puotą su tam tikrais atributais, žyminčiais jaunųjų statuso pakitimą, naujos šeimos sukūrimą. Taigi, forumuose esantys tekstai atskleidžia pagrindinius simbolinius veiksmus, forumiečių suvokiamus (ir taikomus) kaip svarbiausius ir reikšmingiausius.

Įvertinimas. Lūkesčiai, kurių tikėjosi forumo dalyvės, paprastai būna didesni. Kai vestuvės palieka malonius įspūdžius, jos vertinamos kaip pavykusios, kai nemalonus – vadinasi, geriau būtų nekėlę vestuvių pokylio. Tačiau tie, kurie nekėlė vestuvių puotos, dažniausiai linkę gailėtis kaip neišnaudoję progos. Vienos forumo dalyvės nesigaili, kad kėlė vestuves, tačiau joms atrodo, kad dabar būtų geresnės sąlygos ir daug ką padarytų įdomiau: „Kai tuokėmės, nieks mūsų nuomonės labai ir neklausė – tėvai pasakė – „vestuvės bus“ ir viskas. Pavargau nuo tokio tempo, [...]...dabar tiek visko gražaus, naujo.[...] Bet pagalvojus, atmetus visas mažas nesąmones...Net ir šiandien norėčiau šventės – tik kur kas mažesnė kompanijoj ir kuklesnės (2008)“.

Dažnai pritariama nuomonei, jog pokylis „yra visuomet puiku, bet ne jaunavedžiams, o svečiams“, todėl „[p]raėjus keleriems metams po vestuvių, su MB svarstom, kad geriau nebūtume darę baliaus, o po ceremonijos išgėrę šampano, grįžę persirengę ir išlėkę kur nors (2008)“. Galime spėti, jog jų santykiai su giminėmis ar net tėvais nėra šilti arba jie dalykiški. Dar

¹⁸ Atkreiptinas dėmesys, kad jaunikio grobimas – naujausia praktika, kuri gali būti aiškina lygiavos principo taikymu abiem jauniems. Šis principas fiksuojamas nuo sovietmečio laikų, atliekant kai kuriuos simbolinius veiksmus (plačiau žr.: Irma Šidiškienė, 2007).

kiti, priešingai, gailisi, kad neorganizavo pokylio: „kas ko neturi to nori arba jei turi tai nevertina mes su vyru nedarėme vestuvių, ir kitą rytą po vestuvių pabudę taip gailėjomės, kad po šiai dienai atsigauti negalime ir kaip sakant nagus griaužiam (2008)“. Matyt, jaunieji pasijuto vieniši, įvykis nebuvo įsimintinas. Vėlesni vertinimai po vestuvių rodo, kad vis labiau linkstama rengti šventę ne svečiams, o sau, jauniems, arba tik patiems artimiausiems žmonėms.

Kaip matyti iš aptartos medžiagos, „tradicinės“ vestuvės išlieka gana populiarios, o naujoviškų vestuvių apeigoms didelės įtakos turi romantiški filmai ir jaunųjų savarankiškumas, siekimas atsiriboti nuo vyresnio amžiaus vestuvių vedėjų (piršlių, svotų). Pasisakymai rodo, kad tam tikra naujoviškų vestuvių banga šiek tiek slūgsta, palikdama įsitvirtinusių naujuosius elementus, todėl populiarėja tarpinis sinkretinis vestuvių apeigų tipas, kai tam tikros „tradicinės“ apeigos derinamos su naujomis praktikomis. Forumuose akivaizdžiai matyti šios tendencijos stiprėjimas.

IŠVADOS

Straipsnyje keliami klausimai kaip žmonės, o ne tradicijų tyrinėtojai ar puoselėtojai, mąsto apie tradicijas ir naujoves parodė, kad problema mažai tyrinėta. „Tradicinėmis“ vestuvėmis žmonės paprastai vadina apeigas, perimtas iš tėvų, nors, kaip rodo internetinių forumų tekstai, vis dažniau „tradicija“ laikoma vestuvių puota su apeigomis. Todėl ir naujas praktikas jaunimas įvardija kaip „tradicines“ apeigas. Į šią kategoriją papuola dar XX a. antrojoje pusėje taikytos naujos praktikos: važiavimas ir nuotakos nešimas per tiltus, židinio uždegimas, jaunųjų išbandymai, taip pat naujesnės praktikos: nuotakos puokštės ar keliaraiščio metimas, torto pjaustymas ir tėvo funkcija atvedant nuotaką prie altoriaus. Naujove vadinamas balandžių, fejerverkų ar balionų paleidimas, kaip ir barstymas žiedlapiais. Nors forumo dalyviai supranta, jog didesnė dalis naujovių yra amerikietiškos ar kitų šalių papročiai, tačiau jiems tai neturi didesnės reikšmės. Palyginti nedaug forumo dalyvių pabrėžė lietuviškos apeigų kilmės svarbą. Nepaisant įvairiai pateikiamos informacijos ir labai skirtingų požiūrių išsakymo, internetu prieinamą informaciją žmonės vertina pagal savo suvokimą. Jie renkasi tokius simbolinius veiksmus, kurie tinka jų situacijai, priklausomai nuo santykių šeimoje. Vis dažniau forumo dalyviai „tradicijas“ vertina pagal jų reikšmes, suvokiamas kaip atitinkančias tikrovę ar jų nuostatas.

Vestuvių apeigų svarbos deklaravimas ne tik rodo „tradicijų“ laikymąsi, bet ir atskleidžia forumo dalyvių santykius šeimose bei šeimų su visuomene. Kai sprendimas yra vienašališkas, dažniausiai pasirenkama kelti vestuves (t. y. jas švęsti) arba ne (t. y. apsiriboti šventišku vakaru artimųjų draugijoje). Jei sutariama dėl apeigų, jos dažniausiai būna sinkretinio pobūdžio. Tai lemia ir vestuvių iškilmių mastą: mažos arba nekeliamos vestuvės rodo šeimų uždarumą ir, atvirkščiai, didelės ar vidutinės vestuvės rodo šeimų bendruomeninius socialius santykius. Sinkretinio pobūdžio vestuvių apeigų pasirinkimas rodo, jog jaunimas nori tapatintis ne tik su perimta tėvų kultūra, bet ir iš kitų kultūrų įsisavintais elementais. Šiai daliai jaunimo pats vestuvių apeigų atlikimas yra vertybė. Nagrinėdama, kaip vestuvių apeigos vertinamos interneto forumuose, nustačiau, jog sinkretinis apeigų pasirinkimas parodo naujai konstruojamą tapatumą.

TRADITION AND TRANSFORMATION: ASSESSMENT OF WEDDING RITUAL IN INTERNET FORUMS

Irma Šidiškienė

Summary

People create various discourse, in the internet's virtual space and share their experiences, thus forming a new perception that is adjusted in reality. In the internet people provide wedding scenarios, their interpretations, as well as comments on how the participants of the forums practice Lithuanian wedding traditions and innovations, i.e. how the rituals are understood and implemented today. The article attempts to analyze the attitudes expressed in the internet, creating a new understanding reflecting real events.

The article pays more attention to the attitudes of ordinary people and not of the researchers of traditions or of their conservative adherents. People usually call traditions wedding rituals adopted from parents, "as they did in old days". However, the new practices of the youth are also considered to be traditions. They include the practices which were considered as new at the end of the 20th century: carrying the bride over a bridge, lighting the fireplace, tests for the newlyweds. Also it includes new actions such as the bride throwing her bouquet or garter, the slicing of the cake, and only the father accompanying his daughter to the altar. The release of pigeons, fireworks, balloons, scattering of blossoms are other new practices. People know but are not concerned that the majority of the

new customs are from America or other countries. Only a few women emphasised the importance of the Lithuanian origin of the rituals. Even though people receive information from various sources and hear different attitudes, they evaluate the information received in the internet according to their own perception and take such symbolic actions which are acceptable in the situation depending on family relations. More often the participants of forums assess traditions in accordance with their meaning and conformity to reality or their attitudes.

VANDA ARAMAVIČIŪTĖ

VYRESNIŲJŲ MOKINIŲ DVASINGUMAS GLOBALIZACIJOS IŠŠŪKIŲ KONTEKSTE

Anotacija. *Straipsnyje siekiama pagrįsti dvasingumo aktualumą ir sudėtingumą globalizacijos iššūkių kontekste. Remiantis teologu, filosofu ir edukologu išsakytomis nuomonėmis, aptariami dvasingumo raiškos kontūrai. Šių idėjų kontekste apžvelgiamos vyresniųjų mokinių požiūrių į dvasines vertybes kaip dvasingumo kognityvinio – prasminio lygmens matmens kaitos tendencijos, išryškėjusios per 10–11 metų. Taip pat atskleidžiamas požiūrių pokyčių priklausomumas nuo mokinių lyties ir mokyklos tipo.*

Pagrindiniai žodžiai: *globalizacija, dvasingumas, požiūris į dvasines vertybes, kaita.*

IVADAS

Globalizacija, padėdama žmogui plačiau atsiverti pasauliui, išplėtoti ryšius ir įgyti naujos patirties, kartu formuoja specifinę situaciją, atitolinančią žmogų nuo aukštesnių vertybių bei idealų ir komplikuojančią jo kaip vientisos asmenybės raidą. Ypač akivaizdi prieštaringa globalizacijos įtaka kultūrai, kaip reikšmingai žmogaus dvasinio tapsmo ištakai. Kita vertus, globalizacijai atveriant daugiau politinės valdžios veikimo galimybių ir suteikiant didesnę raiškos erdvę, nevienareikšmių iššūkių kontekste visų pirma atsiduria nacionalinė kultūra. „Gyvenant pasaulyje, pažymėtame globalaus politinio daugiasluoksniu valdymo, yra išbandomas nacionalinių demokratinių tradicijų ir nacionalinių teisinių tradicijų veiksmingumas“, – rašo globalizacijos analitikai David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton¹.

¹ David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, *Globaliniai pokyčiai: politiniai, ekonominiai ir kultūriniai*, Vilnius: Margi raštai, 2002, p. 485.

Dėl greitai plintančio daugiakultūriškumo, kultūros deterritorizacijos, globalumo ir lokalumo perskyros pastaruoju metu vyksta ne tik valstybės ir visuomenės, bet ir individo tapatumo/identiteto transformacijos. Sociologai ir filosofai (Zygmunt Bauman 2007; Manuel Castells, 2005; Vytis Čiubrinskas, 2008; Antony Giddens, 2000; Alvydas Jokubaitis, 2008; John Tomlinson, 2002; Irena Šutinienė, 2008 ir kt.) teigia, kad silpnėjant identiteto tęstinumui ir aktyvėjant naujų identitetų kūrimui, modernėja tautinio identiteto raiška, jis dažniau atsiejamas nuo etninių – kultūrinių bei lokaliųjų elementų ar net atmetamas ir įteisinamas kaip kultūrinis hibridas. Pasak Vyčio Čiubrinsko, „sparčiai vyksta tradicinių vertybių tęstinumo nebeužtikrinantys modernizacijos procesai, pasireiškiantys šaknų praradimu ir savanorišku pasitraukimu kitur“².

Globalizuotos kultūros ir postmodernios visuomenės permainos, komplikuojančios žmogaus tapatumo, santykių ir vertybių raidos procesus, prieštaringai veikia žmogaus dvasinį pasaulį ar net stumia iš jo dvasingumą (Bronislovas Kuzmickas, 2003; Juozas Mureika, 2006; Emmanuel Munje, 1996; Charles Taylor, 1996; Terrie Williams, 2006 ir kt.). Todėl reikia naujai pažvelgti į dvasingumo fenomeną ir jo ugdymo galimybes: koks jis yra, koks galėtų būti ir kaip tai įmanoma pasiekti. „Šiuo metu mes esame alternatyvų kryžkelėje, – teigia filosofas Luc Ferry, – kurią galėtumėm apibūdinti šitaip: galime toliau eiti rekonstrukcijos kūrėjų atvertu keliu arba vėl grįžti į ieškojimų kelią“³, skatinantį atsiriboti nuo transcendentinių idealų atmetimo ir juos apmąstyti iš naujo. Kitaip tariant, priimti iššūkį – siekti išminties ar dvasingumo kaip gyvenimo prasmės atradimo ir harmonijos sukūrimo šaltinio, kuris iš esmės keičia žmogaus gyvenimo būdą, jį susiedamas su dvasinių vertybių, pagrindinių tikslų ir motyvų paieška bei įtvirtinimu. Suvokiant dvasingumą kaip vieną svarbiausių žmogaus tapumo asmenybe sąlygų, žmonės skatinami domėtis dvasingumo raiškos ir sklaidos, kilmės ir raidos procesais bei juos lemiančiais veiksniais ir sąlygomis.

Tačiau dvasingumas – sudėtingas daugiatis ir daugiabriaunis fenomenas, tampantis skirtingų disciplinų, nevienodai traktuojančių tiek dvasingumo reikšmę žmogaus gyvenime, tiek prigimtį, esmę, turinį ar

² Vytis Čiubrinskas, „Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos“, in: *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, sud. V. Čiubrinskas, J. Kuznecovienė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008, p. 8.

³ Luc Ferry, *Išmokti gyventi*, Vilnius: Tyto Alba, 2007, p. 202.

atskirus jo segmentus bei vertinimo kriterijus, tyrimo objektu. Tai atveria plačią erdvę rasti skirtingoms dvasingumo definicijoms ir net suabejoti autentiškos dvasingumo sampratos šių apibrėžčių įvairovėje galimybe. Antra vertus, edukaciniu požiūriu svarbi ne tik dvasingumo fenomeno samprata, bet ir ugdymo strategijų bei technologijų prognozė, remiama naujausia tyrimo informacija apie skirtingo amžiaus ugdytinių dvasingumo raiškos ypatumus ir kaitą. Tačiau edukacinėje realybėje dvasingumo pažinimo ir ugdymo procesai ne visada tarpusavyje suderinami: empiriniai dvasingumo tyrimai pasaulyje nėra gausūs, o teikiami dvasingumo ugdymo modeliai neretai nėra grindžiami naujais duomenimis apie skirtingo amžiaus ugdytinių realią dvasingumo būklę. Tiesa, Lietuvoje kaip pozityvią priešpriešą galima išskirti ilgamečius Elvydos Martišauskienės (2004) paauglių (7–9 klasių mokinių), besimokančių įvairių tipų bendrojo lavinimo mokyklose, Dalios Verbylaitės (2006) būsimų religijos švietėjų (universiteto studentų), Onos Tijūnėlienės (2009) jaunimo vyresniųjų klasių mokinių dvasinių poreikių kaip dvasingumo ugdymo pamato tyrimus globalinių iššūkių sąlygomis. Be to, duomenys, gauti tiriant skirtingo amžiaus respondentų (vaikų, paauglių ar jaunuolių) vertybines orientacijas bei nuostatas, kartu atspindi ir atskirus dvasingumo lygmenis, nors tyrėjai jų gali tiesiogiai ir nesusieti su dvasingumu. Taip pat verta atkreipti dėmesį į autorius, siekiančius apibrėžti dvasingumo ugdymo galimybes meno, ypač muzikos, srityje, muzikinę veiklą įvardijant kaip dvasingumo ugdymo veiksnį, prielaidą ar priemonę (Arvydas Girdzijauskas, 2008; Jonas Kievišas, 2009; Nel Noddings, 1999; Olga Oleksiuk, 2009; Zenonas Rinkevičius, 2004 ir kt.).

Į tai atsižvelgus, **tyrimo objektu pasirinkta** vyresniųjų mokinių dvasingumo kaita ir ugdymas globalizacijos iššūkių kontekste.

Tyrimo tikslas – remiantis ilgalaikių tyrimų duomenimis, atskleisti vyresniųjų mokinių dvasingumo kaitos tendencijas ir ugdymo strategijas.

Straipsnio tikslai:

- 1) aptarti dvasingumo raiškos kontūrus;
- 2) apžvelgti vyresniųjų mokinių požiūrių į vertybes kaip kognityvinio – prasminio dvasingumo matmens pokyčius;
- 3) išryškinti požiūrių į vertybes priklausomumą nuo mokinių lyties ir mokyklos tipo.

Tyrimo etapai ir tiriamųjų imtis. Žvalgomasis tyrimas atliktas dviem etapais. *Pirmajame etape (1998 m.)* apklausta 220 vyresniųjų klasių mokinių,

besimokančių dviuose miesto vidurinėse mokyklose (dešimtose ir vienuoliktose klasėse) ir dviuose gimnazijose (antroje ir trečioje klasėse). Tyrime dalyvavę vyresnieji mokiniai pagal mokyklos tipą pasiskirstė taip: 125 (56,8 proc.) mokėsi vidurinėse mokyklose, 95 (43,2 proc.) – gimnazijose, pagal lytį – 126 (57,2 proc.) merginos ir 94 (42,8 proc.) vaikinai. *Antrajame etape (2009)* – 666 mokiniai, taip pat besimokantys šių dviejų tipų mokyklose: trijose vidurinėse mokyklose – 262 (39,2 proc.) ir trijose gimnazijose – 405 (60,8 proc.). Palyginus respondentus pagal lytį, merginų buvo 355 (53,3 proc.), o vaikinų – 295 (44,3 proc.).

Abiejuose etapuose mokyklos ir jose tiriamos klasės buvo pasirinktos atsitiktinės atrankos būdu. Tačiau tyrime dalyvavo visi pasirinktų klasių mokiniai. Antrajame etape buvo apklausti ne tik tose pačiose mokyklose besimokantys vyresniųjų klasių mokiniai, bet ir tų pačių klasių mokiniai kitose mokyklose.

Tyrimo metodai. *Teoriniai* – mokslinės literatūros lyginamoji analizė, interpretavimas, apibendrinimas, vertinimas. *Empiriniai*: (1) *Miltono Roakecho vertybių tyrimo metodika*, leidžianti susieti dvasingumo apraiškas įvairiose gyvenimo srityse. Taikant šią metodiką, nustatytas eiliškumas 18 ribinių (vadinamų galutinėmis, aukštesnėmis vertybėmis – tikslais) ir 18 instrumentinių vertybių (atliekančių tarsi instrumento funkciją įkūnijant ribines vertybes). Reitinguodami vertybes, mokiniai pripažino jų svarbą, kartu atskleidė ir savo požiūrį į vertybes. Drauge siekta išsiaiškinti ir šio požiūrio kaitos tendencijas, įvykusias per 10–11 metų. (2) *Išplėsti atsakymai į klausimus*, susieti su daugiausiai ir mažiausiai respondentų pripažįstamų ribinių ir instrumentinių vertybių svarbos pagrindu, leidę atlikti ne tik kiekybinę, bet ir kokybinę požiūrių į vertybes analizę. *Statistiniai*: aprašomoji statistika (procentinis dažnių skaičiavimas), koreliacinė analizė, chi kvadrato kriterijus. Tyrimo duomenys buvo tvarkomi naudojant statistinių duomenų apdorojimo paketą SPSS (*Statistical Package for Social Science*), programinės įrangos 12.0 versiją.

DVASINGUMO RAIŠKOS KONTŪRŲ PAIEŠKA

Svarstant dvasingumo klausimą, daugiausia diskusijų kelia dvasios ištakų, interpretuojamų pagal atskiras paradigmas, analizė: ar dvasia yra tik materijos raidos rezultatas, ypatingas žmogaus aktyvumas, apimantis psichinę veiklą ir ją peržengiantis, antgamtinė žmogaus dimensija, kie-

kvienam žmogui duotas Dievo dvasinis pradas. Kaip nurodo Bronislovas Kuzmickas, vieni (materialistinės, bihevioristinės krypties) šalininkai dvasią sieja su psichologinių individo reakcijų visuma, tik kiekybiškai besiskiriančia nuo kitoms biologinėms būtybėms būdingų reakcijų, o kiti (krikščioniškosios, egzistencialistinės, personalistinės) – su aukščiausiaja žemiškosios būties pakopa – dieviškumo atspindžiu žmoguje⁴. Todėl šiandien „„už dvasingumo“ slypi begalinė gyvenimo, žmogaus, Dievo, pasaulio sampratų įvairovė, sampratų, kurios dažnai prieštaringos arba neturi nieko bendra su krikščionybe“, – teigia krikščionių dvasingumo tyrėjas Marko Ivan Rupnik⁵. Jo nuomone, prie dvasingumo dviprasmiškumo priskirtinas tiek jo tapatinimas su nematerialumu, reiškiančiu dvasinio matmens pašalinimą iš viso materialaus, fizinio, kūniško pasaulio ir jo susilpnėjusį ryšį su žmonių poreikiais bei problemomis, taip pat su psichinėmis ypatybėmis (intelektu, jausmais, valia), galinčiomis dvasingumą sutapatinti su gnosticizmo, sentimentalumo ar voliuntarizmo apraiškėmis.

Kita vertus, išryškėja dvasingumo definicijos pagrindimas autentiškų žmogaus santykių su pasauliu, remiamų aukščiausiomis, arba dvasinėmis, vertybėmis, diskurso kontekste. Tuomet dvasingumas neatsiejamas nuo žmogaus antropologinės problemos aptarties, t. y. nuo atsakymo į klausimą, kas yra žmogus ir koks jo santykis su pasauliu. „Iš tikrųjų dvasingumas pirmiausia turi atsiskleisti paprastais kasdieniniais darbais ir mūsų santykiais“, – pabrėžia Renald Macaulay ir Jerram Barrs, tyrinėjantys žmonių dvasinio gyvenimo prigimtį⁶. Ši idėja randa atgarsį ir tarp teologų, filosofų bei edukologų.

Remiantis *teologiniu (krikščioniškuoju) požiūriu*, dvasingumo išraiška – asmeninis žmogaus santykis su Dievu, kuris iš esmės grindžiamas trimis pamatinėmis dieviškomis dorybėmis – tikėjimu, meile, viltimi. Šios dorybės sudaro žmogaus dvasinio gyvenimo branduolį. Šių vertybių pažinimas, puoselėjimas ir praktinis įgyvendinimas yra krikščioniškojo dvasingumo pamatas, peržengiantis žemiškąjį lygį, susijęs su šventumo apibrėžtimi ir pranokstantis moralines vertybes.

Pripažįstant krikščionybės ir kultūros sąsają kaip platesnę žmogaus ir

⁴ Bronislovas Kuzmickas, *Laimė, asmenybė, vertybės*, Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.

⁵ Marko Ivan Rupnik, *Nesudegančio erškėtimo liepsnoje*, Vilnius: Aidai, 1997, p. 8.

⁶ Renald Macaulay, Jerram Barrs, *Būti žmogumi*, Šiauliai: Nova vita, 2000, p. 44.

Dievo santykio išskleidimo galimybę, dvasingumas siejamas ir su žmonių tarpusavio santykiais, kurie sudvasina gyvenimą ir pakreipia Dievo link. „Jeigu aš turiu tvirtą pagrindą – tikėjimą, tai galiu užmegzti gerą santykį su Dievu, taip pat ir santykį su pačiu savimi ir kitais“, – rašo Anzelmas Grunas⁷. Taigi šiuo atveju dvasingumas gali būti interpretuojamas kaip krikščioniškųjų ir bendražmogiškųjų vertybių integracijos darinys. Esminės vertybės šiuo požiūriu yra ne tik meilė Dievui, bet ir meilė žmogui, skatinanti nesavanaudiškai mylėti savo artimą kaip patį save. Galima sakyti, kad šia prasme dvasingumas prilygsta įkūnytai Dievo ir artimo meilei.

Filosofiniu požiūriu dvasingumas dažnai grindžiamas dvasinio prado (idealumo, dvasinės energijos, transcendentistiškumo, intencionalumo, ypatingo aktyvumo) pirmumo pripažinimu visuomenėje. Olgos Oleksiuk nuomone, klasikinėje filosofijoje dvasingumas yra tarpinė sąvoka, kuri sujungia išskaidytą tikrovę ir ją pakylėja į moralės, teisės, švietėjiško gyvenimo, religinio jausmo, natūralaus pasaulio išgyvenimo ir pažinimo aukštumas, o šiuolaikinėje filosofijoje esama įvairialypių dvasingumo interpretacijų, kurias lemia kintančios šiuolaikinės paradigmos (kosmoso, evoliucionizmo ir kt.)⁸. Pasak Davido Adscheado, dvasingumas yra amžinas savęs ieškojimas susiduriant su gėriu ir blogiu. Tai gyvenimo, prasmės, tikslo ir vertybių paieškos bei ryšiai su kitais žmonėmis⁹.

Dvasingumą rodo „žmogaus įaugimas į vertybines ir kūrybiškas būties įprasminimo sferas, o sąsajos su natūraliais materialiais poreikiais teikia impulso jo plėtotei“, – iš esmės tam pritaria ir Kęstutis Šerpetyš¹⁰. Algirdo Gaižučio nuomone, „dvasingumas neišvengiamai aprėpia dorovės, tiesos pažinimo ar pozityvaus ieškojimo asmeninės ir bendruomeninės naudos vertybes ir kyla link Dievo“¹¹. Kai didžiosios vertybės – tiesa,

⁷ Anzelm Grun, *Anzelmo Griuno atsakymų knyga*, Vilnius: UAB „AJS spaustuvė“, 2010, p. 101.

⁸ Olga Oleksiuk, *Konceptualūs asmenybės dvasingumo formavimo meno srityje pagrindai. Dvasingumas žmogaus pasaulyje*, Vilnius: VPU leidykla, 2009, p. 154–168.

⁹ David Adshead, „Facilitating Spiritual Development in the Context of Culture Diversity“, *Education, Culture and Values*, Vol. 5. Ed. by M. Leicester, C. Modgil and S. Modgil. London and New York, 2000.

¹⁰ Kęstutis Šerpetyš, *Žmogaus dvasingumo horizontas. Filosofiniai pasaulėžiūros pagrindai*, Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 1996, p. 120.

¹¹ Algirdas Gaižutis, *Dvasingumas žmogaus pasaulyje*, sudarytojas Jonas Kievišas, Vilnius, 2009, p. 10.

gėris, grožis, nauda – atribojamos ar nesusiejamos su tikėjimu ir viltimi, jos praranda savo ypatingą galią. Kai kurie kiti autoriai (Luc Ferry, Česlovas Kalenda, Bronislavas Kuzmickas, Juozas Mureika, Kęstutis Šerpetys, Vincentas Žemaitis ir kt.) dvasingumą linkę sieti su dora – pagrindiniu gėrio branduoliu ir išskirtiniu žmogaus dvasinio gyvenimo šaltiniu, o abejingumą dorai ar net paprasčiausiam padorumui – įvardyti kaip dvasingumo stoką. Tuomet dvasingumas prilygsta žmogaus gebėjimui etiniu pagrindu kurti savo vidinį pasaulį, per kurį išreiškiamas asmenybės tapatumas ir įvyksta jos išlaisvinimas iš nuolat kintančių situacijų griežtos priklausomybės. Galima sakyti, kad dvasingumas tarsi atveda prie savitos prasminės kosmogonijos arba pasaulio vaizdo jungties su asmenybės moraliniais įstatymais.

Šių laikų *edukologijoje* dvasingumas taip pat siejamas su orientacija į aukščiausias vertybes ir idealus, kurie leidžia individui turėti savo pasaulio sampratą ir išlaikyti savo asmenybės vientisumą. Remiantis Olga Oleksiuk, dvasingumas yra esminė ypatybė žmogaus, „kuris įgyvendina aktyvų siekį rasti aukščiausią savo egzistavimo prasmę, susieti savo gyvenimą su absoliučiomis vertybėmis ir tuo pačiu įsijungti į bendražmogiškos kultūros dvasinį universumą“¹².

Tačiau dvasingumą aptariant absoliučių arba aukščiausių vertybių diskurso kontekste, linkstama jį suvokti kaip religinių ir kaip nereliginių reiškinių sintezę (Alex Rodger, 2000; H. Terence McLaughlin, 2000 ir kt.). Vadinasi, kaip ir filosofijoje, dvasingumas gali būti siejamas ne vien su įvairiomis žmogiškumo sritimis, susijusiomis su gėrio, tiesos ir grožio vertybėmis, bet ir su religinėmis. Anot Terrie Williams, „dvasingumas – tai mokėjimas savyje įkurdinti Visatos gausą“¹³, neatsiejamą nuo Dievo atradimo, tikėjimo ugdymo, vilties pažadinimo, o taip pat ir nuo žmogaus siekimo gyventi džiaugsmingai, turėti užuojautos pasauliui ir optimizmo, mokėti suvokti ir mylėti save gyvenime, patirti vientisumo ir bendrumo jausmą. Taigi dvasingumas yra susijęs su kiekviena gyvenimo sritimi.

Kartu tenka pažymėti, kad stiprėja tendencija dvasingumą atsieti nuo religinio turinio, t. y. suvokti dvasingumą kaip turintį tik nereliginę

¹² Olga Oleksiuk, *Konceptualūs asmenybės dvasingumo formavimo meno srityje pagrindai. Dvasingumas žmogaus pasaulyje*, Vilnius: VPU leidykla, 2009, p. 159.

¹³ Terrie Williams, *Darnauso gyvenimo pamokos*, Kaunas: Dajalita, 2006, p. 229.

raiškos formą. Be abejo, tam turi įtakos tiek stiprėjantis materialus bei pragmatinis požiūris į pasaulį, tiek išgalėjusi nuostata, kad skirtingų religijų išpažinimas skaido visuomenę ir nepadedą išsaugoti demokratijos daugiakultūrinėje aplinkoje. Todėl šiuo požiūriu dvasingumas vadintinas bendražmogiškuoju fenomenu, priešprieša antihumaniškam, amoraliam elgesiui, susijusiam su asmens identiškuoju gyvenimo tikslų ir prasmės paieškomis, su žmogiškųjų ryšių kūrimu, gyvybės saugojimu ir sveikatos tausojimu, tobulu darbo atlikimu, tarnavimu bei kitomis vertybėmis. „Jeigu ieškome nuo ko pradėti, – rašo vadybos teoretikė Danah Zohar, – puiki pradžia trys didžiosios Platono vertybės – Gėris, Tiesa, Grožis. Kitos fundamentalios vertybės yra gyvenimas, laisvė ir laimės paieškos arba ištikimybė, pagarba ir tarnystė“¹⁴.

Lietuvos edukologijoje (Leonas Jovaiša, 2001; Bronislovas Bitinas, 2000; Vanda Aramavičiūtė, 2005; 2009; Elvyda Martišauskienė, 2004, 2009; Dalia Verbylaitė, 2006) dvasingumą linkstama sieti su adekvačiais asmens santykiais su pasauliu, grindžiamais pamatinėmis dvasinėmis vertybėmis. Viskas priklauso nuo to, kokie santykiai įvardijami ir kokiomis vertybėmis jie grindžiami – ar kylančiomis iš tiesos, gėrio, grožio, ar iš tiesos, gėrio, grožio ir šventumo arba iš kultūros vertybių. Į šias vertybes žvelgiama kaip į santykių kokybės determinantes ar jų sudedamąsias dalis ir jų tobulinimo orientyrus. Dvasingumas – „tai autentiški asmens santykiai su pasauliu, su meile tiesai, gėriui, grožiui, persmelkiantys visą būtį ir nusi-driekiantys Kūrėjo link“¹⁵.

Vadinasi, apie asmens dvasingumą raginama spręsti iš dvasinių vertybių internalizacijos, arba jų tapimo vidiniu asmenybės turiniu, pasireiškiančiu pažintinio – prasminio, emocinio ir elgesio lygmenimis. Tai itin aiškiai matyti Leono Jovaišos dvasingumo apibrėžtyje. Dvasingumas – „tai vertybinės sąmonės pirmumas prieš biologinius ir materialinius poreikius, tai praktinis gyvenimas tiesos, gėrio, grožio šventumu, tai prasmingo sąlyčio su pasauliu ir metapasauliu išgyvenimas“¹⁶. Kitaip tariant, apie dvasingumą galima kalbėti, kai asmuo ima suvokti dvasinių vertybių prasmę ir vertę, kai jis tiesiogiai patiria vertybių prasmę, kai siekia praktiškai įgy-

¹⁴ Danah Zohar, Ian Marshall, *Dvasinis kapitalas*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 127.

¹⁵ Elvyda Martišauskienė, *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio instituto leidykla, 2004, p. 13.

¹⁶ Leonas Jovaiša, *Edukologijos pradmenys*, Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2001, p. 188.

vendinti vertybes ir savo siekius realizuoja konkrečiais veiksmais. Meilės Lukšienės požiūriu, dvasingumą atspindi ir vertybių priartinimas prie kitų bei jų kūrimas¹⁷.

Taigi iš to, kas pasakyta, akivaizdu, kad dvasingumo raiška neatsiejamą nuo esminių dvasinių vertybių, tai yra nuo individo gebėjimo ne tik jas pasirinkti, bet ir paversti vidine kūrybine paskata, ar kitaip išsireiškus, vidiniu turiniu, vidine savastimi, arba internalizuoti vertybes. Šiuo tikslu reikalinga ugdytiniams padėti atrasti ir pažinti vertybių pasaulį, susidaryti objektyvius vertybių vertinimo kriterijus, susidaryti teigiamą požiūrį į vertybes, jas pamilti, jų siekti ir jomis grįsti savo gyvenimą.

VYRESNIŲJŲ MOKINIŲ POŽIŪRIO Į VERTYBES KAITOS TENDENCIJOS

Į tyrime dalyvavusių moksleivių požiūrį žvelgta kaip į kognityvaus vertybių internalizacijos lygmens išraišką, atskleidžiančią asmens pažintinį – prasminį santykį su vertybėmis. Tiriant vyresniųjų mokinių požiūrį į vertybes, buvo atsižvelgta į šiuos aspektus:

1) *vertybių svarbos pripažinimo laipsnį* (labai didelis, didelis, nelabai didelis, mažas, labai mažas), siekiant atskleisti, kurios vertybės jiems yra pačios svarbiausios, kurios nelabai svarbios ar net visai nesvarbios;

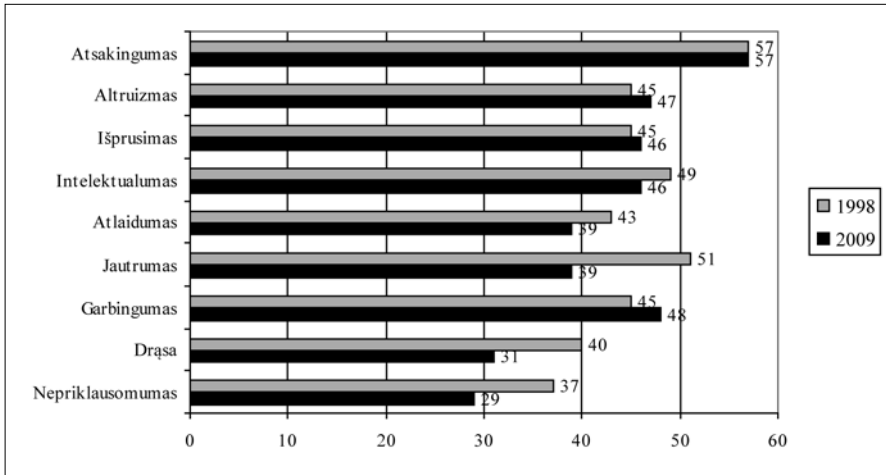
2) *vertybių svarbos įprasminimo (pagrindimo) pobūdį* (labai išsamus, išsamus, nelabai išsamus, neišsamus, nėra pagrindimo arba jis klaidingas). Taip norėta nustatyti, kurias vertybes vyresnieji mokiniai, besimokantys vidurinėse mokyklose ir gimnazijose, priskiria prie svarbiausių ir kuo jie argumentuoja šių vertybių svarbumo pripažinimą, taip pat kuria linkme su laiku požiūriai į tas pačias vertybes linkę kisti.

VERTYBIŲ SVARBOS PRIPAŽINIMO POKYČIAI

Vertybių palyginimas pagal labai didelį ir didelį jų svarbumo pripažinimą, kaip jų labai palankaus (labai teigiamo) ir palankaus (teigiamo) požiūrio į vertybes išraišką, atskleidė kai kuriuos šio pripažinimo panašumus ir skirtumus, įvykusius per 10–11 metų (pav. 1).

¹⁷ Meilė Lukšienė, *Jungtys*, sudarytoja R. Bruzgelevičienė, Vilnius: Alma Litera, 2000.

Pav. 1. Labiausiai pripažįstamos vyresniųjų mokinių terminalinės vertybės (proc.)

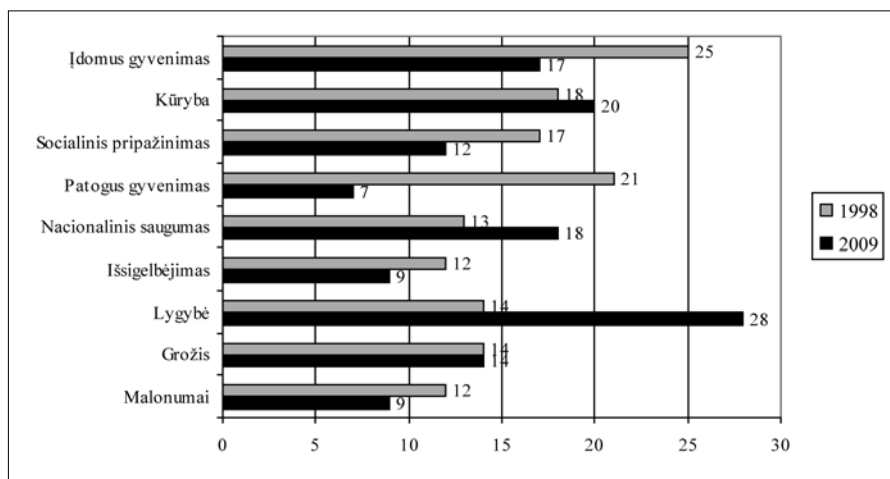
Tyrimo duomenys rodo, kad daugiau kaip pusė 1998 m. tirtų mokinių svarbiausiomis ribinėmis vertybėmis laikė *brandžią meilę, tikrą draugystę ir vidinę harmoniją*. Beveik tiek pat jų – *išmintingumą ir laimingą šeimą*, nors labai didelis šių vertybių pripažinimo laipsnis retesnis. Mažiau kaip pusė – laimingą gyvenimą, laimę ir laisvę, daugiau kaip trečdalis – savigarbą. Taigi ribinių vertybių hierarchijos viršūnėje atsидūrė brandi meilė (nesavanaudiška, teisinga, paremta dvasine vienybe, pastovi), tikra draugystė (pagrįsta geriems draugams būdingu nuoširdžiu bendravimu) ir vidinė harmonija (vidinė darna, ramybė, pasitikėjimas savimi) kaip prasmingo gėrio pamatas ir dvasingumo branduolys. Pozityvus faktas yra tas, kad šios trys vertybės gana glaudžiai siejamos su kitomis prasmingomis vertybėmis (išmintingumu, laiminga šeima, laimingu gyvenimu, iš dalies ir su laime, laisve, savigarba), vienaip ar kitaip skatinančiomis individą ieškoti asmeninio ir socialinio dvasinio gėrio.

Palyginus šiuo aspektu 2009 m. gautus tyrimo rezultatus, nustatyti tik vos keli ryškesni teigiami pokyčiai, liudijantys apie *augantį laisvės* (13 proc. daugiau mokinių jai suteikė didelę vertę) ir *išmintingumo* (5,6 proc.) *pripažinimą*. Taip pat užfiksuoti du neigiami pokyčiai: pastaruoju metu vyresnieji mokiniai mažiau svarbia laiko *tikrą draugystę* (15 proc. mažiau mokinių jai skyrė aukštą įvertinimą) ir iš dalies – *vidinę harmoniją* (4 proc.), lyginant su minėtomis vertybėmis. Galima sakyti, kad po 10–11 metų šių klasių mokinių požiūris į kitas ribines vertybes išliko beveik stabilus. Tiesa,

dar pastebimi kai kurių vertybių pripažinimo svyravimai, bylojantys apie perėjimą nuo didelio prie labai didelio (laimingos šeimos) arba, atvirkščiai, nuo labai didelio prie didelio (laimingo gyvenimo, laimės).

Duomenų analizė parodė, kurių terminalinių vertybių vyresnieji mokiniai *nelinkę laikyti svarbiomis*, nors kai kurios jų gali turėti nemažos įtakos dvasingos asmenybės ugdymui (pav. 2).

Pav. 2. Mažiausiai pripažįstamos vyresniųjų mokinių terminalinės vertybės (proc.)

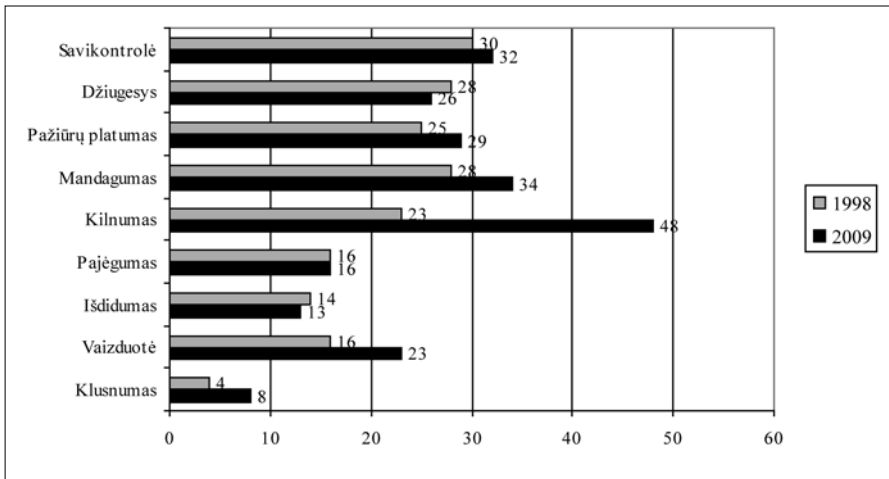
Taigi 1998 m. tarp tokių vertybių atsidūrė *išsigelbėjimas* (išsivadavimas iš sunkios padėties, pavojaus, ligos), *socialinis pripažinimas*, *grožis*, *nacionalinis saugumas*, *lygybė* (tik apie aštuntadalį ar septintadalį tiriamųjų jas laikė svarbiomis). Nedaug skyrėsi ir *kūrybos* vertinimas (tik daugiau nei šeštadalis mokinių ją priskyrė prie svarbių vertybių). Taigi *grožis*, slypintis mene ir gamtoje, nacionalinis saugumas, pasireiškiantis tautos laisvės ir nepriklausomybės, taikos bei lygiateisiškumo pripažinimu, taip pat *kūryba*, besirandanti iš naujų bei originalių idėjų, vyresniesiems mokiniams atrodė mažai reikšmingi dalykai, nors ir galintys turėti teigiamos įtakos puoselėjant dvasingumą. Kita vertus, šios vertybės beveik prilygsta hedonistinėms ir pragmatinėms vertybėms – malonumams, patogiam gyvenimui.

2009 m. tyrimo duomenys atskleidė tik per pusę *išaugusį lygybės pripažinimą* (14 proc. daugiau vyresniųjų mokinių ją išskyrė kaip reikšmingą) ir vos pastebimą *nacionalinio saugumo* (5 proc.) pripažinimo padidėjimą. Tačiau požiūris į *kūrybą* ir *grožį* beveik nekito, išskyrus nedidelius nuo-

monių svyravimus. Panaši kaitos tendencija užfiksuota ir vertinant malonumus, taip pat gerokai ryškesnė palankaus požiūrio į *patogų gyvenimą* (14 proc. mažiau tiriamųjų pripažino jo svarbą) ir *įdomų gyvenimą* (8,3 proc.) mažėjimo tendencija.

Tyrimo duomenys apie *instrumentinių vertybių pasiskirstymą* pagal svarbos pripažinimo kriterijų išryškino tokius kaitos ypatumus (pav. 3).

Pav. 3. Labiausiai vyresniųjų mokinių pripažįstamos instrumentinės vertybės (proc.)

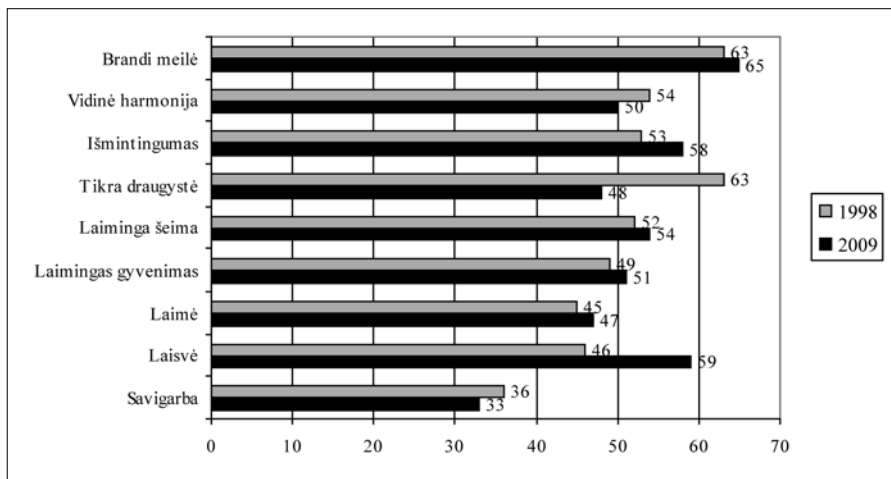
Tyrimo duomenys rodo, kad 1998 m. svarbiausia vyresniųjų mokinių instrumentinė vertybė buvo *atsakingumas* (ją pripažino daugiau nei pusė) kaip esminė dorovinė vertybė, kurios nepaisymas sukelia daug neigiamų socialinio ir dvasinio gyvenimo padarinių. Svarbios vertybės – *jautrumas ir intelektualumas* (apie pusė tiriamųjų), taip pat *altruizmas, garbingumas, išprusimas bei atlaidumas* (mažiau nei pusė). Ne tokios svarbios – *drąsa ir nepriklausomumas* (daugiau nei trečdaliui). Tai rodo, kad 1998 m. tirti mokiniai iš esmės pirmenybę teikė labai reikšmingoms dorovinėms vertybėms kaip gėrio branduoliui, tarp jų ir gnostinėms vertybėms, susijusioms su tiesa.

2009 m. palyginus tokių pat klasių mokinių požiūrį į tas pačias vertybes, statistiškai reikšmingų pokyčių pastebėta nedaug. Galima sakyti, kad *teigiamų pokyčių beveik neužfiksuota*, išskyrus kai kuriuos neryškius vyresniųjų mokinių požiūrių į garbingumą (3 proc. daugiau mokinių pripažino šios vertybės svarbą), altruizmą (2 proc.) ir į išprusimą (vos 1 proc.) svyra-

vimus. Tačiau *nustatyta daugiau ir ženkliai ryškesnių neigiamų pokyčių*. Kaip neigiamą veiksnių dvasingumo raidai visų pirma reikia išskirti *mažėjanti jautrumo pripažinimą* (12 proc. sumažėjo jo svarbą pripažįstančių mokinių), taip pat *drąsos* ginant savo požiūrius (9 proc.) ir *nepriklausomumo*, arba savarankiškumo, iniciatyvumo (8 proc.) pripažinimą. Mažėjanti atlaidumo svarbos vertinimą (jį pripažino 4 proc. mažiau respondentų), taip pat intelektualumo (3 proc.) pripažinimą tikslinga įvardyti kaip nuomonių svyravimus arba kaip statistiškai nereikšmingus pokyčius.

Edukaciniu požiūriu svarbu žinoti ir tas instrumentines vertybes, kurių vyresnieji mokiniai *nėra linkę pripažinti*, taip apsunkindami terminalinių vertybių realizaciją (pav. 4).

Pav. 4. Mažiausiai pripažįstamos vyresniųjų mokinių instrumentinės vertybės (proc.)

Kaip matyti, 1998 m. mažiausiai pripažįstama vertybė – *klusnumas*. Kaip nurodo Marko Ivan Rupnik (1997) ir Thomas Merton (1997) bei pačių respondentų atsakymais, taip gali nutikti dėl iškreipto klusnumo suvokimo, kai jis tapatinamas su žmogų nuasmeninančiu nusizėminimu, o ne su prielankumu ir meile kitam. Vyresnieji mokiniai nebuvo linkę suteikti didelės vertės ir *išdidumui*, kuris skatina ne tik jausti savo pranašumą, bet ir turėti didelių siekių, taurių principų, justis ir saugoti savo vertę. Nepakankamai pripažįstama ir *vaizduotė*, kuri itin glaudžiai susijusi su kūryba. Nors kilnumas ir mandagumas užėmė aukštesnę vietą instrumentinių vertybių hierarchijoje, tačiau beveik tik ketvirtadalis

respondentų šioms vertybėms skyrė aukštą įvertinimą (panašiai buvo vertinamas ir pažiūrų platumas, savikontrolė). Koreliacinės analizės rezultatai parodė, kad per mažas šių vertybių pripažinimas gali kliudyti išsaugoti brandžią meilę, laimę, laimingą šeimą, nacionalinį saugumą, gali slopinti ir taip jau silpną savigarbos jausmą bei polinkį kūrybai, tai yra reikšmingas terminalines vertybes, turinčias įtakos žmogaus dvasinio gyvenimo kokybei.

2009 m. rasta net ketvirtadaliui (25 proc.) daugiau asmenų, *pripažįstančių kilnumą*, lyginant su šios vertybės ankstesniu pripažinimu 1998 m. Kaip teigiamą pokytį, nors ir neženklų, reikia pripažinti ir tą faktą, kad daugiau vyresniųjų mokinių svarbiomis vertybėmis laikė *mandagumą* (6 proc.) ir *vaizduotę* (7 proc.) kaip kūrybiškos ir produktyvios veiklos mechanizmą. Taip pat šiek tiek padaugėjo mokinių, teigiamai vertinančių plačias pažiūras (4,4 proc.), klusnumą (4,1 proc.) ir savikontrolę (2,3 proc.) kaip reikšmingą savireguliacijos priemonę. Tačiau tokie pokyčiai nėra statistiškai reikšmingi. Jie tik liudija tam tikrus požiūrių svyravimus.

Paaaiškėjo, kad *lyčių skirtumai* statistiškai reikšmingesni tik kai kuriais vertybių atvejais: merginos labiau nei vaikinai linkusios pripažinti: tikrą draugystę ($\chi^2 = 37,733$, $p = 0,000$), vidinę harmoniją ($\chi^2 = 43,319$, $p = 0,000$), jautrumą ($\chi^2 = 32,965$, $p = 0,000$), taip pat plačias pažiūras ($\chi^2 = 25,254$, $p = 0,001$), džiugesį ($\chi^2 = 28,049$, $p = 0,002$), drąsą ($\chi^2 = 26,495$, $p = 0,003$), vaikinai – pajėgumą ($\chi^2 = 34,383$, $p = 0,000$), malonumus ($\chi^2 = 36,238$, $p = 0,000$), išsigelbėjimą ($\chi^2 = 37,797$, $p = 0,000$), išdidumą ($\chi^2 = 19,972$, $p = 0,003$). Palyginus tyrimo duomenis pagal *mokyklos tipą*, skirtumų aptikta dar mažiau: gimnazijų auklėtiniai labiau vertina vidinę harmoniją, laisvę ir savigarbą, taip pat plačias pažiūras, drąsą, o vidurinių mokyklų – mandagumą, klusnumą, tikėjimą.

VERTYBIŲ SVARBOS ĮPRASMINIMO POKYČIAI

Kaip jau minėta, tiriant vyresniųjų mokinių požiūrį į vertybes, taip pat buvo siekta nustatyti, kaip respondentai *suvokia ribinių ir instrumentinių vertybių prasmę*. Vertybių įprasminimas, arba vertybių svarbos pagrindimas, gali palengvinti jų virsmą vyraujančiais elgesio bei veiklos motyvais. Be to, kaip parodė dvasingumo sampratos analizė, asmens gebėjimas suvokti gyvenimo bei kultūros reiškinių prasmę gali būti tapatinamas su dvasingumu.

Vertybių įprasminimo kriterijumi buvo pasirinktas vertybių *svarbos pagrindimo išsamumas* (labai išsamus, išsamus, nelabai išsamus, neišsamus, labai neišsamus ar net klaidingas). Pagrindinis orientyras taikant šį kriterijų – vertybės svarba ne tik sau, bet ir kitiems, arba atitinkamos vertybės reikšmė ne tik asmens gerovei (padeda pažinti ir realizuoti save, tapti brandesne asmenybe), bet ir kitų žmonių ar bendruomenės dvasiniam gyvenimui. Tuo remiantis siekta įvertinti tirtų mokinių požiūrį į *ribines ir instrumentines vertybes* (lent. 1).

Lent. 1. Vyresniųjų mokinių terminalinių ir instrumentinių vertybių prasmės suvokimo pokyčiai (proc.)

Vertybės Prasmės suvokimas	Terminalinės vert.		Instrumentinės vert.	
	1998 m.	2009 m.	1998 m.	2009 m.
Labai išsamus	4,3	11,4	3,3	6,0
Išsamus	51,8	36,5	40,1	34,2
Nelabai išsamus	36,0	43,4	42,0	48,0
Neišsamus	6,5	6,6	12,8	8,6
Labai neišsamus	1,4	2,0	1,8	1,2

Remiantis tyrimo duomenimis, 1998 m. buvo 15,3 proc. daugiau vyresniųjų mokinių, išsamiau atskleidusių *terminalinių ū vertybių prasmę*, t. y. ją susiejusių su aukštesniu asmeninės gerovės lygmeniu nei 2009 m. Vadinausi, anksčiau daugiau to paties amžiaus mokinių manė, kad šios vertybės padeda asmeniui tapti brandesne, darnesne asmenybe arba, kitaip tariant, labiau įprasminti savąjį „aš“ ir rūpintis savo visaverčiu gyvenimu (laime, saugumu, vertingumu, darnumu).

Tačiau 2009 m. padaugėjo mokinių (7,1 proc.), kurie, apibūdindami ribinės vertybės prasmę, atkreipė dėmesį ne vien į savo, bet ir į kito asmens dvasinę gerovę (į gebėjimą matyti kitų žmonių poreikius ir juos patenkinti, į pagalbos teikimą, pagarbą, supratimą, jautrumą ir pan.). Tai pozityviai vertintinas poslinkis. Tačiau tarp to meto respondentų buvo ir daugiau asmenų (7,4 proc.), ribinėms vertybėms teikusių hedonistinę, pragmatinę ar utilitarinę prasmę, siejamą su malonumais, patogumu, nauda („man bus maloniau“, „man bus patogiau“, „man bus lengviau“ ir pan.).

Instrumentinių vertybių įprasminimo pokyčiai dar menkesni (skirtumą sudaro vos 3–6 proc.). Tai veikia laiktina nuomonių svyravimais. Tačiau akivaizdu, kad abiem etapais tirti vyresnieji mokiniai *geriau suvokė terminalinių vertybių prasmę nei instrumentinių*. Pasirodo, 1998 m. daugiau nei

devintadalis (11 proc.) tiriamųjų išsamiau atskleidė ribinių vertybių prasmę (ją siejo su savo asmenybės dvasine branda) nei instrumentinių. Tais pačiais metais nustatyta ir daugiau mokinių (6 proc.), nelabai išsamiai (suteikiant vertybei hedonistinę, pragmatinę, utilitarinę prasmę) ir neišsamiai (tik konstatuojant vertybės svarbą, bet jos nepagrindžiant) apibūdinusių instrumentinių svarbą, palyginti su ribinėmis vertybėmis. Taigi vyresniojo amžiaus moksleiviai terminalinėms ir instrumentinėms vertybėms vis labiau linkę teikti hedonistinę ar pragmatinę prasmę. Kartu silpnėja vyresniųjų mokinių požiūris į vertybes kaip į prasmingos saviraidos bei saviraiškos šaltinį arba, kaip jau buvo rašyta, į savojo „aš“ įprasminimą ir brandą.

IŠVADOS

Remiantis šiuolaikinių teologų (krikščionybės), filosofų ir edukologų požiūriu, dvasingumą galima apibrėžti *kaip dvasinio prado sklaidą, pasireiškiančią autentiškais asmens santykiais su pasauliu, grindžiamais aukščiausiomis vertybėmis, apimančiomis tiesą, gėrį ir grožį bei nusidriekiančiomis šventumo link*. Asmens santykį su visatos Kūrėju galima įvardyti kaip aukščiausią dvasingumo pakopą, neatsiejamą nuo individo santykių su žmogumi bei visu pasauliu.

Per 10–11 metų vyresniųjų mokinių požiūriai į *terminalines vertybes* nedaug tepakito: pastebėtas pozityvesnis lygybės ir laisvės svarbos vertinimas ir negatyvus požiūris į tikrą draugystę, patogų, iš dalies įdomų, gyvenimą bei vidinę harmoniją. Kaip ir anksčiau, taip ir dabar vyresnieji mokiniai per menkai vertina grožį, nacionalinį saugumą ir kūrybą. Skirtumas tik tas, kad požiūris į nacionalinį saugumą keičiasi teigiama linkme, o į kūrybą ir į grožį – lieka toks pat.

Požiūris į *instrumentines vertybes* taip pat mažai kinta, išskyrus užfiksuotą ryškesnį neigiamą jautrumo, nepriklausomumo bei drąsos ir ne tokį ryškų atleidimo, garbingumo ir savikontrolės vertinimą. Tarp mažiausiai pripažįstamų vertybių išlieka klusnumas ir išdidumas, o požiūris į kilnumą, mandagumą ir vaizduotę tampa pozityvesnis nei į klusnumą, pažiūrų platumą ir savikontrolę. Pagal lytį požiūriai į vertybes mažai skiriasi, pagal mokyklos tipą – dar mažiau.

Vertybių prasmės suvokimo pokyčiai taip pat nėra ryškūs. Tačiau jie leidžia daryti prielaidą, kad vyresniame mokykliniame amžiuje labiau

orientuojamasi į vertybes kaip į pragmatizmo, utilitarizmo bei hedonizmo šaltinį, o ne kaip į asmenybės dvasinės brandos veiksnį. Antra vertus, vyresnieji mokiniai giliau išvelgė ribinių vertybių prasmingumą nei instrumentinių, tarp kurių dominuoja dorovinės vertybės. Per menkas šių vertybių prasmės suvokimas gali tapti kliūtimi įgyvendinant terminalines vertybes kaip aukštesnius gyvenimo tikslus. Teigiamų pokyčių šioje srityje beveik nepastebėta. Taigi teigiamo vyresnio amžiaus moksleivių požiūrio į dvasines vertybes kaip kognityvinio prasminio dvasingumo matmens formavimas išlieka aktuali edukacinė problema.

LITERATŪRA

1. Aramavičiūtė Vanda, *Auklėjimas ir asmenybės dvasinė branda*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
2. Aramavičiūtė Vanda, Martišauskienė Elvyda, „Dvasingumo raiškos kontūrų beiškant“, in: *Dvasingumas žmogaus pasaulyje*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, p. 88–103.
3. Bauman Zygmunt, *Globalizacija: pasekmės žmogui*, Vilnius: Standartų spaustuvė, 2007.
4. Bitinas Bronislovas, *Ugdymo filosofija*, Vilnius: Kronta, 2000.
5. Buber Martin, *Dialogo principas – Dialogas. Klausimas pavieniui*. Tarpžmogiškumo principai, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001.
6. Castells Manuel, *Tapatybės galia*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006.
7. Giddens Antony, *Modernybė ir tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000.
8. Girdzijauskas Arvydas, *Aukštesnių klasių mokinių dorovinės kultūros ugdymas muzikine veikla: daktaro disertacija*, Klaipėdos universitetas, 2008.
9. Jokubaitis Alvydas, *Tautinė valstybė ir atsakomybė. – Vertybių nykimas? Rimtas požiūris į atsakomybę*, Vilnius: Petro ofsetas, 2008.
10. Kievišas Jonas, *Meninio ugdymo koncepcija – dvasingumo sklaidą grindžianti prielaida. Dvasingumas žmogaus pasaulyje*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, p. 173–207.
11. Kuzmickas Bronislovas, *Globalizacija – priklausomybės ir tapatybės*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
12. McLaughlin H. Terence, „Education, spirituality and the common School.“ in: *Education. Culture and Values*, Vol. 6, ed. by M. Leicester Mol, Modgil Celia and Modgil Sohan, London and New York, 2000.

13. Manent Pierre, *Žmogaus miestas*, Vilnius: Margi raštai, 2005.
14. Merton Thomas, *Gyvenimas ir šventumas*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1997.
15. Munje Emmanuel, *Personalizmas*, Vilnius: Pradai, 1996.
16. Mureika Juozas, *Pajautos mintys*, Vilnius: Spindulys, 2006.
17. Noddings Nel, *Justice and Caring The Search for Common Ground in Education, Professional Ethics in Education series*, New York: Teachers College Press, 1999.
18. Rinkevičius Zenonas, „Dvasingumo ugdymo problema muzikos pedagogikoje“, in: *Pedagogika*. T. 72, 1999, p. 72–78.
19. Rodger Alex, „Moral, Spiritual, Religious – Are They Synonymus“, in: *Education, Culture and Values*. Vol. 5, ed. by Leicester Mol, Modgil Celia and Modgil Sohan, London and New York, 2000.
20. Rupnik Marko Ivan, *Nesudegančio erškėtyno liepsnoje*, Vilnius: Aidai, 1997.
21. Scheldrake Phillip, *Spirituality and History: Christian living and the Doctrine of God*, Marykmoll: New York, 1992.
22. Szkodon Jan, *Kas yra kasdienio gyvenimo dvasingumas?* Vilnius: UAB „Katalikų pasaulio leidiniai, 2008.
23. Štutiniėnė Irena, *Lietuvių tautinio identiteto raiška globalizacijos kontekstuose: tarp lokalitymo ir daugiakultūriškumo, Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008.
24. Taylor Charles, *Autentiškumo etika*, Vilnius: Aidai, 1996.
25. Tijūnėlienė Ona, *Jaunimo dvasinių poreikių tenkinimas – dvasingumo ugdymo pamatas. Dvasingumas žmogaus pasaulyje*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2003.
26. Tomlinson John, *Globalizacija ir kultūra*, Vilnius: Mintis, 2002.
27. Verbylaitė Dalia, *Dvasingumas ir jo ugdymo galimybės universitete*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006.

HIGH SCHOOL STUDENTS SPIRITUALITY IN THE CONTEXT OF THE CHALLENGES OF GLOBALIZATION

Vanda Aramavičiūtė

Summary

The article attempts to substantiate the topicality of spirituality in the context of the challenges of globalization, to define the contours of its expression and to determine the attitudes of high school students to values as to changes in their

cognitive spirituality level. Theologians, philosophers, and educational scientists express a variety of approaches in which spirituality is defined as an adequate relation of an individual with the world that is based on the supreme values derived from the true, the good, the beautiful, and sanctity. It is pointed out that the attitude of high school students towards terminal and instrumental values has not changed considerably in the last 10–11 years. A more considerable positive change has been observed in the attitude toward freedom, wisdom, and dignity. While a negative tendency has been revealed in the attitudes towards real friendship, and internal harmony as well as to sensitivity, independence, and courage. A partial change was recorded in the attitudes towards forgiveness, respectability, and self-control. Beauty, equality and national security remained among the least acknowledged terminal values while obedience, pride, and imagination were among the least evaluated instrumental values. Just as in previous studies, mature love, wisdom, internal harmony, happy family, happy life, and happiness were the most acknowledged terminal values and responsibility, altruism, knowledge, and intellectuality the highest evaluated instrumental values. An unimportant change in the attitudes to values on the basis of gender was established, whereas attitudes according to the type of school changed less. The alterations in the perception of the importance of values were minor. Just as 10–11 years earlier, high school students understood the meaning of terminal values and began to ascribe hedonistic and pragmatic meanings to the values more frequently. Therefore, the stimulation of a positive attitude towards values remains a problem of high importance.

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS

ŠVENŲTOSIOS KAĻBOS IR ŠVENTIEJI RAIDYNAI

Pastabos apie jų statusą ir funkcionavimą LDK

Straipsnyje glaustai aptariamas sakraliųjų lotynų ir graikų kalbų bei alfabetų statusas LDK, jų funkcionavimas ir sąryšis su *lingua vernacula* (lenkų, lietuvių, rusėnų). Nurodoma šių kalbų gramatikų kaip universalaus kalbų provaizdžio ir jų racionalumo garanto reikšmė. Pateikiama pavyzdžių, kaip sakraliosios ir nacionalinės kalbos santykiavo tarpusavyje.

Teodoras Jevlašauskis gimė lietuviškojoje Gudijoje 1546 m. vasario 7 d. Po metų jo šeimoje įvyko kai kas ypatinga. „Iš gimdytojų sužinojau, – pasakoja jis – kad sukakęs metus prabilau į savo tėvą „abba“, kuo anie apsidžiaugė, bet paskui nieko nebekalbėjau iki savo gimimo pusketvirtų metų – tada ėmiau kalbėti“¹.

Ko gi apsidžiaugė Jevlašauskio tėvai? Pamaldūs gimdytojai matyt nesunkiai atpažino šį iš *Naujojo Testamento* žinomą žodį. *Abba* gimtąja aramajų kalba Jėzus kreipdavosi į savo dangiškąjį Tėvą, taip, anot apaštalo Pauliaus, dangiškojo Tėvo šaukiasi ir įsūnystės Dvasią gavę krikščionys (*Mk* 14, 36; *Rom* 8, 15; plg. *Gal* 4, 6). Tai intymesnis hebrajiško žodžio *ab* variantas. Tačiau galėjo būti ir dar viena džiaugsmo priežastis. Šis keistas nutikimas labai jau primena faraono Psameticho (Herod. II, 1) ir ciesoriaus Fridricho II bandymus iš pirmo spontaniškai ištarto kūdikio žodžio patirti, kokia buvusi pirmapradė žmonijos kalba². Tiek Viduramžiais, tiek ir XVI amžiuje plačiai žinotas mokslininkų sutarimas, jog pirmykštė, prieštvaninė žmonija

¹ У. М. Свяжински. «Гістарычныя запіскі» Ф. Еўлашоўскага. Мінск: Навука і тэхніка, 1990, p. 90. Plg. Teodoras Jevlašauskis, *Atsiminimai*, vertė N. Prancėvičiūtė-Lūžienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 22.

² Šaltinių tekstai: Umberto Eco, *Tobulos kalbos paieškos Europos kultūroje*, iš italų k. vertė I. Tuliševskaitė, Vilnius: Baltos lankos (*Europos kūrimas*), 2001, p. 11.

kalbėjusi būtent hebrajiškai³. Jevlašauskio tėvai, gyvenę gūdžiame šalies užkampyje, galėjo būti girdėję šią teoriją ir justis ją patvirtinę savo patirtimi.

„Hebrajiškąjį“ Jevlašauskio laikotarpį lydėjusi išpūdinga pustrečių metų tylos cezūra buvo vainikuota sparčios brandos – vos pradėjęs kalbėti, viso labo po pusantrų metų (1561 m.), jis jau pradėjo mokytis gudų ir lenkų rašto, išmoko rašyti ir žydiškai⁴ – šiuo kartu veikiausiai ne hebrajiškai, bet viduriniaja vokiečių aukštaičių kalba, vartota žydų aškenazių. Ne kiekvienas LDK penkiametis galėjo pasigirti tokiu plačiu lavinimu ir gebėjimu rašyti, bet veikiausiai dažnas jau buvo susidūręs su tokiu kalbų margumynu. Atrodytų, berniuko lavinimas rašyti įvairiomis kalbomis buvo natūralus rimtų tėvų atsakas į kalbinę situaciją. Valstybės sostinėje šis margumynas buvo pasiekęs stulbinantį laipsnį. Antai popiežiaus nuncijus Aloyzas Lippomanas 1555 m. iš Vilniaus rašė kardinolui Karoliui Carafai: „šitas miestas yra tikras Babelis, kadangi jame gyvena žmonių iš beveik visų tautų: armėnų, maskvėnų, rusėnų, totorių, turkų, lietuvių, vokiečių ir italų, bet maža gerų krikščionių“⁵. Šioje irzlokoje frazėje tarsi lašelyje po van Leevenhoeko mikroskopu⁶ galima išskirti ne tik ryškėjančios modernybės elementus – dėmesį tautinėms kalboms bei skonėjimąsi egzotika, bet ir svarbią krikščionišką ideologemą – Babilono ir dangiškosios Jeruzalės priešpriešą. Žemiškasis dangaus Jeruzalės paveikslas yra Katalikų Bažnyčia. Joje įveikiamas iš prigimtinės tautybės kylantis skirtingumas. Pašaukimo malonė ir tikėjimas jungia jos narius, kad ir kokia kalba jie kalbėtų. Klasikiniame kardinolo Roberto Bellarmino (1542–1621 m.) platesniajame katekizme, išleistame ir Babilone-Vilniuje, sakoma:

Bažnyčia [...] vadinama Sąšauka (*Convocatio*), kadangi mes, krikščionys, ne gimstame – mat gimstame arba italai, arba prancūzai, arba dar kokiōs tautōs. Taigi, esame pašaukti Dievo.⁷

³ Apie hebrajų kalbos pirmapradiškumo teoriją žr. Umberto Eco, *ibid*, p. 76–90.

⁴ Teodoras Jevlašauskis, *Atsiminimai*, p. 22.

⁵ *Acta nunciaturae Poloniae, III/1: Aloisius Lippomano (1555–1557)*, ed. H. D. Wojtyska, Romae: Institutum Historicum Polonicum, 1993, p. 77 (Nr. 50).

⁶ Brian J. Ford, „First Steps in Experimental Microscopy, Leeuwenhoek as Practical Scientist“, *The Microscope*, 43 (2), 1995, p. 47–57.

⁷ Roberti Bellarmini Politiani, Societate Jesu, S.R.E. Cardinalis, *Doctrinae Christianae Copiosa Explicatio... instruendi Idiotas et Simplices de rebus Fidei...*, Vilnae: Typis Acad. Soc. Jesu, 1655, p. 38.

Vis dėlto ši Dievo sušaukta bendrija irgi turi savo kalbų, taigi ir raštų, įvairovę. Čia ypatinga pagarba apgaubtos įkvėptųjų tekstų (biblinės) kalbos – *Senojo Testamento* hebrajų (bei aramajų) ir Naujojo – graikų. Prie jų prijungiamo trečia – lotynų. Tai Vakarų bažnyčios, Romos liturgijos bei oficialaus *Šventojo Rašto* vertimo (*Vulgatos*) kalba. Jei kam galėjo kilti abejonių dėl pastarosios statuso, jos turėjo žlugti prieš nenuginčijamą argumentą. Hebrajų, graikų ir lotynų rašmenys atstovavo trims civilizaciniams arealams (Artimųjų Rytų, Bizantijos ir Vakarų) ir buvo pripažinti filosofinės, religinės bei maginės išminties laidininkais. Tačiau svarbiausia – lotynų kalbos, kaip ir kitų dviejų, sakralumą įtvirtino faktas, jog visomis trimis buvo surašytas kaltinimas („įrašas“ – *titulus*) Atpirkėjo kryžiaus viršuje: „Jėzus Nazarietis, Žydų karalius“ (plg. *Jn* 19, 19–20)⁸. Renesansinės filologijos autoritetas Lorenzo Valla savo „Prakalboje, sakytoje pradedant savo studijas“ (1455) akcentavo, kad Dievas ant kryžiaus pašventino *lotyniškus rašmenis* lygiomis su *graikiškais* ir *hebrajiškais*⁹. Po gero šimtmečio Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje Augustinas Rotundas laiške Steponui Batorui (1576) lotynų kalbą įvardijo „viena iš trijų, kurią Kristus, mūsų Dievas, nutarė esant vertas puošti jo kaltės įrašą“¹⁰. Net periferinė totorių-musulmonų tradicija perėmė šventąją kalbų trijulę, prie jos prijungdama ketvirtą, Korano:

Pirma knyga duota pranašui Musai [= Mozei] žydų kalba. Antra knyga duota pranašui Davudui [=Dovydui] graikų kalba. Trečia knyga duota pranašui Isai [= Jėzui] lotynų kalba. Ketvirta knyga duota pranašui Muchamedui persų-chaldėjų kalba.¹¹

⁸ G. Hille-Coates, „Von den heiligen Sprachen im lateinischen Mittelalter und Renaissance-Humanismus“, in: *Heilige und profane Sprachen / Holy and profane Languages: Die Anfänge des Fremdsprachenunterrichts im westlichen Europa / The Beginnings of Foreign Language Teaching in Western Europe*, Hrsg. W. v. Hüllen, F. Klippel. Wiesbaden: Harrasowitz (Wolfenbütteler Forschungen 98), 2002, p. 13–30.

⁹ Plg. G. Hille-Coates, *op. cit.*, p. 26.

¹⁰ „vna ex tribus, quas Christus Deus noster dignas suo titulo ornando iudicauit“ – *Pomniki prawa litewskiego z XVI wieku*, wyd. F. Piekosiński, Kraków (Archiwum Komisji Prawniczej VII), p. xv. Lietuviškas vertimas: *Šešioliktojo amžiaus raštijoje (Šešioliktojo amžiaus raštija*, sud. A. Samulionis, R. Jurgelėnaitė, D. Kuolys, Vilnius: Pradai (*Senoji Lietuvos literatūra* 5), 2000, p. 281), – yra klaidingas.

¹¹ Pusiau kitabas LU-893, 19b (XVII a. vid.), in: G. Miškinienė, *Seniausi Lietuvos totorių rankraščiai: Grafika, transliteracija, vertimas, tekstų struktūra ir turinys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 196.

Ši sakralioji trikalbystė, Renesanso laikų išsilavinimo sinonimas, netikėta šviesa nutvieskia ir Jevašauskio vaikystės lavybą. Jo kol kas nemokė nei graikų, nei lotynų kalbų, o tai, kas vadinama žydų kalba, buvo, be abejo, vidurinioji vokiečių aukštaičių (*Mittelhochdeutsch*) kalba, aškenazių vartota kasdieniame gyvenime (vadinamoji *jidiš*). Tačiau berniukas išmoko bent jau trijų raidynų, susiejančių su šventosiomis kalbomis: lotyniški rašmenys perteikė lenkų, taip pat lietuvių (jos jis veikiausiai nemokėjo) kalbas; graikų rašmenys buvo atpažįstami gudiškuose tekstuose, o jidiš buvo rašoma hebrajų raidėmis. Vėliau Jevašauskis išmoks lotyniškai, gal šiek tiek ir graikiškai (nežinia, ar pramoks hebrajiškai), tačiau svarbiausia – visi „pašventinti rašmenys“, nesvarbu kokiai kalbai perteikti vartojami, taps jo kultūrinio tapatumo bruožu¹². Net ir nemokantys skaityti LDK žmonės turėjo progų pamatyti šiuos raidynus bei įvertinti jų išvaizdą¹³. Antai 1570 m. vilniečiai šiuos rašmenis drauge galėjo išvysti jėzuitų platinamame lotyniškai parašytame atsišaukime, reklamuojančiame atidaromą kolegiją. Paskutiniame atsišaukimo puslapyje eilės, šlovinančios dorybę ir mokslus, surašytos hebrajiškai, graikiškai ir lotyniškai – kaip tik *Naujajame Testamente* suminėta tvarka¹⁴.

Menkiausiai iš šių trijų kalbų ir abėcėlių krikščioniškojoje Lietuvoje buvo pažįstama hebrajų kalba. Iš esmės ji neperžengė akademinės disciplinos ribų. Ji liko žydų bendruomenės savastimi, todėl jos istorijai šiame tekste dėmesio neskirsime. Toliau kalbėsime tik apie dviejų sakraliųjų raidynų ir dviejų kalbų funkcijas ir lemtį – lotynų ir graikų.

Ypatingą vietą LDK kultūroje užėmė lotynų kalbą vartojusiųjų bendrija ir jos veiklos padarai. Lotynų kalba jau Viduramžiais skyrėsi nuo kitų

¹² Evangelizacijos reikmės į LDK krikščioniškosios visuomenės akiratį įtraukė ir „kevirtosios knygos“ kalbą, tai, kas totoriaus autoriaus vadinama persų-chaldėjų, dabar – veikiausiai senoji arabų kalba. XVI a. paskutiniame ketvirtyje LDK evangelizaciją organizavęs jėzuitas Antonijus Possevinas konstatavo, jog lengviau apaštalausti tarp tų totorių jaunuolių, kurie moka arabiškai, o ne tik totoriškai. Juos patys totoriai kartais siunčia į Arabiją išmokti tos „kalbos ir raidžių“. Tad į Vilnių jis atvežė ir Akademijoje paliko daug dvikalbių arabiškų-lotyniškų knygelį su tikėjimo išpažinimo vertimu (Possevino memorialas apie padėtį Lietuvoje 1581 VI 5–12, in: *MPV*, t. 4, p. 843, Nr. 20).

¹³ Apie sakytinės kultūros sąlygotą skirtumą tarp raštą 'skaityti' ir 'matyti' platėliau žr. V. Ališauskas, *Sakymas ir rašymas: kultūros modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Aidai, 2009, p. 196–199.

¹⁴ Faksimilė: L. Piechnik, *Początki Akademii Wileńskiej 1570–1599*, (*Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 1), il. 14; visas atsišaukimo tekstas p. 204–208.

kalbų tuo, kad ji niekam nebuvo gimtoji. Ji buvo išmokstama iš mokytojo. Pačios kalbos polifunkciškumas (liturgija, teisė, mokslai, poezija) kūrė vieningą kultūrinį lauką, nuo Karolingų Renesanso visoje Europoje vis griežčiau kontroliuojamą rašytinės vartosenos taisyklių. Lotyniška gramatika Vakarų kultūrai iki pat Apšvietos imtinai buvo maždaug tas pat, kaip rašytinė teisė valstybės būviui. Ir viena, ir kita iš chaotiškos barbarybės vedė į dvasinei ir socialinei darnai palenktą gyvenimą. Prancūzijoje sudaryta Alberiko Kronika (apie 1241 m.) prie 1228 m. pateikia žinią, kad popiežiaus legatas Modenos vyskupas Vilhelmas (Guglielmo) apaštalaudamas Prūsijoje daugelį pagonių patraukęs į tikėjimą ne jėga, o „savo lankstumu ir išmintimi“. Pramokęs prūsiškai „su didžiausiu vargu išvertė į tą barbarų kalbą gramatikos meno kunigaikštį, t. y. Donatą“¹⁵. Vargu, ar šis pasakojimas yra istoriškai tikras,¹⁶ negana to, sunku įsivaizduoti, ką galėtų reikšti pasakymas „išversti“ Donatą, tačiau jis tiksliai perteikia savo meto įsitikinimą, kad lotynų gramatikos modelis galėjo būti laikomas ne mažiau reikšmingu negu katekizmas¹⁷. „Donatas“, „Alvaresas“ ir kiti populiarūs lotynų kalbos gramatikos vadovėliai vėliau persikūnijo į tautinių kalbų vadovėlius. Lotynų (ir eventualiai graikų) kalba, užleisdama vietą naujoms literatūrinėms kalboms, drauge tapo kiekvienos rašytinės kalbos provaizdžiu. Jos gramatika imta laikyti universaliu modeliu, pagal kurį kalba matoma kaip „gryna, taisyklinga ir darni“¹⁸. Joje prieglobstį randa „kalbos dvasia“ (*sermonis genius*), tapusią pačia savimi gramatika ją įgalina suspindėti (*sibi conformem posse nitere*

¹⁵ *Mindaugo knyga: Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*, atsak. red. A. Dubonis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 52, Nr. 15 (D. Antanavičiaus vert.).

¹⁶ Plg. P. U. Dini, *Baltų kalbos: Lyginamoji istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 244: „kone mitinis vertimas... ir tai teisinga, [kad šio veikalo realumas] atmetamas“.

¹⁷ Reikia atsiminti, kad Elijaus Donato *Ars minor* žinomi Gutenbergo keturi leidimai, išspausdinti anksčiau už jo garsiąją Bibliją (<http://www.columbia.edu/acis/textarchive/rare/16.html>). Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical: étude sur l'Arts Donati et sa diffusion (IVe-IXe siècle) et édition critique*, Paris, 1981.

¹⁸ Meletijaus Smotrickio *Slavų kalbos gramatika* in: *Grammatiki*, p. 133. Plg.: „[G]ramatika yra [...] mokslas, nagrinėjantis lietuvių kalbos žodžius, jų ypatybes, kad galėtume tinkamai, rišliai, teisingai ir dailiai lietuviškai kalbėti ir rašyti“ in: *Sapūno ir Šulco Gramatika=Compendium grammaticae Lithvanicae [Karaliaučius, 1673]*, įžangą parašė ir gramatiką iš lotynų k. išvertė K. Eigminas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, p. 62.

facit)¹⁹. Spausdintos gramatikos vartotojui pateikė „idealų“ kalbos pavidalą, ankstesnę už sakytinės ir rašytinės jos formų išsiskyrimą.

Rašymui ir skaitymui lotynų kalba reikalingi pastoviu darbu įgyti įgūdžiai šaukėsi ne tik gramatikos taisyklių, bet ir lyties bei luomo brėžiamų vartojimo ribų. Specialus statusas ir išsilavinimas, jau nuo XVI a. antros pusės kasdienos raštijoje vis labiau įsigalint lenkų *lingua vernacula*, skyrė istengiantį lotyniškai gerai suprasti dvasininką ar šiaip aukštesnio išsilavinimo asmenį nuo paprasto skaityti ir rašyti gebančio žmogaus. Tai buvo vyrų perteikiama ir paprastai jų vartojama bendravimo priemonė (pvz. Barbaros Radvilaitės lotyniškuosius laiškus rašė sekretorius, nors lenkiškų ji nemaža parašė ir savo ranka)²⁰. Gramatikos taisyklės kūrė *par excellence* rašytinę kalbą, telkiančią „išmanančiųjų“ bendriją. Buvo aiškiai suvokiama, kad lotynų kalbos mokėjimas randasi ne kitaip, kaip tik iš tos bendrijos. Tad jei asmuo lotyniškai ar graikiškai („ar kita kalba“ – atsargumo dėlei priduria autorius) nesimokęs gali kalbėti „taisyklingai ir netrumpai“, tai jau laikoma rimtu velnio apsidėmo požymiu²¹. Būdingai „išmanančiųjų“ ir „neišmanančiųjų“ perskyra ataidi ir testamentiniuose bibliotekų padalijimuose. Medininkų kanauninkas Petras Petkevičius 1610 V 28 testamente visas lotyniškas knygas palieka sūnėnui Palangos klebonui Jonui Bernatavičiui, o lenkiškas, išskyrus kitam asmeniui padovanotą Motiejaus Stryckovskio *Kroniką*, – savo broliui Mikalojui. Panašiai ir kito Medininkų kanauninko Kristupo Dirvoniškio 1621 VIII 31 testamente: lotyniškas

¹⁹ Simono Dacho frazė eiluiotoje pratarinėje pirmą kartą spausdintai (Danieliaus Kleino 1653) lietuvių k. gramatikai in: R. Koženiausienė, *XVI–XVIII amžiaus prkalbos ir dedikacijos*, p. 351.

²⁰ R. Ragauskienė, *Barbora Radvilaitė*, Vilnius: Vaga, 1999, p. 101. Taip pat ir Mikalojaus Radvilos Juodojo žmonos E. Szydłowieckos laiškuose „nerasime ne tik kad lotyniškų posakių, bet ir lotyniškų žodžių“ (žr. R. Ragauskienė, A. Ragauskas, *Barbaros Radvilaitės laišakai*, p. 98). Vis dėlto naujausiuose tyrimuose raginama neabsoliutinti: norint matyti tikrąją padėtį turi būti išplėstos autorystės ir raštijos sampratos (pvz. įtraukiant citatas, marginalijas, memorialinius įrašus, grafikičius), o ypač atkreiptinas dėmesys į moterų bendradarbiavimą su raštininkais-sekretoriais, plg. *Women Writing Latin: Medieval women writing Latin*, ed. Laurie J. Churchill, Phyllis Rugg Brown, Jane E. Jeffrey, Taylor & Francis, 2002, p. 3.

²¹ *Recepta z nieba na choroby dwoiakiego ięzyka, wyięta z S. Ewangeliey ... przez w.x. Michała Ginkiewiczza...*, Vilnae: Typis Academiae Soc. Iesu, 1646, fol. [B1 verso]. Čia sekama *Romos apeigyno* nuostata, tačiau pastaroji daug abstraktesnė: apsidėmo požymis „nesimokyta (*ignota*) kalba kalbėti gausiais žodžiais arba suprasti kalbantįjį“ – žr. *Rituale Romanum Pauli V Pon. Max. ivssv editvm*, Romae: Ex Typographia Reuerendae Camerae Apostolicae, 1614, p. 198.

knygas jis užrašo Varnių bažnyčiai, naudotis pamokslininkui, kuris jas „turi prižiūrėti, idant nepražūtų“, o lenkiškas – savo broliui Laurynui²². Teodoro Jevlašauskio pastabos, patyrus, kad turkai vis labiau mokosi lotyniškai liudija apie tos bendrijos nerimą ir norą išlaikyti savo tapatumą²³. Juk jau pats gebėjimas nors kiek viešai vartoti šią kalbą asmeniui garantavo išsilavinusio žmogaus prestižą: „Mat neišmanėliai (*imperiti*) mokytu laiko tą, kuris moka lotynų kalbą, tad daugelis (dažniausiai tie, kurie iš mokyklos neišsineša nieko, išskyrus žodžius), tariasi dėl šios priežasties įgysią išminčiaus šlovę“ – XVII a. viduryje skundėsi jėzuitas Žygimantas Liauksminas²⁴. Situacija šiuo atžvilgiu mažai skyrėsi nuo Vakarų Europos. Tačiau Lietuvoje lotynų kalbos statusas turėjo ir savitumą. XVI a. rašytojai, argumentuodami kalbų panašumu, lietuvių kalbą tiesiogiai sieja su lotynų kalba, o faktą, kad diduomenė *gimtosios* lietuvių kalbos nebemoka, aiškina išorės įtaka: bendra valstybe su lenkais ir rusais²⁵. Todėl viešasis lotynų kalbos skambėjimas teatre, prakalbose, iškilmėse, netgi tvarkant kai kuriuos kasdienes reikalus, galėjo būti suvokiamas ir kaip natūralus („prigimtinio“ prasme) reiškinys: grįžimas prie savosios kalbos. „Lygybės ženklas tarp lotynų ir lietuvių kalbų lotynintojams galiojo tiek diachroniškai (esą lietuvių kalba išsirutuliojusi iš lotynų, plg. legendinę Palemono kilmę), tiek sinchroniškai (socialinis skirtumas: aristokratų kalba *versus* liaudies kalba).“²⁶ Lotynų kalba, kitaip, negu gudų, ženklina atsiribojimą ir susiskaldymą – ne tik politinėje, bet ir religinėje srityje. Išraiškingą pavyzdį paliko vienuolis Atanasas Filipovičius Brastietis – vienas kiečiausių, gal net brutaliausių, bažnytinės unijos priešų. Kovodamas dėl savo vadovaujamo

²² CM Nr. 11, p. 19–20; Nr. 81, p. 26.

²³ Teodoras Jevlašauskis, *Atsiminimai*, p. 30, kalbama apie 1572 m. įvykius. Verta pastebėti, kad nors Osmanų kanceliarijoje nuo 1525 m. visi sultono vardu duodami dokumentai rašyti tik turkų kalba, lotynų kalba kaip diplomatinių derybų su Abiejų Tautų Respublika kalba liko svarbi iki pat XVII a. pabaigos (žr. D. Kołodziejczyk, „Łacina w dyplomacji islamskiej: Imperium osmańskie“, in: *Łacina jako język elit*, red. J. Axer, Warszawa: Obta/Wydawnictwo DiG, 2004, p. 395–398).

²⁴ *Praxis oratoria...*, 1666, in: Ž. Liauksminas, *Rinktiniai raštai* = S. Lauxmin, *Opera selecta*, Vilnius: Mintis, 2004, p. 110.

²⁵ Augustinas Rotundas, „Trumpa Lietuvos kunigaikščių istorija“, in: *Šešiolikto amžiaus raštija*, p. 286–287.

²⁶ P. U. Dini, „Vilniaus humanistų ‚lotynintojų‘ lingvistika“, *Archivum Lithuanicum* 1, 1999, p. 117.

vienuolyno valdų su unitais, 1643 m. Atanasas atvyko į seimą Varšuvoje. Čia jis, pertraukęs teismo posėdį, įteikė valdovui Vladislovui Vazai atsišaukimą, kuriame, grasindamas Dievo teismu, reikalavo „prakeiktą uniją išnaikinti ir visiškai atšaukti“. Šiam drastiškam poelgiui stačiatikių dignitoriai ir hierarchija nepritarė ir ėmėsi teisinių sankcijų. Protestuodamas Atanasas išbėgo į miestą pusnuogis, išsivoliojo purve ir lakstė po Varšuvą šaukdamas: *Vae maledictis et infidelibus* – „Vargas prakeiktiesiems ir neištikimiesiems“. Lotyniškas šauksmas turėjo pabrėžti, kad stačiatikių vadovybė, persiėmusi „lotyniška išmintimi“, vadovaujasi ne Dievo valia, o savo pačių protu ir nuožiūra. Tokią pat intenciją maištingasis vienuolis turbūt turėjo ir pasirinkdamas lotynų kalbą, kai rašė pasiaiškinimą dvasiinės konsistorijos teismui²⁷.

Mikalojaus Lietuvos projektas visuotinai įvesti lotynų kalbą didesnės sėkmės nesulaukė, tačiau lotyniškai bylojančių buvo išties nemaža. Dauguma XVI–XVII a. lotyniškų knygų priklausė retoriniams ar kitiems ant sakymo ir rašymo ribos gyvuojantiems žanrams (ne tik proginė literatūra, bet ir dalis akademinės – paskaitos, gynimui skirtos tezės ir pan.). Lotynų kalba šiuo požiūriu buvo ypatinga. Kiekvienas, kas mokėjo lotyniškai kalbėti, mokėjo ir rašyti. Iki šiol klasikų pasakojami senoviniai anekdotai apie nemokančius lotynų kalbos apeliuoja kaip tik į kalbėjimo situaciją²⁸. Antra vertus, lotyniškojo lavinimo modeliai rėmėsi klasikinės romėnų kultūros tradicija, kurioje gebėjimas prabilti bendruomenei buvo labai vertinamas. Platus situacinis kalbėjimas lotyniškai implikuoja ir šios kalbos klausytojus. Vienas svarbiausių viešųjų lotyniškų renginių buvo teatro vaidinimai ir teatralizuotos iškilmės. Iki 1699 m. jėzuitų mokyklų teatro vaidinimai galėjo vykti bažnyčiose arba po grynu dangumi, vėliau – spe-

²⁷ Žr. *Gistoryja belaruskaj litaratury XI–XIX stagodzjau*, t. 1: *Daunjaja litaratura XI – peršaja palova XVIII stagoddzja*, 2 leid., Minsk: Belaruskaja navuka, 2007, p. 590–591.

²⁸ Plg. vieno *Silva rerum* (LMAB RS, f. 9 – 44) apie lotynų k.: /f. 72v/ *Quidam Parochus laudabat suam coctricem sic: „Illa me coquit, illa me lavat, illa me omnia facit“ loco „Illa mihi coquit, illa mihi lavat“ etc. [...] /f. 74r/ Constructio gramaticalis a Bacalaureo prolata: „Vos, pueres, ibitis ad funeres, unus /f. 74v/ portabit lux et alter crux, et ego tanquam Dominus Cantores sequebor post vobis, et sepeliebimus eum apus Sanctos Trinitam“ . /f. 74v/ Unus interrogavit alterum, quot sunt sacramenta. Alter respondit: „Tres“. Iterum interrogavit quos. Respondit alter: „Chrismus, Baptismus et orare pro defunctibus“ . /f. 74v/ Franciscanus quidam vidit unum Magnatem mortuum desertum ab hominibus, dixit cum admiratione ad socium: „Sine lux, sine crux, sine tundibundi“.*

cialiose salėse. Lietuvoje populiarios teatralizuotos Dievo Kūno procesijos traukdavo miesto gatvėmis. Kai kada spektaklį stebėdavo valdovas ir jo dvaras, tačiau, regis, daugelį renginių matydavo ir ne tokia elitinė publika. Visais atvejais dominuodavo lotynų kalba. Jėzuitų dramoms ji buvo privaloma, nors norint galėjo būti pertraukiama intermedijomis vietos kalba. Galbūt lotynų kalba tokioje situacijoje daugeliui buvo tik *flatus vocis*, tačiau žmonės pajėgė ją suvokti kaip artikuliuotą šneką, lydinčią veiksmą ir muziką. Galiausiai liturgijoje, net nesuprantant lotynų kalbos, buvo galima „atlikti“ ja parašytus tekstus. Tipingas pavyzdys čia būtų Literatų brolija. Lenkas kanauninkas Andriejus Kitowiczus, Augusto III laikų atsiminimų autorius, rašo nebrėždamas skirtumo tarp Abiejų Tautų gyvensenos, tačiau mums rūpimu atveju, jo ir nebūta. Svarbus jo liudijimas apie ir LDK veikusią Literatų broliją. Ją „sudarydavo vien tik miestiečiai ir vien tik vyrai – tokie mokyti, kad galėjo skaityti bažnyčios chore; iš jo šventadieniais, paprastai parapiinėje bažnyčioje, giedodavo votyvines mišias prieš savo altorių [...]. Kadangi mokėjo skaityti, ir labiausiai lotyniškai, nors jų daugelis tos kalbos nesuprato, tai savo broliją vadino Literatų, o save literatais, nes ir tai tiesa, kad daugelis jų buvo mokyti asmenys iš magistrato žmonių.“²⁹ Manding tokie buvo ir XVIII a. devinto dešimtmečio „Kauno magistrato ponai, senoviniu papročiu, ir tai tik klebono paakinti“ rinkęsi parapijos bažnyčioje į šventadienių Literatų mišias, o kai susirinkdavę tinkami giedoti, patys giedodavę choralines mišias³⁰. Toks nuolatinis rašto ir balso pynimasis lotynų kalboje lengvai derėjo su sakytinės ir rašytinės kultūros pynimusi žmonių gyvenime ir ėmė irti tik įsigalėjus rašymui vietos (ir lietuvių, ir lenkų) kalba. Vis dar griežtai kontroliuojama rašytinė kalba perėjusi į balso plotmę, kurioje jau viešpatavo *lingua vulgaris* nebegalėjo išlikti tapatinga sau fonetiniu lygmeniu. Galima nesunkiai įsivaizduoti, kad Liauksminas, svarstydamas, „ką reiškia kalbėti lotyniškai?“, prieš akis pirmiausiai turėjo ne Europos daugiakalbystę, bet margą – lietuvišką, gudišką, lenkišką, vokišką, švedišką ir t. t. – Vilniaus akademijos auditoriją, vienijamą lotynų kalbos vartosenos: „Dėl garsų tarimo arba perteikimo [...] mes neturime tvirtos taisyklės. Lotynų kalba

²⁹ Jędrzej Kotowicz, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, Warszawa: PIW, 1985, p. 33.

³⁰ *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, sud. ir par. Vytautas Jogėla, Vilnius: Katalikų akademija (*Lietuvos istorijos šaltiniai VI*), 2001, p. 16.

pasižymi savu tarimu, bet skirtingų tautų tariama skirtingai. Taigi kiekviena tauta, tardama garsus tesilaiko savo šalies papročio³¹. Maža to, leksinis purizmas irgi lieka geidautinu idealu – makaroninė literatūra veikė ne tik gyvųjų kalbų, bet ir lotynų vartoseną³². Provincijoje pasitaikydavo ir spontaniško, nenumatyto „makaronizmo“. Antai, Pasvalio bažnyčios santuokų metrikų knygoje 1697 m. įrašyta: „Mathias Gajgalis isz Melenu cum Magdalena Daigicia“³³.

Gali atrodyti kiek paradoksalu, kad Lietuvoje smarkiai augant lotyniškų knygų leidybai³⁴ jau nuo XVI a. pabaigos vis labiau grėžiamasi į lotyniškai nemokantį skaitytoją – sekimais, vertimais, galiausiai originaliais veikalais. Petras Skarga kontraversinės teologijos veikalo „Septyni šulai, kuriais laikosi katalikiškasis mokymas apie Švenčiausiąjį Altoriaus Sakramentą“ (1582 m.) antraštėje savo tiesioginę polemiką su Andriejumi Volanu varytą lotyniškai atriboja nuo pagal ją parengtos knygos, surašytos lenkiškai. Pastaroji parengta norint, kad ji būtų suprantama ne

³¹ *Praxis oratoria*, in: Ž. Liauksminas, *op. cit.*, p. 116. Įvairuojančios tarties problema XVIII a. būdingai iškelta Benedikto Chmielowskio (g. 1700 Lucke – m. 1763 Firlejove) *silva rerum* tipo veikalė, vadinamame pirma lenkiška visuotine enciklopedija: „Dla ostatniej tej podobno racji Łaciny usum i innych języków mają Lechowie, iż żaden Naród tak gładko nie mówi, jak oni každym, osobliwie Łacińskim językiem; nie mówią bowiem z Włochami: Redzina, ale Regina, ani tridzinta, quadradzinta, ale triginta, quadraginta; nie mówią Coniasco, ale cognosco, Dzienua miasto Genua. Nie psują Łaciny jak Niemcy i Francuzi, którzy Miasto JESUS Christus mówią JEDZUS Krystus, miasto Michael – Mikael, miasto charus – karus, miasto bibere – vivere, za Claustrum wymawiają Clostrum. Polak zaś tak gładko mówi po Łacinie, jak by się w owym urodził i wypiełgnował gnieździe, genus unde Latinum.“ (Žr. *Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej sciencyi pełna, na różne tytuły jak na classes podzielona, mądrym dla memoryału, idiotom dla nauki, politykom dla praktyki, melancholikom dla rozrywki erygowana (...) przez xiędza Benedykta Chmielowskiego dziekana rohatyńskiego, firlejowskiego, podkamienieckiego pasterza*, t. 1–4, Lwow, 1754–1756; citata skyrelyje „Język Polski, wielu podszyty językami Cudzoziemskimi ... z jakiej racji?“ interneto prieiga: <http://monika.univ.gda.pl/~literat/ateny/0031.htm> žiūrėta 2008 08 28).

³² Pirmas makaroninis kūrinys Lietuvoje – Petro Roizijaus apie 1560 „Apie kelionę per Lietuvą“, žr. E. Patiejūnienė, „P. Roizijaus makaronikas *Apie kelionę per Lietuvą*“, in: *Senosios literatūros žanrai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (*Senoji Lietuvos literatūra* 1), 1992, p. 216–222.

³³ A. Krinčius, „Seniausioji Pasvalio bažnyčios knyga (1697–1703)“, *Šiaurietiški atsimėrimai*, 2004, Nr. 2, p. 49.

³⁴ Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje XVI a. lotyniškai išleista 220 knygų, XVII a. 865 knygos; žr. D. Narbutienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos lotyniškoji knyga XV–XVII a.*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas (*Senosios literatūros studijos*), 2004, p. 60.

tik intelektualiniam elitui („dla pojęcia pospolitego po Polsku zebrał“)³⁵. Vaclovas Agripa Lietuvis, liuteronas, 1588 m. Viurtembergo teologo Jono Brentijaus lotyniškų pamokslų lenkiško vertimo antraštėje pabrėžia vertęs juos tiems, „kurie nemoka lotynų kalbos“; po šešių dešimtmečių, XVII a. viduryje, Petras Vijūkas-Kojalavičius sakosi tikįs, jog jo parūpinta vysk. Jurgio Tiškevičiaus lotyniškos knygelės lenkiška versija pasieksianti tuos skaitytojus, kuriuos „lotyniškoji aplenkė iš tolo“³⁶. Pirmiausia tai smulkioji ir vidurinė bajorija, nebaigusi didelių mokslų ir neturinti išskirtinių intelektualinių aspiracijų, tačiau pilietišškai ir luomiškai angažuota: protestantas Andriejus Rimša, vartojęs prievardį Lietuvis, rašė: „ponas Pranciškus Gradauskas³⁷ [...] Jo Kunigaikštiškosios Malonės kilnių ir reikšmingų karo žygių istoriją puikiose knygelėse, kurias ir aš esu matęs, dailiomis lotyniškėmis eilėmis, tikrai *heroico [versu]*, rimtai ir tvarkingai surašė ir išspausdinęs kilmingiems žmonėms pateikė; visi išmintingi ir mokytieji žmonės jas atsidėję skaitė [...] Taigi ir aš, pavydėdamas ponui Gradauskui tokios J. K. M-ei padarytos paslaugos, nors mokytumu jam ir neprilygstu, vis dėlto, trokšdamas įrodyti norią ir nuolankią savo tarnystę J. K. M-ei, mano Maloningajam Ponui, kaip įstengdamas geriau visiems tokiems kaip aš paprastiesiems žmonėms [*wszystkim prostakom*], kurie geriau išmoko kardu silogizmuoti, ietimi argumentuoti, geležiniais pančiais patvirtinti negu lotyniškai disputuoti, lenkiškomis eilėmis parašiau J. K. M-ės šlovingų, narsių, didžiai svarbių ir reikšmingų žygių dešimties metų istoriją; ten pat aprašiau ir žygius kai kurių riterių luomo žmonių [...]. Ir turiu viltį, kad tą mano rašliavėlę, nors ir negudrią, riterių luomo žmonės Lenkijoje,

³⁵ *Siedm Filarow na których stoi Katolicka nauka o przenaświętzym Sakramencie Oltarza [...]* Przez Księdza Piotre Skargę [...], [Wilno:] Z drukarni [...] Mikołaja Krzysztofa Radziwila, MDLXXXII. Apie šios Skargos ir Volano polemikos genezę ir eigą žr. L. Piechnik, *Początki Akademii Wileńskiej 1570–1599, (Dzieje Akademii Wileńskiej, t. 1)*, p. 178–180; kalbinio diskusijos registro kaitą pastebi M. Kosman, *Reformacja i kontrreformacja w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle propagandy wyznaniowej*, p. 146–151.

³⁶ *Ewangelia od Jana świętego Apostoła i Ewangelisty napisana pultorustu Kazaniem przez Jana Brencyusa [...]* przez Waclawa Agryppę [...] Dla tych którzy Łacińskiego języka nie umieją iest przelożona. W Wilnie: W Drukarni Jana Karcana, 1588, antr. l.; *Kalwaria Zmuydzka od [...] Ierzego Tyszkewicza [...]* wystawiona z łacińskiego wierszem polskim przez Nabożnego Pielgrzymą opisana [...], Vilnae: Typis Acad. Soc. Iesu, [1649], p. [4].

³⁷ Franciscus Gradovius, Franciszek Gradowski, apie 1545 – po 1599) – protestantas, Stepono Batoro, vėliau Zigmanto III Vazos sekretorius, *Hodoeporicon Moschicum*, V., 1582, autorius.

Lietuvoje ir kitur, kur šlovingoji slavų kalba (nors kai kuriuos žodžius skirtingos tautos nevienodai taria) yra nuo seno įprasta, noriai skaitys.“³⁸ Jėzuitas Martynas Smigleckis, 1596 m. moralinės teologijos veikalėlį „Apie palūkanas“ turi rašyti lenkiškai, nes tie, kurie sudarinėja palūkanas nešančius kontraktus, didžiaja dalimi lotyniškai nemoka. Adresatas akivaizdžiai lemia ir knygelės apimtį – idant būtų naudingesnė ji rašoma trumpa (70 p.), mat, „trumpi raštai skaitomi mieliau“³⁹. Čia akivaizdus „trečiojo luomo“ užuomazgos poveikis: naujasis luomas neskaito lotyniškai, tačiau jau reikalauja naudingos prieinamos lektūros. Šį kalbinį atsigręžimą į „paprastus žmones“ jau Gradausko knygoje lydi ir stilistinis „pažeminimas“ – situacijų pagyvinimas komizmo elementais, kasdienė leksika, buitinės detalės“⁴⁰. Tad nenuostabu, kad lenkų kalba net ir XVII a. viduryje vis dar priešinama su lotynų kalba kaip oralinės raiškos reprezentantė. Kėdainių miesto magistrato nuostatuose 1647 m. spalio 19 d. nurodoma: „dekreta i publica instrumenta łaćińskim językiem pisane (okrom kontrowersyjej, które polskim) będą“ – nuosprendžiai ir viešieji dokumentai bus rašomi lotyniškai, bylinėjimosi diskusijos – lenkiškai⁴¹. Regis pirmas lenkiškas LDK elementorius vadinasi „Vaikeliams lenkiško rašto skaitymo mokslas“ – neakcentuojant gebėjimo rašyti⁴².

XVIII a. formaliai išlaikomas lotynų kalbos, kaip „mokytyjų respublikos“ bendravimo priemonės statusas, tačiau reali padėtis kita. XVIII a. septinto dešimtmečio jėzuitų aplinkos žmogus apgaili lotynų kalbos nykimą. Pagrindinės priežastys yra prisirišimas prie lenkų kalbos, naujienybių

³⁸ *Deketeros akroama, to iest Dziesięćroczna powieść woennych spraw ... Krzysztofa Radziwiłła*, Wilno, 1585, fol. [B iii verso] (E. Patiejūnienės vert.).

³⁹ *O Lichwie y trzech przednieyszych kontraktach: wyderkowym, czyńszowym, y Towarzystwa Kupieckiego, nauka krótka*. Pisana przez Marcina Smigleckiego S. I. [...], Wilno: druk. Akad. Wileńskiej S. I., 1596, f. 2 verso.

⁴⁰ E. Patiejūnienė, „XVI a. Lietuvos herojinės poemos ir Andriaus Rimšos „Dešimtmetis pasakojimas“: paminklai didvyriams ir bičiuliškas bendražygio portretas“, in: *Tipas ir individas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla (*Vilniaus dailės akademijos darbai* 24), 2002, p. 91–105.

⁴¹ *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, T. 3: Kėdainiai, p. 193, Nr. 27.

⁴² *Dla dzieckow nauka czytania pisma polskiego*, Wilno, 1633; žr. M. Kosman, *Reformacja i kontrreformacja w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle propagandy wyznaniowej*, p. 226; plg. Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska*, wyd. 2, Warszawa: Wiedza powszechna, 1972, t. II, p. 129.

pomėgis, panieka seniems autoritetams, naujų autorių vaikymasis. Naujų *lingua vernacula* knygų gausa tokia, kad pro naujuosius rašytojus „vos galima prasibrauti prie tikrai išmintingų žmonių“⁴³. Kaip savotiška išimtis nuskamba lietuvių Kazimiero Vaišnoravičiaus atsiprašymas už galimas klaidas „Politiniame oratoriuje“ (1644/45), nes lenkų kalba jam „ne prigimtoji“, tačiau aišku, kad jis lenkų kalbą jau renkasi kaip rašytinę – Topolska per daug generalizuoja, teigdama, kad Vaišnoravičius renkasi „paprasčiausiai kalbą, kurią mokėjo dauguma valdančiosios klasės ir kultūrinę kalbą“⁴⁴.

Lotyniškosios abėcėlės su lenkiškosios elementais versiją rinkosi LDK autoriai, rašę lietuvių kalba. Iš pradžių buvusi pagoniškojo tapatumo kalba, skirtinga nuo krikščioniškosios lenkų⁴⁵, lietuvių kalba netrukus ėmė pretenduoti į lygiateisę kalbą sielovadoje. Lėmė pirmiausia pragmatiniai sumetimai. 1564 lapkričio 25 d. Lietuvos pranciškonų observantų (bernardinų) skunde Ordino generolui ir generalinei kapitulai, nurodant, kad lenkai nesilaiko susitarimo dėl bendro provincijos tvarkymo, sakoma, kad definatoriumi (provincijolo patarėju) buvo paskirtas „ne tikrasis (*verus*) lietuvis, bet inkarnuotasis (*incarnatus*), t. y. apsigyvenęs Lietuvoje visam laikui“; tikrojo lietuvių apibrėžimas „gimusieji Lietuvoje ir mokantys lietuvių kalbą (*qui procreati in Lithuania et linguam colent lithuanicam*)“⁴⁶. Po-

⁴³ VUB F. 3–454, p. 231–232; plg. Stanisław Roszak, *Archiwa sarmackiej pamięci: Funkcje i znaczenie rękopiśmiennych ksiąg silva rerum w kulturze Rzeczypospolitej XVIII wieku*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernyka, 2004, p. 128–129.

⁴⁴ „Jeżeli polszczyzna abo accentami lub tematami nie poblądziła w tym mi też rozumem odpuścisz gdyż mnie Polski język nie urodzony“ – Kazimierz Wojsznarowicz, *Orator polityczny różnym aktom pogrzebowym służący...*, Wilno, 1644, p. 2; plg. Maria Barbara Topolska, „Drukowana książka polska w kulturze Wielkiego Księstwa Litewskiego na przełomie Renesansu i Baroku (1553–1654)“, *Lituanio-Slavica Posnaniensia: Studia historica* 6, 1994, p. 90, 106.

⁴⁵ Būdingas Strykovskio pasakojamas anekdotas: 1290 Komtūras iš Ragainės plaukė į Lietuvą. Lietuvis, vardu *Nadom*, persirengęs moters drabužiais atsisėdo prie Nemuno ir kvietė kryžiuočius pagalbon, garsiai verkdamas ir šaukdamas lenkiškai (nes gerai mokėjęs lenkų kalbą), kad vargšę krikščionę iš Lenkijos, pagautą pagonių išgelbėtų – o lietuviai jau laukę pasaloje; plg. M. Strykowski, *Która przedtym nigdy światła nie widziała Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wsiystkiey Rusi [...] z wielką [...] napisana*, Warszawa, 1846, t. I, p. 266.

⁴⁶ Skundas paskelbtas iš nuorašo Tomo Digionio kronikoje: [Kun. F. Neviera], „Lietuvos Pranciškonai-Observantai lietuviybės gynėjai XVII šimtmetį, spaudai parengė K. F. N.“, *Lietuvių Tauta* kn. IV, sąs. 3, 1932, p. 432–433. Turiu prisipažinti neturėjęs progos patikrinti teksto autentiškumo ir publikacijos tikslumo.

piežiaus nuncijus 1568 m. konstatavo lietuvių kalbos savitumą: „Lietuvių kalba, visiškai skirtinga nuo lenkų ir vokiečių, turi daug posakių, skambančių kaip lotyniški, iki šiol niekas ja nėra rašęs. Karališkoji kanceliarija Lietuvoje vartoja rusenų kalbą kaip ir piliečiai, išskyrus tuos, kurie nori rašyti lenkiškai“⁴⁷. Toji „visai skirtinga kalba“ režė ausį tikriesiems lenkams, į LDK atvykusiems su dvasine misija. Sesuo karmelitė Išganytojo Magdalena, Stepono Paco iš Liublino atkviesta į steigiamą vienuolyną Vilniuje, 1638 m. vėlyvą rudenį aprašė savo kelionę. „Toji lietuvių kalba labai nesuprantama“ – konstatavo ji⁴⁸. Petkevičiaus katekizmas ir Sirvydo „Punktai“ – dvikalbiai leidiniai buvo skirti tiems, kas nemoka, ar teisingiau – nepakankami moka lietuviškai⁴⁹. Net pirmą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje išėjusi (1737 m.) lietuvių kalbos gramatika, buvo parašyta lotyniškai ir skirta nemokantiems kalbėti lietuviškai: „Kirtis yra įvairus, bet jo būtina reikia paisyti, nes nesilaikant kirčio, kaip paaiškės iš praktikos, kalbančiojo beveik negalima suprasti, todėl, nors ir negalima visų žodžių sutalpinti šioje knygutėje, tačiau bent ant tų, kurie įtraukti, bus uždedami kirčio ženklai. [...] Kadangi šie kirčiai neturi pavyzdžių lenkų ir kitų kalbų žodžiuose, reikia atkreipti dėmesį, kaip kalba prigimtiniai lietuviai (*nati Litvani*); taip bus mokomasi be kitų pavyzdžių“⁵⁰.

Reformacija kalbinei pragmatikai suteikė teologinį pagrindą: antai Jonas Aldas Klaipėdiškis, Prūsijos lietuvis (*Lithvo-Borussus*) jau minėto Lozorius Zengštoko giesmyno (1612) eiliuotoje dedikacijoje teigė, jog kiekvienai tautai miela savo kalba, bet Dievui nėra nei žydo, nei graiko (*Gal 3, 28*); visų kalbų kūrėjas esąs dangiškasis Tėvas, todėl Dievui – visos irgi lygiai mielos, nes nesvarbu, kuria kalba jis yra garbinamas. Taigi ir lietuvių kalba Viešpačiui miela lygiai su lotynų⁵¹. Taip pragmatika ir teo-

⁴⁷ *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, t. 1, Berlin – Poznań: Księgarnia B. Behra, 1864, p. 171 (nuncijus Julijus Ruggieri popiežiui Pijui V); plg. panašų apibūdinimą anoniminiame *Polonici regni cum adiunctis provinciis descriptio* (tuoj po XVI a. vid.); lietuvių k. skiriasi nuo lenkų ir rusų; daug lotyniškų žodžių, nors ir iškraipytų. „Hispanicam magis, quam italicam inflexionem referunt“ – SRP vol. 15, p. 173.

⁴⁸ Cit. iš: K. Targosz, *Piórem zakonniczy: Kronikarki w Polsce XVII w. o swoich zakonach i swoich czasach*, Kraków, 2002, p. 91.

⁴⁹ *1598 metų Merkelio Petkevičiaus Katekizmas*, p. XIV–XV, [3–4]. Sirwids...

⁵⁰ *Universitas Lingvarum Litoaniae*, iš lotynų k. vertė ir įvadą parašė K. Eigminas, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 61–62 [originalo p. 4].

⁵¹ „Lithuana grata aequae est atque Latina Deo“; Lozorius Zengštokas, *Giesmes Chriks-*

logija Reformacijos dėka susilieja: Chilinskis Bibliją (kaip jis sako Šventąjį Kodeksą) į lietuvių kalbą teigia vertęs paskatintas Dievo, vertęs į kalbą, vartojamą ne tik šalyje, „į plotį ir ilgį plytinčiai“, bet ir įprastą kaimyniniuose kraštuose – „Livonijoje, Kurše, Prūsijoje, Juodojoje Rusioje, net pačios Maskvijos ribose“⁵².

Rašymo meną kultivavo Rytų krikščionys (dar iki katalikiškojo krikštoto – stačiatikių, o vėliau ir unitų Bažnyčia), apščiiai palikę liturginių bei hagiografinių tekstų nuorašų, taip pat ir vieną kitą knygą, kurią dabar pavadintume pasaulietine. Kirilinė spauda LDK prasidėjo 38 metais anksčiau už Maskvėnijos ir 57 – už Ukrainos (Lvovas). XVI a. leidinių kiekiu ji penkis kartus lenkė maskvėnišką ir tris – ukrainišką.⁵³ Antra vertus, gausi LDK raštinės bei teismų gudiška raštija nebuvo tiesiogiai susieta su tikybine priklausomybe, tad konvertitas katalikas Leonas Sapiega gudišką Statuto tekstą vis vien galėjo pavadinti surašytą „sava“ kalba, o katalikas, vėliau jėzuitas, Jokūbas Laviškis apie 1572 Vilniuje lankė „rusėnų“ kalbos mokyklą, kurioje vienintelius skrupulus kėlė nuolat skambantys mokinių keiksmazodžiai⁵⁴. Priėmus lotyniškąjį krikštą gudų rašmenų prestižas bent bažnytiniuose sluoksniuose ėmė menkti. 1494 m. Ožos klebonas Jonas didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro prašė „dėl didesnio patikimumo ir tvirtumo“ atnaujinti Kazimiero Jogailaičio išduotas bažnyčios privilegijas, „kadangi tie raštai surašyti rusėnų kalba ir popieriuje“. Birželio 3 d. šis prašymas buvo patenkintas⁵⁵. Kiriliniai rašmenys netrukus buvo perprasminti pagal renesansinę vertybių sistemą. Jų ypatingas statusas

czionischkos ir Duchauniszkos ir jų šaltiniai, p. 30 (orig. A5v). Eiliuotas vert. į liet. k.: Regina Koženiauskienė, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos*, p. 238 (lot. t. p. 230).

⁵² [Samuelis Boguslovas Chilinskis], „Ratio institutae translationis Bibliorum in linguam Lithuanicam [...], [1659?]“, *Knygotyra* 36, 2000, p. 256 [254–261].

⁵³ Георгий Голенченко, „Белорусская и восточнославянская печатная книга (некоторые аспекты компаративной типологии)“, in: *Kultura książki ziem wschodniego i południowego pogranicza Polski (XVI–XX wiek)*, p. 32.

⁵⁴ *Vocationum liber: Unicus Universae Societatis Iesu vocationum liber autobiographicus Poloniae provinciae proprius, 1574–1580*, ed. Józef Warszawski, Romae: Isola del Liri, 1966, p. 146 ([33] Lavinius).

⁵⁵ CDCV, Nr. 415. Plg. Aleksandro 1503 06 02 „vidimus“ (CDCV, p. 652, Nr. 551), kuriame nurodyta gudišką 1451 m. Radoškovičių bažnyčios aprūpinimo dokumentą transmuojant išversti į lotynų kalbą („de Ruthenis literis in Latinas transferri“).

imtas grįsti ne ryšiu su slavų apaštalu šventuoju Kirilu kaip stačiatikių kraštuose, bet su graikiškuoju klasikiniu pasauliu. 1521/22 m. Mikalojus Husovianas „Giesmėje apie stumbro išvaizdą“ rašė: „Daug aš dalykų senų sužinojau iš knygų rusėnų, / Jų kalba reiškiamą graikų raidyno ženklais. / Šioji tauta juos kadai savosioms reikmėms panaudojo / Ir sujungė pati puikiai gimtuosius garsus“⁵⁶. Reikia pastebėti, kad hagiografinio pobūdžio „Pasakojime, kaip šv. Kirilas Filosofas sudarė abėcėlę“, be kita ko įdėtame į 1578 Ostroge Ivano Fiodorovo išspausdintą slavišką *Abécéle*, išvardijamos ne tik tos raidės, kurios panašios į graikiškas, bet ir „keturiolika pagal slavų kalbą“⁵⁷ bei plačiai ginama teisė vartoti ne graikiškas raides.

Skaitymo rusiškėmis raidėmis menas galėjo praversti ir mūsų akiai netikėtomis aplinkybėmis. Jonas Laskis 1515 III 27 iš Romos rašė karaliui Žygimantui Senajam. Laišką siuntė per „lietuvių Vaclovą Čirką“. Tačiau šalia šios paprastos užduoties, jis turėjo ir kitą, slaptą: nugabenti laišką, kurį pats, prisaikdintas sergėti paslaptį, surašė „partim ruthenicis, partim cifratis literis“ – „iš dalies gudiškomis raidėmis, iš dalies šifru“. Čirka atvykęs tą laišką turėjo ir perskaityti valdovui⁵⁸. Kad graikų kalbai giminiškas raidynas nebetenkina naujų religinių, politinių ir kultūrinių realių, tapo visai aišku užgesus Jogailaičių dinastijai. Kirilica tada įsiterpė tarp LDK teisinės sistemos ir valdovo. Augustinas Rotundas 1576 m. graudinosi, kad Steponas Batoras negalįs taip, kaip Lenkijos, paskaityti Lietuvos įstatymų, nes šie parašyti „gudų raidėmis ir kalba“⁵⁹. Lietuvos II ir III Statute (1566, 1588 m.) jau išsakomas reikalavimas raštininkams: „Žemės raštininkas visus raštus, išrašus ir šaukimus turi rašyti rusiškai, rusiškėmis raidėmis

⁵⁶ Poema išleista Krokovoje 1523 m. *Nicolai Hussoviani De statura feritate ac venatione bisonis carmen*, eil. 73–76: *Multa ego Roxanis legi antiquissima libris, / Quorum sermonem graeca elementa notant, / Quae sibi gens quondam proprios ascivit in usus / Et patrios apte miscuit ipsa sonos*; – tekstas ir lietuviškas vertimas: Mikalojus Husovianas, *Raštai*, Vilnius: LLTI, 2007 (*Giesmė apie stumbrą*, iš lotynų k. vertė B. Kazlauskas, taisyė E. Ulčnaitė), p. 19/119.

⁵⁷ *Азбука Ивана Федорова*, Москва: „Книга“, 1983 (faksimilė), originalo p. 50–51.

⁵⁸ *Acta Tomiciana*, vol. III, Nr. cdlxxx, p. 352.

⁵⁹ Augustinas Rotundas, „Laiškas Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Steponui“, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 280. Batoro negebėjimas komunikuoti vietos kalbomis regis buvo rimta politinė problema LDK gudiškajai diduomenei. 1577 m. LDK vicekancleris Eustachijus Valavičius skundėsi: „jokio lietuvių tautos lotynisto neturėjau, per kurį galėčiau su pasitikėjimu su Ponu [karaliumi] kalbėti“; cit. Raimonda Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515 – 184 m.)*, Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2002, p. 307.

ir žodžiais, o ne kitokia kalba bei žodžiais“⁶⁰. Tuo tarpu Pirmame Statute (1529 m.) apie tokį įpareigojimą dar nėra jokių užuominų – tai turėtų būti savaime aiškus dalykas⁶¹. Skirtumas tarp kalbų buvo ilgai suvokiamas pirmiausia kaip rašmenų skirtumas: pats didysis kunigaikštis Aleksandras, persiūsdamas kardinolui Fridrichui rusėnišką Kijevo vaivados parašytą laišką su svarbia informacija, kaip Užvolgio totoriai įsiveržė į lietuviškas žemes, tikisi, kad dvare yra, kas pažįsta tas raides (*characteres Ruthenicos cognosceret*), nes verčiamos į lotynų kalbą žinios suvėluotų⁶². Senoji LDK raštinė be vargo lenkišką tekstą transponuodavo į gudišką. Tai buvo suvokiama ne kaip vertimas, bet kaip „lenkiškų rašmenų“ perrašymas oficialiais gudiškais⁶³. Bet jau XVII a. daugel senųjų kasdienai svarbių tekstų (testamentų, privilegijų ir pan.) buvo aktualizuojama atvirkščiai: perrašant lotyniškomis raidėmis. Net XVIII a. pradžioje parengtas Bychoveco kronikos nuorašas lotyniškais rašmenimis, traktuotas kaip vertimas „z ruskiego języka na polski“⁶⁴. Galiausiai, XVIII a. antroje pusėje, Varšuvoje lotynišką abėcėlę buvo transliteruotos senosios Lietuvos Metrikos knygos (vad. *Lietuvos Metrikos varšuviškė kopija*). Tad pamažu rašymo kirilica ir taip parašytų tekstų visuotinio skaitymo menas nyko: kirilica darėsi šifru nebe išimtiniais atvejais, bet ir kasdienoje.

Lotynų ir gudų kultūrų susitikimas LDK religinės įvairovės kontekste keitė ir kalbų statusą akademinėje sferoje. Klasikinio išsilavinimo neturintys žmonės negalėjo pretenduoti į teologijos išmanymą. Rusėniškos raidės

⁶⁰ „Писар земський маеть по руску, литерамы и словы рускими, вси листы, выпишы и позывы писати, а не иншым езыком и словы“, *Статут Вялікага княства Літоўскага 1588: Тэксты. Даведнік. Каментары*, Мінск 1989, с. 140.

⁶¹ I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, Vilnius: Vaga, 2001, p. 65.

⁶² Krokova, 1502 III 21; žr. *Acta Alexandri Regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae, etc. (1501–1506)*, = *Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego i t. d. (1501–1506)*, ed. Fryderik Papée, (*Monumenta Medii aevi res gestas Poloniae illustrantia, XIX*), Cracoviae, 1927, Nr. 62, p. 67.

⁶³ Pz. 1558 V 08 surašytas ir Žygimanto Augusto po dviejų dienų patvirtintas Andriejaus Morštyno testamentas surašytas „lenkišku raštu“ į valdovo įsakymu patvirtinimo raštą perrašytas „žodis į žodį“, tik jau gudiškai – *Metryka Velikaha Kniastva Litouskaha (1523–1560): Kniha zapisau* 43, Minsk: Belaruskya navuka, 2003, p. 92, Nr. 41. Lotyniškios raidės apibūdinant parašą „lenkišku raštu“ vadinamos *ibid.* p. 100, Nr. 44.

⁶⁴ Cit. iš *Lietuvos metraštis*, p. 13. Žr. Mečislovas Jučas, *Lietuvos metraščiai ir kronikos*, Vilnius: Aidai, 2002, p. 86.

atrodė kaip beveik neįveikiama kliūtis prisiliesti prie Vakarų civilizacijos. Išimtytis tik patvirtino taisyklę. 1552 m. Baltojoje Rusijoje, Vitebske, pasirodė trys vienuoliai iš Maskvėnijos – pasakoja reformacijos istorikas Andriejus Węgierskis. Jie „nemokėjo jokios kalbos, išskyrus gimtąją ir jokių kitoniškų raidžių (*litteris aliis*), vien tas, kurių išmoko tėvynėje“. Nepaisant to, jie ragino išmesti iš namų ikonas ir šauktis Dievo tik per Kristų, t. y. protestantų doktrinos⁶⁵. Nuostabos ir sutrikimo gaidos skamba Alberto Vijūko-Kojalavičiaus 1650 m. paskelbtame eulogijuje jėzuitui Valentinui Fabricijui. Šis, vyresnybės apie 1608 m. paskirtas padėti atnaujinti bazilijonų ordiną, šv. Juozapatą Kuncevičių nemokėjusį nei lotynų, nei graikų kalbų, katalikiškos „moralinės bei kontroversinės teologijos išmokė slavų bei gudų kalbomis (*Sclauonica Ruthenicaque lingua erudiit*) taip, kad padarė jį lygų iškiliausiems teologams“⁶⁶.

Maža to, XVII a. antroje pusėje lotynišku alfabetu kai kada jau perteikiami ir bažnytinė slavų kalba surašyti unitų liturginiai tekstai („Ięzykiem Slowieńskim, a Charakterem Polskim“)⁶⁷. Tai buvo ir įsitikinimo universaliu lotyniškojo alfabeto pobūdžiu rezultatas, ir vis labiau įsisąmoninamas europinis LDK tapatumas, kurio požymiu ir buvo lotyniški rašmenys. Tai paliudijo ir gūdžioje provincijoje gyvenęs gudas Jonas Protasovičius, pačioje XVII a. pradžioje rašęs: „Nikostrata išrado lotyniškus žodžius, / bet tomis raidėmis užrašomos skirtingos kalbos; / Tad visi, kurie esame įsikūrę Europoje, / Visi savo daiktus žymime tokiu raštu“⁶⁸.

Ir religinė, ir administracinė raštija bažnytinė slavų ar gudų kalbomis išlaikė glaudų ryšį su sakytine kalba: liturgijos tekstai ar šventųjų gyvenimai buvo skirti atlikti balsu, bendruomenei klausant ir atsiliepiant. XVI a. antroje pusėje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijoje ir jai neseniai priklausiusiose teritorijose ima ryškėti varžybos ne tik tarp lotynų ir lenkų kalbų, mat su rašto dominuojama bažnytinė slavų kalba konkuruoja jai artima literatūrinės kalbos statusą jau įgavusi kalba, besišaknijanti sakytinėje

⁶⁵ Andreae Wengerscii, *Libri quattuor Slavoniae reformatae*, Varsoviae, 1973 (orig. 1679), p. 263.

⁶⁶ A. Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, 2 dalis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 270 [*Miscellanea*, p. 126]; vertimas mūsų.

⁶⁷ *Ecphonemata liturgiey greckiey, to iest: to co przy liturgiey kapłan [...] w głos tyłko spiewaiq [...] napisane y do druku także podane przez w. x. Pachomiusza Ohilewicza [...]*, W Wilnie: W Drukarni Monasterya S. Troyce [...], 1671.

⁶⁸ J. Protasowicz, *Inventores Rerum*, p. 73. Polidoro Vergilijaus I knygos VI skyrius „Kas pirmas raides išrado [...]“ 1536 m. leidime yra p. 29–35; 1550, p. 26–31.

stichijoje – *prosta ili russka mova*. Tokios konkurencijos nebuvo Maskvos kunigaikštijoje, todėl ten labiausiai buvo rūpinamasi slavų kalbos ortografija. Dar prieš išeinant pirmosioms sistemėms Lauryno Zizanijos (Vilniuje, 1596) ir Meletijaus Smotrickio (Vievyje, 1619) slavų kalbos gramatikoms,⁶⁹ Vilniaus stačiatikiai 1588 gegužės 28 d. rašė Lvovo brolijai: „Pasiųskite mums šventųjų Raštų provaizdį – Graikų ir Slavų kalbų gramatinius pradžiamenis, mus pamokydami, idant su išmanymu priimtume, ir gaudami [ir] visa kita, anot evangelinio pasakymo. Mat šitai deramai apsvarstę, meldžiame mūsų Išganytoją, kad kaip jumyse šią malonę pradėjo, taip pat ją ir atbaigtų. O kai jums suteiks [galia] šį palaimingą ir išganingą pradą įgyvendinti, jų malonės perteklius praturtins ir mūsų stoką. Paprastai sakant (*uc-ncocma пeишци*), pasiųskite mums šimtą ar du šimtus knygų, nustatę mums teisingą kainą, o mes, dėkodami už jūsų meilę, pasiūsime, ką žadėję. Taip pat meldžiame su jomis atsiųsti dijoką arba du, galinčius deramai jas suprasti ir kitus išmokyti; jie čia gaus deramą būstą bei bus apščiai pasirūpinta jų kūno poreikiais. Šių ir kitų dalykų meldžiame, nes esate visa ko pertekę – tikėjimo ir žodžio, ir proto, ir visokeriopo uolumo, ir meilės mums, o ir šios malonės turite perteklių, kad visame kame būtų lygybė, kaip parašyta: „daugiau turintiems nebuvo perdaug, o mažiau – permažai [plg. Iš 16, 18]. O norėdami sutvirtinti abipusę darną ir naudingumą, jūsų brolylystei siunčiame trisdešimt mūsų brolijos santvarkos arba Statuto knygų, vieną jų meldžiame perskaityti priešais visą broliją. Taip pat Jūsų Išminčiai siunčiame knygą *Margarita* – joje rašoma ir prieš armėnų erėziją. Priimkite ją meilingai.“⁷⁰ Laiške atsiskleidžia kalbinis (o drauge ir stilistinis bei intelektualinis) dvilypumas: įmantrius slaviško bažnytinio stiliaus samprotavimus permuša rusėniški ankstesnio teksto paaiškinimai, įterpiami žodžiais *ncocma*, *uc-ncocma пeишци* – „paprastai sakant“. Tokio dvilypumo refleksija randama Kirilo Trankvilijono-Stauroveckio, iš Lvovo į Vilnių atvykusio stačiatikio vienuolio (1646 priėmusio bažnytinę uniją), „Teologijos veidrodyje“. Pratarmėje jis perspėja, kad šioje „paprasta“ kalba rašytoje knygoje ne viskas surašyta „paprastai“. Slavų kalba pateikiamos teologų ir *Šventojo Rašto* citatos, nes nemažai slaviškų žodžių sunku tiksliai

⁶⁹ Naujausias mokslinis leidimas: *Грамматики Лаврентия Зизания и Мелетия Смотрицкого, составление, подготовка текста к изданию текста, научный комментарий и указатели* Е. А. Кузьминовой. Предисловие в соавторстве с М. Л. Ремневой, М.: Изд-во МГУ, 2000.

⁷⁰ *Akty, odnosjaščiesja k istorii Zapadnoj Rossii*, T. IV, Sankt-Peterburg, 1851, p. 5, Nr. 4.

išversti į „paprastą kalbą“. „Tiesa, tik nemokšos nori, kad viskas būtų paprasta“ – pastebi autorius⁷¹. Šios „paprastosios“ kalbos stiprėjanti aplinka vertė rengti jau išsamų slavų kalbos aprašą, būtiną reflektuotos hermeneutikos įrankį. Ir čia matome, kad graikų kalbos gramatikos pagrindu kuriamas įrankis sakralinei ir gyvajai kalbai perprasti. Gramatikos pirmieji užduotis – sukurti sąlygas, kad rašytinis tekstas, pirmiausia sakralusis, būtų tinkamai suprastas ir adekvačiai raštu perteiktas: kiekvienas, „gerai jos išmokęs, gali gerai skaityti slavų kalbos knygas, ir be dvejonės suprasti, ir taisyklingai rašyti. Nes ji yra supratimo raktas. [...] Jei be jos kas nors ir skaito, dažnukart dvejodamas nebūna tikras, ar suprato.“⁷²

Tai tik keletas šventųjų raidynų ir kalbų statuso ir likimo LDK bruožų. Bet jau jie liudija, kad sakraliosios kalbos pynėsi su kasdienėmis, kasdienės ėmė savo orumą iš tikro ar tariamo ryšio su sakraliosiomis, galiausiai ir vienas, ir kitas perteikiantys raidynai keitėsi vietomis ir galiausiai liudijo lotyniškojo alfabeto kaip europinio tapatumo ženklą įsigalėjimą.

SACRAL SPEECHES AND SACRAL ALPHABETS

Remarks about their status and functioning in the Grand Duchy of Lithuania

Vytautas Ališauskas

Summary

The article discusses concisely the status of the sacral Latin and Greek languages and alphabets in the Grand Duchy of Lithuania, their functioning and relations with the lingua vernacula (Polish, Lithuanian, Ruthenian). The importance of the grammars of these languages as a universal preview of languages and a guarantee of their rationality is noted. Examples are provided about how the sacral and national languages interacted. It is revealed how the everyday languages maintained their dignity from the real and supposed ties with the sacral languages. Finally one and the other conveying alphabets changed places and eventually testified to the establishment of the Latin alphabet as a sign of European identity.

⁷¹ *Зерцало богословіи ...* Кирила Транквиліона (1618) in: *Старажытная беларуская літаратура (XII–XVII стст.)*, Мінск: Кнігазбор, p. 410.

⁷² Lauryno Zizanijos *Slavų kalbos gramatika* in: *Грамматіки*, p. 32. Viename Smotrickio Vilniaus 1619 m. leidimo gramatikos egzemplioriuje įrašyta XVIII a. pusiau ustavu: „Ši Dievo sukurtoji knyga vardu Gramatika man nusidėjėliui priklauso, man tebus ir suteiktas visas jos gėris“, cit. iš E. Smorgunova, „Knižnyje vestniki Knjažestva Litovskogo: Izdanija Vil'njusskich tipografij XVI i načala XVII vekov v staroobradčeskoj knižnosti“, *Knygotyra* 45, 2005, p. 11–12.

JOLITA PALUBINSKIENĖ, ELENA STALIORAITYTĖ,
DALIA PANGONYTĖ, REDA ŽIURAITIENĖ,
DANUTĖ KAZLAUSKAITĖ

KAIRIOJO SKILVELIO MIOKARDO REAKCIJA Į ISCHEMIJĄ: STRUKTŪROS POKYČIAI

Širdies raumuo, arba miokardas, sąlyginai skiriamas į dvi dalis. Tai pluoštais išsidėsčiusios širdies raumens ląstelės – kardiomiocitai, kuriuos supa ir tarpusavyje sutvirtina kolageno ir elastinių skaidulų tinklas, užimantis 24 proc. miokardo tūrio. Čia susitelkusios kraujagyslės, limfagyslės bei nervai ir makromolekulių kompleksai – tarpląstelinis matiksas (vadinamoji tarpląstelinė medžiaga) ir ne raumens, arba intersticiumo, ląstelės: fibroblastai, kapiliarų endotelio, lygiųjų raumenų, putliosios ląstelės.

Kardiomiocitai, sudarantys 75 proc. viso miokardo tūrio, yra pailgos ląstelės, kurių galuose esantys įterptiniai diskai juos tarpusavyje sujungia. Žmogaus kardiomiocitai paprastai turi vieną branduolį ląstelės centre. Širdis dirba susitraukiant kardiomiocitams. Todėl kiekvienos ląstelės citoplazmoje yra miofibrilės, sudarytos iš pakaitomis lygiagrečiai išsidėsčiusių kontraktiliųjų baltymų – aktino ir miozino, dėl kurių sąveikos ląstelės trumpėja.

Kiekviena širdies liga ilgainiui sukelia lėtinį širdies funkcijos nepakankamumą, kuris yra pagrindinė išsivysčiusių šalių gyventojų mirties priežastis. Ischeminė širdies liga (IŠL) pasireiškia įtekančio kraujo, taigi ir deguonies kiekio, sumažėjimu širdies raumenyje dėl aterosklerozinės kilmės širdies vainikinių arterijų, maitinančių miokardą, spindžio susiaurėjimo. Dėl šios priežasties silpniau susitraukia atitinkamos srities raumuo (kontrakcija), atsiranda širdies kairiojo skilvelio disfunkcija. Priklausomai nuo ischemijos pobūdžio ir trukmės, funkcija gali spontaniškai atsistatyti arba normalizuotis tik intervencijos (chirurginės) būdu. Jei vainikinė arterija užsikemša ties aterosklerozine plokštele susiformavus

trombui, įvyksta ir tam tikros srities miokardo žūtis – miokardo infarktas.

Miokardo infarktas reikšmingai pakeičia širdies veiklą – dalis miokardo negali susitraukti, pažeistoje srityje, šalinant negyvą audinį, atsiranda uždegimas, o vėliau – jungiamojo audinio randas, kuris ne tik nedalyvauja kontrakcijoje, bet ir gali trukdyti širdies ertmei prisipildyti diastolės metu. Be to, dėl uždegimo metu išsiskyrusių medžiagų bei daliai miokardo nedalyvaujant kontrakcijoje suplonėja pažeistoji sritis ir padidėja širdies ertmės tūris, tad pagal Laplaso dėsnį (*La Place law*) labiau įsitempia nepažeistos širdies sienos srities miokardas. Dėl padidėjusios miokardo įtampos dirginami ląstelių membranų receptoriai, suaktyvinami ir kardiomiocitų, ir intersticiumo ląstelių tam tikri genai, todėl atsiranda miokardo pokyčiai.

Darbo tikslas buvo įvertinti žmogaus širdies kairiojo skilvelio (KS), atokiau nuo infarkto arba susiaurėjusios vainikinės arterijos aprūpinamosios srities esančio miokardo kardiomiocitų ir intersticiumo tarpląstelinio matrikso pagrindinio komponento – fibrilinio kolageno kiekybinius struktūros pokyčius esant skilvelio ischeminei disfunkcijai ir po miokardo infarkto.

TYRIMO OBJEKTAI IR METODAI

Staiga (per 6 valandas nuo „grynosios“ IŠL, t. y. kai nebuvo nustatyta kitų širdies pokyčius lemiančių veiksnių, išskyrus ischemiją, simptomų atsiradimo pradžios) ne ligoninėje mirusių 86 vyrų (amžiaus vidurkis $48,6 \pm 8,2$ m.) širdys tirtos morfologiškai, taikant makro- ir histomorfometriškai biologinių vaizdų analizės sistemą. Tiriamieji suskirstyti į 2 grupes: ischeminės disfunkcijos grupę, kai 51 širdies miokardo nebuvo, ir poinfarktinių grupę, kai 35 širdžių miokarde rasta poinfarktinių randų. Kontrolinę grupę sudarė 29 vyrų (amžiaus vidurkis $46 \pm 3,1$ m.), staiga mirusių nuo traumų ir nesirgusių širdies ligomis, širdys.

Pirmiausia įvertintas vainikinių arterijų spindžio aterosklerozinio susiaurėjimo laipsnis bei išplitimas ir apskaičiuotas bendras stenozės indeksas¹.

Horizontalūs širdies KS pjūviai buvo fiksuoti 10 proc. formalinu ir įlieti

¹ Dalia Pangonytė, Elena Stalioraitytė, Reda Žiuraitienė, „Vainikinių arterijų aterosklerozė ir širdies struktūrų remodeliavimosi ypatumai“, *Lithuan.J.Cardiol*, 1999, Nr. 6, p. 484–487.

į parafiną. Jų 4 μm storio histotopogramos dažytos hematoksilinu ir eozinu, pikrino rūgšties prisotintu raudonojo sirijaus tirpalu ir modifikuotu azano metodu.

Kardiomiocitų dydis (skersmuo ir ilgis) matuotas išilginiuose kardiomiocitų pjūviuose, kai buvo matomi abiejuose kardiomiocito galuose įterptiniai diskai ir branduolys, apskaičiuotas kardiomiocitų skerspjūvio plotas ir tūris, laikant, kad kardiomiocitas yra cilindro formos. Visais atvejais atlikti 65 kardiomiocitų matavimai.

Toliau nuo pažeistosios srities miokardo intersticiumo kolageninių skaidulų tinklo procentinį tūrį, skaidulų perimetrą ir plotelių skaičių regėjimo lauke, kurio plotas – 35 578 μm^2 , vertinome raudonuoju sirijumi dažytuose preparatuose, naudodami *Quantimet 520* (Jungtinė Karalystė) vaizdų analizės sistemą. Kiekvienu atveju įvertinta vidutiniškai 100 laukų (originalusis padidėjimas 700 kartų), nupjautų išilgai kardiomiocitų, praleidžiant kraujagysles, kurių skersmuo > 20 μm , ir substitucinės fibrozės židinius.

STATISTINĖ ANALIZĖ

Histomorfometriniams duomenims palyginti naudotas dispersinės analizės (ANOVA) dviejų faktorių metodas, įvertinant grupės ir kiekvieno tiriamojo morfometrinių duomenų dispersijas (lizdinės imties analizė), laikant skirtumus statistiškai reikšmingus, kai $p < 0,05$. Taikant regresinę analizę, įvertintas vainikinių arterijų stenozės poveikis kardiomiocitų hipertrofijai ir histomorfometrinių rodiklių koreliacija.

REZULTATAI

Ischeminės disfunkcijos grupės tiriamųjų kardiomiocitų skersmuo buvo 8,2 proc., ilgis – 12,5 proc., skerspjūvio plotas – 17,2 proc., tūris – 32 proc. didesnis negu kontrolinės grupės, t. y. jie buvo hipertrofavęsi. Įvertinę poinfarktinės grupės tiriamųjų kardiomiocitų duomenis, nustatėme, kad nei ilgis, nei skersmuo statistiškai reikšmingai nesiskyrė nuo ischeminės disfunkcijos grupės analogiškų duomenų, tačiau buvo statistiškai reikšmingai didesni už kontrolinės grupės.

Ischeminės disfunkcijos grupės miokardo intersticinio kolageno tinklo matmenys buvo statistiškai reikšmingai didesni negu kontrolinės grupės: KS kolageno tinklo procentinis tūris – 1,5 karto, skaidulų plotelių skai-

čius – 1,2 karto, skaidulų perimetro – 1,3 karto, $p < 0,01$. Regresinė analizė atskleidė kolageno tinklo procentinio tūrio priklausomybę nuo vainikinių arterijų spindžio stenozės indekso: gauta riboto augimo Pearl-Reed'o regresinė kreivė ($R = 0,77$, $p < 0,0001$).

Poinfarktinės grupės miokardo intersticinio kolageno tinklo matmenys atokioje nuo miokardo rando srityje buvo didesni nei kontrolinės grupės: procentinis tūris – 2,2 karto, skaidulų plotelių skaičius – 1,6 karto, skaidulų perimetras – 1,9 karto, $p < 0,001$, taip pat statistiškai reikšmingai didesni negu ischeminės disfunkcijos grupės (atitinkamai 40, 32 ir 39 proc.).

Kolageno tinklo ir kardiomiocitų tūrio santykis esant ischeminei disfunkcijai ir po miokardo infarkto didėjo KS miokarde (1,6 karto, $p < 0,01$). Tai rodo fibrilinio kolageno kaupimąsi, t. y. difuzinę intersticinę fibrozę.

APTARIMAS

Miokardo persitvarkymas – kardiomiocitų hipertrofija ir intersticinio fibrilinio kolageno tinklo vešėjimas vyksta lėtai, laipsniškai progresuojant kraujagyslių aterosklerozinei stenozei ir kartojantis ischemijai. Tai nutinka kiekvieną kartą, kai miokardo deguonies poreikis neatitinka jo vainikinės kraujotakos pajėgumo. Tuomet dėl deguonies trūkumo vyksta miokardo pokyčiai, dalis ląstelių pažeidžiamos, kai kurios jų – negrįžtamai. Pažeistieji kardiomiocitai nesusitraukia, taigi didesnis krūvis tenka nepažeistosios srities kardiomiocitams, kurie hipertrofuoja, kad širdis galėtų atlikti tą pačią funkciją. Hipertrofuojamiesi kardiomiocitai storėja, kai daugėja miofibrilių, kurios išsidėsto lygiagrečiai, o išilgai miofibrilių daugėjant sarkomerų – kardiomiocitai ilgėja.

Širdies perkrova dėl tūrio, kuri paprastai pasireiškia esant nesandariems vožtuvams, lemia širdies ertmių plėtimąsi, ekscentrinę hipertrofiją ir kardiomiocitų ilgėjimą. Miokardo perkrova dėl spaudimo sukelia koncentrinę skilvelio hipertrofiją, kardiomiocitai storėja. Po miokardo infarkto skilvelio sieną veikia tiek padidėjęs tūris, tiek spaudimas, taigi kardiomiocitai ir ilgėja, ir storėja². Mūsų tyrimo metu nustatyta, kad kardiomiocitų matmenys, veikiant chroninei ischemijai, yra didesni ten, kur yra mažiau stenozuotos vainikinės arterijos aprūpinama sritis, o progresuojant IŠL, po

² Sudhir Gupta, Arun J.C. Prahash, Inder S. Anand, „Myocyte contractile function is intact in the post-infarct remodeled rat heart despite molecular alterations“, *Cardiovasc Res*, 2000, t. 48(1), p. 77–88.

miokardo infarkto statistiškai reikšmingai didesnių kardiomiocitų matmenų toliau nuo pažeistosios srities nenustatyta. Miokardo įtampa per ląstelių (ir kardiomiocitų, ir fibroblastų) membranų receptorius skatina tam tikrų genų raišką, baltymų ir signalinių molekulių sintezę bei ląstelių mitozinį aktyvumą. Mūsų nustatyta kardiomiocitų hipertrofija yra nepakankamas argumentas, siekiant paaiškinti miokardo masės didėjimą. Antonio P. Beltrami su bendraautoriais teigia, kad išsekus kardiomiocitų hipertrofijos rezervams prasideda kardiomiocitų proliferacija, kurią jie nustatė tirdami tik ląstelės mitozės metu aptinkamą baltymą Ki67³. Ischemijos metu kardiomiocitai negali hipertrofuotis dėl deguonies stygiaus. Hipertrofavusis kardiomiocitams ir nepakitus miokardo kapiliarų tinklui, pasireiškia sąlyginė atskirų kardiomiocitų ischemija. Dėl padidėjusio skilvelio tūrio labiau įsitempus sienai, išauga miokardo deguonies poreikis, dar labiau trikdoma ir taip ischemiškų kardiomiocitų kontrakcija, tad gali prasidėti miokardo pokyčiai: kardiomiocitų ir endotelio ląstelių apoptozė⁴.

Dar neseniai miokardo tarpląstelinis matriksas laikytas santykinai inertiniu, atraminiu kardiomiocitų karkasu. Dabar esama duomenų, kad jis yra dinamiška, metaboliškai aktyvi, daugiafunkcinė sudėtinga struktūra, turinti nepriklausomą svarbų poveikį širdžiai ir normaliai funkcionuojant, ir progresuojant, kai vystosi nepakankamumas.

Tarpląstelinis matriksas sekretuojamas vietiškai ir išsiplečia į tinklą, kuris apsupa ir sujungia miokardo ląsteles (kardiomiocitus, fibroblastus, putliąsias ląsteles, kraujagyslių endotelį ir lygiuosius miocitus), taip pat sudaro terpę signalinėms molekulėms. Pagrindiniai jo komponentai yra fibriliniai baltymai (kolagenas ir elastinas), rišamieji (adheziniai) baltymai (glikoproteinai – lamininas, fibronektinas, IV tipo kolagenas), antiadheziniai baltymai, proteoglikanai, hialurono rūgštis ir kt.

Kolageno skaidulos ir rišamieji baltymai per visur esančius transmembraninius receptorius, vadinamuosius integrinus, jungiasi prie ląstelių membranų ir citoskeleto. Taip susiformuoja jungtis tarp ląstelės aplinkos ir vidinės terpės. Įvairių miokardo ląstelių gebėjimas sintetinti tarpląstelinio

³ Antonio P. Beltrami, Konrad Urbanek, Jan Kajstura, Shao Min Yan, Nicoletta Finato, Rossana Bussani et al., „Evidence that human cardiac myocytes divide after myocardial infarction“, *N Engl J Med*, 2001, t. 344, p. 1750–1757.

⁴ Kirk R. Hutchinson, James A. Stewart Jr., Pamela A. Lucchesi, „Extracellular matrix remodelling during the progression of volume overload-induced heart failure“, *J Mol Cell Cardiol*, 2010, t. 48, p. 564–569.

matrikso komponentus skiriasi; fibroblastai ir lygiųjų raumenų ląstelės sintetina ir išskiria I ir III tipų kolageną, fibronektiną, kardiomiocitai – IV ir VI tipų kolageną ir proteoglikanus. Lamininą išskiria lygiųjų raumenų, endotelio ląstelės ir kardiomiocitai.

Nustatyta intersticinė fibrozė yra nesubalansuotos kolageno skaidulų sintezės ir jų skaidymo matrikso metaloproteinazėmis bei jų audinių inhibitoriaus veiklos rezultatas. Eksperimentais nustatyta, kad esant ischeminei disfunkcijai ne tik infarkto, bet ir atokiojoje srityje jau pirmąją savaitę aktyviau sintetina matrikso metaloproteinazės, tačiau labiau suaktyvėja kolageno, ypač I ir III tipo, sintezė⁵. Susidariusi intersticinė fibrozė turi įtakos širdies funkcijai, ypač diastolinei (sutrinka raumens atsipalaidavimas).

Fibroblastai, kurių plazminėje membranoje yra receptorių, reaguojančių į mechaninius stimulus, padidėjus miokardo įtampai dėl pasikeitusių darbo sąlygų, ima sintetinti autokriniškai (t. y. juos pačius) veikiančius peptidus – β transformuojantį augimo veiksni, skatinantį šių ląstelių fenotipo pokyčius, virtimą miofibroblastais. Kolageno tinklo perprodukcija ir miokardo intersticinė fibrozė yra siejama su miofibroblastų proliferacija⁶. Šios ląstelės, kilusios iš miokardo intersticiume esančių fibroblastų, turi daugiau savo paviršiuje angiotenzino receptorių, aktyviau sintetina kolageną ir mažiau išskiria matrikso metaloproteinazių. Miofibroblastų citoplazmoje randamas aktinas, manoma, gali dalyvauti šioms ląstelėms migruojant intersticiume bei rando kontrakcijoje. Žmogaus miokardo rando srityje šios ląstelės aptinkamos ir praėjus daugiau nei metams po infarkto⁷.

(Mio)fibroblastų sąrangos trimatėje erdvėje tyrimai atskleidė, kad šios ląstelės turi bendrų jungčių, labai panašių į plyšines kardiomiocitų jungtis. Galimas dalykas, fibroblastocitai plyšinėmis jungtimis yra susieti ir su kardiomiocitais, o jų gebėjimas kultūroje sutraukti kolageno gelį rodo

⁵ Jamshid Shirani, Vasken Dilsizian, „Molecular imaging in heart failure“, *Current Opinion in Biotechnology*, 2007, t. 18, p. 65–72.

⁶ Susanne W.M. Van den Borne, Satoshi Isobe, Johan W. Verjans, Artiomi Petrov, Dagfinn Lovhaug, Peng Li et al., „Molecular imaging of interstitial alterations in remodeling myocardium after myocardial infarction“, *JACC*, 2008, t. 52 (24), p. 2017–2028.

⁷ Karl T. Weber, Yao Sun, Javier Diez, Fibrosis, „A living tissue and the infarcted heart“, *JACC*, 2008, t. 52(24), p. 2029–2031.

šių ląstelių kontraktilumą⁸. Karlo T. Weberio ir bendraautorių nuomone, miofibroblastų veiklos rezultatas – intersticinė fibrozė gali turėti neigiamos įtakos netgi miokardo elektriniam stabilumui ir diastolinei KS funkcijai⁹.

Apibendrinant galima teigti, kad sergant IŠL, jau prieš įvykstant pirmajam miokardo infarktui, miokardo struktūros nuolat persitvarko. Nustatyta kardiomiocitų hipertrofija ir intersticinė fibrozė – intersticiumo kolageno skaidulų tinklo gausėjimas. Šių procesų intensyvumas tiesiogiai susijęs su vainikinių arterijų stenozuojamosios aterosklerozės laipsniu ir išplitimu. Po miokardo infarkto minėti procesai vyksta toliau. Iš pradžių reaktyviniai KS struktūriniai pokyčiai, esant ischemijai (miokardo infarktui), yra širdies prisitaikymo prie naujų širdies veiklos sąlygų elementai, kurie dėl nepalankių veiksnių (progresuojant vainikinių arterijų stenozuojamajai aterosklerozei) sudaro ischeminio širdies nepakankamumo pamatą.

LEFT VENTRICULAR RESPONSE TO MYOCARDIAL ISCHEMIA: STRUCTURAL CHANGES

Jolita Palubinskienė, Elena Stalioraitytė, Dalia Pangonytė,
Reda Žiuraitienė, Danutė Kazlauskaitė

Summary

The aim of the study was to detect changes in human left ventricular cardiac myocyte parameters as well as in the interstitial fibrillar collagen network in response to chronic ischemia and to the loss of myocardium due to myocardial infarction, distant from an acute injury or healed infarct site, before the emerging of symptoms of heart failure.

Object and methods. Heart specimens of 86 males (aged 48.6±8.2 yrs) who died suddenly out-of-hospital (within 6 hours of the onset of terminal event) due to IHD were investigated. Cases were divided into two groups: ischemic dysfunction group – 51 decedents with the first fatal acute attack and post-infarction

⁸ Edie C. Goldsmith, Adam Hoffman, Mary O. Morales, Jay D. Potts, Robert L. Price, Alex McFadden et al, „Organization of fibroblasts in the heart“, *Developmental Dynamics*, 2004, t. 230, p. 787–794.

⁹ Žr. Karl T. Weber, Yao Sun, Javier Diez, *op. cit.*

group – 35 decedents, who had a post-infarction scar detected at autopsy and no clinical and morphological signs of other heart disease or failure. Control group consisted of 29 males (aged 46.0 ± 3.1 yrs), who succumbed to external causes. A histomorphometrical investigation of left ventricular myocardium evaluating the cardiac myocyte dimensions and parameters of fibrillar collagen network as well as an evaluation of the coronary artery stenosis index were performed.

Results. Cardiac myocyte hypertrophy was also detected in the ischemic dysfunction group: cardiac myocyte volume was increased by 32.0 percent, as compared with the control group's same index, length and cross-sectional area by 12.5 percent and 17.2 percent, respectively. The cardiac myocyte parameters of the post-infarction group were insignificantly greater than of the ischemic dysfunction group. Interstitial collagen parameters in both the ischemic dysfunction group and the post-infarction group were greater than in the controls: percentage volume by 1.5 and 2.2 times, number of separate foci of fiber per field by 1.2 and 1.6 times and perimeter – by 1.3 and 1.9 times, respectively, $p < 0.05$. Changes in the cardiac myocyte size as well as of the fibrillar collagen network parameters in the ischemic dysfunction group correlated with the coronary artery stenosis index.

Conclusions. Left ventricular cardiac myocyte hypertrophy and interstitial fibrosis occur before the first myocardial infarction and depend upon the degree of coronary arteries' stenosis index. In post-infarction myocardium remote area cardiac myocytes' size does not increase significantly, but the interstitial fibrosis progresses.

P u b l i k a c i j o s

PENKI PRELATO MYKOLO KRUPAVIČIAUS LAIŠKAI VYSKUPUI VINCENTUI PADOLSKIUI

Parengė Kęstutis Žemaitis

Iškilus Lietuvos dvasininkas ir politikas, žemės ūkio ministras, kunigų seminarijos dėstytojas, žymus visuomenės veikėjas Mykolas Krupavičius gimė 1885 m. spalio 1 d. Balbieriškyje, Marijampolės apskrityje. Mirė 1970 m. gruodžio 4 d. Čikagoje. Tarp šių dviejų datų – nelengvas, bet prasmingas žmogaus gyvenimas. Pradėjo dirbti mokytoju Lenkijoje, vėliau studijavo Seinų kunigų seminarijoje, Petrapilio Dvasinėje akademijoje, Lilio ir Tulūzos universitetuose, buvo parapijos kunigas ir žemės reformos komisijos pirmininkas, Lietuvos krikščionių demokratų partijos Centro komiteto pirmininkas, Steigiamojo, Pirmojo, Antrojo ir Trečiojo seimų narys, Rusijoje revoliucinio tribunolo nuteistas mirties bausme, o 1942 m. gruodžio 5 d. suimtas gestapo, kalintas Eitkūnuose ir Tilžeje, 1943 m. internuotas Regensburgo karmelitų vienuolyne, karo pabaigoje išlaisvintas sąjungininkų, ėjo Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirmininko pareigas... Galiausiai gyvenimą baigė toli nuo tėvynės, kuriai buvo pašventęs visą savo gyvenimą. Šie biografijos faktai iškalbingai byloja apie Krupavičiaus asmenybę.

Apie prelado Mykolo Krupavičiaus asmenybę galime daug sužinoti iš jo raštų, ypač iš laiškų. Šiame tekste pateikiami penki Krupavičiaus rašyti laišakai. Trijuose iš jų problemiškausias yra adresato klausimas. Laiškuose išryškėja pagrindiniai rūpesčiai, kuriais gyveno tuometiniai pabėgėliai ir tremtiniai dvasininkai, taip pat tarpusavio solidarumas, idealizmas. Laiškai (saugomi Kęstučio Žemaičio asmeniniame archyve) rašyti 1956 m. spalio 23 d., 1956 m. lapkričio 22 d., 1957 m. birželio 29 d., 1957 m. spalio 6 d., 1957 m. liepos 18 d. Trys adresuoti „Vyskupėliui“, vienas vyskupui Padolskiui Romoje, o kitas (šiek tiek su humoru) – „bran-

giam Valdovui“. Panašu, jog visi laišakai rašyti tam pačiam vyskupui Vincentui Padolskiui. Apie tai galime spėti iš laiškų turinio. Kreiptis „mano brangus Valdove“ į tuomet išėivijoje gyvenusį arkivyskupą metropolitą Juozapą Skvirecką kunigas Krupavičius tikrai nebūtų drįšęs. Vyskupas Brizgys, kaip ir arkivyskupas Skvireckas, buvo Kauno vyskupai, tad ir sakinytis laiške „Viršininko įsakymą išpildysiu“ šiuo atveju būtų ne visai tikslus, juolab kad šiame laiške vyskupas Brizgys minimas kaip trečiasis asmuo. Vyskupas Vincentas Padolskis buvo Vilkaviškio vyskupas pagalbininkas, o Krupavičius – Vilkaviškio vyskupijos kunigas, gerokai vyresnis už vyskupą, tad gražiai su juo bendraudamas galėjo sau leisti taip pajuokauti. Kita vertus, šis kreipinys anaipol nereikšė nepagarbos vyskupui. Tai matyti iš visų Krupavičiaus laiškų, iš kurių justis dėkingumas, pagarba, bičiulystė.

1956 m. spalio 23 d. laiške Krupavičius išreiškia nepasitenkinimą straipsniu apie Lietuvoje likusį Vilkaviškio vyskupą Antaną Karosą. Atrodo, kad Krupavičius labai vertino šį vyskupą, nors Lietuvoje dar prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo mėginama supriešinti šiuos asmenis. Iš tiesų įdomūs buvo vyskupo Karoso santykiai su kunigu Krupavičiumi. Visuomenėje išgalėjus nuostatai, kad kunigai neturi dalyvauti politikoje, atšaukti Krupavičių iš politinės veiklos siūlė ir vyskupas Pranciškus Karevičius. Tuomet dar Seinų vyskupas Karosas pareiškė, kad labai vertina Mykolo Krupavičiaus politinę ir visuomeninę veiklą, tačiau vėliau tautininkų valdžios spaudimu buvusį ministrą paskyrė tik vikaru į Garliavą, todėl Vilkaviškio vyskupijos kapitula nusiuntė skundą į Vatikaną, reikalaujama netgi atleisti iš kurijos oficiolo pareigų prel. Juozapą Laukaitį, turėjusį įtakos tokiam paskyrimui. Kunigas Krupavičius aiškino, kad jis pats labai prašęs vyskupo neskirti jo klebonu, nes dalyvaudamas politikoje nebuvo gerai susipažinęs su klebono pareigomis ir prašėsi skiriamas vikaru. Vėliau jau Kalvarijos klebonui Krupavičiui buvo suteiktas *parochus inamovibilis* – „neiškeliamo klebono“ statusas, kurį turėjo tik keletas kunigų vyskupijoje.

Kunigas Krupavičius savo laiškuose labiausiai rūpinasi visuomeniniais reikalais, nors kaip matome, jam labai trūksta ne tik elementarių buitinių dalykų, bet ir kasdienės duonos. Tai byloja apie jo idealistines pažiūras, susiformavusias dėl Katalikiškosios akcijos poveikio. Katalikiškoji akcija Lietuvoje ypač reikėsi įvairių organizacijų veikla: žmonės telkėsi į „Pavasario“ federaciją, šv. Juozapo draugiją, „Ateitininkų“, katalikiškąsias

vyrų ir moterų sąjungas, „Spaudos“, „Žagrės“, „Ryto“, „Saulės“ draugijas ir daugelį kitų sambūrių. Organizacijos rūpinosi ne tik jaunimo, bet ir suaugusiųjų švietimu, plėtojo socialinę veiklą, organizuodamos paskaitas ir įvairius kursus miesto bei kaimo žmonėms, steigė bibliotekas, platino katalikiškąją spaudą. Šia veikla labai rūpinosi Vilkaviškio vyskupas koadjutorius Mečislovas Reinys. Veikloje dalyvavo didelis būrys tuometinės šviesuomenės: prel. prof. Pranas Kuraitis, prof. Stasys Šalkauskis, prof. Pranas Dovydaitis, prof. Juozas Eretas ir daugelis kitų katalikų veikėjų. Aktyvus buvo ir Mykolas Krupavičius. Taigi ir laiškuose vyskupui Padolskiui jis daugiau dėmesio skiria spaudos klausimams nei savo asmeninėms problemoms.

Praėjus keliolikai metų po karo juntamas Tėvynės ilgesys. Svetimi jautėsi mūsų išeiviai ir tremtiniai tolimojoje Amerikoje. 1957 m. liepos 18 d. laiške kunigas Krupavičius linki vyskupui Padolskiui iškeisti Romą į Vilkaviškį ir ten vykstant pasiimti kartu ir jį. Panašu, kad ir pats Padolskis norėjo sugrįžti, juolab kad jau buvo gavęs Vilkaviškio vyskupo koadjutoriaus titulą, tad būdamas Vilkaviškio vyskupijoje būtų tapęs visateisis jos ganytojas.

Laiškai paprastai atskleidžia žmogaus charakterį. Ir šie penki prelato Krupavičiaus laišakai parodo jį buvus tvirtą, geros širdies. Juk dar pirmosios sovietų okupacijos metais kai kuriuos kunigus bandyta patraukti naujos santvarkos pusėn. Mykolą Krupavičių mėgino suvilioti aukštu komisaro postu. Tačiau šis nebuvo iš tų, kurie lengvai pasiduoda.

Ligi šiol nepublikuoti penki kunigo Mykolo Krupavičiaus laišakai leis labiau jį pažinti, suvokti lietuvių išeivių patirtus rūpesčius bei įvertinti laisvę ir nepriklausomybę, kurią ne visada brangina ją turintys.

I LAIŠKAS

Mano brangus Valdove,

Šiandien gavau Jūsų laišką ir šiandien pat išsiunčiau laiškus Aleksai¹, Bartkui² ir Ražaičiui³, prašydamas reikiamų žinių. Formą jų pateikimo palikau jiems patiems pasirinkti. Formos gali būti dvi – ar iš atsiųstų žinių aš sustatau vieną straipsnį, arba visi parašom po straipsnį su savo visais esamais ir jau nebesamais titulais. Lauksiu jų atsakymo. Straipsnis visas melagingas, kas liečia vyskupą Karosą⁴. Tačiau, jei reikėtų man vienam tai parašyti, nesugrabiliočiau žinių. Pasiliko tik bendras vaizdas iš to praeities lapo, juo labiau, kad man teko tada stovėti toli nuo tų įvykių.

Liepi nepamiršti, kad aš esu ir *Illustrissimus* ir *Reverendissimus*. Vir-

¹ Kun. Pijus Aleksa (1894–1958). Mokėsi Marijampolės gimnazijoje, 1913–1918 m. – Seinų kunigų seminarijoje. Kunigu išventintas 1917 m. liepos 1 d. 1920–1923 m. studijavo Romoje, kur įgijo bažnytinės teisės daktaro laipsnį. 1922 m. paskirtas Naumiesčio „Žiburio“ gimnazijos tikybos mokytoju, 1923 m. – Seinų seminarijos dvasios tėvu. 1931–1944 m. buvo Vilkaviškio vyskupijos oficiolas, Vilkaviškio seminarijoje ėjo kanonų teisės profesoriaus pareigas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. apsigyveno JAV. Nuo 1950 m. buvo Portlando (Oregone) arkivyskupijos kurijos auditorius. Išleido bažnytinės teisės ir religinių knygų.

² Kun. Feliksas Bartkus (1894–1973). Mokėsi Marijampolės gimnazijoje. 1911 m. įstojo į Seinų seminariją, tačiau prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui pasitraukė į Rusiją. Kunigu išventintas 1917 m. balandžio 14 d. 1918 m. buvo paskirtas Punsko vikaru, 1919 m. išvyko studijuoti į Grigaliaus universitetą Romoje, kur 1921 m. įgijo teologijos daktaro laipsnį. Po studijų dirbo Naumiesčio „Žiburio“ gimnazijos tikybos mokytoju. 1922 m. paskirtas Seinų, 1926 m. – Vilkaviškio seminarijos profesoriumi, 1931 m. – seminarijos dvasios tėvu, 1938 m. rudenį – seminarijos rektoriumi. Nuo 1941 m. rugsėjo mėn. iki 1944 m. vėl vadovavo Vilkaviškio dvasinei seminarijai, paskui pasitraukė į Vokietiją. 1950 m. išvyko į JAV, dirbo pastoracinį darbą Teksaso vyskupijoje. Išleido keletą teologinių knygų, bendradarbiavo lietuvių spaudoje.

³ Kun. Mykolas Ražaitis (1893–1959). Mokėsi Seinuose, Marijampolėje. 1911 m. įstojo į Seinų kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1916 m. gegužės 8 d. 1916–1918 m. studijavo Peterburgo dvasinėje akademijoje. 1918 m. rudenį paskirtas Seinų katedros vikaru. 1919–1921 m. studijavo Grigaliaus universitete Romoje, kur įgijo teologijos daktaro laipsnį. 1921–1944 m. buvo Vilkaviškio kunigų seminarijos profesorius, 1940–1941 m. – Kauno seminarijos profesorius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1948 m. apsigyveno JAV.

⁴ Vysk. Antanas Karosas (1849–1947). 1875–1879 m. mokėsi Žemaičių kunigų seminarijoje, 1879–1883 m. – Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje. 1884 m. tapo Žemaičių kunigų seminarijos profesoriumi, o 1900 m. – rektoriumi. Nuo 1885 m. ėjo Žemaičių vyskupo sekretoriaus pareigas. 1906–1910 m. buvo Žitomyro vyskupijos sufraganas. Nuo 1910 m. buvo Seinų vyskupas, o nuo 1926 m. – Vilkaviškio vyskupas.

šininko įsakymą išpildysiu. Neužmiršiu. Nors kas dėl piščikų skyrimo visai pasitaiko, ne tik Illustrissimų, bet ir dėl Excellentissimų ir dar aukštesnių issimų. Būtų gera, kad tie issimai palengvintų kelionę pas Dievulį, bet gal kitam klumpiui šiaučiui bus duota pirmenybė prieš ne vieną issimą. Vysk. Brizgys⁵ rašo, kad tokį pakvietimą iš vyskupo gali parašyt bet kuris klebonas. Klebonas žino, kad tada reiks ant savo sprando užsikart naują našta, nors aš linkčiau privačiai gyventi, nes loskava duona labai karti ir sprangi. Pamėginau Končiaus⁶ raginamas parašyti Valantiejiui⁷ ir nudegiau. Valantiejus nori mane aprūpinti, bet jo santykiai su vyskupu kažkaip susipainioję. Dėl to su juo nenori reikalų turėti. Ir Brizgys ir Balkūnas⁸ pataria važiuoti be pakvietimų, o atvažiavus jie visa sutvarkysią. Man tai nepatinka. Nenoriu drausmės laužyti ir ko gero būti nubaustu ir už ką? Amerika ne dangaus karalystė. Pagaliau, gali plaučiai sukliudyti, tada lengviausia visa susitvarkys.

⁵ Vysk. Vincentas Brizgys (1903–1992). Mokėsi Gižų kunigų seminarijoje, kunigu išventintas 1927 birželio 5 d. Po seminarijos baigimo vikaravo Kalvarijoje. 1930–1935 m. studijavo Grigaliaus universitete, kur įgijo filosofijos ir kanonų teisės daktaro laipsnį. 1936–1940 m. profesoriavo Vilkaviškio kunigų seminarijoje. 1940 m. tapo Kauno arkivyskupijos augziliaru, 1940–1941 m. buvo Kauno kunigų seminarijos rektorius. 1951 m. atvyko į Čikagą. Bendradarbiavo spaudoje ir parašė keletą knygų.

⁶ Kan. Juozas Končius (1891–1975). Baigė Žemaičių vyskupijos kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1917 m. Vėliau Breslau universitete studijavo ekonomiką. 1919 m. buvo Lietuvos vyriausybės įgaliotinis Berlyne, 1920–1923 m. – Šiaulių gimnazijos, mokytojų seminarijos ir suaugusiųjų kursų kapelionas. 1924–1925 m. studijavo pedagogiką Amerikos katalikų universitete Vašingtone. Nuo 1926 m. buvo šio universiteto prefektas, iki 1930 m. studijavo bažnyčios istoriją, apgynė doktoratą. 1927–1945 m. buvo Mount Carmelio (Pa) klebonas. 1949–1951 m. dėstė Fordhamo universitete. 1944–1964 m. ėjo BALFo pirmininko pareigas. Bendradarbiavo spaudoje ir parašė keletą knygų.

⁷ Kun. Juozas Valantiejus (1883–1964). 1900 m. emigravo į JAV, 1908–1910 m. mokėsi Šv. Tomo kunigų seminarijoje Hartforde, 1910–1914 m. – Fribūro universitete Šveicarijoje. Kunigu išventintas 1914 m. lapkričio 20 d. Nuo 1915 m. kunigavo Waterbury (Conn.), lietuvių Šv. Juozapo parapijoje. Iš pradžių buvo vikaras, 1919 m. paskirtas parapijos administratoriumi, o nuo 1939 iki 1959 m. buvo klebonas. Įsteigė parapijinę mokyklą, 1949 m. – lituanistinę mokyklą.

⁸ Prelatas Jonas Balkūnas (1902–1989). Gimė JAV, Moltby (Pa.) Mokėsi Marijampolės gimnazijoje, nuo 1919 m. – Seinų kunigų seminarijoje Zypliuose ir Gižuose. 1922 m. grįžęs į JAV Niagaros universitete studijavo teologiją. 1926 m. gegužės 25 d. išventintas kunigu. Kunigavo Bruklino parapijose, nuo 1933 m. buvo Maspetho (NY) lietuvių Viešpaties Jėzaus Atsimainymo parapijos klebonas. Aktyviai dalyvavo įvairių organizacijų veikloje ir bendradarbiavo spaudoje.

Dėl pinigų iš VLIKo sunkus klausimas. Jis gyvena krizę. Aš pašnekėti galiu, bet balso neturiu. Ar negeriau būtų parašyti VT pirmininkei per Karvelį⁹. Aš pakalbėsiu su pirm[ininke] ir Karveliu, bet dabar nei vieno nėra namieje. Rašte reikėtų ir suma nurodyti. Visos neduos, jei ir pasiryžtu kiek duoti, tad užsiprašykite daugiau. Bet žinodamas pirmininkes politiką finansinę ir piniginių stovį, labai abejoju ar kas išeitų. Ignatavičiui¹⁰ buvo nutarta principiniai duoti bent dalį už padarytas Lietuvos reikalais išlaidas. Kada pristatė sumą, kuri buvo visai nedidelė, nieko nedavė. Aš net kiekiau tuo reikalu pasikalbėjau su pirmininke. Bet tokį nutarimą padarė vienbalsiai visa taryba. Pažadėt ir neduot tai gėda. Kun. Ignatavičius daug dirba Lietuvos reikalams. Kalbėsiu pirmiausia su Karveliu.

Linkiu daug sveikatos iš Dievulio.

Jūsų nusidėvėjęs Illiustrissimus
K. M. Krupavičius

1956.X.23

Tiesa, rašydamas Aleksai straipsnio reikalu prašiau jį pasikalbėti su savo vyskupu dėl mano kvietimo, pasižadėdamas pas jį nevykti ir nesunkinti jo.

⁹ Petras Karvelis (1897–1976), ekonomistas, politinis ir visuomeninis veikėjas. Mokėsi Marijampolės gimnazijoje, 1917 m. baigė Martyno Yčo gimnaziją Voroneže. Iš pradžių studijavo karo mediciną Petrograde, vėliau politikos mokslus Miuncheno ir Berlyno universitetuose. 1923 m. baigė Vroclavo universitetą įgijęs daktaro laipsnį. Aktyviai dalyvavo ateitininkų veikloje, buvo vienas Lietuvos krikščionių demokratų partijos steigėjų. 1924 m. buvo vienas Žemės banko steigėjų, pirmasis jo valdytojas. Leono Bistro vyriausybėje ir Augustino Voldemaro 1926–1927 m. vyriausybėje buvo finansų ministras. 1924–1933 m. atstovavo Lietuvai tarptautinėse ekonomikos konferencijose. 1940 m. pasitraukė į Vokietiją, 1944 m. trumpai grįžo į Lietuvą, tačiau vėl emigravo į Austriją. Vėliau gyveno Vokietijoje ir aktyviai dalyvavo VLIKo veikloje.

¹⁰ Kan. Zenonas Ignatavičius (1909–1975). Kunigu išventintas 1934 m., dirbo Kauno arkivyskupijos kurijoje, dėstė Kauno kunigų seminarijoje ir buvo prefektas. Vokiečių okupacijos metais buvo lietuvių karių kapelionas Rytuose. 1947 m. Romoje apgynė daktaro disertaciją. Išvažiavo į Braziliją ir profesoriavo Rio de Žaneiro kunigų seminarijoje. 1962 m. grįžo į Romą, kur buvo paskirtas lietuvių Šv. Kazimiero kolegijos vicerektoriumi. 1969 m. paskirtas Brazilijos lietuvių generalvikaru. 1973 m. vėl grįžo į Romą ir dirbo Šv. Kazimiero kolegijoje bei Vatikano radijuje.

II LAIŠKAS

J. E. Vysk. V. Padolskiui Romoj

Mielas Vyskupėli,

Šiandien išsiunčiau Jums 8 knygų krovinius. Adresatai tokie – 1. Vysk. V. Padolskis, 2. L. Tulaba¹¹, 3. V. Balčiūnas¹², 4. Collegio Lituano S. Casimiro, 5. Kolegijos knygynas. 6. Dvasios Vadas, 7. Prelatas Ladas ir 8. Biblioteka. Kad nesusidarytų keblumų, kiekvieną siunčiu kitu vardu. Jei kurio adresato nerastų paštas, atsarginiu nurodžiau V. Mincevičių¹³. Iš viso

¹¹ Prelatas Ladas Tulaba (1912–2002). Baigė Vilkaviškio kunigų seminariją, 1934 m. rugsėjo 16 d. išventintas kunigu. 1934–1935 m. studijavo teologiją Vytauto Didžiojo universitete. 1935–1938 m. studijavo teisę Popiežiškajame Biblijos institute Romoje, kur įgijo licenciatą, o 1949 m. – Šventojo Rašto daktaro laipsnį. 1938–1940 m. dėstė Šventąjį Raštą Vilkaviškio kunigų seminarijoje. 1940 m. buvo pakviestas dėstyti Šventąjį Raštą Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos fakultete. 1942 m. paskirtas perorganizuotos Vilniaus kunigų seminarijos rektoriumi, 1943 m. – Šv. Jonų bažnyčios rektoriumi lietuvių reikalams. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, buvo išsiųstas į Eichstätto kunigų seminariją, paskirtas lietuvių klierikų rektoriumi, auklėtoju ir tarpininku su seminarijos vadovybe. 1945 m. rugsėjo mėn. išsiųstas į Romą rūpintis Šv. Kazimiero kolegijos steigimu, 1945 m. gruodžio mėn. tapo jos rektoriumi. Išspausdino keletą knygų ir keturių tomų atsiminimus.

¹² Prelatas Vytautas Balčiūnas (1910–2003). Mokėsi Biržų gimnazijoje, Kauno kunigų seminarijoje ir Vytauto Didžiojo universitete. Kunigu išventintas 1933 m. 1933–1936 m. buvo Panevėžio pradžios mokyklų ir kalėjimo kapelionas, 1936–1939 m. – Pasvalio gimnazijos komercinės ir pradžios mokyklos tikybos mokytojas kapelionas. 1939 m. paskirtas Kauno kunigų seminarijos dvasios tėvu ir Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos fakulteto adjunktą. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, o 1945 m. išvyko į Romą. Buvo lietuvių Šv. Kazimiero kolegijos dvasios tėvas, dėstė dvasinę teologiją ir liturgiką. 1952 m. Grigaliaus universitete apgynė teologijos mokslų daktaro laipsnį. 1963 m. persikėlė į JAV. LKMA narys, o nuo 1973 m. – valdybos sekretorius. Bendradarbiavo spaudoje, parengė 28 serijos „Krikščionis gyvenime“ tomus.

¹³ Prelatas Vincentas Mincevičius (1915–1992). 1934 m. apsigyveno Italijoje, mokėsi tarptautiniame seleziečių institute Foglizzo mieste ir *Ateneum Salesianum* Torine. Studijavo žurnalistiką tarptautiniame socialinių mokslų universitete Romoje. 1946 m. įstojo į Grigaliaus universitetą Romoje, kur 1951 m. įgijo teologijos licenciatą laipsnį. Kunigu išventintas 1949 m. gruodžio 17 d. 1952 m. spalio mėn. įkūrus Italijos lietuvių bendruomenę, tapo pirmuoju valdybos pirmininku, ilgus metus vadovavo bendruomenei. Nuo 1954 m. italų kalba leido mėnesinį biuletinį „ELTA-Press“. Jo pastangomis italų kalba leista Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika. Italų spaudoje yra paskelbęs daugybę straipsnių apie padėtį Lietuvoje, į italų kalbą išvertęs lietuvių rašytojų kūrinių, išspausdinęs knygų.

knygų išsiųsta 45 kilogramai. Antra tiek pasiliko. Kai tik gausiu žinia, kad knygos gautos, išsiųsiu ir kitas. Knygų yra ir vertingų ir mažiau vertingų. Bet knygynui visos pravers. Yra dar mano neskaitytų. Prisipažinsiu, kad jas siunčiu ne lengva širdimi. Bet ką padarysi. Mirsiu, gal silkėm vyniot panaudos. Kolegija jas daugiau vertins ir gal kokios bus jai naudos. Man buvot parašę, kad siuntinėlis turi būti ne didesnis 3 kilogramų. Pradėjau tokius ir raišiot. Tačiau atsiklausiau vokiško pašto. Jis man paaiškino, kad svorio aprėžimo nėra. Ir juo didesnis siuntinėlis, juo pigesnis. Štai pavyzdys – siuntinys 3 klg. Kainuoja 3,15 DM, 5 – 3,85, 10 – 10,85, 20 – 14,35. Tad kitas siųsiu tik dideliais. Aš prašyčiau gavus siuntinius man greit pranešt ir pažymėt ar visus gavot tvarkoj ir ar nereikėjo primokėt. Aš čia visa apmoku ir nemažai. Manau už tai man paskirsit dalį Briškos¹⁴ pasogo.

Gavau kvietimą į Konsulatą XI.30 dienai. Įdomu, ką jis man pasakys. Tepadedu Jums Dievulis.

Jūsų

K. M. Krupavičius

1956.XI.22

III LAIŠKAS

Mielas Vyskupėli,

Sveikinu sulaukusį trisdešimtuko. Linkiu sulaukti ir šimtuko vis tokiam jaunam, linksmam, sveikam, judriam ir darbingam.

Puikus sumanymas samdyti Akademijai reikalų vedėją. Be jo darbas neis pirmyn. Projektuotojas mano, kad tas reikalų vedėjas reikalingas bent 2 metams ir jam reikės mokėti mėnesiui 100 dol. Aš kiek kitaip manau. Pirmiems laikams jis bus reikalingas darbui organizuoti, o vėliau jam vadovauti ir koordinuoti. Svarbu surasti darbštų ir sumanų žmogų. Pirmą algą aš jam sumokėsiu. Dabar pinigų neturiu, dirbu tik iš pilvo, ir stipendijų dar neįieškojau. Mano parapija maža, vienam kunigui. Dabar

¹⁴ Prelatas Antanas Briška (1884–1953). Mintaujos gimnazijoje baigė šešias klases, metus mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje, vėliau persikėlė studijuoti į JAV. Kunigu išventintas 1911 m. birželio 27 d. Vikaravo Šv. Kryžiaus lietuvių parapijoje Čikagoje, 1914 m. Čikagoje organizavo Brighton Parko Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo lietuvių parapiją ir įkūrė mokyklą. 1947 m. Romoje nupirko namą lietuvių Šv. Kazimiero kolegijai.

esam net trys ir visi kaip ažuolai. Tad man kaip paskutiniam tenka visus nuopelnus krauti į Dievo aruodus. Bet kol reiks mokėt, sukrapštysiu. Tad pirmą algą mėnesinę reikalų vedėjui aš sumoku šimtinukės sumoj, tik praneškit, kada mokėt.

Panevėžio ir Telšių kunigai susiorganizavo šelpti savo kunigus likusius Lietuvoj. Puikus dalykas. Ar nereikėtų ir Vilkaviškiui taip pat padaryti. Juk ten palikę kunigai visa ko trūksta. Vienas jų rašė, kad beveik neįmanoma surasti sutanoms juodos medžiagos. Nešioja namų darbo, bet kolchozinėj sistemoj ir tai nelengvas dalykas.

Vienas prašymėlis. Ar negalėtum, kam pavesti užsakyti man Gavlinos¹⁵ leidžiamą laikraštėlį kunigams pusei metų. Jei patikėtų, aš galėčiau apmokėti gavęs sąskaitą. Jei nepatikės, malonėkit sumokėti, aš atsiteisiu. Mačiausi užvakar su Tulaba, bet užmiršau jį paprašyti tai atlikti.

Tepadeda Jums Dievas.

Su pagarba ir meile Jūsų

K. M. Krupavičius

1957.VI.29

IV LAIŠKAS

Mielas Vyskupėli,

Sveikas, laimingas, energingas ir darbingas būk, kaip ligi šiol. Greičiau Romą iškeisk į Vilkaviškį. Ten esi daugiau laukiamas. Vykdamas nepamiršk ir mane paimti. Čia pučia vėjai iš visur, pasidėti nėra kur.

Tie vėjai ir mane gerokai grybštelėjo. Hartfordo Kurija nedavė man leidimo gyventi Ansonijoj ir net šv. Mišių laikyti. Tad prisiglaudžiau pas kun. Gurinską¹⁶. Ansonijos klebonas tikisi gaut tokį leidimą iš vyskupo, kai grįš iš Belgijos. Kas bus, pamatysim. O tuo tarpu laukiu ir dūmą dūmoju.

Tepadeda Jums Dievas.

Jūsų

K. M. Krupavičius

1957.VII.18

¹⁵ Vysk. Juzefas Feliksas Gavlina (Gawlina) (1892–1964). Nuo 1949 m. Romoje redagavo žurnalą „Duszpasterz Polski za Granicą“.

¹⁶ Kun. Gurinskas. Daugiau duomenų surasti nepavyko.

V LAIŠKAS

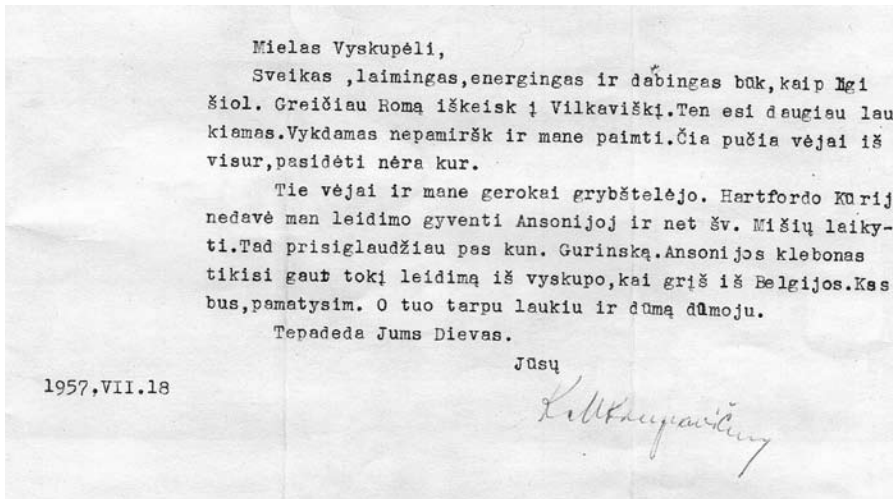
Mielas Vyskupėli,

Labai dėkoju už vardinių sveikinimus ir linkėjimus. Dėkoju taip pat ir Jūsų kampininkams, kurie pasveikino iš Jūsų laiško kampų. Gavlinos žurnalą gavau. Rimtas dalykas. Ten ir mano laiškas tilpęs be jokių pataisų. Bartkaus laiško nėra. Manau jį prenumeruoti ligi metų galo ir toliau. Kiek už jį esu Jums skolingas? Kiek apsidirbęs mėginsiu susisiekti su kitais saviškiais pasilikusių saviškių šelpimo reikalu. Bartkus per toli gyvena. Jis vargiai tiks į tą darbą. Aš gyvenu Ansonijoje, bet nelegaliai, nes vyskupas leidimo nedavė. Motyvai – esu senas ir galiu jam sudaryti nereikalingų išlaidų. Bet klebonas liepia sėdėti, na sėdžiu ligi neaiškaus galo. Jis visai neaiškus. Jei reiks apleisti Ansoniją, nežinosiu kur savo klumpes pakreipti. Blogiausias dalykas, kad žmogui reikia valgyti. Bet gyvensiu, Ekscelencija, kol bus leista gyventi. Tepadeda Jums Dievas.

Jūsų

K. M. Krupavičius

1957.X.6

Prelato Mykolo Krupavičiaus laiškas vyskupui Vincentui Padolskiui. 1957 07 18.
Kan. Kęstučio Žemaičio asmeninis archyvas

KUN. JUOZO VAIČAIČIO RAŠYTINIS PALIKIMAS

Parengė Algimantas Katilius ir Justinas Sajauskas

BROLIS APIE BROLĮ

Pastabas apie kunigo Juozo Vaičičio atsiminimus pradėsiu nuo marijampoliečio kultūrininko, žurnalisto ir literatūrologo Zeniaus Šilerio (1950–2007). Ieškodamas medžiagos savo gyvenimo knygai – studijai apie poetą Praną Vaičaitį*, 1994 m. jis aplankė kun. Vaičičio bičiulį vyskupą Juozą Preikšą. Tai jam, tokiam pat zanavykui, tuometiniam Kauno kunigų seminarijos dėstytojui, Griškabūdžio parapijos altarista ir Kudirkos Naumiesčio dekanas Juozas Vaičaitis prieš išeidamas paliko visą savo rašytinį ir nerašytinį turta.

Vyskupas palankiai sutiko žingeidų gimtųjų apylinkių praeities tyrinėtoją ir atidavė jam šioje knygoje spausdinamus kun. Vaičičio rankraščius. Visi jie – iš šio 1961 m. gauto palikimo.

Išleidęs monografiją, 1996 m. Zenius Šileris perdavė gautus rankraščius Vilkaviškio vyskupijos muziejui. Tai:

- 1) *Griškabūdis senovėje ir dabar* (73 puslapiai);
- 2) *Konstanty – Ireneus Lubenski, grafas, Seinų vyskupas 1863–1869* (18 mokyklinio sąsiuvinio puslapių);
- 3) pamokslai, pradedant pirmuoju, sakytu 1905 m. Šilavote, baigiant paskutiniu, sakytu 1960 m. Kudirkos Naumiestyje (53 puslapiai);
- 4) *Paskutinis mano žodis parapijiečiams, skaitomas man mirus* (6 puslapiai);
- 5) *Kultūros Pam. Įst. Įgaliotam arch. Makarevičiui. Turimos žinios apie Griškabūdžio bažnyčią* (4 puslapiai);

* Zenius Šileris, *Pranas Vaičaitis*, Kaunas, 1996. Antra laida išspausdinta 2001 m. Marijampolėje.

6) *Šis tas apie Griškabūdį* (3 puslapiai);

7) keli Kurijos raštai.

Kuo reikšmingi šie Zanavykijoje beveik visą amžių nugyvenusio kunigo rankraščiai? Pirmiausia tuo, kad jų autorius – poeto Prano Vaičičiaus brolis.

Kaip rašo pats kunigas, jis gimė 1881 m. Santakuose, Sintautų parapijoje. Buvo jauniausias iš trijų brolių (Pranas – vyriausias), keliskart sirgo džiova, bet atsilaikė. Septintaisiais gyvenimo metais buvo atiduotas į Sintautų pradinę mokyklą. Po jos sekė Kaletninko (Mozūrija) ir Bartninkų mokyklos, po šių – Marijampolės gimnazija, kurioje mokėsi kartu su broliu Pranu ir iš kurios buvo pašalintas už antirusišką nusiteikimą.

Užsitrenkus gimnazijos durims, jaunasis užsispyrėlis atsigrėžė į Seinų kunigų seminariją, kurią baigė 1905 m. Primicijas atlaikė Vilniaus Aušros Vartų koplyčioje ir pradėjo kunigauti (vikarauti) Šilavote. Po šio bažnytkaimio sekė Sintautai, o nuo 1922 m. – Griškabūdis. Tai buvo jo dalia, jo pašaukimas. Tik 1954 m. suvargęs kūnu, bet ne dvasia, kun. Vaičaitis paskiriamas Kudirkos Naumiesčio dekanato dekanu ir užleidžia Griškabūdžio bažnyčią kitam.

Prieš mirtį parašė *Paskutinį žodį parapijiečiams*, kurį prie jo karsto perskaitė Kudirkos Naumiesčio klebonas Juozas Jakaitis.

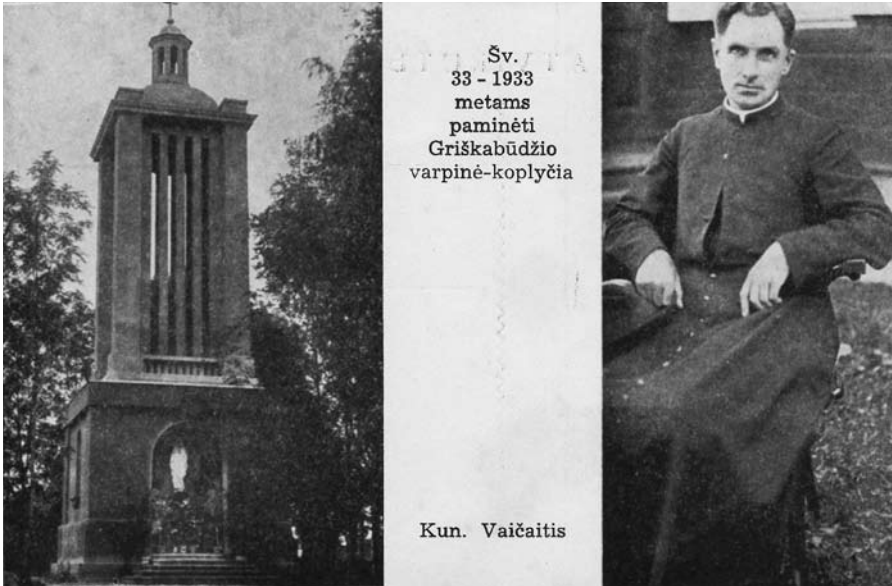
Vaičaitis mirė 1961 m. vasario 7 d. Palaidotas Griškabūdžio bažnyčios šventoriuje. Remiantis vysk. Preikšo prisiminimais, laidotuvėse dalyvavo 37 kunigai ir gausi minia tikinčiųjų.

Kunigas Vaičaitis buvo veiklus, nors ir silpnos sveikatos (nuo mažų dienų jį persekiojo brolių poetų pakirtusi liga): jis pamokslavo, organizavo įvairius renginius, steigė, statė... Per 1922–1942 m., kaip pats suskaičiavo, Griškabūdyje pastatė ar įrengė 25 objektus už 113 000 litų.

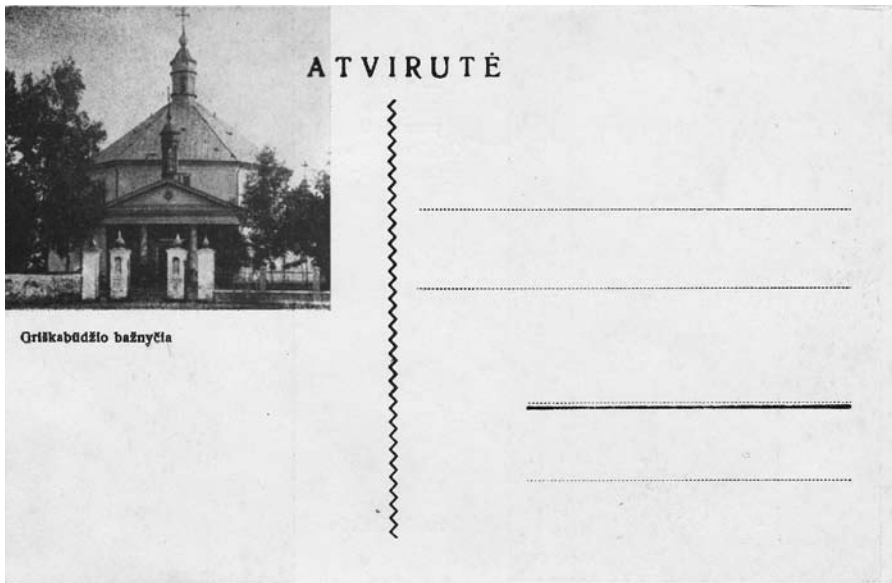
Tačiau šiame rašinyje kalbama ne apie statybas, bet apie kunigo raštus ir tik apie tuos, kuriuose minimas vyresnysis kunigo Juozo brolis – poetas Pranas Vaičaitis.

Poetas–patriotas, poetas–silpnųjų užtarėjas per apmaudžiai trumpą savo gyvenimą spėjo tapti ne Sintautų, kaip niekinamai jį vadino sovietiniai kritikai, ne Zanavykijos (tai būtų arčiau tiesos), bet visos Lietuvos dainiumi.

Vieni jį gretino su Maironiu, kiti, daugiausia carinės ar sovietinės Rusijos adeptai, juodino. Netrūko Prano Vaičičiaus priešų ir Lietuvoje. Dar 1918 m. rašytoja Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė (1886–1958), įkvėptai

Griškabūdžio bažnyčios varpinė. Kun. Juozas Vaičaitis. Atvirutė. Vilkaviškio vyskupijos muziejus

Atvirutės antra pusė

aukštinusi Vaičaitį ir jo eiles, ūmai pakeitė savo nuomonę ir, pasak Šile-rio, apmėtė poeto atminimą pagiežos grumstais. Ja pasekė Liudas Gira (1884–1946), Zigmas Kuzmickis (1898–1976) ir kt.

Poeto gerbėjų buvo nepalyginti daugiau.

Tiek poeto gerbėjai, tiek jo menkintojai daugiausia apie jį sužinojo iš jauniausio Prano Vaičičiaus brolio Juozo raštų.

Pirmiausia – iš 1909 m. Šilavoto vikaro Juozo Vaičičiaus įvairiuose leidi-niuose pradėtų spausdinti atsiminimų *Pranciškus Vaičaitis*. Vėliau, 1934 m., žurnale *Atheneum*“ pasirodė išsami apybraiža *Prie Prano Vaičičiaus biografijos*. Ją Juozas Vaičaitis parašė klebonaudamas Griškabūdyje.

Šiandien spausdinamas rašinys *Griškabūdis senovėje ir dabar* būtų trečia-sis tokio pobūdžio kunigo Juozo darbas. Sunku pasakyti, kada jis pradėtas rašyti: pirmieji rašinio skyriai be datos, baigtas – 1953 m. kovo 4 d., taigi dar Griškabūdyje, kuriame kunigas darbavosi iki 1954 m. rudens (jį pakei-tes kunigas Vytautas Tėvelis pareigas perėmė 1954 m. lapkričio 5 d.).

Rašinyje (dėl plačių reminiscencijų jį sunku pavadinti dienoraščiu) pri-simenamas ir brolis poetas. Deja, ne taip dažnai, kaip norėtūsi, vos keliais sakiniiais. Tačiau žinant, kaip sunku buvo poetui Vaičičiui prasimušti į viešumą gyvam esant, kaip atkakliai jo eilės buvo nutylimos po autoriaus mirties, kiekvienas autentiškas šio poeto gyvenimo ir kūrybos paliudijimas – aukso vertės, ypač, kai liudija brolis.

Šioje publikacijoje spausdinama *Griškabūdis senovėje ir dabar* ir *Kultūros Pam. Įst. Įgaliotam arch. Makarevičiui. Turimos žinios apie Griškabūdžio bažny-čią*, kurie saugomi Vilkaviškio vyskupijos archyve.

Justinas Sajauskas

GRIŠKABŪDIS SENOVĖJE IR DABAR

Dabartinė Šakių apskr. prieš 300 metų buvo vieni miškai, kur ne kur iš-marginti kaimais. Didikai, kaip šios apylinkės Jurbarko seniūnai, labai rū-pinosi apgyvendinti žmonėmis. Esamoms girioms prižiūrėti buvo įkurdin-tas, taip vadinamas, Jurbarko girių girininkas. Tam girininkui buvo pavesta „Lestnistvos“ dvarelis, devynių valakų žemės (netoli Naumiesčio). Toji žemė buvo padalinta šešiams ūkininkams po vieną valaką ir dvareliui trys valakai. Tie šeši ūkininkai turėdavo to dvariuko darbus nudirbti (bau-džiava). Lesnistvos dvariukas vėliau padidėjo ir pramintas „Didždvaris“.

Didikų buvo gyvas reikalas surasti ūkininkų ir juos įkurdinti. Iš jų buvo naudos visiems.

Griškabūdžio pavadinimas pirmą kart randamas raštuose – Sintautų metrikų knygoje 1697 metų. Tada jau Griškabūdžio apylinkėje būta: Galinių kaimas su 9 ūkininkais, Mureikų k. su 11, Mergbūdis su 9, Pentiškiai su 29, Rygiškiai su 15, Sparviniai su 16, Šedvygai su 18, Vidgiriai su 20, Vyšpiniai su 15, Žardeliai su 14, Žėgliai su 12, Barzdai su 40, Griškabūdis su 36, dar Bliuviškiai, Stugučiai. Visi kaimai administratyviniu ryšiu priklausė Lestnistvos valsčiui, Jurbarko seniūnijai, o bažnytiniai Naumiesčio parapijai. Naumiesčio bažnyčią ir parapiją tvarkė tėvai karmelitai, kuriems 1664 m. [turėtų būti 1642 m.] Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius¹ buvo pavedęs užimti Naumiestį.

Pusšimčiui praslinkus, gyventojų tiek padaugėjo, kad karmelitai susirūpino bažnyčią Griškabūdy statyt. Vilniaus vaivada D.L.K. hetmonas Mykolas Višnioveckis² ir jo žmona Teklė Radvilaitė pasisiūlė bažnyčiai statyti. Matomai, tasai ponas bus buvęs podraug ir Jurbarko seniūnas ir savo pavaldiniams pasitarnavo. Toji bažnyčia buvo pašventinta 1743 m. birželio 7 d. ir to akto lenta kybo Griškabūdžio bažnyčios zakristijoje.

Griškabūdžio bažnyčia skaitėsi Naumiesčio parapijos filija, t. y. parapija be parapijos teisių. Tokia beteisė ji išbuvo ligi po „krakosmečio“ 1831 m.³ Bažnyčia buvo maža, o žmonių daugėjo, nauji kaimai dygo. Po 50 metų prisiejo bažnyčią didinti. 1792 m. pradėta statyti nauja didelė medinė bažnyčia. Ignacijus Potockis, Jurbarko seniūnas, paskyrė tai naujai bažnyčiai didelį girios plotą. Žmonės, tėvų karmelitų raginami, dėjo pastangas. Ir 1800 m. rugpj. 10 d. pirmojo Vygrių vyskupo Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus⁴ bažnyčia konsekruota. Tai savotiš-

¹ Vyskupas Jurgis Tiškevičius (1596–1656). 1627 m. paskirtas Vilniaus vyskupu sufraganu, nuo 1633 m. – Žemaičių vyskupas, o nuo – 1649 m. Vilniaus vyskupas.

² Kunigaikštis Mykolas Servacijus Višnioveckis (1680–1744). Vilniaus vaivada, LDK etmonas.

³ Griškabūdis parapija tapo apie 1919–1920 m.

⁴ Mykolas Pranciškus Karpavičius (1744–1803). Mokėsi Jėzuitų kolegijoje Lietuvos Brastoje, Varšuvos kunigų seminarijoje. Kunigu išventintas 1767 m. Dėstė Varšuvos, Krokuvos, Vilniaus kunigų seminarijose. 1783–1794 m. buvo dogminės teologijos ir Švento Rašto profesorius Vilniaus universitete. Dalyvavo 1794 m. sukilime. Buvo Gražiškių ir Prienų klebonas. 1799 m. kovo 18 d. paskirtas ir 1800 m. kovo 30 d. konsekruotas Vygrių vyskupu. Išspausdino pamokslų rinkinių.

ko gražumo bažnyčia. Benebus tokia iš medinių bažnyčių Lietuvoje unikatą.

Tame girios plote, iškirtus bažnyčiai medžius įsikūrė kaimas Bažnyt-giris (Paluobių par.). Tos gražios bažnyčios statytojai buvo du karmelitai kun. Jeronimas Šateika⁵ ir kun. Juozas Vališiauskas⁶ inžinierius, architektas, parodęs savo nepaprastus gabumus, statydamas Naumiesčio mūrinę, Griškabūdžio medinę bažnyčią.

Senoji Griškabūdžio bažnytėlė buvo nukelta į Barzdus. Dar karmelitų dėka Gražiškių kaime išdygo mūrinė, Paluobių kaime medinė koplyčia. Ir tose visose koplyčiose protarpiais būdavo viešos pamaldos – patogumas gyventojams toli nuo parapijos bažnyčios.

Griškabūdžio parapija, nuolat plėtojantis kolonizacijai, padidėjo tiek, kad nustelbė kaimų skaičiumi ir Naumiesčio parapiją. 1811 m. Naumiesčio parapijos buvo 66 kaimai, o Griškabūdžio 97 kaimai.

Karmelitai Griškabūdį tvarkė ligi 1830 m. sukilimo.

Iš 1819 m. yra raštas, kad Griškabūdžio parapijai buvo priskirta 54 margai ir didelė rinkla-aikštė. Tai kaimo dovana. Po paskutinio lenkmečio rusų valdžia, manydama priveiksianti kunigus ir katalikus, jei kunigus medžiagiškai suvargins, laukus atėmė ir rinką priskyrė prie valstybinių turtų. Bepaliko prie klebonijos tik šešmargis, įskaitant kiemo ir trobesių vietas. Inventoriaus sąrašė 1913 m. žymima, kad Griškabūdžio parapijos yra 7 margai 91 prentas.

Griškabūdžio parapijoj buvo net dvi mokyklos – Griškabūdy ir Barzduos, vaikų netrūko. Matomai, tėvai karmelitai mokėjo įdiegti kaimo žmonėms mokslo naudą. Be to buvo tobulai suorganizuota Karmelitų Škaplieriaus brolija su plačiai išskirstyta administracija. Tai buvo ne tik maldos brolija, nariai būdavo ir pavargėlių prižiūrėtojai, bažnyčių, koplyčių rūpintojai, tvarkos palaikytojai. Šios brolijos daug prisidėta prie bažnyčios statymo, kaip matytis iš užlikusios lentos zakristijos su tos plačios administracijos pavardėmis.

1840 m. mokykla sudegė. Ją atstato Griškabūdžio klebonas Rudzins-

⁵ Kun. Jeronimas Šateika (?–1813), karmelitas. 1798 m. tapo Griškabūdžio karmelitų vienuolyno vienuoliu. 1805 m. – ten pat bažnyčios rektorius, 1807 m. – Griškabūdžio filijinės bažnyčios vikaras, 1808 m. – Sintautų vikaras. Mirė būdamas Griškabūdžio filijos vikaras.

⁶ Kun. Juozas Vališiauskas, karmelitas. Daugiau duomenų nerasta.

kas⁷. Prieš tai kun. Varanka⁸ laikė savo (privačiai) mokyklą. Po lenkmečio 1861 m. [iš tikrųjų po 1863–1864 m. sukilimo] rusų valdžia uždarinėjo parapijos mokyklas. Jų vietoje išdygo rusų mokyklos. Tokia buvo ir Griškabūdy. Bet, kad mokytojai būdavo mūs žmonės, mokykla rusinimo įtakos nedarė.

Kunigų priežiūroje kaimuose įsikūrė slaptos mokyklos, „daraktorių“ vedamos. Jie mokė lietuviškai. Tėvai kunigų pakurstomi, noriai vaikus leido mokytis, net siekdavo Marijampolę, Seinų licėjų, Veiverių seminariją. Šios aplinkybės parengė dirvą daugeliui žmonių iškilti moksluose, užimti aukštas vietas, kiek tada buvo galima.

Pasak kun. Totoraičio⁹, šie, iš Griškabūdžio kilusieji minėtini:

Kun. Tatarė¹⁰ (iš Galinių k.). Sintautų klebonas, dar prieš lenkmetį rašė ir Suvalkuose spausdino lietuviškas knygutes, kai mažai kam tai terūpėjo.

Kun. Grikietis (iš Šukėtų k.), žinomas nepaprastu šventumu, rusų valdžios nužudytas, mat klausęs sukilėlių išpažinties¹¹. Prelatas Ole-

⁷ Kun. Pranciškus Rudzinskas (Rudzinski) (1806–1870). Mokėsi Naumiesčio pradžios mokykloje. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1826 m. Kunigu išventintas 1829 m. gruodžio 17 d. Buvo Gižų, Griškabūdžio vikaras, vėliau – Pajevonio ir Krasnapolio parapijų administratorius, paskui – Simno, Barglavo, Seirijų, Gelgaudiškio, Šakių, Gižų vikaras. Nuo 1857 m. – Gižų parapijos administratorius, o nuo 1860 m. – Griškabūdžio filijos kamendorius.

⁸ Motiejus Varanka (1815–1870). Kunigu išventintas 1840 m. rugpjūčio 9 d. Paskirtas į Griškabūdžio filiją vikaru, o nuo 1853 m. buvo Griškabūdžio filijos administratoriumi. Nuo 1857 m. – Virbalio parapijos klebonas. Mirė būdamas Virbalio parapijos klebonas.

⁹ Kun. Jonas Totoraitis, MIC (1872–1941). Gimė Bliuviškių kaime. Baigė Seinų kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1895 m. gruodžio 25 d. Studijavo Fribūro universitete, įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Buvo vikaras Daukšiuose, Šunskuose, Sintautuose. Nuo 1911 m. – Seinų kunigų seminarijos dvasios tėvas. 1921 m. tapo Marijampolės marijonų gimnazijos steigėju ir direktoriumi. 1923–1937 m. buvo Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto istorijos profesorius. Bendradarbiavo spaudoje, parašė istorijos veikalų.

¹⁰ Kun. Antanas Tatarė (1805–1889). Gimė Rygiškių kaime. Mokėsi Seinų kunigų seminarijoje. Kunigu išventintas 1834 m. liepos 13 d. Vikaravo Balbieriškyje, Ilguvoje ir Lukšiuose. Nuo 1855 m. – Sintautų klebonas. Palaikė 1863 m. sukilimą ir už tai buvo ištremtas į Penzos guberniją. Po tremties apsigyveno Lomžoje, ten ir mirė. Tatarė parašė grožinės literatūros kūrinių ir išspausdino kelias knygas.

¹¹ Kun. Baltramiejus Grikietis (1806–1888) nebuvo nužudytas, bet ištremtas į Sibirą.

kas¹², Seinų seminarijos rektorius, kitas prel. Saliamonas Olekas¹³ irgi mokslu pasižymėjęs, buvęs Griškabūdžio, vėliau Naumiesčio klebonas. Dar vienas garsus Olekas¹⁴ vyskupas, žymus nebylių kalbos žinovas. Jis yra išleidęs nebylių kalbos abėcėlę. Mirė Vilkaviškyj visų laikomas dėl nepaprastai didelio gailėstingumo šventu.

Žymūs Matas ir Eliziejus Strimaičiai. Vienas profesorius, kitas Seinų seminarijos rektorius¹⁵.

Pasaulinio garso pasiekęs kun. Justinas Pranaitis¹⁶, Peterburgo akade-

¹² Kan. Andriejus Oleka (1802–1860). Baigė Varšuvos vyriausiąją seminariją, kunigu išventintas 1831 m. liepos 17 d. Nuo 1831 m. buvo Seinų kunigų seminarijos profesorius, o nuo 1836 m. iki mirties – jos rektorius. 1840 m. paskirtas Seinų katedros kapitulos kanauninku. Buvo Gražiškių parapijos klebonas, ėjo įvairias pareigas Seinų vyskupijos konsistorijoje.

¹³ Prelatas Saliamonas Oleka (1832–1920). Mokėsi Marijampolės apskrities mokykloje, Seinų kunigų seminarijoje ir Varšuvos dvasinėje akademijoje. Kunigu išventintas 1856 m. vasario 2 d. Po akademijos baigimo iki 1866 m. buvo Seinų kunigų seminarijos profesorius, Seinų katedros vikaras. Vėliau vikaravo Lipnikuose, Pšytuluose, Lukšiuose. 1870–1878 m. buvo Griškabūdžio filijos vikaras rektorius, nuo 1878 m. iki mirties – Naumiesčio klebonas ir dekanas, 1877 m. tapo Seinų katedros kapitulos kanauninku, o nuo 1893 m. buvo prelatas. Bendradarbiavo laikraštyje „Przegląd Katolicki“, rinko istorinę medžiagą apie dekanato bažnyčias, remdamasis bažnytinėmis metrikų knygomis, tyrinėjo parapijiečių genealogiją. Platino draudžiamą lietuvišką spaudą, po spaudos draudimo prisidėjo prie „Šaltinio“ išleidimo Seinuose. 1906 m. įsteigė „Žiburio“ draugijos skyrių Naumiestyje.

¹⁴ Vyskupas Juozapas Oleka (1812–1890). Seinuose baigė šešias klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1831 m. 1832 m. vėl naujai priimtas. Nuo 1833 m. studijavo Varšuvos vyriausioje seminarijoje, vėliau – dvasinėje akademijoje. Kunigu išventintas 1837 m. gruodžio 13 d. Dirbo Varšuvos kurčiųjų instituto prefektu ir katechetu. 1846 m. buvo Radzymino klebonas, 1866 m. – Solco klebonas, 1868 m. – Varšuvos Visų Šventųjų parapijos klebonas. 1883 m. paskirtas Seinų vyskupijos sufraganu ir Vilkaviškio klebonu. Išspausdino keletą knygų.

¹⁵ Prelatas Eliziejus Strimaitis (1843–1901) ir prelatas Matas Strimaitis (1836–1903) buvo Seinų kunigų seminarijos profesoriai ir vicerektoriai.

¹⁶ Kun. Justinas Bonaventūra Pranaitis (1861–1917). Marijampolės gimnazijoje baigė keturias klases, 1878 m. įstojo į Seinų kunigų seminariją, 1883–1887 m. studijavo Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje. 1886 m. liepos 13 d. Griškabūdyje vyskupas Juozapas Oleką išventino kunigu. Po akademijos baigimo paskirtas akademijos hebrajų kalbos dėstytoju. Be to, akademijoje dėstė liturgiką ir bažnytinį giedojimą. 1895 m. ištremtas į Tverę, 1896 m. sugrįžo profesoriauti į akademiją. 1897 m. Mogiliovo arkivyskupas metropolitas Simonas Martynas Kozlovskis išsiuntė ištirti Turkestano katalikų padėtį, vėliau sielovados tikslais lankėsi Nižnij Novgrado srityje, Sibire. Nuo 1900 m. iki mirties dirbo pastoracinį

mijos prof[esorius], tolimojo Taškento klebonas. Pasižymėjo beapaštaldamas po Aziją ir ten lietuvių vardą išgarsinęs. Jis žinomas hebrajų kalbos, specialistas talmudo sekretų. Buvo rusų valdžios, kaip žinovas, kviestas į Beilio talmudiškos žudynės bylą ir joje parodė savo gilią erudiciją, geležinę valią, nepasiduodamas nė žydų grasinimams, nė jų viliojimams. Jo parašyta mokslinė knyga lotyniškai *Christianus in Talmud Iudaecorum* ir tas pat lietuvių kalba. Viso pasaulio žydai nekentė jo ir visaip teršė Pranaičio vardą spaudoje.

Minėtini kun. Kuras¹⁷ ir kun. Jusaitis Antanas¹⁸. Šis parašęs anglų kalba veikalą apie Lietuvą, yra įteikęs Amerikos J. Valstybių prezidentui (Wilsonui), kai tas plaukė į Paryžių, kur po Didžiojo Karo buvo sprendžiama taika ir mažųjų valstybių likimas.

Paminėtinas istorikas kun. prof. Totoraitis. Be kita didelė jo knyga išleista „Sūduva“¹⁹, su daug žinių iš vyskupijos bažnytinių archyvų.

Nemaža garsių inteligentų pasauliečių, kilusių iš Griškabūdžio parapijos. Bet, kad pasauliečiai daugumoje, kaip seniau, bastėsi po Rusiją, jų dalis net buvo vedę svetimtautes ir kitatikes, tėviškėn retai arba ir visai neparvažiudavo, jie pamiršti, juos sužymėti sunku.

darbą Taškente. 1913 m. dalyvavo Beilio byloje Kijeve. Gyvendamas Sankt Peterburge, dalyvavo lietuvių veikloje, vienas pirmųjų ėmėsi sakyti pamokslus lietuviškai. 1892 m. lotynų kalba išleido veikalą „*Christianus in Talmude iudaeorum sive Rabbinicae doctrinae de christianis secreta*“, kuris išverstas į kelias kalbas, tarp jų – ir į lietuvių kalbą. Bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje.

¹⁷ Kun. Jonas Kuras (1864–1937). Kilęs iš Galinių k., Griškabūdžio parapijos. Marijampolės gimnazijoje baigė keturias klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1881 m. Kunigu išventintas 1887 m. spalio 9 d. Vikaravo Raigardo ir Vygrių parapijose. Vėliau išvyko į JAV. Iš pradžių dirbo Čikagoje, paskui persikėlė Scrantono vyskupiją.

¹⁸ Kun. Antanas Petras Jusaitis (1871–1942). Marijampolės gimnazijoje baigė keturias klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1890 m. Kunigu išventintas 1895 m. lapkričio 30 d. Buvo vikaras Garliavos, Sudargo, Krasnapolio parapijose. Po to studijavo Fribūro universitete Šveicarijoje, kur įgijo civilinės teisės licenciatu laipsnį. 1905 m. išvyko į JAV. Paskirtas pirmuoju Lawrence (Mas.) lietuvių parapijos klebonu. 1916 m. iš klebono pareigų pasitraukė. Grįžęs į Lietuvą ilgus metus mokytojavo Šakių „Žiburio“ gimnazijoje. 1918 m. išspausdino knygą „*The History of the Lithuanian Nation and Its Present National Aspirations*“.

¹⁹ Totoraitis Jonas, *Sūduvos Suvalkijos istorija*, d. 1, Kaunas: Vytauto Didžiojo un-to Teologijos Filosofijos f-tas, 1938.

Garsiausias, argu žinomiausias – tai lietuvių kalbos tėvas Rygiškių Jonas-Jablonskis²⁰. Pranaičių Julė²¹ – literatė (veikėja Amerikoje). Pranaitis Juozas²², vargoninkas, ilgai veikęs Peterburge.

Griškabūdžio parapija benebus visos vyskupijos viena iš produktiniausių išleistais inteligentais. Tėvai ūkininkai noriai vaikus stūmė mokslan, ypač devynioliktojo šimtmečio vidury ir antrojo pusėj. Geros įtakos darė karmelitų įdiegta religingumo dvasia. Be jos šeimos suyra, vaikai apleidžiami arba išlepinami bevaliai. Be to kunigai giminės išjudindavo pasiturinčius tėvus, kad vaikus leistų į aukštesnius mokslus.

Dar kur kas prieš „Aušrą“ Griškabūdžio bažnyčios frontone virš didžiųjų durų buvo ir yra blizgąs lietuviškas parašas: Namai mano, namai maldos. Tais laikais tai vienintelė vieta, kuri nepaisė nė rusų, nė lenkų grasmės, skelbė, kad čia lietuviai gyvena ir meldžiasi.

Kapuose yra kun. Rudzinsko kapo akmuo su lietuvišku užrašu:

²⁰ Jonas Jablonskis (1860–1930), kalbininkas. Mokėsi Marijampolės gimnazijoje, 1881–1885 m. studijavo Maskvoje klasikinę filologiją. 1889–1896 m. dirbo mokytoju Mintauso gimnazijoje, 1896–1900 m. mokytojavo Talino gimnazijoje. Iš gimnazijos atleistas už draudžiamų leidinių laikymą. 1902–1903 m. išstremtas į Pskovą. 1903 m. Šiauliuose nelegaliai mokė lietuvių kalbos, tvarkė Zubovų archyvą. Nuo 1904 m. dirbo lietuviškų laikraščių redakcijose. Nuo 1906 m. dirbo mokytoju įvairiose gimnazijose, tarp jų – Martyno Yčo gimnazijoje Voroneže. 1918 m. grįžo į Vilnių, 1919 m. persikėlė į Kauną. Čia porą metų vadovavo lietuvių kalbos mokytojų kursams. 1922–1926 m. dėstė Lietuvos universitete. Žymiausias lietuvių kalbos normintojas.

²¹ Julė Pranaitytė (1881–1944), rašytoja, knygų leidėja. Kun. Justino Bonaventūros Pranaičio sesuo. Baigė Sankt Peterburge Šv. Kotrynos gimnaziją, dvejus metus Prancūzijoje studijavo prancūzų kalbą ir literatūrą. 1901 m. mirus jos sužadėtiniui Pranui Vaičiaiui, išvyko studijuoti į Ingenbohli Šveicarijoje. Trumpai buvo įstojusi į vienuolyną, kur susipažino su kun. Antanu Miluku. Visą gyvenimą liko ištikima jo bendradarbi. 1902 m. pabaigoje išvyko į JAV. Iš pradžių gyveno Shenandoach (Pa.) vėliau persikėlė į Filadelfiją. Nuo 1903 m. redagavo laikraštį „Žvaigždė“, kuris ėjo iki Pranaitytės mirties. Savo lėšomis yra išleidusi apie 35 leidinius.

²² Petras Juozas Pranaitis (1868–1942), vargonininkas, kun. Justino Bonaventūros Pranaičio brolis. Muzikos pradėjo mokyti pas Naumiesčio vargonininką Risauskį. Padedamas brolio, 1888 m. kaip laisvas klausytojas įstojo į Sankt Peterburgo konservatoriją ir mokėsi groti vargonais. 1910 m. dirbo vargonininku Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje. Vėliau grįžo į tėviškę ūkininkauti. Gyvendamas Sankt Peterburge, subūrė chorą ir jam vadovavo. Harmonizavo dainas, parašė muzikos kūrinių.

a.

KUNIGAS
PRANCISZKUS
RUDZINSKAS
Klebonas parap.
Griszkabudzio

G. 1809
+ 1870 m.

Benebus tai kl[ebono] Oleko Saliamono rūpestis. Klebonavo Grišk[a-būdyje] 1870–1877, po Rudzinsko. Jis išpuošė bažnyčią, altorius. Nusikėlęs į Naumiestį, ten išgražino bažnyčią, šventorių, languose įtaisė vitražus. Labai populiarius. Plačiai visų žinomas „pralotėlis“, – tikras visų be skirtumo tėvas su patarimu, pamokymu, prasaugojimu.

GRIŠKABŪDŽIO PARAPIJA PASKESNIAIS LAIKAIS

Dvidešimtasis šimtmetis Griškabūdžio parapiją apkarpė. Žmonių patogumas vertė daryt pakeitimų. Ne kurie kaimai prisidėjo prie Pilviškių. Susikūrė savistovė Paluobių parapija. Po Didžiojo Karo savistovė Barzdų parapija. Keli kaimai prišlijo prie naujai išdygusios Žvirgždaičių parapijos. Iš didelės plotu, skaitlingos žmonėmis, Griškabūdžio parapijos pasidarė net 4000 neturinti parapijėlė su žymia persvara mažžemių ir bežemių.

Bažnyčia pasiliko ta pati. Pasipuošė tik nauju skardos stogu, atnaujinta iš lauko ir viduje, nekeičiant nė spalvų, nė raštų. Ir liko, kaip buvusi savotiškai graži. Baugu čia kas joje pridėti ar atimti, kad nepakenkus jos gražumui. Didžiojo Karo metu sudegė visi parapijos trobesiai. Rodos, kaip stebuklu išliko sveika tik bažnyčia, nors čia jau varpinė sudegė. Į bažnyčią buvo pataikiusi viena granata, pramušė sieną ir viduje trūko, apdraskydamą maža kiek lubas, vargonus.

Lietuviškas įsisažmoninimas čia brėško anksti. Kaimų „daraktoriai“ parengė dirvą, iš čia kilę inteligentai (jų buvo iš kiekvieno kaimo po kelis) kėlė lietuvišką sąmonę, daigino, plėtė.

1939 m. I.17 mirė Matas Adomaitis²³, senukas knygnešys. Jis knygas iš Naumiesčio pristatydavo į Pilviškius, Skriaudžius, Veiverius ir kitur. Pats nesigyrė, liko užmirštas. Jis gyveno Griškabūdy, užsiėmė devocionalijų prekyba.

²³ Knygnešys Matas Adomaitis. Daugiau žinių nerasta.

1904–1905 m. revoliucija²⁴ čia rado parengtą dirvą. Gaila, kad judėjimo vadai nukreipė veikimą į žmonių terorizavimą, išnaudojimą ir prieš tikėjimą. Tuom užkirto kelią masių pritarimui ir parėmimui. Tada sudeginta valsčiaus raštinė, vienas žmogus sušaudytas savam name Griškabūdyje (Bliuvas). Keli kryžiai apardyti, apšaudyti... Tokių vadų elgesiu žmonės piktinosi ir jais nepasitikėjo. Revoliucijos priedanga vystėsi chuliganizmas.

Atgavus spaudą 1904 m. Griškabūdžio parapija neatsiliko nuo kitų vietų spaudos palaikymu. Žymi persvara buvo katalikiškos spaudos. Nors visais laikais nestigo ir kairiosios pakraipos laikraščių, knygų, kurias siūsdavo į savo tėviškes Rusijoje gyveną, ar iš Amerikos nukairėję giminės. Organizuoto spaudos platinimo nebuvo, veikė pavieniai savanoriai. Daug darė ir smalsumas – kaip atrodo tie laikraščiai, už kuriuos tiek daug kentėta ir su tokiu užsispyrimu kovota. Kas 6–8 namas ėmė laikraštį. Paskesniais keliais metais, išvysčius organizuotą spaudos platinimą, veik kiekviena šeima turi laikraštį (750 šeimų – 670) tik kat[alikiškos] spaudos.

Draugijinis gyvenimas buvo pradėtas dar aną šimtmetį tėvų karmelitų Škaplieriaus brolija. Kaimams buvo nuskirti tėvunai, dešimtininkai, vyresnės motinos. Posėdžiavo, kada reikėjo ir gyvai dėjosi prie parapijos tvarkymo, trobesių statymo, turėjo savo išdą, išdininkus. Griškabūdy būta tikros „špitolės“, buvo karšinami paliegėliai. Bažnyčią statant, Škaplieriaus brolijos taryba noroms atlikinėjo technišką darbą. Rusams organizuota žmonių veikla netiko. Brolijai uždrausta veikti. Narių sąrašai nutraukta 1854 m. Brolija veikė ir toliau, tik nevedė knygų, rusų privengianti. Ilgainiui brolijos organizuotumas dingo.

Dabar tą darbą dalinai dirba dvasios srity – Gyvasis Rožančius, Tretininkų, Maldos apaštalavimo brolijos, kurių 1940 metais skaitoma buvo 1000 [narių].

Nuo 1904 m. sumišimų pradėjo dygti draugijos. Pirmosios buvo „Žiburys“, „Žagrė“, „Blaivybė“. „Žiburys“ skaitė narių šimtais. „Žagrė“ su centru Marijampolėje turėjo į 30 narių, tai ekonominė draugija.

Didysis Karas sustabdė besivystantį organizacinį judėjimą. Karo baisesnybėms praūžus Griškabūdy, kaip ir vokiečių patyčioms, pradėjo „Žiburys“ žibėti. Visas judėjimas koncentravosi vienoj draugijoje. Čia keltas religinis susipratimas, čia diegiamas tautinis atsparumas, čia informuo-

²⁴ Iš tikrųjų 1905–1907 m. revoliucija.

jama, kas vokiečių daroma, kas apkasuos veikiama, čia organizuojamos rinkliavos produktais, aprėdalu savanoriams kariams į frontą. „Žiburyš“ išvysto salės statymo reikalą, steigia kooperatyvą, prieglaudą; jaunimui rengia lavinimo kursus, pasilinksminimus, tveria atskirą jaunimo organizaciją. Iš „Žiburio“, kaip daigyno, išsirutuliavo: Pavasaris, Kat. Moterys, Angelaičiai. Religinis ir tautinis susipratimas žymiai pasistūmėjo pirmyn „Žiburio“ dėka.

Griškabūdis – paprastas, rudeniais ir pavasariais purve beskęstas bažnytkaimis. Ligi po karo Griškabūdis nesivadino miesteliu. Po Didž[iojo] Karo primestas miestelio pavadinimas, įvesta 36 jomarkai. Žmonių jomarkininkų prisirenka daug, ne tiek reikalų vedami, kiek pramogų ieškodami. Todėl tinginiaujančių skaičius auga. Kadgi Griškabūdžiui taikomi (nežinia dėl ko) mokesčiai kaip dideliam miestui – miesto plitimas sustojo ir pradeda mažėti.

Prieš D[idijį] Karą Griškabūdis bandyta daryt apylinkės centreliu – čia buvo mokykla, vaistinė, taikos teismas. Bažnytkaimis buvo nuskuręs. Po Karo Griškabūdį paskelbus miesteliu ir paplitus gandams, kad pro Griškabūdį eis geležinkelio linija (Kazlai, Jurbarkas, Klaipėda), miestelis pradėjo sparčiai augti. Degėsių vietose kilo nauji namai, sodybų vietos pabrango ir buvo jų reikalavimas. Paskesniųjų dviejų penkmečių užkrauti mokesčiai už nejudamą turtą sustabdė visiškai miestelio plėtojimąsi. Kas gali likviduojasi ir nešdinasi į užmiestį. Tai administracijos jaunų valdininkų nenusivokimas.

Miesteliui vystytis Griškabūdis būtų tinkama vieta. Čia susiduria pagirių beduonių gyventojai su laukininkais. Todėl miestelyje koncentruojasi abipusiai mainai. Daug kliudo blogi keliai, neišklampojama turgavietė. Visos šios sąlygos šaukiasi nors būtinausių pagerinimų. Deja, kur kitur gret plentų žvyruojami vieškeliai. Griškabūdis izoliuotas, pavasariais – rudeniais iš niekur nepasiekiamas, atbaido inteligentą apsigyventi. Susisiekimo stoka ir praskydęs miestelis daro blogos įtakos ir rimtų kliūčių auklėjimo, kultūrinimo srityje.

Griškabūdžio parapijos trobėsiai atstatyti naujai, nors ne tuoj po Karo. Parapijos pakraščiai per Karą daug nukentėjo Daug trobų sudeginta. Bet, kad karo metu, vokiečiams šeimininkaujant, lengva buvo girios gauti, visi atsistatė gražiau, neg buvo.

Vokiečių okupacija, atimanti iš žmonių reikalingiausius daiktus, įpraitino žmones slėpti apgaudinėti. Pinigų smukimas, lengvas kreditas su

vekselių žirantais, lengvi nuosavybės pakeitimai su kreditorių prigavimu – visa tai pastūmėjo žmones nebranginti, kas svetima, netaupyti, kas sava. Moralis žmonių stovis žymiai smuko. Reik kelių dešimtmečių šiam dvasios pakrikimui atitaisyti.

Daug gera daro kultūrinės draugijos. Jos narius išsijoja, pasiliekančius nariais daro sąmoningesniais, kultūringesniais. Antroji, trečioji karta galima tikėtis pasivys moraliu žvilgsniu prieškarinius laikus ir pralenks, jei neužklius už kokių parioglintų iš viršenybių stabdžių.

Did[ysis] karas daug nuostolių visiems pridarė. Dvidešimties metų tarpas spragas kiek užkaičiojo. Jaunoji karta karo baisybių jau nebežino. Du karo kensmingu palikimu likosi ir Griškabūdžio parapijoj labiau, neg kur kitur, jaučiamu: girtavimo šmėkla ir padorumo jausmo pašlijimas.

Rusų valdymo laikais griškabūdiečiai gėrė monopoline, kaip visur. Daugiau buvo madoj alus. Karo pradžioj prisiejo porą metų apsieiti be bonkos. Trečiaisiais karo metais vokiečiai pristatydavo erzaco degtinės ir juokingai išnaudodavo girtuoklius – perkantį degtinės bonką vertė pirktis supuvusių slyvų, surūdijusių dalgių. Kiek padoresnis bonkos mėgėjas neprisiversdavo save taip žeminti dėl bonkos. Girtuoklių netrūko, grūdosi eilėmis ir vokiečių šlamštą išpirkdavo degtinės proga. Į karo pabaigą, vokiečių pamokyti, radosi savi degtindariai. Kadangi ši pramonė nesudėtinga, veik kiekvienas kaimas tokių meisterių turėjo net po kelis. Degtindariai su savo įrankiais keliavo pakiemiais, darkė javus, pratino jaunimą girtauti. Girtuokliai naudojo proga (nieks nedraudė) ir už dviejų metų priversto negėrimo atsimušė dvigubai. Griškabūdžio klebonijos kieme buvo nuo senų laikų geležiniai barjerai (storokos dūdos) arkliams pririšti. Paplitus degtinės varymo menui, specialistams trūko tinkamų dūdų. Dūdos arkliams rišti kliuvo į akį degtindariams. Po kiek laiko išvoginėjo visas dūdas iš kiemo.

Nepaisant skaudžių baudų, lietuviškosios policijos uolumo, degtinės varymas nepradingsta nė dabar. Krūmais apaugusios sodybos – gera slapynė degtindariams. Įpratę girtauti prie šeimyninio viedro, troškuli malšina valstybine prie kiekvienos progelės. Tarnaujantieji neištenka algų, ūkininkai pramagaryčiauja ir neatliekamus centnerius. Pagaminta valstybinė, monopolijų tinklas, perpintas traktieriais, klubais sugauna silpnavalius ir iščiulpia, kaip voras muselą. Griškabūdžio monopolis daro metinės apyvartos už 100 000 litų. Taip kad 3800 galvų parapijoj, įskaitant kita veik tiek svetimų parapijų ir atmetus vaikus, kiekvienai vyriškai ir

moteriškai galvai tenka po 20–25 litus. Tai daug! Kur kiti gėrimai ir dar kituose monopoliuose!

1932 m. susidarė vyrų šimtas, kurie ryžosi gelbėti apsvaigusią apylinkę. Toji prakilnesnių vyrų šimtinė ėmėsi plėsti blaivinimo šūkį, ėmėsi pravesti madą be svaigalų vaišintis. Blaivybės vyrų draugija Griškabūdy davė gerų vaisių. Bet kad tasai vyrų sąjūdis neranda atbalsio kaimyninėse parapijose, kad jomarkų dienomis iš kitur užplaukianti girtaujančių banga nustelbia vietinius blaiviuosius, kad mato ir inteligentus miestuose gastroliuojančius su bonka – blaivinimo pastangos eina niekais. Blaivybės savaitės, šventės, parodos, paskaitos tik mažą šeimų ratelį prilaiko, kad nepaskęstų alkoholio jūroj.

Vokiečiai okupacijos metu daug prisidėjo prie atbukinimo padorumo jausmo lietuviuose. Nors karas pamištas, garsūs begėdžiai vokiečių žandarai, komendantai ir kiti jų panašūs po kaimus landžiotojai, tvirkintojai galą gavo, bet pasėtos blogos usnys iškerėjo. „Kaip aš noriu, taip gyvenu, tai mano dalykas“. Šioji taisyklė, mūs aukštesniųjų luomų pravedama, greit prigijo kaime. Dar civilinės metrikacijos nesant, Griškabūdžio parapija vienais rekordiniais metais (1929) užregistravo nelegalių gimimų 11 nuošimčių. Neskaitant slaptai dingusių arba nuo registracijos nuslėptų. 1933 nelegalių 10%; 1938 m. gimimų 62 ir mirimų 62; 1937 m. gim. 53, mir. 45; 1936 m. gim. 59, mir. 48. Kas dideliuos miestuos, prigijja kaime. Visa tai gera nelemia tėvynei.

Praūžus karui ir susitvėrus Nepriklausomai Lietuvai, kas gyvas stvėrėsi atstatyti suardytus ūkius, trobas. Kiekvieną ėmė noras daryt naujai, tobuliau, kaip kad užsieniuose. Reik keisti ūkio tvarkymas-vedimas, ūkio įrankiai, gyvuliai. Vadai buvo parsigyre užsienių kultūra. Rodės, toji kultūra priklauso nuo turimų mašinų, veislinių gyvulių – taip kaimiečiai juos suprato. Kas iš kitur, nevietinis, tai gera. Ūkininkai padilginti būsimu ūkio našumu, galvas laužė, kaip čia naujai užsivedus ir su metais belgus, danus pasivijus. Bankai pasisiūlė tokiems kultūriniais pirkiniais duoti ilgametės paskolas. Ko bereik – imk mašinas, ar tau jų reik, ar nereik; keisk gyvulius – užsieninė veislė geresnė, nes dešimteriopai brangesnė. Vekselių pluoštai prirašyti, nereikalingų padargų užversti pašaliai. Daug gyvulių pargabenta netikusių, daug mašinų supirkta nereikalingų ir viskas išpūsta kaina, mat iš užsienio.

Gautą lengvai paskolą, dar lengviau ne kurie prabirbino. Po metų, po kitų atėjo paskolų ratos mokėti. Pasirodė nuošimčiai dideli, ratos didelės

(ne taip kaip agentų kalbėta) ir pagerinimai ne pelną, tik nuostolį pradžioj duoda. Prisigaudė, savi inteligentai prigavo kaimiečius. Dalis lengvapėdžių iš namų išėjo. Bankai ir neprotingi kurstytojai prakeiksmo susilaukė. Maža dalelė protingai, išmintingai ėmėsi naujūmų ir pamažu gražių vaisių susilaukė. Sakysim, Ūkininkų saj[ungos] Griškabūdžio skyrius parsigabeno vaisiams džiovinti mašiną už 1500 litų. Tokią jau dėžę-mašiną (dar parankesnę) būtų padaręs vietos kalvis už 50 litų. Mašina užsieninė, draugijos centro įpiršta, rėpsojo be darbo, be naudos. Vekseliai pasiliko vekseliais ir su nuošimčiais reikėjo atiduoti.

Kauno agentų paklausius, užvesta Griškabūdy pieninė. Mašinos paimita skolon ir darbas pradėta. Po dviejų metų pieninė bankrutavo, nariams prisiejo sumokėti skola 5000 litų, o maža vartotus įrankius pusdykiu parduoti. Pradėta per anksti, kaimiečių ūkiai tam neparengti; nebuvo nė reikalo tada jiems pienu verstis, kada javų centneris 30–40 litų ir tų javų buvo daug. Vėliau, kada prisiejo ūkininkui kviečių centn[erį] siūlyti už 10 litų, pieninių tinklas be agentų išdygo.

Po dešimtmečio pradėjo viskas savo kojomis vystytis, tvirtėti. Atsirado geri augintojai bekonų, vištų, karvių, linų pluošto. Ūkininkas galėjo pilnai apmokėti padienį darbininką ir išmetinį samdinį. Ištekto ir dar liko. Viskas lengvėjo, kultūrėjo, stiprėjo. Rodės laukai kiti, darbai kiti.

Į mūs gerumą pavydžiai šnairavo kaimynai besočiai. Ryžosi užgrobti ir užgrobė.

Į kokią bedugnę nusiris Griškabūdis po antrojo karo parodys ateitis. Išsyk matyt, pakitėjo laukai, pakitėjo žmonės. Laukuos brūzgynuos priviso vilkų, šernų, lapių, kiaunių. Šeimų lizdai ištaršyti, išvaikyti. Kas antras žmogus, trečias seklys. Kas antras darbininkas, trečias prižiūrėtojas, ragintojas. Kas antra gyvenama troba, trečia – degtinės varykla, ar sandėlis. Rusiškai keikiasi vyrai, moters lenktyniui, neišsiskiria nė maži vaikai – tai kalbos pagražinimas, kaip rusų kalboj, kaip rusų kalboj „čiorť poberi“. Susimetėlių, pasimetėlių ir piktomis ligomis užsikrėtusių kiekviename kaime rankų pirštais nesuskaitysi.

Pakitėjo Lietuva, pakitėjo Griškabūdis. Tautos slogutis. Prireiks dešimtmečių, kad viskas atitoktų.

Minėtini dar ir šie praėjusio šimtmečio ir šio pradžioje Griškabūdžio klebonai.

Kun. Sal. Olekas (kun. Rudzinskui mirus 1870 m.) Griškabūdžio vėliau Naumiesčio klebonas, dekanas ir prelatas. Ir nuo 1878 m. kun. Juozas

Marma²⁵. Šisai atšventęs savo kunigavimo 50 metų jubiliejų, mirė 1913 m. Gražus kapuose paminklas daugeliui senukų primena ilgą jo klebonavimą Griškabūdy.

Po kun. Marmos – klebonas kun. Jonas Katilius²⁶, atlaikė Griškabūdy visas karo sunkenybes. Visi parapijos trobesiai sudegė, teliko senutė klėtis. Bažnyčia, nors granata buvo kiaurai sieną pramušusi, nesudegė, nesuiro. Granatos skeveldros apgadino vargonus, apdraskė lubas. Bažnyčia, kaip kad stebuklu išliko bestovinti, nors čia jau medinė varpinė sudegė.

Kun. Katilius 1921 išvažiavo į vienuolyną. 1922 m. sausio 9 d. paskirtas kun. Juozas Vaičaitis klebonu Griškabūdyje.

[JUOZO VAIČAIČIO ATSIMINIMAI]

Pavienis žmogus – tai mažulis pasaulio šapelis. Ir tas šapelis vykdo Dievo planą. Mums kartais rodosi, vieno gyvenimas labai margas, įvairus, našus, kito gyvenimas, sakome, labai paprastas, tuščias. Bet ir tuose paprastuose gyvenimo lapuose daug rasis įdomaus, daug kas pamokančio.

Todėl man naudinga būsiant surašyti šį tą iš savo gyvenimo – ką, kaip esu bandęs, kas vyko, kas kliuvo, kur, kas, Dievui padedant, sekėsi. Jo planai, mums nejučiant, vyksta. Jam garbė per amžius! Norėčiau, kad mano bandymai, klaidos būtų kitiems pamoka – kas reik, ko nereik.

I. Aš atsiradau Santakuos (Sintautų p.) 1881 m. Tėvai nebuvo kaip reikiant atitokę po prasmečių (1867–68), nebuvo susitvarkę po Santakų išsikėlimo į viensėdijas – prie tų sunkumų prisidėjo dar viena: pirmais mano gyvenimo metais liga. Kaip ji buvo tėvai nežinojo, bet buvo skaudi. Tėtukas rengėsi šermenims, mamutė rūpinosi inkapiais, nes jau mažiuko

²⁵ Kun. Juozapas Marma (1837–1913). Marijampolės apskrities mokykloje baigė keturias klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1855 m. Kunigu iššventintas 1860 m. rugsėjo 8 d. Vikaravo Naumiesčio, Žemosios Panemunės parapijose. 1872–1878 m. buvo Žemosios Panemunės parapijos administratorius. Nuo 1878 m. iki mirties – Griškabūdžio filijos vikaras rektorius.

²⁶ Kun. Jonas Katilius (1854–1930). Marijampolės gimnazijoje baigė keturias klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1873 m. Kunigu iššventintas 1878 m. birželio 2 d. Buvo vikaras Barglovo, Hožos arba Silvanovcų, Seirijų, Ūdrijos, Šakių, Keturvalakių, Kalvarijos, Punsko parapijose. 1897–1909 m. ėjo Igliaukos filijos vikaro rektorius pareigas. 1909–1910 m. – Seinų kunigų seminarijos dvasios tėvas. 1910–1914 m. buvo Kaimelio filijos vikaras rektorius, 1914–1921 m. – Griškabūdžio klebonas. Vėliau įstojo į marijonų vienuoliją.

akys išbalusiam veide nemirksėjo. Mirs, mirė, tikrai mirs – kitokių žodžių jau nebuvo namuose. Karstelis kalamas, marškinėliai jau ant stalo patiesti. Tik motina neiškentus pakilnoja mažiuką vystyklus, pasūpuoja ir apsverkus vėl padeda be vilties – jau gyvybės nėra. O ji tam mažajam nepagailėtų savo gyvybės, kad tik jis gyventų, užaugtų. Ji buvo išsiprašiusi savo brolių kunigą (Vaičekauską²⁷) būti mažam krikšto tėvu. Jis juo ir buvo. Ji buvo bažnyčioje mažąjį Dievui pavedusi, kad mažulis Dievo tarnu išaugtų, pasekdamas podžiaus pėdomis. Ir dabar beširdė giltinė viską taršo. Motina žodžių neturėjo ir nebūt stengus jų iškalbėt, bet širdis priblokšta ilgas raudas, ilgus pažadus Dievui darė: Viešpatie, gražink man jį!

Dievas jį motinai gražino. Marškinėliai atliko sunešiot, ne šarvot. Tam sus debesys nuslinko nuo namų. Toji ir kitos namų bėdos anksti pakando motinos sveikatą. Motinos širdies liga kasmet didėjo ir didėjo. Tai matytis auka, ji kiekvienam vaikui brangi, brangi. Mamutės širdies priepuoliai kartodavosi dažnai, bet ji buvo visam namui reikalinga ir ją Dievas laikė. Gydytojai buvo mamai lėmę – ne ilgiau trejų metų gyventi, pragyveno ji sirgdama 15 metų. Taip reikėjo, Dievas taip davė, kad motina daug prikaltėtų vaikams apie Dievą, Bažnyčią, apie kunigus.

Mane septintus metus nebaigusį, tėvelis veda į Sintautų mokyklą. Po metų veža mane į Mozūriją (Kaletniką) pas dėdę-podžių. Čia vaikas mokysis, pratinsis kasdien prie bažnyčios ir nusižiūrės į mokytesnius. Dar metai vėliau veža mane į Bartninkus, čia dėdė atsikraustė klebonaut. Tie blaškymaisi ateity vaikui bus sugadu – mažas pramoko lenkų kalbos, matė įvairių žmonių.

Kokios kilnios tėvų svajonės! Kad tik vaikas pamiltų kas tikintiesiems brangu – altorių.

Gimnazijos laikas nė vaikams (aš buvau kartu su Pranu), nė tėvams nebuvo toks skaudus. Dažnai parvažiuojava namo, o mamytė išrengdama, išleisdama iš namų naujai savo širdies auką daro Dievui, abudu Dievo tarnybai rengia.

²⁷ Kun. Pranciškus Vaičekauskas (1847–?). Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1868 m., kunigu išventintas 1872 m. lapkričio 10 d. Po seminarijos baigimo paskirtas į Vilkaviškio parapiją. Vėliau vikaravo Griškabūdžio, Šventėžerio, Kapčiamiesčio, Punsko, Gražiškių, Berznyko parapijose. Nuo 1885 m. – Kaletniko parapijos klebonas (administratorius), nuo 1891 m. – Bartninkų parapijos klebonas (administratorius). 1915 m. tapo Gražiškių parapijos klebonu.

Smarkus motinai smūgis 1895 m. Pranas nesiryžta į dvasinę seminariją, draugų paklauses, ruošiasi universitetan. O tais laikais Rusijos studentai daugumas buvo nukrypę nuo tikėjimo, nuo Bažnyčios. Baimė graužė motiną, kad ir jos vaikas, grįžęs iš Rusijos su barzda, su ruse, bus katalikų engėju vienu rusintoju daugiau. Paverkus, paverkus nusiramino. Ir tas širdies skausmas ir čia Dievui auka. Visa motinos paguoda buvau aš, trečią klasę bepradedas.

Po dviejų metų įvyko kita laimė ar nelaimė. Į penktą klasę man stojus, gimnazijos vadovybė (norėdama mokinių daugumą perkošti per valdišką bendrabutį) buvo man įsakiusi kraustyti į bendrabutį. Rusų dvasioj vedamas bendrabutis buvo visiems pabaisa. Kapsukas-Mickevičius ten irgi tobulėjo!* Išėities nebuvo, veik visiėjo. Aš pasiryžau neiti. Tėvai mane palaikė. Ginčas eisi-neisi į bendrabutį atsidūrė pas Mokslo Globėją Varšuvoje. Baigėsi tuo, kad mane, kaip užsispyrėlį vaiką, išmetė iš gimnazijos. Turbūt kitiems tėvams pavyzdys – kad yra valdžia.

Prisiėjo man gimnazisto uniformą pakabinti klėtelėje ir prisidėti prie rudeninių ūkio darbų. Pašalinimas iš gimnazijos dėl grynai maskoliškų tendencijų kėlė mano viduje didesnę reakciją. Brendo prakilnus užsispyrimas: kliudot laisvai mokytis? Aš ir be jūs apsieisiu, yra prakilnesnių mokslų ir darbų!

Dabar įvertinu, kaip ši kliūtis buvo reikalinga mano gyvenimo grįžkelėje, Dievo numatyta ir laiku duota.

Kitų metų rudenį aš jau seminarijoj. Prisiėjo pakartotini kvotimai laikyti iš rusų kalbos, geografijos, istorijos. Toks pasunkinantis įstatymas tik dvasinėms seminarijoms, kad seminarijoms kandidatų pamažėtų. To tikslo siekė ir valdiškasis Marijampolės bendrabutis. Rusifikacijos vadams pikta buvo, kad Marijampolės gimnazija daugiausiai duodavo dvasinei seminarijai kandidatų.

* Prierašas lapo paraštėje kitu rašalu: „Vincas išsimetė iš lietuvio kailio ir visiškai sugedo. Vienas žymesnis atsitikimas. Bendrabučio miegamieji buvo antrame aukšte. Vincas naktį nusileisdavo ant rankšluoščių pro langą ir valkiodavosi po miestą. Vieną naktį tiek nusigėrė, kad jis nepasitikėjo atgal išliuogti pro langą, atsvyravo lig mūs mokinių namo, pribeldė įleisti. Bet jam jau kambario nereikėjo, sudribo priebučio kampe. Kiek prasiblaivęs išsinešdino, kampe balą palikęs. Kaip jis į bendrabutį įslinko, „diatkos“ nepastebėtas, nežinau. Pats kitiems gyrėsi, kad naktį prasivoliojęs su žyde ir perdaug išgėręs. Tai vyras penktos klasės! Tad ir užaugo žiaurus, visoms pusėmis sukleręs. Pradžia – rusinimo bendrabutis“.

Ir tas rūpesčių debesėlis nuslinko. Tėvams paguoda – sūnus klierikas. Aplinkybės pagreitino, argu Dievas atėmė iš gimnazijos, kad mažiau kas taršytų, trukdytų nuo pasiryžto darbo. Vėl dveji meteliai praslinko. Pranas (brolis) prie pabaigos Peterburgo universitete, aš įpusėjęs seminarijoj. Tėvams sunkumai lengvėja ir lengvės. Kai tačiau naujas smūgis. Praną paguldo džiova į lovą, po pusės metų į karstą. Aš visą vasarą liginęs brolių Santakuos, suvargau, netėsu seminarijoj ir džiovos šmėklos lydimas, važiuoju pas tėvus sveikatos taisyti. Seminarijos gydytojas, mane išleidęs, sakė mano draugams: džiovos auka, jis daugiau į seminariją negrįš. Paliegusi motina, netenkanti visų trijų vaikų (Jonas Taškente armijoje, Pranas kapuos, aš pakeliui į kapus) neatlaiko, po mėnesio miršta, nesulaukusi sūnaus kunigo prie altoriaus. Viskas baigta! Visi gražūs užsimojimai palaidoti!

Namuos vienintelis tėvulis. Man nėra kur nė prisiglaust, nė pasilepint. Baigta!

Būta tik Dievo bandymo. Aš gerų žmonių remiamas, kaimo sveiku oru stiprinamas, vargais negalais ligos diegus aplamdžiau. Paliegėliu likau, bet seminariją baigiau ir pradėjau norimą prie altoriaus darbą dirbti. Jonas baigė 4 metų karo tarnybą, grįžo namo, buvo tėvo parama pašlijusiam ūkui atitaisyti. Debesėliai, sutirštėję ties tėviške, praslinko, prasiblaivė.

Kiti gyvenimo lapai prasidėjo.

Šilavotas – mano kunigavimo pirmoji vieta. Pušynai, maža parapija leido mano plaučiams subręsti. Po keletos metų pagavo mane smarkus plaučių plėvės, plaučių ir kepenų uždegimas. Atlaikiau, nors ilgam vėl pakirto jėgas. Ir tas slogutis praėjo. Džiovos šmėkla buvo pradingusi.

Taip užgulė Didžiojo Karo sunkumai. Kunigų dalis pasekė su bėgančiais į Rusiją. Likusiems kunigams labai pasunkėjo. Darbas parapijose irgi pakitėjo.

Karo pergyvenimai, kreivų laisvumų manija galvose dilgino žmonių protus. Į blogą pusę visi greitesni. Kintanti aplinkuma verste vertė kunigą įsijungti į platesnį darbą ne tik bažnyčioje, bet ir salėse, aikštėse, kur grasė sieloms pavojus, kur svyravo katalikiška nuovoka.

Triukšmingiausias tarpas – tai Lietuvos nepriklausomybės gynimas ir Steigiamojo Seimo rengimas, rinkimas. Keistai atrodė, kad po pamaldų kunigas šventoriuje ar aikštėje pasistojęs ant bet ko, kalba žmonėms apie piliečių katalikų pareigas savo valstybėje. Priešai dergė kunigus, kam politikuoja, kam kišasi ne į savo reikalą. (Politika lyg būtų priešų netikėlių monopolis.) Gerieji žmonės nesusivokdami kas darosi, kam tie naujūnai,

kraipė galvas, tylėjo, nesiryžo kunigo žodžių remti, bet nedrįso nė peikti. Bobučių kalba plito: kam to reik, kam kunigėlis su piemengaliais ginčijasi, save tik žemina.

Paskesnis gyvenimas parodė, kad jei kunigai būtų paisę kairiųjų ir mūs neišmanėlių urzgimo, būtų Steigiamasis Seimas išėjęs raudonas, konstitucija raudona. Ir po metų žmonėms nė neatsikurtėjus, savos inteligentijos neprisiauginus, mūs kraštas būtų tikrai sutarybėjęs. Šiandien apie Lietuvą retas kuris būtų galvojęs, dar retesnis būtų apie mūsų kraštelį užsiminęs tarptautinėse konferencijose, posėdžiuos.

Tų triukšmų metu aš atsidūriau Sintautuos vikaru. Patekau į rinkimų valsčiaus komisiją. Rengiau aiškinimo mitingus, Sintautuos ir aplink kaimuos. Gyvas reikalas buvo – greitomis organizuoti „Ūkininkų“ ir „Moterų“ Sąjungas, jaunimo „Pavasari“. Tai tylūs geri talkininkai katalikų darbui. Kairiųjų balsų skaičiai toli atsiliko nuo krikščioniškųjų. Laiku viešas kunigo žodis daug svėrė, nes daugelis nesusigaudė, kas darosi, kas bus.

Neskaitylingas tikinčiųjų inteligentų būrelis ir kaimo žmonės atlaikė nuo pražūtingos klaidos, davė valstybei susikurti. Tik, deja, nebuvo savų inteligentų, tinkamų valstybės aparatui užimti. Prisiplakė daug iš Rusijos grįžusių, bespalvių, išsigimėlių, raudonųjų.

Mitinguose žmonės girdėjo visokių niekinimų tikinčiųjų vadų, pramanytų kunigijos kaltinimų, kėlė seniai jau užmirštus, tamsesnius Bažnyčios išviršinius reiškinius. Kaime visa tai buvo nauja. Priešai tyčiomis kildė neramumų tikinčiųjų tarpe. Tokia netikinčiųjų taktika parsinešta iš Rusijos – drumst, pešdint ir žvejot.

Silpnos valios klausytojai ką suprato-nesuprato, o drabstyti purvais išmoko ir mėgo. Kilo parapijose bruzdėjimų prieš klebonus, prieš vieną kitą kunigą. Kairiųjų kerštas visais laikais tas pats – kunigus juodinti, nuo žmonių atskirt, ypač jaunimą nustatyt prieš Bažnyčią.

Nuo tos taktikos neatsiliko vėliau nė Smetona. Nors žodžiais ir prie stiklelio jis reiškė daug palankumo katalikams, bet leido šeimininkauti netikinčiųjų mažumai, daug rékaujančių, o priešingai darančių. Mūs valdžios galvos pamėgdžiojo galiūnus Musolinį, Hitlerį...

Metai slinko, vidaus kova nesiliovė, stiprėjo. Katalikų tveriamos ateitininkų, pavasarininkų organizacijos, valdžios niekinamos, persekiojamos – grūdinosi ir stiprėjo. Darbai, pasistengimai davė gerų vilčių. Gaila, kad visi tie ūgučiai buvo maži, leinučiai – skaudaus Dievo bandymo

neatlaikė, karo audra nušlavė. Skaudi ateičiai pamoka. Tokia buvo susidariusi padangė.

II. MANO BANDYMAI KLEBONAUT

1922 m. nutūpiau į Griškabūdį klebonaut. Keletas senų liaudininkų nedavė ramybės buvusiam Griškabūdy klebonui Jonui Katiliui, jis nesikentęs pametė parapiją. Mane paskyrė tik po keturių mėnesių, kada keturi siūlomi kandidatai į Griškabūdį atsisakė.

Čia prasideda pastovesnis, ilgesnis mano darbas. Rašau trumpai, kas, kaip buvo mano bandyta, kas, kaip įvairinta, kad klebono darbas būtų našesnis. Vėlesni laikai, man jau nesant, pasakys, kas sekėsi, kas nepavyko. Vėlesni klebonai ras variantų prie savo projektų-bandymų.

Griškabūdis šlapia vieta, jis ne man, džiovos kandidatui. Bet kad keturi kandidatai atsisakė (žiema jau įpusėjusi), tai nederėtų praleisti žiemos nesutvarkius parapijos statybai supirktos medžiagos. Klebonija įsamdyta kitam miestelio gale. Bažnyčios stogas kiauras, kad asloj šliuksi vanduo. Iš trobų yra tik klėtis, tvartas ir naujai klebonijai nutiestas betono pamatas. Yra užpirtos girios, nėra klebono, nieks jos neveža.

Gaunu raštus sausio pusėje ir pirmąjį šeštadienį pavakare aš jau Griškabūdy. Pirmąjį vakarą išpūdys blogas. Tą vakarą užaina vienas ūkininkas manęs pasveikinti, prie tos progos jis prasaugoja, kad nesikiščiau į politiką, neremčiau Krikščionių demokratų, nes Griškabūdžio ūkininkija, jis ir kiti didieji ūkininkai, laikosi žemdirbių partijos. Pirmą pažintis – pirmas man šūvis. Žemdirbiai pradžioj buvo stambieji ūkininkai su aiškia religine spalva, išskiriant vieną kitą jų vadų. Vėliau jie susiliejo su tautininkais, religijai indiferentais. Priėmiau pirmąjį parapijietį, kaip savo parapijietį, paaiškinu jam, kad kiekvienas kunigas gina katalikus, kas eina prieš katalikus, tokiems kunigas nepataikaus, negirs jų; kunigas ne partijoms ginti, ne su partijomis kovoti; Bažnyčios idealai – kunigo kelias ir tikslas. Atsisakyreva vienas kitu nepatenkintu.

Pirmas sekmadienis. Po paprasto pamokslų, kurio klauso visi, žmonės nesiskirsto, visų akys į sakyklą – laukia iš naujojo klebono artimesnio žodžio. Pramatydamas tą žmonių smalsumą, pasirengiau panaudoti, išdidumo kupiniems griškabūdiečiams prikepti, supeikti jų lankstumą visokiems vėjams. Kunigas Katilius, sakau, visą laiką visur parapijose garbingai dirbęs, turėjo pamesti parapiją, ne kad visa parapija būtų blo-

ga, bet kad radosi keli kreivi kurstytojai, priekabiautojai, o visa gerųjų krūva nutyli, pakluso ardytojų [valiai], rodytūsi, kad visi ir pritaria. Dėlto per keturis mėnesius aš jau penktas klebonas. Vadinasi, seniau garbinga Griškabūdžio parapija pasidarė daug kam baugi ir atsisakė čia klebonaut. Parapijiečiai išvien su klebonu – darbai eina ir visiems garbė. Nėr sutarties, nėra pasisekimo. Jei aš pastebėsiu (būkit atviri), kad trečia parapijiečių dalis prieš mane – knygą po pažastimi ir pasijusit kokį rytą klebono neturį. Todėl visi išvien ir prie darbo – ryt prašau talkos į mišką, reik nupirkta medžiaga sudorot, kol keliai nepabėgę.

Pagrįstas papeikimas padarė įtakos, nors išdidiems nebuvo prie širdies. Rytą atsirado miške 40 važiuotų ir žymi medžių dalis atsidūrė kieme. Tą pačią dieną pasklido žinia, kad pats klebonas miške (buvau nuvažiavęs ir visą dieną ten maišiausi). Kitą dieną būtų dvigubai pribuvę, tik mūsų nelaimėi lentpjūvė sugedo ir reikėjo talkininkus sustabdyti.

Pirmoji savaitė davė man ir parapijai ūpo – nėra ko gąsdintis. Yra priešų, bet kur kas daugiau prietelių. Reik tik jiems vado ir vado drašos.

Antras didesnis užsimojimas neatidėliotinas – bažnyčios stogas. Po karo sunku sugaudyti skardos. Vargais negalais surasta Vokietijoje. Reik už skardą 90 000 markių. Paskelbiau, paprašiau, kad šiame reikale pagelbėtų, kas turi atliekamų kiek pinigų, paskolintų arba nurodytų, į ką būtų galima kreiptis su paskola. Vieną dieną išvažiavęs į kaimus, sugaudžiau reikiamą sumą. Skarda užpirkta ir tuo gauta. Parapijos susirinkimas nutaria pinigų dėti. Ir pradėjo tuoj man nešti. Dar viena savaitė, aš galėjau visiems skolintojams pinigų gražinti, o Velykų rytą padėkojau visiems už paramą, kitiems už greitą pinigų dėjimą. Taip kad Velykas švenčiame be skolų ir man džiugu, kad darbai mums seksis. Tų darbų daug, bet su tokiais parapijiečiais darbai – nebaugu. Visa jų eilė – bažnyčia stogas, bažnyčios iš lauko sienos dažymas, klebonijos gyvenamas namas, ūkio trobesiai, špitolės, šventoriaus ir kapų tvora, žemės suradimas ir pagaliaus varpinė. Pokarinės ostmarkės smunka šuoliais, su darbininkais prisėjo teistis javais.

Pirmaisiais metais pasisekė kiauriausia bažnyčios dalis skarda uždengti ir, pastačius kleboniją, tiek jos įrengti, kad galėjau į vieną kamputį žiemai susikraustyti.

Katalikų priešų nepamažėjo, bet rėksniai, matydami parapijos sutartinį darbą, nedrįso parapijos sueigose išsižioti. Sueigas darydavau šventoriuje tuoj po pamokslo. Pypkoriai linkę delsti, nesiskubindavo į krūvą. Pats išeidavau į turgavietę, suvarydavau į šventorių, kad greit tartume – nutartu-

me, kas reik ir išklaustyti, kas daryta – padaryta. Visiems tai naujiena. Bet toji naujuma į gerą – užbėgdavau už akių visokiems priešų paskaloms, kad klebonas vienu moterėlių balsais nutaria ir skelbia. Reik daryt ir suprast parapijiečiams, kad jų gerai daryta. Geros valios žmonės įsiklausę sueigo-se, mokėdavo atsikirsti tiems, kurie greitai pakampėmis visur priekaištauti, patys nieko neveikdami.

Parapijinis statybai komitetas būdavo šaukiamas dažnai. Nauji projektai, nauji darbai būdavo jų nutariai, jų vardu skelbiami. Tas juos glostė ir per juos mano ryšys su parapija stiprėjo.

Taip statybos darbai kasmet slinko tolyn. Tvartai, kluonai, bulvinė, ledinė, tvoros darė klebonijos kiemą gražų.

Progai pasitaikius, nupirkta laikina špitolė su tvartais tarnams. Du kart aliejiniiais dažais nudažyta bažnyčia, aptaisyti sienų sugedimai. At-naujinti priebažnyčio paveikslai, visi bažnyčios pilioriai. Naujai perdirt-bti bokšteliai ir didžiosios kopulos viršus. Šventoriaus frontas aptvertas gelžbetonine tvora, kiti visi jo kraštai lentų tvora. Visos kapinės apjuostos lentų smaluota tvora. Padėti senai klėčiai pamatas, naujas stogas, o se-niems tvartams aukštas betono pamatas. Pastatytas prieglaudos namas su šuliniu ir tvartais. Žiburio name, pristačius trisienį, įrengta salė ir scena. Pastatytas didelis namas-špitolė su bulvine ir tvartais. Nupirktas 6 ha ūkelis priedas prie esamų daržų. Ir pagaliaus gelžbetoninė varpinė inžinieriaus Antano Bistricko²⁸ planu. Tai užbaiga didžiųjų darbų, neskaitant žymių remontų.

Per 20 metų žymesnių statybų buvo atlikta 20. Pavedęs klebonauti kun. Pr. Riaubai²⁹ (1942 m.) jam padedant, spėjau pasistatyti senatvės namelį sau, arba, man mirus, kitam kunigui, arba labdarybės, vaikų auklėtojoms-slaugintojoms seselėms.

Viskam radosi išteklių. Parapijiečių talkos vėliau atšipo, bet klebono ūkis sustiprėjo padarais ir žmonėmis tiek, kad prie mažo parapijiečio pa-rėmimo remontų-statybų darbai nesikliudė. Samdomi darbininkai buvo visada apmokami, kas sutarta ir vis dar su priedais, kad nebūtų progos skųstis. Blogai nuskamba, jei vienas kitas išsižioja, prisigaudęs prie pa-

²⁸ Inžinierius Antanas Bistrickas. Daugiau duomenų nerasta.

²⁹ Kun. Pranas Riauba (1904–1945). Mokėsi Šakių gimnazijoje, Vilkaviškio seminarijoje, 1933 m. kovo 11 d. įšventintas kunigu. Vikaravo Pakuonio, Virbalio, Sintautų, Griškabūdžio parapijose. Nuo 1942 m. dirbo Griškabūdžio parapijos klebonu. Žuvo sproguos bombai.

rapijos darbų, nuskaudintas su užmokesčiu. Kur kunigas darbus tvarko, ten tur būti riebus pelnas. Toks žmonių nusistatymas. Kaip tai bus sveika, kada ir mūs krašte susitvers amerikoniškos meisterių grupės ir viską atlikę savo priemonėmis – tik užsimokėk ir naudok.

Gerą įspūdį darė parapijiečiams, kad jie negirdėjo iš manęs nusiskundimų. Daugiau girdavausi. Tikrenybėje parinkdavau tai kalbėti, kuo galima buvo girtis, už ką parapijiečius tiko pagirti. Kun. Katilius laikėsi taktikos – nusiskųst, papeikt. Tokiems žodžiams visur žmonės jautrūs. Ko gerumu neišpeši, grūmojimais nė tiek. Pradėdamas didesnius darbus, nelaukdavau, kol susikraus reikalinga suma, leisdavau kiek tik savų, ar pas mane padėtų turėdavau. Vėliau atsiskaitydavau. Paprastai parapija, bažnyčia likdavosi man skoloj (tai tik man žinot), svarbu, kad tik darbai nesikliudytų. Visoks delsimas pabrangina darbą. Ne būtinus įrengimus stengiausi daryti savais pinigais, kad nė vienas neturėtų progos priekaištauti – klebonas poniškumų gaudo mūsų kišeniu. Net dvejas klebonijos stiklines gonkas dariau savo sąskaita, kad nepaskaitytų parapijos sunkinimu. Kartą buvau kaltinamas, kad prie virtuvės šulinį kasu, girdi, negana kieme vieno šulinio – nereikalingos vien išlaidos. Toki gandai davė man progos pasiaiškinti, kad šulinys kasamas vien mano šeimynos jėgomis, taip kad parapijos kišenių nenukentėjo nieko.

Toks parapijos išteklių rūpestingas saugojimas ir savo kišenius nepaisymas viešiams reikalams gerai atsiliepė parapijoj. Komitetas geras žinias patikrindavo, paplėsdavo kaimuose. Kunigo žodžiams buvo tai žymus plusas, parapijos sueigose nesusipratimų, priekaištų nekildavo.

Per mano rankas parapijiniams darbams išleista į 120000 litų.

Galėjau nusiskųsti tik dviem atvejais. Vienas namas, turėjęs renomą pamaldžių, skaudžiai mane prigavo. Buvo jam duota 4500 litų, kaip rankpinigiai už 6 margus, iš jo perkamus parapijai. Toks buvo projektas. Jis gi savo ūkelį slapta užrašė kitam ir projektus vėjai nupūtė, o už rankpinigius – nė dėkui, nė išgraužk, anot patarlės. Kai turėsiu – atiduosiu, girdi. Ir vienas namas daug priklumų pridarė. Tai būta atsitiktinos intrigos. Šiaip be idėjinių priešų, asmeninių priešų neturėjau. Reikale drąsiai galėjau kreiptis ir prie idėjinių priešų ir jie man kumščios, nė pikto žodžio nerodydavo. Kiek šnairavimo kildavo, kada aš parapijinės skolos, nutartos už margus pareikalaudavau iš pakliuvusių į mano rankas su metrikais, laidojimais, jungtuvėmis. Pirma parapijinė skola, o paskui kunigas tau tarnauja. Nesiteisi su parapija, nėra tau kunigo. Pirmieji dar bandė priešintis, grasinti,

bet, kad neužsipuldavau visos skolos, tik dalelės (kita dalis prie kitos bus progos) ir kad išimčių nedarydavau, dovanos nebūdavo – tai visoj parapijoje nusigarsino, kad klebonas greičiau laidos veltui, bet parapijinės skolos neatleis. Taip skolininkai ir ateidavo pasirengę teistis be derybų. Per ilgą laiką veik visi atidavinėjo su nuošimčiais, kas buvo parapijos nutarta duot.

Už margus sudėta tik 30000 litų, visi kiti reikiami pinigai sugaudyti kitais keliais.

Per 20 metų –20 pastatų. Nebūčiau tikėjęs, kad tiek reikės surinkti ir kad galėsiu surinkti. Parapija – 3000 einančių išpažinties; 13000 margų; dauguma mažžemiai ir bežemiai.

Nuo 1922 ligi 1942 m. išleista:

1. Klebonija – 20000 litų
2. Molio bulvinė – 500 litų
3. Medžio bulvinė – 500 litų
4. Ledinė lentų – 1000 litų
5. Betono ledinė – 1000 litų
6. Tvirtai – 500 litų
7. Malkinė – 500 litų
8. Kluonas – 1000 litų
9. Laikinoji špitolė (sudegė) – 7000 litų
10. Laikinieji tvirtai – 1000 litų
11. Seneliams prieglauda – 6000 litų
12. Prieglaudos tvirtai – 2000 litų
13. Žiburio name salė – 2000 litų
14. Špitolė – 20000 litų
15. Špitolės betono tvirtai – 2000 litų
16. Špitolės bulvinė medinė – 1000 litų
17. Švedynėje gyvenamas namas – 1000 litų
18. Varpinė gelžbetono – 18000 litų
19. Senatvės namelis } – 10000 litų
20. Tvirtukas, malkinė }

Viso 95

1. Šventoriaus tvora – 6000 litų
2. Kapų tvora – 3000 litų
3. Bažnyčios iš lauko dažymas, bokštelių taisymas – 3000 litų
4. Bažnyčios viduje piliorių dažymas – 1000 litų
5. Trotuarai – 3000 litų

6. Stogai, pamatai – 2000 litų
 7. Švedynė pirktą už 22000, likvidavus nereikalingą inventorių atsėjo – 13000 litų.

Viso 28000

Iš viso 123000 litų.

Žymesni aukotojai:

1. Kun. Kuras³⁰(Amerikos) – 6000 lt.
2. Maldos Apašt[alavimas] – 2900 lt.
3. Gyv[ojo] Rožančiaus – 1800 lt.
4. Pavasario kuopa šventoriui – 800 lt.

Iš viso 11500

Tinkami bažnyčios, klebonijos tarnai visur daug prisideda prie klebono vienybės su parapija. Jie pirmi klebono tarpininkai, jie arba pataiso, arba pataršo klebono ryšius su parapija.

Tuo žvilgsniu man pasisekė.

a) Zakristijonas, vargonininkas prisijėjo keisti. Naujai priimtieji atitiko savo vietai – rimtumu, tvarkingumu juodu pelnė visų pagarbos, palankumo.

b) Šeimininkė rimta, darbšti, rūpestinga ir gera ekonomė labai tiko prie tiek statybų, remontų ir visokių parapijos reikalų. Jis savo taktu su gerų norų moterimis, su užeinančiais interesantais, svečiais darė gerą klebonijai renomą, išlaikė klebonijos, kaip klebonijos gerą toną. Moterų organizacijų valdybose ji nedalyvavo, bet buvo gera jų patarėja. (Moterų pasauly pirmos vietos paprastai sukelia kiek pavydo, šnairavimo, eilinė gi narė, neišsiskirianti iš kitų, daugiau gali nuveikti). Taip klebonijoje bresdavo ir realizuodavosi geri moterėlių sumanymai. Klebonija nejutoms darėsi veikimo centreliu, paskatinančiu į gerą, išlyginančiu pasitaikančius narių tarpe nesklendumus.

Ši aplinkuma su geromis savybėmis padėjo parapijos darbams vystytis ir kliudė bedievių gandams plisti. Taip noriai jie visur plepa nesąmonių apie kunigų rūmus, žmonių išnaudojimą...

Visi tarnavom visuomenei – ką čia kam prilipinsi?!

Kanauninkui Marmai klebonaujant, trijų kanauninkų Marmų (kilę iš Griškabūdžio parapijos) nupirkti trys dideli varpai kabojo žemai ant

³⁰ Kun. Jonas Kūras (1864–1937). Marijampolės gimnazijoje baigė keturias klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1881 m. Kunigu išventintas 1887 m. spalio 9 d. 1887–1892 m. buvo Raigardo parapijos vikaras, 1892–1894 m. – Vygrių parapijos vikaras. Po to išvyko į JAV.

medinių ramsčių. Brolių Marmų buvo projektas – medinis bažnyčios pryšakys pakeisti mūro priebažnyčiu ir ten sukelti visi varpai. Sumanymas nepavyko. Ne geru laiku pradėtas.

Šio šimtmečio pradžia ir ano pabaiga buvo mūs krašte katalikiškos sąmonės mėginimas-egzaminas. Mokslus einančių daugėjo kaimuose, o su jais plito tėvų pastogėse prūsieniai laikraščiai. Ne visi sugebėjo išskirti, kurie lapai tinka katalikui, kurie ne. Nejutomis, nenoromis kaimiečiai užsikrėtė atšalimu, abejingumu viskam, kas dvasios. Pajuokti pamaldumas, riebiais anekdotais prajuokinti publika, o jau šis tas uždrėbti kunigui – buvo tai sukultūrėjusio, pažangesnio pirmeivio (kaip sakydavo) žymė.

Kanauninkų Marmų varpinės projektas reikėjo praveisti per parapijos susirinkimą. Be parapijos nutarimo nėra ministerijos leidimo, o be to nepradėsi darbo. Parapijos susirinkimas Marmų dovaną atmetė. Mat čia rinktis gali, kas nori ir kalbėti, ką nori. Jei jaunesnieji kunigai būtų iš anksto parengę kelis sumanymo šalininkų rėksnius ir patys būtų pasirengę dalyką suprantamai išaiškinti – gal būtų krypę kitaip.

Įnešus susirinkime projektą, įsispraudė kalbėti tie, kurie jau pratę viską aukštyn kojomis versti. Čia gi proga gera. Iškilo ant liežuvio „klebonijų skarbai“, kunigų giminės su tūkstantinėmis dalimis-kraičiais, poniški prigavimai... Nutarsi, pasirašysi, o paskui su pastotėmis užguls, gerumu neklaus. Vienas amerikono kunigo dėdė šūktelėjo: varpus vežkitės į savo koloniją, mums užteks senų varpų (buvo trys nedideli varpai – per karą sudegė). Klebono Marmos buvo čia jau kaime 72 margų nuosavas ūkelis.

Triukšmas didėjo, susirinkimas baigėsi mitingu ir triukšmingai išsiskirstė.

Varpai liko kaboti ant ramsčių ilgiems metams. Per Did[įjį] Karą vokiečiai du varpu atėmė, išsivežė, liko didžiausias 43 pūdų varpas Juozapo vardu.

Varpinė išdygo tik 1934 metais ir ten įkeltas Marmos dovaninis. Visų buvo manyta, kad tas varpas, pakeltas į 20 metrų nuo žemės, dvigubai bus garsesnis. Balsas negaudė kaip tikėtasi. Dėl ko? Reiktų akustikos žinovo. Gal būt dėl to, kad varpinės lubos, t. y. varpo apatinė atrama nuo varpo 8 metrai. Tarpas per didelis. Varpo balso virpėjimas per staigiai puola žemyn ir pažeme dingsta. Apačios atrama (atsieit varpo grindys) reiktų pakelti ligi dviejų metrų nuo varpo, balsas, atsimušęs į atramą, sklįstų aukštai į šonus ir plauktų toli be kliūčių.

Varpinę puošia iš trijų šonų statulos. Šv. Teresėlės – lieta iš cemento menininko Aleksandravičiaus³¹. Liurdo statula – šv. Kazimiero draugijos gargabenta iš Prancūzijos. Šv. Jono Boskos grupė – lieta iš cemento Sintautų savamokslio Dīpkiaus (Dīpkevičiaus)³². Ir ši pastaroji daugumos vertinama geriausiai nusisekusi, tik nepatvari.

III. PINIGINIAI PARAPIJOS REIKALAI IŠ DALIES TIESĖ KELIĄ DVASIOS DARBAMS.

Parapijiečiai matydami kasmet šį tą naujo pasirodant, tikėjosi šio to naujo ir pačioje bažnyčioje. Taip, reikėjo ir sielų laukas parenti.

1. 1924 m. tėvas Kazimieras³³ kapuciniškoj rudinėje vedė 5 dienų misijas. Žmonės nebuvo lig šiol matę barzdoto vienuolio, rinkosi iš platesnės apylinkės. Jo garsus, tiesus žodis buvo geras botagas apsileidėliams ir tėviškas geros valios žmonių paglostymas. Vėliau kasmet rekolekcijos. 1932 ir 1944 m. misijos.

Septynerius metus tęsiau katechetinius pamokslus. Dvejus metus ėjo homilijos. Po kelerių metų pertraukos vėl katechetiniai.

2. Visų Šventų ir Vėlinių dieną skirdavau pamaldas už gyvus ir mirusius klebonijos ir bažnyčios geradarius. Visą Vėlinių oktava vakarais Šv. Sakramento adoracija, su mąstymu apie mirtį ir giesmele už mirusius. Po keletos metų panaikinau, o daugiau įvairumo Visų Šventų dieną vakarą.

3. Didįjį Penktadienį po dienos pamaldų – Kryžiaus Kelias su didesne šviesa, kunigui vedant iš sakyklos. Kasmet šis tas įvairinama.

4. Gyvojo Rožančiaus pulkeliai (jų buvo per 70) išskirstyti keturioms gegužės savaitėms lygiomis ir pulkeliu, nariai paskirtos savaitės bet kurią dieną privalėjo ateiti į gegužines pamaldas ir priimti Šv. Komuniją tų metų skirta intencija. Šia proga padaugėjo šiokiadienių Mišių klausytojų ir išpažinčių.

Manau, kaime kur kas geriau pratinti žmones prie Mišių gegužinių. Proga, kad ir kitu metų tarpu noriau rytais lankyti bažnyčią.

³¹ Antanas Aleksandravičius (1885–1970), skulptorius.

³² Iš tikrųjų Juozo Dabkevičiaus.

³³ Kun. Jonas, vienuolinis vardas Kazimieras Kuderkevičius (Kudirka) (1871–1941), kapucinas.

Gegužinės – prie šv. Marijos altoriaus tuoj po pirmųjų šv. Mišių. Kasmet kita pabaigos giesmelė. Ta proga išmoko daugiau giesmelių bendrai giedoti. Keletą metų giedota „Marija, gražiausia Panele“. Maršo tempo melodija lengvai prigijo, išdalinus kelis tūkstančius paveikslėlių su giesmės tekstu, įstrigo ji visiems į galvas

Panašiai praplatinta paveikslėliais ir giedama birželio sekmadieniais „Yra širdis tokia“. Bandyta ir birželio šiokiadieniais giedoti – nepavyko. Du mėnesiai pagret – per daug, per sunku namams.

5. Pritaikant dekanų 1928 m. nutarimą – buvo palikti Griškabūdy, kaip vidutinėje parapijoje, tik trys iškilmingi su kaimynų kunigų talka atlaidai. Kiti du likosi švęsti savėje. Šv. Agotos atlaidai visai išnyko.

Įvesta liepos vieną sekmadienį visų kat[alikiškų] organizacijų bendra šventė. Pavasarininkai, moters, vyrai, blaivininkai, brolių nariai turėdavo savo atskiras kuklesnes šventes. Šv. Cecilijos dieną ar sekmadienį – buvo giesmininkų šventė – Mišios, bendra Komunija ir užkandys klebonijoj. Be to Velykų, Sekminių proga – giesmininkų pramogėlė klebonijoj.

Vaikų-piemenėlių viena diena. Po Mišių, Komunijos visiems vaikams bendra arbatėlė su bandelėmis. Čia tilpdavo ir prie angelaičių neprisidėję. Graži proga suartinti vaikus turtingesnius su vargingiau gyvenančiais. Gražus šūkis „piemenėlių šventė“ visiems vaikams prie šv. Komunijos einantiems. Susirinkdavo per 200. Šioji diena gerą vardą pelnė parapijoj. Mielai joje dalyvaudavo ir turtingesniųjų vaikai. Senovės šiurkštus „piemens“ vardas išdilo, sušvelnėjo. Turbūt analogiškas Betlėjaus „piemenėlis“ pridengė buvusį šiurkštumą.

Advento sekmadieniai suskirstyti – vienas moterų, kitas mergaičių, dar kitas vyrų – jų rarotai, jų giesmės, jiems pamokslas. Šis suskirstymas, pasirodo, atitiko žmonių norui. Kiekvienas stengėsi savo sekmadienį palaikyti. Išpažinčių būdavo daug – kilo savo rūšies graži agitacija ir tarp savęs lenktynės, kurių daugiau.

6. Procesijoms pajvairinti įsigyta eilė vėliavų. Mergaičių dvi, moterų viena, tretininkų viena – visos su uniformuotomis palydovėmis prie raiškčių ir uniformuotos trijų altorėlių nešikės mergaitės. Vyrų – Jėzaus Širdies vėliava su 4 palydovais ir Gyvojo Rožančiaus su 4 palydovais; vaikų vėliava su 8 palydovais; metalinis spindulys; Jėzaus Vardo insignijos su 4 palydovais; keturios paprastos vėliavos vyrų nešamos ir prie kryžiaus dvi vaikų vėliavėlės megztos. Visi vyrai kamžuoti. Vyrai ir vaikai su kamžomis stelbdavo uniformuotų mergaičių skaičių.

7. 1933 m. surengtas visos parapijos ir apylinkės vyrų eucharistinis kongresas. Vyrų pilna bažnyčia, prie Dievo stalo visi ir procesija su Švenčiausiu miestelio aikštėje. Gražus buvo akstinas vyrų tarpe katalikiškai jiems pasirodyti.

8. 1937 ir 1938 m. buvo pabandyta „bažnytinės joninės“ rengti, imituojant Liurdo naktines procesijas. Buvo taip daroma. Betemstant iliuminuojama šventorius, bažnyčia. Eisena iš bažnyčios prie Liurdo koplyčios, čia atgiedama Litanija šv. Marijos, klebono žodis ir procesija visų su žvakėmis apie bažnyčią, giedant griškabūdiečiams priprastą „Marija gražiausia Panele“. Prie bažnyčios durų kunigo svečio pamokslas, jį baigus, visų giedama „Tikiu į Dievą Tėvą“. Grįžus į bažnyčią, be pertraukos giesmės, litanijos, skaitymai, choro gražesni dalykėliai, svečio pamokslas. Tam tikras bažnytinis koncertas. Pagaliau bešvintant šv. Mišios ir paskutinis pamokslas, visų šv. Komunija ir namo. Tą dieną suma skaityta, kad naktį namus saugoję neliktų be Mišių.

Nepaprastos iškilmės su nauja apystova darė didelės įtakos. Žmonės davė „šventos nakties“ vardą, aš skelbiau kaip „bažnytinės joninės“, nes maždaug tuo laiku taikoma, kada trumpiausia naktis. Maniau po dviejų-trejų metų pakartoti. Kasmet daryti negera – apsiprastų, be to kaime gali kairysis jaunimas vasaros naktį visokių išsišokimų sugalvoti, gal kai kam virsti joninėmis pakrūmėje. Velykų naktį reta kurioj bažnyčioje nepridaro niekų.

Buvau kur tai skaitęs, kad Indijos kokia tai tautelė labai muzikali. Ten misionieriai pabandė misijas vesti giesmėmis. Pavyko. Pamaldose didesnė įvairiųjų paprastai žmonėms daro gražios įtakos. Žodis sujungtas su giesme, muzika, kitokioj aplinkumoj – ryškesnis, gyvesnis.

Mūsų „bažnytinės joninės“ pakėlė žmonių dvasią ilgam, nelyginant rekolekcijos. Rekolekcijų vardas pradeda nevilioti. Ar ne laikas būtų jų vardas keisti ir jas pravesti visaip kitaip. Tokia mintis man kilo po dviejų pasisekusių „joninių“.

1938 m. padaryta iškilinga visų katalikiškų organizacijų šventė su bažnytine dalimi ir aikštėje su prakalbomis, pažadais. Kaip koks katalikiškas parapijos kongresėlis.

8. Vieną žiemą bandyta trijų dienų uždaros rekolekcijos pravesti. Suorganizuota butai nakvynės. Buvo mergaičių į 30.

Kitą žiemą tokios jau daryta vaikinams. Panaudota ne mokslo metu Barzdų ruošos mokykla, bendrabutis. Vyrų 20.

Dar vieną žiemą moterims – pusiau uždaros.

Bandymas parodė, kad uždaros rekolekcijos ir kaime galima, tik reik tam kiek pasirengt.

9. Prasidėjus nuo Smetonos laikų katalikiškųjų organizacijų valdiškam spaudimui, per kelerius metus darydavau po pamokslų katalikiškų svarbesnių žinių pranešimą, kas, kur, už ką katalikai nukentėjo. Tokia kronika iš laikraščių buvo naudinga. Naudojau progą, kol galima, katalikiškam, pilietiškam susipratimui kelti, kad užėjus sunkesniai režimui, parapijiečiai jaustųsi atsakomingsais, gyvais katalikais.

Netikintiems, tautininkams tai buvo grasu ir jie iškėlė bylas man ir vikarui³⁴. Remiantis konkordato straipsniais, abu užprotestavę teisėjui, atsisakėva dalyvauti byloj. Teisėjas, prokuroro vedamas, nubaudė mane 500 litų, vikarą 1000 litų. Apeliacijoje Naumiesčio apygardos teismas mano bausmę nubraukė, vikarui per pusę numušė, arba naminio arešto savaitė. Keistas supuolimas. 1897 m. tam pačiam Naumiesčio name caro teismas teisė mano tėvelį ir mėnesiui uždarė į kalėjimą už žandarų viršininko Vonsiackio rastą Santakuos Vaičiaiū name lietuvišką kalendorių (spauda uždrausta, nors tėvelis nemokėjo nė skaityt, nė rašyt – kaltas). Po 30 metų aš teisiamas tam pačiam name lietuvių teismo už lietuviškus katalikiškus pamokslus. Šią skaudžią keistenybę buvau pasiryžęs byloj iškelti, bet advokatas nugynė, kad neerzinčiau kunigams ir katalikams nepalankius teisėjus, prokuroro. Man gaila, kad advokato paklausiau. Tikrai, tai karti tikrenybė tiems, kurie tiek prikentėjome nuo rusų priespaudos. Netikinčiųjų rankose valdžia greit virsta despotizmu ir kreivu tautišku.

Dėl valdžios pareigūnų užsikirtimo ir jų krikščioniškos sąžinės atbukimo buvo jų taikomi keisti, įkirus varžymai. Valdžios spaudimas daug kliudė Kat[aliku] Akcijai, demoralizavo organizacijos narius, sunkino palaikyt nariuose drausmę. Iš kunigijos viršūniū nesimatė vienos griežtos katalikiškos linijos, todėl kataliku priešai drąsiau narpliojo ir skaudino kat[aliku] veikėjus. Reikėjo slapstyti, veikti pakampėmis.

Vieną liepos bet kurią dieną būdavo Griškabūdžio bažnyčioj, klebonijoj platesnės apylinkės ateitininkų slapta šventė su pamaldomis, paskaitomis, pasitarimais ir bendru klebonijoj užkandžiu. Toji diena jungė besimokantį jaunimą su parapijos akcija, jie jautėsi reikalingi esą kat[aliku]

³⁴ Byla vyko 1931 m. Kartu su klebonu Juozu Vaičiaiū buvo teisiamas vikaras Simonas Barčaitis. Žr.: Šaltinis, 1931, Nr. 10, p. 130; Nr. 20, p. 275.

veikimui. Tai buvo savo rūšies tėviška užuojauta kat[alikių] jaunimui, valdžios ujamam ir skandinamam. Ne vienas tų arbatėlių dalyvis po keletos metų mielai prisimindavo tas dienuotes ir reikšdavo dėkingumą, atsilankydami prie progos pas senąjį kleboną. Dėkingas buvo jiems ir klebonas. Jie daug gyvumo įnešdavo rengiant organizacijų šventes, gerai nustatydavo savo brolius, seseris, gimines, – tai gerieji kunigo talkininkai parapijos darbe. Verta su tokiais ir pasimelst ir pajuokaut už stalo prie giros ir geresnio užkandžio.

10. „Žiburio“ draugija gražiai veikusi prieš Did[įjį] Karą ir per karą, po karo užleidžia vietą „Pavasariui“, „Kat[alikių] Moterų“, „Blaivybės“, „Angelo Sargo“ draugijoms. „Žiburio“ vardą palaiko tik nejudamas „Žiburio“ turtas-namas su dviem krautuvėm, salė ir prieglaudos namas su išlaikomais 8–10 senelių.

Griškabūdžio „Pavasaris“ tai „Žiburio“ draugijos spiečius. Iš pradžių jis ir „Žiburio“ vardą nešiojo ir kaip „Žiburio“ jaunimo sekcija darė susirinkimus, rengė pramogėles. Didžiojo Karo vokiečių okupacija nekentė lietuvių organizacijų. „Žiburio“ draugiją toleravo, kaip nuo seniau įsigyvenusią švietimo draugiją.

Vokiečiams išsinešdinus, pavasarininkai stojo ant savų kojų. „Pavasaris“ Griškabūdy, kaip ir kitose parapijose, buvo tvirčiausias jaunimo lietuviškai-katalikiško judėjimo centrelis. Griškabūdžio skyrius nemaža savanorių būrį išleido į frontą, mergaitės tvarkė rinkliavas, dovanas kovojančiam jaunimui (valgomų daiktų, baltinių, kojinių, pirštinių, tabako, pinigų, knygų).

Tautinės, bažnytinės šventės neapsieidavo be pavasarininkų. Ramiems laikams atėjus Griškabūdžio Pavasario skyrius išaugo, subrendo. Pirmi bandė pravesti pramogas su dienos šviesa. Ilgą laiką atlaikė moderuodami pasilinksminimus lig vakaro 9–10 val. „Pavasario“ Centras žiūrėjo į vidunakčių pramogas pro pirštus, skyrių neragino prie kuklesnių pasilinksminimų, dėl to Griškabūdžio skyriui tekdavo nuolatos nesmagumų nuo savo laisvesnių narių ir nuo kaimyninių skyrių, kurie nesitenkindavo vidunakčiu, sekė miestus, ligi švintant.

„Pavasaris“ parapijos gyvenime daug gera lėmė, buvo geras pradas katalikų šeimoms. Daug buvo visur daroma ir klaidų, trūko organizuotos įtakos iš „Pavasario“ Centro, iš „Pavasario“ vadų. Veikimas praskydo, nuslydo į bereikšmį pasirodymą, pasigyrimą, išsiskyrimą. Ne laiku posėdžiai, per ilgi susirinkimai, per dažni pasilinksminimai taršė „Pavasario“,

kaip katalikiškos organizacijos vardą, įnešė į šeimas tarp tėvų-vaikų kar-
taus priklimo. Žodžiu, daug gera, daug negera.

Griškabūdžio „Pavasaris“ be paprastų švenčių, kongresėlių, ekskursijų
suorganizavo:

- savo dūdų orkestrą (1000 litų)
- šventoriaus vienos fronto pusės gelžbetonio tvorą (300 lt)
- Vytauto Didžiojo 500 metinėms paminėti
- Šukėtų kaime medinę koplyčią (400 lt) Lietuvos krikščionybės jubi-
liejui paminėti (1938 m.)

Sumanymas iškasti Griškabūdžio aikštėje šulinys-paminklas visų pa-
rapijos Jonų vardu su šv. Jono Krikštytojo statula – neįvyko. Geri jaunimo
norai likosi ateičiai.

Pavasarininkų auka šventoriui buvo žadėta pažymėti vartų stulpą, kad
bus fronto vartai naujai daromi. Vartų nespėta remontuoti ir aukos užrašas
liko tik popierių. Turėjo būt:

Vytauto Didžiojo
500 metų jubiliejui paminėti
1430–1930
L.K.J.S. „Pavasario“
Griškabūdžio skyriaus auka

10^b. Kaip įsprausti į parapijos darbų ratą „Krikščioniškojo Mokslo Bro-
lija“, kvaršino man galvą. Katalikiškojo švietimo-auklėjimo darbą dirbo
esamos kat[alikiškos] draugijos, brolijos. Jų tiek, kad tik turėk tiek galvų ir
rankų. Mūs užsienių mėgėjai reikalauja, kad pas mus kaimuos tuoj veiktų
„Krikščioniškojo Mokslo Brolija“, kaip Belgijoj ar kitur, kur kaimuos ne-
trūksta mokytojų galvų.

Tai bėdai užkišti, radau išeitį – parapija sudės vienam klierikui stipen-
diją. Suradau 20 apsiimančių duoti po 100 litų (t. y. per 5 metus po 20 litų).
Susidaro kasmet po 400 lt. Siunčiu seminarijos rektoriui, kad sunaudotų,
kam reikalingiausia parama. Atsispausdinau kvitarą su gražia Krikščioniš-
kojo Mokslo Brolijos padėka nariui. Pavyko geriau, neg tikėjausi Reikalas
remti krikščionišką mokslą populiarėjo. Kitam penkmečiui rasti kitą
dvidešimt būt eję dar lengviau. Seminarija žmonių idealizuojama, tad
lengviau jai aukų gauti. Per 2 ar 3 penkmečius žmonės priprastų remti
kiekvieną kat[alikiškojo] mokslo skleidėją po kaimus. Taip atsirastų šalti-
nis kaimo veikėjams apmokėti.

Antrojo penkmečio neprisiėjo pradėti – karas pakrikdė. Pinigų rinkimas, brolijos kvitaras – Sibiru kvepia. Pati mintis sveika. Aplinkybėms pakitėjus, reiktų kas tokio realizuoti, ne tiek dėl pinigų, kiek dėl pripratimo žmonių kat[alikiškui] mokslui vertinti.

11. Šukėtų pavasarininkai suskato pastatyti savo apylinkėje koplyčia-paminklą 550 metų Lietuvos krikšto. Juo labiau, kad Šukėtams toloka į bažnyčią. Vaikų gražų sumanymą tėvai parėmė. Ir 1938 m. Šukėtuose medinė koplyčia baigta, pusiau slapta pašventinta šv. Jono Bosko vardu (slapta – valdžia būt visokių formalumų reikalavusi).

1939 m. Griškabūdžio bažnyčioje pašventintas didelis šv. Jono Bosko paveikslas ir vyrų nešte nuneštas į Šukėtų koplyčią su tam tyčia iškilmėmis. Būtent vieną vasaros sekmadienį Griškabūdžio bažnyčioj tik anksti pamaldos. Po šv. Mišių pašventinamas šv. Bosko paveikslas. Maldos Apaštalavimo ir Blaivybės vyrai tąjį paveikslą prisitaisę ant kartelių, kaip vėliavą, neša į Šukėtus (8 kilom[etrai] kelio). Procesiją veda kun. Žilinskas³⁵. Pakelėje sustojimo vietose sako jis pamokslus. Beeinant prisideda vis daugiau maldininkų, taip kad arti Šukėtų susidarė didelė minia. Paveikslas iškilmingai įkeliamas į altorių. Šv. Mišios, pamokslas. Savotiški atlydai. Po pamaldų pavasarininkų po medžiais iškilmingas susirinkimas-mitingas su tėvais ir svečiais. Kalbos, pasigėrėjimas atliktais darbais, nepaisant tautinės valdžios šnairavimų, kandžiojimų. Viskas glaudžiai rišo vaikus ir tėvus.

12. Bandyta kelis metus rengti kaimuose pamaldos prie pakelės kryžių, ar kaimo kapuos. Litanija, giesmė, pamokslas. Išeidavo gražus sekmadienio pavasaris. Urvinių, Vyšpinių, Antabūdžio dugne nepavykdavo. Čia veikė netikėlių agentai, jie žmones atbaidydavo nuo visa kas tik su bažnyčia, su kunigu, dauguma darėsi nejautrūs tam, kas katalikiška. Iš to krašto labai mažai į bažnyčią ateidavo, daug be velykinės apsieidavo, nors šiaip

³⁵ Kun. Albinas Žilinskas (1892–1968). 1920 m. įstojo į Seinų vyskupijos seminariją Zypliuose, o baigė Gižuose. Kunigu įšventintas 1924 m. spalio 26 d. Paskirtas Griškabūdžio vikaru, 1927 m. – Marijampolės vikaru, 1928–1935 m. buvo Aukštadvario Šv. Domininko bažnyčios rektorius ir mergaičių žemės ūkio mokyklos kapelionas, 1935–1939 m. studijavo teologiją *Angelicum* universitete Romoje. Grįžęs į Lietuvą paskirtas Griškabūdžio vikaru, nuo 1941 m. rugpjūčio mėn. – Alytaus gimnazijos kapelionas. 1949 m. už antisovietinę agitaciją nubaustas 10 metų pataisos darbų lageryje. Nuo 1955 m. – Pajevonio altaristas, nuo 1956 m. balandžio mėn. – Patilčių klebonas, nuo gruodžio mėn. – Rumbonių altaristas, nuo 1957 m. lapkričio mėn. iki mirties – Rumbonių parapijos klebonas.

bedieviško atkaklumo nerodydavo. Kairioji spauda ir raudonesnieji iš čia inteligentai savo raugo paliko. Užšėliai darėsi madoj.

13. Maniau pajvairinti Did[įjį] Penktadienį – po bažnytinių pamaldų sugiedoti pasiją lietuvišku tekstu. Bet Kurija neleido. Vėliau graudinausi, Kurijos klausėsis. Pamaldų priedai juk tai ne liturgijos dalis, Bažnyčios mintis, kad visoki priedai būtų žmonių kalba giedama, kalbama. Šv. Rašto populiarinimas ar skaitant, ar giedant negal būt bloga. Čia Kurija klydo. Ateity reikėtų įvesti pasijos giedojimas, pritaikant kai kur tarpuose visai bažnyčiai išsilieti giesmele-aktu, tam tyčia parinktu. Kuomi geresni, taip prigiję, Graudūs verksmai?

14. Po pamokslų skelbdavau įvairią intenciją bendrai maldai, kad atkreiptus visų mintį į skaudesnius Bažnyčios įvykius. Sveika Marija, šv. Marijos, šv. Juozapo, Jėzaus Širdies litanija, Dievas mūsų prieglauda, Palaimintas Dievas, Iš gilybės – arba kalbama, arba giedama.

Vieną kartą pabandžiau Kalėdų dieną pritaikinti, kaip pamokslą, giesmę „Sveikas Jėzau gimusis“. Privedęs mintį prie pirmojo posmo, užgiedojau, kaip kad sveikindamas, „Sveikas Jėzau“, giesmininkai painformuoti pagavo ir sugaudė visa bažnyčia, gyvai suprasdami ką tąja giesme sveikina. Taip mintį paplėtojus privedžiau prie antro posmo, vėl visi giedojome „Kanklėmis kankliuosime“. Taip ir su trečiu posmu. Giesmukę išmoko visi ir kalėdiniu laiku paraginti visi giedojo ją bažnyčioje ir parėję namo. Panašiai Velykų rytą pamokslų užbaiga buvo visos bažnyčios giesmelė „Linksmas diena mums prašvito“.

Pamokslai, įvairinami turiniu, forma ir priedais, savo darė. Iš bažnyčios išeidavo neklaususių pamokslų labai maža saujelė (50–100 iš 1000–2000).

15. Buvo susidariusi į 100 vyrų blaivininkų kuopa ir kelerius metus laikėsi. Nepaisant raginimų, susirinkimų, švenčių, sakomų tam tyčia pamokslų, blaivybės idėja neplito. Gal, kad nematė akcijos iš gretimų parapijų. Susidurdami su giminėmis iš kitų parapijų asimiliavos su visais geriančiųjų papročiais.

Taip pat jaunimo ir vedusiųjų padorumas gret su viso krašto puolimu smuko ir Griškabūdy. Vieni metai (1938) gimimų, mirimų skaičius lygus (po 62). Daug metų gimimai ką tik prašokdavo mirimus. Po Didž[iojo] Karo moralinis pakrikimas nesustabdomai plito visoj Lietuvoj. Šakių apskritis – labiau puolusiųjų eilėje. Čia veikė dalinai Prūsų artuma ir skaitlingas evangelikų įsimaišymas. Kasmet po kelis syk puldavau netikusį

mergaičių, vaikų nuoginimą, nepriimdavau prie procesijos su trumpais sijonėliais, bardavau prie kiekvienos progos motinas, nepaisančias tvirkinančios mados, neklausančias vyskupų rašto apie krikščionišką padarumo supratimą. Nieko negelbėjo. *Pop svojo, čiort svojo*, anot rusų priežodžio. Kad ir be galvos, tik ne iš mados. Motinos sekė miestų pusnuoges.

Nebuvo bendro visos kunigijos akcijos prieš nepadorų rodymąsi. Vyskupų raštas ir liko tam sykiui raštu, tuoj užmirštu. Dar daugiau blogos įtakos darė gimnazijos ir panašių mokyklų mokytojos; mokytojų žmonos lenktyniavo su mokinėmis, kuri nuogesnė pasirodys. Pro pirštus žiūrėjo ir nekovojo nė „Pavasario“, nė ateitininkų vadai ir negražiąja nuogumą matą toleravo. Kūno kultas, sporto manija netvarkoma galutinai pakirto padarumo jausmą, blogai atsiliopė gyvenime, ardė šeimas, tas paskutines padarumo tvirtoves.

Kaune apmokomos moksleivės mergaitės pozuodavo Jievos kostiumu menininkams, tiems paišant nuogus moterų biustus. Šakių gimnazisčių tarpe buvo atsitikimų, kad nuogumų garbintojos tokiomis savo fotografijomis dalindavosi. Daug važinėję sakydavo, kad Paryžiuje, Maskvoje jaunimas kuklesnis apdaru, elgesiu, neg Kaune. Kaimas nesulaikomai seka išvirš ir viduj miestų purvus. Mūsų miestai, miesteliai ligi šio karo buvo žydiški. Toji tauta prieškrikščioniškoji daug negero sėjo mūs katalikų tarpe.

16. Naumiesčio teisėjas p. Griketis³⁶ protarpiais atvažiuodavo bylų spręsti į Griškabūdį. Jis kartą sako, kad paskesniu laiku pamažėjo bylų Griškabūdy. Kaip tai? Kaip manot dėl ko? Jis atsakė – pamokslai paveikė, jis jų klausydavos, kada tik būdavo Griškabūdy, žmonių supratimui pritaikyti žodžiai veikė.

Vienintelė paguoda, kad nors šis tas liko iš mano pastangų. Gaila, kad ir tas neilgam.

Ištvirkimas, girtavimas slinko plačiu latakų ir apėmė visus kaimus, karo sūkuriui supurčius. Nesantaika, vienas kito kandžiojimai, kerštaviškai, nepaisant kur yra priekabės ir kur jos nė šešėlio nėra, išbujojo, rodos, laukinių krašte. Relingingumas katalikiškas nusistatymas prie pirmos bėdos dingo, prie pirmo pagrasinimo ir daug šeimų dingo. Karo vėsus, pokarinis režimas suardė, išgriovė silpnas dvasios sienas. Buvo gera, kol gera aplinka tvarkė, prilaike vadžias. Dauguma, pasirodė neužgrūdintais, neparengtais kovai su nuožmia bedievybe.

³⁶ Daugiau duomenų nerasta.

IV. TAIP IR KYLA MINTIS KALTINTOJA, AR NEVERTĖJO
TUOS LITŲ TŪKSTANČIUS KITOKIAI STATYBAI
SUNAUDOTI?! KAD KOKS PRANAŠAS-GERADARYS BŪTŲ
ATPALAIDAVĘS KLEBONUS ANKSČIAU NUO PARAPIJINIŲ
STATYBŲ IR VARGO!

Sakysim, sumobilizavus tūkstančius litų, būtų atspausdinta pigių brošiūrų ir pusdykiai jomis užversta visų kaimiečių lentynas, arba būtų parapijos fondu atpiginta gaunamieji laikraščiai. Būtų pasamdyta civiliai kalbėtojai ir jie paleista vasaros metu po kaimo krivules arba po kilnojamas kaimo oratorijas. Šv. Jonas Bosko šimtu metų buvo pramatęs šį reikalą ir užvedęs.

Kas nedavė daryt ekskursijų autobusais, talpinant visų luomų geresnių norų žmones, ne butinai į šventas vietas, bet su šventais palydovais?!

1938 m. Sekminių antrąją dieną buvome susirengę iš Griškabūdžio keturiais autobusais ekskursiją Šiluvą, Tytuvėnus, Raseinius, Vytėnus. Laisvai nekliudomai kitų ir kitų nekliudant, šeimyniškai pasikalbant, katalikiškai pasimeldžiant – graži parapijinė pramogėlė dvasiai pakelt. Ji gražesnė, neg amerikiečių bizniški piknikai su bonkomis, su kortomis. Tokios dviejų-vienos dienos atostogos artino dalyvius tarp savęs, kėlė visų dvasią, o kunigo žodžiams daugiau* svarbos teikė.

Ar nebūt buvę geriau – rengti, kad ir dar tiek būt atsėję, gerų filmų, dar geresnių filmininkų, kurie būtų kaimuose švaistęsi su katalikiško gyvenimo pavyzdžiais (kat[aliku] didvyrių didvyriškų kovų paveikslais) dar su karštesnėmis kalbomis, kaitinančiomis kovai su savo ištižimu, lepumu, į bedievybę vedančiu ponišku atšalimu.

Dabar matant visur tik griuvėsius ir kūno ir dvasios griuvėsius, nesulaikomai ašara spraudžiasi, skaudus liūdesys lydi mus senus į kapus, o jauniems baisi ateitis prieš akis.

„Exterminavit eam aper de silva, et singularis ferus departus est eam“, t. y. mūsų sielų vynuogyną (*Ps 79*).

*Lapo paraštėje parašyta: „Mes statome bažnyčias, mokyklas, vienuolynus ir prieglaudą, bet nepagalvojame, kaip lengvai priešas gali paglemžti šitas mūsų dvasios kultūros tvirtoves, jei mes jų neapvesime saugiu spaudos ir krikščioniškos propagandos mūru“. A. Bangha (*Tiesos kelias*, 1940).

Kita vertus, kiekvienas šimtmetis turi savo skirtingas bėdas, skirtingi vėjai pučia, drasko. Bažnyčia tiems vėjams nepasiduoda, nepasiduos, nelygu kaip laivu iriasi prie tikslo, tai į vieną pusę kryptelėja, tai prieš vandenį atsisuka, tai lenkiasi seklumos. Taip amžių bangos skalauja, o Bažnyčia savo kryptimi plaukia, kaip Kristaus žadėta ir užtikrinta.

Mes (tariant, mūs karta) darėme, kas mūs laiku rodėsi reikalingiausia. Kitos kartos darys kitaip, kas tada sėkmingiausia rodysis. Vėlesnis gyvenimas įvertins ir pasakys, kas laiku padaryta, pramatyta, kas pavėluota.

Dievas savo darbininkų gerus norus ir gyvas visų pastangas už gera priims. Nebe reikalo apaštalas ir mes su juo galim kartoti – aš sodinau, Apolis laistė, bet Dievas davė augimą (*1 Kor 3, 6*). Jis mūs klaidas pridengs, atitaisys kitų ranka. Už apsileidimus, pavėlavimus.

– Domine, miserere mihi peccatori! [Viešpatie, pasigailėk manęs, nusidėjėlio!]

1951 IX 8

Kun. J. Vaičaitis

SVAJONĖS

Ką daryčiau, jeigu gyvenimo laikrodis atsisuktų 20 metų atgal,
jei laisvė veikti grįžtų?

A. BAŽNYČIOJE

Bažnyčioje – populiari katekizacija ligi įgrįstant. Pamokslai 15–20 minučių gerai parengtu dėstymu. Aiškinamoji tiesa praktiškai rišti su žmogaus gyvenimu, t. y. kaip toji tiesa remia žmogaus gyvenimą, kaip ji skaidrina, tobulina dvasią. Tikėjimo tiesos – tikras žmogaus dvasios ramstis.

Reiktų, kad mūs studijozai sustatytų tam tikrą vadovėlį ir 100 (saky-sim) straipsnių, kur populiariai, kaimo žmogui suprantamai, pritaikinta forma dėstytų tikėjimo tiesas su palyginimais, pavyzdžiais, istorija.

Užtemdžius bažnyčios langus, tiktų rodyti kateketinių filmų, paryškinančių kalbamąjį klausimą. Jei prie filmos vieną kitą giesmelę, psalmę pagiedojus, tai būtų gyvas pamaldų užbaigimas, mišparų vietoje.

Paįvairinimui tiktų rengti bažnyčioje religinė valandėlė vargonais, giesme, dialogais, duetais. Inscenizuotas pasijos giedojimas lietuvišku tekstu būtų gražus parengimas kančios savaitei, pakeistų kokią gavėnios sekmadienį „Graudžius verksmus“.

Keliose parapijos vietose (atsieit oratorijose) – katekizmo sekmadienis, t. y. katekizmo populiarizacija maldomis, giesmėmis. Dialoginė giesmė su pritaikintu minios atsiliepimu, panašiai litanijų „melskis“, „gelbėk“, „pasigailėk“, „tikiu“, „žadu“, „myliu“. Rūpestingos galvos išrastų, pritaikintų.

Čia be filmos, be vaizdžių paveikslų neapsieisi. Kodėl nepastačius gyvų paveikslų? Oberemergan Kristaus kančios vaidinime kelis syk stato gyvus paveikslus Senojo Įstatymo figūroms paryškinti. Labai tinka ir veikia. Matytas vaizdas įstringa giliau, sakyta tiesa užsiliks ilgiau ir gyvenimo sunkiąją valandą atgis gyvai. Tars taip reik katalikui jaustis, taip Dievas nori. Kas syk ką nors nauja pridėti. Šablonas grasu. Reikalas užintriguoti naujumais, kad į katekizmą nežiūrėtų ožio akimis.

Katekizmo supratimas svarbu gyvenime, juo labiau šiais atšalimo laikais. Jau 1609 m. Šv. Jonas Leonardi aukštai vertino ir sugalvojo – Coetum instituit presbyterorum, quibus propositum esset idoneos informare adolescentes, in dissitis regionibus subinde mittendos ad fidem propagandam. [Paskyrė kunigų, kad jie informuotų tam darbui tinkančius suaugusiuosius, ketinamus siųsti tolimuose kraštuose tikėjimo skelbti.] (Offic. S. Joannis Leonardi 9 vet. VI lectio) Toki adolescentes kaip būt sugadu mūs laikais vyskupijose, parapijose!

Leninas sakė: filminis menas Rusijai reikalingiausias (suprask, jų idėjoms skleisti).

Paryžiaus kardinolas Dubois³⁷ išjudino francūzus ir 1910 m. pasirodė ten pirmasis religinis filmas. Kismet francūzai darė pažangos prieš šį karą jau jie turėjo vertingų filmų (N. Romuva 1933).

Šuolių kaime nepadarysi, bet vytis pažangiuosius reik. Oberemergan – Bavarijos kaimelis, kas dešimtmetis vaidindamas pasiją, pralenkia miestų operas, patraukia tikinčius ir netikėlius. Klausydami, žiūrėdami aštuonias valandas vaidinimo, pergyvena Jėzaus kančios momentus.

Pati bažnyčia turi kalbėti.

Dekoruojant bažnyčios sienas, išmarginti rinktiniais Šv. Rašto tekstais, arba su tokiais tekstais audeklas iškabinti ir protarpiais jis keisti. Kurį iš tų tekstų suminėjus pamoksluose, jis darysis suprantamesnis. 1901 m. mačiau Karaliaučiaus kat[alikių] bažnyčioje sienas išrašytas Visų Šventųjų litanija. Dekoracija graži, tartum juostomis išklota siena. Tik gaila, kad

³⁷ Kardinolas Louis-Ernest Dubois (1856–1929), Paryžiaus arkivyskupas.

lotynų kalba, ne vietos kalba. Tekstų populiarizacija svarbu. Tegu juos mato, kurie nori ir kurie jų nenori. Gili jų prasmė liks.

Bažnyčioje suolai, bent daugumai sėdėti. Pati bažnyčia vėdinama, mazgojama, kad atstotų salę.

Prie bažnyčios.

Kiekviena parapija, atsieit klebonija, turi motorą, elektrą, paveikslams lempą, kino filmas (dalį nuosavų, daugiau samdomų).

Po pamaldų valandėlę kino filma, paskaita, daina nužadina neskubančius namo. Dėl to reikalingas namas su sale, su arbatine, su knygyne, kur būt galima ne tik paskaityt knygų, bet ir jų nusipirkti.

Knygyne arba skelbimo lentoj sieninis laikraštis su žiniomis, kas tą savaitę įvyko katalikiškam pasauly.

B. KUNIGO TALKININKAI.

Klebonas turi 2–3 apmokamus talkininkus – jie rodys filmas, aiškins žinias, pasišvaistys knygyne, patars naujesnes knygas, laikraščių straipsnius, rengs vaidinimus, gyvus paveikslus, vaikų šventes, ekskursijas, vaišes.

Būtų bent keturi su atlyginimu giedoriai. Juos kunigas vežtųsi į oratorijas. Kaimuose turės bent tris oratorijas. Ten retkarčiais anksti rytą Mišios, pamokslas, visų dalyvių giesmė, perpinta giedorių solo, duetu, kvartetu. Kaimiečiai gimtoj aplinkoj, medžiams šlamant, paukščiams čiulbant, jaučiau pajus ir priims dvasinį saldainį.

Toj pačioj oratorijoj kitą kuri sekmadienį pavakariais – religinė šventė su pajvairinta kat[aliku] programa. Užbaiga tik su dienos šviesa. Programa ta pati kitose oratorijose. Per metus 12 ar mažiau – koks pasisekimas ir oro pastovumas.

Oratorija naudojama vaikams rengt išpažinčiai, sutvirtinimui, jei būtų galima gauti vienuolė, ar mokytoja.

Laikui bėgant ir gerėjant, įsitaisyti auto su platesniu ruimu – ten altorius, zakristija ir kas reik vežtis. Atlikus anksti oratorijoj, auto grįžta į bažnytkaimį vidudienio pamaldoms, arba bažnyčioje anksti, oratorijoj vienoj ar dviejose mišios-suma su priedais.

C. GYVENAMIEJI NAMAI-KIEMAS.

Klebonija. Naujai statant kleboniją, tenkintis kuklesniu planu. Klebonui – du kambariu su kampučiu interesantams priimti, svečiui kambarys,

virtuvė, šeimyninė (šeimininkei). Kur du kunigu – vikarui du kambariu ir bendras valgomas.

[Rankraštyje pateikia klebonijos išplanavimo kelis brėžinius (variantus).]

Parapijos laukus likviduoti. Palikti tik daržui, sodui, aikštei – daugiausia vieną ha. Bažnyčios tarnai teturės po daugiau – patys turės gražaus darbo ir mažiau prašinės iš parapijiečių. Klebonui laukai – paikis. Jam patarnaus viena šeimininkė, prireikus ateinąs padienis. Arklys darbams, išvažiuoti – samdomas, kaip metinė pastotė. Pienas ir kitos smulkmenos virtuvei lengvai galima pirktis pas kurią nors netolimą kaimietę. Išeis nebrangiai, o kaimietė džiaugsis tokiu klijentu.

Paradai savais arkliais, blizgančiais pakinktais atgyveno savo laiką.

D. RUBEŽIAI

Dekanatų komisijos turėtų parapijų rubežius išlyginti, nepaisant kas nor-nenor. Idealas, kad žmonėms nebūtų toliau 4 kilometrų į bažnyčią, o bažnyčios būtų su 2 kunigais. Kur aplinkuma, sąlygos verčia būtų parapija su vienu kunigu. Gerų norų kunigas išbandytų savo talentus ganytojauti, kaip šv. Jonas Vianney³⁸ (+1859) arba nesugyvenąs su kitu, gautų vietą vienas.

E. SUNKENYBĖS

Didelė bažnyčios sąmata. Kunigas dės visą jėgą ir savo kišenių kat[alikiškai] akcijai.

Įsteigtas vyskupijos fondas-bankas padės parapijoms lengva paskola. Banką turėtų sudaryti bažnyčių draudimas, kunigų senatvės fondas ir apkarpyti Kurijos, seminaristų, katedratikų fondai. Lig šiol centrai per stambūs buvo. Jei gyvenimas reikalauja įsitemti kame, tai centrai, vyskupų neišskiriant, turi pradžia praveisti ir savo, mažiau reikalingas, išlaidas nubraukti kat[alikiškos] akcijos naudai.

Kitur prapagandos traukiniai ekstra važinėja per miestus, laivai upių pakraščiais plūduriuoja, kad bedievybę platintų – kodėl mums nepasekus šv. Povilą su mūs amžiaus priemonėmis?!

F. ŠELPT IŠMINTINGAI

Vaikščiojanti elgeta yra visuomenės sloga. Profesinis elgetavimas reik naikinti.

³⁸ Kun. Jean Baptiste Marie Vianney (1786–1859), šventasis, vadinamas Arso klebonu.

a) Kiekviename didesniame kaime parenkamos dvi-trys rimtesnės moterys. Jų rūpesčiui pavedama organizuoti – ligonių, paliegių lankymas, pirmutinis aprūpinimas nelaimėje. Kaimų rūpintojos susisiečia, pasitaria su bažnytkaimio gailestingumo komitetu, kurio žinioj visas labdarybės darbas parapijoj.

b) Bažnytkaimis turi prieglaudos namelį su keturiomis-penkiomis lovomis dėl paliegių, pavargėlių.

c) Netoliese bažnytkaimio atskiras gailestingumo kvartalas su trimis-keturiais nameliais. Kiekvienas namelis dviem gyventojam (šeimom). Kiekvienam po kambarį, virtuvę, sandėliuką. Arti namelio 6-8 arų sklypelis daržui, sodeliui, uogynui.

1. Prieglauda su gulinčiais turės savo šeimininę ir ji, komiteto padedama, rūpinasi visu paliegių išlaikymu.

2. Priglaustieji su arais patys apsirūpina maistu, rūbu, švara, kuru.

Labdarybės vedėja geriausiai – vienuolė. Nesant tokios, koks rimtas, tvarkingas vyras ar moteris. Vedėjas prižiūri namų, laukų ir sugyvenimo tvarkos.

Vienas visam gailestingumo kvartalui šulinys, mažas prūdelis ir maža pirtis. Pirtis pavesta vienai tinkamesnei priglaustajai.

Pirtis ne tik priglaustiems, bet ir atklydusiam ar atklydusiai apsišvarinti. Reiktų sudaryti galimybės, kad dvi dienas pirties vedėja palaikytų atklydėlį (dažniausiai nenormalų), naujais baltiniais apvilktų, išleistų švarų. Suprantama, kad, jeigu gali, atsilikytų ir sielos reikalus. Bus atsitikimų, kad pasiseks ir užšalėlio dvasia atgaivinti. Baltinių iš visos parapijos susiras, medžiagą sutvarkys priglaustosios.

Pirties kitam gale gyvens pirties vedėja. Prie pirties šone mažas kambarėlis dėl pakeleivio-atklydėlio.

Daug išlaidų. Komitetas suras geradarių, kai visi matys gailestingą darbą, ne žodžiais. Pirtim tesinaudotų norinti pašaliniai, paskyrus tam tikrą mokesį.

[Rankraštyje pateikti gailestingumo kvartalo pastatų brėžiniai]

G. ATLAIDAI

Bažnyčių atlaidai savo laiku buvo graži priemonė žmonių dvasiai kelti. Paskesniu laiku jie nukrypo nuo savo tikslo.

Bažnyčioj pinigai, aikštėse pinigai, pastogėse bonkos, pakrūmėse karkianti dainininkai, pilni keliai svyruojančių, prieblandoj pavienės poros...

Nebe to, daug atlaidų dieną prie šv. Komunijos. Nežymi jų dalis kiūtina namo, bet dalis susimaišo su triukšmaujančiais. Ir šv. atlaidų vaizdas išgaruoja, kaip nebuvęs. Belieka atlaidinis jomarkas. Lyginant dabartinių atlaidų kas gera, kas bloga – paskutinis prasveria.

Kas daryti, kad dienos skirtos dvasiai, tikrai dvasią keltų?

Aš manyčiau šio griebtis.

1. Metuose iškilmingų atlaidų gana dviejų. Paveikti, kad atlaidų diena būtų tik tos parapijos žmonėms, ne visos plačios apylinkės. Tokiai dienai būtų skirtas tam tyčia tikslas, sakysim, tėvų diena, kat[alikiškų] organizacijų diena, katekizmo (kat[alikiško] mokslo) diena, šventasis mūs tarpe, myliu Bažnyčią... Galėtų būti ciklas keleriems metams. Dar geriau, kada visas dekanatas susitartų, susižinotų.

2. Išpažintį atsilikti (įpratinti) dviem trim dienom prieš atlaidus (bažnyčioje, oratorijose). Tą dien kunigai būtų liuosi pamokslams, o jų turėtų būt visa eilė.

3. Atlaidų du svarbiu punktu – šv. Komunija ir suma. Iškilminga Komunija 9–10 val. ir jos adoracija su visų dalyvių giesmėmis, su invokacijomis-maldelėmis prieš ir po Komunijos. Taip daro Liurde maldininkų ekskursijos. Senovėje, Šv. Komuniją dalinant, giedota visų Ps. 33 *Benedicam Dominum in omni tempore*. Labai tiktų atnaujinti. Kunigas nepaliks vienu žmonių po Komunijos. Bent 15 minučių užims eucharistijos mintimis, skaitymais, giedojimais.

4. Suma pajavairinti rinktiniais giedojimais. Tarpais visa bažnyčia gieda šventės giesmę. Procesija su visoms galimoms iškilmėmis, su rimta Švenčiausiojo adoracija. Vyrų procesija daro išpūdžio, jie turi dalyvauti daugumoj.

Mišparai lietuviški. Psalmės, kai Graudūs Verksmai, atspausdintos, išdalintos ir visų giedamos. Arba tam tyčiai parinktos psalmės, labiau žmogaus tikėjimą, viltį, meilę išgiedančios, viena-kita giesmukė ir Viešpaties Angelas. Bažnytiniai mišparai gali keistis.

5. Nesigailėt agitacijos prieš atlaidus – dalyvaut rimtai pamaldose, Komunijoje, giesmėse. Visu smarkumu grasinti nuo jomarkinio triukšmo, bonkos, kompanijų.

6. Visų pamokslų santrauka atspausdinti brošiūrėlėmis ir tuo po pamaldų jas dalinti veltui, arba mažiausia taksa.

7. Neleist aikštėje arti šventoriaus vežimų su gėralais, užkandžiais, prekėmis. Nė devocialijų nereik. Visoks biznis tą dien šalyn. Vienas reika-

las – nevalgiusiems užkasti. Tam įtaisyti kur toliau nuo šventoriaus kioską su kava, arbata, gira, užkandžiu. Visi kiti perkupčiai iš aikštės šalyn. Jei įstatymais tokių nuvyti negalima, skelbti nenuoramoms ir tiems, kurie tokius palaiko, boikotą, viešą smerkimą.

Nė bažnyčioje, nė šventoriuje atleidų dieną jokių rinkliavų nėra. Esamos bažnyčioje aukų dėžutės tebūtų nežymioj vietoj. Kas norės, ras.

Tą dieną tebus skirtingesnė aplinka, šventiška nuotaika.

Daug kas reik taisyti – mūsų atleidų papročiai veda katalikus prie bankroto.

Platus, platus veikimas parapijoj, kraštų-galų jo neužmatyt. Bet senas jėgų nesugražinsi, jauni vargu klausys. Vis dėlto veikėjai daug ko turėtų bandyti daryti. Iš kelių bandymų vienas pasiseks – irgi gera.

Teisingai Maironis skundėsi –

Kad jauni sveikiau žiūrėtų,

Kad seni daugiau galėtų!..

Būtų giesmė kita,

O dabar juk žmogų retą

Rasi, kur pernykštį metą

Nepakaltintų kada.

(Jaunos dienos neprotingos)

1953 III 4

Kun. J. Vaičaitis

DARBŲ TAŠA

1942 m. aš pasivedžiau kun. Pranui Riaubai. Jis pradėjo nuo pirmos sausio dienos klebonauti. Vokiečių okupacija pastoracijos nekliudė, klebonijų nesunkino, jie jų vengė. Visų buvo manoma, kad vokiečiai laikini okupantai ir Lietuva atsistos, kokia buvo. Tad parapijos darbai stovėjo klebonų akyse.

Ir kun. Riauba daug ką manė daryt.

1. Buvo jis numatęs bažnyčioje suolų padauginti, juos suvienodinti.

2. Sode naujų obelaičių prisodinti, aptverti nuo turgavietės aklina tvora.

Buvo galima lengvai gauti blankų, lentų stulpams geležinių štangų. Tad ir pripirko ir privežė daug. Iš Prienų parvežė vaisinių medelių. Visu sodo pakraščiu nusodino liepaičių tris eiles.

1944 m. birž[elį] klebonas surengė 5 dienų misijas dviejų šimtų parapijos ir pusantro šimto bažnyčios metinėms paminėti. Misijas vedė tėvas Bružikas³⁹. Darbas sekėsi, bažnyčia kupina, išpažinčių grūdosi. Bet dvasios atgaivinti nepasisekė – sudrumstė karo frontas. Netruko mėnesis, užplaukė armijos. Griškabūdis virto fronto linija. Gyventojai išsiblaškę. Prisiėjo visiems dangintis į pagirius.

Šukėtų koplyčia virto dideliu pabėgėlių punktu. Po keturių tik mėnesių leista grįžti namo. Bet, kad visas miestelis buvo karių užimtas, prisiėjo kunigams kaime gyventi.

1945 m. sausio 11 d. kareiviai besišildydami uždegė Baltrušaičio klėtį. Trobesiui beliepsnojant, prisirinko žiopsotojų. Pastebėjo juos vokiečių lėktuvas ir užlėkė bombarduot. Lakūnas nenuatakė. Nukentėjo kaimynai. Kun. Riauba krito vietoje, tų namų senutė sužeista mirė po poros dienų. Skaudžiai nukentėjo zakristijonas. Sausio 14 d. po eksportos Grikabūdžio bažnyčioje, kun. Riaubos broliai išsivežė nabašninką į tėviškę ir palaidojo Plieniškių koplyčios kapuose (Šakių par.).

Gražieji a. a. kun. Riaubos sumanymai dingo. Suvežtoji medžiaga karių išvalkiota, medeliai išlaužyti, klebonija pusiau sugriauta, bažnyčios stogas apdraskytas.

1945 m. nuo sausio klebonauja buvęs vikaras kun. Sprainaitis⁴⁰. Nuo gegužės kun. Juozas Adomaitis⁴¹ klebonas.

³⁹ Kun. Jonas Bružikas (1897–1973), jėzuitas. Baigė Veiverių mokytojų seminariją. 1917 m. įstojo į Žitomiro kunigų seminariją, 1918 m. grįžo į Lietuvą ir baigė Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1922 m. gegužės 17 d. Įstojo į Lietuvos universiteto Teologijos filosofijos universitetą. Po trijų semestrų išvyko į Olandiją ir ten įstojo į jėzuitų naujokyną. Aukštuosius filosofijos ir teologijos mokslus baigė Olandijos ir Austrijos jėzuitų universitetuose. 1926–1931 m. buvo Kauno jėzuitų gimnazijos direktorius. 1931 m. išvyko į JAV vadovauti misijoms ir ten išbuvo iki 1937 m. Grįžęs į Lietuvą dirbo misijoje. 1940 m. suimtas ir kalintas iki karo pradžios. Vokiečių okupacijos metais taip pat dirbo misijoje. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos ir išvyko į Pietų Ameriką.

⁴⁰ Kun. Jonas Sprainaitis (1912–1976). Mokėsi Šakių „Žiburio“ ir Jurbarko gimnazijose. 1935 m. įstojo į Vilkaviškio kunigų seminariją, 1941 m. baigė Kauno seminariją, išventintas kunigu dar 1940 m. rugsėjo 15 d. 1941 m. buvo Pažerų, Balbieriškio, Griškabūdžio vikaras. Klebonavo Valakbūdžio, Bartininkų, Liubavo, Pajevonio ir Alvito parapijose.

⁴¹ Kun. Juozas Adomaitis (1901–1983). 1923–1929 m. mokėsi kunigų seminarijoje Gižuose. Kunigu išventintas 1929 m. birželio 16 d. 1929–1932 m. studijavo teologiją VDU, įgijo teologijos licenciato laipsnį. 1932–1933 m. buvo Alytaus vikaras, 1933–1935 m. – Šakių „Žiburio“ gimnazijos kapelionas, 1935–1940 m. – Vilkaviškio vyskupijos kurijos viceofi-

Bažnyčios stogas buvo skylėtas, užlopė. Reikalingiausią bažnyčios pamatų dalį iš pagrindų sutaisė ir rengėsi toliau taisyti. Kol buvo galima, klebonas katekizavo ir ragino tėvus vaikų mokymu rūpintis. Atlaidų dienos švenčiamos iškilmingai su kunigais svečiais. Greit mažėjo katalikų teisės, sunkėjo leidimai, didėjo mokesčiai, atimti laukai. Kas kaltas nekaltas, kunigai už viską kalti. Toks raudonųjų kodeksas.

Nors vertėsi kun. Adomaitis išmintingai, taikiai, bet naujiems ponams netiko – buvo pavyzdingas, uolus kunigas.

1951 m. geg. 15 d. atsilanko klebonijoj saugumo valdininkai, išvertė namus, visus kampus, popiergalius...kleboną išsivežė. Nieko, kas būtų galima kaltinti, nerado. Pats klebonas nieko nesijautė. Sugalvojo kalčių kiti. Administratyvis teismas nubaudė kun. Adomaitį dešimčiai metų darbų, jokių įrodymų kaltės nesant.

Ir taip kun. Adomaitis atsidūrė Gorkovskoj oblasti (500 kil. už Maskvos).

1953 III 4

Kun. J. Vaičaitis

KUN. J. VAIČAIČIO PARENGTA PAŽYMA APIE GRIŠKABŪDŽIO BAŽNYČIA

Kultūros Pam. Įst. Įgaliotam arch. Makarevičiui
Turimos žinios apie Griškabūdžio bažnyčią

Pradėta bažnyčia statyti 1792 m. Ignacijus Patockis⁴², Jurbarko seniūnas, buvo paskyręs statybai miško plotą. Iškirto miško plote įsikūrė kaimas, pramintas Bažnytgiriu (iš tos vietos imta bažnyčia giria).

Baigta bažnyčia buvo 1796 m. Jurbarko klebono kunigaikščio Kasparo Giedraičio⁴³ pašventinta. Iškilmingai ją konsekrovo 1800 m. rugp. 10 d.

ciolas ir katalikų akcijos sekretorius, 1941–1945 m. – Marijampolės mergaičių gimnazijos kapelionas ir lotynų kalbos mokytojas. 1945–1951 m. buvo Griškabūdžio klebonas ir Kudirkos Naumiesčio dekanas. 1951 m. rugpjūčio 25 d. Ypatingojo pasitarimo prie SSRS vidaus reikalų ministro sprendimu nubaustas 10 metų pataisos darbų lageryje. 1956–1958 m. buvo Marijampolės vikaras, 1958–1960 m. – Alytaus klebonas. Sovietų valdžios verčiamas, 1960 m. turėjo apleisti vyskupiją, iki 1963 m. buvo Bazilijonų klebonas, o nuo 1963 m. – Plokščių klebonas.

⁴² Ignacijus Patockis. Daugiau duomenų nerasta.

⁴³ Kun. Kasparas Giedraitis. Daugiau duomenų nerasta.

Viešp[aties] Atsimainymo vardu pirmas Vygrių vyskupas Mykolas Pranciškus Karpavičius.

Statytojai buvo du karmelitai – kun. Jeronimas Šateika, parapijos vedėjas, klebonas ir kun. Juozas Vališiauskas (1878 m. invent[oriniame] sąraše – Vasiliauskas) inžin[ierius] architektas. Pinigus, darbą teikė parapija, organizuojama Griškabūdžio Škaplieriaus Brolijos.

1804 m. Vizitacijos akte Virbaliaus Dekanato žymima, kad Grišk[abūdžio] bažnyčioje buvo tada 7 altoriai. Be esamų, dar būta altoriaus su Šv. Teklės ir altoriaus su Šv. Marijos Dangun Ėmimo paveikslais. Kas paveikslų visų autorius – nežinia. Istorikas kun. Totoraitis spėja, būsią piešti Biedronskio⁴⁴. 1878 m. sąraše perduodant klebonavimą kun. Juozui Marmai žymima, kad 1870–1877 m. tarpe padarytas nuodugnai remontas ir naujai viskas dekoruota – bažnyčia labai geram stovy. Ten atskirai rašoma – visi penki altoriai naujai iš medžio daryti, nuauksinti, kiekviename po du nauju paveikslu labai gražiai nupieštu*. Kas piešė, kas darė nepažymėta. Kun. Totoraitis rašo, kad bus daryti menininko Gustry⁴⁵. Didžiojo altoriaus Viešp[aties] Atsimainymo paveiksle rašyta, kad pieštas 1873 m., kad atnaujintas 1897 m. M. Bučinskio. Tai bus tik atnaujintojas Bučinskis. Originalo autorius bus kitas⁴⁶. Tame laikotarpy 1870–1877 m. klebonaujant Sal. Olekai, labai daug ir gražiai padaryta. Nauji paveikslai be altorių – Jėzus ant kryžiaus, Marijos Nekalto prasidėjimo, Šv. Lauryno, Jėzus karste (antipedium Didž. Penktadieniui), baltakimas keturiems su 4 poromis zomšinių pirštinių, sietynas didysis, iš lauko bažnyčia apkalta lentomis, geležine skarda dengtas stogas. Nauja krikštinė su Šv. Jono Krikštytojo ir Kristaus krikšto nauju paveikslu. Paluobių koplyčia remontuota, nudažyta ir naujas Angelų Sargų altorius su paveikslu.

Tada bažnyčios frontone ant durų buvo padėtas lietuviškas parašas: „Namai mano, namai maldos“. Tai buvo 10 metų prieš „Aušrai“ pasirodant. Kaip istorinis lietuviškumo dokumentas iš rusų persekiojimo liko

⁴⁴ Leonas Bedronskis (1837–1907), lenkų tapytojas. Griškabūdžio bažnyčioje yra Bedronskio tapytas paveikslas „Šv. Ona (Marijos auklėjimas)“.

* Virš eilutės parašyta: „priebažnyty keturi evangelistai, Mozė ir Aronas“.

⁴⁵ Gustry. Daugiau duomenų nerasta.

⁴⁶ Dailininkas M. Bučinskis yra paveikslo *Kristaus Atsimainymas* originalo ir pertapymo autorius.

neliestas, priešbažnytį atnaujinant 1928 m. Didysis altorius rašoma turėjo mensą muro. Sąrašė gi 1913 m. XI.4 žymėta, kad altoriaus akmens stalias su marmuro viršumi ir jis konsekruotas 1885 m. rugp. 8 d. vysk. sufragano Juozapo Oleko.

Kokių būta vargonų – nežinia.

Kun. Juozui Marmai klebonaujant, didėja vidurio bažnyčios kopula perdengta cinkuota skarda, iš lauko sienos lentos nudažyta aliejiniiais dažais melsvai ir pakeistos grindys medinės cementinėmis plytomis ir bene 1911 m. paryškintas vidaus dekoravimas.

1922–1923 m. klebonaujant kun. Juozui Vaičiui dažytos lauko sienos aliejiniiais dažais melsvai, pakeista bažnyčios galų stogai, buvus geležinė skarda cinkuotąja ir 1928, 1929 atnaujinta vidaus piliorių ir priebažnyčio dekoravimas ir paveikslai. (Kun. P. Brazauskas⁴⁷, tada dar klieriko.)

Koplytėlės šventoriaus kampuose rytų pusėje bene bus statytos draug su bažnyčia arba tuo po jos pastatymo. Raudonoji koplyčia kokio tai Tutlio auka, klebonaujant kun. Juozui Marmai, statyta. Varpinė-koplyčia 1933–1934 m. jubiliejaus proga klebono Juozo Vaičiui rinktomis aukomis statyta inžinieriaus A. Bistricko, meisterio Andriušio⁴⁸ (gelžbetoninė).

Bažnyčia privilegijų neturi.

Šv. Onos atlaidai sutraukia daug žmonių. Suteikti visuotiniai atlaidai Romos [popiežiaus] Leono XII⁴⁹.

Didžiojo Karo metu viena vokiečių granata pramušė pietinėje bažnyčios sienoje skylę, apdraskė lubas, vargonus.

Griškabūdžio parapija ligi 1831 m. skaitėsi Naumiesčio filija ir buvo tvarkoma tėvų karmelitų. Po Krakosmečio (1831) pasidarė savaiminga parapija ir keitėsi klebonai, vyskupo skiriami.

Griškabūdžio kaimai tęsėsi toli. Žmonių patogumui parapija suskaldyta. Iš jos susitvėrė Paluobių, Barzdų, dalis atiteko Žvirgždaičių ir dabar

⁴⁷ Kun. Pijus Brazauskas (1905–1990). Mokėsi Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijoje, 1930 m. baigė kunigų seminariją Gižuose. Kunigu išventintas 1930 m. birželio 22 d. Paskirtas Kalvarijos vikaru. 1932–1936 m. mokėsi tapybos Kauno meno mokykloje, taip pat buvo Aleksoto vikaras ir Aukštosios Fredos žemės ūkio ir sodininkystės mokyklos kapelionas. 1936–1944 m. buvo Pajevonio, Bartininkų, Šakių ir vėl Pajevonio vikaras (dekoravo Pajevonio bažnyčia). 1944 m. išvyko į Vokietiją, Austriją, 1950 m. pasitraukė į JAV.

⁴⁸ Motiejus Andriušis, meistras iš Antanavo.

⁴⁹ Popiežius Leonas XII (1823–1829).

naujai tveriasi Nemirų parapija. Taip kad Griškabūdžio parapijos pakraščiai davė pradžią naujoms parapijoms kurtis.

Griškabūdis
1943.VIII.10

Kun. Vaičaitis

M Ū S Ų J U B I L I A T A I

AKADEMIKAI:

Bronius Grigelionis
Giedrius Uždavinyš
Zigmas Zinkevičius

AKADEMIJOS NARIAI:

Kazys Tomas Baniulis
Aloizas Gvidonas Bartkus
Petras Bielskis
Kamilė Bloznelienė
Kun. Vytautas Steponas Brazdeikis
Vytautas Aleksandras Butkus
Elena Čapkevičienė
Vytautas Dambrava
Juozapas Girdzijauskas
Genovaitė Gustaitė
Irena Ona Karužienė
Romutė Liegutė
Vytenis Rimkus
Elena Stalioraitytė
Vytautas Stonkus
Laima Talijūnienė
Kun. Kestutis A. Trimašas
Sigita A. Urbienė
Stasė Valatkienė
Vytautas Vitkauskas
Vytautas Zurba

*Linkime kūrybinės sėkmės bei Dievo palaimos
gyvenime ir visoje veikloje.*

K R O N I K A

LKMA 2010 METAIS: TARP PROJEKTŲ, RENGINIŲ IR LEIDINIŲ

Nuo 2010 m. balandžio 1 d. Lietuvių katalikų mokslo akademija kaip Lietuvos mokslų akademijos partnerė pradėjo vykdyti Europos Socialinio fondo (ESF) ir valstybės biudžeto lėšomis finansuojamą projektą „Lietuvos mokslų akademijos ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos veiklos stiprinimas“. Viena svarbiausių šio projekto krypčių – tarptautinių ryšių su LKMA veiklos profili atitinkančiomis organizacijomis stiprinimas. Visų pirma numatyta plėsti bendradarbiavimą su Tarptautine katalikų intelektualų federacija *Pax Romana*, su kuria LKMA atnaujino ryšius prieš keletą metų. Aktyvus dalyvavimas *Pax Romana* narių organizuojamuose renginiuose leidžia tiesiogiai susipažinti su kitų kraštų katalikų intelektualų sprendžiamais uždaviniais, jų veiklos pasaulyje formomis, platinti informaciją apie LKMA veiklą. 2011 m. rudenį planuojama surengti metinę *Pax Romana* Europos padalinio konferenciją ir Vilniuje.

Šiuo projektu taip pat numatyta stiprinti LKMA narystę tarptautinėse Bažnyčios istorikų asociacijose, nes LKMA veikianti Krikščionybės istorijos tyrinėtojų grupė pastaruoju metu sudaro aktyviausią akademijos grandį. Be to, tai vienintelis Lietuvoje tokio pobūdžio studijų centras. 2010 m. birželio 3–5 d. LKMA mokslinis sekretorius Arūnas Streikus ir Vilniaus skyriaus pirmininkas Darius Baronas dalyvavo Helsinkyje vykusioje *Commission Internationale d’Histoire Ecclésiastique Comparée* (toliau – CIHEC) metinėje konferencijoje. Į konferenciją iš viso atvyko 23 atstovai iš 16 šalių. Renginį organizavusi Suomijos Bažnyčios istorijos draugija ir CIHEC nacionalinė Suomijos komisija konferencijos dalyviams parengė plačią pažintinę programą, kuria siekta pristatyti šios šalies religinio bei

kultūrinio gyvenimo aktualijas ir jo praeitį reprezentuojančius paminklus. Tai įprasta tokių susitikimų organizavimo praktika.

Paskutiniuoju metu Lietuvos atstovai CIHEC veikloje aktyviai nedalyvavo, todėl jiems buvo suteikta išskirtinė galimybė pristatyti Bažnyčios istorijos tyrimų būklę ir supažindinti su LKMA indėliu, organizuojant Bažnyčios istorijos studijas. Pateikta informacija sukėlė gana didelį konferencijos dalyvių susidomėjimą. Pranešėjams teko atsakyti į klausimus, kokios yra Lietuvos istorikų tyrimų vertimo į užsienio kalbas galimybės, kodėl Bažnyčios istorijos studijos Lietuvoje nėra nuosekliai vykdomos valstybinėse aukštosiose mokyklose ir tyrimų centruose etc. Paskutinę konferencijos dieną vyko CIHEC biuro posėdis, kuriame dalyvavę nacionalinių komisijų atstovai pristatė per praėjusius metus jų šalyse vykusius svarbiausius renginius ir įgyvendinamus tyrimų projektus. Aptartos ir su Bažnyčios istorijos tyrimais susijusių būsimų renginių, prie kurių organizavimo planuoja prisidėti CIHEC, perspektyvos. Posėdžio metu Lietuvos atstovams taip pat buvo suteikta proga pristatyti tarptautinę mokslinę konferenciją Bažnyčios istorijos problemoms aptarti, kurią LKMA planuoja surengti 2011 m. gegužės mėn. Vilniuje. Per posėdį išsakytos nuomonės leidžia tikėtis svaraus CIHEC atstovų indėlio atrenkant potencialius konferencijos pranešimus.

Ypač svarbus praėjusių metų įvykis, atvėręs platesnes tarptautines katalikų intelektualų veiklos perspektyvas, buvo 2010 m. lapkričio 3–4 d. Vilniuje surengtas seminaras „Katalikų akademinis veikimas: iššūkiai ir uždaviniai“, kuriame dalyvavo svečiai iš Vokietijos – Bavarijos katalikų akademijos direktorius dr. Florianas Schulleris ir šios akademijos studijų vadovas dr. Arminas Riedelis. Nuo 2000 m. Bavarijos katalikų akademijai vadovaujantis Schulleris savo konceptualų pranešimą suskirstė į kelias dalis: pirmiausia penkiomis tezėmis apibūdino šiuolaikinio Vakarų pasaulio dvasinę ir kultūrinę situaciją, paskui, remdamasis daugiausia Miuncheno akademijoje sukaupta patirtimi, aptarė katalikų akademijų galimybes atsakyti į modernaus pasaulio iššūkius, galiausiai pristatė ateities viziją, akademijai priskirdamas Bažnyčios intelektualinės akies diakonato misiją. Pranešėjo teigimu, atsižvelgiant į dabartines tendencijas, katalikų intelektualiniai centrai galėtų ir turėtų būti viena tų vietų, kuriose Bažnyčios prezencija ateityje bus itin ryški. Svarstydamas „trečiosios atmainos oikumenės“ perspektyvą, Schulleris taip pat pabrėžė būtinumą modernybę traktuoti ne vien kaip grėsmės tikėjimui šaltinį, bet ir konstruktyviai per-

imti jos idėjas bei priimti ją kaip iššūkį ligšioliniam tikėjimo ir Bažnyčios pavidalui.

Ne mažiau intriguojantis buvo ir Riedelio pranešimas, kuriame jis aptarė Bavarijos katalikų akademijoje svarstomų temų sritis, darbo formas ir tai, kaip jiems sekasi komunikuoti su visuomene. Svečias gana optimistiškai kalbėjo apie akademijos gyvenimu besidominčią „neregimąją dalį“ žmonių, kurie nors ir nedalyvauja jos renginiuose, bet reguliariai seka jos veiklą. Žinoma, tai lemia ir gerokai didesnės Bavarijos akademijos žiniasklaidos galimybės, pradedant laikraščiu „Zur Debatte“ ir baigiant specialiomis laidomis per Bavarijos šviečiamosios televizijos kanalą „BR-alpha“. Platesnes perspektyvas atvėrė ir naujiems darbams įkvėpę svečių pranešimai puikiai derėjo su gana kritiškais kitų seminario dalyvių pasisakymais apie šiuolaikinę Lietuvos kultūrinę situaciją ir LKMA bei kitų katalikų intelektualinio veikimo formų vietą joje.

Seimo narys Mantas Adomėnas ir Europos humanitarinio universiteto vicerektorė Irena Vaišvilaitė savo pranešimuose aptarė bendras Bažnyčios viešojo veikimo sritis, pateikdami gana konkrečius pasiūlymus, kokias funkcijas ir kaip LKMA galėtų atlikti dabartinėje Lietuvos situacijoje. Kitų seminario dalyvių pranešimai perteikė skirtingus požiūrius į Lietuvos katalikų intelektualinės kultūros būklę. Vilniaus arkivyskupas, kardinolas Audrys Juozas Bačkis dalijosi savo asmenine patirtimi ir išvalgomis stebint katalikų intelektualinį gyvenimą pokario Europoje ir nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje. Buvęs Ateitininkų Federacijos vadas Vygantas Malinauskas kalbėjo apie jaunosios kartos katalikų dalyvavimo akademiniam gyvenime problemas, o Vilniaus universiteto docentas ir žurnalo *Naujasis Židinys-Aidai* vyr. redaktorius Nerijus Šepetys daugiausia dėmesio skyrė katalikiškosios žiniasklaidos galimybėms dalyvauti šiuolaikiniame viešajame diskurse. Seminarą, kaip visada, aštriais svarstymais apie LKMA veiklos kasdienybę ir jos ateities perspektyvas baigė Centro valdybos pirmininkas Paulius Subačius. Seminaro medžiaga bus paskelbta kitame LKMA Metraščio tome.

Dar viena svarbi vykdomo projekto poveiklė yra renginių etikos ir moralės bei krikščioniškosios Europos kultūros dimensijos temomis organizavimas. Ji apima ir specializuotus LKMA akademinis seminarus, tradiciškai rengiamus jau keletą metų. 2010 m. birželio 29 d. įvyko pirmasis projektinis tokio pobūdžio renginys – seminaras „Krikščionybė ir liaudies kultūra“. Šiame seminare pranešimus skaitė Lietuvos istorijos instituto

Etnologijos skyriaus vedėjas dr. Žilvytis Šaknys ir to paties skyriaus vyr. laborantė Danguolė Svidinskaitė. Pirmasis pranešėjas apžvelgė sudėtingas sąsajas tarp krikščioniškojo turinio elementų ir liaudies kultūros formų, siekiant išsaugoti Lenkijos lietuvių diasporos etninę tapatybę. Remdamasis skirtingais laikotarpiais atliktų etnografinių lauko tyrimų, kuriais siekta išsiaiškinti Lenkijos lietuvių jaunimo etninio tapatumo sandarą, duomenimis, prelegentas išskleidė plačią tradicinių švenčių papročių panoramą. Lygindamas pristatomąją medžiagą su Lietuvoje atliktų analogiškų tyrimų rezultatais, Šaknys pastebėjo, kad Lenkijoje tradicinių krikščioniškų švenčių papročiai dažniau panaudojami lietuviškos savimonės stiprinimui bei raiškai. Svidinskaitė savo pranešime nagrinėjo liaudiškosios biblijos fenomeną ir kitas liaudiškojo religingumo formas, pasiremddama Punsko apylinkėse atliktų lauko tyrimų rezultatais. Siekiant parodyti, ką reiškia religija šio krašto žmonėms, atkreiptas dėmesys į tikėjimo kolektyviškumą, kaimo bendruomenines praktikas (Kryžiaus dienas, žemės šventinimą, susibūrimą prie ligonio ir mirusiojo, „Gyvojo Rožančiaus“ bendriją, gegužines pamaldas), ryšį tarp tikėjimo, etniškumo (lietuviškumo ir lenkiškumo) bei politinės padėties.

Po vasaros atostogų naują akademinį sezoną LKMA pradėjo rugsėjo 8 d. vykusiu seminaru-diskusija „Valstybė ir katalikiškos visuomeninės organizacijos: santykių raida ir socialinis įnašas“. XX a. pradžioje, kuriantis moderniai Lietuvos valstybei, atgijusi katalikų visuomeninė veikla turėjo reikšmingos įtakos valstybės ir tautos politiniam, socialiniam bei kultūriniam gyvenimui. Vieną dinamiškiausių lietuviškosios katalikybės krypčių reprezentuojanti Ateitininkų organizacija 2010 m. mini savo veiklos šimtmetį. Ši sukaktis pažymėta ne tik įvairiais jubiliejiniais renginiais, bet ir svariais akademiniais leidiniais, kuriuose brėžiamos katalikų visuomeninės veiklos istorijos gairės. Svarbiausia tarp šių leidinių, be abejonės, yra prof. Kęstučio Skrupskelio monografija *Ateities draugai: Ateitininkų istorija (iki 1940 m.)*. LKMA leidžiamos Bažnyčios istorijos studijų serijos trečiajame tome *Religija ir visuomenė Nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.)* daugiausia dėmesio taip pat skirta ateitininkų ir jaunųjų katalikų veiklos istorijai. Straipsnius šia tema parašė jaunosios kartos istorikai, kurių požiūris į istorijos rašymą bendrai ir į ateitininkų istoriją konkrečiai ženkliai skiriasi nuo prof. Skrupskelio sampratos. Tokių skirtingų tekstų pasirodymas beveik vienu metu ir paskatino sukviesti jų autorius į vieną vietą, tikintis įdomios bei vaisingos akademinės diskusijos.

Pristatydamas savo knygą prof. Skrupskelis apgailestavo neturėjęs galimybės anksčiau susipažinti su įdomiais istorikų tekstais apie katalikiškąją visuomenę prieškarinio Lietuvoje, kurie galbūt būtų paskatinę visiškai kitaip parašyti kai kuriuos ateitininkų istorijos puslapius. Profesorius teigė savo tyrime nesirėmęs aiškiai apibrėžta metodologine prieiga, tačiau pabrėžė, kad siekęs aprašomą istorinę tikrovę pamatyti pačių jos dalyvių akimis, išvengti daugumai šiuolaikinių Lietuvos istorikų nesvetimos pagundos interpretuoti istorinius įvykius, atsižvelgiant į tai, ką mes apie juos žinome dabar. Tokios prieigos privalumus prelegentas pademonstravo ir savo pasisakyme, mėgindamas paaiškinti kai kuriuose šaltiniuose užfiksuotus menamo jaunųjų katalikų palankumo komunistinei ideologijai ir Sovietų Sąjungai atspindžius. Šį jaunųjų katalikų sąjūdžio raiškos aspektą savo nesename tyrime nagrinėjo kitas seminaro dalyvis – Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto doktorantas Ramūnas Labanauskas. Lietuvių istoriografijoje iki šiol buvo įsitvirtinęs jaunųjų katalikų kaip vienos labiausiai antikomunistiškai angažuotų srovių vaizdinys. Labanauskas mėgino kvestionuoti tokią išvadą, išvelgdamas nemažai sąlyčio taškų Lietuvos jaunųjų katalikų ir komunistų socialinėse programose bei konkrečių bendros veiklos ženklų. Prof. Skrupskelis neneigė tokių faktų tikrumo, tačiau abejojo, ar galima kalbėti apie jaunuosius katalikus kaip apie vieningą ideologinę srovę. Be to, jis ragino labiau atsižvelgti tiek į šaltinių atsiradimo aplinkybes, tiek į juose fiksuotų vertinimų bei nuomonių tuometinį kontekstą.

2010 m. rugsėjo 23 d. vyko seminaras-diskusija „Švietimo epochos riboženkliai: naujieji vyskupų I. Masalskio ir A. Baranausko gyvenimai“. Iškilii XVIII–XIX a. Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchų – vysk. Ignoto J. Masalskio ir vysk. Antano Baranausko – pėdsakai mūsų kultūrinėje atmintyje yra labai skirtingi ir nevienareikšmiai. Svarbiausi jų gyvenimo darbai bei kūriniai susilaukė daugybės interpretacijų, tačiau vyraujantys vertinimo kanonai ilgą laiką keitėsi labai nedaug. Beveik vienu metu išleistų dviejų naujų studijų (Eligijus Raila, *Ignotus Ignotas*, Vilnius: Aidai, 2010; Paulius Subačius, *Antanas Baranauskas: gyvenimo tekstas ir tekstų gyvenimai*, Vilnius: Aidai, 2010) autoriai, taikydami šiuolaikinės biografistikos ir tekstologijos metodus, mėgina į šias istorines asmenybes pažvelgti kitokiu rakursu. Tai ir paskatino pakviesti pripažintus Lietuvos kultūros tyrinėtojus, idant jie šias studijas aptartų kultūros istorijos tyrimų atnaujinimo kontekste.

Šiaulių universiteto prof. Skirmantas Valentas savo įdomius svarstymus apie Subačiaus studiją įvilko į emocionalaus, ant poetinio ir aka-

deminio diskursų ribos balansuojančio kalbėjimo rūbą. Išryškines svarbiausias ir labiausiai intriguojančias knygos vietas, atveriančias ligšiolinių Baranausko kūrybos skaitymų prieštaravimus bei siūlančias kitokias jos interpretavimo strategijas, prelegentas ir pats drąsiai kėlė klausimus bei spėjimus, skatinančius toliau gilintis į klasiko gyvenimo tekstų slėpinius. Pavyzdžiui, aptardamas knygoje dažnai iškylančią Baranausko puoselėtą bendrinės lietuvių kalbos kaip polifoninės sampratą, prof. Valentas svarsė: „Gal į tokius apmąstymus Baranauską vedė poeto prigimtis (kai kurių poezijos tyrinėtojų, pvz., gerai žinomo indoeuropeisto Vladimiro Toporovo nuomone, poezijos paskirtis – nuolat tikrinti turinio ir raiškos planų ryšius). Antra vertus, Baranausko – dvasininko – apmąstymai galėjo būti susiję su Sekminių stebuklu, kurį dažnai mini poezijos tyrinėtojai: poezija leidžia suvokti tekstą netgi nemokant kalbos, kuria skamba tas tekstas. Visais atvejais Baranauskui būdingas kalbinio dominavimo atsisakymas: gaila, kad vėlesnė lietuvių bendrinės kalbos raida buvo visiškai kitokia“.

Kaip liudija aptarti pavyzdžiai, iškilių dvasininkų gyvenimo tekstai, norint juos adekvačiai suvokti, reikalauja kruopščių studijų. Kita vertus, Bažnyčios ir kultūros istorijos studijose kartais labai praverčia pagalbiniai biografiniai žinytai, kuriuose galima rasti trumpų eilinių dvasininkų biogramų. Jau prieš keletą metų kaip sudedamoji LKMA vykdomų tyrimo projektų dalis buvo pradėti rengti išsamūs skirtingų laikotarpių kunigų biogramų rinkiniai. Vienas jų 2009 m. pabaigoje buvo publikuotas prozopografinės studijos „Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.“ (LKMA Metraščių serija *Bažnyčios istorijos studijos*, t. II) pavidalu. Kartu buvo kuriama XIX–XX a. Seinų vyskupijoje dirbusių dvasininkų biogramų duomenų bazė. Šių dviejų rinkinių pagrindu 2010 m. rudenį sukurta virtualioji duomenų bazė „Lietuvos dvasininkai“, įtraukta į LKMA tinklalapį. Į virtualiąją metaduomenų bazę numatyta perkelti ir kitos tęstinės Bažnyčios istorijos šaltinių publikavimo programos – „Senosios parapijų vizitacijos“ rezultatus. Nuo 2001 m. pagal šią programą skelbiami vysk. Masalskio nurodymu atliktų Vilniaus vyskupijos dekanatų vizitacijų aktai. 2010 m. taip pat pasirodė vienas šios serijos tomų „Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m.“.

Minėtų duomenų bazių įkėlimas yra tik vienas (nors ir labai svarbus) LKMA internetinės svetainės atnaujinimo darbu. Kaip daugelis turbūt jau pastebėjo, šiais metais pasikeitė tiek svetainės išvaizda, tiek jos turinys. Komunikacinės svetainės funkcijos papildytos elektroninio pašto konfe-

rencija ir atsiliepiamų moduliais. Svetainėje taip pat patalpintas bibliotekų informacinės sistemos MOBIS modulis, į kurį bus perkeltas LKMA bibliotekos elektroninis katalogas. Informacijos apie LKMA veiklą sklaidos galimybes padidins ne tik internetinės svetainės atnaujinimas, bet ir pagal projektą numatytas kompaktinio disko bei filmo apie LKMA veiklą sukūrimas. Jau parengtas filmo scenarijus, įsibėgėjo fotografavimo ir filmavimo darbai, tad kitų metų pradžioje galima tikėtis premjeros.

Prisimindama prieš trejus metus daug dėmesio susilaukusias diskusijas „Septynios mirtinos nuodėmės politikoje ir visuomenės gyvenime“, kurios rengtos bendradarbiaujant su Demokratinės politikos institutu, LKMA sumanė organizuoti naują diskusijų ciklą „Senos ir naujos dorybės Lietuvos visuomenės gyvenime ir politikoje“. Ir šį kartą LKMA talkino Demokratinės politikos institutas. 2010 m. įvyko pirmieji naujo diskusijų ciklo renginiai, kurie taip pat sukėlė didelį susidomėjimą. Taigi galima tikėtis, kad ir kitų metų pradžioje sulauksime intriguojančių diskusijų.

LKMA mokslinis sekretorius Arūnas Streikus

PASAULINĖS GYDYTOJŲ KATALIKŲ FEDERACIJOS EUROPOS ASOCIACIJŲ VALDYBOS POSĖDIS LVOVE

2009 m. spalio 15–18 d. vyko planinis Europos gydytojų katalikų asociacijų valdybos posėdis. Posėdyje dalyvavo atstovai iš Italijos, Kroatijos, Lietuvos, Olandijos, Portugalijos, Prancūzijos, Rumunijos, Šveicarijos, Ukrainos ir Vokietijos. Buvome apgyvendinti Ukrainos Graikų katalikų bažnyčios Lvovo arkivyskupijos rekreacijos centro triaukščiame name, įsikūrusiame puikiame miške-parke Briukhovičių kaime, apie 12 km nuo Lvovo. Pirmame pastato aukšte yra Šv. Kankinio Nikitos Budkos koplyčia, biblioteka, dvi konferencijų salės ir nedidelė kavinukė. Antrame aukšte įrengti 48 gyvenamieji kambariai, valgykla, banketų salė, o trečiajame – vasarinės terasos.

Spalio 15 d., įsikūrę rekreacijos centre, visi atvykusieji valdybos nariai vakare pabendra-
vome, o kitos dienos rytą, lydimi organizatorių, visą dieną dalyvavome ekskursijose. Iš pradžių vykome į vakarus ir lankėmės Krekhivo bazilijonų Šv. Mikalojaus vienuolyne, pastatytame XVII a. Atkurtas vienuolynas, kuriame šiuo metu gyvena apie 50 vienuolių, gausiai lankomas piligrimų. Jis išlaikomas iš gyventojų aukų. Lankėmės koplyčioje, medinėje bažnyčioje, susipažinome su vienuolyno aplinka, pastatais. Po ekskursijos bendravome su vienuoliais.

Po to vykome į seną miestą Zhovkvą. Sustojome miesto centrinėje aikštėje, kur mus pasitiko miesto meras. Apžiūrėjome buvusius karalių rūmus, prieš juos esančią Švč. Mergelės marmurinę statulą, kuri buvo nusėta gausybe gėlių ir apsupta besimeldžiančių žmonių. Aikštės viduryje sumūryta pakyla, prie kurios Viduramžiais buvo viešumon išstatomi nusikaltėliai. Lankėmės senojoje bažnyčioje. Vykome į Lvovą, apžiūrėjome Šv. Anupro cerkvę (XVI a.). Dar aplankėme Bernardinų bažnyčią, Šv. Andriejaus cerkvę (XVII a.), Šv. Mergelės Marijos katedrą (XIV a.), Boinų ir Kampianų šeimų koplyčias (XVII a.), armėnų katedrą (klausėmės kunigo giedojimo). Lankėmės turguje, operos rūmuose.

Vakare dalyvavome graikų katalikų Šv. Juro bažnyčioje vykusiose mišiose, o po jų – Lvovo arkivyskupo Igorio Vozniako priėmime. Aplankėme miegamąjį, kuriame kelionės metu ilsėjosi popiežius Jonas Paulius II.

Spalio 17 d. po graikų katalikų mišių rekreacijos centro koplyčioje posėdžiavome visą dieną. Po FEAMC prezidento Fransua Blino ir Ukrainos gydytojų katalikų asociacijos vadovo prof. Ivano Lutso sveikinimo kalbų (dar kartą paskelbta, kad Lvovas dėl senamiesčio ir turtingos istorijos įtrauktas į Jungtinių Tautų pasaulio kultūros paveldo miestų sąrašą) Lvovo arkivyskupo, vyskupo ir nuncijaus vardu kalbėjo R. F. Cornelli, kuris pabrėžė, kad medicina turi gydyti ne tik ligonį, bet ir jį kaip asmenį. Anot jo, reikia melstis, kad Viešpatys mums ne tik padėtų šioje veikloje, bet ir apsaugotų nuo netinkamos veiklos.

Prezidentas Francua Blinas perskaitė vyskupo Valentino Pozaiko pateiktą malda, kurioje buvo paminėta, kad, pažymint Arso klebono šv. Jono Marijos Vianney 150-ąsias mirties metines, popiežius Benediktas XVI laikotarpį nuo 2009 m. birželio 19 d. iki 2010 m. birželio 19 d. paskelbė kunigų metais. Šio laikotarpio temos – ištikimybė Kristui, kunigų ištikimybė. Tai turi vykti per kiekvieno kunigo atsinaujinimą. Po-

piežius nurodė, kad kunigas yra dovana ne tik Bažnyčiai, bet ir kiekvienam mūsų.

Lvovo regiono sveikatos centro prezidentas dr. V. Veresas kalbėjo apie regiono sveikatos apsaugos struktūrą, teikiamą skubią pagalbą. Buvo paminėti trys sveikatos apsaugos lygiai: pirminis, regioninis-specialistų ir Lvovo universiteto. Vyriausybė rengia europinius ir tarptautinius projektus. Ji gerina medicinos kokybę, atlieka vidinę patikrą, kuria prevencijos projektus. Jos žinioje yra vėžio ir tuberkuliozės centrai.

Ukrainos gydytojų katalikų asociacijos prezidento dr. A. Basilivičiaus pranešimu, asociacija turi 40 narių. Ji skelbia asociacijos etines pažiūras, rengia diskusijas medicininės etikos klausimais.

FEAMC prezidentas Francua Blinas savo pranešime kalbėjo apie rengiamąsi Lurde vykšančiam pasauliniam kongresui. Šiam tikslui jis tarėsi su Europos vyskupų komitetu, su FIAMC valdyba, Europos taryba ir kitomis organizacijomis. Informacija apie kongresą skelbiama interneto svetainėje www.feamc.eu. Buvo perskaityti nuncijaus ir Kijevo arkivyskupo laišakai. Tikimasi Austrijos, Liuksemburgo ir Maltos asociacijų veiklos pagyvėjimo, geresnio bendradarbiavimo su spauda.

FEAMC išdininkas prof. Aleksandras Laureanas Santosas, kalbėdamas apie finansinę situaciją, pabrėžė, kad ji yra stabili.

Prof. Christiano Brežeono nuomone, gydytojas turi bendradarbiauti ir su Dievu, ir su žmonėmis. Viena vertus, jį veikia enciklikos, kita vertus, sąžinė, kai tenka apsispręsti konfliktinėse situacijose, ypač susijusiose su gyvybės klausimu.

Diskusijoje dalyvavę prof. A. Anzani, dr. Diogas Cunha, Vincentas de Filippi, Hansas Stevensas teigė, kad galime išskirti tris problemas dalis, apimančias gyvybės pradžią, slaugos humanizaciją ligoninėse ir gyvybės pabaigą. Bažnyčios pozicija pasireiškia per tiesą. Kitaip tariant, nereikia liesti jos įstatymų, nes tai yra Dievo įstatymai. Enciklikos yra priimamos arba ne. Komplikuotose situacijose gydytojų požiūriai į Bažnyčios sritį ir valstybės įstatymus bei santykį tarp jų išsiskiria. Hansas Stevensas kalbėjo apie gydytojo santykį su FEAMC.

1. Daugelis nacionalinių asociacijų, ypač Vakarų Europos šalyse, nepaisant jų aktyvumo, senėja. Jos išaugo plėtojantis gydytojų katalikų veiklai. Asociacijos iškilo pirmosios pasaulinės ekonomikos krizės ir pirmojo pasaulinio karo metu. Vėliau jų plėtrą lėmė socialiniai, moksliniai ir religiniai pokyčiai. Šis procesas tęsiasi ir toliau.

2. Senėjančios asociacijos neturi reikšmingos įtakos jauniems specialistams. Jauni gydytojai daugiau dėmesio ir laiko skiria savo karjerai bei šeimoms. Jie neįsitraukia potraukio mūsų organizacijai, nori tapti valdybos nariais.

3. Vakarų Europos bažnyčios (tiek katalikų, tiek protestantų) kokybiškai mažėja ir praranda įtaką kasdieniame gyvenime. Mažėja kunigų, daugėja denominuojančių vyskupų.

Šiuo požiūriu atsigręžiamo į FEAMC – Europos gydytojų katalikų asociacijų federacijos – santrumpą. Čia svarbiausi žodžiai yra *Europa*, *medicina* ir *katalikas*.

Europa: dauguma Europos gyventojų gyvena visuomenėje, kur pagarba gyvybei yra pagrįsta krikščioniškosiomis tradicijomis. Tačiau Europoje yra daugiau kaip 40 šalių, kurių kiekviena laikosi savo tautinio tapatumo. Visi mes esame europiečiai, turintys savo specifinį mąstymą, savo tapatybės suvokimą. Neprikelk įsivaizduojamojo priešo (Friedrich Nietzsche), nebijok mokyti iš kitų kontinentų ir religijų, tačiau stovėk už Europą, už mūsų krikščionišką Europą. Griežčiau laikykimės savo principų, reikalavimų, idealų.

Medicina: atsižvelgiant į FEAMC kilmę, tai organizacijos gydytojai. Tačiau gydytojas jau neturi monopolio sveikatos sistemoje. Kiekvienas skatinamas išitraukti į mūsų veiklą. Norėdami, kad mūsų organizacijos veikloje dalyvautų ir kiti specialistai, mes kalbame tik gydytojų vardu.

Katalikas: krikščionybėje, kaip ir kitose didžiosiose religijose, yra daugybė srovių. Katalikų Bažnyčioje irgi daug mąstymo, mokymo ir aiškinimo krypčių. Visada iškyla klausimas, kur yra tiesa. Mes galime ieškoti tiesos tikėjimo meilėje ir meilėje. Taip, regis, geriau nei pradėti nuo tikėjimo ir tiesos. Gydytojas katalikas turi dvi tapatybes: kataliko ir gydytojo. Šios tapatybės gali pradėti prieštarauti viena kitai, kai vertybių konflikto pradžioje stengiamasi klausytis kitų arba pačiam rasti teisingą sprendimą, ieškoti pusiausvyros remiantis mediciniais, moksliniais, techniniais, socialiniais, kultūriniais ir religiniais argumentais. Gamta, mokslas ir visuomenė nuolat keičiasi. Gydytojas katalikas negali būti statiškas. Jis turi būti pasirengęs gerai apgalvotai, optimaliai pagrįstai adaptacijai ir korekcijai. „Geriausias vaistas yra meilė“. Mes turime rasti naujų evangelizacijos būdų. Negalime delsti. Nepakanka teorinių tiesų ir vertybių – reikia ir praktikos. Kalbėdami ir įrodinėdami jauniems kolegoms, turime būti atviri ir nuoširdūs. Jei gydytojas pradės kalbėti dėstydamas dogminius principus, jis sužlugdys bet kokią diskusiją.

Diskuotuota ir ligonio autonomiškumo tema, parodant jos svarbą FEAMC ateičiai. Prezidentas paprašė prof. Leono Laimučio Mačiūno, dr. Dirko Prangerio (Olandija) ir dr. Bogdano Strezo (Rumunija) parašyti šia tema. Kalbėjusieji (Rudolfas Gierleris, Aleksandras Laureanas Santosas, Alfredas Anzani) mano, kad kongresų tematika turėtų būti patraukli jauniems specialistams. Prancūzijoje tokie kongresai vyksta. Atkreiptinas dėmesys, kad kongreso metu vienas dalyvių bus apdovanotas popiežiaus Jono XXI prizų už geriausią monoskriptą deontologijos klausimu. Prašoma, kad susirinkimo protokolas būtų įteiktas kiekvienai nacionalinei vyskupų konferencijai.

Numatyta tolesnė veikla

2009 m. lapkričio 26–28 d. Monake vyks konferencija „Kamieninės ląstelės, naujos perspektyvos“; 2010 m. vasario 9–11 d. pasaulinė ligonių diena Romoje; 2010 m. gegužės 6–9 d. FIANC kongresas Lurde ir FEAMC posėdis; 2010 m. spalio mėn. FEAMC posėdis; 2012 m. FEAMC kongresas Dubline.

Baigdamas posėdį, prezidentas Francua Blinas padėkojo Ukrainos gydytojų katalikų asociacijai ir ypač prof. Ivanui Lutsui, geriamam Tėvui Cornelijui ir H. Korpalo už gerai organizuotą ir malonų priėmimą Lvove, o dalyviams – už dalyvavimą posėdyje.

Posėdis baigtas vyskupo Valentino Pozaiko pateikta malda.

Klausėmės koncerto, po to vakarieniavome istorinėje miesto dalyje, „Aukštoje Pilyje“. Vakarienės metu klausėmės įvairių pasisakymų, ukrainietišku dainų, akomponuojant cimbolais, ir smuiku bei fortepijonu atliekamų kūrinių.

Spalio 18 d. atsiveikinome su šeimininkais, prof. Ivanu Lutsu ir išvykome namo.

Lvovas-Vilnius, 2010 m. balandžio 10 d.

*Leonas Laimutis Mačiūnas
Pasaulinės gydytojų katalikų federacijos
Europos asociacijų valdybos narys*

PASAULINĖS GYDYTOJŲ KATALIKŲ FEDERACIJOS (FIAMC) XXIII KONGRESAS IR EUROPOS ASOCIACIJŲ (FEAMC) VALDYBOS POSĖDIS LURDE

2010 m. gegužės 6–9 d. Lurde vyko XXIII pasaulinės gydytojų katalikų federacijos kongresas, kurio tema buvo „Mūsų – gydytojų katalikų – tikėjimas“. Šis kongresas pavadintas piligriminiu, nes jis vyko stebuklais pagarsėjusioje vietovėje, kurią gausiai lanko tikintieji. Iš 20 Europos šalių dalyvavo 361 atstovas (daugiausia iš Prancūzijos – 124 ir iš Italijos – 135), iš 12 Azijos ir Okeanijos šalių – 47, iš Amerikos šalių – 31. Lydinčiųjų asmenų buvo 197, taigi iš viso atvyko 631 žmogus.

Gegužės 5 d. vyko Generalinės asamblėjos vykdomojo komiteto posėdis, kuriame dalyvavo 2006 m. gegužės mėn. per Barselonos kongresą įteisinti nariai: FIAMC generalinis sekretorius dr. Salvino Leone (Italija) po kelių mėn. buvo pakeistas dr. Tamo Czaky-Pallavicini (Austrija), sekretoriato vadovė Isabelle Biondi (Italija) – Antonia Cavarrubias (Čilė), o ši – Silvijos Vassilj (Kroatija), dvasinį vadovą Tėvą Maurizio Calipari (Italija) pakeitė Tėvas dr. Maurizio Pietro-Faggionio OFM, popiežiškosios sveikatos apsaugos darbuotojų pastoracinės tarybos pirmininką kardinolą Javierą Lozano Barraganą (Meksika) – vysk. Zigmundas Zimowski (Lenkija), popiežiškosios Gyvybės akademijos vysk. Elio Sgreccia – monsinjoras Rino Fisachellas.

Gegužės 6 d. rytiniame posėdyje, dalyvaujant visų asociacijų delegatams, FIAMC naujais nariais išrinkti Egiptas ir Omanas, o federacijomis tapo Kanada ir Meksika. Prezidentu perrinktas dr. Jose-Maria Simon Castellvi (Ispanija), o viceprezidentu – dr. John Lee (Singapūras). Generaliniu sekretoriumi išrinktas dr. Ermano Pavesi (Šveicarija), išdininku – Kevin Murrell (JAV). Kitas vykdomojo komiteto posėdis vyks 2010 m. lapkričio 20–21 d. Romoje (po tarptautinio popiežiškosios sveikatos apsaugos darbuotojų pastoracinės tarybos susirinkimo). Kitas FIAMC kongresas bus organizuojamas Bombėjuje (Indija) 2014 m.

Kongreso atidarymas vyko viešbučio „Šventoji Bernadeta“ salėje. Čia, pirmininkaujant Lurdo gydytojų katalikų asociacijos pirmininkui dr. Patrick Theillierui, Azijos ir Malaizijos federacijos prezidentui dr. Freddy Lohui, Italijos asociacijos sekretoriui prof. Franko Balzaretti, buvo perskaitytas Vatikano valstybės sekretoriaus kardinolo Tarcisio Bertone sveikinimas, kuriame nurodyta, kad gydytojas, gydydamas ligonį, visada turi vadovautis Kristaus pavyzdžiu. Kongresui sveikinimo žodžius tarė FIAMC prezidentas dr. Jose-Maria Simon Castellvi, Tarbo ir Lurdo vyskupas Jacques Perrier, FIAMC dvasinis vadovas Tėvas Faggioni, Lurdo meras Jean-Pierre Artiganave, CCMF 2 prezidentas dr. Bertrand Galichon, misionierių vardu Pere Horacio Brito, Lurdo AMI dr. Alessandro De Franciscis, Havro vyskupas Michel Guyard, popiežiškosios pastoracinės sveikatos apsaugos darbuotojų tarybos prezidentas vysk. Zygmund Zimowski.

Gegužės 7 d. po rytinių mišių Bernadetos grotoje prasidėjo pirmoji kongreso sesija „Dievas – Kūrėjas“. Jai vadovavo FEAMC prezidentas dr. Fransua Blin (Prancūzija) ir Vokietijos AMC prezidentas dr. Rudolf Giertler. Skaityti tokie pranešimai: „Evoliucija ir sukūrimas“ (prof. D. Turbon, Ispanija), „Šiandienis pripažinimas, kad Dievas yra Kūrėjas“ (Tėvas F. Euve, Prancūzija), „Kreipimasis į gydytoją, nes Dievas sukūrė ir jį taip pat“ (vysk., med. dr. Pascal), „Lurdas ir jo stebuklai išganymo veikloje“ (dr. P. Theillier, Prancūzija), „Pasveikimai ir stebuklai“ (T. Anatrella, Prancūzija), „Bažnyčia ir gydytojai katalikai“ (prof. G. L. Gigli).

Antrajai sesijai „Jėzus Kristus kenčiantis ir gydantis“ vadovavo dr. John Lee (Singapūras), prof. Alexandre Laureano Santos (Portugalija), dr. Beatrix Paillot (Prancūzija). Skaityti pranešimai: „Gydytojas negali matyti ligonio veide Kristaus veido, jei jis pats nemato savo veido Kristaus veide“ (prof. A. Anzani, Italija), „Gydytojas, jo gebėjimai ir silpnybės“ (Tėvas O. Dinetchin, Argentina), „Ar gydytojas, gydymas ligonį, turi prie gydymo kaip terapiją prijungti malda?“ (dr. R. Watson, JAV). „Mergelė iš Lužano“ (dr. A. Nolzco, Argentina), „Palaimintasis dr. Torre: ligonis ir Kristaus įvaizdis“ (dr. X. Sanz-Latiesas, Ispanija), „Lolo – jaunas ir neįgalusis – aklas žurnalistas“ (Tėvas, prof. R. Higuera-Alamo, Ispanija), „Šventoji Dvasia, bendruomenė ir pasveikimas“ (dr. K. Murell, JAV), „Gydytojo tikėjimas ir pasveikimas“ (prof. E. Pavesi, Šveicarija), „Medikų profesionalų pašaukimo misija ir dvasinis gyvenimas“ (prof. S. Fernandes, Indija), „Bažnyčia Afrikoje ir tarptautinis bioetikos judėjimas“ (prof. P. Effa), „Tikėjimo filosofija ir medicina Ukrainoje“ (prof. I. Luts, Ukraina).

Po pietų pertraukos įvyko Europos gydytojų katalikų valdybos FEAMC posėdis, kuriame dalyvavo 23 šalių atstovai. Po prezidento dr. Blino sveikinimo kalbos aptartas Lvove vykęs posėdis. Airijos delegacija atšaukė 2012 m. planuotą kongresą Dubline. Kiekvienai Europos asociacijai numatytas internetinis puslapis. Pasak sekretoriaus, į FEAMC prašosi priimama Egipto gydytojų katalikų (koptų) organizacija. Nutarta, kad ji iš pradžių turi būti priimta į FIAMC. Atsiskaitė išdininkas prof. Alexandre Laureano Santos, viceprezidentai. Buvo pasveikintas prof. Josef Marek (Čekija), aštuonerius metus vadovavęs FEAMC valdybai. Jis apdovanotas Popiežiaus Benedikto XVI Šv. Jurgio Didžiojo Kryžiaus ordinu. Kiti valdybos posėdžiai vyks rudenį Bratislavoje, o pavasarį – Berlyne. Posėdis baigtas sugiedojus „Salve Regina“.

Gegužės 8 d. po Šv. mišių Bernadetos grotoje prasidėjo trečioji sesija „Gyvenimo dvasia“, kuriai vadovavo prof. Josef Marek (Čekija), prof. Christian Brežeon (Prancūzija), dr. Francisco Diaz-Herrera (Čilė). Skaityti tokie pranešimai: „Vartojimas ir piktnaudžiavimas psichiatrijoje naudojamais vaistais JAV“ (dr. B. Duncan, JAV), „Kamieninių ląstelių naudojimas medicinoje“ (dr. N. Napoli, Italija), „Gydyti žmogaus kūną ar asmenį?“ (vysk., med. dr. M. Aupetit, Prancūzija), „Jauni gydytojai katalikai Kroatijoje“ (prof. J. Markeljevič, Kroatija), „Motinystė – Bažnyčios prioritetas“ (prof. R. Walley, JAV), „Žmogaus gyvybės apsauga“ (prof. B. Chazan, Lenkija), „Rytų Timore portugalų Bažnyčios mokykloje ugdoma motinystė“ (prof. F. M. Maymone, Portugalija).

Sesijai „Už žmogaus gyvybę“ vadovavo dr. George Isajiw (JAV), dr. Nicolaus Zwicky-Aeberhardt (Šveicarija). Skaityti pranešimai: „Dabartiniai iššūkiai gydytojui katalikui ir gyvybės kultūrai“ (prof. J. Glasa, Slovakija), „Medicinino aborto pasaulinis plitimas ir kaip jį sustabdyti“ (M. Davenport, JAV), „Šventoji Dvasia, Viešpats ir gyvybės Kūrėjas“ (A. Lastman, Australija).

Gegužės 8 d. 17 val. vyko eucharistinė procesija, buvo meldžiamasi už ligonius, vakare melstasi Šv. Bernadetos grotoje.

Gegužės 9 d. rytą požeminėje Šv. Pijaus X bazilikoje buvo aukojamos daugiakalbės mišios. Po jų vyko popiežiaus Jono XXI medicinos ir deontologijos tarptautinio apdovanojimo įteikimo už geriausią mokslinį darbą medicinos etikos srityje ceremonija. Šis apdovanojimas atiteko portugalų mokslininkams dr. Anna Sofia Corvalho ir Susana Magalhaes.

Ceremoniją vainikavo iškilmingi pietūs ir kongreso uždarymas.

Daugiau informacijos apie kongreso darbą galima rasti adresu www.fiams2010.org

Vilnius, 2010 m. gruodžio 5 d.

Leonas Laimutis Mačiūnas
Pasaulinės gydytojų katalikų federacijos
Europos asociacijų valdybos narys

AS MEN V A R D Ž I Ų R O D Y K L Ė

- Adomaitis Juozas, kun. 298, 299
Adomaitis Matas 263
Adomėnas Mantas 307
Adsheadas Davidas 198
Aichner Simon 111
Akiras-Biržys Petras 14
Alberikas 217
Aleksa Antanas 103
Aleksa Pijus, kun. 246
Aleksandras, Lietuvos did. kun-tis 227, 229
Aleksandas VII, popiežius 26
Aleksandravičius Antanas 281
Ališauskas Vytautas 40, 43, 49, 213, 216, 232
Anand Inder S. 236
Anatrella T. 316
Anczyca Wl. L. 84
Andrius, vysk. 41
Andriušis Motiejus 301
Antonovičius Zachiejus ar Zacharas 67
Anzani Alfredas 313, 314, 316
Apanavičius Romualdas 153
Aramavičiūtė Vanda 2, 3, 5, 7, 193, 200, 209, 210
Arnulfas Juozapas, vysk. 49
Artiganave Jean-Pierre 316
Augustaitis Pranciškus 14
Augustas III, Lenkijos karalius 85, 221
Augustyniak Urszuli 68, 74
Aupetit M., vysk. 317
Axer J. 219
- Bačkis Audrys Juozas, kardinolas 307
Bakanowski Alexandro 112
Balčiūnas Vytautas, kun. 249
Baliulis Algirdas Antanas 44, 52
Balkūnas Jonas, kun. 247
- Baltukavičius Dovydas, kun. 72
Balys Jonas 150, 162, 163, 168
Balzaretto Franko 316
Bandzevičius Kazimieras, kun. 103, 113
Bangha A. 290
Baniulis Kazys Tomas 303
Bankovskis Benediktas, kun. 101
Baranauskas A. 309, 310
Barčaitis Simonas, kun. 284
Bardovskis Baltramiejus 16
Baronas Darius 53, 54, 305
Barraganas Javieras, kardinolas 315
Barrs Jerram 197
Bartkus Aloizas Gvidonas 252, 303
Bartkus Feliksas, kun. 246
Bartoševskis Zigmantas 24
Basilivičius A. 313
Batoras Steponas 16, 215, 223, 228
Baublevičius Fabijonas 70
Bauer Gerhard 133, 143, 144, 158
Bauman Zygmunt 194, 209
Baužys Karolis 113
Bechkoff Jennifer 174
Bedronskis Leonas 300
Behra B. 226
Beilis 261
Beinartas Stanislovas 89
Bellarminas Robertas, kard. 214
Bell Catherine 174
Beltrami Antonio P. 237
Benediktas XVI, popiežius 3, 5, 312, 315
Berliner David C. 144
Bernatavičius Jonas, kun. 218
Bertone Tarcisio, kardinolas 316
Beržanskis Danielius 24
Bialozoras Kristupas 68, 69, 79

- Bialozoras Martynas 23
 Bielinis Antanas 146, 147, 152
 Bielskis Adolfas, kun. 110, 112, 116, 118,
 122, 123
 Bielskis Petras 303
 Bilkštytė R. 151
 Biondi Isabelle 315
 Biržiška Vaclovas 103
 Bistrickas Antanas 276, 301
 Bistras Leonas 248
 Bitinas Bronislovas 200, 209
 Błaszczyk Grzegorz 2, 16
 Blinas Fransua 312, 313, 316
 Bloznelienė Kamilė 303
 Bona, karalienė 15, 49
 Boniecki Adam 38, 44
 Boruta Jonas SJ, vysk. 2, 3, 5
 Brazauskas Pijus, kun. 301
 Brazdeikis Vytautas Steponas, kun. 303
 Breutelstas Stanislovas Jeronimas 23
 Brežeonas Christianas 313, 316
 Briška Antanas, kun. 250
 Brito Pere Horacio 316
 Brizgys Vincentas, vysk. 247
 Bronfenbrenner Y. 144
 Brouki Petrusia 60, 83
 Brown Phyllis Rugg 218
 Bružikas Jonas, kun. 298
 Brykczyński A. 116
 Brzostowski Constantinus Casimirus 95
 Buber Martin 209
 Bučinskis M. 300
 Bugailiškis Pelikšas 140
 Bumblauskas Alfredas 11
 Buračas Balys 152
 Burba Aleksandras, kun. 101, 111
 Burba Domininkas 98
 Busilaitė J. 151
 Bussani Rossana 237
 Butkus Vytautas Aleksandras 303
 Butrimas Adomas 93
 Butrimas Mikalojus 16
 Byron Reginald 155
 Bžostovskis Konstantinas Kazimieras, vysk.
 14, 61–63, 68, 70, 75, 79, 93, 99
 Calipari Maurizio 315
 Čapkevičienė Elena 303
 Carafa Karolis, kard. 214
 Čartoriskis Kazimieras 72
 Castells Manuel 194, 209
 Castellvi Jose-Maria Simon 315, 316
 Cavarrubias Antonia 315
 Cecilijus Gajus Plinijus Jaunesnysis 131
 Celia Modgil 209, 210
 Čepaitienė Auksuolė 135
 Čepienė Irena 185
 Chazan B. 317
 Chilinskis Samuelis Boguslovas 227
 Chlevinskis Bazilijus 21
 Chmielowski Benediktas 222
 Chodarienė Agota 84
 Chodźko Ignacy Borejko 84
 Chrapovickis Jonas Antanas 19
 Chrapovickis Kristupas 19
 Churchill Laurie J. 218
 Chvalčevskis Jurgis, vysk. 49
 Čičiurkienė Regina 134
 Ciechanovičius Andriejus 67
 Cijūnaitis 123
 Čirkas Vaclovas 228
 Čiubrinkas Vytytis 156, 194
 Cornelijus, kun. 314
 Cornelli R. F. 312
 Corvalho Anna Sofia 317
 Cunha Diogas 313
 Čupurna Stanislovas 42
 Czaky-Pallavicini Tamo 316
 Dabkevičius Juozas 281
 Dachas Simonas 218
 Daigicia Magdalena 222
 Dambrauskas Alexandri 105, 111
 Dambrava Vytautas 303
 Dambrovskis Mikalojus 28
 Daugirdaitė Irena 109, 115
 Daukša Kazimieras, kun. 108, 110, 113, 116
 Daukša M., kun. 50, 108
 Davenport M. 317
 de Filippi Vincentas 314
 De Franciscis Alessandro 316

- Dederka Ignotas Jokūbas, vysk. 69
 Dessain H. 108, 111
 Diaz- Herrera Francisco 317
 Digonis Tomas 225
 Dilsizian Vasken 238
 Dinetchin O. 316
 Dini Pietro Umberto 217, 219
 Dirvoniškis Kristupas, kun. 218
 Ditauskienė Zita 71
 Dmochovskis Kazimieras 50
 Dobrogostas, vysk. 40
 Domanovskis (Domanowski) Kazimieras 23
 Donatas Elijus 217
 Dovydaitis Pranas 245
 Drėma Vladas 71, 72
 Drevinskienė M. 143
 Drożdż Anna 165
 Dubonis Artūras 217
 Dubois Louis-Ernest, kard. 292
 Duncan B. 317
 Dundulienė Pranė 139

 Eco Umberto 213, 214
 Effa P. 316
 Eigminas Kazimieras 217, 226
 Eišmontas Elzearas 64
 Eretas Juozas 245
 Eriksen Thomas Hylland 138, 156
 Euve F. 316

 Fabricijus Valentinas, kun. 230
 Faggioni, kun. 316
 Falkowski Czesław 50
 Feigelmanas Nojus 109, 115
 Fergisas Juozapas 83
 Fernandes S. 316
 Ferry Luc 194, 199
 Fetkevičius Motiejus 71
 Fibrosis Javier Diez. 238
 Fijaļekas Janas, kun. 45
 Fijaļka Jana 16
 Filimonova T. D. 162, 167
 Filipovičius Atanazas 219, 220
 Finato Nicoletta 237
 Firkovičius Romualdas 99

 Fiodorovas Ivanas 228
 Fisachellas Rino 316
 Ford Brian J. 214
 Fridrichas, kard. 229

 Gailienė Danutė 2
 Gaižutis Algirdas 198
 Gajgalis Mathias 222
 Galichon Bertrand 316
 Gantskaia Ol'ga Andreevna 163, 170
 Garcia Angela Corsa 174
 Garliauskas Vidas 107
 Gavlina Juzefas Feliksas, vysk. 251, 252
 Gentvilas Mykolas 37
 Giddens Antony 194, 209
 Giečėvičius Pranciškus 63, 64
 Giedraitis Adolfas, kunigaikštis 40, 45, 46, 48, 50, 52
 Giedraitis Antanas 48
 Giedraitis Benediktas, kunigaikštis 40, 45, 46, 48, 53
 Giedraitis Ignotas 89
 Giedraitis Juozapas Arnulfas, vysk. 37–39, 46–48, 55, 57
 Giedraitis Kasparas, kun. 279
 Giedraitis Kristupas 47, 48
 Giedraitis Martynas 37, 47–49
 Giedraitis Merkelis 49, 50
 Giedraitis Mykolas, pal. 53–55
 Giedraitis Steponas Jonas, vysk. 46, 47, 53, 55, 57, 88
 Giertleris Rudolfas 314, 316
 Gigli G. L. 316
 Ginkiewicz Michał 218
 Gintilavičius-Gentvila Mykolas (Gintwiłowicz Michał, Gintyłowicz Michał, Ginvilovičius Mykolas, Ginwiłowicz Michno) 38, 44, 45
 Gira Liudas 256
 Girdzijauskas Arvydas 195, 209
 Girdzijauskas Juozapas 303
 Gimnius Kęstutis 2
 Girskis Kazimieras, kun. 24
 Glasa J. 317
 Glemžaitė-Dulaitienė Elvyra 142, 146

- Gloger Zygmunt 224
 Glückberg J. 112
 Goldblatt David 193
 Goldsmith Edie C. 239
 Gorskis 52
 Górzyński Sławomir 38
 Gradauskas Pranciškus 223, 224
 Grigelionis Bronius 303
 Grikietis Baltramiejus, kun. 259, 289
 Grunas Anzelmas 198
 Gučas Alfonsas 141
 Gudavičius Edvardas 11, 229
 Gupta Sudhir 236
 Gurinskas, kun. 251
 Gustaitė Genovaitė 303
 Gustry 300
 Gutenberg Johannes 217
 Gutovskis Albertas 24
 Guyard Michel, vysk. 316
 Guzowskiego Piotr 59
 Gžymala (Grzymała) Antanas 91
- Hall Barton 38, 44
 Held David 193
 Higueras-Alamo R. 316
 Hille-Coates G. 215
 Hitleris 273
 Hoffman Adam 239
 Hołownia Joannis 111, 114
 Holtz Louis 217
 Hüllen W. 215
 Husovianas Mikalojus 228
 Hutchinson Kirk R. 237
- Ianssens I. H. 111
 Iarłowicz Ioannes 62
 Ignatavičius Zenonas, kun. 248
 Ignotas Šopora, kun. 101
 Ilkevičius Juozapas 72
 Isajiw George 317
 Isobe Satoshi 238
 Ivinskis Zenonas 50, 59, 61
- Jablonskis Jonas 262
 Jagminas Pranciškus 70, 93
- Jakaitis Juozas, kun. 254
 Jakulis Martynas 7, 59, 95
 Janavičius-Juraha 44
 Janavičiūtė Barbora 16
 Jankevičienė Algė 15
 Jankovskis Juozapas 107
 Janonienė Rūta 60
 Januševskis Jonas, kun. 46, 52
 Januškevičius Dominikas, kun. 108, 110, 111
 Januškevičius Jonas, kun. 100
 Jaraševičius Aliaksandras 60, 83, 92
 Jarašiūnaitė Augėja 143
 Jarolavičius Jonas 61–63, 71–73, 93
 Jarolavičius Kazimieras 61
 Jastremskis, kun. 100
 Jaszczolt Tomas 43, 49
 Jaworskiegas Władysławas 113
 Jeffrey Jane E. 218
 Jevlašauskis Teodoras 213, 214, 219
 Jogaila 40, 41, 42
 Jogailaitė Ona 16
 Jogailaitis Kazimieras 42, 227
 Jogėla Vytautas 82, 221
 Jokubaitis Alvydas 194, 209
 Jonas Paulius II, popiežius 312
 Jonas XXI, popiežius 315, 317
 Jovaiša Leonas 200
 Jovaiša Liudas 2, 40, 43, 49, 53, 102
 Jučas Mečislovas 15–17, 39, 40, 42, 229
 Juchnevičius Valentinas 31
 Juozapavičius Pranas 152
 Jurevičius Algirdas 2
 Jurevičius Sebastijonas 16
 Jurgelėnaitė Rasa 215
 Jurgis, brolis 75
 Jusaitis Antanas Petras, kun. 261
- Kačinskis Paulius 99
 Kajstura Jan 237
 Kalenda Česlovas 199
 Kalinowski Ignatii 114
 Kalnius Petras 135, 138, 157, 176
 Kaluškevičius Benjaminas 113
 Kamarauskas J., kun. 111
 Kampianai 313

- Kamuntavičienė Vaida 7, 11, 18, 35, 98
 Kanopkaitė Sofija 2
 Kapsukas-Mickevičius 271
 Karevičius Pranciškus, vysk. 244
 Karoblis Gediminas 2
 Karosas Antanas, vysk. 244, 246
 Karpavičius Mykolas Pranciškus, vysk. 257, 300
 Karpiniški Andrzej 68, 74
 Karužienė Irena Ona 303
 Karvelis Petras 248
 Karvovskis Petras Felicijonas, kun. 24
 Karvovskis Simonas 24
 Karvovskis Tomas 24
 Kasabuła Tadeusz 79
 Kašubskis Andrius 24
 Katilienė Irena 73
 Katilius Algimantas 2, 8, 253
 Katilius Jonas, kun. 274, 269
 Kaušylas Jonas, kun. 108
 Kazlauskaitė Danutė 8, 233, 239
 Kazlauskas Benediktas 228
 Kazlauskas Jonas 123
 Kelpša 71
 Ketlerytė Radvilienė 17
 Kiaupa Zigmās 42
 Kiaupienė Jūratė 39, 40, 41, 42
 Kievišas Jonas 195, 198, 209
 Kymantaitė-Čiurlionienė Sofija 254
 Kisarauskas Vincas 118
 Kitowicz Andrzej, kun. 221
 Klaipėdiškis Jonas Aldas 226
 Klajumienė Dalia 60
 Klein Manfred 133, 143
 Kleinas Danielius 218
 Klemensas VIII, popiežius 18
 Klippel F. 215
 Klonder Andrzej 79
 Kołodziejczyk D. 219
 Konarski Szymon 38
 Koncewicz Łukasz 110, 112
 Končius Juozas, kun. 247
 Königsdorfer Marcin, kun. 111
 Korpalo H. 314
 Kosakovskiai 83
 Kosakovskis Jonas Nepomukas, vysk. 50
 Kosman M. 223, 224
 Kotczyn Jan 38, 44, 53
 Kotowicz Jędrzej 221
 Kovalska-Šmigieliska Alina 78
 Kozlovskis Simonas Martynas 260
 Koženiauskiene Regina 218, 227
 Krahel Tadeusz 2
 Krajevskis Albertas 32
 Krasinskis Adomas Stanislovas, kun. 45, 50, 51
 Krasovskis Kazimieras 112
 Kraszewski Józef Ignacy 61, 74
 Kricelis Juozapas 110
 Krinčius Algimantas 222
 Krupavičius K. Mykolas 244–245, 248, 250–252
 Krupensis Joannis Leonowicz Parochi 113
 Kuderkevičius (Kudirka) Kazimieras 281
 Kudirka Juozas 163, 164–167
 Kudrevičius Mikalojus? 24
 Kukli Cezarego 59
 Kuncevičius Albinas 42
 Kuncevičius Juozapatas, šv. 230
 Kuolys Darius 215
 Kuraitis Pranas 245
 Kuras Jonas, kun. 261
 Kūras Jonas, kun. 279
 Kurčevskis Jonas 61
 Kurczewski Janas, kun. 13, 18, 20–23, 27, 32, 38, 59, 61, 63, 67, 98
 Kurminas Liudvikas 64
 Kurovičius Simonas 22
 Kurovičius? Katarina 22
 Kuzmickas Bronislovas 194, 197, 199, 209
 Kuzmickis Zigmās 256
 Kuznecovienė Jolanta 155, 156
 Kviklys Bronius 15, 18, 38, 39
 Labanauskas Ramūnas 309
 Lajauskas Matas, kun. 101
 Lapinskienė Andželika 156
 Lasickis Jonas 162
 Laskis Jonas 228
 Lastman A. 317
 Laučišnytė S. 151

- Laukaitis Juozapas 244
 Laužikas Rimvydas 97
 Laviškis Jokūbas 227
 Łazar Stefanian 112
 Lazarenka J. 143
 Lazutka Stanislovas 229
 Lebedys Jurgis 100
 Lechavičius Jonas 24
 Lee John 315, 316
 Lees Nathaniel 144
 Leevenhoek Antonie van 214
 Leicester Mol M. 198, 209
 Lenartavičius Andrius, kun. 99
 Leonas XII, popiežius 301
 Leonavičius Jonas, kun. 118, 121, 128
 Lėverienė Audronė 72
 Liauksminas Žygimantas, kun. 219, 221, 222
 Lideikis Juozapas, kun. 122
 Liegutė Romutė 303
 Liesevičius Kazimieras, kun. 111, 123, 124
 Lietuvis Mikalojus 220
 Lippomanas Aloyzas, kun. 214
 Liskovskis Jurgis 23, 25
 Liutkevičius Karolis 62–68, 72–75
 Löfgren Orvar 135, 155
 Lohui Freddy 316
 Lovhaug Dagfinn 238
 Lucchesi Pamela A. 237
 Lukaševičius Martynas, kun. 44
 Lukšienė Meilė 201
 Łunkiewiczza Pijara Jana Ludwika Ks. 110
 Lutsas Ivanas 312, 314, 316

 Macaulay Renald 197
 Maciejovskis Bernardas, arkivysk. 29
 Mačiulskis 123
 Mačiūnas Leonas Laimutis 8, 314, 316
 Magalhaes Susana 317
 Makačius A. 112
 Makarevičius 253, 256, 299
 Makowskiego K. 59
 Malickienė 32
 Malinauskas Vygantas 307
 Manent Pierre 209
 Marcinkevičienė Nijolė 167, 168, 170

 Marek Josef 316, 317
 Margry Peter Jan 155
 Markeljevič J. 317
 Markovska Rozalija 78
 Marma Juozapas, kun. 269, 279
 Marma Juozas, kun. 268, 300, 301
 Maroszek Józef 59, 61
 Marshall Ian 200
 Martišauskienė Elvyda 195, 200
 Martynas Giedraitis 38
 Marvin Harris 142
 Masalskis Gregorijus 17
 Masalskis Ignotas Jokūbas, vysk. 44, 46, 52, 78, 79, 82, 99, 221, 309, 310
 Masalskis Juozapas Ignotas, vysk. 115
 Matulevičius Jonas, kun. 101
 Matulevičius Juozapas Antanas, kun. 101, 106, 108, 110, 114, 118, 126, 127
 Matulevičiūtė A. 151
 Maymone F. M. 317
 Mažeika (Možeyka) Andrius 23, 112
 Mažeika Rasa 2
 Mazek Dorota 68, 75
 Maziliauskas Stasys 50
 McFadden Alex 239
 McGrew Anthony 193
 McLaughlin H. Terence 199, 209
 Melkovičius Jonas 44
 Merkienė Irena Regina 2, 139, 157, 163, 166, 167
 Merkys Vytautas 103
 Merton Thomas 205
 Mickevičius Artūras 72
 Mickevičius Kapsukas Vincas 271
 Mickiewicz Adam 59
 Mikštaitė-Čičiurkienė Regina 7, 133, 134, 137, 143, 154
 Mikytienė Ona 86
 Milius Vacys 142
 Milukas Antanas, kun. 262
 Mincevičius Vincentas, kun. 249
 Mioleris 73
 Mirkevičius Jonas 24
 Misius Kazys 15, 38, 93, 113
 Miškinienė Galina 215

- Miškinis Algimantas 15
 Mlečkus Stanislovas, kun. 43
 Modgil Sohan 198, 209, 210
 Mol Leicester 210
 Molotovas-Ribbentropas 312
 Mončynskis (Mączyński) 91
 Monkevičius Juozapas 74
 Monkevičius Simonas 22, 23
 Montvilas Kazimieras 71
 Morales Mary O. 239
 Morkūnas Vitalis 138, 141, 145, 146
 Morštynas Andriejus 229
 Mosiejienė Rita 72
 Munje Emmanuel 194, 209
 Mureika Juozas 194, 199, 209
 Murrell Kevin 315
 Musolinis 273
- Nałęcz-Małachowski Adolf Ks. 111
 Napoli N. 317
 Narbutienė Dalia 222
 Neviera Florijonas, kun. 225
 Niesiecki Kasper 44
 Nietzsche Friedrich 313
 Nikodemus [Švogžlys-Milžinas], kun. 123
 Noddings Nel 195, 210
 Nolzco A. 316
 Novickis Jonas 78
 Novomiejskis Petras Paulius 65
 Novomiejskis Petras Povilas, kun. 80
- Obsta Jana 13
 Ochmański Jerzy 15, 39–43
 Ogradowska Barbara 162
 Olczak Stanisław K. 41, 42
 Olechnovičienė Vida 163
 Oleka Andriejus, kun. 260
 Oleka Juozapas, vysk. 260, 301
 Oleka Saliamonas, kun. 260, 263, 268, 300
 Oleksiuk Olga 195, 198, 199
 Orgelbranda S. 110, 111
 Ostrovskis Mikalojus 24
- Pabrėža Jurgis 63, 71, 74
 Pacas Kazimieras, vysk. 13, 19, 20
 Pacas Kristupas Zigmantas 19, 22
 Pacas Steponas 17, 226
 Pacevičius Arvydas 7, 97, 98, 108, 109, 117, 131
 Padolskis Vincentas, vysk. 8, 243–245, 249, 252
 Paillot Beatrix 316
 Paknys Mindaugas 15–17, 43, 49
 Palubinskienė Jolita 8, 233, 239
 Paludietis Petras 99
 Pancežynskis Karolis Petras, vysk. 62, 63, 65
 Pangonytė Aistė 12
 Pangonytė Dalia 8, 233, 234, 239
 Papée Fryderik 229
 Pascal, vysk. 316
 Paschalskis Mykolas 81
 Paszkiewicz Urszula 100, 114
 Patiejūnienė Eglė 222, 224
 Patockis Ignacijus 299
 Paukšytė-Šaknienė Rasa 138, 176
 Pavesi Ermano 315, 316
 Peng Li 238
 Perraton Jonathan 193
 Perrier Jacques, vysk. 316
 Petkevičius Merkelis 226
 Petkevičius Petras, kun. 218
 Petras Pilypas 23
 Petrauskas Rimvydas 11, 38–41
 Petrov Artiom 238
 Petrulevičius Juozapas 51
 Piechnik L. 216, 223
 Piekosiński F. 215
 Pietro-Faggionio Maurizio 315
 Pijus V, popiežius 226
 Piotrovskis Felicijonas, kun. 116
 Pirkis Augustinas Jokūbas 23
 Pirkis Augustinas Jonas 24, 25
 Platonas 200
 Plinijus Jaunesnysis 122
 Podberska Danuta 118
 Politiani Roberti Bellarmini 214
 Pomuiska 72
 Possevinas Antonijus, kun. 216
 Potockis Ignacijus 257

- Potts Jay D. 239
 Pozaikas Valentinas, vysk. 312, 314
 Prahash Arun J.C. 236
 Pranaitis Justinas Bonaventūra, kun. 260, 261, 262
 Pranaitis Petras Juozas 262
 Pranaitytė Julė 262
 Pranckevičius Pranciškus 115
 Pranckevičiūtė-Lūžienė Neringa 213
 Prangeris Dirkas 314
 Prašmantaitė Aldona 3, 5, 7, 37, 46, 48, 53, 56
 Preikšas Juozas, vysk. 253, 254
 Price Robert L. 239
 Prokop O. 112
 Protasovičius Jonas 230
 Pšybiševskis B. 116
 Pukenas Starkevičius Adomas [Jonas], kun. 18, 23, 24, 25
 Pupkevičius Motiejus Mykolas 24
 Putiata Simonas Petras, kun. 107
 Puzyna Juozapas 64, 68

 Rabikauskas Paulius 40, 53, 61
 Račiūnaitė-Paužuolienė Rasa 179
 Račius Petras 109, 115
 Radvila Jonušas 17
 Radvila Juodasis Mikalojus 218
 Radvila Mikalojus Kristupas 223
 Radvila Rudasis Mikalojus 228
 Radvilaitė Barbora 218
 Radvilaitė Teklė 257
 Radvilienė Ona 18, 27
 Radwan Marian 70, 84
 Ragauskas Aivas 218
 Ragauskienė Raimonda 218, 228
 Ragažinskas Antanas, kun. 110, 113, 117
 Ragulskis Mikalojus 28
 Raguotienė Genovaitė 104
 Raila Eligijus 309
 Ramonas Arvydas 2
 Ražaitis Mykolas, kun. 246
 Razmukaitė Marija 12
 Regnier Nicolas 78
 Reinys Mečislovas 245
 Riauba Pranas, kun. 276, 297, 298
 Riedelis Arminas 306, 307
 Rimkevičius Aleksandras, kun. 101
 Rimkus Vytenis 303
 Rimša Andriejus 223, 224
 Rinkevičius Zenonas 195, 210
 Risauskis 262
 Rochi S. 62
 Rodger Alex 199, 210
 Rodkevičius Silvestras, kun. 100
 Roizijus Petras 222
 Rokeacho Miltono 196
 Romana J. N. 111
 Roodenburg Herman 155
 Rosiak Stefan 76, 77, 78, 90, 91, 92
 Rostagno G. I. 104, 109
 Roszak Stanisław 225
 Rotundas Augustinas 215, 219, 228
 Rozgevičius Juozapas, kun. 85
 Ručkevičius Petras Mykolas, kun. 102
 Rudamina Stanislovas 17, 28, 31
 Rudzinskas Pranciškus, kun. 259, 262, 263, 268
 Ruggieri Julijus, kun. 226
 Rupeikienė Marija 15
 Rupnik Marko Ivan 197, 205, 210
 Ruškovskis P., kun. 110

 Sabaliauskas Adolfas, kun. 105
 Sadūnas Juozapas, kun. 101
 Sajauskas Justinas 8, 253, 256
 Šaknys Žilvytis Bernardas 3, 5, 7, 133, 139, 141, 155–163, 165, 169–171, 176, 307, 308
 Saldzevičius Mykolas 70, 71, 81
 Šalkauskis Stasys 245
 Salvino Leone 315
 Samulionis Algimantas 215
 Šandys-Rimgaila J. A. 84–87
 Santosas Aleksandras Laureanas 313, 314, 316
 Sanz-Latiesas X. 316
 Sapiega Aleksandras 12
 Sapiega Leonas 227
 Šateika Jeronimas, kun. 258, 300
 Saulaitis Antanas, kun. 187

- Savoniakaitė Vida 167, 176
 Savukynas Virginijus 133
 Ščesnavičius Jonas 24
 Scheldrake Phillip 210
 Schippers Thomas K. 135
 Schulleris Florianas 306
 Scipijonas Jonas 16
 Semkowiczius Władysławas 16, 45
 Šenavičienė Ieva 109
 Senkutė R. 147
 Šepetys Nerijus 307
 Šerpetyš Kęstutis 198, 199
 Šežas Jokubas 107
 Sgreccia Elio, vysk. 315
 Shao Min Yan 237
 Shirani Jamshid 238
 Sidarienė Nastutė 166–169
 Šidiškienė Irma 7, 173, 174, 176, 188, 190
 Siederis Reinhardas 138
 Siemienovičius Viktoras 66, 67, 85
 Šileris Zenius 253, 256
 Sinkevičius Klemensas 104
 Sinkevičius R. 143
 Šinkūnas Romualdas 15, 38
 Sirvydas Konstantinas, kun. 226
 Šiškos 84
 Skarga Petras, kun. 222, 223
 Skrupskelis Kęstutis 308, 309
 Skuminas Teodoras 16
 Skvireckas Juozapas 244
 Slovinskis Kazimieras 23
 Slupskis Mikalojus, vysk. 11, 13, 18–20
 Smetona 273, 284
 Smigleckis Martynas, kun. 224
 Smilgys Petras 2
 Smorgunova E. 232
 Smotrickis Meletijus 217, 231, 232
 Sniezek Tamara 174
 Sobolevskis Jonas Kazimieras 14
 Sokolovskis 27
 Šopara Ignotas 113
 Soubriou Bernadette 315
 Sprainaitis Jonas, kun. 298
 Stacevičius Tomas, kun. 84
 Stalioraitytė Elena 8, 233, 234, 239, 303
 Standlee Alecea I. 174
 Stanislovaitė Račkaitė Marina 17
 Stankevičienė Regimanta 15, 18
 Stankūnas Rimas 149
 Stankuvienė Irena 140, 148
 Starkevičius 25
 Steponaitis Iz. 114
 Stevensas Hansas 313
 Stewart Jr James A. 237
 Stonkus Vytautas 303
 Strakūnas G. 110, 118
 Strašūnas Matas 118
 Stravinskienė Vitalija 157
 Strazdas Antanas 120
 Streikus Arūnas 2, 305
 Strez Bogdan 314
 Strykovskis Motiejus 225
 Strimaitis Eliziejus, kun. 260
 Strimaitis Matas, kun. 260
 Stroinovskis Jeronimas 50
 Strzelecka Anna 53
 Stulpinevičius Stanislovas 71, 74
 Subačius Paulius V. 2, 307, 309
 Suchaževskis Jonas Pranciškus 24
 Šutinienė Irena 194, 210
 Švatelis Antanas, kun. 104
 Svidinskaitė Danguolė 308
 Švitrigaila 42
 Švogžlys N., kun. 123
 Świerzawski Waclaw, kun. 54
 Szydłowiecka E. 218
 Szkodon Jan 210
 Talačkaitė 31
 Talijūnienė Laima 303
 Tamošius 107
 Targosz K. 226
 Tatarė Antanas, kun. 259
 Taylor Charles 194, 210
 Terrie Williams 194, 199
 Tėvelis Vytautas, kun. 256
 Theilieris Patrickas 316
 Tijūnėlienė Ona 195, 210
 Tiškevičius Antanas Dominykas, vysk. 86, 87

- Tiškevičius Jurgis, vysk. 26, 223, 257
 Tokarev S. A. 167
 Talačka Deodatas 31
 Tomaševskis P. 113
 Tomaszewski X. J. 112
 Tomlinson John 194, 210
 Topolska Maria Barbara 225
 Toporovas Vladimiras 310
 Totoraitis Jonas, kun. 14, 15, 261, 259, 300
 Tovianskis Feliksas 46
 Trankvilijonas-Stauroveckis Kirilas 231
 Trečiakauskienė Zuzana 52
 Trimakas Kęstutis A., kun. 303
 Trinkas Vladas 145
 Trinkunaitė C. 112
 Trizevskis Jonas Jurgis 23
 Truska Liudas 48
 Tulaba Ladas Prelatas 249
 Tuliševskaitė Inga 213
 Tumėnas Vytautas 134, 135
 Turbon D. 316
 Turkowski Tadeusz 47
 Tyla Antanas 2, 38

 Uladzimir Aleksandravich Vasilevich 162
 Ulazevičius Jurgis, kun. 80
 Ulčinaitė Eugenija 228
 Urbanek Konrad 237
 Urbienė Sigita A. 303
 Urbonas Aleksas 143
 Urbonas E. 169
 Urbonas VI, popiežius 40
 Urbonas VIII, popiežius 26, 53
 Uždavyns Giedrius 2, 303
 Uzdovskis 76

 Vaclovas Agripa 223
 Vaičaitis Juozas, kun. 8, 269, 253–256, 284, 291, 297, 299, 301, 302
 Vaičaitis Pranas, kun. 253, 254, 256
 Vaicekauskas Pranciškus, kun. 270–272
 Vaicekauskienė Aldona 159, 162, 164, 167, 168, 170
 Vaina Abraomas, vysk. 21
 Vaišnora Juozas 18, 60, 61, 63

 Vaišnoravičius Jonas Kazimieras 11, 225
 Vaitiekus (Albertas) Gintautas 16
 Vaivada Vaclovas 93
 Valančius Motiejus, vysk. 61, 85, 87, 88, 92, 103
 Valančius Mykolas 92
 Valantiejus Juozas, kun. 247
 Valatkienė Stasė 303
 Valavičius Eustachijus, vysk. 21, 26, 228
 Valentas Skirmantas 309, 310
 Valevičius Andrius 2
 Valikonytė Irena 229
 Vališiauskas Juozas, kun. 300, 258
 Valiūnas Kazimieras 114
 Valla Lorenzo 215
 Valkanovskis Jonas Kasionijus 24
 Van den Borne Susanne W.M. 238
 Van Ginkelis Robas 155
 Varanka Motiejus 259
 Varašinskas Kazys 142, 145, 147, 148
 Vasilevskis Lukas, kun. 100
 Vasiliauskas Romanas 138, 139, 150
 Vasiliauskienė Aušra 18
 Vaškevičius Albinas 164
 Vassilj Silvijos 315
 Vaza Jonas Kazimieras 17
 Vaza Zigmantas III 16, 17
 Veblaitis Petras 60, 61, 66, 67, 69, 70, 84–87, 92, 93
 Venckus Pr[anas] K[un.] 111
 Verbylaitė Dalia 195, 200, 210
 Veresas V. 313
 Verjans Johan W. 238
 Vežbovskis Stanislovas 24
 Vianney Jean Marie, kun. 294, 314
 Vičevskis Steponas kapelionas 105, 115
 Vidimontas (Widimont) Andrius Vikaras 23
 Viesiolovskis Kristupas 31
 Vijūkas-Kojalavičius Albertas 230
 Vijūkas-Kojalavičius Petras 223
 Vilčinskis Matas 100
 Vildžiūnas A. 112, 116
 Virakas Pranas 144
 Višnioveckis Mykolas Servacijus 257

- Vitkauskas Romas 164
 Vitkauskas Vytautas 303
 Vitkevičius Mykolas 51
 Vladislovas Vaza 220
 Voiničius (Woynicz) 75
 Volanas Andriejus 222, 223
 Voldemaras Augustinas 248
 Volkas Bonaventūra 63
 Volodkovičius Andriejus 64
 Volskis Juozapas, kun. 110, 113
 Volskis Mikalojus 17, 29
 Vonsiackis 284
 Vorlovskis Jonas 23
 Vornilavičius 70
 Vozniakas Igoris, arkivysk. 312
 Vroblevičius Aleksandras 24
 Vrublevskis Kasparas 90
 Vujekas Jokūbas 50, 116
 Vyšniauskaitė Angelė 133, 138, 140, 176
 Vytautas didysis 41, 42
- Walley R. 317
 Walunas C. 114
 Warszawski Józef 227
 Watson R. 316
 Weber Karl T. 238, 239
 Węgierskis Andriejus 230
 Wiczewski Stephanus 112
 Widmina Gintwiły Jana 44
 Wilczewskis W. F. 11
 Wobolewicz Teodor, Ks. 114
 Wojtyska H. D. 214
- Yan Cui 174
 Yao Sun 238
 Yčas Martynas 248, 262
- Zahajkiewicz Marek 97
 Zahorski Władysław 59
 Zajančkauskas Vincas, kun. 116
- Zaluskis Andriejus Krizostomas 74
 Zavistovskis Aleksandras, kun. 26
 Zawadzki Josephi 13, 61, 103, 111–113
 Žebrovskis Aleksandras 63, 64
 Žebrys Kazimieras, kun. 106, 111
 Želna Tadas 70, 71, 80, 92
 Zengštokas Lozorius 226
 Žemaitis Adomas 123
 Žemaitis Kęstutis 8, 243, 252
 Žemaitis Vincentas 199
 Zienkovičius Mykolas Jonas, vysk. 63, 80, 243
 Zigmantas III Vaza 223
 Zigmuntovičius Bonifacas 24
 Žilinskas Albinas, kun. 287
 Zimowski Zigmundas, vysk. 315, 316
 Zinkevičius Zigmas 2, 303
 Žitkus K. 110
 Zitovičius Jokūbas 17
 Žiuraitienė Reda 8, 233, 234, 239
 Zizanija Laurynas 231, 232
 Zohar Danah 200
 Zubovai 262
 Žuchorskis Benediktas 12
 Žukovskis F., kun. 111
 Zurba Vytautas 303
 Žutautas Florijonas 115
 Žvilovskis Antanas, kun. 101
 Zwicky-Aeberhardt Nicolaus 317
 Zychowicza S. 117
 Žygimantas Augustas 15, 29, 229
 Žygimantas Kęstutaitis 42
 Žygimantas Senasis, karalius 15, 16, 228
- Голенченко Георгий 227
 Кузьминова Е. А. 231
 Ремнева М. А. 231
 Свяжински У. М. 213
 Транквиліон Кирил 232
 Зидер Рейнгард 138

APIE AUTORIUS

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS – Lietuvos Respublikos ambasadorius prie Šventojo Sosto. Mokslinių tyrinėjimų kryptys: antikinė filosofija, patristika, Lietuvos Bažnyčios ir kultūros istorija.

El. paštas: *vytas@aidai.lt*

VANDA ARAMAVIČIŪTĖ – socialinių mokslų (edukologijos) habilituota daktarė, Vilniaus universiteto Edukologijos katedros profesorė. Mokslinių tyrinėjimų kryptys: hodegetika, delinkventinė pedagogika, vertybių kaita ir ugdymas.

El. paštas: *aramaviciute@gmail.com*

MARTYNAS JAKULIS – Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto magistrantas. Mokslinių tyrinėjimų kryptys: špitolių Vilniuje istorija XVI–XVIII a., vienuolystės istorija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

El. paštas: *martynas.jaku@gmail.com*

VAIDA KAMUNTAVIČIENĖ – humanitarinių mokslų (istorijos) daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros docentė. Mokslinių tyrinėjimų kryptys: LDK Katalikų Bažnyčios istorija, mentaliteto istorija.

El. paštas: *v.kamuntaviciene@hmf.vdu.lt*

ALGIMANTAS KATILIUS – humanitarinių mokslų (istorijos) daktaras, Lietuvos istorijos instituto rankraštyno vedėjas ir XIX a. istorijos skyriaus jaunesnysis mokslo darbuotojas. Mokslinių tyrinėjimų kryptys: Katalikų Bažnyčios Lietuvoje istorija XIX–XX a., Užnemunės istorija XIX amžiuje.

El. paštas: *katilius1@gmail.com*

DANUTĖ KAZLAUSKAITĖ – biologijos mokslų daktarė, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Medicinos akademijos Kardiologijos instituto Kardialinės patologijos laboratorijos mokslo darbuotoja.

El. paštas: *danute.kazlauskaitė@med.kmu.lt*

REGINA MIKŠTAITĖ-ČIČIURKIENĖ – Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus vyr. laborantė. Mokslinių tyrinėjimų kryptys: ūkinė veikla, mityba.

El. paštas: *regjona@gmail.com*

ARVYDAS PACEVIČIUS – humanitarinių mokslų (istorijos) daktaras, Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų instituto profesorius. Mokslinių tyrinėjimų kryptys: knygos, skaitymo ir bibliotekų istorija.

El. paštas: *arvydas.pacevicius@kf.vu.lt*

JOLITA PALUBINSKIENĖ – medicinos mokslų daktarė, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Medicinos akademijos Histologijos ir embriologijos katedros docentė ir Kardiologijos instituto Kardialinės patologijos laboratorijos mokslo darbuotoja.

El. paštas: *jolipalu@itc.kmu.lt*

DALIA PANGONYTĖ – profesorė, medicinos mokslų habilituota daktarė, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Medicinos akademijos Patologijos klinikos vadovė ir Kardiologijos instituto Kardialinės patologijos laboratorijos vyriausioji mokslo darbuotoja ir vedėja.

El. paštas: *dalia.pangonyte@med.kmu.lt*

ALDONA PRAŠMANTAITĖ – humanitarinių mokslų (istorijos) habilituota daktarė, Lietuvos istorijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Mokslinių tyrinėjimų kryptys: krikščionybės, kultūros ir švietimo istorija XIX–XX a..

El. paštas: *prasmantaite@istorija.lt*

JUSTINAS SAJAUSKAS – rašytojas, redaktorius, Vilkaviškio vyskupijos muziejaus vedėjas. Išleidęs kelias knygas ir tarp jų istorinių romanų.

El. paštas: *taurassajauskas@gmail.com*

ELENA STALIORAITYTĖ – profesorė, medicinos mokslų habilituota daktarė, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Medicinos akademijos Kardiologijos instituto Kardialinės patologijos laboratorijos vyriausioji mokslo darbuotoja.

Adresas: Sukilėlių pr. 17, Kaunas LT-50009.

ŽILVYTIS ŠAKNYS – humanitarinių mokslų (etnologijos) daktaras, Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus vedėjas. Mokslinių tyrinėjimų kryptys: etniškumas, papročiai, amžiaus antropologija, turizmo antropologija, etninė ir konfesinė tolerancija, Latvijos lietuvių bendruomenės raiška, Lenkijos lietuvių bendruomenės raiška, Lietuvos karaimų bendruomenė, Etnologijos istorija, religijos etnologija.

El. paštas: *saknys@istorija.lt*

IRMA ŠIDIŠKIENĖ – humanitarinių mokslų (etnologijos) daktarė, Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus mokslo darbuotoja. Mokslinių tyrinėjimų kryptys: etnologija, antropologija (tapatybė, tautiškumas, apranga, gyvenimo ciklo papročiai).

El. paštas: *sidiskiene@istorija.lt*

KĘSTUTIS ŽEMAITIS – kanauninkas, teologijos daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto profesorius. Mokslinių tyrinėjimų kryptys: Lietuvos Katalikų Bažnyčios socialinė veikla 1918–1940 metais.

El. paštas: *kestutis.zemaitis@gmail.com*

REDA ŽIURAITIENĖ – medicinos mokslų daktarė, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Medicinos akademijos Kardiologijos instituto Kardialinės patologijos laboratorijos mokslo darbuotoja.

El. paštas: *ziuraitred@yahoo.com*

ATMENA AUTORIAMŠ

Lietuvių katalikų mokslo akademija įvairių mokslo sričių specialistus telkia į bendriją, kuri akademinio lygiu svarsto pasaulėžiūriškai aktualius klausimus. Akademija savo narių, o išimtiniais atvejais – ir kitų autorių darbus, atitinkančius LKMA tikslus ir rūpimas sritis, publikuoja „LKMA metraštyje“. Tokiais išimtiniais atvejais laikomi LKMA surengtų konferencijų bei seminarų kviestinių pranešėjų straipsniai bei krikščioniškosios akademinės minties plėtrai svarbi medžiaga.

„Metraštyje“ pirmiausia skelbiami mokslo darbai ir šaltiniai, susiję su krikščionybės, katalikybės, Bažnyčios, jos suformuotos kultūros praeitimi ir dabartimi Lietuvoje bei pasaulyje. Aprėpiamam teminiam laukui priskiriamos ir publikacijos, kuriose orientuojamasi į medicinos, ekologijos, technologinės plėtros fundamentaliųjų bei taikomųjų problemų analizę, reikšmingą krikščioniškos etikos ir krikščioniškos antropologijos taikymo bei plėtojimo požiūriu. „Metraštyje“ taip pat spausdinamos minėtos tematikos recenzijos, apžvalgos, LKMA veiklos kronika.

„LKMA Metraščio“ ir „Bažnyčios istorijos studijų“ redakcinė kolegija laikosi požiūrio, kad autoriai neturi būti formaliais reikalavimais varžomi rinkdamiesi jų metodologiją, siekius, individualų stilių, požiūrį į mokslinių publikacijų paskirtį atitinkantį diskurso tipą (straipsnio struktūrą, argumentavimo modelį). Tačiau vienu ar kitu būdu mokslo straipsnyje privalu suformuluoti tyrimų tikslą, nurodyti uždavinius, įvardyti objektą, metodą, aptarti nagrinėjamos problemos iširtumo laipsnį. Įprasta, kad mokslinėse publikacijose nurodomi šaltiniai, rūpinamasi citavimo tikslumu, pateikiami ir pagrindžiami tyrimų rezultatai, daromos išvados.

Tekstai ir jų priedai priimami tik elektroniniu pavidalu (el. paštu ar asmeniškai įteikiant laikmeną; dėl išimčių būtina tartis su atsakinguoju sekretoriumi); pageidautina pateikti ir vieną egzempliorių išspausdintos medžiagos. Failai rengiami *Microsoft Office* ir su juo suderinamomis programomis (formatai: *.doc, *.rtf, *.xls, *.vsd; *Word 2007* failai *.docx pateikiami išsaugoti *.doc formatu), iliustracijos – programomis, kurios leidžia išsaugoti medžiagą formatais: *.gif, *.jpg, *.tif, pastaruoju formatu – be suspaudimo. Tekstas rengiamas pagal lietuviškus rašmenų kodavimo standartus, kuriuos palaiko *Microsoft Office 2000* ir vėlesnės versijos, šriftais *Times New Roman* arba *Palemonas*, 12 pt dydžiu, 1,5 li intervalu.

Jei siūlomos medžiagos (straipsnių ir šaltinių publikacijų) apimtis viršija 1 autorinį lanką (40 000 ženklų), dėl galimybės ją paskelbti reikia tartis su atsakinguoju sekretoriumi. Į autorinį lanką įeina straipsnio tekstas, priedai (šaltiniai, lentelės, schemos, žemėlapiai ir pan.), iliustracijos, santrauka. Publikaciją sudaro faksimilė ar originalo perrašas, grindžiamas sistemiškais ir atskiroje komentarų padalioje aptartais principais, esant reikalui – vertimas į lietuvių kalbą, taip pat tekstologinis aparatas bei dalykiniai (istoriniai, kalbiniai ir kt.) komentarai.

Lietuvos akademinuose ir kultūriniuose leidiniuose pamažu nusistovint bendriesiems mokslinio aparato principams, nuo 2007 m. „LKMA Metraštis“ ir „Bažnyčios istorijos studijos“ laikosi toliau aptartos citavimo, nuorodų pateikimo ir literatūros sąrašo sudarymo tvarkos, kurią rekomenduojame mūsų autoriams.

1. Citata žymima tik vienu žymėjimu: arba kabutėmis, arba kursyvu. Cituojant kabutėse skyrybos ženklas (kablelis, taškas) po citatos rašomas už kabučių, pvz., *A a a „b b b“*. Tik tuomet, kai sakiny s prasideda ir baigiasi citata, skyrybos ženklas rašomas prieš paskutines kabutes, pvz., *„A a a, a a a.“*

1.1. Kai citata yra didesnės apimties negu kelios eilutės, ji iškeliamą į atskirą pastraipą. Iškeltinės citatos pateikiamos be kabučių, jos atskiriamos tarpu tarp eilučių; esant reikalui renkamos mažesniu ar kitu šriftu.

1.2. Visos darbo autoriaus korekcijos citatoje žymimos laužtiniais skliaustais. Pateikiant citatą ne nuo sakinio pradžios, ji pradedama rašyti mažąja raide, pradžioje daugtaškis nerašomas. Kai citata baigiama anksčiau nei cituojamo sakinio pabaiga, po jos rašomas daugtaškis laužtiniuose skliaustuose.

1.3. Citatas kitomis kalbomis rekomenduojama pateikti išverstas į lietuvių kalbą. Prireikus citatos pateikiamos ir originalo kalbomis, tada jas rekomenduojama išversti.

2. Metai rašomi arabiškais skaitmenimis ir santrumpa *m.*, pvz., *1861 m.*; amžiai rašomi romėniškais skaitmenimis ir santrumpa *a.*, pvz., *XVI a.*; laiko tarpas rašomas pilnai, tarp arabiškų ir romėniškų skaitmenų rašomas ilgasis brūkšny s be tarpelių, pvz., *1815–1831 m.; VI–XX a.*; kai metai pateikiami skliausteliuose, santrumpa *m.* nerašoma, pvz., *(1900)* arba *(1579–1832)*.

3. Lotynišku alfabetu rašyti asmenvardžiai pateikiami originalo rašybos forma su pilnais vardais, kitais alfabetais užrašyti asmenvardžiai transliteruojami į lotynišką alfabetą pagal Lietuvių kalbos komisijos patvirtintas taisykles. Pirmą kartą paminėjus pilną asmenvardį, toliau rašoma tik pavardė, o esant reikalui (kai sutampa kelių asmenų pavardės) – pavardė su inicialu. Dievų, šventųjų, karalių, imperatorių, kunigaikščių,

popiežių, kardinolų, arkivyskupų ir vyskupų vardai tradiciškai rašomi lietuviškai.

4. Išnašos ženklas (skaičius, žvaigždutė, raidė) tekste dedamas prieš skyrybos ženklą, pvz., ---¹; „---“^{***}, ---^a. Išskeltinėje (atskira pastraipa teikiamoje) citatoje išnašos ženklas dedamas po paskutinio skyrybos ženklo. Straipsnyje ar publikacijoje (jos komentare) taikoma ištisinė išnašų numeracija.

5. Bibliografija (šaltiniai, literatūra) teikiama išnašose. Kitakalbių leidinių aprašas pateikiamas originalo kalba ir rašmenimis; nelotyniško alfabeto antraštiniai duomenys gali būti transliteruojami į lotynišką alfabetą. Esant reikalui laužtiniuose skliaustuose galima pateikti pavadinimo ar kitų duomenų vertimą į lietuvių kalbą.

5.1. Duomenys leidinio aprašui imami iš antraštinio puslapio ir pateikiami be sutrumpinimų ar korekcijų. Esant reikalui, nuorodos į senuosius ir retuosius leidinius (konkrečius egzempliorius) bei archyvinę medžiagą gali būti pateikiamos kaip išsamus antraštinių bei kitų (fizinės būklės, įrišimo, saugojimo vietos, signatūros, nuosavybės) duomenų aprašas. Tuo atveju dera perteikti antraštinio puslapio grafinius duomenis – didžiųjų ir mažųjų raidžių skirtumą, ligatūras, įkypu brūkšniu pažymėti antraštinio teksto skaidymą eilutėmis ir kt.

5.2. Knygų ir kitų leidinių apraše pirmiausia nurodoma autoriaus pilnas vardas (vardai) ir pavardė; skyrybos ženklais neskiriama. Toliau nurodomas knygos pavadinimas kursyvu; atskiriamas kableliu. Toliau nurodoma leidimo vieta, leidykla ar leidėjas (senųjų leidinių – spaustuvė), metai. Leidimo vieta nuo leidyklos ar leidėjo atskiriama dvitaškiu; leidėjas nuo metų atskiriamas kableliu. Knygos puslapis nurodomas po metų; atskiriamas kableliu ir rašomas po lietuviškos santrumpos *p.*:

Antanas Tyla, *Garšvių knygnešių draugija*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 10.

5.3. Kai knygos ar straipsnio autoriai yra keli, jie nurodomi atskiriant kableliu. Kai knygos antraštiniame puslapyje autorius nėra iškeltas į priekį, nėra įrašytas arba tik spėjamas, jį aprašo pradžioje galima nurodyti laužtiniuose skliausteliuose; atskiriama kableliu.

5.4. Kai autorius yra pasirašęs slapyvardžiu, jis irgi apraše nurodomas laužtiniuose skliaustuose po slapyvardžio; skyrybos ženklu neskiriama:

[Mykolas Krupavičius], *Ko siekia L. krikščionių demokratų blokas Steigiamajam Seime*, Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1920.

Meškus [Justinas Staugaitis], *Katalikų tikėjimas ir jo priešai*, Seinai: Laukaičio, Dvarausko, Narjausko ir B-vės spaustuvė, 1908.

6. Kai knyga ar leidinys turi paantraštę, tai ji nurodoma po pavadinimo ir rašoma stačiai; atskiriama dvitaškiu:

Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999.

7. Kai vienoje išnašoje nurodomi keli to paties autoriaus veikalai, autorius antrą ir kitus kartus nurodomas santrumpa *Idem*.

8. Kai knygoje ar leidinyje niekur nėra nurodyta leidimo vieta, metai, tai žymima santrumpomis laužtiniuose skliaustuose, pvz., be vietos – [s.l.], be metų – [s.a.]; rekonstruota tikroji kontrafakcijų leidimo vieta ir metai nurodomi laužtiniuose skliaustuose, pvz., [Bitėnai: M. Jankaus spaustuvė, 1896].

9. Kai knyga ar leidinys turi sudarytoją, rengėją, vertėją, jis ir iš kokios kalbos versta nurodoma po pavadinimo tokia pilna formuluote, kokia yra pažymėta cituojamoje knygoje, ir rašoma stačiai; atskiriama kableliu:

Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje XIX a.–XX a. pradžioje, sudarytojas Rimantas Vėbra, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 201.

Mindaugo knyga: Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių, parengė ir į lietuvių kalbą išvertė Darius Antanavičius, Darius Baronas, Artūras Dubonis (atsakomasis sudarytojas), Rimvydas Petrauskas, Vilnius: LII leidykla, 2005, p. 105.

10. Keliatomio leidinio tomas žymimas lietuviška santrumpa *t.* po pavadinimo; atskiriamas kableliu. Tomo ar dalies pavadinimas rašomas kursyvu; atskiriamas dvitaškiu:

Zigmas Zinkevičius, Rinktiniai straipsniai, t. 2: *Valstybė ir kalba. Senųjų raštų kalba. XVIII–XIX a. rašomoji kalba. XX amžius. Rytų Lietuva*, Vilnius: LKMA, 2002, p. 59.

11. Cituojant antrą kartą iš eilės, nurodoma kursyvinė santrumpa *Ibid.* Cituojant antrą ar kelintą kartą ne iš eilės, nurodomas autorius ir kursyvinė santrumpa *op. cit.*:

Vanda Aramavičiūtė, *op. cit.*, p. 26.

Ibid., p. 29.

11.1. Cituojant straipsnius ar kitokius tekstus iš kitų leidinių, nurodomas autorius, straipsnio pavadinimas kabutėse, leidinys, kuriame tekstas spausdintas. Cituojamo teksto pavadinimas nuo leidinio atskiriamas santrumpa *in*; nurodant periodinį leidinį santrumpa *in*: nerašoma, leidinio pavadinimas rašomas kursyvu:

Mečislovas Jučas, „Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.“, *LKMA metraštis*, t. 25, Vilnius, 2005, p. 77–96.

Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus Biblijos draugija (1816–1826)“, in: *Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*, sudarytojai Egidijus Motieka, Rimantas Miknys, Vladas Sirutavičius, (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, kn. 7), Vilnius: „Katalikų pasaulio“ leidykla, 1994, p. 8–23.

12. Kai rengiant tekstą šaltinių bei literatūros pasitelkta daugiau nei nurodoma išnašose, pabaigoje gali būti pateikiamas literatūros sąrašas. Jis sudaromas aprašų abėcėlės tvarka ir rengiamas pagal pateiktąsias bibliografinio aprašo taisykles, išskyrus tai, jog literatūros sąrašė pirmiau nurodoma autoriaus pavardė, paskui vardas; kablelis po pavardės nerašomas:

Jučas Mečislovas, „Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.“, *LKMA metraštis*, t. 25, Vilnius, 2005, p. 77–96.

13. Drauge su straipsniais ir publikacijomis pateikiamos santraukos (šaltinių publikacijų apžvalgos) lietuvių ir anglų ar kita užsienio kalba, parinkta atsižvelgiant į tikėtiną publikacijos adresatą. Santraukos apimtis – 1000–1500 spaudos ženklų.

Autoriai patys parengia trumpą (vienos pastraipos) prisistatymą skyreliui „Apie autorius“ lietuvių ir anglų kalbomis; jame pageidautina paminėti akademinis laipsnius bei vardus, mokslinių interesų sritis, instituciją, pastarąją knygą, disertaciją ar kitą svarbų pasiekimą; privaloma nurodyti elektroninio pašto arba įprastinio pašto adresą.

14. Redakcinė kolegija išipareigoja esant reikalui konsultuoti į LKMA veiklą įsitraukusius ar norinčius įsitraukti magistrantus bei doktorantus, jaunos mokslininkus, rengiančius pirmąsias savo mokslines publikacijas.

15. Visus „LKMA Metraščio“ ir „Bažnyčios istorijos studijų“ straipsnius bei šaltinių publikacijų parengimą anonimiškai recenzuoja du recenzentai. Autoriai su recenzijomis supažindinami tik tuo atveju, jei tekstai įvertinti kaip taisytini ir recenzen-

tų pastabos pravarčios korekcijoms atlikti. Redakcinė kolegija neįsipareigoja teikti paaiškinimų atmestų tekstų autoriams. Maksimalus terminas, per kurį redakcinė kolegija priima sprendimą tekstą skelbti, atmesti ar gražinti taisyti, yra 4 mėnesiai. Šis terminas nėra tiesiogiai susietas su eventualaus publikavimo laiku, nes pastarasis gali priklausyti nuo teminių tomų formavimo.

Visus spausdinamus tekstus kalbos taisyklingumo atžvilgiu peržiūri ir, esant reikalui, taiso redaktoriai. Autoriams pateikiami sumaketuoti tekstai elektroniniu *.pdf formatu korektūrai atlikti ir autorizuoti. Gražindami redakcinei kolegijai tekstą autoriai paprastu ar elektroniniu parašu patvirtina autorizavimą bei sutikimą, kad tekstas būtų skelbiamas „LKMA Metraščio“ elektronine versija interneto svetainėje www.lkma.lt bei prieinamas per asocijuotas duomenų bazines.

Spausdinti tekstai ir iliustracijos, diskelių ir CD pavidalo laikmenos autoriams negražinamos.

Kilus neaiškumams dėl medžiagos tematikos, rengimo principų ar kitų su „Metraščio“ ir „Bažnyčios istorijos studijų“ dalykiniais aspektais susijusių klausimų prašome kreiptis į atsakingąjį sekretorių.

Redakcinės kolegijos ir atsakingojo sekretoriaus adresas:

Lietuvių katalikų mokslo akademija, Pilies 8, Vilnius, LT-01123;

el. paštas: contacts@lkma.lt; tel. (+370-5) 2122491.

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LKMA METRAŠTIS XXXIII

Redaktorė Vilma Šepetienė

Leido ir maketavo „Katalikų akademijos“ leidykla,

Pilies g. 8, LT-01123 Vilnius

contacts@lkma.lt, www.lkma.lt

SL 1902. 20 sp. l. Tiražas 200 egz. Užsak.

Spaudė UAB „Arx Baltica“, Veiverių g. 142b, Kaunas